

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SAİT YILMAZ

TÜRKİYE'DEKİ AMERİKA

SAİT YILMAZ

TÜRKİYE'DEKİ AMERİKA

İKİLİ İLİŞKİLER VE ABD'NİN ÖRTÜLÜ OPERASYONLARI

KAYNAK
YAYINLARI

KAYNAK
YAYINLARI

2. Basım

SAİT YILMAZ

TÜRKİYE'DEKİ AMERİKA

İKİLİ İLİŞKİLER VE ABD'NİN ÖRTÜLÜ OPERASYONLARI

Kaynak Yayınları No: 707

Yayıncı Sertifika No: 14071

ISBN: 978-975-343-841-4

1. Basım: Mart 2014

2. Basım: Ağustos 2017

Genel Yayın Yönetmeni

Erdem Ergen

Editör

Varol Ataman

Redaktör

Gökçe Şenoğlu

Sayfa Tasarım

Güler Kızılelma

Kapak Tasarım

Gürkan Birbinay

Kapak Görseli

Fotoğraftakiler soldan sağa: Dwight Eisenhower, Celal Bayar, Adnan Menderes, 1959, Çankaya Köşkü.

Baskı ve Cilt

Ertem Basım Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Başkent Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No: 6

Malıköy - Temelli / ANKARA

Tel : 0312 640 16 23

Sertifika No: 26886

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nindir. Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE
SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Meşrutiyet Caddesi 6/3, Beyoğlu 34430, İstanbul

www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

SAİT YILMAZ, 1961 yılında İzmit'te doğdu. Kabataş Erkek Lisesi'nde okuduktan sonra liseyi memleketi olan Isparta-Yalvaç'ta bitirdi. 1982 yılında Kara Harp Okulu'ndan Piyade Teğmeni olarak mezun oldu. 1984'te Eğridir Komando Okulu'nu bitirdi. Bolu ve Hakkâri'de Komando Bölük Komutanlığı yaptı. 1988 yılında ABD-Virginia'da Havadan İkmal Kursu'nu tamamladı. 1991'de Kara Harp Akademisi'ni bitirerek Kurmay oldu. Kara Harp Okulu'nda Bölük Komutanlığı ve öğretim üyeliği görevinde bulundu. 1995-1998 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı'nda NATO Plan Subayı olarak çalıştı.

Bosna-Hersek'de 1994 yılında BM UNPROFOR Türk Barış Gücü'nde Harekât Subayı ve 1996 yılında Saraybosna'da NATO-SFOR'da Sivil-Asker İşbirliği Uzmanı olarak görev yaptı. 1997 yılında İtalya-Roma'da NATO Savunma Koleji eğitimini tamamladı. 1998-2001 yılları arasında Belçika-Mons'da NATO (SHAPE) Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı Karargâhı Kriz Yönetim Uzmanlığı görevi yaptı. Bu dönemde Almanya/Oberammergau'daki NATO Okulu'nda Kriz Yönetimi Kurs Direktörü olarak "Çokuluslu Kriz Yönetimi" konferansları verdi.

1998-2000 yılları arasında ABD-Oklahoma Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Avrupa Programı'nda MA Eğitimi'ni tamamladı. 2000-2005 yılları arasında ise Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "ABD İstihbaratı" konulu tezi ile doktora eğitimi yaptı.

2006 yılında Silahlı Kuvvetler'den kendi isteğiyle emekli olmasını müteakip, Beykent Üniversitesi'nde öğretim üyeliği kadrosuna geçti ve beş yıl süreyle Üniversitenin Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM)

Müdürlüğünü yaptı. 2011 yılından beri İstanbul Aydın Beykent Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (USAM) Müdürü olan Sait Yılmaz, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde dersler vermektedir. 2012 yılında Doçent olan Sait Yılmaz'ın güvenlik, savunma ve istihbarat konularında yayınlanmış 16 kitabı ve yüzlerce makalesi bulunmaktadır.

SAİT YILMAZ

TÜRKİYE'DEKİ AMERİKA

İKİLİ İLİŞKİLER VE ABD'NİN ÖRTÜLÜ OPERASYONLARI

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	17
SUNUŞ	19
ÖNSÖZ	21
GİRİŞ	25

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR OLAN DÖNEM

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE ABD İLİŞKİLERİ	33
1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE GÜÇ İLİŞKİLERİ	33
Emperyalizm ve Küresel Sömürünün Kısa Tarihi	33
Osmanlı Ekonomisi ve Kapitalizm	40
Osmanlı Ekonomisi ve Yabancılar	43
Osmanlı Jeopolitiği ve Güç Rekabeti	46
1.2. 19. YÜZYILDA OSMANLI-ABD EKONOMİK İLİŞKİLERİ	49
Osmanlı Devleti ve ABD Arasındaki İlk Ekonomik İlişkiler	49
1830 Osmanlı-ABD Ticaret Sözleşmesi	51
Silah Ticareti	53
Osmanlı'nın Almanya'ya Yakınlaşması ve	
ABD'nin Ganbot Diplomasisi	56
Chester Projesi	58

1.3. OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ ABD MİSYONERLERİ VE OKULLARI	61
Amerikan Misyonerlik Anlayışı ve Osmanlı	61
Osmanlı İmparatorluğu İçindeki Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri	64
Osmanlı'da Yabancı Okullar ve ABD	67
2. DÜNYA SAVAŞLARI DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	70
2.1. 1914-1923 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	70
I. Dünya Savaşı ve ABD'yle İlişkiler	70
Wilson İlkeleri	72
Wilson Prensipleri Cemiyeti	76
İngiliz Muhipler Cemiyeti	80
ABD'li Gazeteci Browne ve Amerikan Gazeteleri	81
Amerikan Mandacıları	84
2.2. 1923-1945 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	89
Lozan Konferansı Sürecindeki İlişkiler	89
Türk Ekonomisi (1923-1945)	92
Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde	
Özel Sermayenin Gelişimi	94
II. Dünya Savaşı'na Kadar ABD'yle Ticari İlişkiler	96
II. Dünya Savaşı ve Türkiye-ABD İlişkileri	98

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1. 1945-1960 DÖNEMİ ABD'NİN TÜRKİYE'YE NÜFUZ ETMESİ	103
1.1. 1945 SONRASI TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ VE TRUMAN DOKTRİNİ	103
II. Dünya Savaşı Sonrası ABD ve Türkiye'nin Güvenlik Algılaması	103
Türkiye'ye Sovyet Tehdidi ve ABD	106

1946-1947; Türkiye-ABD Yakınlaşması	110
Truman Doktrini ve ABD Askeri Yardımı	113
1.2. 1945-1950 TÜRK EKONOMİSİ VE MARSHALL KANUNU	116
Amerikan Ekonomik Yardımının Başlaması	116
1945-1950 Dönemi Türk Ekonomisi	117
ABD Ekonomik Yardımı ve Marshall Planı	121
Marshall Yardımı ve Türkiye	124
1.3. ABD'NİN TÜRK EKONOMİSİNE ŞEKİL VERMESİ	128
ABD, Türkiye Ekonomisine El Atıyor	128
Hilts Raporu	128
Neumark Raporu	129
Thornburg Raporu	129
Barker Raporu ve ABD Yardımının Düzene Sokulması	131
Yabancı Sermaye ve Türkiye	133
1950 Yılında Türk Ekonomisi	137
1.4. ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE ABD İLE İLİŞKİLER	138
Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri	138
Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi	142
Menderes'in Dış Politikası ve ABD	144
Bağdat Paketi, 1957 Suriye Buhranı ve Amerika'nın Savunma Garantisi	147
1960 Öncesi Türkiye'de Siyasi Çalkantılar ve ABD	149
2. 1960-1980 DÖNEMİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SOĞUMASI	153
2.1. 1960-1971 DÖNEMİ İLİŞKİLERE YÖN VEREN SİYASİ GELİŞMELER	153
1960 Darbesi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri	153
Küba Krizi	156
U-2 Keşif Uçuşları	158
Johnson Mektubu ve ABD'yle İlişkilerin Soğuması	160

2.2. TÜRK ORDUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE ABD	162
Türk Ordusunun Dönüşümü	162
Türk Savunma Planlaması ve ABD	166
ABD-Türkiye Askeri Antlaşmaları (1951-1970)	170
Türkiye'deki Amerikan Askeri Tesisleri	174
2.3. ABD'NİN TÜRKİYE'YE DERİNDEN NÜFUZ ETMESİ	178
Soğuk Savaş Dönemi CIA-MİT İlişkileri	178
CIA'nın Türkiye İçindeki Operasyonları	180
Türkiye'de 1960 Sonrası Sağ-Sol Çatışmaları ve ABD	183
Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Türkiye'nin İç İşlerine Müdahaleleri	186
2.4. 1971-1980 DÖNEMİ İLİŞKİLER VE SİLAH AMBARGOSU	192
Türkiye Üzerinde ABD-İngiltere Çekişmesi ve 12 Mart 1971	192
Afyon Meselesi ve Kıbrıs Barış Harekâtı	194
1974-1978 Silah Ambargosu Dönemi	196
3. 1980-1990 DÖNEMİ ÖZAL İLE GELİŞEN İLİŞKİLER	199
3.1. 12 EYLÜL VE ABD	199
Demirel ve Ecevit'li Yıllar ve ABD	199
12 Eylül Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri	201
Turgut Özal ve ABD	204
1980 Türkiye-Amerika Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA)	207
3.2. TÜRK EKONOMİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE ABD	210
II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi	210
Koç ve Sabancı'nın Musevi ve ABD Bağları	214
TÜSİAD ve Büyük Sermaye	216

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990 SONRASI İLİŞKİLER TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ VE ABD

1. 1990-2001 DÖNEMİ ABD'NİN TÜRKİYE'Yİ KUŞATMASI	221
1.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	221
Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası ve ABD	221
Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri	224
Bill Clinton Döneminde İki Ülke İlişkileri	227
1990-2003 Döneminde Türkiye'de İç İstikrarsızlıklar ve ABD	230
1.2. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI ABD VE KÜRT İLİŞKİLERİ	234
1990-1991 Körfez Bunalımı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri	234
Çekiç Güç ve Eşref Bitlis Paşa	237
2000'li Yılların Başında Türkiye-ABD İlişkileri	241
Obama ve Model Ortaklık	245
1.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI SAVUNMA İLİŞKİLERİ	248
Türk Savunma Sanayi, ABD ve NATO	248
Soğuk Savaş Sonrası TSK	252
Silahlanma ve Türkiye	256
2. 11 EYLÜL SONRASI DÖNÜŞTÜRÜLEN TÜRKİYE	260
2.1. ABD'NİN TÜRKİYE'Yİ DÖNÜŞTÜRME STRATEJİSİ	260
ABD'nin Türkiye'yi Kontrol Altına Alma Stratejisi	260
ABD'nin Demokrasi Projeleri ve Türkiye	263
ABD'nin Yumuşak Güç Uygulamaları ve Türkiye	266
2003 Sonrası ABD'nin Türkiye'yi Dönüştürme Stratejisi	268
2.2. AKP VE ABD	271
ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve AKP'nin Kurulması	271
ABD'yle Büyük Pazarlık	274
AKP Dış Politikası	279

3. ABD'NİN İLİMLİ İSLAM PROJESİ VE TÜRKİYE	283
3.1. TÜRKİYE ÜZERİNE İLİMLİ İSLAM PROJESİ	283
Türkiye'de İslamcılık ve ABD	283
ABD'nin Gülen Projesi	285
CIA ve Fethullah Gülen	288
Türkiye'nin İslamcı Dönüşümü ve ABD	291
3.2. ERGENEKON KOMPLOSU VE ABD	293
Ergenekon Komplosu	293
Emniyet İçinde Fethullahçı Yapılanma	295
ABD'deki Polis Bağlantıları	297
Ergenekon ve ABD	299
4. ABD'NİN KÜRDİSTAN PROJESİ	301
4.1. ABD, TÜRKİYE VE IRAK	301
ABD, PKK ve Kuzey Irak	301
2003-2007 Dönemi Irak'ın Kuzeyi ve PKK Terör Örgütü	305
ABD'nin Türkiye'yi Barzani ve PKK'yla Görüşmeye Zorlaması	308
Demokratik Açılım, KCK ve Oslo Görüşmeleri	311
4.2. ABD'NİN GÜNEYDOĞU ANADOLU MERAKI VE ÖRTÜLÜ FAALİYETLERİ	315
ABD Büyükelçilikleri ve Konsolosluklarının Faaliyetleri	315
ABD'nin Güneydoğu Anadolu Ajan Ağı	319
ABD'nin Mersin Projesi	322
Türkiye'deki CIA	324
CIA Yöntemleri	332
5. TÜRKİYE'DEKİ KÜRESEL SERMAYE VE ABD'YLE İLİŞKİLERİN GELECEĞİ	334
5.1. KÜRESEL SERMAYE VE TÜRKİYE	334
AKP ve Büyük Sermaye	334
Türkiye'deki İşadamlarının Küresel Sermaye Bağlantıları	339

Türkiye'de Büyük Sermaye ve Medya	341
ABD'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Son Oyunları	345
5.2. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ	346
ABD'nin Türkiye'ye Bakışı	346
ABD ve Türkiye'nin Dış Politika ve Güvenlik Çelişkileri	356
Türkiye-ABD İlişkilerinin Geleceği	364
SONUÇ	369
İKİNCİ BASIM İÇİN İLAVE	373
KAYNAKÇA	377
TABLO, RESİM VE KARİKATÜR LİSTESİ	397
DİZİN	399

TEŞEKKÜR

Elinizdeki kitabın çeşitli bölümlerinin revize edilmesinde değerli görüşlerini benimle paylaşan sayın hocalarım Kültür Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hasan Köni, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Ümit Özdağ, Kadir Has Üniversitesi'nden Doç. Dr. Sedat Aybar, İstanbul Aydın Üniversitesi'nden Prof. Dr. Özcan Ertuna ve Yrd. Doç. Dr. Ramazan Kurtoğlu'na, Aydınlık Gazetesi'nden sevgili dostum Mehmet Ali Güller'e, hemen her kitabımda gönüllü olarak editörlüğümü yapan dostlarım Emekli Kurmay Albay Tayfun Önal, Emekli Kurmay Albay Yahya Bacak ve Sayın Ayten Güler'e teşekkür ederim.

SUNUŞ

Doç. Dr. Sait Yılmaz'ın Türkiye ile Amerika arasındaki çekişmeleri anlatan kitabı Türkiye'nin son altmış yıldaki dış politikasının arka cephesini cesurca ortaya koyuyor. Türkiye'nin niçin yıllardır Kıbrıs sorunu gibi, Kürt Sorunu gibi, Yunanistan'la Ege Sorunu gibi, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri ve hatta demokratikleşme gibi sorunlarını çözemediğini anlıyorsunuz. İçinde bulunduğumuz güç sistemi, ülkelerin kendi çıkarları için serbest dış politika yapmalarına izin vermiyor.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan yüzyılının içinde, onun askeri gözetimi, onun kurduğu uluslararası ekonomik kurumların yönetimi ve kültürünün baskısı altında bir sistemde yaşıyor. Yazar bu sistemi ve etkilerini detaylandırarak anlatmış bulunuyor. Orta boy bir ülke bu sistemin dışına çıkabilir mi? Çıkarsa ne olur? Bu hususta zihin yorması gerekenler yöneticilerimiz ve insanlarımız. Okudukça daha çok düşünmemizi gerektiren bir kitap.

Prof. Dr. Hasan Köni

ÖNSÖZ

Amerika Birleşik Devletleri'ni kuranlar, en başından beri hep ülke çıkarlarının korunması, ülkenin bütünlüğü ve topraklarının Amerika'nın geleceği için gerekli olduğu kadar büyümesi, ulusal egemenlikleri ve tam bağımsızlıkları için çalıştılar. Bu yüzden içsavaş yaşandı, büyüklükleri kıtanın en doğusundaki 13 koloniden ibaretken akılcıca politikalarla -bazen savaşmadan- bugünkü topraklarına ulaştılar. Dönemin büyük güçleriyle aralarına mesafe koyarak, öncelikle ekonomik gelişme yoluyla ulusal gücü geliştirme stratejisini seçtiler. Öte yandan Amerikan değerleri ve kültürünü yayarak, dünya üzerinde farklı bir hegemonya anlayışı geliştirdiler. ABD'nin, Osmanlı'dan II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Türklere bakışının temelinde, ekonomik çıkar hesapları ve sahip olduğumuz topraklarda kendi kültürlerini misyonerlik yoluyla yayarak, hem sondaj yapmak hem de ülkemizi kendi istedikleri geleceğe hazırlamak hatta o dönemde bölmek vardı. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Batı kampının liderliğini ele geçiren ABD'ye, güvenlik endişeleri nedeniyle teslim olduk. Amerikan değerleri ve kurumsal uzantıları, demokrasi ve kalkınma görünümü altında ülkemizi bir ahtapot gibi sardı. Savunma ve istihbarattan, şirket ve bankalarımıza, zenginlerimizin kimler olacağından gelecekteki liderlerimize kadar her şey ABD planlamalarının bir parçası oldu. Soğuk Savaş boyunca, Sovyetler Birliği gibi görünen bir düşmana karşı, komünizmle mücadele için sağlanan bu kurgu, 1980'lerden itibaren yapılan ABD kaynaklı çalışmalarla Ortadoğu'ya yönelik projelerin bir parçası olarak Türkiye'nin dönüştürülmesini hedefledi.

Tarihsel anlamda reel politik bir siyasi kültür çerçevesinde savaşı devlet geleneğinden gelen Türkiye, askeri strateji ve güvenliğe dayalı iç ve dış politikalarla siyasi bütünlük ve toprak bütünlüğü temelinde yükselen, güçlü bir egemenlik anlayışına sahiptir. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Türk ulusal güvenlik kültürü, güçlü bir saldırgan nitelikten savunmacı bir niteliğe bürünmüştür. 19. yüzyıldan 1952'deki NATO üyeliğine kadar Türk güvenlik kültürü, toprak kaybetme ve dış politikada yalnız kalma korkuları temelinde şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren güçlü bir devlet eliti, Türk devletin ve toplumunun siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını belirlemiş; Türk dış politikası elit bir karar verme süreci çerçevesinde oluşturulmuştur. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki kutuplaşmanın eksenine oturdu. Bulunduğumuz coğrafyada Türk ve Amerikan çıkarlarını her zaman aynı hedefte dengelemek çok zordur. Çünkü Amerika'nın yaklaşımı küresel bir strateji ve çıkarlardan kaynaklanırken, Türkiye'ninki bölgesel nitelikte kalmaktadır. Ulus devletler, küresel sermayenin kontrolüne girmeyen ve gerçekten bağımsız devlet olmaya karar veren ülkelerdir. Ulus devletlerle bugün ABD'de çöreklenmiş olan küresel sermayenin meydan savaşı devam etmektedir. Bu savaşın kesin galibini bulduğumuz coğrafya belirleyecektir. Bu nedenle, Türkiye'nin ABD'ye karşı bağımsızlığını ve egemenliğini koruma mücadelesi tıpkı Kurtuluş Savaşı gibi diğer mazlum ülkelere örnek olacaktır.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye, NATO ve Batı ülkelerinin uygulamakta olduğu politikalara bağlı kalarak pasif bir politika izlemeye devam etmiştir. Bu politikanın asıl nedeni, Türkiye'nin başına sardırılan terör faaliyetlerinin iç ve dış politikanın esas belirleyici faktörü olmasıydı. 1999 Şubat ayında terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanışıyla ABD ve Batı'yla ilişkilerdeki öncelik, terör örgütünün etkisiz kılınmasına odaklanmıştır. AKP iktidarıyla Türk-Amerikan ilişkileri çok farklı bir düzeye taşınmıştır. ABD'nin Irak Savaşı'nda Türk topraklarını kullanmasına yönelik 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM tarafından kabul edilmemesiyle başlayan ve çuval kriziyle iyice buz kesen ilişkiler, Afganistan ve diğer konularda yapılan işbirliğiyle ayakta tutulmaya çalışıldı. Çuval olayıyla beraber Türkiye'nin Irak'taki mevcudiyeti son bulmuş ve Irak'ın kuzeyinde Kürt yönetiminin oluşturulması önlenememiştir. AKP, 2007'de yapılan ikinci dönem seçimlerine kadar ağırlığını Avrupa Birliği'yle uyum çalışmaları ve ABD'yle arayış düzeltme faaliyetlerine vermiştir. 2007 yılı ABD-Türkiye ilişkilerinde

tam bir dönemeç olmuş, ABD'nin Türkiye içinde Ergenekon kompoları ve cemaat faaliyetlerindeki rolü yanında Kürt Sorununun çözümü adı altında bir Kürt Federasyonu'nun temelini oluşturmaya yönelik "demokratik özerklik" dayatması, dışarıda ise Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye'ye verdiği roller, Türkiye'deki irtica problemiyle birlikte ülkenin rejimi ve bekasının tehdit altına girmesine neden olmuştur.

Bugün karşılaştığımız en büyük tehdit, Büyük Kürdistan ile Türkiye'nin küçültülmesidir. Bu tehdidin kaynağı ABD'dir. Türkiye'nin kendinden beklenenleri yapması, iç ve dış politika alanında çok ağır faturalara neden olmaktadır. Türk aydınları ve siyasal çevreler, bugüne kadar Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinin arka yüzünü, gizlenmesi gereken bir devlet sırrı gibi görmezden gelerek, ele almak istemediler. Bunun en önemli sebebi, ilişkilerin o yüzünde olan kirli, meşru olmayan pek çok dosyanın açılmasının söz konusu olması yanında antiamerikancı görünümün yol açabileceği sonuçlara ilişkin kişisel korkulardır. Bu nedenle, Türk-Amerikan ilişkileriyle ilgili çalışmalar, genellikle dar akademik çevrelerin barış ve demokrasi kurgusu üzerine iki ülkenin dostluğunu hikâye eden ve suya sabuna dokunmayan metinlerin ötesine pek az geçebildi. Bunun istisnası, 1960 sonrası Türkiye'de filizlenen sol hareketin, başta ABD ve NATO olmak üzere Batı aleyhtarlığına ilişkin yayınları olmakla birlikte, bunlar da ideolojik yayınlar şeklinde marjinalize edilerek ve yasaklanarak, kamuoyunun dikkatinden kaçırıldı. Bu kitap, Türk-Amerikan ilişkilerini; perde arkasındaki Amerikan niyetleri, istihbarat çalışmaları ve örtülü operasyonlarıyla birlikte okuyucularına aktararak, iki ülke ilişkilerinde Türkiye'nin kendi çıkarlarına uygun, milli ve bağımsız politikalar izleyebilmesi için toplumumuzda gerekli bilinci oluşturmayı hedeflemektedir. Bu kitap boyunca Batı'nın, özelde onun lideri ve dünyadaki tek süper güç olan ABD'nin ülkemizle ilgili neler yaptığını okuyacak, içinde bulunduğumuz durumu ve ülkemizin izlediği yolu daha iyi anlayacağız.

Doç. Dr. Sait Yılmaz
4 Ekim 2013, Florya

GİRİŞ

İki ülke arasındaki ilişkilerde, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başına kadar, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri, daha çok silah satışı ve gemi yapımının öne çıktığı görülmekte, ayrıca Amerika'dan askeri malzeme tedariği girişimleriyle beraber başta tütün ve kuşüzümü ihracatı olmak üzere bazı ticari ilişkiler göze çarpmaktadır. Osmanlı-Amerika ilişkileri 20. yüzyıla kadar siyasi olmaktan çok, ticari alanda yoğunlaşmıştır. O kadar ki, 7 Mayıs 1830 tarihli Ticaret Antlaşması'na Osmanlı Devleti bir "siyasi" karakter vermek istediğinde dahi Amerika bunu kabul etmemiştir. Bunun tek nedeni, Amerikan Kongresi'nin 2 Aralık 1823'ten itibaren benimsediği "yalnızcılık politikası" ya da diğer adıyla "Monroe Doktrini"dir. Bu doktrin çerçevesinde Amerika, Avrupa'nın siyasi oluşumlarının dışında kalmaya ve Avrupa politikasına bulaşmamaya özellikle dikkat ederken, bunun tam tersine, ticari ilişkilerini genişletmeye büyük ağırlık vermiştir. Bu alanda o kadar ileri gitmiştir ki, ticari ilişkilerde "en çok gözetilen ulus" (the most favored nation) ilkesini sadece Osmanlı Devleti'ne değil, hemen her devlete kabul ettirmeye özellikle itina göstermiştir. Bu suretle, başka devletlerin herhangi bir devletten sağladığı ticari imtiyaz ve avantajlardan Amerika da doğrudan yararlanma imkânı elde etmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra bile Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere Ortadoğu, Amerika'nın geleneksel olarak ilgilendiği bölgeler arasında yer almamıştır. Bu dönemde, ABD'nin Ortadoğu'da İngiltere'yle gizli nüfuz mücadelesi sürerken, Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerine Wilson Prensipleri ve nihayet ABD mandası tartışmaları damgasını vurmuştur. Türkleri sevmeyen ve Osmanlı'nın tamamen yok olması için diğer emperyalist Batılı güçlerle işbirliği yapan ABD yönetimi, Lozan'a kadar Ermenistan ve Kürdistan'ın kurulması için çaba gösterdi. Aynı yıllarda, pek çok sözde Türk aydını da Amerikan mandasının kabulü için Atatürk'ün başlattığı Milli Mücadele'yi sekteye uğratmaya çalıştılar. 1917'den 1927'ye kadar geçen on yıllık dönemde, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesintiye uğramıştır. Bu zaman zarfında meydana gelen en önemli gelişme, ABD Senatosu'nun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 1923 yılında imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nı onaylamayı reddetmiş olmasıdır. Diplomatik ilişkiler 1927 yılında yeniden başlatıldıktan sonra, ilişkiler görece olarak iyi yönde ilerlemeye başlamıştır. Bununla birlikte iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkiler bu zaman içerisinde asgari düzeyde seyretmiştir. İlişkilerin yukarıya doğru tırmanması II. Dünya Savaşı'yla başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 7 Aralık 1941'den itibaren II. Dünya Savaşı'na dahil olması ve savaşın sonunda küresel güç haline gelmesiyle Türk-Amerikan ilişkileri, o zamandan bugüne, daha çok uluslararası güç dengeleri içinde siyasi ve özelde askeri güvenlik niteliğiyle öne çıktı. ABD için Ortadoğu ve Anadolu'yla ilgili asıl planlar Soğuk Savaş'la birlikte başladı. 1947'de İngiltere'nin dünya liderliğinden çekilmesi sonucu ABD Truman Planı'yla, Türkiye ve Yunanistan'ın kontrolünü devraldı. Türkiye, Kore Savaşı'na katılarak Batı ittifakı içerisinde yer alma konusunda önemli bir adım atmıştı. Böylece Türkiye, özellikle ABD'nin desteğiyle, gittikçe artan Sovyet tehdidine karşı NATO'nun savunma şemsiyesi altında güven bulabildi. Altmış yıldan fazla bir süre, NATO'ya üyelik, Türkiye'nin savunma politikasının temel taşı olmuştur. Türkiye, ittifakın koruyucu şemsiyesinden yararlanırken, Batı dünyasının ortak savunmasına ve bölgenin güvenliğine önemli bir katkı sağlamıştır. Türkiye, NATO'ya girdikten sonra TSK ve Dışişleri Bakanlığı personelinin, kendi tecrübelerinden de istifade etmek suretiyle Batılı ülkelerin sistemlerine göre eğitti. ABD başta olmak üzere Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere ağırlıklı silahlanmaya yöneldi.

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde, NATO ittifakı ve özelde ABD'ye endeksli bir dış politika yürütmüştür. Güvenlik politikaları, NATO stratejisine uygun olarak şekillenmiş, Sovyetler ve Varşova Paktı ülkeleri devamlı potansiyel tehlike olarak görülmüştür. Türk-Amerikan ilişkilerinin çerçevesi büyük ölçüde, ABD'nin Sovyetler Birliğini "çevreleme" stratejisinin bir neticesi olarak şekillendi. Ulusal güvenlik yerine NATO güvenliği çerçevesinde, ABD'nin SSCB'yi çevreleme stratejisinde roller üstlenildi. Bu durum, ilişkinin yapısında kendisini Sovyet tehdidi altında hisseden Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını da karşılayan bir askeri ortaklığı belirleyici kılmaktaydı. Antiemperyalist karakter aşıldı. Milli çıkarlarla, büyük devletlerin çıkarları arasında uyum arandı. Amerika içimizde örtülü operasyonlar yapmaya ve nüfuz etmeye başladı. Marshall yardımıyla ekonomimizin direksiyonuna ABD yerleşirken, Kore'ye asker göndererek NATO üyeliğine adım attık. NATO'nun güneydoğu kanadının gözde oyuncusu olmayı abartırken, Küçük Amerika olma hayaliyle tüm kapıları Amerikalılara açtık. Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin siyasi iktidarlara desteği, sol düşünceye kapalılık, Komünizm karşıtlığı üzerineydi; yani tarafsız değildi. Bu amaçla, CIA müdahaleleriyle istediği iktidarlara para yardımı yaptı, seçim (sandık) hilelerine başvurdu. Sıcak bakmadığı hükümetlerin dönemlerinde krizler yarattı, askeri darbelere destek oldu.

ABD'nin sosyokültürel alandaki gayretleri, 1949 yılındaki eğitim anlaşmasıyla başladı. Sivil toplumun gelişmesi ve siyasette etkin hale getirilmesi görüntüsü altında, özgürlükçü 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında etkili oldu. Ancak, bu Anayasa Sağ-Sol çatışmalarının ve İslamcılarının önünü açtı. Türkiye'de Amerika karşıtı akımlar güçlendi. ABD, ekonomik liberalizm yoluyla da Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesine çalıştı. Türkiye, 27 Mayıs 1960 Devrimi sonrası yeniden Kemalist Devrim rotasına sokulmaya çalışıldı ancak, 12 Mart 1971 Darbesi'yle bir kez daha Atlantik cephesine zincirlendi. Menderes Hükümetiyle bozulan ilişkiler nedeniyle ABD'nin de kısmen desteklediği 1960 Devrimi yaşanırken, 1964 yılındaki Johnson Mektubu'na sert yanıt veren İnönü'nün yerine Süleyman Demirel iktidara taşındı. Türkiye-ABD ilişkilerinde en önemli kırılma noktalarından ikisi, Kıbrıs'la ilgili sorunlara bağlı olarak, 1964 yılında ABD Başkanı tarafından gönderilen tehditkâr Johnson Mektubu'yla 1975-1978 yılları arasındaki Amerikan askeri ambargosudur. Büyük güçlerle işbirliği kemikleşen Türk burjuvazisi 1971'de TUSİAD'ı kurdu. Diğer yandan Türkiye, örtülü operasyonlarla (1 Mayıs, Çorum, Maraş, Malatya olayları, siyasi suikastlar) iç çatışma ortamına sokuldu. Tehdidin kaynağı, ABD politikalarıyken

SSCB ilan edildi ve Türk istihbaratı kapılarını Batılılara açarken Soğuk Savaş'ı Türk solu içinde Rusları arayarak geçirdi.

Amerikan silah ambargosunun 1978 yılında ABD Kongresi tarafından kaldırılması, ABD'nin arkasında olduğu 12 Eylül Darbesi ve Turgut Özal iktidarıyla birlikte iki ülke ilişkileri yeniden güçlenme eğilimine girdi. 12 Eylül Darbesi, Türkiye üzerinde siyasi kontrolü yeniden kurgulamanın ötesinde serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirme yoluyla milli ekonominin tasfiyesi için yapıldı. 12 Eylül 1980 sonrası, Türkiye'de liberal demokrasinin uygulanması için Turgut Özal seçilmişti. 24 Ocak 1980 kararlarıyla milli ekonomi küresel sermayeye açıldı. ABD, Türkiye'de serbest ekonomik rekabetin yönlendirilmesine; 1949-1959 Menderes Hükümeti, 1980 sonrası Özal Hükümeti ve 2001 sonrası Ecevit Hükümeti (Kemal Derviş'in getirilmesi) döneminde açıkça müdahale etti. ABD verdiği kredi ve hibeler ile ekonomik yardımları özel sektörün güçlendirilmesi için kullanılması şartına bağlamış; IMF ve Dünya Bankası kredilerinin kullanılmasında devletçiliğin azaltılması, özel sektöre önem verilmesi istenmiştir. Bunu, 2000'li yıllardaki ılımlı İslam projesi için seçilen AKP iktidarı takip etti. Körfez Savaşı sırasında Türk-Amerikan ilişkileri daha da güçlenirken, bir yandan da ABD, Türkiye ve etrafı için yeni projeler hazırlamaya başlamıştı.

ABD, 1991'de Türkiye'yi Irak bataklığına girmeye zorladı. Irak'ın kuzeyinde kukla devlet inşasına çalışılırken, 1993-1995 dönemindeki siyasi suikastlarla Türk milli devletinin direnen kesimleri teslim alınmaya çalışıldı. 1995'de Irak'ın kuzeyine icra edilen Çelik Harekâtı, 1996'da Susurluk kazasıyla ortaya çıkan derin devlet faaliyetleri ve 1997'deki 28 Şubat kararlarının arkasında çözülme sürecine direnilmesi vardı. 1999'da aday üyelik statüsüyle Türkiye AB kapısına bağlandı, burnuna halka geçirildi. O tarihten itibaren ulus devletin tasfiye edilmesine hız verildi. AB'ye uyum yasaları, Cumhuriyet'in tasfiyesine araç teşkil etti. 1999'da Öcalan şartlı teslim edilerek, PKK terör örgütü Irak'ın kuzeyi üzerinden bölgeselleştirildi ve tamamen ABD denetimine sokuldu. 2001'deki ekonomik kriz, Ecevit hükümetinin düşürülmesiyle sonuçlanan yeni bir Amerikan darbesiydi. Tehdidin kaynağı, ABD adına 1990'a kadar SSCB, sonrasında ise uluslararası terörizm olarak ilan edildi. ABD'nin Balkanlar'daki, Afrika'daki ve Ortadoğu'daki jandarmalığına soyunuldu. Irak'ın işgali sonrası Türk hükümetine Büyük Ortadoğu Projesi içinde Diyarbakır'ı merkez yapma görevi verildi. Annan Planı'nın kabulüyle KKTC'yi elimizle teslim etmemiz istendi. Kürt devleti projesinin hayata geçmesi ve İslamcı ik-

tidarın devamlılığı için 2007'de başlayan Ergenekon tertibiyle ulusal güçlerin tamamen tasfiyesi hedeflendi. 2009'daki Kürt Açılımı ve devam eden terörle müzakere süreci, bu projenin aşamalarıdır. BM İkiz Sözleşmeleri, Kamu Temel Kanunu, Bölge Kalkınma Ajansları, Nite-likli Sanayi Bölgesi, Büyükşehir Yasası'yla eyalet modeline aşamalı geçiş sağlanmaya çalışılmaktadır. Amaç, Başkanlık sistemi ve yeni anayasayla Türk-Kürt Federasyonu üzerinden İslami esaslara dayalı yeni bir Osmanlı yaratmaktır.

ABD'nin bugün Ortadoğu ve Türkiye'ye karşı görünen amacı, demokrasi ve refahın bu coğrafyaya getirilmesi için ülkemizle model ortaklığa dayanan bir işbirliği yapmaktır. Resmin gerçek yüzü ise, bu coğrafyadaki başta petrol kaynakları olmak üzere yeraltı zenginliklerine ABD'nin sürekli el koymasını sağlamak amacıyla bölgedeki rejimlerin demokrasi olsun ya da olmasın kendine müzahir olması için liderlerini yenilemek, milli ve bağımsız politika izleme tehlikesi olan ulus devlet yapılarının yıkılarak İslamcı partilerle radikal İslam'a karşı bir kalkan oluşturmak, böylece istikrarsızlıkları sürekli hale getirerek kaos ortamı içinde yeni adamlar edinmektir. Üstelik bu coğrafyanın sınırları genişletilerek Orta Asya da bu projenin içe-risine katılmıştır. Dış politikada Irak, İran ve Suriye karşıtlığı dayatıldı ve Batı'ya kalkan olsun diye Kürecik Radarı, NATO Patriotları'yla ülkemiz NATO'nun savaş alanı oldu. Libya, Mısır, Suriye gibi ülkelerin içinde içsavaşlar çıkarılması ve desteklenmesinde roller edinildi. Suriye'de Müslümanların birbirine kırdırılması için en acımasız yöntemler uygulanırken, Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de Kürt bölgesi oluşturulmasına göz yumuldu. ABD'nin, Türk sınırları boyunca Mersin'e kadar bir istikrarsızlık kuşağı oluşturularak sözde Irak'ın kuzeyindeki petrolün bu hat üzerinden akışının garanti altına alınması projesi hayata geçirilmektedir.

Tüm diğer dış politika alanlarında olduğu gibi Amerikalıların gerek örtülü operasyonlarına gerekçe bulmak gerekse meşruiyet sağlamak için kullandığı iki sihirli kelime vardır: Amerika'nın çıkarları. Belki Amerikalı olsa idik, biz de hükümetimizin kendi çıkarlarımız için yaptığı bu örtülü işleri makul karşıladık. Ancak, biz resmin karşı tarafındayız ve bu topraklarda yaşayan her Türk vatandaşı gibi yapmamız gereken şey, bu kurt kapanından kurtulmak için kendimize düşeni yapmaktır. Bunların başında da olanların demokrasi görüntüsü altında ülkemizin bölünmesi ve dönüştürülmesi, en iyimser ifadeyle Amerikan dış politikasının maşası olmaya mahkûm edilmekte olduğunun farkında olarak, bu bilinci yaymak ve bu oyunun içeride-

ki aktörlerini ifşa etmek ve başarısız kılmaktır. İşte elinizdeki kitabın amacı, bu ifşaata yardımcı olmaktır. Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerini Cumhuriyet dönemiyle sınırlamak yerine, Osmanlı İmparatorluğu dönemini de ele alarak, tarihi derinliğini de görmek, ilişkilerin bugün geldiği boyutun köklerini anlamak bakımından daha uygun olacaktır. Cumhuriyet dönemini de, II. Dünya Savaşı öncesi, Soğuk Savaş dönemi ve 1990 sonrası olarak üçe ayırmanın, genel dünya konjonktüründeki gelişmeler çerçevesinde daha gerçekçi olacağı düşünüldü. Her dönemde ilişkilerin görünen resmi yüzü yanında perde arkası ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ülkemize nüfuz etme, kontrol ve dönüştürme gayretlerine yani örtülü operasyonlarına yer verildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

**OSMANLI DÖNEMİNDEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA
KADAR OLAN DÖNEM**

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE ABD İLİŞKİLERİ

1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE GÜÇ İLİŞKİLERİ

Emperyalizm ve Küresel Sömürünün Kısa Tarihi

16. yüzyılda İspanya ve Portekiz'le başlayan sömürgecilik faaliyetleri İngiltere, Hollanda, Fransa ve Almanya'nın da bu faaliyetlere katılmasıyla devam etti. 19. yüzyılda sömürgecilik, Batı sanayileşmesi ve kapitalizminin ihtiyacı olan başka ülkelere ait kaynakların ele geçirilmesi için savaşları gerektirdi. Britanya, serbest ticaret ilkesiyle Hindistan, Çin ve Türkiye'de akyon ticaretinden büyük kârlar elde etti ve dünya güç dengesinde üstünlüğünü sürdürmek için dünyanın uzak köşelerindeki zenginlikleri yağma etti. Britanya emperyalizminin 19. yüzyılda önde gelen hedefi, dünya ticaretinin denetiminin ele geçirilmesiydi.¹ 1873 yılında yaşanan büyük bunalımla borç piramidi- nin çökmesi, sanayiye gelen darbe, emtia fiyatlarındaki gerileme ve

1 Jeremy Black, *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Dost Yayınları, Ankara, 2009, s.27.

işsizlik Britanya'yı eski durumundan uzaklaştırdı ve daha 1870'de birliğini kuran Almanya en büyük rakip olarak ortaya çıktı. Bu dönemde İngiltere'ye yerleşen küresel sermaye, arka planda ülke yönetiminin kontrolünü ele geçirdi. Küresel sermaye, Sovyet Sosyalist Devrimi'ni bile finanse etmiş, Osmanlı'yı, İngiltere ve Rusya'ya parçalatmış, Bolşevik hareketini Rus Yahudileri üzerinden örgütleyerek ana düşmanı olan Almanya'nın önünü kesmiştir.² Britanya İmparatorluğu ile Avrupa kıtasının yükselen sanayisi Almanya arasında büyüyen rekabet, 1914'de büyük savaşın patlamasına zemin hazırladı.³

ABD Başkanı James Monroe tarafından 2 Aralık 1823'de Kongre'ye sunulan bildiriyle açıklanan ve ABD'nin "yalnızcılık politikası" olarak bilinen Monroe Doktrini'ne göre Amerika, ne kendi kıtası dışındaki işlere karışacak ne de Avrupa'nın o zaman ki sömürgeci güçlerinin kıtaya müdahalesine izin verecekti. O dönemden beri ABD, Kanada ve Guyana hariç Amerika kıtasının herhangi bir yerine her türlü askeri müdahaleyi kendisine hak gördü. Üstelik ticari ilişkilerde "en çok gözetilen ulus" (the most favored nation) olmak adı altında Uzak Doğu başta olmak üzere Osmanlılar dahil dünyanın herhangi bir yerinde sömürgecilik faaliyetleri için Avrupalı dostlarının arkasından gittiler.⁴ II. Dünya Savaşı esnasında gelen davet üzerine bu müdahale alanına Avrupa da ilave edildi ve sonrasında Amerikan müdahaleleri tüm dünyayı hedef tahtası yaptı. Soğuk Savaş sonrasında da Amerikan müdahaleleri hız kesmedi. Amerika Birleşik Devletleri, kurulduğundan beri serbest ticaret, imtiyazlı ülke, demokrasi ve insan hakları diye her gittiği ülkeyi sömürdü. ABD, İngiltere gibi klasik anlamda sömürgeci bir devlet değildi. Bugün olduğu gibi, işgal ve zor kullanmak yerine öncelikle serbest ticaret, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması gibi söylemler altında sadece kendi şirketlerine sağlanan ayrıcalıklar yoluyla ülke kaynaklarına nüfuz etme stratejisi izliyordu.

19. ve 20. yüzyıllar boyunca ABD, ticaret, bankacılık ve sermaye yatırımları aracılığıyla Amerika kıtasındaki ülkeler ve halklar üzerinde etkinlik kurabilmek için liberalizmin temel unsurları olan "sözleşme özgürlüğü" ve "özel mülkiyetin dokunulmazlığı" ilkelerini kıtada egemen kılmaya çalışmıştır. Orta ve Güney Amerika halklarının, ABD ayrıcalık ve çıkarlarına karşı çıkmaya, ABD'ye olan "borç"larına iti-

2 William Engdahl, *Petrol Para İktidar Anglo Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni*, çev. Ertuğrul Bilal, ALFA Yayınları, İstanbul, 2008, s.11.

3 Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Transaction Publishers, New Jersey, Haziran 2003, s.45.

4 Sait Yılmaz, "ABD Monroe Doktrinine Geri Dönebilir mi?", *Teori*, Aralık 2012, s.36-48.

Karikatür 1: 19. yüzyılda İngiliz Emperyalizmi

raz etmeye, ülkelerindeki Amerikan yurttaşlarının ve şirketlerinin mülkiyetlerine, yaşamlarına ve her türlü güvenliklerine tehdit sayılabilecek "yasadışı" davranışlarda bulunmaya; kısacası koşulları kendi yararlarına değiştirmeye hakları yoktu. ABD'nin kıtadaki temel rolü, bu gerçekleri algılayamayanları "eğitmek" suretiyle Orta ve Güney Amerika halklarını "aydınlatmak" ve "uygarlaştırmak" idi. Başta Meksika olmak üzere, tüm bölge ülkeleri ABD'nin "eğitiminden" paylarını almışlar, kuruluşlarından itibaren her zaman onun baskı ve hegemonyasını üzerlerinde hissetmişlerdir.⁵

Hindistan'ı ele geçirdikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'na ilgisi artan İngiltere, Rusya ve diğer Avrupa devletleri karşısında (Yunan isyanı gibi bazı sapmalar hariç) Osmanlı'nın bütünlüğünü savunuyordu. 1799'da Osmanlı'yla savunma anlaşması yapan İngiltere, Rusya'nın Boğazlara inmesini istemiyordu. 1878 Berlin Kongresi'nden sonra İngiltere, Boğazlardan ziyade Ortadoğu'da ortaya çıkan petrole daha fazla önem vererek Almanya'nın yerine buralara sahip olmayı hedeflemiştir. Böylece İngiltere, Berlin Antlaşması'yla Osmanlı'nın işlerine müdahale edecek hükümler oluştururken kısa süre sonra

5 William Stivers, *Supremacy of Oil Iraq, Turkey and the Anglo-American World Order, 1918-1930*, Cornell University Press, London, 1982, s.68.

Kıbrıs'a yerleşti, Mısır'ı ele geçirdi ve Ermeni, Kürt ve diğer dini ve etnik meselelere el atarak bozgunculuk alanında Çarlık Rusya'sının da önüne geçti.⁶ Batılı ülkelerin emperyalist politikaları şu temeller üzerine oturmuştu: Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin himayesi, kutsal yerler meselesi, ekonomik imtiyazlar ve kapitülasyonların genişletilmesi, müteakip safhada Hristiyan azınlıkların bağımsızlık mücadelelerinin desteklenmesi ve Osmanlı topraklarını paylaşmak için yapılan gizli projeler ve anlaşmalar. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmesi üzerine, 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı topraklarını paylaşmak için yapılan anlaşmaya Rusya da dahil edilmişti. Paylaşma anlaşması Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'yla ortaya çıkarken Türkiye'ye bunu kabul ettirmek için İngiltere, Türk topraklarına Yunan çıkarması ve istilasını desteklemiş ancak Ankara'da kurulan Milli Hükümet sağladığı askeri zafer neticesi Lozan Barış Antlaşması yapılabilmektedir.

I. Dünya Savaşı sırasında dünyada gelişen olaylar karşısında, ABD Başkanı Thomas Wilson buna kayıtsız kalamazdı ve paylaşım savaşında yerini aldı. ABD stratejisi, saldırgan politikalar izlemeden ılımlı politikalarla paylaşımda söz sahibi olmaktı. Wilson, ABD'nin dünyadaki ekonomik etkinliğini ekonomik gücüyle orantılı bir düzeye çıkarabilmesi için dünya ölçeğindeki ekonomik ilişkilerin, liberal ilkelere uygun olarak yeniden yapılandırılması gerektiğini söylüyordu. Kurulacak yeni düzenin temelini büyük güçler arasındaki uyum oluşturmaları, bunun için de tüm büyük güçlerin ekonomik ve stratejik kaygılarının giderilmesi gerekliydi. Her ne kadar paylaşım devletleri açısından bir fiyasko olarak adlandırılıp uygulanmaya konmasa da Amerika birinci paylaşım savaşından en kârlı çıkan ülke olmuştu. Barışçıl söylemler içindeki Wilson'u dünya halkları daha çok benimser oldular. Ortadoğu halkları da, küresel ekonominin başat güçlerinin şirketleri aracılığıyla liberal ilkeleri kullanarak ülkelerinde edinecekleri hak ve ayrıcalıklara karşı çıkmamaları gerektiğini öğrendikleri zaman "az gelişmiş" olmaktan çıkıp, "uygar" ve "gelişmiş" ülke kategorisine dahil olacaktı.

İngiliz ve Amerikalıların Kürtlerle ilgileri; bölgedeki çıkarları ve petrol savaşlarından dolayıydı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Mr. Hohler'in Sir E. Tilley'e 21 Temmuz 1919'da gönderdiği yazıda şu ifadeler yer verilmektedir:⁷

6 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1978, s.27-28.

7 Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, 1982, s.693, belge no 464, 21 Temmuz 1919 (Mr. Hohler'den Sir E. Tille'ye).

"(...) Korkarım ki Noel bir Kürt Lawrence'i olabilir. Mezopotamya şimdi bizim olacağına göre ona bir Kürt devleti kurdurup kuzey dağlarını böylece koruyabiliriz. Abdül Kadir ve onun gibilerle konuştum. Onlara etki edebilmek için biz de Türklere hile yapıyoruz diye belki beş defa tekrarlamak zorunda kaldım. Ancak, Kürtlere fazla güvenilmez. Majeste'nin Hükümetinin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre, Kürtleri bu şekilde harekete getirmek fena bir plan değil..."

Başka bir gizli belgede ise şu ifadeler yer alıyordu:⁸

"(...) Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt Sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır. Diğer taraftan Wilson beni korkutuyor, ajanları devamlı hatalar yapıyor. Noel'e gelince, fanatığın biri. Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın sınırlarının kesin olmadığı konusunda sizinle aynı fikirdeyim... Kürt Sorunu Mezopotamya'da tatminkâr bir sınır oluşturmak içindir..."

Wilson'un niyetini ise şu belgeden öğreniyoruz:⁹

"(...) Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir Ermenistan'ı himaye edecek. Geri kalan dört ili bir Kürt devleti olarak İngilizlerin himayesine bırakıyor... Başkan Wilson, Türklerin, Kürtlerin ya da diğer Müslümanların Ermenileri korumalarını, aksi halde Türk İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılacağını, kendilerine çok kötü sulh şartlarının zorla kabul ettirileceğini söylüyor. Başbakan bundan çok etkilendi..."

Ağustos 1919'da bir ABD heyeti İstanbul'a gelerek Kürt Teali Cemiyeti yöneticileriyle temasa geçti ve Cemiyet Başkanı Seyit Abdülkadir başta olmak üzere birçok siyasi Kürtçüyle görüşmeler yaptı.¹⁰ Ancak, Mezopotamya'da İngiltere'yle baş edemeyeceğini bilen ABD, ağırlığını Anadolu'ya vermişti. 28 Ağustos 1919'da Paris Konferansı'na raporunu sunan King-Craigne Komisyonu, Büyük Ermenistan olarak adlandırılan toprakları dörde bölmüş, bu bölünmeyle "Kilikya ve Kürdistan" ortaya çıkmıştı. Bu bölünme sonrasında parçalar ABD tarafından oluşturulacak yönetimlerle idare edilecekti.¹¹

8 Age, s.742, belge no 498, 27 Ağustos 1919 (Mr. Hohler'den Mr. C. Keer'e).

9 Age, s.735, belge no 492, 493, 19 Ağustos 1919 (Amiral Webb'den Lord Curzon'a).

10 Hakkı Öznur, *Cağların Savaşı, Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003, s.220.

11 Mikhail Semenovitch Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, çev. Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınları, Moskova, 1989, s.137-138.

1911'de dünyanın en büyük donanmasına sahip olan İngiltere, petrolün bulunmasıyla gemilerinin yakıtlarını kömürden petrole çevirdi ve petrolün bulunduğu Ortadoğu o zamandan beri emperyalist güçler için yaşam alanı haline geldi. 1911-1918 arasında Amerikan petrol tüketimi %90 artarken, 1914-1920 arasında ise Amerika'da kayıtlı motorlu taşıt sayısı 1,8 milyondan 9,2 milyona fırlamıştı. Genel kaniya göre Amerika, yakında önemli bir petrol ithalatçısı ülke haline gelecekti. İşte bu endişe Amerika'nın İngiltere'yle arasındaki uluslararası rekabetin dozunu şiddetlendirecek ve sürtüşmelere yol açacaktı. Amerikan hükümeti İngiltere'nin, Amerika'nın harekete geçmesine vakit bırakmadan dünyanın geri kalan petrol kaynaklarını ele geçirmek için saldırgan bir politika izlediğine inanıyordu. Washington, "Açık Kapı" (Amerikan sermayesi ve petrolcülüğüne eşit şans verilmesi) ilkesi çerçevesinde kendi şirketlerinin mücadelelerine destek veriyordu. Artık tüm Amerika'nın gözü Ortadoğu'ya özellikle Mezopotamya'ya çevrilmişti, ama kapı açık değildi. Nitekim "Standart Oil" New York temsilcisi iki jeolog gizlice bu topraklara geldiğinde İngiliz Sivil Komiserliği'nce tutuklanacak ve Bağdat'taki polis merkezine götürülecekti.¹²

I. Dünya Savaşı'nın en iyi saklanan sırlarından biri İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği 1914 Ağustos'unda hazinesinin tamtakır boş olması ve maliyesinin iflas etmiş olmasıdır. İngiltere'ye verilen gizli kredilerin arkasındaki beklenti ise Osmanlı'dan koparılacak petrol bölgeleriyle ilgili paylaşım planları idi. Zafer borç parayla kazanıldı ve bu paranın kaynağı Wall Street'ten J. P. Morgan & Ortakları'nın Amerikan tasarruflarıydı.¹³ Versay'da kapalı kapılar arkasında pazarlıkları yapan Morgan'ın adamlarıydı ve İngiltere'nin borçları sessiz sedasız Amerika'ya yüklendi. Başlayan Anglo-Amerikan ortaklığının ABD'deki ayağı olarak Dış İlişkiler Konseyi (CFR) kuruldu. Ancak, Rockefeller'ın Standart Oil şirketi pay beklerken Ortadoğu'yu tek başına sömürme derdindeki İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Lord Curzon, ABD elçisine Ortadoğu'da Amerikan şirketlerine verilecek hiçbir imtiyaz olmadığını bildirdi. 1922'de Alman tehlikesinin tekrar belirmesi Anglo-Amerikan çekişmesini zorunlu bir mütarekeye götürdü. Anglo-Amerikan ortaklığı, 1927 yılında "Yedi Kız Kardeşler"¹⁴ adıyla tanınan bir İngiliz-Amerikan petrol kartelinin kurulmasıyla resmiyete döküldü ve Ortadoğu'daki paylaşım tekrar düzenlenerek Amerikalı Rockefeller ve Mellon aile-

12 Daniel Yergin, *Petrol*, çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1995, s.221-223.

13 Engdahl, *Petrol Para İktidar...*, s.76.

14 1932'de Anglo-Amerikan dünyasının en büyük petrol şirketleri: Esso, Mobil, Gulf, Texaco, Chevron, Shell, BP.

lerine Irak ve Kuveyt petrollerinden önemli paylar verildi.

İngiliz istihbarat örgütü bu dönemde evrim geçirerek sanayiciler, bankerler, bakanlarla karmaşık bir ağ örmüştü. İngiliz istihbaratı, ajanlardan veri temin eden geleneksel bir servis olmak yerine bankacılık, gemicilik, sanayi ve ülkenin diğer güçlerini bir araya getiren masonluk benzeri bir ağ işlevi gördü. Bu ağ 1846'da başlayan serbest ticaret çağında, hiçbir şeyden kuşulanmayan yabancı ekonomiler üzerinde müthiş bir etki yaratıyordu.¹⁵ Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden mezun olan bir grup İngiliz eliti, 1890'lardan itibaren yarım yüzyıl boyunca İngiliz politikalarını yönetti. İçlerinde Dışişleri Bakanı Lord Albert Grey, tarihçi ve istihbaratçı Arnold Toynbee, jeopolitikçi Halford J. Mackinder gibi isimlerin olduğu bu grup 1910'da Round Table'ı kurdu. Bu kurum 1919'da Versay koridorlarında Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü'ne (Chatham House) dönüştü. Bu grubun amacı Güney Afrika'dan Mısır ve Hindistan'a, İngiltere'nin sömürge mülklerini birbirine bağlamaktı.¹⁶ İngiltere'nin süper güç konumunu kaybetmesi üzerine küresel sermaye at değiştirerek Londra'dan New York'a taşındı. Küresel sermaye, 1947'den sonra Amerikan atına bindi, onu dünyanın hemen her yerinde kendi planları için koşturdu.

II. Dünya Savaşı esnasında Alman stratejisi de petrolün bulunduğu Ortadoğu ve Hazar Havzası'nı kendine yaşam alanı seçmişti. Japonya'da kaynak gereksinimi için aynı stratejiyi uyguladı.¹⁷ Petrol kaynakları kesildiği için Pearl Harbour'a saldırdı. Emperyalist güçlerin tehdit algılaması aynıdır. Çıkarlarına uygun olmayan her şey tehditir. 1928'den 1963'teki ölümüne kadar İngiltere Merkez Bankası'nda müdür olarak görev yapan Londra Finans Merkezi'nden Sir Charles Jocelyn Hambro, savaş zamanındaki ilk prototipinden (OSS) başlayarak savaş sonrasında da CIA'nın tüm lider kadrosunu eğiten İngiliz istihbaratı Özel Harekât Yönetimi'nin de başındaydı. Başlangıçta ABD, idari, hukuki ve ekonomik sistemi öncelikle bireyi esas alan sosyal ağırlıklı bir doktrine dayanıyordu. Ancak ekonomik gücü yanında teknolojik ve askeri gücü de artan ABD, ülkedeki dev silah, kimya, petrol şirketlerinin korumasıyla emperyal bir sisteme geçti.¹⁸ Bu sistem, küresel sermayenin ABD'ye taşınmasıyla sömürge savaşlarına uygun stratejiler geliştirdi. Finans ve kapital sermayenin arkasındaki güç sahibi ailelerin sahip olduğu -başta petrol ve silah şirket-

15 Engdahl, *Petrol Para İktidar...*, s.11.

16 Age, s.65.

17 Nejat Tarakçı, *Amerikan İmparatorluğu Gölgesindeki Türkiye*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s.296-297.

18 Age, s.10.

leri olmak üzere- büyük çokuluslu şirketler, sömürü düzeninin vasıtaları olarak gidilen yerlerdeki kaynakları emdiler. Bu düzen içinde iç içe geçmiş hissedarlıklardan diktatörlüklere kadar pek çok güç ve ilişki birbirine eklemlendi. Mali bağımlılık zinciri oluşturmak için ABD, Arjantin ve Brezilya'ya bol para akıttı. Rakip güçlerin peşinden koştuğu hammadde ya da ekonomik zenginlikleri kazanmalarına engel olurken, bunları kontrol etmek için asgari yatırım yapmaktaydı.

Osmanlı Ekonomisi ve Kapitalizm

16. yüzyıl sonu itibarıyla Hollanda-İngiltere eksenli kapitalizm dünyayı sararken Osmanlı'nın tepkisi içe çekilmek oldu. Osmanlı ekonomisi, 1585'lerden itibaren başlayan "fiyat devrimi" ve Akdeniz'in ekonomik bir merkez olarak önemini kaybetmesi gibi iki ciddi şokla sendeleyip çözülmeye başladı. Fütuhat olgusu bitip toprak kayıpları başlarken, Osmanlı insanı, maddeden bilgi üretecek bir bilimsel anlayıştan uzaktı. 19. yüzyılda, başta İngiltere olmak üzere Osmanlı kaynaklarına göz diken ülkelerin dış baskısı başladı. Osmanlı ekonomisinin bu şokları atlatamaması, ekonominin giderek daha fazla içe kapanmasına ve Ortaçağlaşmasına sebep oldu.¹⁹ 1841 ve 1847 yıllarında çıkarılan nizamnamelerle kişilerin tasarrufundaki topraklara tapu verilmeye başlandı ancak, kanunun boşlukları nedeniyle devleti dolandıran ve köylüyü ezen büyük toprak sahipleri ortaya çıktı. Aşar vergisi toplayan mültezimlerin baskı ve yolsuzluğu ise Cumhuriyet dönemine kadar devam etti. Hazinesinin iflası nedeniyle vergi kaynaklarına el koyan dış çevreler Türk köylerinde ikinci sömürü gücü olarak ortaya çıktılar. 1890'larda Ankara ve Konya'ya kadar uzanan demiryolu ilk defa tarım üretimini ulusal ve uluslararası pazarlara açmaktaydı. Sanayi devrimi yaşanırken geri kalmış Osmanlı küçük sanayisi ithal edilen teknolojiye dayanmakta olup, Batı endüstrisiyle rekabet şansı yoktu.²⁰ Coğrafya koşulları nedeniyle kaçak veya kanun dışı ticareti kontrol etmek mümkün değildi.

Osmanlı topraklarına Avrupa tüccarı ve sermayesi sızmaya baş-

19 Ahmed Güner Sayar, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesi-ne Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s.30.

20 Yüzyılın ortalarında Osmanlı Rumeli'sinin birçok merkezinde ve Bursa, Halep, Trablus gibi merkezlerde bazı sermayedarların üretim merkezleri ve fabrikalar kurduğu gözlenmektedir. Bunlar daha çok Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan yarı mamul maddeler üreten tesislerdi. 1850'lerde Bursa'da ipek ipliği üreten 8-10 fabrika vardı. Yine Ege Bölgesi'nde zeytinyağı presleri, Halep ve Suriye Vilayetlerinde pamuklu ve ipekli üreten dokumahaneler vardı. Bu gibi imalathaneler başlangıçta yabancı sermayedarlar tarafından kurulmuşsa da zamanla yerli işadamları ortaya çıkmıştı.

lamıştı. Tanzimat bürokrasisi bu sızmayı durdurmanın mümkün olmadığını gördü ve kabullenip kontrol etme yolunu seçti. Osmanlı Rumeli'sindeki tarımsal yapı ve üretim büyük ölçüde Avusturya-Macaristan'la bütünleşmişken, Suriye-Lübnan ve Basra ise Fransa ve İngiltere ekonomisiyle bütünleşmişti. Bütün bu vilayetlerin birbiriyle iletişimi söz konusu değildi. Ekonomik ve kültürel hayattaki gelişmeleri Babiâli'den çok dış merkezler yönlendiriyordu.²¹ Avrupa, Osmanlı ülkesine artık salt tüccar değil, sermayedar ve işletmeci olarak da giriyordu. II. Abdülhamit aydınlara ticaret yapmayı tavsiye etmiş, Ahmet Mithat Efendi devlet himayeciliğini savunmuş, Sadrazam Sait Paşa yabancı ticaretinden vergi alınması üzerinde durmuştur. 1913 yılında mamul maddelere bağımlılık tüm sektörlerde ortalama %59,2 civarındaydı. İthalâtın %25'i Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan, %65'i savaşa kadar İtilaf Devletleri'nden, %10'u da savaşa tarafsız ülkelerden yapılmaktaydı.²² 1848 yılında İstanbul Zeytinburnu'nda açılan Sanayi Mektebi, öğrenci maaşları ödenemeyince kapatılmıştı. Çeşitli illerde açılan sanat okulları, orman ve maden okulları ise devletin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olamadı.²³

Osmanlı'da kapitalistleşme yönünde ilk adımların 19. yüzyılda, özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde ticari tarımın gelişmesi, demiryollarının kurulmaya başlanması ve ekilen arazilerin hızlı biçimde artmasıyla atıldığını görmekteyiz.²⁴ 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı ekonomisi, dünya kapitalizmiyle birincil mal ihraç ederek ve sınai mal ithal ederek bütünleşmişti.²⁵ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da da sanayileşme amacıyla bazı adımlar atılmış ve yeni oluşan burjuvaziye birçok teşvik sağlanmıştı. 1866 yılında "İslah-ı Sanayi Encümeni"nin kurulması, 1873 yılında fabrika kuracaklara bazı gümrük ve vergi muafiyetlerinin tanınması ve 1888'de bu tür muafiyetlerin kapsamının genişletilmesi, ayrıca 1897'de padişah Abdülhamit tarafından daha önce verilen teşviklerin süresinin on yıl uzatılması, 1913 yılında İttihat ve Terakki yönetimince "Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati"-

21 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 27. basım, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s.235.

22 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.10.

23 Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Sanayi Mektepleri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, ed. Halil İnalcık, Osman Okyar, Meteksan Yayınları, Ankara, 1980, s.287-296.

24 Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s.215-217.

25 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s.72.

nin çıkartılması bu yöndeki girişimler olarak sıralanabilir.²⁶ Ancak, bu tür teşviklere rağmen, 20. yüzyılın başında Osmanlı'da kapitalist sanayi, kayda değer bir büyüklüğe ulaşmamıştı. II. Meşrutiyet'le birlikte kapitalistleşme yönündeki çabalar hızlandı, bu durum yeni kurulan şirketlerin sayısındaki artışta yansımaları buldu. 1908-1919 yılları arasında yarıya yakını anonim şirket olan 208 şirket kuruldu.²⁷ Ayrıca, I. Dünya Savaşı da sermaye birikimi için önemli fırsatlar yarattı. 1920'lere gelindiğinde Türkiye'de -olduğu kadarıyla- kapitalist sanayi, kapitalizm öncesi kırsal ilişkiler denizi içindeki küçük ve dağınık adacıklardan ibaretti. Genelde atölye niteliğinde, ortalama 2-3 işçi çalıştıran, dokuma, gıda ve kısmen de madencilik gibi temel veya geleneksel üretim kollarında yoğunlaşan, zayıf bir sanayi yapısı söz konusuydu.²⁸

Sanayinin yanı sıra, Osmanlı'da finanskapitalin kurumlaşması da sınırlı kalmıştı. Kapitalist sistemde finanskapitalin iki ana kurumsal kaynağını oluşturan borsalar ve bankalar, Osmanlı'da devletin borçlanma gereksinimine bağlı olarak ortaya çıktı. 1854 Kırım Savaşı sırasında başlayan dış borçlanma, hem sermaye piyasasının hem de bankaların oluşumunda belirleyici oldu.²⁹ Yine de resmi bir borsanın kurulması ancak 1873'te gerçekleşti. Genelde önemsiz bir kurum olarak kalan borsa yalnızca "Sigorta, belediye hizmetleri (tramvay, tarifeli vapur, gaz, su gibi) sunan yabancı şirketlerin hisselerinin pazarlanmasında" kullanılacak ve I. Dünya Savaşı başladığında bir süre için kapatılacaktı. Osmanlı döneminde kurulan en önemli bankalar ise Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası'ydı. 1856'da İngiliz sermayesiyle kurulan ve 1863'te İngiliz-Fransız ortaklığı biçimine giren Osmanlı Bankası, yarı resmi bir merkez bankası statüsündeydi.³⁰ Temeli 1863 yılında tarımsal kredi vermek amacıyla oluşturulan "Memleket Sandıkları"na dayanan Ziraat Bankası'nın kuruluşuysa 1888 yılında gerçekleşti. 19. yüzyıl sonunda Osmanlı bankacılık sistemi, başta Osmanlı Bankası olmak üzere yabancı bankaların denetimi altındaydı ve kredi yaratma kapasitesi çok sınırlıydı.³¹

26 Bülent Varlık, *Türkiye'de Sermayenin Teşviki 1866-1976*, ODTÜ İFÖD Yayınları, Ankara, 1976, s.10-14.

27 Servet Taşdelen, *Piyasa Ekonomisinin Yanış Atları*, UPV Yayıncılık, Ankara, 2005, s.169.

28 Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.67.

29 Azmi Fertekligil, *Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul, 1993, s.18-22.

30 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.26-30.

31 Tuncay Artun, *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1983, s.40-41.

Osmanlı Ekonomisi ve Yabancılar

Osmanlılar faize karşı olduklarından mali sermaye ve dolayısıyla sanayi oluşturmamışlar. Bu durum hem ekonominin geri kalmasına hem de ordunun gerekli silah ve teçhizatı edinmesine engel teşkil etti. Sağlıklı bir orta sınıfın olmadığı Osmanlı'da 1838-1876 yılları arasında kapitalizmin "laissez faire" (bırakınız yapsınlar) versiyonu en ihtişamlı dönemini yaşadı. Sultan Abdülhamit buna direnmek istedi, ama az sayıda firmayla başaramazdı. İttihatçılar ise zenginleri devletin yaratması yolunu seçtiler. Nitekim Türkiye'de zenginlerin ortaya çıkışı ya yabancıların tehciri ya da devlet desteğinin sağlanmasıyla olmuştur. 1856'daki Islahat Fermanı ve yabancılara toprak satışının başlamasıyla yabancı bankalar bol miktarda kredi vermeye başlamışlardı. Bu, Osmanlı toprakları üzerinde Müslüman olmayan kesimlerin zenginleşmesinin önünü açtı. Tanzimat sonrası değişen Osmanlı ekonomi anlayışı içinde narh, 1860'ların başında kaldırıldı ve fiyatların oluşumu piyasa mekanizmasının esnek kurallarına terk edildi. Osmanlı'da uygulanan liberalizm önce Batı'ya ekonomik-mali bağımlılığı getirmiş, sonra İmparatorluğun sonunun gelmesini hazırlamıştır. 1908-1918 arası, kapitalizmin iktisadi himayecilik versiyonu için kuluçka dönemi oldu. Osmanlı İmparatorluğu küresel sermaye tarafından belirlenen liberal ekonomi politikaları ve operasyonlarıyla dış borç bataklığına saplanarak parçalandı.

19. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük kısmında demiryolu ve nitelikli bir karayolu şebekesi yoktu. Tanzimat yöneticileri, her yerde baş gösteren ayaklanmalar karşısında asker sevk etmek, tarım ürünlerini değerlendirmek ve geniş ülkeyi gerçekten denetlemek için demiryollarına özlem duyuyorlardı. Abdülmecit zamanında demiryollarının önemi anlaşılmış ve imtiyaz siyaseti kapsamında demiryolu inşasına başlanmış, uygulama Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde de devam ettirilmiştir. Yabancı yatırımcılar, imtiyaz avcılığına başlamışlardı. Islahat Fermanı yabancı yatırımlara olanak verdiğinden İngiliz, Fransız ve Almanlar kendi isteklerine göre hat döşüyor ve rekabet ediyordu. Osmanlı hükümeti güzergâhı saptamak konusunda söz sahibi olmadığı gibi kilometre garantisi olarak hattın geçeceği vilayetlerin aşar gelirlerine alacaklılar adına Duyunu Umumiye el koymaktaydı. Osmanlı Devleti ilk dış borcu Kırım Savaşı esnasında Rothschild ailesinden almış, sonra iyice alışmış ve sonunda Duyunu Umumiye'yi bu aileye teslim etmiştir. Rothschild ailesi, Duyunu Umumiye vasıtasıyla Anadolu'yu yüz yıla yakın bir süre sömürmüştür. Sultan II. Abdülhamit'le görüşen Lord Baron Rothschild,

Yahudi devletinin kurulması şartıyla borçlarını sileceklerini söylemiş ancak teklifi reddedilmiştir. Borç alma 1914 yılına kadar devam etti.³²

İngiliz Albay C. Surtees, Osmanlı'nın ekonomik durumunu 1907'de şu şekilde rapor etmektedir:³³

"(...) Türk bütçesi hiçbir zaman kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 20 milyon Sterlin civarında olduğu sanılmaktadır... Türk borçları 88 milyon tutmaktadır. Bu borçlar belli şirketlerin kontrolündedir. Bu borçlar tuz, tütün, pul, ipek, içkiler, balıkçılık vb. kaynaklarla garanti altına alınmıştır. Ruslara olan harp borçları 27 milyondur. Böylelikle borç toplamı 130 milyon olacaktır... Fransa ve Almanya bu memleketteki mali kudretini gittikçe artırmakta ve ipi her gün biraz daha germektedir... Her iki tarafta Türk hükûmetine yüksek faizli yeni borçlar teklif etmekte, işe yaramaz âtil kapitali artırarak Türk hükûmetini ellerinde tutmaktadırlar... Türkler harcamalarını kontrol etmezlerse bu iflâsa kadar gidecektir, böylece bu iki devlet bekledikleri fırsatı elde edeceklerdir."

Diğer bir İngiliz ise 1909'da başka bir raporda şöyle demektedir:³⁴

"(...) Türklerin şimdi en çok savaşması gereken şey, cehâlet ve vatanlarını Avrupalı hırsızlardan korumaktır."

Türkiye'de Osmanlı döneminden itibaren kapitalistleşme başlamış ve buna paralel olarak bir burjuva sınıfı oluşmuştu. Ancak, bu süreç Osmanlı toplumunu kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu bir topluma dönüştürmedi. Hatta böyle bir dönüşümün önünde engel haline geldi. II. Meşrutiyet sonrasında uygulanan "milli iktisat" politikalarıyla dünya kapitalizmiyle bütünleşme biçimi değişmekle birlikte sürecin taşıyıcı aktörleri değişecekti. Sermaye birikimi süreci gayrimüslimlerce başlatılmış ve Müslüman Türk unsurlar tarafından devralınmış, kısacası süreç içinde hem belirli bir süreklilik hem de kesinti yaşanmıştı.³⁵ Osmanlı döneminde başlayan ticari birikim, kapitalist üretime geçişi beraberinde getirmedi, ama bir burjuva sınıfının oluşmasına yol açtı. 19. yüzyıl sonlarına doğru yeni oluşan burjuvazi, ticaret ve sanayi odaları biçiminde örgütlenmeye yöneldi.

32 Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, s.16-17.

33 Ulubelen, *age*, s.34. (Albay C. Surtees tarafından Rapor)

34 Ulubelen, *age*, s.329. (Noel Buxton'un Raporu)

35 Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s.35-36.

Faaliyete geçen ilk odalar, yabancı devletlere ait ticaret odalarıydı. Kapitülasyonlara ve yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son vermek isteyen İttihat ve Terakki hükümeti, savaşı "milli iktisat" ve yerli bir burjuvazi oluşturmak açısından değerlendirdi ve başta Anadolu olmak üzere, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde çok sayıda şirket kurdu ya da kurulmasını destekledi.³⁶

Osmanlı'nın son dönemine özgü sınıfsal yapının temel bir özelliği de etnik-dinsel çizgilerle bölünmüş olmasıydı. Osmanlı sermaye burjuvazisi, Türk olmayan ve Türk kökenli olmak üzere iki gruptan oluşmaktaydı. Yabancı kökenli Rum, Ermeni, Musevi ve Levanten (çeşitli zamanlarda Türkiye'ye yerleşmiş Avrupalılar) sermayedarların İngiliz-Fransız kapitalistleriyle eskiden beri ticari ve ekonomik bağları vardı ve bu ülkelerin Yakındoğu ülkelerindeki sömürgeci egemenliklerinin pekişmesini istiyorlardı. Türk kökenli sermayedarlar ise büyük çoğunlukla Alman-Avusturya sermayesiyle bağlantılıydılar ve sömürgeci savaş alanına daha geç çıkan Alman emperyalistlerinin desteklediği kişilerdi. Bu iki küme emperyalist arasında, ekonomik yaşam ve ticaret alanlarında egemenlik için açık bir kavga sürmekteydi. Emperyalistler arasındaki çekişme kadar Osmanlı içindeki uluslararası savaş da bu kavganın kızışmasında etkili olmaktaydı. Türk kökenli sermayedarlar ellerinde iç ve dış ticaret tekeli tutan öteki gruptakilerden ekonomik bakımdan daha az güçlüydüler. İmparatorluğun çeşitli bölgeleri dünya kapitalizmiyle ilişki içine girdikçe, doğrudan üretici olan köylüyle yabancı sermaye arasındaki ilişkilerin aracısı olarak bir ticaret burjuvazisi ortaya çıkmıştı. 1913 yılında, ekilebilir toprakların yaklaşık üçte ikisi, köylü nüfusun %5'ini oluşturan büyük toprak sahiplerinin elindeydi.³⁷

Osmanlı'da Yahudilerin ticaret yapmaları yasak olduğu için daha çok tefecilik dediğimiz, paradan para kazanmak üzerine ihtisaslaştılar. Genellikle iç ticarete yer alan, çoğunlukla esnaf niteliği taşıyan Müslüman-Türk burjuvazi ise hayli etkisizdi ve esasen birinci gruba bağımlıydı.³⁸ Dolayısıyla, Osmanlı toplumunun Avrupa kapitalizmiyle kurduğu çeşitli ekonomik ilişkiler, öncelikle azınlık unsurların aracılığına dayanmaktaydı. I. Dünya Savaşı esnasında güç dengesi Türk kökenli sermayedarlar lehine değişmişti. Ulusal azınlıklarla il-

36 Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, s.55-78.

37 Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.14.

38 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.23-24.

gili Jön Türk Hükümetinin izlediği politika sonucunda, yabancı kökenli sermayedarlar konumlarını yitirmişlerdi. Onların yerini Türk sermayedarlar aldı. Ancak, savaşta İtilaf Devletleri'nin zaferi, durumu yeniden değiştirdi. Türklerin silah bırakmasından sonra yabancı kökenliler iç ve dış ticarete savaştan önceki konumlarına döndüler.³⁹ Bunların varlığı ve gelişmesi, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin Yakındoğu planlarıyla sıkı bir bağlantı içindeydi. İngiliz-Fransız sermayesine bağımlı Türk sermayedarlar, Türkiye'nin İngiliz ya da Fransız mandasına veya koruyuculuğuna girmesini, Avusturya-Alman kapitaline bağımlı olanlar ise Amerikan mandasını istiyorlardı.

Osmanlı Jeopolitiği ve Güç Rekabeti

Osmanlı tarihi genel olarak, yükselme (1299-1600), duraklama (1600-1774), gerileme (1774-1914) ve çözülme (1914-1922) olmak üzere dört döneme ayrılır. Kuzeybatı Anadolu'da bir sınır beyliğinden koca bir imparatorluk haline gelen, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının önemli bir kısmına hâkim olan Osmanlı Türklerinin başarıları, başlıca iki faktör sayesinde elde edilmişti. Bunlardan biri, yaşadıkları devir içinde kendinde bulunan köklü, yüksek bilim ve uygarlığın çağdaş devletlere oranla üstün bir durumda olması; diğeri de, kurdukları düzenli silahlı kuvvetleriydi. Türklere karşı sürekli ve güçlü bir ittifakın olmayışı hem Batı'da hem Doğu'da yayılmalarını kolaylaştırıyordu.⁴⁰ 16. yüzyılda Osmanlı yayılmasının Mısır, Suriye ve Hicaz'ı da içine almasıyla Osmanlı çok geniş bir coğrafyada azametli bir imparatorluk haline gelirken bunun kötü etkileri zamanla ortaya çıktı. İmparatorluk içindeki Türk unsurunun ağırlığı azaldı, Türklerin azınlık durumuna düşmesi nedeniyle Osmanlı'nın dinamizmi kayboldu. Osmanlı'nın Avrupa'daki yayılması, sadece güvenli bir savunma hattına ulaşmayı değil, Avrupa'nın ekonomik kaynaklarını ele geçirmeyi hedefliyordu. İpek yolu üzerinden Avrupa'ya giden ticareti kontrol altına alan Osmanlı, Bosna'yı ele geçirdiğinde, Avrupa, gümüş kaynağının kalmaması nedeniyle para sıkıntısı içine düşmüş, bu aynı zamanda Avrupalıların yeni keşiflere çıkmasının da bir nedeni olmuştu.

Geniş bir coğrafya içinde yapılan sayısız ve faydasız harekâtla Türk nesilleri erirken Osmanlı bürokrasisi de çürümeye başladı. Çaldıran Meydan Muharebesi'nde (1514) Şah İsmail'in esir alınamaması

39 A. M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999, s.83-92.

40 Black, *age*, s.44.

Karikatür 2: Avrupalı gözüyle Osmanlı

İran'a yaşama şansı vermiş, İran'ın varlığı Türklerin Orta Asya'yla ilişkisinin ve insan kaynağı desteğinin kaybolmasına neden olmuştur. 1677'de ilk Türk-Rus Savaşı gerçekleşmiş, Rus tehlikesi sonraki yüzyıllarda, Türk jeopolitik bilincinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı, Rus yayılmasının uzun vadede, belki de 100 yıl içinde kendisini sıkıştıracağını görmüş; bunun tedbirini almak için, Sokullu Mehmet Paşa, Don-Volga Kanalı'nı açıp Karadeniz'den Hazar Denizi'ne girmeye çalışmıştır. Bu kanalın, hem Türkistan'dan Anadolu'ya Türk göçünü canlandırması düşünülmüş hem de Osmanlı'nın Asya içine yayılan Ruslarla mücadelesi hedeflenmiştir. Ancak Osmanlı başarılı olamamış, yapılan savaşlar sonrasında Rusya, Türk göçebelerin doğudan Avrupa'ya rotaları olan Karadeniz kuzeyindeki toprakları ele geçirince kuzeydeki atardamar da elden çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına sebep olan iç sebepler arasında devlet yönetimi ve toplum yapısının bozulması, ordudaki bozulma, pozitif bilimlerden uzaklaşılması, ilmiye sınıfının yozlaşması, sosyal ve ekonomik yapının Sanayi Devrimi gibi çağdaş gelişmelere ayak

uyduramaması başta gelmektedir. Dış sebepler arasında ise Batı'daki coğrafi keşifler, Rönesans ve Reformasyon hareketlerinin etkileri, kapitülasyonlar, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin sağladığı dinamikler sayılabilir.⁴¹

Türk tarihini şekillendiren hususlardan birisi de coğrafi bütünlük arama ihtiyacıdır. Türkler, Orta Asya'da, gittikleri Avrupa, Çin ve Hindistan'da, denizlere ve güçlü engellere dayalı yurt bulamadılar. Engellere ulaşmak için yurtlarını genişlettiler, bu durum ulaşımı, iletişimi, yönetimi zorlaştırdı. Buldukları yurtların, kurdukları devletlerin dört tarafında hasım devletler oldu. Açık sınırlar siyasi ömürlerinin uzun olmasını önledi. Göçler, genellikle kaybedilen bir savaştan sonra başlamış, gidilen yerin sahibiyle savaşmak zorunda kalınmıştır. Bunun bir sonucu olarak aradan 1.000 yıl geçse de coğrafyanın sahibi olduklarını söyleyenler Türkleri geri gönderme amaçlarını korumuştur. Türklerin Boğazlar üzerinde İngiltere ve Rusya'yla, Balkanlar'da Avusturya ve Rusya'yla, Ortadoğu toprakları için İngiltere, Fransa ve Almanya'yla mücadelesi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürmüştür. Orta Asya Türklüğünün Rusya tarafından tamamen denetime alınmasından sonra, 1912-1913 Balkan Savaşı'yla Türklük, Balkanlar'dan da tasfiye edildi. Anadolu'ya yönelik olan bu geri çekiliş, üç kıtadan, Avrupa'dan, Afrika'dan sadece ordunun değil, bir halkın da geri çekilişidir. Türklerin geri çekilişi -özellikle 1878'den sonrası- çok acılı bir dönemi temsil etmektedir.⁴²

1699 sonrası Osmanlı güç denge politikası, 1791-1878 yılları arasında Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye, 1888-1918 arasında Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya, 1920-1936 arasında Batılılara karşı Sovyet Rusya'ya, 1938-1945 arasında Faşist İtalya'ya karşı İngiltere'ye, 1945'den günümüze ise (1990'a kadar Sovyet tehdidine karşı) ABD'ye dayanmayı tercih etmiştir.⁴³ Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı 10 milyonluk fakir, hastalıklı, bitap düşmüş ulusu, 75 milyonluk genç, sağlıklı, dinamik bir nüfusa ulaştırmayı başarmıştır. Büyük Zafer'den ancak beş yıl sonra 1927'de, M. Kemal Atatürk, Büyük Nutuk'u, Batı'ya karşı kazanılan savaşın nihai bir galibiyeti temsil etmediğini; ancak bir ateşkes olduğunu anlatan "Gençliğe Hitabesi"yle bitirmişti. Ancak, II. Dünya Savaşı'yla birlikte ortaya çıkan açık

41 Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009, s.191.

42 Suat İlhan, *Jeopolitikten Taktiğe*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1971.

43 Sait Yılmaz, "Jeopolitik ve Jeostrateji", *21.Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi*, der. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, s.610.

Sovyet tehdidi, Soğuk Savaş boyunca Türkiye'yi NATO içinde -daha çok Amerika olmak üzere- Batı'ya dayalı bir güvenlik anlayışına itti. Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk yetkililer, Türkiye'nin kendi ihtiyaçları için gerekli özgün stratejileri geliştirmek yerine, ABD ve Avrupalı devletlerin Türkiye için belirlediği stratejilerin sevk ve idaresiyle uğraştılar. 1960-80 arası dönemin Sağ-Sol olaylarından sonra son 30 yıldır Türkiye bölücü terörle uğraşmaktadır. Öte yandan 1960 ve 1970'lerde önce Arap ülkelerinde sonra Türkiye'de ortaya çıkan dini hareket ve partiler, devletin ve toplumun yeniden İslamleştirilmesi faaliyetlerine girişmişler ve bugün Siyasal İslam'ı iktidara getirecek kadar güçlenmişlerdir.

1.2. 19. YÜZYILDA OSMANLI-ABD EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti ve ABD Arasındaki İlk Ekonomik İlişkiler

Amerika Birleşik Devletleri, 7 yıl süren bağımsızlık savaşının ardından 1783 Paris Barış Antlaşması'yla bir devlet olarak tarih sahnesine çıkarken Osmanlı İmparatorluğu çoktan gerileme devrine girmişti. Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkiler genellikle ticari alanda olmakla birlikte silah alımı ve eğitim alanında da gelişmeler göstermiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın başlarında şekillenmeye başlamışsa da, İngiliz bandıralı Amerikan ticaret gemilerinin Osmanlı limanlarına ziyareti 17. yüzyılda başlar. Bununla birlikte bir Osmanlı rıhtımına yanaşan Amerikan bandıralı ilk gemi, Salem'de 1782'de denize indirilen "Grand Turk" oldu. Grand Turk, 1790'lı yıllarda halı, reçine, kuru üzüm ve incir, deri, afyon gibi Levant'ın geleneksel ihraç ürünlerinden oluşan yükünü New England limanlarına taşıdı. Osmanlı tabiyetindeki Cezayir korsanları, Amerikan ticaret gemilerini esir alınca Amerikan Kongresi, 1784 yılında Osmanlı Devleti de dahil bazı devletlerle ticaret ve dostluk anlaşması yapmak istemiş, ancak Babiâli'yle böyle bir anlaşma imzalanmamıştı.⁴⁴ 1799 yılında anlaşma imzalama girişimi ABD Senatosu kararıyla tekrarlanma aşamasındayken, Osmanlı'nın bir yandan Mısır'da Fransa, diğer yandan Balkanlar'da isyanlarla meşgul olması ve Osmanlı'nın bu yeni devlete kayıtsızlığı nedeniyle vazgeçilmişti.

Amerikalıları tarihlerinde vergiye bağlayan tek ülke Osmanlı İmparatorluğu oldu. Amerikan hükümeti, bu vergiyi Cezayir Dayısına getiriyor, o da diğer hediyelerle birlikte bazen Amerikan gemisini

⁴⁴ Füsün Türkmen, *Kırlıktan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.17.

zor kullanarak İstanbul'a gönderiyordu.⁴⁵ Bazı kayıtlara göre, Amerikan ticaret gemileri, 1786 yılında İstanbul'u, 1797 yılında İzmir'i, 1800 yılında ise İskenderiye'yi ilk kez ziyaret ettiler. Ve ilk kez 1803 yılında Amerikan Maliye Bakanlığı'nın ithalat-ihracat istatistiklerinde Türkiye için ayrı bir sütun açıldı. 1810'u izleyen 10 yılda yaklaşık 80 Amerikan gemisi İzmir limanına uğramış; afyon, kuru üzüm ve incir, deri, yün gibi mallar karşılığında başta rom ve pamuklu mallar olmak üzere Amerikan ihraç ürünlerini boşaltmıştı. 1820'li yıllarda Osmanlı-Amerikan ticareti Amerikan ticaret çevrelerinin gözünü öylesine karartmıştı ki bağımsızlık savaşına giren Yunanistan karşısında Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdi. Monroe yönetimi, Osmanlı-Amerikan ticareti uğruna Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımayı bile geciktirmişti.⁴⁶ Amerikan tüccarlarının Osmanlı limanlarındaki varlığı giderek artmış, 1810 yılından itibaren yılda yaklaşık 10 gemi limanlara giriş-çıkış yaparken 1930'larda bu rakam 30'a ulaşmıştır. Bu yıllarda İzmir'e gelen 78 gemiden 54'ü, 1811 yılında İzmir'e yerleşen Philadelphia'lı tüccar David Offley'in kurduğu "Woodmas and Offley" şirketine aittir. Bu kişi, 1828 yılında Delos isimli gemisinin İstanbul'a gitmesine izin almış ve iki yıl sonra Amerikan gemilerinin Karadeniz'e çıkışını sağlamıştır.⁴⁷

1780'li yıllarda başlayan ve 1811 yılına kadar İngiliz Levant Company'nin kanatları altında devam eden Osmanlı-Amerikan ticareti artık kendi ayakları üzerinde durmalıydı. Sonraki yıllarda İzmir'de konsolosluk yapacak ve Amerikalı misyonerlere yol gösterecek olan David Offley'in önderliğindeki Amerikan işadamları 1811 yılında İzmir'de ilk Amerikan Ticaret Odası'nı açtılar. 1827'de bunların sayısı dördü buldu. Bu arada, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak Amerikan hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi bir Konsolos bulundurma ve bir ticaret sözleşmesi imzalama yönündeki baskıları da arttı. Böyle bir sözleşmenin imzalanmasına başlangıçta Osmanlı hükümeti yanaşmadı, ancak 1830 yılında Amerikan hükümeti isteklerini kabul ettirmeyi başardı. Bu başarıda yatan en büyük etken; Yunan ayaklanması sırasında Osmanlı Devleti'nin bütün Avrupa'yı karşısında bulması ve özellikle 27 Ekim 1827'de, Navarin'de Osmanlı donanmasının, Birleşik Avrupa donan-

45 Hulki Cevizoğlu, *1919'un Şifresi (Gizli ABD İşgalinin Belge ve Fotoğrafları)*, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2007, s.132.

46 Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989, s.29.

47 Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, c.51, sayı 200, Ağustos 1987, s.933.

ması tarafından yok edilmesi oldu. Donanmanın yakılması sonucu Osmanlı Devleti Avrupa dışında bir müttefik aramaya başlamış ve en önemlisi yakılan donanmasını dış yardımla yeniden inşa ettirmek zorunda kalmıştı. 1830 yılında imzalanan bu ilk ticaret sözleşmesi, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerini tam yüz yıl süreyle yönlendiren temel belge niteliğindedir.⁴⁸

1830 Osmanlı-ABD Ticaret Sözleşmesi

Osmanlı ülkesindeki Amerikalılara "kapitüler" haklar tanıyan 1830 Ticaret Sözleşmesi, biri gizli, dokuz maddeden oluşmaktadır. Anılan sözleşme, iki ülkenin karşılıklı olarak konsolosluk kurmalarını hükme bağlamakta, ticarete Birleşik Amerika'yı "en çok gözetilen ulus" olarak nitelendirmekte, Amerikan uyruklu tüccarların başka ülke tüccarlarına tanınmış tüm ayrıcalıklardan yararlanmalarını öngörmektedir. Ancak, sözleşmenin en önemli maddesi, Amerika Birleşik Devletleri'ne "kapitülasyon" olarak bilinen hak ve ayrıcalıkları tanıyan dördüncü maddesidir. Buna göre, Osmanlı yargı organları, Amerikan temsilciliğinin resmi tercümanı hazır bulunmadıkça, Amerikan ve Osmanlı uyrukları arasındaki davalara bakamayacak ve Amerikan yurttaşlarını tutuklayamayacaktı. Tutuklama yetkisi Amerikan diplomatik yetkililerince kullanılabilirdi. Bu arada, 1830 sözleşmesinin İngilizce ve Türkçe metinleri arasında farklılıklar, özellikle dördüncü maddenin uygulanmasında, iki ülke arasında İmparatorluğun sonuna kadar sürecek anlaşmazlıkların meydana gelmesine yol açmıştır. 1830 Ticaret Sözleşmesi'nin bir de gizli maddesi vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1821-1829 Yunan bağımsızlık savaşında yitirdiği gemilerinin yerine yenilerini koymak ve sözleşmeyle Amerika'ya tanınan ayrıcalıkları bir ölçüde dengelemek amacını güden bu gizli maddeye göre, Osmanlı hükümeti, Amerikan tersanelerinde gemi yaptırmak için sözleşme yapmak istediğinde, sözleşme koşullarını ve satışın ayrıntılarını İstanbul'daki ABD elçisine danışacaktı. Ismarlanan geminin fiyatıysa ABD hükümetinin aynı tip gemilere ödediği fiyatı aşmayacaktı. Amerikan Kongresi'nin, bu sözleşmeyi onaylarken gizli maddeyi reddetmesine rağmen, Eckford adındaki bir Amerikalı gemi inşa mühendisi 1830'dan sonra İstanbul'a gelerek İmparatorluk için savaş gemileri yapmaya başlamıştır.

İki ülke arasında imzalanan ikinci Ticaret ve Dostluk Antlaşması, 1862 tarihini taşımaktadır. Bu antlaşmaya göre, ABD "en çok gözetilen

⁴⁸ Sözleşmenin İngilizce ve Türkçe metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ulus" niteliğini korumakta, Amerikan mallarına konan %8'lik gümrük vergisi saklı tutulmakta, ancak bu oranın her yıl azaltılarak %1'e inmesi öngörülmektedir. Bu hükme karşın devlet gelirlerini artırmak amacıyla Osmanlı hükümeti, 1874 ve 1883 yıllarında bu vergi oranını %20'ye çıkarmış, ABD bunu kabul etmiş, ancak öteki devletlerin karşı çıkmasıyla olumlu bir sonuca varılamamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti, yalnızca Amerika'dan ithal edilen mallara bu yüksek vergi oranını uygulamak istemiş, bu kez de Amerikan hükümeti buna yanaşmamıştır. Bu gelişmeler sonunda, Osmanlı hükümeti, imzalanmasından 12 yıl sonra, 1862 antlaşmasını yürürlükten kaldırdı. Her şeye rağmen ticari ilişkiler süratle ilerlemekteydi. Rom ve pamuğun yanı sıra, ABD, Osmanlı İmparatorluğu'na silah satışına da başlamıştı. ABD'nin Osmanlı'yla yaptığı ticaret içinde silah ve cephanenin payı 1869 yılında %79'u, 1877'de ise %97'yi bulmuştu.

1843 yılında Çanakkale Boğazı'ndan geçen 6.286 gemiden yalnızca iki tanesi Amerikan gemisiyken, Kırım Savaşı'nı izleyen yıllarda İstanbul limanına her hafta bir Amerikan gemisi giriyordu. Gelişen Osmanlı-Amerikan ilişkileri yalnızca ithalat-ihracatla sınırlı değildi. 1846 yılında Sultan Abdülmecid'in isteğiyle Amerikan pamuğunu Osmanlı güneşinde yetiştirmek için deneyler yapılıyor ve Lawrence Smith adlı bir madenciye maden araştırma izni veriliyordu. Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi aslında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan varlığının giderek pekişmesidir. İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi güçlü devletlerle karşılaştırıldığında iki ülke ticareti bir hiçti. I. Dünya Savaşı başladığında Amerika'nın yıllık ihracatı içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun payı %0,17, Türkiye'den satın aldığı mallar ise ithalatının %1'idir. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin ihracatı içinde ABD'ye yapılan ihracatın payı %23'dür. American Tobacco Co., Standart Oil Co., Singer Sewing Machine Co. ve Western Electric Co. gibi tanınmış Amerikan firmaları Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet göstermektedirler. Amerika ile Osmanlı Devleti arasında 11 Ağustos 1874 tarihinde "Suçluların İadesi" ve "Tabiyet" konularında iki antlaşma imzalanmıştır. Ancak, onay belgeleri bir türlü teati edilemediği için, her iki anlaşma da yürürlüğe girmemiştir.⁴⁹

Bu arada Yahşi Batı gibi filmlere konu olabilecek pek çok ilginç ilişki de söz konusu olmuştur. 1847 yılında Sultan Abdülmecid'e telgraf makinesinin gösterisi yapıldı. 1855 yılında Amerika'nın, ordu nakliye sistemini deve katarlarıyla takviye etmek ve güçlendirmek

49 Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, s.167.

amacıyla Osmanlı Devleti'nden talep ettiği bir çift erkek ve bir çift dişi deve, en iyilerinden seçilip hediye olarak gönderildi. Ardından sipariş edilen develer ise bedeli karşılığı piyasadan temin edilerek gönderilmiştir.⁵⁰ Bu develerden Amerika'da üretilerek nakliye katarları oluşturulduğu ve içsavaşta kullanıldığı tahmin edilmektedir. ABD hükümetinin silah satışında gösterdiği anlayışa armağan olarak, Sultan Abdülaziz, ABD Başkanı Grant'a çok değerli bir Uşak halısı göndermiş ve Grant da Başkanlıktan ayrıldıktan sonra 1878 yılında II. Abdülhamit'in davetlisi olarak İstanbul'u ziyaret etmiştir. 1879 yılında, Mekke'de Peygamber'in mezarının üstünde yanan kutsal lambaların gazının Pensilvanya'dan gelmiş olması İstanbul konsolosunu sevince boğuyordu.⁵¹ 28 Mayıs 1889'da Amerika'da yüzyılın felaketi olarak adlandırılan ve 5.000 kişinin öldüğü "Johnstown sel afeti"nin ardından Sultan II. Abdülhamit yardım göndermiştir. Bu yardım Amerikan halkı üzerinde önemli bir etki göstermiş, 10 Temmuz 1894'de İstanbul'da meydana gelen depreme yardım etme ihtiyacı duyulmuştur. İstanbul'da çok sayıda can kaybı yanında bina hasarı ve yıkılmasına neden olan deprem dolayısıyla Amerika'dan 9.600 dolar gönderilmiştir. ABD'nin misyonerlik ve azınlık politikaları nedeniyle iki ülke ilişkilerinin en sıkıntılı olduğu dönemde bile karşılıklı yardımlarla iki ülke halkı yakınlaşma sağlamıştır. Bunda II. Abdülhamit'in akıllı politikası da etkili olmuş, iki ülke bir süre sonra temsilciliklerini orta elçilikten büyükelçiliğe yükseltmiştir.

Silah Ticareti

ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasında silah ticaretinin başlangıcına ilişkin ilk Amerikan belgesi, 1830 Ticaret Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen ilk Amerikan elçisi olan David Porter'in ABD Dışişleri Bakanı Edward Livingston'a gönderdiği mektuptur.⁵² 27 Eylül 1831 tarihini taşıyan bu mektupta, Osmanlı Devleti'nin Amerika'da yeni kadroya dahil edilen oynar atım yataklı tüfeklerden ve Amerikan askeri donanımından birer örnek görmek istediği, bu örneklerin gelmesiyle durumunun çok güçleneceği ve Osmanlı hükümeti üzerindeki ABD itibarının çok artacağı belirtilmektedir. Amerikalı bir gemi inşa mühendisi olan Henry Eckford, ABD hükümetinin desteğiyle yapımını kendi gerçekleştirdiği United Sta-

50 Fatma Ürekli, *Belgelerle 1889/1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007, s.14.

51 Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, s.221.

52 Oral Sander-Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı*, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1977, s.154.

tes isimli muhriple 1831 Ağustos'unda İstanbul'a gelmiş ve bu gemiyi 150.000 dolara Osmanlı hükümetine sattıktan sonra Osmanlı tersane yönetimini ele geçirmiş, Osmanlı donanması için başka bir harp gemisinin yapımını denetlemiştir. Eckford'un 1832'de İstanbul'da ölmesinden sonra yardımcısı Foster Rhodes onun yerini almış, 1839 yılına kadar İstanbul'da kalarak Osmanlı donanmasına birkaç savaş gemisi daha kazandırmıştır.

1831-1839 yılları arasında Osmanlı hükümeti hesabına çalışan Amerikalı gemi yapımcıları Eckford ve Rhodes'dan sonra, ilginç bir Amerikalı mucit daha, General Berdan İstanbul'a gelmiştir. Amerika'nın ün yapmış iki askeri mucidi olan General Berdan ve Albay Lay, Osmanlı hükümetinin Amerika'ya yapmış olduğu torpido ve torpido botların inşasıyla ilgili talebi üzerine İstanbul'a gelmişlerdi. Torpidolar ve bunları atacak gemilerden memnun kalındığı takdirde, bunlar satın alınacaktı. Bu yeni silahlar, hem Boğazların ve İmparatorluğun uzun kıyı şeridinin korunmasında hem de limanlarda bekleyen Osmanlı donanmasına yönelebilecek baskınların önlenmesinde kullanılacaktı. General Berdan ile Albay Lay arasında başlayan, Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve İstanbul Büyükelçiliği'nin de taraf oldukları bir rekabet sonucunda, torpidoların yapımını General Berdan kazanmıştır. Albay Lay'in buluşu reddedilirken, General Berdan'a her türlü kolaylık sağlanmış, hatta öteki silah fabrikalarının kapanması pahasına Bahriye Nezareti'nin İstanbul'daki tüm makine ve işçileri Berdan'ın emrine verilmiştir. Berdan olayı, Osmanlı hükümetinin, başka alanlarda olmasa bile savaş teknolojisindeki gelişmeleri çok yakından takip ettiğini göstermektedir. Eğer Berdan başarılı olabilseydi, belki de Osmanlı İmparatorluğu, torpido, torpido bot ve denizaltı kullanan ilk deniz güçlerinden biri olacaktı.

1861-1865 yıllarındaki Amerikan İçsavaşı'nın bitmesiyle, Amerikan ordusunun elinde çok sayıda savaş artığı, silah yapımcılarının elinde de büyük silah stokları kalmıştı. Amerikan silah sanayii için eldeki artık ve stokların dış pazarlara satılması tek kurtuluş yoluydu. Bu savaş artığı silahları ilk satın alan ülkelerin başında Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. Osmanlı hükümeti, 1869 yılı sonuna kadar Amerika'dan 1.331.000 dolar ödeyerek toplam 239.000 tüfek satın almıştır.⁵³ İçsavaş artığı silahların eritilmesinden sonra Amerikan silah sanayii büyük bir hızla ilerleme kaydetti. İlginçtir ki Osmanlı hükümeti bu teknolojik gelişmeyi çok yakından ve büyük duyarlılık-

53 Age, s.176.

la izlemiştir. Bunun sonucunda Amerika'dan yivli sahra topu, kama tertibatlı tüfek, ağır süvari tüfeği ve toplu tabanca gibi modern silahlar alınmıştır. Amerikan resmi kaynaklarında gemi yapımına ilişkin olarak rastlanan ilk belge, ABD Dışişleri Bakanı'nın, Sultan Abdülaziz'in gemi siparişiyle ilgili olarak, 22 Ağustos 1864 tarihinde İstanbul'a gönderdiği yazıdır. Daha sonra, 1866 Girit Ayaklanması sırasında Osmanlı donanmasının çok güç durumda kalması, Amerika'dan yeni savaş gemilerinin ısmarlanması kararına yol açmıştır. İstekler sadece savaş gemisiyle sınırlı kalmamış, Amerikan ordusunun diğer kadro silahları da satın alınmıştır.

İlk Türk askeri kurulu, bilinenin aksine I. Dünya Savaşı'ndan sonra değil, iki ülke arasındaki silah ticaretinin yoğunlaşmasından sonra, satış işlemlerinde çıkabilecek aksaklıkları gidermek, yeni gelişmeleri izlemek ve İstanbul'a gidecek silahların yapım ve yüklenmelerini denetlemek için, 1872 yılında Amerika'ya gitmiştir. Bu kurul daha sonra genişletilerek "Askeri Ataşelik" durumuna getirilmiştir. Görüldüğü üzere, Osmanlı hükümeti eski silahlarla yetinmeyip ordusunun donanımını sürekli yenileme çabası içindedir. 1856 Kırım ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları, Osmanlı hükümetini, ekonomik ve mali yönden çok kötü bir duruma düşürmüştü. Osmanlı donanması erimiş, Yunanların küçük deniz gücüyle bile zor baş edebilecek bir duruma gelmişti. İşte bu kötü durum, Osmanlılarla Amerika arasında önemli pürüzler çıkmadan yıllardır sürdürülen silah ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz gelişmelerin ilk belirtisi, Osmanlı hükümetince ısmarlanan, Winchester ve Union Metallic silah şirketlerince de 5 milyonu teslim edilen 30 milyon fişegin parasının ödenmesi konusunda iki şirketle Osmanlı maliyesinin arasındaki anlaşmazlıktır. Anlaşmazlık, Amerikan şirketlerinin Maliye'yi atlayarak Sultan II. Abdülhamit'le görüşmeleri sonucunda çözülmüş ve borç bütünüyle ödenerek mermiler İstanbul'a ulaşmıştır.

İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgal etmesi ve İstanbul'un çaresizlik içinde buna seyirci kalması, İmparatorluğun genel planda savaş gemilerine ve özellikle de personel taşıma gemilerine duyduğu ihtiyacı en bariz bir şekilde sergiliyordu. İşte bu koşullar içinde, Osmanlı hükümeti, 1830 ve 1864'te yaptığı gemi alım isteklerini 1882 yılında yineledi. Gemilerin Amerika'dan alınması isteği tamamen II. Abdülhamit'in kararıydı. Bu kararı etkileyen en önemli husus ise, Amerika'dan evvelce alınan silah ve malzemenin çok sağlam oluşu ve sevkıyatın sıhhatli bir şekilde yapılışıdır. Ancak, Amerikan belgeleri incelendiğinde, Amerikalıların Osmanlı maliyesine, ödemelerdeki

aksaklıklardan dolayı, aynı güveni duymadıklarını görüyoruz. Yine elde mevcut belgelerde, ısmarlanan bu gemilerin alınıp alınmadığına dair bir kayda rastlanmamaktadır.⁵⁴ 1880'lerden sonra Almanya'nın küresel güç olarak dünya siyasi sahnesinde boy göstermeye başlaması, Osmanlı silah pazarında Amerika ve Almanya'yı karşı karşıya getirdi. Bu rekabette, Amerikan silah yapımcıları yenik düştü, başta Krupp olmak üzere Alman şirketleri Osmanlı silah pazarını artan ölçüde denetim altına aldı.

Osmanlı'nın Almanya'ya Yakınlaşması ve ABD'nin Garbot Diplomasisi

Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı silah satışlarındaki gerileme başlıca üç etkenle açıklanabilir. Öncelikle, Rusya ve İngiltere'ye karşı güçlü bir müttefik arayan Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'nın siyasal, ekonomik ve askeri etki alanına girmişti. İkinci olarak, Alman yatırımcılığının denetiminde gelişen Avrupa demiryolu ağı, Alman silahlarının gecikmeden ve fazla miktarda İstanbul'a gelebilmesinin maddi temelini oluşturmuştu. Amerika'nın coğrafi uzaklığı ve gemi taşımacılığının yavaşlığı, bu rekabette Amerikalı silah yapımcılarının önüne kolay aşılmayacak bir engel olarak dikilmişti. Son olarak, Ermeni Sorunu'nun ortaya çıkışı ve Amerikan misyonerlerinin İmparatorluk içindeki çalışmaları, iki ülke arasındaki siyasal ilişkileri gerginleştirmiş ve bu durum öncelikle silah ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Alman etkinliği artarken, ABD hükümeti boş durmamış, 1886 yılında başlatılan karşı girişimlerin bir uzantısı olarak 1887 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'nca İstanbul Elçiliği'ne gönderilen talimatta şu ifadelerle yer verilmiştir:⁵⁵

- "- Osmanlı hükümeti Amerikalı tüccar ve iş adamlarına gereksiz güçlükler çıkarmaktadır.
- Amerikalılara özgür ve eşit rekabet olanakları hemen tanınmalıdır.
- Amerika'nın en gelişmiş sanayi dalı olan silah yapımcılığına büyük sermaye yatırıldığından, serbest ticaretin engellenmesi ve böylece Amerikan mallarının İmparatorluğa kolay girebilmesi için ABD Elçiliği, Saray nezdinde girişimlerde bulunmalıdır."

54 *Türkiye-ABD İlişkilerinin Düny Bugünü Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s.2.

55 Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003, s.138.

ABD Elçiliğinin bu yöndeki çalışmalarından ilk yararlanmak isteyen, "Lee silah şirketi" olmuştur. Yeni geliştirilen, mükerrer ateşli Lee tüfeklerinin Alman mavzerlerine üstünlüklerinin saptanabilmesi için, Elçi aracılığıyla Padişah'a bu tüfeklerden örnekler gönderilmiş ve silahın denenmesi yönünde kendisinden söz alınmıştır. Ancak tüm bu girişimlere rağmen Alman üreticileri ve özellikle Krupp, piyasa üstündeki egemenliklerini korumuşlardır. Örneğin, 1890 Ocak ayı içinde denize indirilen beş Osmanlı savaş gemisi Krupp toplarıyla donatılmıştır. İlerleyen yıllarda Amerika, İmparatorluğa önemsiz bazı silah satışları yapmaya devam etmiştir. Bu yıllarda, ABD tüm gücüyle bir dünya silah satıcısı olmak için çalışmıştır.⁵⁶ 22 Mart 1899 tarihinde *London Times*'da yayımlanan bir yazıda ABD'nin büyük devletler arasına girip doğuda sanayi mallarına yeni pazarlar bularak, çok yakın bir gelecekte Avrupa devletlerinin karşısına güçlü bir rakip olarak çıkacağı belirtilmekteydi. Gerçekten de bu tahmin II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşecektir.

20. yüzyıla girerken, Amerika, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarlarını gözetmek için yeni bir yönteme başvurdu. Bu yöntem, "Ganbot" diplomasisi olarak adlandırılan, Deniz Kuvvetlerinin barış zamanında kullanılması metodudur. Bu yöntem kapsamında, Amerikan İçsavaşı'nın ünlü gemilerinden olan USS Keansarge İstanbul limanını ziyaret ederek Amerikan vatandaşlarının çıkarlarını korumuş, yine 1902 yılında USS Kentucky'nin İzmir limanını ziyareti, Ermenilerin uğradığı zararların tazmin edilmesiyle sonuçlanmıştır. Aynı yıl içinde ABD'nin İstanbul Büyükelçisi, iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarının "hemen ve etkin bir şekilde çözülmesinin tek yolu" olarak, Akdeniz'de bulunan Amerikan filosunun İzmir, Selanik veya Midilli limanlarından birine "dostluk" ziyareti yapmasını istemiştir. Elçiye göre, böyle yapıldığında, bugün karşılaşılan bütün güçlükler kalkacak, Babıâli, Amerikan istekleriyle daha bir ilgilenecek, artan Amerikan saygınlığı, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin gelişmesini sağlayacaktır. II. Meşrutiyet döneminde de ABD hükümeti, Osmanlı hükümetine silah satma çabalarında bulunmuşsa da Amerikan silahlarına özel ilgi gösteren II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, İttihat ve Terakki'nin kapitülasyonları kaldırma çabaları ve yeni yönetimin silah yapım ve ticaretinde devlet tekelleri kurmaya yönelmesi nedeniyle, istediği ölçüde başarılı olamamıştır.

ABD, 1887-1910 yılları arasında, Osmanlı silah pazarı üstündeki Alman tekelini kırmak için, bugün çok sıradan görünen bazı yöntemleri daha o günden denemiş, ancak bir yandan coğrafi uzaklık öte yandan

56 Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s.111.

Almanya'nın artan siyasal etkisi yüzünden başarısızlığa uğramış ve giderek pazarı elden çıkarma çizgisine girmiştir. Ancak, Osmanlılarla İtalyanlar arasındaki Trablusgarp Savaşı'nın patlak vermesi iki ülke arasındaki silah ticaretini tekrar ilginç bir safhaya sokmuştur. Osmanlı hükümetinin ABD'ye tüfek kundağı almak için yaptığı başvuru, bazı Amerikan çevrelerinde, tarafsızlık ilkesine aykırı olacağı gerekçesiyle kabul edilemez bulunmuştur. Gerçi ABD Dışişleri Bakanlığı Hukuk Bürosu 1907 Lahey Sözleşmesi'nin 7. maddesinden yola çıkarak silah satışının tarafsızlığı zedelemeyeceği yönünde rapor vermişse de, aynı Bakanlığın Yakındoğu Dairesi kundak satışını İtalya'ya karşı "kötü ve düşmanca bir politika" olarak görmüş, sonunda satış gerçekleşmemiştir. Bu, belki de Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye koyduğu ilk savaş malzemesi ambargosu olarak nitelendirilebilir.

Chester Projesi

Türk ticaret hayatında "Chester Projesi" veya resmi adıyla "Şarkı Anadolu Demiryolları Antlaşması" olarak bilinen anlaşma, yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk girişimini teşkil etmekle beraber, projenin başlangıcı Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ve I. Dünya Savaşı öncesine kadar gitmektedir. 1900 yılında İstanbul'a gelen bir savaş gemisinin komutanı olan Albay Colby M. Chester'in yaptığı bazı temaslardan sonra, Osmanlı Devleti'ndeki iş ve yatırım imkânları dikkatini çekmişti. Ancak, Albay Chester, bu konuda girişimde bulunma fırsatını 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bulabildi. II. Meşrutiyet Hükümeti olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkenin kalkınması ve bütünlüğü açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da demiryolu yapımına büyük önem vermekteydi. ABD Elçiliği'nin baskısı ve "Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi"nin⁵⁷ çabasıyla Mart 1910'da Bayındırlık Bakanlığı bir ön anlaşma imzaladı. Chester Projesi'ne göre, şirket yapacağı demiryolu, köprü, liman gibi yatırımların karşılığında hattın her iki yanından 20'şer kilometreye kadar uzanan bir alan içindeki madenlerin işletim hakkını 99 yıllığına elde edecekti. Ancak, uzun süreç içinde, Trablusgarb ve Birinci Dünya Savaşları çıktı, proje uygulanamadı. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu ilan eden Mondros Mütarekesi'ne kadar yapılan temas ve müzakerelerden hiçbir netice çıkmadı. Şirket gözünü Musul ve Kerkük petrollerine dikmişti.⁵⁸

57 Ottoman-American Development Company.

58 Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.378-383.

Resim 1: Albay Colby Mitchell Chester USS Kentucky Gemisinde

Milli Mücadele'nin gelişmeleri karşısında, şimdi Amiral olan Chester, 5 Mayıs 1922'de, Delaware eyaletinde, işadamları, bankerler ve gazetecileri de içine alan ve bilhassa Kanadalı işadamı K. E. Clayton-Kennedy'nin dahil olduğu Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi'ni yeniden kurdu. Colby Chester'in oğlu Arthur Chester ile Clayton-Kennedy, Eylül 1922 ortalarında Ankara'ya gelerek, bu yirmi yıllık tasarı için Ankara hükümetiyle müzakerelere girdiler. Çünkü TBMM hükümeti'nin Misakı Milli politikası dolayısıyla Musul petroleri de önem kazanmaya başlamıştı. Bu girişim, zamanın Amerikan Başkanı Taft ve yönetimince de desteklendi. Proje, Doğu Anadolu demiryollarının, ana hat Sivas'tan Samsun üzerinden Karadeniz'e, Harput-Ergani-Musul-Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye, Bitlis üzerinden Van'a ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını öngörmektedir. Söz konusu şirket bu demiryolu şebekesini 99 yıl için işletecek ve ayrıca demiryolu hattının iki tarafında 20 km.lik alandaki madenleri işletme hakkına da sahip olacaktı. Neticede şirket ile TBMM Hükümetinin Bayındırlık Bakanlığı arasında imzalanan "Şarki Anadolu Demiryollarının İnşasına Dair Antlaşmalar" 8 ve 9 Nisan 1923 günlerinde TBMM tarafından müzakere edilip onaylandı.⁵⁹ Şüphesiz demiryollarının inşası

59 Yaşar Semiz, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926*, Yetkin Basımevi, Ankara, 1995, s.132.

yeni Türkiye'nin, ekonomik kalkınma bakımından çok önem verdiği bir konu olmakla beraber, Lozan Konferansı sırasında TBMM hükümetinin Amerika'yla bir yakınlaşma içinde olması da karar da etkili olmuştu. Ankara, Amerika'da, İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denge aramaktaydı.

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı bir sırada toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün yabancı sermaye lehinde konuşması Amerikalı yatırımcıların dikkatini çekmişti. O sırada Amerika, sömürgeci Avrupa devletlerinden sayılmıyordu. Bu nedenle, Doğu Anadolu demiryollarının bir Amerikan şirketine verilmesi bir kapitülasyon tehlikesi yaratmayacağı gibi, Amerika'yla münasebetleri de harekete geçirebilirdi. Nitekim Lozan Konferansı'ndaki Amerikan Gözlemci-Temsilcisi Joseph Grew'ya göre, İsmet Paşa kendisiyle 22 Nisan 1923 günü yaptığı konuşmada, Chester Projesi'ne, Amerika Birleşik Devletleri'yle ekonomik münasebetleri daha yakın bir hale getirecek bir başlangıç olarak baktığını söylemiş ve ayrıca Mayıs ayında Joseph Grew'dan bir antlaşma yapmak için müzakerelerin başlamasını istemiştir.⁶⁰ İsmet Paşa'nın Lozan'da kapitülasyonları sona erdirmek için kıran kırana bir mücadele verdiği sırada, Ankara'nın Chester Antlaşması'nı onaylaması yine de ilginç sayılmalıdır. Çünkü 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'ndan sonra Çin'i Japonya'nın elinden kurtaran Rusya, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler, Çin'i paylaşmak için demiryolu yapımı politikası takip etmişti. Bu ülkeler Çin'le yapmış oldukları demiryolu antlaşmalarında, tıpkı Chester Antlaşması'nda olduğu gibi, demiryolunun iki tarafında belirli genişlikteki toprakların yeraltı ve yerüstü tabii kaynaklarını da işletme hakkını elde etmişlerdir. Dolayısıyla, bu antlaşmalarla Chester Antlaşması arasında ilginç benzerlikler vardı.

Chester Projesi'nin bir başka özelliği de, demiryollarının Musul'a kadar uzayacak olması, yani işin arkasında petrol meselesinin de bulunmasıydı. Amerika 1951-1954 yılları arasında patlak veren İran petroleri krizi sonunda, nasıl İngiltere'nin bu petrollerdeki hissesini azaltarak İran petrollerine girmiş ise, o zaman da Musul petrollerinden İngiltere'yi uzaklaştırıp, bu petroleri kendi kontrolü altına almak istemiştir.⁶¹ Nitekim Colby Chester, II. Meşrutiyet'ten sonra projesini ilk defa Osmanlı Devleti'ne satmak istediği zaman, İngiltere ile Berlin-Bağdat Demiryolu projesinin sahibi Almanya, bu te-

60 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.198.

61 Bülent Can Bilmez, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.175.

şebbüse tepki göstermiştir. Keza, Lozan Konferansı'nda İngiltere'yle en şiddetli çatışmalardan birisi de yine Musul meselesidir. İşte tam bu sırada, TBMM hükümetinin Chester Antlaşması'nı onayladığı haberi Konferans'ta bir bomba gibi patladı. İngiltere ve Fransa küple-re bindi. Ancak, yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye bu ilk açılma teşebbüsü neticesiz kaldı. Çünkü Chester Projesi'ni gerçekleştirecek olan Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi'nin Amerikalı ve Kanadalı ortakları arasında anlaşmazlıklar çıktı ve Chester şirketten ayrıldı. Kanadalı ortak Clayton-Kennedy ise, şirketi devam ettirecek ve projeyi gerçekleştirecek finansman imkânlarını sağlayamadı. Dolayısıyla, süresi içinde çalışmalara başlanamayınca, Türk hükümeti Aralık 1923'te şirketle olan antlaşmasını feshetti ve Chester Antlaşması da tarihi bir belge olarak kaldı.

1.3. OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ ABD MİSYONERLERİ VE OKULLARI

Amerikan Misyonerlik Anlayışı ve Osmanlı

Osmanlı'nın 1856'da yayımladığı Islahat Fermanı'nı Avrupa, iç işlerine müdahale hakkı olarak görüyordu.⁶² Azınlık kiliseleri arasında bir yandan rekabet sürerken, Amerikan misyonerleri de 1820'lerden başlayarak Protestanlığı yaymaya başladılar. Osmanlı İmparatorluğu bir ulus devlet değildi ve 600 yıl bir arada yaşayan millet sistemi, Müslüman (Türk, Arap vs.) ve Gayrimüslim (Ermeni, Rum, Süryani vb.) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. İmparatorluk içindeki yabancı misyoner okulları, Türkler içinde şanslarının olmadığını anlayınca daha çok Hristiyan Arap ve Ermeni toplumlarına yönelmişti. En faal olan Amerikalılar, Anadolu ve Ortadoğu'da 400 kadar okul ve yetimhane kurdular. 20. yüzyılın başına kadar Müslüman Türk nüfus, yabancı okullara pek rağbet etmedi. Misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz alanına girmeleri, Amerika'nın bölgede kendisine bir hayat alanı yaratmaya yönelişinin bir sonucudur. Misyoner olgusunun Amerika'nın bu yönelişine en büyük katkısı tanıma ve tanıtmak konusunda olmuştur. Tanımak, nüfuz edebilmek için, tanıtmak ise öncelikle bu nüfuz edişi haklı kılmak için zorunluydu. Tanımak için Anadolu'da, 19. yüzyıl koşullarında, halkın arasında 40-50 yıl yaşamak, yörede konuşulan iki, üç ve bazen dört dili su gibi bilmek, Anadolu yaylalarında at üstünde 100.000 kilometreden fazla yol kat

62 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.131.

etmeyi bir ömre sığdırabilmek gerekliydi. Osmanlı aydınının Anadolu'yu 19. yüzyılın ilk çeyreğinde tanımaya başladığı göz önüne alındığında, Amerikalı misyonerlerin işlevlerini fazlasıyla yerine getirdikleri söylenebilir. Bu nedenle, her kesimden halkın değerlerini, tutumlarını, özelemlerini, önyargılarını ve beklentilerini, Osmanlı yöneticisinden çok daha iyi biliyorlardı.

18. yüzyılın sonunda bağımsızlığını kazanan genç Amerikan devleti geleceğini ticarete görmekteydi. ABD ticareti Baltık, Levant ve Uzakdoğu olmak üzere başlıca üç yönde gelişebilirdi. Ancak bu gelişme yollarının üzerindeki engelleri temizlemek için ABD'nin Deniz kuvvetlerine ihtiyacı vardı. Ve kuruluş hazırlıkları daha George Washington'un sağlığında başlayan Amerikan donanması, "Kim olursa olsun, haraç vermektense savaşmayı tercih ederiz!" diyen Thomas Jefferson'un Başkan seçildiği 1801 yılında Cebelitarık'tan geçerek Akdeniz'e girdi. Donanma, stratejinin "sert ve soğuk" yüzüydü. Sıcak yüz için sempatik, insancıl bir mekanizmaya ihtiyaç vardı. Üstelik Akdeniz'de dolaştırılacak bir firkateynin yıllık masrafı 80.000 dolar iken, bir misyoner ailesinin yıllık gideri 1.000 doları bulmuyordu. Amerikan misyonerleri Osmanlı topraklarına ilk olarak 15 Ocak 1820 tarihinde ayak bastılar.⁶³ Pliny Fisk ve Levi Parsons adlı bu ilk misyonerlerin görevleri Kudüs'ten başlayarak tüm dinsizleri, Müslümanları, Musevileri ve de Hristiyanları (zaten Protestan olanların dışındaki) doğru yola davet etmektir. Asıl amaçları ise bakir bir alan olan Ortadoğu'nun kültürel sondajını yapmaktır.

Amerikan Misyonerler Cemiyeti'nin kendilerinden beklediği bilgiler şunlardı:⁶⁴

63 Osmanlı'da yabancı okullar ve misyonerlik faaliyetlerine yönelik çalışmalar için bkz. İlknur Polat Haydaroğulları, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990; M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1990; Hugh Grayson Johnson, *The American Schools in the Republic of Turkey 1923-1933*, The American University, 1975; Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, c.I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1952; Nahit Dinçer, *Türkiye'de Özel Okullar*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1977; Erol Kırşehirlioğulları, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1963; Sâmiha Ayverdi, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969; M. Halidi-Ömer Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, çev. Osman Şekerci, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1968; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and Near East Missionary Influence of American Policy 1810-1927*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1971; Frank Andrew Stone, *Academies For Anatolia, 1830-1980*, University Press of America, Lanham, 1984.

64 Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, s.123.

* Dinsel açıdan halkın durumu nedir?

İbadet biçimlerine ne derece riayet ediliyor?

Toplu ibadete hangi sıklıkla katılıyorlar?

Halk pazar gününü nasıl geçiriyor?

* Din adamlarının durumu nedir?

Sayıları nedir?

Eğitim düzeyleri nedir?

Bilgi düzeyleri nedir?

Kutsal Kitap'a hâkimiyetleri ne düzeydedir?

Ahlak düzeyleri nedir?

* Ülkede eğitim ve öğretime ilişkin durum nedir?

Yetişkin nüfusun ne kadarı sıradan bir kitabı okuyup anlayabilecek düzeydedir?

Dinsel ve laik okulların durumu nedir? Ne tür okullar faaliyettedir?

Sıradan insanlar çocuklarını okutmak eğilimindeler mi?

Böyle bir eğitimin masraflarını üstlenmeye hazırlar mı?

Eğitimi geliştirmek amacıyla yapılacak çabalar nasıl karşılanabilir?

Cemiyet tarafından okullar açmak ve ders kitapları dağıtmak girişimleri halk tarafından nasıl karşılanır?

Öğretmen görevlendirmenin ve okul binası kiralamanın mali külfeti ne düzeyde olacaktır?

Halkın moral durumu nasıldır?

Halk arasındaki sınıf farklılıkları ne düzeydedir?

Doğuştan kazanılan sosyal ayrıcalıklar ne düzeydedir?

Ülkede siyasal bütünlük söz konusu mudur?

Tüccarın ahlaki bütünlük ya da dürüstlük düzeyi nedir?

Tüccar sınıfı, yalan söyleme, hile ve içki alışkanlığı vb. açılarından nasıl bir durumdadır?

Bilgi listesinden de görüldüğü gibi misyonerlerin yapacak bir hayli işleri vardı Fisk ve Parsons, yaklaşık üç yıl İzmir'den Kudüs'e, Beyrut'tan İskenderiye'ye kadar esas itibariyle ticaret yollarını izleyerek dolaştılar. Bir yandan sondaj faaliyetlerini sürdürürken, diğer taraftan da çeşitli dillerdeki hediyelerini (Kutsal Kitap çevirileri ve öteki dinsel malzeme) dağıttılar. Misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk

araştırmalarının ve gözlemlerinin sonucunda, Ermenilerin misyoner çalışmasının hedefi olabileceği kanısı kesinlik kazanmıştı. Amerikalı misyonerlere göre; Anadolu'daki Hristiyanların maddi ve manevi durumları feciydi. Ahlak ve maneviyat yok olmuştu ancak, reforma tabi tutulmaları mümkündü.⁶⁵ Osmanlı yöneticileri de buna bir engel teşkil etmeyeceklerdi. Bu arada, Amerikan Misyonerler Cemiyeti tarafından Ortadoğu'ya yönelik propaganda amaçlı bir matbaa Malta'da kuruldu. 1830 yılı Mayıs'ında Türk-Amerikan ilişkilerinin resmen başlaması ve bir yıl sonra da İstanbul'daki ABD diplomatik temsilciliğinin faaliyete geçmesi, misyoner faaliyetinin tümüne olduğu gibi matbaaya da "yasal olma" olanağı veriyordu. Malta'daki matbaa, uzun tartışmalardan sonra İzmir'e taşındı.

Osmanlı İmparatorluğu İçindeki Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri

Önceleri İzmir ve İstanbul gibi kıyı şehirlerine gelen Amerikalı misyonerler daha sonra, Evangelistik gayelerle iç bölgelere doğru yayıldılar. Daha çok Yahudi ve Müslüman olmayan azınlıkların yaşadıkları bölgelerde faaliyetlerini yoğunlaştıran misyonerler Osmanlı topraklarını dört misyon bölgesine ayırdılar: Avrupa, Batı, Doğu ve Merkezi Türkiye Misyonları.⁶⁶ Bunlardan Avrupa Misyonu Filibe, Selanik ve Manastır'ı içine alıyor ve Bulgarların bilinçlendirilmesini hedefliyordu. 1830 Antlaşması'ndan sonra Amerikan vatandaşları için kapitülasyonlardan faydalanma hakkını elde eden Amerikan misyonerleri eğitim, İncil'i yayma, iyilikseverlik, sosyal, tıbbi ve kültürel faaliyetlerle Osmanlı topraklarını adeta baştan başa işgal etmişlerdi. Amerikalı misyonerlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki ilk yerleşim yeri 1852 yılında Elazığ sınırları içindeki Harput oldu. Amerikalı misyoner George W. Dunmore'un raporunda "çok umut vaat eden bir mevkide" dediği Harput'ta bir misyon merkezi ve bir okul kuruldu. Hedef kitle Kürt Kızılbaşları, Aleviler ve Ermenilerdi. Amerikalı doktorlar 1859'dan itibaren Anadolu'da ilk olarak Sivas'ta faaliyet göstermeye başlamışlardır. 1914'e kadar çeşitli bölgelerde 9 hastane ve 10 dispanser açılmış, 40 bine yakın hastaya bakılmıştır.⁶⁷ Ayrıca misyoner merkezlerinde yeterli tıbbi donatım bulundurulmuş, kadın misyonerlerin çalışması, buralara Müslüman kadınların rahatça girip çıkmasını sağlamıştır.

65 Erol Kırşehirlioğulları, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, s.65.

66 Ayverdi, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, s.132.

67 James Levi Barton, *Daybreak in Turkey*, Pilgrim Press, Boston, 1908, s.207'den akt. Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, c.51, sayı 200, Ağustos, 1987, s.937.

Resim 2: Anadolu'daki bir Misyoner okulundan görüntü

Osmanlı döneminde ülkedeki gayrimüslim tebaa ile yabancı çocuklarının eğitimlerini sağlamak için çoğunluğu misyonerler ile bazı işadamları tarafından açılmış bulunan okulların büyük kısmı denetimsiz ve ruhsatsız olarak faaliyette bulunuyordu. Osmanlı topraklarında açılan yabancı okulların çoğu misyonerlere aitti. Misyonerlik faaliyetleri ve okullar Osmanlı'nın içişlerine karışmak ve emperyalist hedefler için bir vasıta haline gelmişti. Bölgede Amerikalıların açtığı misyoner okulları ve konsolosluklar Ermeni isyanlarının hazırlayıcısı olmuştur. Azınlıklar üzerinde milli bilinç oluşturmak gayreti, özellikle Ermeni, Bulgar, Rum, Hristiyan Arap, Yahudi ve bir kısım Kürt gruplar üzerinde uygulandı. Azınlıkların kültürlerinin korunması maskesi arkasında Osmanlı'ya karşı bu gruplar ayaklandırıldı ve diğer yandan bunlar kullanılarak siyasi, ekonomik ve kültürel baskı yapıldı. ABD, 1900'lü yıllarla birlikte Ermeniler üzerinde siyasi faaliyetlere ağırlık verdi. Amerika'da kiliselerin öncülüğünde kurulan yardım dernekleri, başta Ermeniler olmak üzere Hristiyan oldukları için Rumlar ve Nesturiler için para yardımı toplamışlar, Amerikan medyasında Türkiye aleyhine pek çok kitap ve yazının çıkmasını sağlamışlardır.⁶⁸

Dini amaç görüntüsü altında siyasi ve kültürel çıkarlar peşinde koşan misyonerler, matbaa kurarak pek çok dini eser basmaya başladılar. Matbaanın İzmir'e taşınmasından kısa bir süre önce de ilk Ame-

68 Türkmen, *age*, s.31.

rikan Misyoner Okulu Beyrut'ta açıldı. Bilahare, 1831 yılında Goodel adlı misyoner tarafından İstanbul'da Rumlar için dört okul açıldı. Yaklaşık bir yıl içinde bu okulların sayısı 30'a çıktı. İşin ilginç yanı, Misyoner Goodel, Aziz Bey adındaki bir Osmanlı memurunun gözetiminde, Osmanlı er ve erbaşlarına okuma yazma öğretecek bir okul kurma girişiminde bile bulunmuştu. İlk yıllardan başlayarak, Amerikalı misyonerler, İstanbul'un yanı sıra İzmir, Bursa ve Trabzon'da da okullar açtılar. Daha sonraları Türk öğrencilerinin de (bunların arasında yazar Halide Edip Adıvar da vardır) kabul edildiği bu okulların bazıları günümüzde de öğretimlerine devam etmektedirler. 1900'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda 4 büyük Batılı devletin kurduğu 1.244 misyoner okulunda 73.000 öğrenci okumaktaydı. Osmanlı Rüstiye ve İdadi'sinde ise toplam 653 resmi okulda 35.000 öğrenci okumaktaydı. 1900 yılında, yalnızca Anadolu'da (İstanbul dahil) 400'ü aşkın okulda, 17.500 dolayında öğrencinin okuyor olması küçümsenemez. Bu sayı tüm İmparatorluk'ta eğitim gören yabancıların üçte biridir.⁶⁹ Yine tüm İmparatorluk'ta 1913-1914 yıllarında Sultaniye ve İdadiye'lerin sayısı 69, buralarda okuyan öğrenci sayısı ise 6.800 civarındadır.⁷⁰

Misyonerlerin, 1820-1881 yılları arasında, Amerikan dergi ve gazetelerine Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili arkeoloji, dilbilimi, bitki örtüsü, yerel örf ve adetler gibi konularda yazdıkları makaleler 80'in üzerindedir. Aynı sürede, misyonerlerce yayımlanan anı, gezi notları, tarih denemeleri gibi kitapların sayısı da 50'ye yakındır.⁷¹ Görünürdeki amacı dinsel, ana amacı ise ekonomik, siyasal, kültürel özellikler ortaya koyan misyoner faaliyetleri, matbaa, hastane, okul gibi modern kurumlar ekseninde yürütülüyordu. Okul, misyoner faaliyetin bir vitriniydi. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilkokuldan yüksekokula kadar oldukça gelişmiş bir Amerikan eğitim olgusu meydana gelmişti. Öyle ki I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Osmanlı topraklarında ABD'ye ait 426 okul ve bu okullarda 25.000 öğrenci bulunmaktaydı.⁷² Bundan dolayı, savaşın çıkmasıyla Osmanlı'nın kapitülasyonları kaldırması kararına en büyük itiraz Amerika'dan geliyordu. Savaş esnasında iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kesilmiş olmasına rağmen, misyoner kurumlarına dokunulmamış ve İstanbul, İzmir ve Beyrut gibi şehirlerdeki kolejler savaş boyunca açık kalmıştır.

69 Nafi Atuf (Kansu), *Türkiye Maarif Tarihi*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, c.1, 1931, s.151.

70 Yusuf Akçuraoglu, *Türk Yılı*, Yeni Matbaa, 1928, s.128.

71 Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, s.133.

72 Leland James Gordon, *American Relations with Turkey, 1830-1930*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1932, s.221-222.

Osmanlı'da Yabancı Okullar ve ABD

İlk olarak 16. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa himayesindeki Katolikliğin çeşitli tarikatlarına mensup misyonerler, Osmanlı idaresindeki Latin çocuklarına dini eğitim vermek amacıyla İstanbul'a geldiler. Katolik okullarını daha sonra Protestan okulları takip etti. 1856 Islahat Fermanı'yla sağlanan vicdan hürriyeti prensibi çerçevesinde mezhep özgürlüğünden de yararlanan Protestan misyonerler, eğitim faaliyetlerini Protestanlaştırma programının bir parçası haline getirerek okul sayısını artırdılar.⁷³ Bu okulların en önemlileri Amerikalı misyonerler tarafından açıldı. Ocak 1820'de İzmir'e gelerek ilk misyonu kuran Pleny Fisk ile Levi Persons, 1820 yılında Boston'da kurulan "American Board of Commissioners for Foreign Missions" (ABCFM) isimli misyoner teşkilatının ilk misyonerleriydiler. Bunu İstanbul (1831), Trabzon (1835), Erzurum (1838), Antep (1847), Sivas (1851), Adana (1852), Merzifon (1852), Diyarbakır (1853), Kayseri (Talas-1854) ve Harput (1855) misyon okulları takip etti.⁷⁴ American Board olarak anılan bu örgüt yanında Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ABD kurumları arasında American Bible Society, 1915 yılında kurulan Başkan Wilson'ın himaye ettiği The Near East Relief teşkilatı, Young Men's Christian Association (YMCA) ile Young Women's Christian Association (YWCA) önemli yer tutuyordu. Fransa ve Amerika'nın yanı sıra İngiltere, Almanya ve İtalyan misyonerleri de okullar açtılar. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra onları Rus, Avusturya-Macaristan ve İranlıların açtıkları okullar takip etti.

Osmanlı hükümeti, Robert Koleji okul binasının inşaatına 1868 yılına kadar izin vermedi. ABD filosu İstanbul'a gelerek demir atınca, Osmanlı hükümeti bu gelişin kolej için olduğunu biliyordu. ABD Senatörü Hamlin, filo komutanı Farragut'u da aracı kılarak Osmanlı hükümetine baskı yaptı ve sonunda kolejin inşaatına izin veren bir ferman alındı. 1893 yılından sonra meydana gelen Ermeni isyanları sırasında Merzifon, Harput, Maraş gibi yerlerde misyonerlerin gördükleri zararlardan dolayı ABD, Osmanlı hükümetinden 100.000 dolar tazminat istedi. Osmanlı, bu talebi kabul etmeyince, ABD Başkanı Cleveland, ABD gemilerinin Osmanlı karasularına gönderilmesi talimatını verdi. Bu baskılar altında Osmanlı, tazminatı da ödedi. Keza,

73 Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.7.

74 Mustafa Balcıoğlu-İsrafil Kurtcephe, "Harput Misyoner Merkezinin Belgelerine Göre Türkiye'de Amerikalı Misyonerlerin Faaliyetleri", *Türk Kültürü*, sayı 340, Ağustos 1991, s.42-46.

1904'te de Ermeni asilerle ilgileri nedeniyle Osmanlı hükümeti ABD okullarını kapattığında, hemen bir ABD filosu İzmir limanına geldi ve İzmir'i bombalama tehdidinde bulundu. Bunun sonucunda Osmanlı, Ermeni asileri serbest bıraktı ve okulları da tekrar açtı. 1909 yılında Adana'daki Ermeni olayları sırasında ABD savaş gemileri Mersin limanına geldi ve isyancı Ermenileri korumak adına Osmanlı'ya baskı yaptı. Bu baskılar sonucunda Cemal Paşa, 47 Türkü idam ettirdi.⁷⁵

Niceliksel yönün yanında, Amerikan okullarının niteliksel yönden de bir takım özellikleri vardır. Bu okullar tüm dinsel kılıflarına rağmen pozitif ve liberal bir eğitim veriyorlar, yabancı dil bilgisinin yanı sıra, yörenin sosyoekonomik özelliklerine ve yerli halkın beklentilerine uygun olarak ihtiyaca yönelik bir müfredat uyguluyordu. Örneğin İstanbul ve İzmir'de dil, kültür ve ticaret derslerine daha fazla ağırlık veriliyor, buna karşılık Anadolu'daki bir şehirde iş eğitimi ön plana çıkıyordu. Ayrıca, kız çocuklarının eğitimine de büyük önem vermişlerdi. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç yıllarında Amerikan mandasına talip olan bir grup insanın ortaya çıkışında hiç kuşkusuz Amerikan okullarının rolü ve payı büyük olmuştur. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nu çökerten önemli etkenlerden biri de bu okulların yarattığı eğitim farkı oldu. Eğitimli Türk nüfusun çoğu savaşlarda ölürken, misyoner okullarında okuyanlar savaşa girmemiş ve bir kısmı Türk siyasi hayatına bugüne kadar uzanan olumsuz etkiler yapmışlardır. Misyoner okullarının sayısı Milli Mücadele bittiğinde 105'e kadar düşmüştür. ABD hükümeti, Lozan'da kapitülasyonların kalkmaması, savaş zamanı pek çok okulun kapanmaması ve 100 yıllık emeklerinin boşa gitmemesi için Türkiye üzerinde baskı yapmaya başladı.

Azınlıklara yönelik çalışmalarıyla Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında önemli rol oynayan bu okulların durumuna Cumhuriyet yönetimi hassasiyetle yaklaştı. Bunların üzerinde sıkı bir denetim sağlanarak, Türk milli eğitimi içinde yer almaları uygun görülenlerin belirli esaslara uymaları şartıyla varlıklarını sürdürmelerine izin verildi. Osmanlı döneminde bir türlü sağlanamayan denetimleri ancak Cumhuriyet'in getirdiği düzenlemelerle mümkün oldu. Lozan Antlaşması'yla bu okullar sıkı bir şekilde Türk iç hukukuna tabi hale getirilmiş, kanunlara uyduğu sürece çalışmalarına müsaade edilmiştir. 3 Mart 1924 yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu'yla sadece milli okullar değil yabancı okullarla ilgili düzenlemeler de getirilmiştir. Bu okulların büyük zararının farkında olan Atatürk, Tevhidi Tedrisat Ka-

75 Hayri Yıldırım, *Sömürgeci Batının Barbarlık Tarihi*, c.2, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011, s.174-175.

Resim 3: Haçin'de (Adana Saimbeyli) görevli Amerikalı bayan misyonerler

nunu'nu Tekke ve Zaviyelerden çok misyoner okullarının kapatılması için çıkarmıştır. Her misyoner okulunun içinde kilise vardı. Böylece bu kiliseler de kapatılmış oldu. Yabancı okullarda mabetler dışında dini semboller yasaklanmış, Müslümanların ve diğer mezheplerden olanların okullardaki dini ayinlere katılmaları yasaklanmıştır. Yapılan denetimlerle bu kurallara uymayan 40'a yakın Fransız ve İtalyan okulu Nisan 1924'de kapatılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında 11 olan Amerikan okullarının sayısı 1938'e gelindiğinde 6'ya düştü. 1923-1938 yıllarında faaliyette bulunan Amerikan okulları şunlardır:⁷⁶ İstanbul Robert Kolej, İstanbul Arnavutköy Kız Koleji, İstanbul Gedikpaşa Karma Okulu, İstanbul Üsküdar Amerikan Kız Koleji, İzmir Göztepe Amerikan Kız Koleji, İzmir Uluslararası Kolej, Tarsus Amerikan Erkek Koleji, Talas Amerikan Erkek Okulu, Adana Kız Okulu, Merzifon Kız Hayat Okulu, Bursa Amerikan Kız Koleji. Bu okullardan ikisi hariç diğerleri American Board okuludur. Bunların yarısı 1930'lardaki ekonomik kriz nedeniyle kapandı. 1923 yılında Board okullarındaki toplam 736 öğrencinin 236'sı Türk iken, 1927 yılında 1.257 öğrencinin 919'u Türk öğrencidir. 1923 yılında %32 olan Türk öğrenci oranı 1927 yılında %73'e çıkmıştır. Bu okullarda 1932-1933'de 1.678 öğrenci ve 243 öğretmen vardı. Bu okullar gizli bir şekilde Hristiyanlığı yayma, kendi kültürlerini benimsetme ve yandaş kazanma aracı olmaya devam ettiler. Derslerde açıkça İncil okutulmasa da tartışma konuları İncil'den seçiliyor, burada okuyan çocuklar

76 Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, s.58.

kendi ailelerinin yaşam tarzlarını beğenmez hale geliyorlardı. 1931 yılında Türk çocuklarının yalnızca Türk ilkokullarına gidebileceklerine dair kanun çıkarılarak, konu hakkında hassasiyet devam ettirildi. Ancak, yabancı lise ve kolejlere, yabancı dil öğretmeleri, daha az sayıda öğrenciye daha iyi imkânlarla eğitim sağlamaları, meslek bilgisine önem vermeleri gibi nedenlerle bugüne kadar talep devam etmiştir.

2. DÜNYA SAVAŞLARI DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

2.1. 1914-1923 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

I. Dünya Savaşı ve ABD'yle İlişkiler

19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Osmanlı-Amerikan ilişkileri, ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi neticesinde sekteye uğramış hatta kesilmiştir. ABD, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmesine rağmen, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiştir. Bunun en önemli nedeni, savaşın Türkiye'deki Amerikan misyoner teşkilatına verebileceği büyük zararlardır. Amerika her ay doğudaki Ermenilere 2 milyon Türk lirası tutarında yardım yapıyordu. Savaş açıldığı takdirde bu teşkilat bozulacak, misyonerler memleketten sürülecek ve servetlerine el konulacaktı. Diğer yandan Türkiye, Amerika'yla siyasi ilişkilerini kestiği halde Amerika'ya karşı hiçbir tecavüzi harekette bulunmamıştı. Yani hangi sebeple Türkiye'ye savaş açılacaktı? Buna karşılık Osmanlı Devleti, Almanya'nın baskısı karşısında ve Almanya'nın müttefiki olması nedeniyle, 20 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkilerini kesmiştir. Ancak bunu yaparken Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey özür dilediği gibi ilişkilerin kesilmesinden sonra da Anadolu'daki ve diğer Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarına ve Amerikan misyonerlik müesseselerine hiç dokunulmamıştır.⁷⁷

Savaşın sonunda, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını öngören Sevr Antlaşması'na, galip taraf olan ABD de imza atmış ve maddelerden biri gereği Doğu Anadolu'da kurulacak devletlerin bir nevi himayesini de üstlenmiştir. Türklere İç Anadolu'da küçük bir toprak parçası bırakan Sevr Antlaşması ABD'nin projelerinin de hayata geçmesi demektir. ABD tarafından Türkiye'nin bölünmesi ya da işgal edilmesine, İzmir'in işgalinden 23 yıl önce niyetlenilmişti. ABD Kongresi'nin 31 Ocak 1896 tarihli 54. toplantısında aldığı "gizli karar" bu

77 *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.21.

niyetin belgesidir. Türkiye'yi eyaletlere ayırarak bölme ve yönetme kararının resmileştiği bu belgede şu ifadelere yer verilmektedir:⁷⁸

"ABD'nin belirleyeceği bir temsilciyle her Hristiyan ülkeden bir temsilcinin Osmanlı İmparatorluğu adındaki kabul edilemez ve inatla devam eden şeytani hareketlerinin düzene sokulması...

Uluslararası Hristiyan Komitesi'nce din, mezhep ve milliyetçi özelliklere bakılmaksızın geçici bir Hristiyan yöneticinin Türkiye'nin başkanı olarak seçilmesini müteakip, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut bölgelerinin sınırlarla ayrılması, bu bölgelerin Hristiyan eyaletleri kabul edilip, Hristiyan gücünün Türkiye Birleşik Devletleri adında toplanması, Utah Eyaleti yönetimi örnek alınacak ve çok eşlilik, kılıçla fethetme gibi dini vaazların ve hareketlerin yasaklanması sağlanacaktır.

Geçici hükümet Türkiye Birleşik Devletleri'nin sınırları içindeki etnik özelliklerine uygun olarak oluşacak, Ermeni Devleti müttefikimize tüm Hristiyan devletlerinin askeri destek sağlamaları istenecektir..."

Amerika, İngiltere ve Fransa'nın devlet başkanları Wilson, Llyod George ve Clemenceau, Yunanları İzmir'i işgale çağırmişti.⁷⁹ Yunanlardan önce davranan İtalyanlar, 11 Mayıs günü Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal ettiler. Yunan orduları, Amerikan, İngiliz ve Fransız gemilerinin koruyuculuğu altında İzmir'e çıktılar. Amerikan filosu, İtalyanları gözaltında tutmak için limanda bulunuyordu.⁸⁰ Yunanların İzmir'e çıkacağı günlerde Amerikan askerleri diğer ülkelerin işgal gemileriyle birlikte Samsun'a çıkmayı denemişler ama sonra vazgeçmişlerdi. İşgal gemilerinin Samsun şehrine 400 top atışına karşılık, Türkler tek topla ancak 25 atış yapabilmişlerdi.⁸¹ Samsun'un bombardıman edilmesi sonucunda 4 Türk şehit oldu, onlarca bina oturulamaz hale geldi. Mustafa Kemal Samsun'a çıktıktan sonra şehir güvenli olmadığından Havza'ya intikal etti. Havza'da Sovyet heyetle-

78 İlker Güven, "Dostumuz Amerika ve Avrupa", *Maya* dergisi, sayı 245, Eylül 2007, s.29.

79 Cabinet Papers 29/37, 181C, 6 May 1919'dan akt. Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.13.

80 Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1965, s.171.

81 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kuruluş Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.165-177.

riyle görüşmeler yapıldıktan sonra Milli Mücadele aşamasına geçildi ve Mustafa Kemal, bu mücadele sırasında Bolşeviklerden silah ve para yardımı istedi. Ancak, 15 Mayıs 1919'da Yunanların İzmir'e çıkıp Anadolu'yu istilaya başlamaları İngiliz politikasının ikiyüzlülüğünü gösterdi.⁸² Lloyd George, Türkleri savaştan başka bir şey bilmeyen Amerikan yerlilerine benzetiyor, onların Anadolu'yu tamamen boşaltmaları gerektiğine inanıyordu.⁸³

ABD'de çıkan *The New York Times* gazetesinin 10 Kasım 1918 tarihli nüshasında yayınlanan "Türkiye'nin Geleceği" başlıklı yazıda, "Yüzyıllardan beri kendi kendilerini dahi yönetmekten aciz olduklarını bütün dünyaya göstermiş olan Türklerin kendilerinden her bakımdan üstün azınlık halklarını yönetmeleri beklenemez. Türkler, bugüne kadar yalnızca askeri alanda başarı sağlayabilmişlerdir. Çağımızın gelişmeleri onları bu alanda da saf dışı bırakmıştır. Her şeye rağmen Anadolu'da bir Türk devletinin kurulmasına izin verilecekse, Hristiyan tebaa bu devletin kapsamı dışında kalmalıdır" görüşüne yer verilmekteydi.⁸⁴ I. Dünya Savaşı da dahil Cumhuriyet'in başlangıç döneminde dahi ABD'deki imajımız, "Korkunç Türk" idi, Atatürk ise "Diktatör" olarak anılıyordu.⁸⁵ Türkiye'deki ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi için şu şekilde rapor veriyordu:⁸⁶

"Gazetenin sahibi ve genel yayın müdürü, Siirt milletvekili Mahmut Bey. Bir askerdir... Bu gazete yalnız Kemalistlerin körü körüne organı değil, Anadolu diktatörünün kişisel davranışlarının da savunucusudur. *Hâkimiyet-i Milliye*'yi, Mustafa Kemal'in isteğiyle Anadolu hareketinin daha başlarında, 1921'de kurmuştur. Bu gazete daima Mustafa Kemal'in organı olmuştur."

Wilson İlkeleri

ABD Başkanı Wilson'un adıyla anılan meşhur "Wilson Prensipleri", 8 Ocak 1918'de açıklandı. Wilson Prensipleri, emperyalist toprak-

82 Halil İnalcık, "Atatürk ve Atatürkçülük", *Doğu Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, 2. basım, Ankara, 2005, s.348.

83 Agm, s.346.

84 *Atatürk ve Basın-TGS'nin Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Düzenlediği Seminer* (Osman Ulagay'ın konuşmasından), Türkiye Gazeteciler Sendikası Yayınları, İstanbul, 1981, s.87.

85 Cevizoğlu, *1919'un Şifresi...*, s.171-172.

86 Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kuruluş Yılları*, s.219.

lardaki uluslara kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesi, uluslararası bütün engellerin kaldırılması ve barış teşkilatları kurulması gibi 14 maddelik bir içeriğe sahipti. Wilson, on dört ilkeyle insancıl bir hava yaratmaya çalışır gözüktürken, Türklere yönelik tutumu tamamen "ikiyüzlülük"tü. Türklere karşı o kadar nefret duyguları taşıyordu ki, hep yanında olan Albay House'a, "Türkiye diye bir şey kalmayacak ki" diyordu.⁸⁷ Wilson Prensipleri yazılırken, Wilson Türklerin tamamen Avrupa'dan atılması hususunun ilkelere yazılmasını istedi. Ancak, müşaviri Mendell House bunu açıklamamanın Türkiye'deki misyoner kurumları için çok tehlikeli olabileceğini söyleyince, böyle bir madde yazılmasından vazgeçildi.⁸⁸ Keza Wilson, 12. maddeye Türklere ayrılmak istese de, gene müşaviri Mendell House buna engel oldu. Wilson'un yazmak istediği adlar şunlardı: Ermeniler, Suriye, Irak, Filistin ve Arabistan halkları. Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi şu şekildeydi:

"Boğazlar ve İstanbul, ad olarak Türk kalsalar bile, uluslararası bir denetim altında tutulmalıdır. Bu, ortak bir denetim ya da Milletler Cemiyeti'nin görevlendireceği bir devlet eliyle yapılabilir. Anadolu Türklere ayrılmalıdır. Yunanların yönetimi altında bulunan kıyı bölgeleri, özel bir uluslararası denetim altına konulabilir. Mandater olarak Yunanistan seçilebilir."

Wilson her şeyden önce Amerikan kamuoyuna mesaj veriyordu, "Biz Avrupa devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli paylaşım antlaşmalarını onaylamıyoruz; barışçı ve âdil amaçlar uğruna savaşıyoruz" demek istiyordu. Bildiri, öncelikle savaş dönemine ilişkin stratejik hesaplar gözetilerek kaleme alınmıştı. On dört maddenin sekizinde (6-13. maddeler) askeri kaygıların, üçünde (2, 3 ve 14. maddeler) ABD'nin ekonomik beklentilerinin, ikisinde (1. ve 4. maddeler) Lenin'in bildirisine yanıt vermeye yönelik ideolojik hesapların ağır bastığı görülmektedir. Bir maddenin ise (self-determination/kendi geleceğini tayin hakkıyla ilgili 5. madde) hem ekonomik ve askeri hem de ideolojik boyutları bulunmaktaydı. Wilson'un yapmaya çalıştığı, Batı'nın kaba sömürgecilik yöntemleriyle uygulayageldiği emperyalizmi, 20. yüzyılın koşullarına uygun olarak, liberal-insancıl bir görünümle yeniden şekillendirmekti. "Prensipler" yalnızca bir araçtı. Avrupa'da

87 İhsan Şerif Kaymaz, "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.23, sayı 67-68-69, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s.164-171.

88 Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972, s.8.

dost bir lider olarak görünen Wilson, iş Amerikan kıtasına gelince tam bir katliamcıydı. Latin Amerikan ülkelerine sürekli olarak asker gönderiyordu. Güney Amerika'daki isyanları (Emiliano Zapata) acımasız yöntemlerle bastırdı. Demokrasi adına yaptığı savaş ve katliamlardan Nobel ödülü alan Wilson, bu yönüyle Obama'ya benzemektedir.

18 Ocak 1919'da Paris Konferansı'nın başlamasıyla birlikte, emperyalistlerin kışkırtıp şımarttıkları gayrimüslim azınlıklar hemen faaliyete geçtiler ve taleplerde bulunmaya başladılar. Öte yandan İngiliz provokasyonlarıyla hareket eden bazı Kürt liderler de taleplerde bulundular. Ancak, Ermeni ve Rum Patrikleri Karadeniz bölgesinin paylaşımı konusunda anlaşamadılar.⁸⁹ Wilson, 1919 Şubat'ında Paris Konferansı'na giderken yanında bir rapor götürdü. Rapor, Türkiye'nin nasıl parçalanacağı ve kurulacak mandalar hakkındaydı. Haritası çizilen Türkiye Anadolu'su yaklaşık 5.700.000 nüfuslu olacaktı. Bu suretle Türkiye, halis Türk topluluğunu idaresi altında bulunduracak, ayrı inançta olan yabancı halkı idare etme yükünden de kurtulmuş olacaktı. Bu yeni Türk Anadolu devletine, hem tarihi bir hatırası olmasından hem de Türk halkının fiziksel gelişmesi açısından merkezinin Konya olması tavsiye edildi.⁹⁰ Türk Anadolu devletinde manda ilkesi uygulanmalı fakat bu ilkeyi yürütmek için seçilen mandater devlete hiçbir tavsiyede bulunulmamalıydı. Üç devlet (ABD, İngiltere, Fransa), İtalyan delegesi Orlando'ya 14 Mayıs 1919'da yeni bir paylaşma ve parçalanma projesi olarak şu teklifi yaptılar: "Başkan Wilson'a, Senato'nun muvafakat vermesiyle ABD, İstanbul, Marmara ve Boğazlar bölgesini içine almak şartıyla kurulacak Türk devleti ile Ermenistan'ın mandasını almayı kabul edecekti. İzmir ve Ayvalık Yunanistan'a verilecek, Oniki Ada da Yunanistan'a hediye edilecekti."

Doğu Anadolu'da kurulacak Ermeni devletinin sınırları ABD Başkanı Wilson tarafından saptanacak ve anlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürt devleti kurulacaktı. Tüm ülkelerin parlamentolarında onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek bu anlaşma, sadece Yunan Parlamentosu'nca onaylanmıştır. Galip devletlerin temsilcileri 25 Haziran 1919 günü öğleden sonra ABD Başkanı Wilson'un Paris'teki Place des Etats-Unis mevkiinde bulunan evinde toplanıp, bir görüşme yaptılar. Konu yine Türkiye ve paylaşma meselesiydi. Görüşme sonunda Wilson, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması fikrini tekrar etti.⁹¹ Wilson, 21 Ağustos

89 Hayri Yıldırım, *Amerikan Mandacıları*, Togan Yayınları, İstanbul, 2012, s.46.

90 Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, s.9-11.

91 Yıldırım, *Amerikan Mandacıları*, s.88.

Resim 4: Paris Konferansı'nda Dört Lider (D. Lloyd George, Vittorio Orlando, George Clemenceau, Woodrow Wilson)

1919'da İstanbul'daki ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'le Damat Ferit Paşa'ya gönderdiği tehdit mesajında şöyle demektedir:⁹² "Ermenilere karşı saldırılara son verilmez ise, 12. maddemi geri alacağım." Savaşın sona ermesi, ABD, Osmanlı'ya karşı savaş açmamış olduğu halde, en temel meselesi Türkiye'nin paylaşılması ve sömürgeleştirilmesi oldu. Bununla birlikte, ülkenin kurtuluşunu Amerikan mandasında gören pek çok Osmanlı aydını, "Wilson Prensipleri Cemiyeti"ni kurmuştu. Wilson, amaçlarını manda kılıfıyla gerçekleştirmek istediği takdirde ABD Kongresi, 19 Kasım 1919'da Wilson'un isteklerini kabul etmedi. Bunda belki Wilson'un 25 Eylül 1919'da geçirdiği felcin de etkisi olmuş olabilir. Ama Wilson'a 1920 yılında, "dünya barışına yaptığı üstün katkılardan" dolayı, Nobel Barış Ödülü verildi. Wilson'un meşhur "Ondört Maddesi"nden biri olan "Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilmesi" maddesi uyarınca kurulması planlanan devletlerin destekçileri bugün de aynı hevesleri beslemektedirler.

92 Deniz Bilgen, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.97, dipnot 37.

Wilson Prensipleri Cemiyeti

Wilson Prensipleri, Türkiye'de de yankısını bulmuştu. Herkes İngiltere'yi kötü adam ilan ederken, "Amerikan mandacılığı" ülke aydınlarınca kulaktan kulağa fısıldanıyordu. 4 Ocak 1918'de İstanbul'da "Wilson Prensipleri Cemiyeti" kuruldu. Dönemin pek çok aydını iyiden iyiye Amerikan Mandacılığını konuşuyordu. Wilson kurtarıcı ve adeta bir "Aziz" gibi görülüyordu. Damat Ferit'e göre yeni peygamberdi. Said Nursi Risalei Nur'da onun dindarlığı hakkında methiyeler düzüyordu. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurulması fikri Halide Edip Adıvar'dan çıktı ve bu derneğe üye olanlardan bazıları daha sonra kurulacak olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti içinde de yer aldı. İngiliz istihbarat raporunda dernek, "Halide Edip ve Rıza Tevfik'in kurduğu ve Robert Koleji Müdürü Dr. Gates'in desteklediği Wilson Prensipleri Cemiyeti" olarak geçmekteydi. Kurucuları arasında Halide Edip Adıvar, Celaleddin Muhtar, Ali Kemal (bilahare Milli Mücadele'nin baş düşmanı İngilizci oldu), Hüseyin Avni, Refik Halit Karay, Celal Nuri İleri, Necmeddin Sadak, Ahmet Emin Yalman ve Yunus Nadi Abaloğlu gibi kişiler yer aldı. Bu kişiler aynı zamanda İstanbul'daki gazetelerin de başyazarlarıydı.⁹³

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşunda maddi ve manevi yardımları görülen İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü Dr. Gates, ünlü bir misyoner olup, 1881-1894 yıllarında Türkiye'de misyoner (papaz) olarak çalışmıştı. 1894'de Harput'ta Amerikan Fırat Koleji'ne müdür olarak atanmış ve 1903-1932 yılları arasında da İstanbul'daki Amerikan Robert Koleji'nde müdür olarak çalışmıştır.⁹⁴ Derneğin Tüzüğü'nde amacı şu şekilde açıklanmıştı:⁹⁵

"Kamuoyunun bir kısmında hakkımızda güvensizlik ve antipati bulunan İtilaf Devletleri'yle Amerika'ya güven telkin edilmesi... Dışarıdan onurumuzu yaralayacak kontrol ve koruyuculuk teklifleri yapılmasına yer bırakmaksızın sırf kendi ihtiyaçlarımız ve arzularımız açısından haysiyetimize uygun ve İtilaf Devletleri ile Amerika için kabule değer bir programla ortaya çıkmak ihtiyacı."

93 Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.154-157.

94 Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s.92, dipnot 234.

95 Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.147-194.

Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulduktan bir gün sonra, 5 Aralık 1918'de, ABD Başkanı Wilson'a hitaben İngilizce kaleme alınmış olan beş sayfalık bir mektup gönderildi. Wilson'a derin şükranların sunulduğu bu mektubun sonuç kısmında bir süre için yabancı bir idarenin rehberliğine ihtiyaç bulunduğu belirtildi ve açıkça manda başvurusu yapıldı. Bu mektubu dernek adına imzalayan komisyon üyeleri arasında, Halide Edip (Adivar) (yazar), Dr. Celal Muhtar (Özden) (eski bakan), Ahmet Emin (Yalman) (*Vakit*), Yunus Nadi (Abalıoğlu) (*Yeni Gün*), Velid Ebüzziya (*Tasviri Efkar*), Robert Koleji Türkçe Profesörü (Adı okunamadı), Ali Kemal (*Sabah*), Ahmet (Salih ?) (*Ati*), Celal Nuri (İleri) (*İkdam*), Prof. Necmettin Sadık (*Yeni Gazete*), Mahmut Sadık (*Yeni Gazete*), M. Cevat (İbrahim) (*Zaman* gazetesi imtiyaz sahibi) bulunmaktadır.

Mektubu imzalayan kişiler çoğunlukla vatansever, milliyetçi olarak tanınmakta olan kişilerdir.⁹⁶ Ancak ümitsizlik ve gaflet o derece varmıştır ki, ülkeyi bir yabancı devletin kontrolü altına sokma düşüncesi, kurtuluş olarak algılanmıştır. ABD Başkanı'na gönderilen mektupta, Amerika'dan yardımı istenen milli ihtiyaçlar arasında şunlar bulunmaktadır:⁹⁷

"-Padişahın hükümrânlığı ve Türkiye için meşruti hükümet biçimi korunacaktır.

-Bütün seçimlerde nisbi temsil uygulanarak, azınlıkların hakları sağlanacaktır. Bütün Osmanlı uyrukluları, en alttan en üste kadar bütün hükümet memurluklarına alınacaktır.

-Maliye, Tarım, Sanayi, Ticaret, Bayındırlık ve Eğitim Bakanlıklarının her birine uzman yardımcılarla birlikte bir Amerikan müsteşarı atanacak ve bu müsteşarlardan kurulu Amerikan Komisyonu, yeni ilkeler çerçevesinde, memleketin mutluluğunu ve maddi gelişmesini sağlayacak reformları yapacak, yeni yöntemleri memlekete getirecek ve öte yandan memleketimizdeki çeşitli siyasi akımlar yüzünden hiçbir zaman düzenli biçimde yerine getirilemeyecek toplumsal refah ve öğretimle ilgili bütün işleri düzenleyecek ve bütünüyle yönetecektir.

-Adliyede reform için, yürürlükteki hukuk sisteminin köhneleşmiş kurallarını ortadan kaldırmak amacıyla, Amerikan baş müsteşarının uygun göreceği memleket ve milletlerden seçi-

96 Yıldırım, *Amerikan Mandacıları*, s.141.

97 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.1, Tekin Yayınları, İstanbul, 1995, s.257-260.

lecek uzmanlardan bir kurul oluşturulacaktır. Bu kurul, Türk kanunlarını, bütün Osmanlılara adalet ve eşitlik sağlayacak şekilde yenileştirecektir.

-Jandarma ve polis işleri, bir Amerikan Genel Müfettişine ve onun seçeceği memurlara bırakılacaktır.

-Yöresel yönetim, her ilin özel olarak ve en iyi biçimde gelişmesini sağlamak için Amerikan yardımıyla yürütülecektir.

-Türkiye'nin her ilinde, işi yöresel yönetimde reform yapmak olan bir Amerikan başmüfettişi ve ona bağlı uzmanlar bulunacaktır.

-Bu süre içinde bütün milletler, Türkiye'nin tamamen tarafsız olduğunu kabul ve garanti edeceklerdir. Amerika'dan yönetilmesi istenilen Türk İmparatorluğunun sınırları Barış Konferansı'nda saptanacaktır.

Bu reformların bütün ve tam olarak yürütülmesi hususunda gerekli görülecek güvenceleri kabul etmeye hazırız."

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Paris Konferansı'nda paylaşma görüşmelerine başlayan emperyalistler, Milletler Cemiyeti çatısı altında sömürgecilik faaliyetlerine yeni bir ad bulmuştu: Manda. Bu amaçla, 1919 yılında kendilerini "şirin" göstermek için Türkiye'deki yerli işbirlikçilere, destekçi dernekler kurdurdular, partilerle işbirliği yaptılar. Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Türk-Fransız Muhipleri Cemiyeti, Kürdistan Teali Cemiyeti, Teali İslam Cemiyeti, Sulh ve Selameti Osmaniye Partisi, Hürriyet ve İtilaf Partisi bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca basının bir kısmını ele geçirdiler. Bunların hepsinin ortak yanı yabancıardan para almaları ve Türk direnişini kırmaya ve Türkiye'yi bölmeye çalışmalarıdır.⁹⁸ Bu dönemde İngiliz ve Amerikan casusları memleketin her yanını sarmış, başta Damat Ferit olmak üzere Osmanlı hükümetini yönlendirmenin yanında Erzurum ve Sivas Kongrelerine de bir şekilde dahil olup, kongreleri birer manda tartışması platformuna çevirmeye çalışmışlardı. Atatürk, en yakın bildiği çalışma arkadaşlarının dahi daha çok ümitsizlikten kaynaklanan manda isteklerine göğüs germiştii.

98 Cemal Kutay, *Yazılmamış Tarihimiz Seçmeler 3*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.18.

Resim 5: Halide Edip, Suriye Ermeni Yetim Okulu'nda öğretmenlik yaparken

Amerikan mandacılarının başını çeken Halide Edip⁹⁹, Atatürk'e yazdığı mektupta şöyle demektedir:¹⁰⁰

"Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi de belki başarabileceğiz."

Halide Edip, hatıralarında her ne kadar cemiyetin faaliyetinin çok kısa sürdüğünü iddia etse de, Amerikan mandacıları Kongreler sırasında tekrar ortaya çıktılar ve Türkiye'yi ABD mandası yapmak için faaliyet gösterdiler. Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı* adlı hatıra-

99 Halide Edip, 1882 yılında İstanbul'da doğmuş, 1964 yılında ölmüştür. Özellikle Sultanahmet mitinglerinde yaptığı konuşmalarla tanınan bir edebiyatçıdır. 31 Mart olayından sonra Mısır'a kaçmış ve oradan da İngiltere'ye geçmiştir. 1912 yılında Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi Türkçülerle tanışmış, Türk Ocağı'nda çalışmıştır. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucusu olmuştur. ABD mandasını savunmuştur. Türkiye'ye gelen Amerikan heyetleriyle yoğun görüşmeler yapmıştır. İstanbul hükümeti tarafından Mustafa Kemal ile birlikte idama mahkûm edilmiştir. Eskişehir'de hastanede çalışmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurucularından olan eşi Doktor Adnan ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi görüşlerine ve devrimlere karşı cephe almıştır. Bu sebeple 1926 yılında eşisiyle birlikte Türkiye'den ayrılmışlardır. İngiltere ve Fransa'da yaşamıştır. ABD'de konuşmalar yapmıştır. Mustafa Kemal öldükten sonra 1939 yılında Türkiye'ye dönmüştür. 1940 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığı'na getirilmiştir. Demokrat Parti döneminde bir dönem bağımsız milletvekilliği yapmıştır. 1954 yılından sonra siyasetten çekilmiş ve üniversiteye dönmüştür.

100 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s.66-68.

larında, cemiyetle ilgili olarak, hiçbir isim vermeksizin, İstanbul'da "tanınmış gazeteci ve avukatlardan" kurulmuş olduğunu, gazete temsilcilerinin Vakit Matbaası'nda toplanarak Wilson'a muhtıra gönderdiklerini, muhtıranın zaten iktisadi yardım talebiyle uzmanlar getirilmesi suretiyle kalkınmayı sağlamak niyetinden ibaret bulunduğunu yazar. Halide Edip'in, hatıralarındaki bu ifadesi öyle bir ifadedir ki, sanki Cemiyet'in kurucusu olmamış, Wilson'a gönderilen muhtırayı hiç imzalamamış, Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'e ABD mandası için mektup göndermemiş gibi bir içeriğe sahiptir. Keza Ahmed Emin Yalman ve Yunus Nadi Abaloğlu da aynı yöntemi takip etmişlerdir.¹⁰¹

İngiliz Muhipler Cemiyeti

İstanbul'da 23 Mayıs 1919'da toplanan ve İngiltere mandasını isteyenlerse İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurarlar. Derneğin kurulmasında başlıca rol oynayan kişi Sait Molla'ydı. Cemiyet'in tabii üyeleri hükümetin ileri gelenleriydi ve bunların da başında İçişleri Bakanı Ali Kemal gelmekteydi. Cemiyet'in ideolojisi, Rahip Frew, Sait Molla ve Abdullah Cevdet tarafından oluşturuldu. Bu ideoloji, Anadolu'da İngiliz manda ve himayesinin gerekliliğini savunmak ve gerçekleştirmektir. Cemiyet'in kurulduğu gün Sait Molla bütün belediye başkanlarına telgraf aracılığıyla derneğin kurulduğunu haber verir. Derneğin amacı, "Tek kurtuluş yolu olarak İngiliz manda ve himayesi fikrinin kabul edilmesi" olarak açıklanır.¹⁰² *Nutuk*'ta Atatürk bu dernekle ilgili şunları söylemekteydi:¹⁰³

"Bu derneğin iki yönü ve iki ayrı niteliği vardı. Biri açık yönü ve usulüne uygun teşebbüslerle İngiliz himayesini sağlama amacına yönelmiş olan niteliği idi. Öteki de gizli yönüydü. Asıl faaliyet bu gizli yöndeydi. Memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilal çıkarmak, milli şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler, derneğin gizli kolu tarafından idare edilmekteydi."

Dindar görünümlü İngiliz işbirlikçisi Sait Molla, Abdülhamit devri şeyhülislamlarından Cemalettin Efendi'nin yeğeni idi. Eğitimini Fatih Camii dersiamlarından Tokatlı Şakir Efendi yanında sürdür-

101 Yıldırım, *Amerikan Mandacıları*, s.146.

102 Cengiz Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.79-80.

103 Atatürk, *Nutuk*, s.5.

müştü. İngiliz büyükelçiliğinden ayda 300 lira maaş almaktaydı.¹⁰⁴ Büyük Zafer üzerine ülkeden kaçtı ve Romanya, Fransa, İtalya, Mısır, Kıbrıs ve Yunanistan'da Türkiye aleyhine faaliyetlerine devam etti.¹⁰⁵ Milli Mücadele'de Galip Hoca takma adıyla Ege Bölgesi'nde hizmet eden Celal Bayar, İngiliz Muhipler Cemiyeti hakkında şunları yazar:¹⁰⁶

Resim 6: Sait Molla

"(...) Casus papazı Türkiye'ye Lloyd George göndermişti. İngiliz Başbakanı Lloyd George, daha gençliğinden beri Gladstone'un şahsi, bize karşı körü körüne düşmanlık politikasının etkisi altında kalmış mutaassıp bir politikacı idi. Türkiye'yi parçalayarak zayıf ve hiçbir surette kımıldayamayacak, mutlak ve devamlı bir acz içinde bulundurmaya istiyordu. Elinde önemli sayılan iki araç vardı; dış ilişkilerde Yunan Başvekili Venizelos, diğeri de Hint hizmetinde çalıştırılan casus papaz Frew'du. Ordu papazı Albay Emiling denilen kişi bu idi. Yer altı çalışmaları, entrika, arabozuculuk gibi işlerde uzman olduğu için Hindistan'dan Türkiye'ye getirilmişti. Papaz Frew, mütarekeden hemen sonra işe başladı, emrine bazı özel memurlar ve ajanlar, gerektiği kadar yardımcı ve bir hayli ödenek verildiği işitildi. İlk önce Sadrazam Damat Ferit Paşa ile oğlu Prens Sami elde edilmişti. Çünkü Sultan Vahdettin'in damadı ve yeğenine sonsuz güveni vardı. Bunlar yolu ile Padişah da Frew'un kirli pençesine girdi. Papaz Frew, cemiyetin ruhu demekti. Sait Molla da 'üstat' dediği papazın, ihtiras dolu hareketleri ile yardımcısı, her işe yarayan kirli aleti idi."

104 Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s.63, dipnot 234.

105 Mehmet Demiryürek, "Sait Molla'nın Nice'de Yayımladığı Risale ve Tahsili", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.22, sayı 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım 2006, s.163-167.

106 Celâl Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, c.7, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s.85-90.

Teşkilatı Mahsusa'nın başkanlarından Hüsametdin Ertürk ise İngiliz Muhipler Cemiyeti için şunları der:¹⁰⁷

"Papaz Frew, Padişaha, eğer bir 'İngiliz Muhipler Cemiyeti' kurulursa ve özellikle sarıklı din adamları buraya alınırsa, İngiltere'yi kazanmanın mümkün olacağını ve imzalanacak antlaşmada İngiltere'nin yardımı ile şartların oldukça hafif kaleme alınacağını iddia etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun encam, İngiliz mandası altında ve bütün İslam âlemine hükmeden bir devlet olarak kalabileceğini anlatmıştı. Bu maksatla kurulan İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin başkanlığına Said Molla getirilmiş, fakat perde arkasında en büyük rolü Papaz Frew almıştı."

İngiliz istihbaratının örtülü ödeneğiyle her hafta Topkapı, Şehremini fırkalarına bedava et dağıtan Papaz Frew, mahalle imamı, medrese ve tekke şeyhlerini bu bağışlarla Cemiyet'e sokmak istiyordu.¹⁰⁸ Cemiyet üyeleri başta İngiliz Papaz Frew olmak üzere Anadolu'daki Hürriyet ve İtilaf teşkilatı aracılığıyla gizli bir yapı oluşturarak, Kurtuluş Savaşı'nın İttihatçı hareketi olduğu, Atatürk ve onun teşkilatının Bolşeviklik yapmak için bir araya geldiği propagandasıyla halkı Atatürk aleyhine ayaklandırmaya çalıştılar.

İngilizlerin kışkırtmasıyla Aznavur adındaki Jandarma Miralay, Kuvayı Milliye'ye karşı harekete geçti. İngilizlerin diğer bir işbirlikçisi Teali-i İslam Cemiyeti'ydi. İngilizlerin yardımıyla kurulan derneğin üyeleri İngiliz ve Yunan işgaline karşı direnilmemesi için çalıştılar.¹⁰⁹ İngilizler İstanbul'a ayak basar basmaz amansız bir insan avı başlattılar. İngilizler ve İngiliz işbirlikçileri, Milli Mücadele'yi engellemek için tutuklanmaları amacıyla listeler hazırladılar. Listelerde adı geçenler tutuklanıp Bekirağa Bölüğü olarak anılan yerde gözaltına alınmaya başlandı. Bunların bir kısmı idam edildi. 1919-1920 yıllarında Malta'ya 140 Türk ileri geleni sürgüne gönderildi.¹¹⁰ Bu seçkin kadro Kurtuluş Savaşı'nı uzaktan seyretmek zorunda kaldı. Cemiyet, Padişah ve Ermenilerle de işbirliği yaptı. Pek çok Türk aydını Ermeni katliamına karıştıkları gerekçesiyle Nemrut Mustafa Divanı'nda (Sıkıyönetim Mahkemesi) güya yargılandı ve idam edildi. Bunlar arasında Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey gibi

107 Hüsametdin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, haz. Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayınları, İstanbul, 1999, s.470-471.

108 Age, s.470-471.

109 Bilge Orhunlu, *Mütareke Dönemi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2009, s.211-235.

110 Ulubelen, age, s.221.

isimler vardır. Mahkemelerde Ermeniler yalancı tanık olarak kullanıldı.¹¹¹ İngiliz işbirlikçisi Nemrut Mustafa, Kürtçü ve rüşvetçi biriydi.

ABD'li Gazeteci Browne ve Amerikan Gazeteleri

Sivas Kongresi öncesinde diğer heyetlerden ayrı olarak L. E. Browne adında ABD'li bir gazeteci gelmişti. Bu gelen kişi her ne kadar gazeteci ise de aynı zamanda istihbarat faaliyeti yürüten biriydi. Browne, 1917 yılında Selanik'teyken, hem gazetecilik hem de istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur. Venizelos'la yakın ilişki kurmuş, Yunan Parlamentosu'nu takip etmiş, Yunan ordusunda kıdemli yüzbaşı olarak da görev yaptığı yazılmıştır. Daha sonra da 4 Mayıs 1917'de Amerika'ya dönmüştür. Muhtemelen kendisine verilen yeni görevinden dolayı, 4 Haziran 1917'de Petrograd'a gitmiş ve 6 Ağustos 1918 yılına kadar burada kalmıştır. Kendisini Amerikan elçiliğinin hizmetinde çalışan biri gibi tanıtmış ve Rusya'da kaldığı süre içinde Lenin ve Troçki'yle yakın ilişkilerde bulunmuştu. Hatta Browne hakkında, Bolşevik olduğu yolunda istihbarat haberleri bile çıkmıştır. Hakkında soruşturma yapılmış, raporlar düzenlenmiştir. Bunlardan 22 Ağustos 1918 tarihli bir raporda, "Bu kişi her türlü faaliyete uygundur" denilmiştir. Browne 1919 yılında Avrupa'nın birçok şehrini gezdikten sonra 20 Temmuz 1919 günü İstanbul'a geldi.¹¹² Bu dönemde, *The Chicago Daily News* gazetesine Anadolu'daki durum hakkında makaleler yazdı ve Ankara'da Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Sivas'ta Atatürk'le görüşmeler yaptı.

Browne, Sivas Kongresi'nden sonra 18-19 Eylül gecesi, Mustafa Kemal'in daveti üzerine bir toplantıya katılır ve Atatürk'ün toplantıdaki sözlerini şöyle aktarır:¹¹³

"Biz Amerika'nın Türkiye'ye yardım etmesini istiyoruz... Demiryollarımızı inşa etmek ve endüstrimizi kurmak için Amerikan kapitali istiyoruz ve bu Amerikalı yatırımcıları da tatmin edecek. Bu özel yatırımların kazançlı olabileceğini garanti edebiliriz. ABD'nin vereceği resmi yardıma gerekirse iki misli para ödeyebiliriz... Türkiye, bütün mandalara karşıdır, eğer İngiltere Türk mandasını alırsa bayrağını dikecek ve asla indirmeyecektir..."

111 Ferudun Ata, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa Bir İşbirlikçinin Portresi*, Palet Yayınları, İstanbul, 2000, s.57.

112 Bilgen, *age*, s.47-54.

113 *Age*, s.229-233.

Browne, Amiral Bristol'e gönderdiği raporunda, "Amerika'yla dü-rüstçe ilişki kurmak istiyorlar. Biz de onlara dürüst olmalıyız" demek-tedir. ABD yetkilileri, kendilerine ulaşan raporlar olmasına rağmen Türklerin uğradığı katliamları basında yasaklamışlar ve Amerika hal-kı 1919 yılının Mayıs ile Eylül ayı arasında bu olayları öğrenememiş-tir. Ekim ayından itibaren ise ancak belli bazı gazetelerde yer almıştır. ABD'nin kendi ülkesindeki bu sansürü, Türk'e, Türkiye'ye ve olaylara bakış açısının bir göstergesidir. Çünkü Yunanların İzmir'i işgal etme-lerine özellikle İngiltere ve Amerika taraftar olmuş, Yunanların tüm vahşet ve katliamlarına seyirci kalmışlardır.

Yunanların, İzmir'i işgali sırasında limanda birkaç Amerikan sa-vaş gemisi vardı ve eğer Arizona'nın kaptanı Dayton'un tavsiyeleri İtilaf Devletleri görevlilerince dinlenseydi, büyük bir ihtimalle bu katliam olmayacaktı. Kaptan Dayton İzmir'i önce İtilaf Devletleri'nin almasını, daha sonra da Yunan askerlerine şehri teslim etmeleri-ni teklif etmişti. Ancak Dayton da samimi değildi, katliama müda-hale edebileceği halde seyretti. 18 Mayıs 1919 tarihli *The New York Times*'da İzmir'in işgali ve Türkiye'nin paylaşılması konusunda şu fikirler ortaya konulur:¹¹⁴

"Türkiye: Sonun Başlangıcı. Türklere Anadolu'da küçük bir bölge bırakılabilir. İstanbul'un Amerikan mandası altına gir-mesi için ısrarlar devam ediyor. İzmir'in işgali: Asya ve Avrupa Türkiye'sinin her tarafında manda yönetimlerinin kurulması ve Türkiye Devleti'nin bağımsız bir imparatorluk olarak var-lığının ortadan kaldırılması yolunda atılan ilk adımdır. Halen İstanbul'da bulunan Türk Sultan'ına Bursa ve civarında küçük bir bölgenin bırakılacağı tahmin edilmektedir."

1919-1923 yılları arasında Türkiye'de 40 milyon dolar gibi, o tarihe göre çok büyük bir harcama yapan Ortadoğu Yardım Örgütü, Ameri-kan mandasının baş savunucularındandı. Bu örgütün kurulma dü-şüncesi Türk düşmanı ABD İstanbul Elçisi Morgenthau'ya aitti ancak mali desteği Rockefeller Vakfı'ndan geliyordu.¹¹⁵

Amerikan Mandacıları

İstanbul basınında bağımsızlık yanlısı ve Milli Mücadele'ye taraf-tar olan basına karşı işbirlikçi, himayeci ve mandacı basın da vardı.

114 Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974, s.47-48.

115 Elçin Macar, "Ortadoğu Yardım Örgütü", *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı 120, Türki-ye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Aralık 2003, s.83.

Ahmet Emin (Yalman), Mondros Mütarekesi'nden itibaren Amerikan mandacılığı yapmaya başladı ve bunu her fırsatta ifade etti. Bir okuyucu mektubuna verdiği cevapta Ahmet Emin, Amerika'yı tercih sebeplerini, "Amerika tarafsızdır. Türkiye'den uzaktır, çıkar peşinde koşmaz, sermayesi boldur..."¹¹⁶ şeklinde açıklar. İstanbul'da aranıp bulunamayan yalnız Türklük idi. Payitaht tam bir uluslararası kent niteliğine girmişti. Bu şehirde en hakir, en zavallı olanlar Türklerdi. Türk, Türklüğünü bir günah gibi saklayarak kenara çekilmişti. Artık ülkenin efendisi olan yabancılara hoş görünmek için birçok okumuş Türk ailesi ya da aydın grubu devreye girmişti. Bunlar, yabancı subay çevreleriyle ilişkiler kurdular. Balolar, danslar, oyunlarla İstanbul'da hayat, şen ve zevkli hale gelmişti. Şişli tarafında Türk hanımlarının da katıldığı çaylar veriliyordu. Herkes kendini Avrupalı saymak ve saydırmak merakına düşmüştü.¹¹⁷ Bazı kişiler ve grupların gözünde ABD, Wilson Prensipleri'nin de propagandasıyla adeta insancıl bir devlet gibi görülmek istenmiş, katı ve acımasız İngiltere yerine Amerika'nın himayesine girelim denmeye başlanmıştı.

Eski Sadrazam Tevfik Paşa, *Tarık* gazetesinde 8 Eylül 1919'de yayımlanan röportajında mandacılar için, "Bunların aradıkları şeyler mandadan önce Ermenistan'ın bağımsızlığına sahip olmak, Amerika ve diğer yerlerdeki Ermenileri burada iskân etmektir"¹¹⁸ demişti. Tarihçi E. B. Şapolyo, "Mandacıların hepsi, öz Türk soyundan olmayan, hürriyet ve egemenliğin kudretini tadamamış yabancı ajanların araçları idi" diye yazmaktadır. Falih Rıfkı Atay ise *Çankaya* adlı eserinde, Sivas Kongresi öncesi durumu şöyle anlatıyordu:¹¹⁹

"Amerika liberal bir devlettir. Hristiyan'dır. Ermeni katliamından bütün Türklüğü sorumlu tutmaktadır. Eğer onun mandası altına girsek Amerika'dan Doğu Anadolu'ya bir Ermeni göçüne engel olacak mı idi? Hayır! Kürt otonomicilerini susturacak mı idi? Hayır! Hristiyanların elinden ekonomik ve tarım egemenliğini zorla alıp sadece ırgatlık, askerlik ve memurluk yapan Türklere devredecek mi idi? Hayır! Demokratik yolda medreseler ve şeriatçılar eğitim ve yönetimini durdurup devrimci

116 *Vakit*, 21 Aralık 1918'den akt. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.70.

117 İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, 2. kitap, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1993, s.29.

118 *Tarık*, 8 Eylül 1919'dan akt. Sabahattin Özel-İşıl Çakan Hacıibrahimoğlu, *Osmanlı'dan Milli Mücadeleye Seçilmiş Mülakatlar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s.103-108.

119 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul, 1969, s.195.

bir yol mu tutacaktı? Hayır! Nice misyonerlerin o vatanın dört köşesinde okullar açıp Türk olmayan unsurları yetiştirdikleri böyle bir mandadan sonra Türklüğün hali ne olacaktı? İzmir 1914'ten önce ticaretçe, varlıkça, yaşayışça Rum'du. Van, Ermeni idi. Umutsuzluk içinde bunları düşünebilen yoktu."

Erzurum Kongresi öncesi mandacılar, Bekir Sami'nin evinde toplanmışlar ve bir karar almışlardı: Mustafa Kemal, Kongre'ye başkan seçtirilmeyecekti. Mustafa Kemal'in mandaya karşı olduğunu çok açık bildikleri için, ABD mandasını Kongre'den geçirebilmek için O'nun başkan olmasını engellemeye ve kendilerinden birini başkan yapmaya kalkıştılar. Ancak oyun tutmadı ve Mustafa Kemal başkan oldu.¹²⁰ Bu kişiler Erzurum Kongresi'nde etkili olamayınca, Sivas Kongresi adeta manda çıkartmasına dönüştürüldü. Kongre'den önce bazı ileri gelenler (İsmet İnönü, Müşir İzzet Bey, Bekir Sami Kunduh, Vasıf Bey, Halide Edip Adıvar) Mustafa Kemal'e Amerikan mandasının kabul edilmesi yolunda mektuplar gönderdiler. SSCB Bilimler Akademisi'nden A. M. Şamsutdinov, manda konusu ve Kongre'deki tavırlar hakkında şöyle yazar:¹²¹

"Amerikan mandası yandaşları, az kalsın Kongre'de çoğunluğu elde etmeyi ve Türk Kurtuluş Savaşı'nı Türkiye üzerinden kendi çıkarları için kullanmayı başarıyorlardı."

Sivas Kongresi'nde 8 Eylül akşamı, Mustafa Kemal'in odasında sohbet edilirken, delegeler mandanın reddedileceğine dair söz verdiler. Kongre sürecinde tam bağımsızlık isteyenlerin görüşleriyle manda, özellikle ABD mandası isteyenlerin görüşleri çatışmış ve nihayetinde Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda her türlü manda reddedilerek tam bağımsızlık ilkesi kabul edilmiştir.¹²² Sivas Kongresi tutanaklarına göre Vasıf Bey, Hami Bey, Osman Nuri Bey, İsmail Fazıl Bey, Refet Bey ABD mandasının kabul edilmesini isterler ve uzun konuşmalar yaparlar. Ahmet Nuri de manda lehinde konuşmalar yapar, ama ABD'nin kabul etmemesi halinde düşülecek duruma karşı öncelikle Amerika'ya bir heyet gönderilmesini ister. Rauf Bey ise ABD'den bir heyet gelmesi için teklifte bulunur.¹²³ Kongre'nin 9 Eylül 1919 tarihli toplantısında, ülkeyi incelemek üzere bir komite gönderilmesi ricasıyla

120 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.211-212.

121 Şamsutdinov, *age*, s.23-92.

122 Erol, *age*, s.145.

123 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.3, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.311-313.

Resim 7: Wilson'a Göre Ermenistan'ın sınırları

ABD'ye mektup yazılmasına karar verildi. Manda istenilmemiş sadece bir inceleme heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı. İnceleme sebebi ve kapsamı da mektubun son cümlesinde açıkça ifade edilmiştir.

Refet Bey'in Kongre esnasındaki konuşmasından aşağıdaki bölüm genel olarak duruma nasıl bakıldığına ilişkin ilgi çekicidir:¹²⁴

"Wilson'a karşı diğer dostları, bizim doğu vilayetlerini Ermenistan'a ilhak edip bunu ve bir de İstanbul'u Amerika mandasına ve diğer yerleri de çeşitli devletlerin mandasına tabi tutmaya karar vermişler! Bu suretle bağımsızlığımız korunuyor, fakat memleket parçalanıyordu! Fakat buna rağmen sözde yine bir Osmanlı Devleti baki kalıyordu. Bağımsızlığımız yine bakiydi. Bir taraftan da memleketimizin bir kısmını Yunanis-

124 Age, s.311-313.

tan, bir kısmını Fransa geri kalanın her bir kısmını da birer devlet alıyordu. Böyle bir mandayla ne bağımsızlık kalır ne millet ve ne de memleket! Bundan dolayı manda, bağımsızlığı da milleti de memleketi de kısacası hepsini boğar. Bu durum karşısında Amerikalılar Avrupalıların her zamanki bir hilesini hissetmişler. Avrupalılar gelecekte Rusya'nın güney memleketlere, İran'a Suriye'ye ilerlemesi ihtimaline karşı Kafdağı gibi bir engel teşkil etmek üzere Amerika'yı Kafkasya'ya yerleştirmek ve bu hileyi hissettirmemek için de yıldızlı bir hap şeklinde İstanbul'u kendisine yutturmak istemişler! Amerikalılar bunu anlayınca 'yok, biz manda filan bir şey istemiyoruz' demişler. Bu sebeple İngiltere'nin elinde oyuncak olmamak için herhalde onun rakibi olan Amerika'nın mandasına muhtacdır! Manda genel şekliyle bağımsızlığa engel değildir."

Ağustos 1919'da Ermenistan üzerinde manda kurmak isteyen ve Avrupa politikasına fazla bulaştığı yolunda Senato'dan eleştiriler almaya başlayan ABD Başkanı Wilson, General Harbord başkanlığında kalabalık bir heyeti Anadolu dahil bölgeye göndererek, "Ermenistan mandasını" ve Ermeni iddiaları gibi muhtemel sorunları yerinde incelemesini istemiştir. Harbord hazırladığı raporda manda konusuna sıcak bakmaz. Ermeni iddialarını da kabul etmeyerek onların da Türklere karşı cinayetler işlediğini, Rusya'ya sığınan Ermeni sayısının 800.000 değil 300.000 civarında olabileceğini yazar. Raporda bütün Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir manda kurulmasını tavsiye eder ama bu mandanın getireceği yükümlülük ve sorumlulukları da olumsuz bir anlamla ifade eder. Muhtemelen rapordaki bu olumsuz havanın da etkisiyle ABD, 19 Kasım 1919 tarihinde, 28 Haziran 1919 tarihli Versay Antlaşması'nı ve bu antlaşmaya bağlı olan Milletler Cemiyeti (MC) Paktını onaylamayı reddetti.¹²⁵ Böylece MC'ye üye olmadı ve manda konusu da MC'ye bağlı bir sistem olduğundan manda alması konusu da sona erdi. Wilson'un 24 Mayıs 1920 tarihinde Ermenistan mandasını yüklenme teklifi de 1 Haziran 1920'de Kongre'de reddedildi.

ABD'nin kurmak istediği Ermenistan'ın sınırlarını belirlemek için Türkiye'yi gezen, I. Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki Amerikan kuvvetlerinin Kurmay Başkanı General James G. Harbord, Mustafa Kemal'le görüşmesinde şöyle der:¹²⁶

125 Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan'ın Sınırları", *Belle-ten*, c.62, sayı 230, Nisan 1997, s.134-136.

126 Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.214.

"Türk tarihini okudum. Milletiniz büyük kumandanlar yetiştirmiş, büyük ordular hazırlamıştır. Bunları yapan bir millet elbette bir medeniyet sahibi olmalıdır. Takdir ederim. Ama bugünkü duruma bakalım. Başta Almanya, müttefiklerinizle birlikte dört yıl savaştınız, yenildiniz. Dördünüz bir arada yapamadığınız şeyi tek başınıza yapmayı nasıl düşünebiliyorsunuz? Fertlerin intihar ettikleri vakit vakit görülür. Bir milletin intihar ettiğini mi göreceğiz?"

Bunun üzerine Mustafa Kemal şu cevabı verir:

"Tarihimizi okumuş, bizi öğrenememişsiniz. Fakat şunu bilmenizi isterdim ki, bir emperyalist pençesine düşen bir kuş gibi yavaş yavaş aşağılık bir ölüme mahkûm olmaktansa, babalarımızın oğulları olarak vuruşa vuruşa ölmeyi tercih ediyoruz."

Bunun üzerine Amerikalı general ve arkadaşları sessizce ayağa kalkarlar ve "Biz de olsak öyle yapardık" derler.

2.2. 1923-1945 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

Lozan Konferansı Sürecindeki İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu ve ABD birbirlerine savaş ilan etmedikleri için, bir barış konferansı olan Lozan Konferansı'na Amerika katılmamıştı. Amerika Dışişleri Bakanı Hughes'a göre ABD, bu toplantıda yapılacak "siyasi ve mülki düzenlemelerin sorumluluğunu üzerine almak" istememişti. Bununla beraber, Amerika, Lozan Konferansı'yla ilgi ve bağlantısını da kesmek istemediğinden, görüşlerini İngiltere, Fransa ve İtalya vasıtasıyla ilettiği gibi konferansta gözlemci bulundurmamak istemiştir. Lozan Konferansı'na katılmayarak "taraf olmadığı" oyununu oynayan ABD, gözlemci bulundurmuş ve en az diğer işgal devletleri temsilcileri kadar Türk tarafı üzerinde baskı kurmuştu.¹²⁷ Amerika'nın Lozan Konferansı hakkındaki görüşleri üç belgede toplanmaktadır. Birinci belge, 27 Ekim 1922'de Londra, Paris ve Roma hükümetlerine verilen ve Türkiye'yle yapılacak barışın Amerika'yla ilgili kısımlarını yansıtan bir muhtıradır. Bu muhtıradan belirtilen Amerikan görüşleri özet olarak şu şekildedir:¹²⁸

127 Cevizoğlu, 1919'un Şifresi..., s.181.

128 "The Lausanne Conference on Near Eastern Affairs 1922-1923", Turkey no 1 (1923) Cmd.1814, H. M. Stationery Office, s.145-146'dan akt. Harry N. Howard, *Turkey, the Straits and U.S. Policy*, John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1979, s.235-236.

Gayrimüslimlerin haklarının korunması bakımından kapitülasyonların devamı,

Hayır kurumları ile eğitim ve dini kurumların, uygun garantiler altında korunması,

Ticari atılımlarda özel imtiyaz ve kısıtlama getirmeden fırsat özgürlüğü yaratılması,

Türkiye'de bulunun Amerikalıların, gayri kanuni ve keyfi uygulamaların sonucunda meydana gelebilecek zararlarının tazmin edilmesi,

Azınlıkların korunması için uygun önlemlerin alınması,

Boğazların serbestiyetinin garanti edilmesi,

Arkeolojik araştırma ve çalışmalar için fırsat tanınması.

İkincisi ise Dışişleri Bakanı Hughes'un Londra, Paris ve Roma'daki Amerikan Elçilerine verdiği talimatı kapsayan belgedir. Bu talimatta Hughes, birinci belgede belirtilen hususların daha detaylı bir şekilde ve özellikle bunların Amerikan çıkarları doğrultusunda nasıl uygulanacağını belirtmiştir.¹²⁹ Üçüncü belge, Amerikan Donanma Bakanlığı'nın, Boğazlar hakkındaki görüşlerini belirten siyasi tavsiyeleridir. Bu tavsiyeler özet olarak şöyledir:¹³⁰

Eğer Boğazların kontrolüyle ilgili bir komisyon kurulacaksa Amerika Birleşik Devletleri bu komisyonda diğer ülkelerle yer almalıdır.

Çanakkale, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'ndan müteşekkil olan Boğazlarda, tüm ülkelerin ticaret gemilerine herhangi bir öncelik veya kısıtlama getirmeden seyrüsefer serbestisi verilmelidir.

ABD, yukarıda belirtilen sulara komşu olan devletlerle Boğazlar üzerinde yapılacak her türlü girişim bakımından eşit imtiyazlara sahip olmalıdır. Bu imtiyazlar, telsiz istasyonu kurmak ve işletmek, yakıt ve yük depoları inşa etmek ve işletmek, seyrüsefer kolaylığı sağlayan her türlü yardımcının kullanılmasından yararlanmak şeklinde özetlenebilir.

Boğazlar, tüm savaş gemilerinin geçişlerine açık olmalıdır.

129 John M. Vander Lippe, "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", *The Turkish Year Book of International Relations*, c.23, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.

130 Christos L. Rozakis-Petros N. Stagos, *The Turkish Straits*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1987, s.125.

Boğazlar dahilinde silahlı bir çatışma veya düşmanca hareketler kesin bir şekilde yasaklanmalıdır.

Bu sulara hâkim olan tüm tahkimat yıkılmalı ve yenisi inşa edilmemelidir.

Her ne kadar Amerika, Lozan Konferansı'na direkt müdahil olmamışsa da Ankara'daki TBMM hükümetiyle kendisi ayrı bir antlaşma yapmayı tercih etmiştir. Genel olarak iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri düzenleyen antlaşma, 6 Ağustos 1923 tarihinde, Lozan Konferansı'nda Amerika'nın gözlemcisi olan ve aynı zamanda Amerika'nın İsviçre Elçisi Joseph C. Grew ile İsmet İnönü arasında imzalanmıştır. Ancak, Amerikan Senatosu, Ermeni meselesini hiç dikkate almamış olması ve kapitülasyonların ilgasını kabul etmiş olması nedeniyle bu antlaşmayı onaylamamıştır. Antlaşmaya 50 kabul oyuna karşın, 34 ret oyu kullanılmasına rağmen gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamamıştır.¹³¹

6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 18 Ocak 1927 günü Senato'da reddedilmesi üzerine, Dışişleri Bakanı Frank B. Kellog, aynı gün, İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a bir telgraf çekerek, hemen Ankara'ya gidip Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı görmesini ve Antlaşma'nın reddinin Amerika'nın Türkiye'yle dostane ilişkilere girmek istemediği manasına almamalarını, Amerikan hükümetinin nota teatisi suretiyle Türkiye'yle diplomatik ilişki kurmak istediğini, kendilerine bildirmesini istemiştir. Amiral Bristol, 20 Ocak 1927'de Ankara'ya hareket etmiş, önce Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'le ve bilahare de Başbakan İsmet İnönü'yle görüşmüştür. Amiral Bristol'la görüşmelerde, gerek Dışişleri Bakanı gerekse Başbakan İsmet Paşa, Amerika'yla diplomatik münasebetlere başlayabilmek için, Senato tarafından onaylanabilecek, basit bir dostluk antlaşması imzalanmasını istemişlerdir. Senato'nun durumu dolayısıyla Amerika buna yanaşmamış, ancak Türk-Amerikan görüşmeleri de bu suretle başlamıştır. Neticede uzun müzakerelerden sonra, karşılıklı nota teatisiyle ve notalarda belirtilen şartlar içinde, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik münasebetler kurulmuştur. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında diplomatik ve konsolosluk ilişkileri 1927 yılında kurulmuştur.

131 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.211.

Türk Ekonomisi (1923-1945)

Osmanlı İmparatorluğu, 1854'de borçlanmaya başladı, 1876'da Düyunu Umumiye'nin yabancıların kontrolüne geçmesiyle boğazına pranga geçirildi. Osmanlı'nın borçlarının ödenmesi ancak 1949'da bitti. Osmanlı'nın ekonomik mirası işsiz milyonlar, patlayan ithalat, azınlıklar ve yabancıların eline geçmiş bir ekonomi, boş bir hazine ve devasa borçlardı. Atatürk dönemi, dışa bağımlılığın ve dayatmaların yok edildiği, milli bir ekonominin kurulduğu, ekonomide sürekli ve düzenli bir büyümenin sağlandığı, bunun yanında Osmanlı borçlarının ödendiği bir dönem oldu. Bu dönem denk bütçe uygulamasıyla ticaret açığı verilmeyen tek dönemdir. Şubat-Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, daha sonraları hayata geçirilen birçok uygulama, örneğin Aşar vergisinin kaldırılması (1925); Medeni Kanun'un kabulü ve özel mülkiyetin güvence altına alınması (1926); İş Bankası'nın (1924) ve Sanayi ve Maadin Bankası'nın (1925) kurulması; Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması (1927) için temel teşkil etti. İş Bankası'nın kuruluş sermayesinin yarısı bizzat Mustafa Kemal tarafından (Hintli Müslümanların Kurtuluş Savaşı'na destek olarak gönderdikleri paranın bir bölümüyle) sağlanmıştı.¹³²

1920'li yılların ortalarından itibaren banka sisteminde kamu bankaları ile İş Bankası arasında bir tür işbölümü kurulmuştu. Ziraat Bankası tarım kredilerinde, Emlak ve Eytam Bankası konut kredilerinde, Sanayi ve Maadin Bankası kamu kesimine yönelik sanayi kredilerinde uzmanlaşmış "ihtisas" bankalarıyken, daha kârlı bir faaliyet kolu olan ticaret bankacılığı esas olarak İş Bankası'na bırakılmıştı. İhtisas bankaları uzun vadeli kredi açarken, İş Bankası ve diğer özel bankalar genellikle kısa vadeli kredi açan ticaret bankaları konumundaydı. Sanayileşme yönünde kısmen de olsa alınan mesafeye rağmen, gerek 1930'larda gerekse II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de hâkim sınıf kesimi sanayi burjuvazisi değil, ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri ittifakıydı. Bu ittifak içinde ticaret burjuvazisinin ağırlığı belirgindi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle de Celal Bayar'ın hükümette olduğu 1930'larda kurulan sanayi tesislerinin ve diğer girişimlerin çoğunda İş Bankası iştiraki söz konusuydu. Bankanın girişimleri, tekeli haklar, ayrıcalıklar, vergi muafiyetleri, alım garantileri gibi yollarla korunuyordu. Kârlılığı bu şekilde güvence altına alınan bankanın giriştiği işlerin sayısı hızla artmıştı.

132 Uygur Kocabaşoğlu-G. Sak-S. Sönmez-F. Erkal-O Gökmen-N. Şeker-M. Uluğtekin, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.4-5.

Resim 8: Atatürk, Bursa Merinos Fabrikasında (2 Şubat 1930)

Osmanlı'da Türklerin 1512'den beri sürekli hırpalandığı, merkezden çevreye doğru itilmesine vesile olan aşar vergisi 1925'de kaldırılmıştı. 1930'ların "devletçiliği", gerçekte, dünya bunalımı ve ülke içi sanayi burjuvazisinin zayıflığı koşullarında, devletin işe girişmesi ve yurtdışından ithali olanaksız hale gelen bazı temel tüketim mallarını üretmeye başlaması anlamına gelir. Bir sanayi burjuvazisinin henüz var olmayışı, "devletçiliği" zorunlu kılmıştır. Devlet işletmeciliği ve devlet müdahalesi yoluyla kapitalist gelişme yolu, kısacası devletçilik uygulamaları belirgin biçimde 1932 yılıyla başlar.¹³³ Devletçi anlayış 1980 yılına kadar hâkim oldu.¹³⁴ Kapitalist üretimin kurulması, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde de belli bir sermaye birikimini gerektirmiştir. Bu tarz birikim, öncelikle Osmanlı toplumundaki azınlık unsurlar tarafından elde edilmiş, 1910 ve 20'li yıllardan itibaren Müslüman-Türk tüccarlara aktarılmaya başlanmıştır. Türkiye'de, Osmanlı dönemindeki azınlıklarla başlayan ve 20. yüzyıl başlarından itibaren Müslüman-Türk burjuvazi tarafından devralınan ticari birikim, 1950'lere gelindiğinde neredeyse yüz yıla yakın bir süredir devam ettiği gibi, savaş dönemi vurgunları¹³⁵ ve savaş sonrası dönemin canlılığıyla birlikte olağanüstü bir ölçüğe ulaşmıştır.

133 Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s.11.

134 Sayar, *age*, s.200.

135 Boratav, *age*, s.302-307.

Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Özel Sermayenin Gelişimi

1914'deki Rum ve 1915'deki Ermeni tehciriyle Anadolu'daki belli başlı aileler yabancılardan kalan mülke kolay yoldan konmuşlardı. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki özel sermaye, dönmeler ya da Selenik'ten göç edenler (Bezmen, Titiz, Yalman vb.) tarafından oluşturuldu. Sonraları Türkiye'de öne çıkan büyük sermaye gruplarının bazılarının kökenleri Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek uzanmaktadır. İş Bankası bu dönemde en hızlı gelişimi sergilemiş ve sonraki dönemlerde de büyümesini sürdürmüştü. Bunun dışında Koç, Sabancı, Çukurova gibi büyük grupların kurucuları 1920'lerde iş dünyasında henüz ilk adımlarını atıyorlardı. Vehbi Koç kendi adına ilk şirketini kurup İstanbul'dan Ankara'ya mal getirip satmaya ve Ford, Mobil gibi firmaların temsilciliğini yapmaya başlarken; Hacı Ömer Sabancı, Adana'da pamuk ticaretiyle uğraşmaktaydı. Yaşar grubunun kurucusu Durmuş Yaşar, 1927 yılında Rodos'tan İzmir'e gelerek başladığı boya ve gemicilik malzemesi ticaretini sürdürüyordu. Çukurova grubunun kurucuları Eliyeşil ve Karamehmet aileleri ise Tarsus bölgesinde büyük toprak sahipleriydi. Ancak Çukurova grubu, 1887'de Rum azınlıklar tarafından kurulan bir iplik fabrikasını 1925 yılında ele geçirerek erken bir tarihte sanayici kimliği de kazanacaktı.¹³⁶ Bu dönemde Çukurova'da azınlıklardan devralınan bir diğer önemli tesis, 1906 yılında Ermeni Aristidis Simyonoğlu tarafından kurulan bez fabrikasıdır. Adana'da Fransız işgalinin 1921'de sona ermesinin ardından 1923 yılında Milli Ticaret Türk Anonim Şirketi'ne kiralanın fabrika, birkaç yıl sonra Kayseri milletvekili Nuh Naci Yazgan tarafından Nuri Has (Kadir Has'ın babası) ve diğer iki ortakla (Mustafa Özgür, Seyit Tekin) beraber devralınarak Milli Mensucat Fabrikası'na dönüştürülmüştü.¹³⁷ Yine de bu dönemde yeni yeni oluşmaya başlayan sermaye grupları, bazı istisnai örnekler dışında sanayide değil, ağırlıklı olarak iç ve dış ticarete yer almaktaydılar.

İş Bankası, Koç, Sabancı, Çukurova, Yaşar gibi gruplar ticari faaliyetlerini genişletirken, bu yıllarda Akkök grubu (Dinçkökler), Borusan (Kocabıyık ailesi) ve daha sınırlı bir ölçekte, Yazıcı ailesi de (Anadolu grubu) küçük çaplı ticarete başladılar. Ticarete önemli bir birikim kaynağı, genelde İstanbul merkezli Burla Biraderler ve Gesaryanlar gibi azınlık tüccarlar tarafından yürütülen yabancı yatırımlar, Adana

136 Mustafa Sönmez, *Türkiye'de Holdingler Kırk Haramiler*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1992, s.217.

137 Kadir Has, *Vatan Borcu Ödüyorum*, Kadir Has Vakfı Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.79-80.

Resim 9: İzmir Tütün Fabrikası (1935)

bölgesinde ise Rum ve Ermeniler'in çekilmesinin ardından Lübnanlı Hristiyan Arapların ağırlığı artmış, pamuk ihracatının yanı sıra traktör, otomobil, yedek parça ticareti, Corç Lütfullah ve Alber Diyaş adlı iki tüccarın denetimi altına girmişti.¹³⁸ Hacı Ömer Sabancı, bu yıllarda bu iki tüccarla yakın ilişkiler kurmuştu. Bu dönemde İstanbul'da kurulan önemli bir tesis de 1929 yılında Bezmen, Taranto ve Behar ailelerinin ortaklığıyla kurulan Mensucat Santral'i'di. Bunların ve Çukurova grubunun 1930'larda yeni yatırımlarla kapasite artırımına gittiği iplik fabrikasının dışında, dönem boyunca sınai alandaki yatırımlar esas olarak devlet tarafından gerçekleştirildi. 1930'larda önem kazanmaya başlayan bir faaliyet alanı da inşaat sektörüydü. İş Bankası, Koç ve Akkök grupları bu dönemde taahhüt işleri yaparken, sonraları büyük bir sermaye grubuna dönüşecek olan STFA da 1938 yılında faaliyete başladı.¹³⁹ 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi, Yahudilerin dışlanmasına yönelikti ve İstanbul'da sermayenin değişimini başlattı. Vergisini ödemekte zorluk çeken azınlıkların çoğunun mülkleri haczedildi ya da bizzat kendileri tarafından satışa çıkarılarak düşük fiyatla el değiştirildi.¹⁴⁰ Kısacası, Varlık Vergisi uygulamada gayrimüslimlerden Müslüman-Türk kapitalistlere sermaye aktarımı anlamına geldi.

138 Sadun Tanju, *Hacı Ömer*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1983, s.30-31.

139 STFA, STFA Construction Group Brochure, 2008, erişim tarihi 01.10.2013, www.hssg.com/en/?sw...file=STFA-Brochure

140 Halil Bezmen, *Neden?*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006, s.19.

1920-30 arasında kurulan 201 anonim şirketin üçte birinde yabancı sermaye mevcuttu ve anonim şirketlerin toplam sermayesi içinde yabancı ortakların payı %43'tü. Bu şirketler, sigorta ve bankacılığın yanı sıra dokuma, gıda, çimento, elektrik ve havagazı gibi alanlarda faaliyet gösteriyorlardı.¹⁴¹ Kısa süren önemli bir girişim, Amerikan Ford tarafından 1929'da İstanbul Tophane'de kurulan ancak 1936'da üretimi durduran montaj fabrikasıydı.¹⁴² 1929 yılı itibarıyla Türkiye'de kurulu şirketlerin ödenmiş sermayelerinin %50'si Türk, %32'si İngiliz, %14'ü İsviçre şirketlerine aitti.¹⁴³ 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Bunalımı'yla birlikte yabancı sermayeye yönelik tavır değişecek, yabancı sermaye yatırımları önemini yitirecek ve sonuç olarak, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımları hemen hemen sıfırlanacaktı.¹⁴⁴ 1950'li yıllara kadar Türkiye'de kayda değer ölçekte doğrudan yabancı sermaye yatırımının gerçekleşmediği söylenebilir. Cumhuriyet döneminde yabancı sermayeye dair ilk düzenleme, 22 Mayıs 1947 tarihli 13 sayılı "Türk Parası Kıymetini Korumaya Hakkında Karar" oldu. Bununla birlikte, 1954 tarihli 6224 sayılı "Özel Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" öncesinde, yabancı özel sermayeye dair kayda değer bir yasa bulunmamaktaydı.

II. Dünya Savaşı'na Kadar ABD'yle Ticari İlişkiler

İki dünya savaşı arası dönemde ABD'nin izlediği içine kapalı dış politika ve bölgedeki çıkarlarının çok sınırlı olması iki ülke ilişkilerinin çok kısıtlı düzeyde kalmasına neden oldu. ABD ile Türkiye arasında Lozan'da 6 Ağustos 1922 günü imzalanan Genel Antlaşma'nın onaylanması Amerikan Senatosu tarafından 1927 yılında reddedilmekle beraber, iki ülke arasındaki ticaret münasebetleri 1923 yılından itibaren yeniden başlamıştır. Atatürk döneminde Türkiye'de görev yapan ABD elçileri ticari ilişkilerin geliştirilmesine çalışmıştır.¹⁴⁵ 6 Ağustos 1922 Antlaşması'nı Amerika adına imzalayan Joseph C. Grew'nun 1927 yılında Türkiye'ye Büyükelçi olarak atanmasından sonra, Amerika ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında ilk resmi "antlaşma" olarak, 1 Ekim 1929 tarihinde bir "Ticaret ve Seyrüsefain" Ant-

141 Haydar Kazgan vd., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, c.2, İMKB-Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.34.

142 Tezel, *age*, s.196.

143 Cem Alpar, "Yabancı Sermaye", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.508.

144 Devrim Dumludağ, *The Political Economy of Foreign Direct Investment in Turkey 1950-1980*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Boğazici Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2002, s.49.

145 Türkmen, *age*, s.44.

laşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma'nın en büyük özelliği, tarafların birbirilerine "en çok gözetilen ulus" imtiyazını tanımalarıdır. Antlaşma, 12 Nisan 1930 tarihinde TBMM tarafından onaylanmış ve 21 Nisan 1930 tarihli ve 1477 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

Bu Antlaşma'dan sonra, ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 1 Nisan 1939 tarihinde yeni bir "Ticaret Antlaşması" imzalanmıştır. Bu Antlaşma, TBMM tarafından 16 Haziran 1939 tarihinde 3646 sayılı kanunla onaylanmış ve 26 Haziran 1939 tarihli ve 4242 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Bu Antlaşma, 1 Ekim 1929 Antlaşması'nı yürürlükten kaldırmamış olmakla birlikte, "seyrüsefain"e ait hükümleri, bu Antlaşma çerçevesinde yenilemiştir. Türkiye ile Amerika arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde, bundan sonra 1 Nisan 1939 Antlaşması daima baz olarak kabul edilmiştir. Örneğin Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yararlandırılmasını öngören 4 Temmuz 1948 tarihli Türk-Amerikan Antlaşması'nın ekini teşkil eden "Mektuplar", bu Antlaşmaya önemle atıfta bulunmaktadır. Bunun da nedeni, 1 Ekim 1929 Antlaşması'nda olduğu gibi, 1 Nisan 1939 Antlaşması'nın da esas ve hayati ilkesinin, Amerika'nın çok önem verdiği "en çok gözetilen ulus" ilkesi olmasıdır. Türkiye'de bir otomotiv sanayiinin kurulmasına yönelik ilk adım ise 1929 yılında Amerikan otomobil devi Ford'a TBMM tarafından İstanbul'da montaj fabrikası kurma izni verilmesiyle atıldı. Balkanlar ve Ortadoğu'ya ihraç amacıyla günde 8 adet üretilen otomobiller, 500 kişiye istihdam imkânı sağlamıştı.¹⁴⁶

Atatürk yabancılarla olan görüşmelerinde, konjonktürel çıkarlar taktiksel müttefikler gerektirdiğinden tamamen politik ve esnek davrandı ve oyalama siyaseti uyguladı. Atatürk, 1920'lerde Ankara'yı ziyaret eden bir Amerikan heyetine, "Amerika yeni bir kıtada eski bir demokrasi, Türkiye eski bir kıtada yeni bir demokrasidir" demişti. Atatürk döneminde ABD'nin Osmanlı'dan beri Anadolu'nun içini şekillendirme (misyonerlik) gayretleri kapsamındaki siyasi emelleri işlemedi.¹⁴⁷ Atatürk, Amerikan başkanları içinde en çok 1933 yılında iktidara gelen Franklin Delano Roosevelt'le yakın olmuş ve yoğun bir biçimde yazışmıştır. Roosevelt'in daha 1933'de büyük devletlere barış çağrısı yapması Atatürk'ten destek görmüş, Roosevelt ise Cumhuriyet'in 10. yılı nedeniyle gönderdiği kutlama mesajında Atatürk'ün gayretlerini övmüştür. Atatürk, posta pullarına meraklı olduğunu öğrendiği Roosevelt'e 15 Haziran 1935'te Türk pullarından oluşan bir koleksiyon göndermiş, 1937 yılında bir Amerikalı gazetecinin Florya'da

146 Vehbi Koç, *Hayat Hikâyem*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1973, s.55-58.

147 Duru, *age*, s.221.

Atatürk'ün manevi kızı Ülkü'yle oynarken çektiği filmi izleyen Roosevelt duyduğu heyecanı ve bir gün tanışma ümidini dile getirmiştir.¹⁴⁸ Amerika'nın geleneksel güç ve rekabet politikalarına bulaşmayıp, ekonomik ilişkilere ağırlık vermesi, Avrupalı güçlere karşı tedirginlik duyan Türkiye'nin işine gelmiş ve bu dönemde Amerika'dan kalkınma, eğitim, tarım, halk sağlığı ve madencilik konularında teknik yardım alındığı gibi ilk Amerikan şirketlerinin yatırımları memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁴⁹ Bunlar, Standart Oil, Vacuum Oil ve Texas Company gibi petrol şirketlerinin yanında R. J. Reynolds, American Tobacco ve Liggett and Meyers gibi tütün şirketleriydi.¹⁵⁰

II. Dünya Savaşı ve Türkiye-ABD İlişkileri

Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde hayata gözlerini yumarken Avrupa önemli çalkantılar içerisindeydi ve II. Dünya Savaşı'nın eşiğinde bulunuyordu. Çünkü hızla silahlanan Almanya, Versay Antlaşması'nı tanımamış, Milletler Cemiyeti'nden çekilmiş, Avrupa'da Almanların yaşadığı yerleri kendisine bağlamıştı. Türkiye, II. Dünya Savaşı süresince coğrafi konumu dolayısıyla Müttefik ve Mihver Devletlerinin kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmış ancak izlediği başarılı politikayla savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Türkiye, dış politikasında Batı ile Sovyetler Birliği'ne dengeli bir ağırlık vermeye gayret göstermiştir. Ancak, bu amaçla Sovyetler Birliği nezdinde yaptığı girişimlerden herhangi bir sonuç alamamış, üstelik Sovyetler'in Almanya'yla bir Saldırmazlık Paktı imzalaması, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Sonuçta Türkiye, 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa'yla üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalayarak II. Dünya Savaşı'nın başlarında Batı'yla kader birliği yapmaya başlamıştır. Savaş boyunca Türkiye tarafsız değil, 1940'da Fransa'nın düşmesiyle pek anlamı kalmayan ittifak çerçevesinde kendini tanımladığı üzere aktif tarafsızdır.¹⁵¹ Türkiye, taraflarla devamlı diyalog içinde bulunuyor, ama mesafe de gözetiyordu.

148 Roger R. Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1971, s.91.

149 Şuhnaz Yılmaz, "Challenging the Stereotypes: Turkish-American Relations in the Inter-War Era", *International Journal of Middle Eastern Studies*, c.42, no. 2, Mart 2006, s.231-232.

150 John DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939*, Minnesota University Press, Minneapolis, 1963, s.264.

151 Nur Bilge Criss, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikaları", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl 6, sayı 21, Kasım-Aralık-Ocak, 2002, s.150.

Almanya'nın Türkiye sınırına dayanması üzerine 18 Haziran 1941'de Almanya'yla bir Saldırmazlık Paktı imzalanmıştı. Türkiye-ABD ilişkileri savaştan önce olduğu gibi savaş sırasında da seyrekti. Roosevelt, özel temsilcisi Albay William Danovan'ı Balkanlar'ı Almanlara karşı birleştirmek ve özel bir birlik kurmanın hazırlıklarını yapmak üzere göndermişti. 1 Şubat 1941'de Ankara'ya gelen Danovan, ABD'nin er geç savaşa katılacağını söyleyerek Türk hükümetine moral verdi.¹⁵² Türkiye'nin Almanlarla Saldırmazlık Paktı imzalaması İngilizlerden çok Amerikalıları kızdırmıştı. ABD'nin tepkisi Türkiye'ye olan yardımı kesmek oldu.¹⁵³ Ancak, Roosevelt uzak görüşüyle bir ay sonra yardımı tekrar başlattı. Türkiye, 4 Aralık 1941'de çıkarılan "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası"ndan 1942 yılından itibaren faydalanmaya başladı. 1942 yılının sonundaki Stalingrad Savaşı'na kadar Müttefikler, Türkiye'yi insan deposu olarak görmüşler ve savaşa sokmak istemişlerdi. Bu dönemden sonra ise Türkiye, müttefik askeri ve uçakları için ileri bir üs olarak görüldü. 1943 Baharında Almanların Sovyetler karşısında yenilgisinin belirgin hale gelmesiyle Müttefikler, Türkiye'nin savaşa katılması için baskılarını artırdılar. Adana ve Kahire görüşmelerinde Türkiye, Sovyet tehlikesiyle araç ve gereç ihtiyacını öne sürerek savaşa katılma isteklerini reddetti.

Müttefiklerin Türkiye'ye olan ilgileri, özellikle 1943 yılından itibaren Almanlar karşısında Sovyetler'i rahatlatmak için ikinci bir cephe açma fikrinin doğmasıyla arttı. İngiliz Başbakanı Churchill, 12-14 Ocak 1943 tarihlerinde Kazablanka'da ABD Başkanı Roosevelt'le bir araya gelmeden önce "Türkiye'yi aktif bir biçimde savaşa hazırlama" konusunda Stalin'in onayını almıştı.¹⁵⁴ Kazablanka'dan hemen sonra Churchill, 30 Ocak 1943'de İnönü'yle Adana'da buluşup, Türkiye'yi savaşa girmeye ikna etmeye çalıştı. Türkiye'yi savaşa sokmayı başaramayan müttefikler Sicilya'ya çıkmalarının hemen ardından 17 Ocak 1943'te toplanan Quebec Konferansı'nda Türkiye'nin durumunu bir kez daha ele aldılar. Türkiye'nin savaşa girmesi için erken olduğu kararına varıldı. Moskova'da ise yılsonuna kadar Türkiye'nin savaşa girmesi talep edilmesi kararlaştırılmıştı. Moskova kararları, 4-6 Kasım 1943'teki Kahire Konferansı'nda Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na iletildi. Türkiye, İngilizlerin üs isteklerini ve savaşa girme talebini reddetti. Türkiye'ye göre Adana'da vaat edilen savunma araç

152 Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.161.

153 Haluk Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961, s.35.

154 Bruce R. Knuiholm, *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton University Press, Princeton, 1980, s.29.

gereçleri verilmemiş ve Almanya gücünü tüketmemiştir. Gerçek neden ise Türklerin, Almanlardan çok Ruslardan çekiniyor olmasıydı.

İkinci cephe için Türkiye ve Fransa alternatifleri görüşülürken Tahran Konferansı'nda (28 Kasım-1 Aralık 1943), Roosevelt ve Churchill, Rusların Baltık, Türk Boğazları ve Pasifik'in sıcak sularına çıkma isteğini meşru bir talep olarak tanıdılar.¹⁵⁵ Amerikan lideri savaş sonrası düzenlemede Sovyetler'le birlikte hareket etmeyi aklına yerleştirmişti. Bu anlayışla Kırım yarımadasındaki Yalta'da (4-11 Şubat 1945) yeni düzenin temelleri atıldı, Potsdam'da ise geliştirildi. Sağlık durumu kötüleşen Roosevelt, Rusları barış projesi ortağı olarak görürken, Churchill'in emperyalist hesaplarından, nüfus alanları dolaplarından çekiniyordu.¹⁵⁶ Stalin, daha önce Yalta'da da dile getirdiği gibi, müttefiklerden Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesini Potsdam'da da talep etti. Yalta kararlarına göre yeni barış örgütünün tartışılacağı San Fransisko Konferansı'na, 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş ülkeler katılacaktı. Türkiye, 23 Şubat 1945'de TBMM kararıyla Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek, San Fransisko'ya gitmenin şekli şartını yerine getirdi. Böylece Konferans'a resmen davet edildi ve BM'nin kurucuları arasında yer aldı.

Sonuçta Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarında, Cumhurbaşkanı İnönü'yle birlikte büyük devletler arasında bir denge unsuru olma politikasıyla saldırılardan korunmuştur. Öte yandan, 1943'de Sovyetler Tahran Konferansı'nda güvenlik mülahazaları nedeniyle İngiltere ve ABD'ye Montrö Sözleşmesi şartlarının değişmesi gerektiğini kabul ettirmişlerdi. Türkiye'nin asıl endişesi Sovyet Rusya'ydı ve 11 Mayıs 1945'de Sovyet istekleri geldi; Kars ve Ardahan'ın Sovyet Rusya'ya bırakılması, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin feshedilerek Boğazlar Bölgesi'nde ortak üsler kurulması.¹⁵⁷ Bu istekler, Türkiye'nin kendi güvenliğini kesin olarak Batı'ya yaslayacağı, bugün de genel çerçevesi devam eden dönemin başlangıcı oldu. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin ilk yıllarında, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında meydana gelen gelişmeler Türk-Amerikan ilişkilerini de geniş ölçüde etkilemiştir. Sovyetler Birliği, savaş sırasında Boğazlarda geçişlerin düzenlenmesinde Sovyet karşıtı bir tutum takınılmasına ilişkin iddiasına dayanarak iki ülke arasındaki 1923 tarihli Dostluk Antlaşması'nı yenilemeyi reddetmiştir.

155 Andre Fontaine, *Historie de la Guerre Froide 1917-50*, Fayard, 1965, s.185.

156 Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.63.

157 Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, TETTV Yayınları, İstanbul, 1994, s.252.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1. 1945-1960 DÖNEMİ ABD'NİN TÜRKİYE'YE NÜFUZ ETMESİ

1.1. 1945 SONRASI TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ VE TRUMAN DOKTRİNİ

II. Dünya Savaşı Sonrası ABD ve Türkiye'nin Güvenlik Algılaması

Soğuk Savaş döneminde ABD gündeminin ana çerçevesini, ABD hegemonyasının kurgulanması ve Soğuk Savaş'ın idaresi, SSCB'nin çevrelenmesi, Vietnam Savaşı ve iç politika konuları (uzay programları başta olmak üzere teknolojik ve ekonomik gelişmeler, bütçe açıkları, yeni toplumsal ve kültürel programlar) teşkil etti. ABD dış ve güvenlik politikalarının ana hedefi, küresel boyutta sermaye, mal ve hizmet dolaşımına imkân sağlayan serbest ticaret sistemini uygulamak ve dünyanın kendisi için kritik bölgelerinin ülke çıkarları için istikrarını sağlamaktı.¹ Bu maksatla, ABD'ye göre serbest ticaret uygulamaları ve demokratik gelişmeler tüm dünyada yaygınlaştırılmalıydı. Çokuluslu şirket imtiyazları için yapılan müdahale 1953'de İran'da Şah'ın geri getirilmesine yardım etti. 1954'deki Guatemala müdahalesi de benzer amaca hizmet ediyordu. Küresel ekonomik en-

1 Sait Yılmaz, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s.232.

tegrasyonu geliştirmek isteyen ABD Üçüncü Dünya'da bağımsız ülkeler kurulmasından yanaydı.² 1960'ların sonuna kadar devam eden Açık Kapı Politikası, ABD müdahalelerine yol açtı. Vietnam Savaşı, 1968 yılından itibaren ABD politikalarında önemli bir dönüşüm başlattı. Vietnam'daki uzun savaş, dünya düzeninin 1970'lerde şahit olduğı krizlere eşlik etti.

Sovyet tehdidi, Türkiye ile ABD arasında bir yakınlaşma doğurdu. Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasının Amerikan çıkarlarına da uygun olması, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın uygulanmasında rol oynadı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet yayılcılığına karşı Batı'yla ittifak arayışına giren Türkiye, Kore'deki BM Gücü'ne katılmış ve 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. 1950'ler ve 1960'ların başında Türk dış politikası zaman içerisinde Amerika'nın izlediğı dış politika çizgisine yaklaşmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası yeni düzende Batı kampında güvenli ve kendisine en çok yardım sağlayacak yeri edinmek için istenen bütün tavizleri vermeye gönüllü bir tutum içerisindeydi. Yeni düzende ABD yörüngesindeki uluslararası kuruluşlara katılım, Türkiye'nin hem Batı kampına dahil olmanın hem de dışa bağımlılığının ilk adımları oldu. Türkiye özellikle Soğuk Savaş dönemi içinde dış politikasını, NATO üyesi olduğı yıldan itibaren devamlı olarak, NATO ve Batı'ya endeksli bir şekilde yürütmüştür. Bu dönemde Sovyetler Birliğı'yle olan ilişkiler daima şüphe çerçevesi içinde ve NATO stratejisine uygun olarak şekillenmiş ve Sovyetler ve Varşova Paktı ülkeleri devamlı potansiyel bir tehlike olarak görölmüştür.

Soğuk Savaş döneminde kendi yakın çevresinde Balkanlar'da yer alan Bulgaristan ve Romanya Varşova Paktı üyesi olarak, karşı grupta yer aldığı için, bu ülkelerle ilişkiler NATO konseptine uygun olarak, Sovyetler Birliğı'ne uygulanan politikalar doğrultusunda şekillenmiştir. Amerika için Doğı-Batı mücadelesinde Türkiye son derece önemli bir stratejik faktörün ağırlığını ifade ederken ve Türkiye de dış politikasında Amerika'ya ağırlık verirken, Kıbrıs Sorunu nedeniyle yaşanan krizler bu ilişkileri önemli derecede etkilemiştir. 1964 Haziran'ındaki "Johnson Mektubu" ve 1975 Şubat'ından itibaren Amerikan Kongresi'nin uyguladığı "Silah Ambargosu", bu krizlerin en önemlileridir. Her iki kriz de Türkiye ile Amerika arasındaki ittifak ilişkilerinde derin izler bırakmış ve Türkiye'yi, Amerika'yla münasebetlerinde daha ihtiyatlı olmaya ve dış politikasında yeni faktörler ve alternatifler aramaya sevk etmiştir. NATO üyesi olmasına rağmen

2 Stephan G. Rabe, *Controlling Revolutions: Latin America, American Policy 1961-1963*, Oxford University Press, New York, 1989, s.105-122.

çözüksüz sorunların devamlı gündeme geldiği Yunanistan'la ilişkiler hep reaksiyonist bir yaklaşımla şekillendirilmiştir.³ Yunanistan, Türkiye'ye karşı ilk avantajını Avrupa Birliği'nde (AB) yerini almakla ve ikinci avantajlı konumunu ise Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni AB'ye sokmakla sağlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'yla olan ilişkileri de Batı'nın saptadığı politikalara uyumlu olarak yürütölmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:⁴

1946'da Sovyetlerin Kars, Ardahan'ı ve Türk Boğazlarını birlik-te yönetme isteği.

Sovyet tehdidine karşı 1952'de NATO üyeliği, 1954'te Balkan Paktı kurulması ve 1955'te Bağdat Paktı – devamında 1959'da CENTO üyeliği.

1950'li yıllarda ENOSİS faaliyetlerinin ardından, 1959 ve 1960 Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla Kıbrıs'taki Türk toplumunun haklarının garanti altına alınması. Kıbrıs'la bağlantılı olarak ayrıca (a) 1963 Kıbrıs olayları, (b) 1967 Kıbrıs olayları, (c) 1974 Sampson Darbesi ve devamında Kıbrıs Barış Harekatı, (d) ABD'nin 1974-1978 yılları arasında askeri ambargo uygulaması (haşhaş ekimi de etkili oldu), (e) 1983'te KKTC'nin ilanı.

1973'te Ege'de Yunanistan'ın petrol arama faaliyetlerine girmesiyle başlayan deniz sahâlârının paylaşımıyla ilgili sorunlar ve bunların güvenlik politikasına etkileri.

1973'te ASALA terör örgütünün faaliyetleri.

1979'da İran'da ortaya çıkan "Molla Rejimi"nin laik Türkiye'ye yönelik olumsuz girişimleri.

1980'li yılların başından itibaren, komşu ölkeler de dahil birçok ölkö tarafından desteklenen PKK terör örgütünün faaliyetleri.

1980'li yılların ikinci yarısında Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik uygulamalar ve Türkiye-Bulgaristan gerginliği.

1980'li yıllarda Türkiye'den doğan bazı nehirler sebebiyle, özellikle Suriye'yle yaşanan "sınır aşan sular" sorunu.

3 Serdar Erdurmaz, "Türkiye 2009 başından itibaren Yeni Bir Dış Politika Stratejisi Uyguluyor", TÜRKSAM, 17 Kasım 2009, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/670-turkiye-2009-basindan-ibaren-yeni-bir-dis-politika-stratejisi-uyguluyor>

4 Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, s.23.

1922 yılında yenilerek terk ettiği Türkiye'ye 1946 yılında Missouri zırhlısıyla dönen Batı bıraktığından çok farklı bir ülke buldu. Karşısında bağımsız, milli ve milliyetçi bir ülke vardı. Sovyet yayılmacılığına karşı Batı, Türkiye'yle ittifak yapmakla yetinmedi. Türkiye'yi Batı yörüngesine sokmak ve iç dinamiklerini ele geçirmek için çalışmalarına başladı. 1949 yılında yapılan ikili anlaşmayla Türk milli eğitimi ABD güdümüne sokuldu. Türkiye'nin Kore Savaşı'nda Güney Kore'nin cephesinde ABD'nin yanında savaşa katılması, daha sonra 1952'de NATO'ya dahil olması ve CENTO gibi ABD güdümlü bölgesel birliklerin içinde yer alması, Türk-Amerikan ilişkilerinde yakınlaşma yaratmıştır. Bunun sonucu olarak, 1954'de ABD'nin Adana-İncirlik Hava Üssü kurulmuştur. 1950-1960 dönemi, Türkiye'nin genelde Batı'ya, özelde de ABD'ye ekonomik bağımlılığının iç ve dış politikada sebep olduğu sorunların tarihidir. Sanayi altyapısını kurmak isteyen Demokrat Parti'yle Türkiye'nin tarım ülkesi olarak kalmasını isteyen ABD arasında sorunlar oluşmuştu. Artık Türkiye için iç güvenlik meseleleri yeni ve dış kaynaklı bir görünüm kazanmaya başladı. Türkiye'yi nüfuz alanı içine sokabilmek için İslamcı, gerici, Cumhuriyet düşmanı akımlar ve etnik bölücülüğü teşvik ve tahrik edici kurgular sağlandı. Türk halkının millet olmaktan çıkıp cemaatlere ve etnik gruplara bölünmesinin önu açıldı.

Türkiye'ye Sovyet Tehdidi ve ABD

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi, Sovyetler Birliği'ni yumuşatmaya yetmemişti. 19 Mart 1945 günü, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i Bakanlığa davet etti. Molotof, artık günün şartlarına uymadığı ve "esaslı değişiklikler" gerektirdiği düşüncesiyle, Sovyet hükümetinin, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini Selim Sarper'e bildirdi.⁵ Türkiye savaş dışı kalmayı başarmıştı, ama bundan sonra, Alman yenilgisi nedeniyle Doğu Avrupa'daki dengenin SSCB yararına bozulması sonucu ortaya çıkan tehlikeli ortamda var olma mücadelesi vermek durumunda kalacaktı. Sovyetler'in işgalci ya da kurtarıcı olarak Türkiye topraklarına adım atmaları önlenmişti, ama şimdi Sovyet tehlikesi başka bir biçimde Türkiye'nin karşısındaydı. Türkiye, Sovyet tehlikesini önlemek için, Sovyetler'le anlaşma yollarını aramaya başladı. Türkiye'nin yeni bir antlaşma teklifine Sovyet yanıtı, 7 Haziran 1945

5 *Ayn Tarihi*, no. 136, Mart 1945, s.52'den akt. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.77.

günü geldi. Molotof, 7 Haziran 1945 günü Türk Dışişleri Bakanı Sarper'le görüşmesinde, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir işbirliği antlaşmasını imzalanması için gerçekleştirilmesi gereken Sovyet taleplerini sıraladı:⁶

1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın çizdiği Türk-Sovyet sınırının, Sovyetler Birliği lehine değiştirilmesi. Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne verilmesi,

2. Boğazların savunmasında Sovyetler Birliği'nin de ortak olması. Bunun için Boğazlarda Sovyetler'e deniz ve kara üslerinin verilmesi,

3. Montrö Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesi. Bunun yerine Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanması.

Molotof Sarper'e, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın Sovyetler'in zayıf olduğu bir zamanda imzalandığını, ancak şimdi Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilerek bu antlaşmadaki "haksızlıkların" giderilmesi gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Molotof, Boğazlar konusunda, 200 milyonluk bir insan kitlesinin Türkiye'nin iradesine bağlı olduğunu ve Sovyetler'in bu durumda Boğazların emniyetinden emin olamayacağını da belirterek Boğazlarda ortak savunma ve üs talep ediyordu.⁷ Dışişleri Bakanı Sarper, Ankara'ya danışma gereği duymadan Sovyet taleplerini reddetti. Türkiye'den talep edilen Boğazların kontrol edilmesi, Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'nin lehine terki, Türkiye'nin bir uydu devlet haline gelmesinden başka bir anlam taşımamaktaydı.

Türkiye'nin Sovyetler'le sıkıntılı bir dönem yaşadığı bu günlerde, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında, Berlin'de, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Potsdam Konferansı düzenlendi. Roosevelt'in 12 Nisan 1945'deki ölümü nedeniyle, ABD'nin yeni Başkan Truman tarafından temsil edildiği bu Konferans'ta görüşülen en önemli konulardan birisi de Boğazlardı. Konferans'ta Boğazlar, Montrö'de yapılacak değişikliğin ayrıntıları ve SSCB'nin Türkiye'den toprak talepleriyle ilgili kesin bir görüş birliği oluşmadı. Yalnızca, Konferans sonunda kabul edilen protokolün 16. maddesinde üç hükümetin o günkü koşullara yanıt vermediği için Montrö'de değişiklik yapılması gerektiği konusunda görüş birliğine vardıkları açıklandı.

6 Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s.257-264; A. R. De Luca, "Soviet-American Politics and the Turkish Straits", *Political Science Quarterly*, c. 92, no. 3, 1977, s.512.

7 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.144-145.

Potsdam'da alınan karar gereği, ABD, Boğazlarla ilgili görüşünü 2 Kasım 1945 tarihli notayla Türkiye'ye bildirdi. ABD notasında, Montrö'de bazı değişikliklerin yapılması istenmekteydi.⁸

1. Montrö Sözleşmesi'ne göre, Türkiye'nin katıldığı bir savaşta, yabancı devletlerin ticaret gemileri ancak bazı kayıt ve şartlara uyarak Türk Boğazlarından geçebilirler (Madde 5). Amerikan hükümetine göre sözleşmenin bu hükmü değiştirilmeli ve bütün devletlerin ticaret gemileri, barış zamanında olduğu gibi savaş sırasında da, Süveyş ve Panama Kanalları rejimine benzer bir şekilde Türk Boğazlarından serbestçe geçebilmelidir.

2. Montrö Sözleşmesi'ne göre, savaş zamanında, savaşan devletlerin harp gemileri Boğazlardan geçemez (Madde 19). Amerikan hükümetine göre, Karadeniz'e sahildar devletlerin savaş gemileri Boğazlardan her zaman serbestçe geçebilmelidir. Montrö Sözleşmesi'ne göre, Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin savaş gemileri bazı kayıt ve şartlar altında barış zamanında Boğazlardan serbestçe geçebilirler (Madde 14 ve 18). Amerikan hükümetine göre bu hüküm de değiştirilmeli ve barış zamanında Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin açık müsaadesi olduğu hallerde Birleşmiş Milletler adına gönderilecek savaş gemileri dışında, Türk Boğazları Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulmalıdır.

İngiltere de, 21 Kasım 1945'de, Montrö rejiminin değiştirilmesi konusunda acele edilmemesi gerektiğini belirten ve ABD notasına yakın bir notayı Türkiye'ye sundu. Kasım 1945'deki ABD notasından Ağustos 1946'ya kadar geçen sürede, SSCB resmi bir yazışmaya dökmeksizin, önce Molotof aracılığıyla isteklerini dile getirdi. Yazılı biçimde dile getirilmedikleri için, İngiltere ve ABD buna amacını aşan bir yanıt vermekten çekindi. İsteklerin dünya basınında yer almasına karşın, Türkiye'de resmi çevreler kamuoyuna açıklama yapmaktan kaçındı. Böylece Türkiye, SSCB'ye isteklerinden kolayca vazgeçme olanağı tanıyordu.⁹

Bu dönemde ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler daha da yakınlaşmış, ABD donanmasının en büyük savaş gemilerinden birisi olan Missouri, Türkiye'ye gönderilmişti. ABD'nin, ölen Türk büyükelçinin cenazesini göndermek için donanmasındaki en büyük gemilerden birisini seçmesi, Sovyetlere karşı tavır almaya ve Türkiye'yi desteklemeye başladığının açık bir göstergesiydi. Ancak Sovyetler, Türkiye

8 Ülman, *age*, s.64-65.

9 Erel Tellal, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.504.

üzerindeki taleplerinden vazgeçmedi. SSCB, 8 Ağustos 1946 günü Türkiye'ye yeni bir nota sundu. Bu notada Sovyetler, savaş sırasında bazı Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçtiğini ve buna dayanarak Türkiye'nin Boğazların güvenliğini sağlayamadığını iddia ediyordu.¹⁰ Sovyet hükümeti, notasında Alman gemilerinin Boğazlardan geçişiyle ilgili uzun bilgi ve Montrö'den itibaren tarihi bir kısa bilgilendirme sunduktan sonra taleplerini sıralıyordu. Sovyet notasındaki talepler şunlardı:

1. Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerine sürekli açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine devamlı açık olmalıdır.
3. Boğazlar özel olarak tespit edilecek haller dışında Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmalıdır.
4. Boğazlardan geçiş rejimini düzenleme yetkisi Türkiye ile Karadeniz devletlerine ait olmalıdır.
5. Boğazlar Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulmalıdır.

ABD hükümeti, Sovyet notasını Beyaz Saray toplantısında, 15 Ağustos 1946'da ele aldı. Toplantıda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi kontrol etmeyi amaçladığı, bu amacını gerçekleştirirse yeni hedef olarak Yunanistan'ı seçeceği ve bu iki ülkenin kaybedilmesinin ABD açısından Ortadoğu ve Akdeniz'de çok büyük sorunlar yaratacağı konusunda fikir birliğine varıldı. ABD yönetimi, toplantının ardından Sovyetler'e karşı daha sert bir politika izlenmesine karar verdi. Bunun sonucu olarak, ABD'nin 18 Ağustos 1946'da Akdeniz'e bir filo göndereceği açıklandı. Bunun ardından 19 Ağustos'ta ABD hükümeti, Sovyetler Birliği'ne cevabi notasını gönderdi.¹¹ İngiliz hükümeti de, Amerikan hükümetinin notasına benzer düşünceler ifade eden cevabi notasını 21 Ağustos 1946'da Sovyet hükümetine gönderdi. Bu notada Sovyet notasının ilk üç noktasına itirazda bulunulmamakta, 4. öneri (Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler rejimi düzenlesin), ve 5. öneri (Boğazların güvenliğinin korunmasında Sovyetler Birliği ve Türkiye birlikte hareket etsin) hakkında şunlar söylenmekteydi:¹²

10 Cemil Bilsel, "The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence", *The American Journal of International Law*, c.41, no 4, Ekim 1947, s.739.

11 19 Ağustos 1946 tarihli ABD notasının tam metni için bkz. *Aynı Tarihi*, Ağustos 1946, no 153, s.74.75; Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.148-151.

12 Seha L. Meray, *Devletler Hukuku*, c.1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.451.

-Boğazlar rejimi sadece Karadeniz devletlerini değil, ABD dahil tüm ülkeleri ilgilendiren bir sorundur.

-Türkiye, Boğazlar savunmasının başlıca sorumlusu kalmayı sürdürmelidir. Bir saldırı durumunda BM Güvenlik Konseyi harekete geçer.

Türkiye, 22 Ağustos 1946'da verdiği notada Sovyetler'in kimi zaman savaşılan ülke gemilerinin boğazlardan geçtiğine dair suçlamalarını reddediyor, Montrö Sözleşmesi'ni savunuyor ve 5. öneriyi kesinlikle reddediyordu. Türkiye'nin cevabından bir ay sonra, SSCB, 24 Eylül 1946'da ikinci notayı verip, 4. ve 5. maddelerle ilgili düşüncelerini yineledikten sonra uluslararası konferans toplanmadan önce iki ülke arasında görüşmeler yapılmasını öneriyordu. Türk yanıtı gene ABD-İngiliz notalarından yaklaşık 10 gün sonra verildi. ABD, Boğazlara yapılacak bir saldırıyı BM Güvenlik Konseyi'ne götüreceğini söylüyordu. İngiltere de benzer şeyler söyledi. Sovyetler bu notalara bir daha cevap vermedi. Ancak, 1953 yılında Stalin öldükten sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, bütün suç Stalin'in üzerine yıkılarak, Sovyet hükümetinin Türkiye'den toprak talebinin olmadığı ifade ediliyordu.¹³

1946-1947; Türkiye-ABD Yakınlaşması

ABD, II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler'e karşı takındığı "dostluk ve işbirliği" anlayışını ve "barışı bu ülkeyle inşa etme" politikasını terk etme noktasına gelince yeni strateji arayışına girdi. Moskova'daki Amerikan elçiliğinin ikinci adamı olan George Kennan'ın, Rusların geleneksel yalnızlık korkularını sürdürdükleri savına dayanan görüşleri, Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson, Donanma Bakanı Forrestal ve Savaş Bakanı Patterson'un da aralarında bulunduğu bir grubun birkaç gün içinde "çevreleme" politikasını hazırlamasına yardım etti.¹⁴ Sovyetler Birliği'ni hedef gösteren, Amiral Leahy'nin 15 Ağustos 1946 tarihli notası, Türk-Amerikan ilişkileri için de bir dönüm noktasıydı. Bu politikanın ilk adımı Türkiye ve Yunanistan'a acil ekonomik yardım yapmaktı. ABD'nin ilk girişimi bir geçici görev gücünün İstanbul'a gönderilmesi oldu. Böylece bir yandan deniz gücüyle bir küresel strateji izlenirken, Türkiye ve Yunanistan cesaretlendirilecekti. Seçilen gemi Amerikan Pasifik Cephesi Komutanı General Mac Arthur'un Japonya'nın teslim olma antlaşmasını imzaladığı Missouri zırhlısıydı. Bu geminin görünürdeki geliş nedeni ise Amerika'da ölen Türkiye Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Türkiye'ye getirmekti. O

13 Gürün, *age*, s.308.

14 Akalın, *age*, s.205.

Resim 10: ABD Missouri Gemisi Dolmabahçe açıklarında
(Nisan 1946, solunda USS Power, sağında Yavuz Gemisi)

dönemde ölen büyükelçilerin cenazelerinin savaş gemisiyle doğduğu ülkeye gönderilmesi gibi bir uluslararası hukuk geleneği vardı.¹⁵

Missouri'nin İstanbul ziyareti, Amerikan tarafında büyük bir propaganda saldırısına dönüştürülmüş, basında yer alan haber, röportaj, fotoğraf gibi öğeler o zamanki olanaklar dahilinde Amerikalıların yardımıyla sağlanmıştı. Cumhurbaşkanı İnönü, Missouri'nin ziyareti nedeniyle Türkiye'ye gelen gazetecilere verdiği demeçte, "Amerika donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunurlarsa, o kadar iyi olur"¹⁶ diyerek ziyaretten duyduğu memnuniyeti ifade ediyordu. Başbakan Saraçoğlu ise "Birleşik Amerika ve İngiltere, saldıran bir devlet tarafını tutacak bile olsalar, varlığımız namına dövüşmekten başka bir ihtimal aklımıza gelmez"¹⁷ demek suretiyle Sovyetler'e karşı tepkisini dile getirmekteydi. Truman'ın temsilcisi Wendell ise buna "Türkiye ile memleketim arasındaki büyük dostluğu simgelemek üzere geldik"¹⁸ karşılığını verdi. Missouri'nin ziyareti Ankara'da memnuniyet yaratmıştı, ama Türkiye emin olmak istiyordu. Bu kaygılar, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye 17 Ağustos 1946'da

15 Age, s.106.

16 Vatan, 7 Nisan 1946.

17 Agm.

18 Feroz Ahmad, Bedia Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.18.

yolladığı notaya ABD'nin risk alarak yanıt vermesi üzerine son buldu. Amerikalılar Sovyet tezlerini reddettiler. İngiliz ve Türk hükümetleri de Amerikan hükümetini izleyerek ve kuşkusuz ondan güç alarak Sovyet notasındaki talepleri geri çevirdiler.

1946 başında Yunanistan, Türkiye ve İran üzerinde Sovyet baskısı sürerken, ABD tarafı Moskova'ya tavır almaya başlamıştı. Ancak, bunun gerektirdiği askeri ve siyasi önlemlere henüz başvurmuyordu. İngiltere hükümeti adına İngiltere'nin Washington Elçisi Lord Inverchapel, 24 Şubat 1947'de Yunanistan ve Türkiye'yle ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığı'na iki nota sundu. Bu notalarda İngiltere, adı geçen iki ülkeye sağladığı askeri yardımı, İngiltere'nin içine sürüklendiği büyük ekonomik bunalım yüzünden, 31 Mart 1947 itibarıyla keseceğini ve Yunanistan'daki İngiliz kuvvetlerini çekeceğini bildirdi. ABD'yi Türkiye ve Yunanistan'a gerekli askeri ve ekonomik yardımı sağlama sorumluluğunu üstlenmeye davet etti.¹⁹ Bu tarih, ABD'nin Ortadoğu politikasına aktif olarak katılmasının başlangıcı olarak kabul edilebilir. İngiltere, Türkiye hakkındaki muhtırasında, bu ülkenin bağımsızlığını Batı savunması açısından çok önemli gördüğünü ve bu ülkeye mutlaka askeri ve siyasal yardım yapılması gerektiğini vurguladı.

Böylece, Türkiye'nin ekonomik, askeri, lojistik bakımdan desteklenmesi İngiltere'den ABD'ye geçti. Geçmişte İngilizlerden çok çekmiş olan Türk hükümetinin gönlünde yatan da buydu. İngiltere gibi klasik sömürgeci olmayan ABD, bundan sonra kendi hegemonyasını kurgulamanın yollarını geliştirmeye başladı. ABD artık kabuğundan çıkmaya karar vermiş ve Truman Doktrini için sahne hazırlanmaya başlamıştı. Amerikan donanması, Türkiye ve Yunanistan dışında Norveç, Danimarka ve İsveç limanlarına ziyarette bulunmuş, Akdeniz'de tatbikatlara başlamıştı. Avrupa'da İngiltere dahil pek çok ülke açlığın pençesindeydi. İngiltere açısından Truman Doktrini, İngiltere'nin nüfuz alanında olan Yunanistan ve Türkiye'nin ABD lehine yitirilmesi anlamına geliyordu. Türkiye, NATO'ya girmek ve yalnızlıktan kurtulmak için çırpınırken Batı bir jest yapmış ve Avrupa Konseyi'nin 30 Eylül 1949'daki toplantısına çağırılmıştı. Bu psikolojik rahatlamayı İnönü şu sözleriyle ifade etmekteydi:²⁰

"Türkiye, 1946'daki yalnızlığından uygar dünyanın saygın bir mensubu olma derecesine yükselmiştir."

19 Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.221.

20 *Times*, 10 Ağustos 1949'dan akt. Sander, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı*, s.73.

Resim 11: ABD Başkanı Harry Truman ve Dışışleri Bakanı George Marshall

Truman Doktrini ve ABD Askeri Yardımı

II. Dünya Savaşı sonrasında, ordularını terhis etmeyen Sovyetler Birliğı, Doğı Avrupa ve Balkanlar yanında, güneyde bulunan Yunanistan, Türkiye ve İran gibi ölkeleri de tampon bölge stratejisinin içinde görüyordu. Türkiye Sovyet tehdidi karşısında kuvvetli bir Batı yardımına ihtiyaç duyuyordu. Sovyetler Birliğı'nin Türk Boğazlarında müşterek askeri üsler tesis talebinin reddinden sonra, 1946 Ağustos ayında ABD Akdeniz'e bir deniz kuvveti göndermek suretiyle bölgenin ve Türkiye'nin durumunu takviye etmek istemişti. Ancak bu, Sovyetler Birliğı'nin taleplerini ve baskılarını durdurmak için yeterli olmadı. ABD Başkanı Truman, İngiltere'nin müracaatından sonra 12 Mart 1947'de Kongre'ye, bilahare kendi adıyla anılacak (Truman Doktrini) olan bir program sundu. Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık acil bir yardım önerisinde bulundu. Savaş sonrasındaki bu Amerikan dış yardım programı, Sovyet tecavüzüne karşı Amerikan para ve malzemesinin dolaylı bir şekilde kullanıldığı ilk büyük harekettir. Bu nedenle, Türkiye ve Yunanistan'a yardım konusu, Amerika da Kongre ile yönetim arasındaki ilişkilerde birtakım temel sorunlar ortaya çıkarmış, ittifakla onaylanan kolay bir kanun haline gelememiştir.

Başkan Truman, kanun tasarısı gerekçesinde Ortadoğı bölgesi ve Türkiye'yle ilgili şartları özetle şu şekilde açıklamıştır:²¹

"(...) Dünyada hiçbir bölge Ortadoğı bölgesi kadar Sovyetler Birliğı'nin baskısına maruz bulunmamaktadır. Kremlin bu böl-

21 Age, s.73.

gede suları bulandırmak için her fırsattan yararlanmaktadır. Rusya'nın teşvik ettiği Yunanistan'daki içsavaş sona ermekte, Çanakkale Boğazı'nda ödün vermesi için Türkiye üzerindeki baskı sürmekte. İran'da da kanun dışı TUDEH Partisi'ni desteklemekte ve diğer ülkelerde yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu durumuyla bölge, hayati bir mahiyet arz etmektedir. Amerika'nın askeri ve ekonomik yardımıyla Türkiye'de Sovyetler'in baskısına karşı kuvvetli bir mukavemet görülmektedir. Bu itibarla Türkiye, Yunanistan ve İran için 415.000.000 dolarlık askeri yardım teklif edilmiştir."

Başkan Truman, mesajının Türkiye'yle ilgili kısmında özetle şunları ifade etmiştir:

"(...) Savaşın başından beri Türkiye, Büyük Britanya ve ABD'den milli bütünlüğünü idame etmek için gerekli gelişmeyi sağlamak maksadıyla mali yardım aramaktadır. Bu, milli güvenlik, Ortadoğu'daki düzenin korunması için gereklidir. Büyük Britanya hükümeti, maruz bulunduğu güçlüklerden bizi haberdar ederek bundan böyle Türkiye'ye mali ve ekonomik yardım yapamayacağını bildirmiştir. (...) Biz, böyle bir yardımı yapacak yegâne devlet olarak bulunuyoruz. (...) Bu itibarla, Yunanistan ve Türkiye'ye 30 Haziran 1948 tarihinde sona ermek üzere 400 milyon dolarlık bir yardım yetkisinin hükümete verilmesini kongrenin tasvibine sunuyorum."

Truman Doktrini öncesi, 1 Temmuz 1945'den 30 Haziran 1947 tarihine kadar Türkiye'ye tahsis edilen yardım miktarı 100 milyon doları bağış ve 41 milyon doları kredi olmak üzere toplam 141 milyon dolardır. Bu süre içinde Türkiye, sadece 6 milyon dolarlık kredi kullanabilmiştir. Aynı sürede Batı Avrupa ülkeleri, açılan kredinin ve bağış yardımının büyük bir kısmını kullanmışlardır. Truman Doktrini'nin hazırlanmasına temel teşkil eden Oliver Kurulu Raporu'na göre Türkiye'de asker sayısının azaltılması savunma masraflarını önemli ölçüde azaltacak ve ekonomik kalkınma için gerekli el emeğini üretime döndürecekti. Ordudaki silahların modernleştirilmesi, asker sayısındaki azaltmaya karşın Türkiye'nin savunma gücünü artıracaktı. Türk ordusunun ülkeyi tek başına, dış yardıma gerek kalmadan savunabilir hale gelmesi için üç yıllık bir süre yeterli görülmüştü.²² Haziran ayında Türk-Sovyet sınırını gezen General Oliver'e göre Sovyetler'in Türk sınırında 35 tümeni

22 Ülman, *age*, s.110.

vardı.²³ Truman'ın 1947 yılı Mart'ında ilan ettiği doktrin her ne kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülse de, ilanın asıl nedeni Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulması değil, Yunanistan'ın içinde bulunduğu içsavaştan kurtulması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasıdır.²⁴ Genel olarak, yardımın 300 milyon doları Yunanistan'ın ekonomik ve askeri gücünün desteklenmesine, 100 milyon doları da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin takviyesine ayrılmıştır. Bu kanuna dayanarak Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947'de bir antlaşma imza edilerek askeri yardım işlemeye başlamıştır.

ABD için asıl hedef, Batı Avrupa'nın kalkındırılması ve güçlendirilmesiydi. Amerikalılar bu ortamda Türk ekonomisini oldukça iyi görüyor, Sovyet baskısına karşı belirli bir askeri yardımdan daha ilerisini düşünmüyordu. Truman Doktrini çerçevesindeki yardım çok kısa ömürlü oldu ve Nisan 1948'de Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) yönetimine geçti. Dokuz aylık sürede 400 milyon doların 337 milyonu harcandı ve bunun 268 milyonu Yunanistan'a, 69 milyonu ise Türkiye'ye gitti. Bu paranın Yunanistan'da %59'u, Türkiye'de ise %100'ü askeri maksatlarla kullanıldı. Truman Doktrini çerçevesi içinde ABD'nin yapmaya çalıştığı şey, Türk ordusunun ekonomi üzerindeki yükünü, silah altındaki asker sayısını %30 düşürerek azaltmaya çalışmak ve aynı zamanda bu ordunun ateş gücü ve mobilitesini artırmaktı.²⁵ Ancak, bu amaç aşağıdaki nedenlerle gerçekleşmedi. Program, yol yapımı gibi alanlarda uygulanırken Türkiye'de genel ekonominin zayıflığı kendini göstermeye başladı. II. Dünya Savaşı içinde Türkiye, altın ve dolar olarak 260 milyon dolar biriktirmişti, ama savaştan sonra, savaş içinde biriken sermaye ve tüketim malları ihtiyacını karşılamak için bu fona başvuruldu. Bunun sonucu olarak, 1936-1939 arası ABD'den ithalat 7-14 milyon dolar arasında oynarken, 1947'de 81 milyon dolara yükseldi. Bu devlete ihracatı ise çok düşük düzeyde kaldığından ortaya bir de "dolar açığı" çıktı. Bu boşluk Türkiye'ye Amerikan yatırımıyla doldurulamıyordu, çünkü dünya fiyatlarının çok üstünde mal üreten Türk ekonomisinin devletçi ve tekelci yapısı Amerikan sermayedarları için çekici değildi. Ayrıca, Türk milliyetçiliğindeki "ekonomik emperyalizm" kuşkusu ve Atatürk'ün yabancı şirketlerin kâr ve sermayelerini Türkiye dışına çıkarmaları konusunda koyduğu yasaklar da bu çekingenliği etkiliyordu.

23 *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1947.

24 Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s.11.

25 Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s.151.

Amerikan Ekonomik Yardımının Başlaması

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında olağan duruma dönmek, savaş içinde büyüyen ordusunun bir bölümünü terhis etmek, ekonomisini geliştirmek düşüncesindeydi. Ancak, Sovyetler Birliği'yle yaşanan gerginlik buna izin vermedi. Ekonomik gücü sınırlı olan Türkiye, güvenlik sorunu yanında ekonomisi için dış yardım arama yolunu seçmişti. Türkiye'nin İngiltere'den sağladığı yardım, savaştan sonra giderek azaldı. ABD, Türkiye'nin Şubat 1945'de savaşa girmeye karar verdiği açıklamasından sonra, "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" çerçevesinde Türkiye'ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi yardımı yaptı.²⁶ ABD'yle yapılan ilk ikili antlaşma, 23 Şubat 1945 tarihinde imzalandı. Borç alma ve kiralamalarla ilgili olan bu antlaşma TBMM'de 4780 sayılı kanunla yasalaştı. Antlaşmanın temel özelliği, adının Karşılıklı Yardım Antlaşması olmasına karşın, ABD isteklerinin Türkiye tarafından kabul edilmesiyle Türkiye'yi ağır yükümlülükler altına sokmasıydı. Antlaşma'da, "Koruyucu Hükümler" olarak yer alan maddelerle, Türkiye'nin değil ABD'nin "hakları" korunuyordu. Antlaşma'nın 2. maddesi şöyleydi: "TC hükümeti, sağlamakla görevli olduğu hizmetleri, kolaylıkları ya da bilgileri ABD'ye teslim edecektir." Böyle bir maddenin bağımsız iki ülke arasında yapılan bir antlaşmada yer alması, örneği olan bir uygulama değildir. TC hükümeti, ABD'ye hizmet sunmakla görevli olacak ve bu görevin sınırı da belli olmayacaktı.

ABD'yle yapılan ikinci antlaşma, 27 Şubat 1946 gün ve 4882 sayılı yasayla kabul edilen 10 milyon dolarlık kredi antlaşmasıdır. Bu antlaşmanın özü dünyanın değişik yerlerinde ABD'nin elinde kalan ve ülkesine geri götürmesi pahalı olan eskimiş savaş artığı malzemeleri satın alması koşuluyla Türkiye'ye borç verilmesiydi. Türkiye, 1950'ye kadar ABD'yle 7 Mayıs 1946 tarihli Borçların Tasfiyesi ile İlgili Antlaşma, 6 Aralık 1946 tarihli Kahire Antlaşması'na Ek Antlaşma, 12 Temmuz 1947 tarihli Askeri Yardım Antlaşması ve 27 Aralık 1949 tarihli bir başka Askeri Yardım Antlaşması'nı imzaladı. Savaş sonrası elinde 245 milyon dolarlık altın stoku bulunan Türkiye, bu stoku hemen kullanmak istemedi ve hükümet, iç istikraza ve dış borçlanmaya gitti. Türkiye, ABD'den savaştan hemen sonra 500 milyon dolar istemiş ama ABD, o tarihte bu kadar büyük bir kredi açamayacağını bildirmişti. Missouri gemisinin Türkiye'ye gelişinden kısa bir sonra Mayıs 1946'da ABD'nin ilk ekonomik yardımı gerçekleşti. ABD bü-

²⁶ Cumhuriyet, 20 Aralık 1945.

yükelçisi hükümete başvurarak, "Türkiye, 4,5 milyon dolar ödediği takdirde Amerikan hükümetinin Ödünç Verme-Kiralama Yasası'ndan kaynaklanan tüm borçları silmeye hazır olduğunu"²⁷ bildirdi. Bu öneriyi sevinçle karşılayan Türk hükümeti ABD'yle 7 Mayıs 1946'da Ankara'da antlaşmayı imzaladı. Türk hükümeti bedeli ödeyince, malzeme Türkiye'nin mülkiyetine geçecekti. 7 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da imzalanan "Ödünç Verme ve Kiralama Mutalebelerine Mütteallik Antlaşma" ile Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan doğan borçların tasviyesi karşılığı uluslararası ticarete farklı işlemlerin ortadan kaldırılması, gümrük tarifeleri ve diğer ticari engellerin indirilmesi ve hafifletilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 22 Mart 1949 tarihli raporunda, Türkiye'nin Komünizm baskısına karşı çıkabilmesi için düşük yaşam standartlarının düzeltilmesi hedefleniyordu.²⁸ Bunun için Ekonomik İşbirliği İdaresi'nden (ECA) aldığı yardımlar sonucu Türkiye'nin ekonomisinin, tarımda araç ve gereç sayısının artırılması, kömür madenlerinin modernizasyonu ve genişletilmesi, çok elverişsiz durumdaki iç ulaşımın geliştirilmesiyle düzeleceği düşünülüyordu. Amerika, II. Dünya Savaşı sonrası diğer ülkeleri borçlandırarak kendine bağlama stratejisi uyguluyordu. Yabancı ülkeler başka ülkelere yaptıkları yardımların büyük çoğunluğunu bağış şeklinde yaparken Türkiye'ye %15 bağış, %85 borç şeklinde uyguluyorlardı. 1951-1968 döneminde alınan 3,5 milyar doların 3 milyarı borç şeklindeydi.²⁹ Türk hükümetleri, dış ekonomik ilişkilerde Amerika'ya öncelik veren, Amerikan şirketlerinin çıkarlarını kollayan bir yaklaşım benimsemişti. Amerikan yardımlarının gelebilmesi için Türkiye 22 Mayıs 1947'de yabancı yatırımların kârlarını yurtdışına serbest transfer edebilmelerine olanak sağlayan bir kararnameyle yabancı özel sektör yatırımlarını teşvik eden 1 Mart 1950 tarihli kararname çıkarıldı. ABD, başka ülkelere silah zoruyla aldıklarını bu dönemden itibaren Türk hükümetlerinden gönül rızasıyla almaya başlamıştı artık.

1945-1950 Dönemi Türk Ekonomisi

12 Aralık 1945 günü Yerli Malları Haftası'nı açan Başbakan Saraçoğlu, 209,5 ton altın, 700 bin ton hububat, 22 bin ton bakır ve yüzlerce bin ton kömür ve krom stokumuz olduğunu açıklamaktaydı. Türkiye

27 Barış Ertem, "Türk-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Yardımı", *Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.12, sayı 21, Haziran 2009, s.385.

28 FRUS Foreign Relations of the United States, The Near East and Africa, 1951, c.5, 1982, s.1126-1127'den akt. Akalın, *age*, (2003), s.134.

29 Onur Öymen, *Çıkış Yolu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s.367.

savaş boyunca stok yapmıştı. 1946 başında 235 ton altın değerinde altın ve döviz bulunmaktadır. Türkiye, savaşın son yılında İktisat Vekâleti'nde görev yapan eski Kadroculardan Şevket Süreyya (Aydemir) ve İsmail Hüsrev'e (Tökin) bir de kalkınma planı hazırlatmıştı.³⁰ Mayıs 1945 tarihinde hükümete sunulan ve tamamı 1 milyar dolar, "ivedili" bölümü 423 milyon dolar olan planın temel hedefi, "(...) ziraatle polikültüre dayanan su altı ve toprak altı serveti kıymetlendirme esasına istinat eden yeni bir sanayileşme hareketi..." olarak tanımlanmıştı. Karmaşık fikirler içeren bu plan sanayileşmede "devletçiliği" öne çıkaran yaklaşımıyla ülkede olup bitenlere ters düşüyordu. 1947 yılı Şubat ayında Peker Hükümeti, Kemal Süleyman Vaner başkanlığında bir komisyona yeni bir beş yıllık kalkınma planı çalışması başlattı. Saka Hükümeti tarafından 29 Eylül 1947'de Kadrocuların planı, yeniden gözden geçirilmesi için iade edildi, ama bu aslında planın iptalidir. 5 Kasım 1947'de ise Vaner Planı tamamlanır, ama açıklanmaz. 3,7 milyar TL (1,3 milyar dolar) tutarında yatırımı öngören planı, tek bir şeker fabrikası dahi kuramayan hükümetin gerçekleştiremeyeceği kesindir. Daha liberal iktisatçılardan oluşan bir kadroya özel teşebbüsün öne çıkartıldığı bir plan hazırlanmış, planda yatırımların %49 gibi bir bölümünün dış yardım ve kredilerden sağlanacağı öngörülmüştür. Resmi olarak uygulamaya geçmese de hazırlanan Türkiye Kalkınma Planı (Vaner Planı), devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının artık terk edildiğinin somut bir belgesidir.³¹

Hazırlattığı kalkınma planını açıklayamayan hükümet bunalım içindedir. Daha 1945 yılı Aralık ayından beri kredi peşinde koşmakta ve olumsuz yanıtlar almaktadır. Türkiye'nin ABD'den ilk kredi talebi Aralık 1945 yılında 500 milyon dolardı. Merkez Bankası'nda yaklaşık 300 milyon dolar değerinde altın, döviz ve maden rezervi varken talep edilen bu kredi reddedilmiştir. Missouri gemisinin 5 Nisan 1946'daki İstanbul ziyareti ABD'yle yakınlaşmayı başlamıştır. Nisan 1946'da ABD'den 500 milyon dolar kredi talebi yenilendi, ama 1946 yılının ikinci yarısında ABD Export-Import Bankası'ndan sadece 25 milyon dolar kredi alınabilmiştir. Bunu Türkiye'nin yeni kurulan IMF sistemine katılma çabaları izledi ve bu çabalar 7 Eylül 1946 tarihinde %131 oranında devalüasyon getirdi. "7 Eylül Kararları" diye adlandı-

30 Özgür Öztürk, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, Küreselleşme Dizisi 13, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.12.

31 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, Ankara, 1993, s.77.

rılan liberal tedbirlerle bir Amerikan Doları karşılığı Türk Lirası 1,28 den 2,80'e çıkarılarak devalüe edilmiş, ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırılmış, altının satışı serbest bırakılmış ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle entegrasyonuna yönelik liberalizasyon tedbirleri uygulamaya konulmuştur.³² Şevket Süreyya'nın planı rafta beklerken Haziran 1947'de ilan edilen Marshall Planı, Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesinin kredi talepleri için hazırlık çalışmalarını başlattı. Türkiye'nin talebi 615 milyon dolardı, ama savaşta tahrip olmadığı gerekçesiyle Türkiye ilk aşamada kredi kapsamı dışında tutuldu. Altın ve döviz rezervleri erimeye başlamıştı. Türkiye'nin altın ve döviz stoklarının %42'sinin azalması hakkında tartışmalar, Ocak 1948'de Maliye Bakanı'nın açıklamalarına yansdı. Şubat 1948'de ise Marshall Yardımı kapsamında Türkiye'ye kredi verilmemesine ilişkin Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'nin raporu ortaya çıktı. 4 Temmuz 1948'de ABD'yle "Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalanmasını müteakip 615 milyon dolar talep edilmesine karşılık alınan ilk kredi 10 milyon dolardı. Türkiye'nin kalkınmasını finanse etmek için talep ettiği kredi %2 oranında karşılanmıştı.³³

1945'ten sonra motor ve ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilmiş ve bu yöndeki eğilimler resmi politikadan çıkarılmıştır. Böylece Türkiye, yabancı sermayeye denetimsiz olarak açılmış; gübre ve tarım ürünleri dahil ithalata başlanmış; yoğun olarak dış borç alınmış; NATO'ya girilmiş; Petrol Kanunu çıkarılarak petrol işletmeciliği devlet tekeline çıkarılmış; KİT'lerin satılacağı açıklanmıştır. Dışa bağımlı uygulamaların sonucu olarak, yasadışı ilişkiler ve karaborsayla palazlanan zenginler türemiş, arazi spekülörleri ve büyük toprak sahipleri, uluslararası şirketlerin temsilciliklerini almaya başlamışlardır. CHP, 1947 yılında programını değiştirmiş ve Demir-Çelik Kombinaları, Genel Makine Fabrikası, Elektrolitik Bakır Kombinasyonu gibi ağır sanayi projelerinden vazgeçtiğini açıklamıştır. Makine Kimya Endüstrisi'nin (MKE) gerçekleştirdiği ve Danimarka dahil birçok ülkeye ihraç edilen 8 kişilik yolcu uçağı üretimine son verilmiştir.³⁴ Türkiye, Batı'ya bağlanmanın yeni bir aşaması olan Avrupa Birliği (o zaman ki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu-AET) sürecine girmiştir. 1946 yılı, Cumhuriyet Türkiye'sinin tarihinde hem siyasi hem de ekonomik bakımdan yeni bir dönüm noktasını oluşturur. Siyasi bakımdan 1946

32 Aytekin Altıparmak, "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 13, 2002, s.35-59.

33 Neşecan Balkan, *Kapitalizm ve Borç Krizi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s.21.

34 Uğur Eser, *Türkiye'de Sanayileşme*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s.12.

yılı, tek parti döneminden çok partili parlamenter döneme geçişin başlangıç tarihidir. Bu süreç, iktidarın sınıfsal içeriğinde dönüşümlere neden olmuştur. Ekonomik bakımdan 1946 yılı, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomik politikaların adım adım gevşetildiği ve ithalatın serbestleştirilerek, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla dış açıkların başladığı ve kronikleştiği ekonomik bir yapının başlangıcı olan bir zaman dilimidir.

1945-1950 yılları arasında ülkeyi dört CHP'li başbakan yönetmiştir. Peşpeşe kurulan kısa ömürlü son CHP hükümetleri sanayileşmeyi bir türlü başlatamadılar. 1934-1938 arasında 20 büyük fabrika kurabilen Türkiye, Merkez Bankası'nda 235 ton altın varken beş yeni fabrika bile kuramamıştır. Üstelik beş yıl boyunca 391 milyon dolar dış kaynak da sağlanmıştır. Sümerbank ve Etibank'ın tevsî yatırımları dışında sadece dört yeni yatırım vardır: Çatalağzı Termik Santrali, Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası, Adana Çırçır Fabrikası ve Rize'deki ilk (küçük) Çay Fabrikası.³⁵ 1945 yılı sonunda döviz rezervi 21 ton altın karşılığı, 24 milyon dolar mertebesindeydi.³⁶ Bu rezerv DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'de 123 ton altın ve eksi 12 milyon dolar konvertibl dövizdi. Bu dönemin sanayileşmeye ilişkin karakteristik açıklaması için Başbakan Hasan Saka'nın 18 Eylül 1948 tarihinde neden yeni şeker fabrikası kuramadıklarına ilişkin sözleri dikkat çekicidir:³⁷

"Hemen arz etmeliyim ki vatandaşlarımızın daha fazla şeker yemesini sevindirici bir olay olarak kabul etmek tabiidir. Ne çare ki yeni fabrikalar kurulması, herkesçe bilindiği gibi maddi imkânlarla ve zamana ihtiyaç gösteren ve binbir mübrem ihtiyaçlar arasında mütalâa edilmesi lâzım gelen bir iştir. Harıçten getirmek ise dış tediye muvazenesiyle ilgili ve döviz durumumuzun imkânlarıyla mukayyettir."

Gerek bu sözlerdeki acz ifadesi gerekse elde 700 bin ton hububat stoku varken 1946 yılı Eylül ayına kadar ekmeğin hâlâ karneyle satılması, 1938 Kemalist Türkiye'sinin ruh ve heyecanıyla taban tabana zıttır. Pertek'te Atatürk'ün ortaya koyduğu hedef olan "şekerin

35 T. G. A. Muntz, *Turkey Economic and Commercial Conditions in Turkey*, Philosophical Library, New York, 1951, s.64'ten akt. Öztürk, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, s.32.

36 Muntz, *age*, 1951, s.203'den akt. Öztürk, *age*, s.27.

37 İlhan Tekeli, "Türkiye'deki Şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Yoğunlaşma Süreci", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.21.

ekmek kadar kolay alınır hale gelmesi"yle 1948 yılında 60 bin ton şeker açığını kapatmak amacıyla yapılan %60 oranında zam, taban tabana zıt zihniyetin bir başka örneğidir.³⁸ 13 Mayıs 1949-2 Mayıs 1950 tarihleri arasında Amerika'dan gelecek uzman planlamacılar konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir. DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 günü Türkiye'nin hazırlanmış, üzerinde tartışılmış, onaylanmış ve uygulamasına geçilmiş bir planı yoktur. Başta Avrupa olmak üzere yıkılan dünyanın yeniden imarı gibi ulvi bir söylemle gerçekleştirilen Amerikan kredileri ve hibeleri 1946-1954 yılları arasında toplam 51 milyar dolarlık bir para transferinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu parasal yapının kontrolü için Dünya Bankası (IBRD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) oluşturulmuş, böylece finansman ve üretim ilişkileri kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 31 Mart 1939 tarihinde bir bakanlar kurulu kararnamesiyle Atatürk'ün birkaç ay önce (17 Eylül 1938) onayladığı planı³⁹ iptal edenler, 1945-1950 dönemini planlar yaparak ve krediler peşinde koşarak harcamışlardır.⁴⁰ 1938 yılının yatırım heyecanı DP iktidarıyla birlikte tekrar yaşanacaktır.

ABD Ekonomik Yardımı ve Marshall Planı

Ekonomik yardım, ABD'nin dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmek için mevcut araçlardan bir tanesidir. ABD, Soğuk Savaş döneminde ekonomik yardımı silah olarak kullanan ilk devlettir. Bu yardımların arkasında pazarlıkların yapılması ve aktarılması için çeşitli uluslararası kurumlar oluşturulmuştur. Popülaritesi bakımından IMF, DTÖ ve AID'e göre daha geri planda duran Dünya Bankası, özel sermayenin gelişmekte olan ülkelere ihracı bakımından elverişli koşulları sağlamak maksadıyla, yalnızca kullanışlı özel sermaye kaynaklarının olmadığı yerlerde bir projeyi finanse etmeyi üstlenir.⁴¹ Üstelik Dünya Bankası, hiçbir projeyi ve programı tamamen

38 Açık 60 bin tondur. Sadece 8 ton altın bozdurularak ithal edilebilirdi. Üstelik ithal şekerin kilosu 43 kuruştur. Eğer 60 bin ton şeker ithal edilse, vatandaş şekerini 100 kuruştan (zamsız) dilediği kadar yiyebilecekti. Şeker Şirketi de 34 milyon lira (12 milyon dolar) kâr edebilecekti. Thornburg'a sunulan 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda 50 bin ton kapasiteli yeni bir fabrikanın ABD'den 11 milyon dolara alınabileceği kayıtlıdır. İşte, 1945-1950 döneminde sanayileşmemenin hazin öyküsü budur.

39 Atatürk bu plan için 17 Eylül 1938 günü Dolmabahçe'de başbakana, iki şahit önünde "bu plandaki yatırımları memleketin kuvvet kaynaklarını seferber ederek bir an evvel gerçekleştirin. Ki, iktisaden kuvvetli olalım. Yakında fırtına kopacak" demiştir.

40 "Gözlemler & Yorumlar, 1945-50 Döneminde Ekonomide Neler Oldu? Uygulanmayan Planlar Alınamayan ve Alınan Krediler", *Kemalizm 1938*, www.kemalizm1938.org, erişim tarihi 07.02.2014, <http://www.kemalizm1938.org/pdf/kitap2/35.pdf>

41 Scott Jackson, "Prologue to the Marshall Plan: the Origins of the American Commit-

finanse etmez. Böylece borçlanmaların bir bölümünün özel bankalarca sağlanmasını ve dolayısıyla onların geliştirmekte olan ülkelere nüfuz etmesini kolaylaştırır. Bu bankaların projelere katılmalarını ve ilerdeki kârlarını güvence altına alır.⁴² Bağımlılık ilişkilerinin temellendirildiği nokta, ilgili ülkelerin bu kuruluşlarla ilişkilendirilerek "oltaya takılması", böylece ABD çıkar ve kontrol ağına yamanması, güvence altına alınmasıdır. Bu ilişkilerin devamında yapılan "dostluk anlaşmaları", "yardımlar", satılan askeri malzemeler dayatılan teslimiyet belgeleridir. Neyi içerdiği ve kimlerin imzaladığı belli olmayan "Karşılıklı Yardım ve İşbirliği Antlaşmaları" ve benzeri pek çok antlaşma "bağımsızlık" görüntüsü altında ABD'nin efendiliğinin tescil edilmesidir.

Her türlü ekonomik ve askeri yardımın belli kayıt ve taahhütlere bağlandığı bu antlaşmalarda "eşitlik" kavramının sadece ABD için bir anlamı vardır. Bu tür antlaşmalarla Türkiye dahil pek çok ülke kuşatma altına alınmıştır. ABD tarafından gelebilecek her istek bu antlaşmalara sadık kalmak adına uygulamak mecburiyetinde bırakılmaktadır. Marshall Yardımı'nın felsefesi, önce verip sonra daha büyük alma gibi bir sömürü mantığına dayanmaktadır. Bu bağlamda Amerikan kapitalist işleyişi, farklı sermaye birikim aşamalarında ve üretim ilişkilerinde olmak üzere sömürgeleştirme biçimleri yaratmıştır. Marshall Planı, ABD açısından gerçekten çok iyi uygulanmış, kursuz işlemiş bir politikadır. Ama sömürülen ülke gözüyle bakarsak Marshall Planı, çöküntünün, yıkılmanın kendisidir.⁴³ Marshall Planı, bugün aslında küreselleşmeyi de ifade etmektedir. Bu planın uygulanmaya başladığı tarihten günümüze kadar olan süreç içerisinde, küreselleşme kapitalizmin doğurduğu bir olgu olarak önümüzde bulunmaktadır. Bugün bulunduğumuz noktadan dünyayı Marshall Planı bağlamında değerlendirirsek, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'ni bile 1947'de başlayan yardımlarla bağdaştırabiliriz. Amerikan dış yardımlarıyla tekrar belirlenen ülke sanayileri, yaşanan sömürgeleşmenin belli bir aşamasından sonra birer ticari pazar olmaya başlamışlardır. Böylesine bir yapıda, ülkeler, görece zengin ülkeler tarafından kredi verilerek, borçlandırılarak mal alımına yönlendirilmiştir.

5 Haziran 1947 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall, Harvard Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmada Avru-

ment for a European Recovery Program", *The Journal of American History*, no 65, Mart 1979, s.1043-1068.

42 Vasili Vahruşev, *Yeni Yöntemleriyle ve Manevralarıyla Yeni Sömürgecilik*, çev. Cemil Aslan, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978, s.202.

43 Nadir Avşaroğlu, "Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri", Maden Mühendisleri Odası, www.maden.org, erişim tarihi 07.02.2014, http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=2865&tipi=5

pa'nın savaş sonrası kalkınmasının, Amerika'nın dış politikasının temel prensiplerinden biri olduğundan bahsetmiş ve Avrupa'nın ekonomisini bir bütün olarak değerlendirerek Avrupa ülkelerinin Amerikan yardımına olan ihtiyaçlarını belirtmiştir. Avrupa ülkelerinin, Avrupa'nın ihtiyaçları hakkında hazırlamış oldukları bir rapor 22 Eylül 1947 tarihinde Amerika'ya sunulmuştur. ABD hükümeti bu teklifi incelemiş ve dört yıllık bir program hazırlamıştır. Çalışmalar sonucunda Başkan Truman'ın, 1951 yılı dahil, 4 yıl için Kongre'den talep ettiği yardım tutarı 17 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Ancak, 1947 yılının sonu itibariyle savaşlarla ekonomileri tahrip edilmiş ülkelerin yaralarını sarmak üzere Amerika'nın 15 milyar dolardan fazla bir yardım yapmış olması ve o tarihlerde bizzat Amerika'nın kuvvetli enflasyon baskıları altında bulunması nedeniyle ekonomiye kabulü mümkün olmayan ilave bir yük getireceği kanaati birçok kimsenin Marshall Yardımı programını isteksizce karşılamasına neden olmuştur.⁴⁴ Bununla beraber, Avrupa'daki Komünist baskısı ve getirdiği tehlikeler daha ağır bastığından bu itirazlar sonucu değiştirmemiş ve Kongre planda fazla bir değişiklik yapmadan tasarıyı kabul etmiş ve bu suretle "1948 Ekonomik İşbirliği Kanunu" yürürlüğe girmiştir.

Bu Kanun'un, Askeri Yardım Kanunu'ndan ayrı tutulması istenmiş ise de genel eğilim olarak Çin, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan askeri yardımlar da bu kanun içinde birleştirilmiştir. Kanun'un III. bölümünün 302. maddesiyle Türkiye ve Yunanistan'a 22 Mayıs 1947 tarihli yardım kanunu gereğince verilmesi öngörülürü 400 milyon dolara ilave olarak 225 milyon dolarlık yeni bir tahsis ayrılmıştır. Bu tahsisatın 75 milyon doları Türkiye'nin ihtiyaçları için kullanılmıştır. 1948 yılı dış yardım kanun tasarısının Temsilciler Meclisi'nin o zamanki adıyla Dışişleri Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında Türkiye hakkında Komisyon'a bilgi veren Türkiye Askeri Yardım Kurulu Başkanı'nın konuşmasındaki bazı bölümler ABD'nin Türkiye'ye yardımı hakkındaki temel düşüncesini ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir:⁴⁵

"(...) Türkiye'ye yardımın amacı şudur: Birincisi, Türklerin Sovyet baskılarına sağlam bir milli cephe halinde mukavemet azim ve kabiliyetlerini pekiştirmek; ikincisi, doğrudan doğruya Türkiye'ye tecavüzde veya mücavir bölgelerdeki düşmanca hareketlerin gelişmesi gibi herhangi bir savaş halinde Türklerin Sovyet

44 Greg Behrman, "The Most Noble Adventure The Marshall Plan and How America Helped Rebuild Europe", Free Press, New York, 2008, s.21.

45 Tolga Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s.27.

tecavüzüne karşı kuvvetle karşı koymasını sağlayacak şekilde Türk askeri potansiyelini ıslah etmektir. (...) Bu 75 milyon dolar Türk kara ordusunun sadece küçük bir kısmının, küçük bir hava kuvvetinin teçhizini ve az miktarda modern deniz teçhizatı ve üs malzemesini kapsamaktadır. Bununla, Türk ordusunun tamamen modernize edilmesi imkânsızdır. Böyle bir teçhiz için 3 milyar dolar, belki 4 veya 5 milyar dolara ihtiyaç hasıl olacaktır..."

Marshall Yardımı ve Türkiye

ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok Avrupa'nın ekonomik kalkınmasıyla ilgilenmiş ve bu kapsamda yaptığı Marshall yardımı iki koşulla sınırlandırılmıştır:⁴⁶

1. ABD, Avrupa'nın, Avrupa, Asya ve Amerikan pazarlarındaki üstünlüğünü tehdit edecek kadar gelişmesine izin vermeyecektir. ABD için, tam anlamıyla kalkınmış ve tam bağımsız hale gelmiş bir Avrupa, askeri ve siyasi bakımdan tam bağımlı bir Avrupa kadar kötüdür.

2. Avrupa'nın refahı Amerikan girişimlerine bağlı olacak ve Avrupa, ABD'yle ittifakını sürdürmesinin bedeli olarak, ABD'nin ekonomik bağımlılığını kabul edecektir. ABD dış yardımında genel olarak şu noktalar dikkate alındı: a. Yardım verilecek ülkenin ABD'nin güvenliği açısından önemi. b. Ülkeye Sovyet tehdidinin niteliği ve derecesi. c. İlgili ülkenin iç koşulları. İç koşullar açısından ise şu üç durum ortaya çıkmaktadır:⁴⁷ a. Yardım alan ülkede yönetici kadro modernleşme yoluna girer, gerekli ekonomik ve kültürel değişiklikleri yerine getirmek niyetinde olduğunu gösterirse, bu ülkeye önemli miktarda ekonomik yardım yapılmalıdır. 1947-1952 dönemi hatta 1955 yılına kadar Türkiye bu kalıba girmektedir ve buna uygun bir ekonomik yardım aldı. b. Eğer bir ülke önemli miktarda ekonomik yardım aldıktan sonra, o ülke yönetici kadrosunun temelde modernleşme yolunda olmadığı, gerekli ekonomik ve sosyal reformları yapma niyetinde bulunmadığı, fakat plansız ve alabildiğine bir sanayi kalkınma politikasına girişmiş bulunduğundan geniş halk kitleleri tarafından hâlâ desteklendiği ortaya çıkarsa ekonomik yardım sınırlı bir modernleşmeyi mümkün kılacak şekilde yavaş yavaş azaltılmalıdır. Ancak, bu ülke ABD'nin ulusal çıkarlarını çok yakından ilgilendiriyorsa askeri amaçlarla yapılan yardım sürdürülmelidir. 1955-1958 döneminde

46 Charles O. Lerche, "The Crisis in American World Leadership", *The Journal of Politics*, c.28, no. 2, 1966, s.107.

47 Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.41-42.

Türkiye, bu ikinci tipte yer almıştır. c. Eğer ABD'nin ulusal çıkarlarının açıkça belli olduğu bir ülkede yönetici kadro kalkınmayı gerçekleştiremiyorsa, Amerikan yardım uzmanları toplumdaki potansiyel "öncü grupları" bulmalı ve mevcut yönetim altında bu gruplara yardım etmeyi amaç edinerek, yardım programlarını buna göre ayarlamadılar. Kısaca seçilmiş öncü gruplar desteklenirken yönetici kadro baskı altına alınacaktır. 1950'lerin son yıllarını izleyerek ABD, Türkiye'de böyle bir yardım politikası izleyecektir.

Amerikalı uzmanlar başlangıçta Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması konusunda fazla istekli olmamışlardı. Hazırlanan raporda, Marshall Planı'nın, ulusal bir ekonomiyi geliştirme planı değil, savaştan yıkık çıkmış Avrupa'nın yeniden kurulması planı olduğu belirtilerek, Türkiye'nin savaşın yıkıcılığını görmediği, Avrupa ülkelerinin çoğunun karşılaştığı ekonomik kalkınma sorunlarıyla kıyaslanacak sorunlarla karşı karşıya olmadığı anlatılmıştı.⁴⁸ Ancak, Türk hükümetinin isteği üzerine ABD konuyu bir kez daha ele almıştır. Türkiye'ye yapılan askeri yardımın umulan ekonomik ferahlamayı yaratmadığını ve gelişen bir ekonominin Türkiye'nin askeri gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlayan Amerikan hükümeti, Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiş ve 4 Temmuz 1948'de iki hükümet arasında bir antlaşmayla Türkiye'ye ekonomik yardıma başlanmıştır.⁴⁹ Antlaşma imzalandıktan sonra Marshall Planı Avrupa Yöneticisi Averell Harriman Aralık 1948'de Ankara'ya gelmiş, onu Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Başkanı Paul Hoffman izlemiştir. Marshall Planı'ndan Türkiye'ye ekonomik yardım, aynı dönemdeki askeri yardımın çok gerisinde kalmıştır. 1950 yılında Türkiye'ye yalnız 75.000 dolar ayrılmış ve bu parayla birlikte Amerikan yapımı endüstri makineleri ve yedek parça gibi malzemeler gelmiştir. Bu yıl içinde Türkiye'ye 150.000 dolarlık ek bir kredi açılmış ve bununla et ve balık konserve fabrikaları ile soğuk hava depolarının planlarının hazırlanmasına hız verilmiştir.⁵⁰

48 "The Economy of Turkey, An Analysis and Recommendations for a Development Program (Report at a Mission sponsored by the International Bank for Reconstruction and Development in Collaboration with the Government of Turkey)", International Bank for Reconstruction and Development, Washington D.C., 1951, s.23'ten akt. Nadir Avşaroğlu, "Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri", Maden Mühendisleri Odası, www.maden.org.tr/resimler/ekler/4cdde86a4560c17_ek.pdf?tipi=23&tu ru=X&sube=0

49 Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının 20 Yılı, 1947-1965", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.21, no. 1, 1966, s.237.

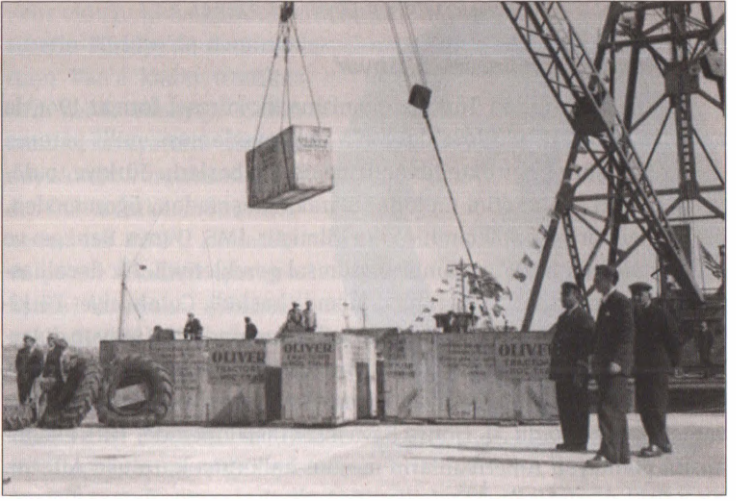
50 Osman Okyar, "Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi", *Siyasi İlimler Mecmuası*, sayı 260, Kasım 1952, s.341-342.

NATO'nun teşkiliyle de Sovyet tecavüzlerine karşı ABD'nin müttefik ülkelere askeri yardım programı uygulanması fikri gelişmişti. Bu çerçevede Başkan Truman'ın Kongre'ye sunduğu tasarıyla Avrupa kalkınma programının veya Marshall yardımının ikinci yıl taleplerini karşılamak üzere 5-6 milyar dolarlık yardım öngörüldü. Kanunla Türkiye ve Yunanistan'a, 22 Mayıs 1947 tarihli Kanun'da yazılı şartları yerine getirmek maksadıyla 30 Haziran 1950 tarihine kadar 211.370.000 doları aşmamak üzere yardım yapılması planlandı.⁵¹ Amerika'nın dış yardımı, 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore Cumhuriyeti'ne askeri tecavüze geçmesiyle yeni bir değişikliğe uğramıştır. Bu yıl için öngörülen 8,5 milyar dolarlık yardımın 5,7 milyar doları Sovyetler Birliği ile Çin'in düşmanlığına hedef olan müttefiklerin askeri güçlerinin takviyesine ayrılmıştır. Yardım programına göre 1950-1951 döneminde askeri yardım olarak takriben 5,3 milyar dolar, ekonomik yardım için de 3 milyar dolar ayrılmıştır. Bu askeri yardımın 131,5 milyon doları Türkiye, Yunanistan ve İran'a tahsis edilmiştir. 1951 yılında NATO ülkelerine takriben 5 milyar dolar askeri ve 1 milyar dolar ekonomik yardım öngörülmüştür. Türkiye, Yunanistan ve İran'a 396.250.000 dolar askeri yardım kabul edilmiştir. 1952, ABD'de seçim yılıdır ve Kore Savaşı'nın gelişmeleri ve masrafları Truman iktidarına karşı muhalefetin artmasına sebep olmuştur.⁵² Cumhuriyetçiler, bu yıpranmış iktidara karşı General Eisenhower gibi kuvvetli ve şöhretli bir rakip çıkarmışlardır. Kongre, Başkan Truman'ın teklif ettiği toplam 7,9 milyar dolardan takriben 1,9 milyar dolar bir kesinti yapmıştır. Yakındoğu ve Afrika bölgesine ayrılan ve büyük bir kısmı Türkiye ve Yunanistan'a tahsis edilen 606 milyon dolar askeri ve 196 milyon dolarlık ekonomik yardımlarda da kesinti yapılmış ve bu askeri yardım 499 milyon dolara, ekonomik yardım da 181 milyon dolara düşürülmüştür.⁵³ Halbuki 1952, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girdiği yıldır.

51 Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımların geniş hikâyesi için bkz. Eminaalp Malçoç, "Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, yıl 5, sayı 9, 2006, s.89-127.

52 Barker Komisyonu Raporu, Türkiye İktisadi Kalkınması, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Washington, 1951, s. 53'ten akt. Nadir Avşaroğlu, "Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri", Maden Mühendisleri Odası, www.maden.org, erişim tarihi 07.02.2014, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4cdde86a4560c17_ek.pdf?tipi=23&turu=X&sube=0

53 Vehbi Cengil, "Amerikan Yardımı", *Siyasi İlimler Mecmuası*, c.24, sayı 287, Şubat 1955, s.400.

Resim 12: Marshall Yardımı Türkiye'ye Geliyor

Amerikan dış yardımları, Türkiye'de de Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana geçen süre içinde uygulanan tüm ekonomik yapının dönüşümüne neden olmuştur. Türkiye'nin ABD yardımlarından yararlanması ve özellikle Marshall Planı kapsamına alınabilmesi için ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapması gerekmiştir. Buna göre, ekonomide kamu girişimciliği daraltılmış, özel sektöre daha hızlı gelişme olanağı sağlanmış, ağır sanayi yerine tarım, orman, hayvancılık, inşaat malzemeleri, seramik ve hafif metallerin işlenmesine dayalı sanayileşme tercih edilmesi hedefi konulmuştur. Marshall Planı özel sektörün sermaye birikiminin desteklenmesinde de önemli rol oynar. Kamu kurumlarının özel sektörün sermaye birikim sürecinin devam etmesi için gereksinim duyduğu altyapı hizmetlerine ağırlık vermesi amaçlanmıştır. Ancak, Marshall Planı'nın özel sektöre katkı sağlama biçimlerinden daha önemlisi, ithal edilen makinelerinin bayilikleri, yapılan altyapı ve inşaat çalışmalarının özel sektör eliyle yapılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum da, ülkemiz özel sermayesinin ABD sermayesiyle ortaklık, acentelik, mümessillik gibi ilişkiler kurmasını sağlamıştır.

1.3. ABD'NİN TÜRK EKONOMİSİNE ŞEKİL VERMESİ

ABD, Türkiye Ekonomisine El Atıyor

Batılılar tarafından Türk ekonomisine ilk küresel format 1946'da atıldı ve %110'luk ilk devalüasyonla (kur ayarlaması, milli paranın değerini düşürme) birlikte liberalizme dönüş başladı. Türkiye, o dönemden beri bir tüketim toplumu olarak, çalışmadan, öğrenmeden, üretmeden bir yaşam biçimine yöneltilmiştir. IMF, Dünya Bankası ve NATO'ya üyelik bu dönüşümün kurumsal gerekleriydi. İlk devalüasyon, bütçe ve ticaret açıkları bu dönemde başladı. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk dış borcu 1947 yılında İnönü döneminde 200 milyon dolarla başladı. Bu döneme damgasını vuran, Amerika güdümünde tarımda makineleşme, tarıma dayalı küresel entegrasyon ve köyden şehir varoşlarına göç oldu. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türk ekonomisini planlayan Amerikalıların meşhur kalkınma kuruluşu AID idi. 1960-1979 döneminde "ithal ikameci" planlı, karma ekonomi uygulamasıyla nispeten bağımlılık ilişkisi hafifledi. 1946'dan beri uygulanan iç pazara dayalı ithal ikameci tasarruf-yatırım=birikim modelinin sonuna gelinmişti. Yine de devletçi anlayış 1980 yılına kadar hâkim oldu. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Amerikalı uzmanlarca hazırlanan Hiltz Raporu (1948), Neumark Raporu (1949), Thornburg Raporu (1949-1950), Barker Raporu (1951), Martin ve Cush Raporu (1951), Leimgruber Raporu (1951), Gruber Raporu (1951-52), Baade Raporu (1959), Chailleux-Dantel Raporu (1959), Giyaz Akdeniz Raporu (1952), Mook Raporu (1962), Fisher Raporu (1962) ve Podol Raporu (1963) ülkemizdeki devlet yapısı ve sanayinin gelişimine yön vermişlerdir.⁵⁴

Marshall Planı'nın Türkiye'ye adaptasyonunu daha iyi kavrayabilmek açısından Türkiye için raporlar hazırlayan uzmanların yaklaşımlarından bazılarını özetlemekte fayda bulunmaktadır.

Hiltz Raporu

1948 yılında ABD federal karayolları örgütü genel müdür yardımcısı Hiltz'in başkanlığındaki heyetin ülkemizi gelip yaptığı incelemeler sonrası hazırladığı rapordur. Hiltz raporunda yatırım önceliğini karayolu yapımını verilmesi ve bunun için Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı Yollar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip bir Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kurulması gerektiği belirtilmektedir. Raporda karayolu taşımacılığının demiryoluna kıyasla daha

54 Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.22.

ucuz olduğu iddia edilmekte ve bu suretle Türkiye'de demiryollarının Van'a kadar uzatılmasına gerek olmayıp, 35.000 km.lik karayoluna ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Bunun arkasında yatan neden ise ABD'li otomotiv ve petrol tekelleri için gelişmiş karayolu şebekesine bağlı ülkelerin otomotiv kullanım ve petrol tüketimi dolayısıyla çekici pazar oluşturması ve en önemlisi karayolları ve kamyon taşımacılığı sayesinde Amerikan mallarının az gelişmiş ülkelerde tüketilmesinde büyük artışlar olmasıdır.⁵⁵

Resim 13: Max Weston Thornburg ve eşi

Neumark Raporu

1949 yılında İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Dr. F. Neumark'ın, Başbakanlığın talebi üzerine "Devlet Daireleri ve Müesseselerinin Rasyonel Çalışması Hakkında" hazırladığı bir rapordur. Raporda idarede yeniden düzenlemeyi gerektiren nedenler, yeni düzenleme için gerekli örgütler, memur sorunları ve rasyonel çalışmayı sağlayacak tedbirler, ilkeler ve öneriler yer almıştır.⁵⁶

Thornburg Raporu

1948 yılının Temmuz ayında Türkiye'nin Marshall Planı'na alınması ve ABD'yle Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalaması üzerine, anlaşmayı izleyen aylarda yardım programını yürütecek bir Amerikan Heyeti Türkiye'ye gelerek Ankara'ya yerleşmiştir. Thornburg Raporu olarak anılacak yabancı uzman çalışması, bu yardım geleceği varsayımı çerçevesinde gündeme gelmiştir. Thornburg, 1947 yılında Bah-

55 M. Fatih İstemihan, *Türkiye Ekonomisinin 1946-1953 Döneminde Uluslararası Ekonomiye Farklı Bir Eklemlenme Denemesi*, Marmara Üniversitesi, İktisat Politikası Yüksek Lisans Programı, 2003 Nadir Avşaoğlu: Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye'de Madencilik Sektörüne Etkileri, Maden Dergisi, (Ankara, 2008) içinde.

56 Bülent Kara, "Türkiye'de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.30, Aralık 2006, no 2, s.149-162.

reyn'deki petrol arama çalışmaları sırasında Türkiye'yi de ziyaret ederek ülkenin durumu hakkında incelemelerde bulunmaya başlamıştır. Thornburg'un Ekim 1947'de Fortune dergisinde "Turkey-Aid for What?" (Türkiye'ye Ne için Yardım?) başlıklı bir makalesi yayımlandı. Thornburg'un anılan makalede Türkiye'nin gündemindeki 5 Yıllık Kalkınma Planı hakkında yorumları dikkat çekicidir: "Birtakım memleketlerde Beş Yıllık Plan gibi adlarla birtakım devlet teşebbüslerine girişiliyor. Biz bunların yanlış olduğunu başından beri biliyoruz." Peki, Thornbug gerçekte kimdir? Max Weston Thornburg, ABD'nin Türkiye'ye olan yardımlarını düzenlemek üzere Türkiye için bir kalkınma planı hazırlayan küresel sermayenin önde gelen ismi Rockefeller'in sahip olduğu Standard Oil'in yöneticilerinden ve dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı uluslararası ilişkiler ve petrol sanayi danışmanlarından.

Thornburg Raporu olarak anılan çalışma, gene American Standart Oil Şirketi'nden Graham Spry ve George Soule'le birlikte yaptığı, 1949-1950 yıllarındaki incelemelere dayanarak yazdığı "Türkiye Nasıl Yükselir?" (1949) ve "Türkiye'nin Ekonomik Durumunun Tenkidi" (1950) adlı iki çalışmayı içerir. Bu raporlar Yirminci Yüzyıl Vakfı'nca ABD'nin yardım etme ya da yatırım yapması olasılığı yüksek ülkelere yönelik hazırlattığı raporlardan Türkiye için olan bölümünü oluşturmaktadır. Diğer iki ülke Yunanistan ve Brezilya'dır.⁵⁷ Thornburg Raporu, ABD Yirminci Yüzyıl Vakfı tarafından 17 Şubat 1949'da yayımlandı. Thornburg, Türkiye'yi üç ay gezmiş, kendisine her gittiği yerde gösterilen IMF Başkanı rağbeti hatıra kitabına yansıtmış ve Türkiye'nin beş yıllık planlarını dinlemiştir. Thornburg Raporu'yla aynı anlayışa sahip olan ve Atatürk döneminde rafa kaldırılan 1.800 sayfalık Dorr Raporu yeniden gündeme getirilmiş ve uygulanmıştır. 1945'ten sonra yeniden Türkiye'ye gelen Dorr'a olağanüstü ilgi gösterilmiştir. Thornburg'un Türkiye'yle ilgili önerileri özetle şu şekildedir:⁵⁸

Türkiye'nin ağır sanayi kurması gerekli değildir.

Karabük demir çelik fabrikası tasfiye edilmelidir.

Türkiye, uçak, makine, motor projelerini iptal etmeli, bu tür yatırımlara girmemelidir.

Sanayi bırakılmalı, tarımla kalkınmaya yönelinmelidir.

Demiryolları yerine karayolları yapılmalıdır.

Tüm bunlar için gerekli sermaye ABD tarafından verilecektir.

57 Agm, s.149-162.

58 Ersal Yavi, *Batınlan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır?*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001, s.563.

Thornburg Raporu'nda, Karabük'teki dengesizlikleri, Sümerbank'ın tekelci ve özel sektörü baskı altında tutan yaklaşımları anlatılıyordu. Karabük hakkında "İktisadi bir ucube, buraya para yatırmayın" diyordu. Thornburg'un basına demecinde şu sözler yer almaktaydı:

"(...) Sadece şahsıma ait bir fikir olarak, şunu da söylemek isterim ki, birkaç aydan beri yapmakta olduğum incelemelerim neticesinde Amerika'da bizim 'özel teşebbüs' dediğimiz, teşebbüs faaliyetlerinin burada artmasını Türkiye'nin istediğine dair ortada deliller göremedim. Şunu özellikle söylemeliyim ki, özel teşebbüsten, sadece birkaç açığöz işadaminin zengin olmasını mümkün kılacak bir faaliyet sistemini kastetmiyorum. Kastettiğim sistem, devlet eline bakmaktansa, herkesin kendi enerji ve kabiliyetine dayanarak iktisaden ilerleme serbestliğidir. Hükümet, özel teşebbüse prensip itibariyle karşıdır demek istemiyorum. (...) Milli ekonominin gelişmesi için hazırlanan beş senelik planlarda, 18 milyon Türkün temsil ettiği muazzam ferdi inisiyatif kaynağının göz önünde tutulduğunu gösteren bir şeyler görmedim."

Max Thornburg, Türkiye'nin lokomotif fabrikası kurmak için istediği kredi için, "Türkler böyle düşündükleri sürece dolarlarımızın ABD'de kalması daha iyi olacaktır" demekle, Türkiye'nin makine, uçak ve dizel motoru yapımı projelerine kesin bir biçimde karşı çıkmaktaydı. Türkiye'yi bu tür düşüncelerden vazgeçirmek için adeta tehdit etmekte ve "Amerikalılar böyle düşünenleri iyi çalışma arkadaş saymazlar" demektedir. Atatürk döneminde gerçekleştirilen ekonomik atılımlar ve bu atılımları planlayan, uygulayan ve geliştiren milliyetçi kadroların tasfiyesini öngören Thornburg anlayışı, Türkiye'de sürekli bir biçimde iktidar olmuş veya oldurulmuştur. Bu iktidarların somut ifadesi olan hükümetlerin hemen tümü, antikemalist politikalar yürütmüşler, Atatürk'ün Türkiye için sakıncalı gördüğü hemen her girişimi uygulamaya sokmuşlardır.

Barker Raporu ve ABD Yardımının Düzene Sokulması

Barker Raporu, Türkiye'nin 1 Şubat 1947'de üye olduğu Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD,⁵⁹ sonraki adıyla Dünya Bankası) tarafından hazırlanmıştır. Bu rapora göre devlet yatırımları, özel girişimin özendirilmesi için gerekli olan ve özel girişimcilerin gitme-

59 IRBD, International Bank for Reconstruction and Development.

yecekleri ulaşım, haberleşme, enerji gibi alanlarda yoğunlaştırılmalıdır. Sanayinin özel yatırımların ana genişleme alanı olarak görüldüğü raporda, bu alandaki kamu yatırımlarının süratle azaltılması da öngörülmekteydi. Sanayi yoluyla kalkınmak isteyen bir ülkenin tarım ve tarıma dayalı alanlarda uzmanlaşması önerilmekte, özellikle yatırım yapılmaması önerilen alanlara bakıldığında gelişmiş kapitalist ülkelerin Türkiye'yi hangi gelişmişlik düzeyinde görmek istedikleri açıkça görülmektedir.⁶⁰ Raporda, Türkiye'de kısa sürede yapılması gereken işler arasında, devletin ekonomik politikasının daha iyi formüle ve koordine edilmesi, mali istikrarın sağlanması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve özellikle uzmanlık konusuna önem verilmesi, var olan kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi, genel sağlık politikalarının iyileştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Uzun sürede yapılması gereken işler arasında ise gelecek beş yıl içinde, zirai kalkınma, teknik, yönetim, işletme personelinin yetiştirilmesi ve özel girişimin desteklenmesi için gerekli kamu hizmetlerinin sağlanması; ziraat, eğitim, sağlık, madencilik, sanayi, bayındırlık, demiryolları, karayolları, limanlar, gemicilik, haberleşme, enerji, bayındırlık konularında yapılması gerekenler yer almaktadır.⁶¹

Barker Raporu'nda, sanayi kollarında yapılacak yardım miktarları da önerilmiştir. Rapordaki tablolardan da kolaylıkla anlaşılabileceği gibi, yatırımlar konusunda en büyük pay 825-1,025 milyar TL'yle ulaşım harcamalarına önerilmiş; bunu 350-450 milyonla bayındırlık, 350-425 milyonla ziraat, 250-350 milyonla elektrik enerjisi, 175-225 milyonla madencilik, 150-200 milyonla endüstri, 75-100 milyonla haberleşme konusundaki yatırım önerileri izlemiştir.⁶² En az yatırım önerisinin ise, Türkiye'de her zaman yapıldığı gibi, eğitim ve genel sağlık işleri konusunda yapılması, bu tutarın yalnızca 75-100 milyon TL olarak önerilmesi son derece düşündürücüdür.⁶³ Türkiye'de 1930'lardan beri faaliyette olan Sümerbank ve Etibank'ın yanı sıra, 1950 yılında Dünya Bankası, devlet ve yerli yabancı sermayelerin işbirliğiyle Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulacak; bu banka temel olarak (başta Dünya Bankası olmak üzere) uluslararası kurumlar tarafından sağlanan kredilerin ülke içinde sanayi kuruluşlarına aktarılması işlevini üstlenecektir.⁶⁴

60 İstemihan, agm, s.23.

61 Nadir Avşaroğlu, agm.

62 Agm.

63 Agm.

64 Erol Üyepazarcı, *TSKB'nin Öyküsü*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, İstanbul, 1995, s.19-23.

Resim 14: Ankara Ziraat Okulu'nda Amerikalı eğitmenler traktörü tanıtıyor

ABD ekonomik yardımı, raporun Cumhurbaşkanı Bayar'a sunulmasından kısa bir süre sonra, 1950 yılı Haziran ayı içinde başlatılmış, ekonomik kurulun çalışmalarına başlamasından yaklaşık bir ay sonra, 4 Ağustos 1950 tarihinde de, devlet girişimlerinin transferini ve özel girişimin gelişmesini kolaylaştırmak üzere, sermayesi 125 milyon TL olan Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası kurulmuştur. Sermayesinin yarısının Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, geri kalan bölümünün de, Türk bankaları ve sanayicileri tarafından karşılanan bu bankanın amacı, "Türkiye'de özel sanayi kurmak, yerli ve yabancı sermayenin sanayi alanına girmesini sağlamak ve Türk sanayiinin dayandığı menkul değerleri özel ellere transfer edip, orada muhafaza etmek..." olarak belirlenmiştir.⁶⁵ Başkanlığını ABD'li Mr. Tucker'in yaptığı yönetim kurulunda, Vehbi Koç, Hâzım Atıf Kuyucak, Hakkı Avunduk, Suphi Argun, Nuri Dağdelen, Mecit Duruiz gibi sanayicilerin bulunduğu bu banka, yalnızca özel girişime hem Türk parası hem de döviz olarak kredi vermek üzere Türkiye'de kurulan ilk banka olmuştur.⁶⁶

Yabancı Sermaye ve Türkiye

Savaş tüm dünyada olduğu gibi, ülkemize de üretimsizlik, yokluk ve yoksulluk getirmişti. 1945 yılından sonra "iki kutuplu" olarak anılan dünyada, Avrupa sanayisi yok olmuş, yaklaşık 15 yıl boyunca ABD'ye

65 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1992, s.157.

66 Sadun Aren, *Ekonomi El Kitabı*, 7. basım, İmge Kitabevi, İstanbul, 1980, s.184.

kaçan sermaye, kapitalizmin merkezini Londra'dan, New York'a taşı-
mıştı. Yerini Batı kampında seçmek zorunda kalan Türkiye'de bu kam-
pın düzenine uyacak adımları atmak zorundaydı. Savaş sonrasında
çok partili hayata geçilmiş, Cumhuriyet kurulduğu yıllardan beri uygu-
lanan (liberal düşünörlere göre kapalı, korumacı, içe dönük devlet hi-
mayesindeki) ekonomi anlayışından vazgeçilmiş, tüm Avrupa'da uygu-
lanan ekonomik yapıya eklemelenilerek, ABD dış kredileri ve hibeleriyle
"Küçük Amerika" olma hayalleri yaşanmıştır. Bu yapının en önemli
unsuru Marshall Planı'dır. Savaş sonrasında Türkiye'nin Truman Dok-
trini çerçevesinde Marshall Planı kapsamına alınmasıyla giderek geli-
şen Türkiye-ABD ilişkileri, 1947 yılında Türkiye'nin "Uluslararası İmar
ve Kalkınma Bankası"na ve "Uluslararası Para Fonu"na üye olmasıyla
önemli bir noktaya ulaşmıştır. Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde
1948-1952 yılları arasında toplam 352 milyon dolar yardım almış, alınan
bu yardımlar öncelikle tarımda daha sonra sanayinin çeşitli alanların-
da kullanılmıştır. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Petrol Kanunu ve
Maden Kanunu bu dönemde uygulamaya sokulmuştur. Bu dönüşöme
paralel olarak, ABD ve Avrupa'nın ihtiyaçlarına yönelik ölkemiz doğal
kaynakları üzerinde planlamalar ve üretim belirlemeleri yapılmıştır.

ABD, öncelikle askeri nedenlerle Türkiye'yle ilgilenmiş olmakla
birlikte, öteki ölkeler gibi Türkiye'de de kendi sermayesine avantajlar
sağlamaya dikkat etmiştir. Yabancı sermaye, aynı zamanda yerli kapi-
talist sınıfı geliştirmek için güçlü bir destek sayılmıştır. Bu nedenlerle
ABD, yabancı sermayeye açılışı, dış yardımın şartlarından saymıştır.
Nitekim Truman'ın "Point Four" yardım programının amaçlarından
biri, "büyük ölçüde artan özel sermaye akımını teşvike özellikle önem
verilmesidir".⁶⁷ Başkan Eisenhower için yabancı sermayenin teşviki,
Amerikan dış politikasının gereklerinden biridir: "Dış ölkelere özel
sermaye akımını teşvik yolunda hükümetimiz elinden geleni yapa-
caktır. Bu, dış politikamızın ciddi ve açık bir amacı olarak, yabancı
ölkelerde böyle yatırımlar için elverişli bir ortam yaratılmasının teş-
vikini gerektirir."⁶⁸ ABD hükümeti, belli yatırımlarla ilgili olarak im-

67 United States Department of State, Point Four, Cooperative Program for AID in the
Development of Economically Underdeveloped Areas, (Washington, 1964), s.4'ten
akt. Nadir Avşaroğlu, "Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madenci-
lik Sektörüne Etkileri", Maden Mühendisleri Odası, www.maden.org, erişim tarihi
07.02.2014, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4cdde86a4560c17_ek.pdf?tipi=23&turu=X&sube=0

68 State of the Union Message, 1953'ten akt. Nadir Avşaroğlu, "Marshall Planı, Ame-
rikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri", Maden Mühendisleri
Odası, www.maden.org, erişim tarihi 07.02.2014, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4cdde86a4560c17_ek.pdf?tipi=23&turu=X&sube=0

tiyazlar elde etmek için özel yatırımcıların çabalarını mevcut bütün olanaklarla desteklemektir. Özel ve resmi kişilerin kombine çabasıyla belli bir yatırım konusunda bu imtiyazlar sağlandıktan sonra, onları bütün özel yatırımcıların faydalanabilecekleri biçimde genelleştirmek için yol açılmaktadır.⁶⁹

Türkiye'de, NATO'ya girmeden önce 1 Ağustos 1951'de bir Yabancı Yatırım Kanunu çıkarılmıştı. Ancak, elde edilen kârların dövize çevrilmesinde sınırlamalar olduğu gerekçesi ve yabancı girişimcilerin yatırıma teşvikte yetersiz kaldığı düşüncesiyle ABD'ye başvuru olarak ne yapılması gerektiği soruldu. Bunun üzerine ABD, Clarence Randall başkanlığında bir heyeti Türkiye'ye göndererek çıkarılması gereken kanunu ayrıntılarıyla açıklamıştır. Türkiye'ye yabancı sermayenin girişinin düzenlenmesiyle ilgili olarak görevlendirilen ABD Dış İktisadi Politika Komisyonu Başkanı C. B. Randall'ın çabasıyla 1954 yılında, dünyanın en liberal mevzuatından biri olan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.⁷⁰ Cahit Zamangil'in müdahalesiyle "imtiyazlar" kelimesi "kolaylıklar" diye değiştirilmiştir. Randall, Demokrat Parti iktidarının 1951 yılında çıkardığı 5821 sayılı Yabancı Sermaye Kanunu'nu yetersiz bulmuş ve bunun yabancı sermayedarlar yararına düzeltilmesini istemiştir. Bu Kanun, tarım ve ticaret alanlarını yabancılara kapalı tutarken, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarını yabancı sermayeye açıyordu. Ayrıca kâr transferlerini sınırlandırıyordu. Bu Kanun elde edilen kârın transferine hiçbir sınır koymadığı için dünyanın en liberal yabancı yatırım kanunu sayılıyordu.

1954'te çıkartılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, tarım ve ticaret alanlarını da yabancı sermayeye açmış, geniş bir sermaye tanımlaması yapmış, yatırılan sermaye ve kârın serbestçe transferini sınırlayan hükümleri kaldırmıştır. Kanun'un dikkat çekici hükümlerinden biri, 10. maddedir. Bu maddeyle Türkiye, "yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve imtiyazlardan" yabancı teşebbüsleri de yararlandırmayı kabul etmektedir. Dev yabancı şirketlerin bu yerli sermayeyle eşitlik isteği, fiiliyatta birçok halde yabancı sermayeye imtiyaz anlamına gelmektedir. Çünkü dev yabancı şirket, cılız yerli şirketle eşit durumda değildi.⁷¹ Ancak, buna

69 A. Paul Baran, *The Political Economy of Growth*, Montly Review Press, New York, 1960, s.200.

70 Clarence Belden Randall, "Report on Turkey 1953", *Randall Papers*, Princeton University Library, August 26-29, 1953.

71 Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, 6. basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1973, s.456.

rağmen yabancı yatırımları beklenen ölçüde artmadı. Bunda Sovyet tehdidinin devam ediyor olmasının yanında, Demokrat Parti'nin iktidarına duyulan şüphe ve ekonomideki kötü göstergelerin etkili olduğu söylenebilir.⁷² Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na paralel olarak Mart 1954'de Amerikalı bir uzmandan tavsiye alarak Petrol Kanunu çıkarıldı. Büyük ölçüde Venezuela ve Suudi Arabistan petrol kanunlarına benzeyen bu Kanun yabancı şirketlere kârdan %50 verilmesini öngörmekteydi. Türkiye, böylece petrolü millileştirmişken bundan vazgeçen ilk ülke oldu.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu gibi, Amerikan telkinleriyle 1954 yılında çıkartılan ikinci bir kanun, Petrol Kanunu'dur. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana Türkiye, petrolde devletçiliği benimsemiştir. 1926 yılında çıkarılan ilk Petrol Kanunu, Türkiye'de petrol arama ve işletme hakkını devlete vermiştir. 1940'ta memleketimizde petrol bulunmuş, 1947 yılında Raman ve Garzan dolaylarında ticari işletmeye uygun petrol keşfedilmiştir. 1959 yılında Türkiye, kendi olanaklarıyla, 373.000 ton petrol elde etmekteydi. Bununla birlikte, Türkiye, 1954 yılında Amerikan petrol şirketlerinin avukatı Max Babil'e hazırlatılan bir tasarıyla, kendi olanaklarıyla petrol bulmak ve işletmekten aciz Arap şeyhlerinin razı olduklarından daha ağır hükümler taşıyan bir petrol kanununu benimseyecektir. Bu kanun açık bir imtiyaz kanunudur. Kanun'un ikinci maddesine göre, Türkiye, petrolde devletçilikten vazgeçmekte ve petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle değerlendirilmesini kabul etmektedir. Böylece, ülkemiz kendi kaynaklarını kendi eliyle değerlendirmek hakkını, yine kendi eliyle ortadan kaldırmış olmaktadır. Bu hükmün sonucu Mobil ve Shell gibi yabancı sermayeli şirketlerle eşit durumda çalışmak zorunda bırakılan Türkiye Petrolleri, bir anonim şirket (TPAO) olarak kurulmuştur. Daha önce MTA tarafından petrol bulunan bölgeler bile yabancı petrol şirketlerinin hizmetine açılmıştır. Milli güvenlik gerekçesiyle, arama işleri MTA'ya bırakılan yasak bölgelerde TPAO, tıpkı Mobil ve Shell gibi petrol arama hakkından yoksun kalmıştır. Petrol şirketleri, 1957 yılında 6987 sayılı kanunla Petrol Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle Türkiye'de rafineri kurma hakkını da elde etmişlerdir. Yabancı şirketler, yerli petrolü mümkün olduğu kadar az işlemek ve yüksek fiyatla dışarıdan kendi petrollerini ithal etmek hakkını sağlamışlardır.⁷³

72 Alfred Michaelis, "The Economy of Turkey; An Account of Postwar Developments", *Middle East Affairs*, c.4, no.8-9, Ağustos-Eylül 1953, s.279.

73 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s.459.

1950 Yılında Türk Ekonomisi

1950 yılına gelindiğinde (1938 yılı bir tarafa bırakılırsa), 1930'dan beri ilk defa olarak Türkiye'nin ödemeler dengesi açıkla kapanmıştır. Üstelik Türkiye'nin yabancı döviz olarak dışarıdan alacaklı bulunduğu 190 küsur milyon dolar karşılığı paranın büyük bir kısmı, İngiltere'nin aldığı bir karar yüzünden serbest dövizde yani dolara, İsviçre frangına tahvil edilemez bir duruma düşmüştür. Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, *The New York Times* muhabirine verdiği bir demeçte, "Türkiye, bir kısmı genel dünya şartlarına bağlı mali güçlüklerle karşı karşıyadır. Maliye bilhassa döviz sıkıntısı yüzünden Amerikalılarca verilecek tarım, taşıt ve maden işletme teçhizat ve malzemesini dolarla karşılayacak durumda değildir. Bugün Türkiye, 1946 başlangıcına göre yüz beş küsur milyon daha eksik bir altın ve döviz stokuna sahiptir ki bu miktar, eski mevcudun ancak yüzde elli sekizine tekabül etmektedir"⁷⁴ demektedir. Hasan Saka, Günaltay'dan önce iki kez hükümet kurmuş, Peker Hükümeti'nin hazırlattığı Kemal Süleyman Vaner'in 3,7 milyar liralık yatırım projelerini içeren kalkınma planını elinde bulmuştur. Ama para bulamadığı için bir şeker fabrikası bile kuramayarak, 18 Eylül 1948 günü üretim tüketim dengesini sağlamak amacıyla şekere %60 zam yapmıştır. Oysa 7 ton altınla bir şeker fabrikası kurabilirdi. Dört ay sonra da pahalılık eleştirileri sonucu istifa etmiştir. Barlas da, Vaner Planı'nı bir kenara koymuş, Amerika'dan uzmanlar getirerek yeni bir Devlet Planı hazırlatmaya soyunmuştur.

Başbakan Günaltay, 2 Mayıs 1950 günü yaptığı radyo konuşmasında, "Uluslararası Kalkınma Bankası'yla (Dünya Bankası) yaptığımız anlaşmaya göre Amerika'da zirai, sınai ve mali sahalarda ihtisaslarıyla tanınmış 12-14 zattan mürekkep bir heyet önümüzdeki Mayıs-Haziran aylarında memleketimize gelmiş bulunacaktır. Bu heyet, para, bankacılık, maliye, dış ticaret ve ödemeler dengesi, idare, tarım, sanayi enerji, malın piyasalara arzı, ulaştırma ve genel sağlık meseleleri üzerinde gereken incelemeleri yaparak ekonomik kalkınma planını hazırlayacak ve lüzumlu tavsiyeleri yapacaktır. Bu suretle memlekette ekonomik kalkınma, müspet ve ahenkli bir plan dairesinde inkişaf etmek yoluna girmiş olacaktır. Bunlardan başka, Devlet Planı'nı hazırlamak üzere de Amerika'dan tanınmış iki mütehassıs yakında memleketimize gelecektir"⁷⁵ açıklamasında bulunmuştur. Bu dönemde kullanılan dış kredi ve yardım 391 milyon dolarken aynı tarihler

⁷⁴ *Ulus*, "25. Yılda İtiraflar-613 Milyon \$ Lazım", 25 Ocak 1948.

⁷⁵ *Aynı Tarihi*, sayı 198-199, s.34.

arasında eksilen altın ve döviz ise 174 milyon dolardır. Toplam 565 milyon dolar ya da 502 ton altın harcanmıştır. 14 Mayıs 1950'de başlayan DP iktidarı döneminde ise, on yılda 9.592 ton altın değerinde yatırım yapıldı.

12 Aralık 1945 ile DP'nin iktidara geldiği seçimlerin yapıldığı 14 Mayıs 1950 arasında gerçekleştirilen ve üretime geçirilen sanayi ve enerji yatırımları şunlardır:⁷⁶

Adapazarı TZDK fabrikasının genişletilmesi. Pulluk ve basit tarım aletleri üretimi.

Rize Çay fabrikası, "fabrikacık" sözcüğü daha doğrudur.

Sümerbank'ın Adana "çırçır" fabrikacığı

Sümerbank'ın Filyos ateş tuğla fabrikası

Etibank'ın Çatalağzı termik santrali – İngiliz Vickers firması savaş öncesi imzalanan krediye işlerlik kazandırarak (parayı İngiliz kaynaklarından almış) adeta zorla yapılmıştır. Ancak kredi kapsamında enerji nakil hattı olmadığı ve hat çekilmediği için santral çok düşük kapasiteyle çalışıyordu.⁷⁷

Ankara'da Türk Hava Kurumu'nun Uçak Motorları Fabrikası; 1948 yılında açılan bu fabrika çalıştırılamamış ve 1954 yılında traktör fabrikasına dönüştürülmüştür.

1.4. ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE ABD İLE İLİŞKİLER

Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler, Türkiye'de iç ve dış politikada bir dönüm noktası oldu. Batılılarca estirilen demokrasi rüzgârının etkisi altında kurulan Demokrat Parti iktidara geldi. Ekonomik koşulların yarattığı hoşnutsuzluk ve CHP'nin tek parti yönetimi anlayışına duyulan tepki bu sonucu doğurmuştu. Siyasal iktidarın değişmesinin dış politikada önemli bir değişikliğe yol açması beklenmiyordu, ama Adnan Menderes'in kurduğu yeni hükümet, Batılılarla bölgesel planda rol oynama eğilimi içindeydi. DP, seçim öncesinde sık sık CHP'yi NATO'ya ya da bölgesel bir pakta girememiş olmaları nedeniyle eleştirmişti. Kore Savaşı, DP için NATO kapısının bir kez daha zorlanmasında fırsattı. 13 Eylül 1950'de New York'ta yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye'nin NATO'ya üyelik başvurusu reddedildi ancak "aday üyelik" teklifini Türkiye ve Yuna-

76 Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.11.

77 Barker Komisyonu Raporu, s.143'ten akt. Nadir Avşaroğlu, agm.

nistan kabul etti. Türkiye ve Yunanistan'ı NATO'nun Akdeniz'deki askeri planlarına bağlı olarak NATO'ya aday üye yapma, aynı zamanda Türkiye'yi Anglo-Amerikan çekişmesinin göbeğine yerleştirdi. Türk hükümeti, ABD'nin Ortadoğu'da Türk-İngiliz işbirliğine karşı olduğu mesajını almıştı. Türkiye'ye askeri katkı konusunu Amerikalı ve İngilizler aralarında tartışmaya başladı. Boğazların savunulması, Türk ordusunun eğitimi ve donanımı gibi konular Amerikalılara bırakılacak, Anadolu'nun savunulmasındaysa İngiltere'ye iş düşecekti.⁷⁸ Ekim 1950'de Türkiye, ABD'nin desteğiyle BM Güvenlik Konseyi üyeliğine seçildi.

Başbakan Adnan Menderes, Ocak 1951'de ABD'ye TSK'nın mevcudunun artırılmasını, karşılıklı güvenlik düzenlemesinin yapılmasını önerdi. Bir yandan Ortadoğu'da İngiltere-ABD çekişmesi sürüyordu. Washington Elçisi F. Cemal Erkin, 5 Mart 1951'de ABD Dışişleri Bakan Vekili James Webb'le yaptığı görüşmede, Türkiye'nin askeri harcamalarının ulusal gelirin %45'ini tükettiğini, bunun bütçeyi çok yordüğünü, 300 milyon doları aşan bütçe açığının 180 milyon dolarının vergi artışlarıyla sağlanacağını ama 120 milyon dolarının Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) tarafından sağlanmasını istedi. Ayrıca, eğer giderlerini karşılar ve gelişmiş silah ve donanım sağlarsa, TSK mevcudunun 40 bin kişi artırılabilceği ABD'ye iletili. ⁷⁹ Bu büyümenin bedeli 31 milyon dolardı. ABD tarafı, ordunun büyümesine destek oldu. Türkiye'nin acil buğday ve mısır yardımı talebiyse reddedildi. 1950-1953 döneminde, büyük ölçüde Amerikan yardımının, iyi hava koşullarına bağlı olarak tarım üretimindeki gelişmenin ve Kore Savaşı'nın yükselttiği dünya konjonktürünün sonucu olarak Türk ekonomisinde genel bir büyüme ortaya çıkmıştır. Ekilen arazi alanı iki kat, enerji üretimi dört katına yükselmiş, ulaştırma olanakları çok gelişmiş ve ortalama olarak gerçek kalkınma oranı yılda %11,9'a kadar çıkmıştır. 1952-1956 arasında 11 şeker fabrikası toplam 414 milyon lira harcanarak kurulmuştur. Thornburg'un 1954 yılında Türkiye'ye ikinci gelişinde yaptığı, 12 Ocak tarihli "Türkiye artık köşeyi dönmüştür! Diğer sorunlarınızı da 3-5 yıl içinde yeneceksiniz" temalı konuşması dinleyenleri çok mutlu etmişti.

Türkiye'ye Amerikan yardımını soker McGhee, 1951-1953 yılları arasında Ankara Büyükelçisi'yken daha sonra ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın "Ortadoğu, Güney Asya ve Afrika Sorunları Yardımcısı"

78 Ekavi Athanassopolouou, *Turkey Anglo-American Security Interests 1945-1952*, Frank Cass, London, 1999, s.181.

79 FRUS, c.5, s.1130'dan akt. Akalın, *age*, s.285.

oldu. ABD, Avrupa devletlerine yaptığı yardımı artırmak için ticaretin serbestleştirilmesi konusunda ısrar etmekteydi. Türk Dışişleri Bakanlığı ilkesel olarak bunun taraftarı olduğunu söylemiş, ancak Türk ekonomisi üzerindeki kötü etkilerinin giderilmesi için uzun vadeli yeni krediler istemiştir. Kısa vadeli yararlarına rağmen ECA yardımı, Türk ekonomisinde dengesizlik yaratmıştır. Bu dengesizliği gidermek için ABD'nin teşvikiyle Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IRBD), 1950'de Türk ekonomisiyle ilgili bir rapor hazırladı. Raporda tarımda makineleşmenin ileride işsizliğin artmasına yol açabileceği, ABD'nin tavsiyesi üzerine kabul edilen dokuz yıllık karayolları planının Türkiye için çok pahalıya çıkacağı gerekçesiyle daha uzun sürede ele alınması gerektiği tavsiye edilmekteydi.⁸⁰ 1951 yılından sonra ECA yerini Karşılıklı Güvenlik Programı'na (Mutual Security Program) bırakmış, Türkiye ekonomik ve askeri yardımı buradan almıştır. Bu program Marshall Planı'nı da sona erdirmiştir. 1951 yılından sonra Türkiye'nin aldığı ekonomik yardımın bir kısmının temel niteliği askeri olduğundan, askeri ve ekonomik yardımları ayırmak güçleşmiştir.

Türkiye, ABD'yle ortaklık, işbirliği ve NATO içerisindeki siyasi-askeri mekanizmalarla güvenliğini sağlarken, Sovyetler Birliği'yle en uzun ortak kara sınırına sahip "Kanat Ülkesi" olarak ulusal bütçesinin dörtte birini savunma giderlerine ayırmak zorunda kalmıştır. NATO, Türk yöneticileri için Türkiye'nin güvenliğini sağlayan bir ittifaktan çok, Türkiye'nin ABD'yle askeri, ekonomik ve toplumsal ilişkilerine yani Amerikan varlığına biçim veren bir çerçeve niteliğini kazanmıştır. NATO içinde ABD'nin tartışma götürmez önderliği, Amerikan kuvvetlerinin Türk topraklarına yerleşmesi ve bunu izleyen çok yönlü ilişkiler nedeniyle Türk yöneticileri, NATO ve ABD'yi özdeş tutmuşlardır.⁸¹ Türk halkının Sovyet karşıtı duyguları yanında, Arap ülkelerinin aksine İngiltere'nin Türkiye'de yıkıcı etkisinin bulunmaması, Türk-Amerikan ekonomik ve askeri işbirliğinin sıkı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Ancak, Demokrat Parti iktidarının ekonomik girişimleri ve izlenen mali politika ticaret dengesinde büyük bir açık yaratmış, paranın değeri istikrarsız hale gelirken, fiyatlar artmaya başlamıştı. 1954 Haziran'ında ABD'ye giden Başbakan Menderes ekonomik ve askeri yardım istemişti. Bu yardımın karşılığında, Ortadoğu'da Bağdat Paketi'nin kurulmasına varacak diplomatik çabalar,

80 J. C. Hurewitz, *Middle East Dilemmas The Background of United States Policy*, Harper & Brothers, New York, 1953, s.230-231.

81 Frenc A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus The Foreign Policy of Turkey*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1971, s.125.

Resim 15: Adnan Menderes, ABD Dışışleri Bakanı John F. Dulles ile Ankara ziyareti esnasında

ziyaret sonrası hazırlanan bildiride formüle edilmişti. 1954 yılında Türkiye, askeri tesislerini geliştirmek amacıyla ABD'den 200 milyon dolarlık silah ve yardım elde etti.

Türkiye, Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde bölgesel paktlar (Balkan ve Bağdat Paktı) yoluyla Batı savunmasını güçlendirme politikasının harareti bir taraftarı olmuştu. 1953 yılında CIA Direktörü Dulles'in Ortadoğu Gezisi Raporu kapsamında kurulan Bağdat Paktı'nın ABD için gerekçesi İran, Irak ve Pakistan'ı da eklemleyerek Sovyetler'in güneyinde yeni bir çevreleme ittifakı yaratmaktı. Amaç, Ortadoğu'yu savunmak değil bu kuşak üzerinde Sovyetler'i vuracak yeni hava üsleri edinmekti. İran, Irak ve Pakistan ise Bağdat Paktı'nı bir ittifak değil, kendilerine Amerikan yardımını sağlayacak bir araç olarak görmüşlerdi.⁸² Türkiye, komünizmle mücadele gibi bir görüntü altında Batı'nın istemediği Mısır'daki rejimi yalnız bırakmak hedefini güdüyordu. Ancak, paktın içinde İngiltere'nin de olması Arap milliyetçilerinin düşmanlığını çekmiş ve neticede Sovyetler'in Ortadoğu'da etkisinin artmasına yol açmıştır. Bağdat Paktı'nın kurulması zaten erken ve köksüz kurulmuş bulunan Balkan Paktı'nın da ortadan kalkmasına yol açmıştır.

82 Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının 20 Yılı, 1947-1965", s.288.

Eisenhower Doktrini kapsamında Amerikan askerleri Lübnan'a çıkarken Türk Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu, harekâtı tamamen desteklediklerini açıklamaktaydı. Bu çıkarma esnasında İncirlik Üssü'nün kullanılma şekli önemli tartışmalara yol açtı. Çünkü Amerikalılar, Türkiye'ye danışmaktan çok bilgi vermişlerdi. İsmet İnönü çıkarma konusuna iki nedenle muhalefet etmekteydi:⁸³

1. Amerikan birliklerinin Türkiye'nin değil ABD'nin inisiyatifiyle gönderilmesi nedeniyle Türk hükümrancılık hakları zedelenmiştir.

2. ABD, NATO işbirliği sınırlarını aşarak Türk üslerini kendi çıkarları için kullanmaktadır.

Avrupa'dan gönderilen birliklerle birlikte yabancı gazeteciler de İncirlik Üssü'ne serbestçe girerken, Türk gazetecilerin sokulmaması medyada ABD karşıtı bir kampanya başlatılmasına neden oldu. 1957 yılı Ekim'inde Sovyetler Birliği'nin ilk suni uydu "Sputnik"i uzaya yörüngeye oturtmaları ve kıtalararası füzelere sahip olduklarının anlaşılması, üsler ve füze rampaları açısından Türkiye'nin önemini artırdı. 1957 yılında Türkiye ve Yunanistan'a yerleştirilmesine karar verilen Jüpiter (Orta Menzilli Balistik Füze) füzeleri Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle ancak 1959'da yerleştirilebildi. Bu füzeler Küba Krizi esnasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki pazarlık sonucu Türkiye'ye sorulmadan sökülüp götürülecekti.

1959 yılında, Türkiye ile ABD arasında, temelini 1956-1958 Ortadoğu bunalımlarından alan bir askeri işbirliği antlaşması yapıldı. Antlaşmaya göre, ABD'nin Türkiye'ye yardım edebilmesi bazı koşullara bağlı olacaktı: Türk hükümeti böyle bir yardımı isteyecek, yardım üzerinde karşılıklı anlaşmaya varılacak, yardım -silahlı kuvvetlerin kullanılması dahil- Eisenhower Doktrini'nde belirlenen koşullara ve ABD Anayasası'na uygun olacaktı. Diğer bir maddede Türkiye'ye verilecek askeri ve ekonomik yardım koşulları ve temelleri ortaya konmaktaydı. Amerikan yardımı dolaylı bir saldırıda da (saf NATO amaçları dışında, SEATO gibi pakt amaçları için) kullanılabilirdi. Yardım, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını etkili bir biçimde teşvik edecekti. Türk hükümeti yardımı ulusal bağımsızlık ve bütünlüğünü korumak amacı için kullanacaktı.

Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu uluslararası sistem daha çok güvenlik odaklıydı ve bu sistemde oluşabilecek tehditler basit özelliklere sahipti. ABD'nin öncülüğünde yapılandırılan Batı

83 Agm, s.326.

Bloğu'nun algıladığı belli başlı tehditler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin komünist ideolojiyi yayma çabası ve olası nükleer gücünü geliştirme girişimleriydi. Sovyetler ise kendi tehdit algılamaları gereği Amerika'nın öncülüğündeki Batı'nın emperyalist genişlemesini engellemeye çalışmaktaydı. Tehdidin ne zaman, kimden, nasıl, hangi nedenlerle ve hangi boyutlarda gelebileceğini kestirmek her iki taraf için de zor değildi. ABD ve SSCB için yapılması gereken, tehdidin algılandığı ideolojik genişleme ve nükleer güç artırımını gibi belli alanlara ilişkin gerekli stratejileri geliştirmek ve tehlide duyarlı alanlara yönelik güvenlik politikaları tesis etmektir. Bu amaçla, 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Teşkilatı (NATO) Antlaşması imzalandı. NATO Antlaşması'yla Kuzey Amerika devletleriyle Batı Avrupa ülkeleri karşılıklı bir savunma paktı içinde bir araya gelmiş oldu. Türkiye, Batı kampının yanında olmak için 1947 ile 1952 arasında Kore'de savaşmak üzere bir tugay gönderdi. Avrupa Konseyi'ne katıldı ve Truman Doktrini ve Marshall Planı'na dahil oldu. Türkiye'nin NATO'ya girme isteğinde Sovyetler Birliği karşısında yakalanılan "yalnızlık" politikasının çok önemli bir payı vardı.

Türkiye, savaş sonrasında güç dengesi sisteminin yerini iki kutuplu dünyanın almasından rahatsızdı ve NATO'ya dahil olana kadar kendini güvende hissetmedi. Böylece Türkiye, Amerika'nın küresel stratejisi içinde yer almaya başladı, Marshall Planı çerçevesinde alınan askeri ve ekonomik yardımlar ilişkileri yakınlaştırdı. Batı'yla ilişkilerinde gelişim, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla daha da hız kazanmıştır.⁸⁴ Türkiye, 1952 Şubat ayında NATO'nun tam üyesi, 1964 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ortak üyesi oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tercihini Batı'dan yana yapan Türkiye Cumhuriyeti için yerine getirilmesi gereken tek görev Batı'nın yani ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirdiği politikaların, Türkiye'yi ilgilendiren yönüyle ilişkili olarak, sevk ve idaresinden sorumlu olmaktı. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Sovyetler karşısında kendi ulusal güvenliğini sağlayabilmek için özel güvenlik politikaları geliştirmesine gerek görülmemiştir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar güvenlik anlayışının temel çerçevesi bu şekilde devam etti. Türkiye-Batı ittifakının üç ögesi, Batı'yla bütünleşme misyonu, ABD'den gelecek olan ekonomik yardımlar ve Sovyet baskılarıydı. Türkiye, dış politikada iki kutupluluk esasında hep NATO'nun yanında yer aldı. Buna karşılık doğrudan NATO'yu ilgilendirmeyen alanlarda (Ortado-

84 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.134.

ğu'da Arap-İsrail çatışması gibi) ittifak içerisinde bulunduğu Batı'dan zaman zaman farklı politikalar yürüttüğü de oldu.

1951 yılı içinde Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'in güvenliği için yapılan pek çok toplantının ardından ABD hükümeti, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması teklifini getirdi. Danimarka, Norveç gibi İskandinav ülkeleriyle Belçika, ittifakın Akdeniz'de bir savaşa sürüklenebileceği gerekçesiyle teklife soğuk bakarken ABD baskısıyla gerilediler. En büyük itiraz İngiltere'den geldi. İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı kurulması koşuluyla bu teklifi ilke olarak kabul ettiğini ABD'ye bildirdi. İngilizlere verilen vaatle Türkiye ve Yunanistan NATO'ya alındı ama Ortadoğu Komutanlığı'na ülkeler katılmakta isteksiz olunca bu proje 1953'te terk edildi. Türkiye, NATO'ya 18 Şubat 1952'de girdi ve 20-25 Şubat 1952'de Lizbon'daki Kuzey Atlantik Konseyi toplantısına tam üye sıfatıyla katıldı. İngiltere, ABD'nin isteklerine boyun eğmişti. TBMM, 19 Eylül 1951 günü NATO'ya daveti 404 evet, 0 hayır ve 1 çekimser oyla kabul etti. Çekimser oy kullanan Adana Milletvekili Cezmi Türk, konunun etraflıca tartışılmadan aceleye getirilmesi nedeniyle karşı çıktığını açıkladı.⁸⁵ Ancak, sonraki yıllarda büyük tartışmalara yol açan Türk-Amerikan ikili anlaşmaları TBMM onayından geçirilmedi. Türkiye, NATO içinde ABD'den sonra en fazla asker besleyen ikinci ülke oldu ve SSCB'ye karşı yapılacak gerçek bir savaşta ilk mücadele edecek, ön cephe ülkesi olacaktı. Türkiye, ABD'ye kritik bölgede üs imkânları sağladı. Türkiye'de bulunan askeri ve haber alma üsleri Türkiye-ABD ilişkilerinin sembolü durumundaydı.

Menderes'in Dış Politikası ve ABD

Türkiye, 1950'lerde, Sovyetler Birliği'ne karşı, katı Amerikan tutumundan yana olmuş, hatta Washington bu tutumdan vazgeçtiğinde bile kendi katı tutumunu değiştirmemiştir. SSCB, Türkiye'yle ilişkilerini onarmak istediğinde, Türkiye hep mesafeli davranmıştır. Örneğin, Sovyetler Birliği 30 Mayıs 1953 tarihli bir notayla 1945'te yürürlükten kalkmış olan "Dostluk Antlaşması"nın yenilenmesini Türkiye'ye önerdiğinde, Türkiye'nin 18 Temmuz 1953 tarihli cevabı kasten geciktirilmiş, soğuk, resmi ve kısa olmuştur.⁸⁶ Türkiye, 1950'ler boyunca, olayları NATO açısından değerlendirmeyi ulusal bir politika olarak benimsemiştir. Türkiye, bu dönemde Arap devletlerinin milliyetçi ve bağımsız politika izleme gereksinimlerini anlamak isteme-

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1952.

⁸⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s.508.

Resim 16: Türk askerleri Kore yolunda

miş ve bu yöndeki her girişimi SSCB'nin Ortadoğu'ya sızması olarak değerlendirmiştir. Aynı dönemde, Yunanistan'ın Asya-Afrika devletleriyle birlikte oy kullandığı dikkate alındığında, Türkiye, NATO'nun uyumlu bir müttefiki olma olgusunu abartmıştır. Türkiye, 1950'lerde, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde kendi ulusal menfaatlerinden ziyade ABD ve NATO menfaatlerine uygun davranmış; bu husus, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini menfi olarak etkilemiştir.

Türkiye 1952 yılında NATO'ya girdikten sonra, Atatürk'ün tam bağımsızlık ve milli egemenlik prensibinden ayrılarak, dış politikasını Batı ülkelerinin menfaatleriyle uyumlu olacak şekilde değiştirmiştir. NATO'ya giriş sürecinde, Türkiye'deki siyasi ortam Amerika'nın siyasi ve askeri desteğinden tam olarak yararlanmak ve bu kapsamda ABD'nin değer verdiği siyasi ve ekonomik değerlere titizlikle uymak yönünde şekillenmiştir. Savaş sonrası dönem, bilhassa on yıllık Demokrat Parti iktidarı dönemi, Türkiye'nin sadece ekonomik anlamda değil, dış siyaset ve savunma alanlarında da yoğun şekilde dünya kapitalist sistemiyle birleşip onun bir parçası haline geldiği dönem olmuştur. Bu değişim, Kemalizm'in dış ilişkilerdeki ihtiyatlı tarafsızlık siyasetiyle bölge ülkeleriyle iyi komşuluk ve işbirliği hedefinden önemli bir kopuş olmuştur.⁸⁷ Türkiye, NATO dayanışmasını önemseyerek, Batı'nın menfaatlerini kendi menfaatlerinin önüne almış ancak Batı, Türkiye'yi konumsal, kültürel

87 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.341.

ve değer olarak Batı'nın bir parçası olarak değil, Batı'nın menfaatleri için Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da işbirliği yapılması gereken bir ülke olarak değerlendirmiştir. Türkiye, 1950'lerde bölgesinde Batı davasının tam bir savunucusu olarak davranmıştır. Türkiye, Mısır'da İngiltere'yi, Kuzey Afrika'da Fransa'yı desteklemesinin yanı sıra, İran Başbakanı Musaddık ile Anglo-İran petrol şirketi arasındaki ihtilafta, İngiliz petrol şirketine daha yakın davranmış, bu tür politikaları nedeniyle bölgede Batı'nın özel memuru olarak görülmüştür.⁸⁸

26 Temmuz 1955 tarihinde, 14 Asya-Afrika ülkesi Cezayir konusunu BM'nin gündemine getirmek için harekete geçtiğinde Türkiye, bu konunun görüşüleceği BM oturumunda bazı Batılı müttefikleriyle birlikte Fransa'nın lehine ve bu önerinin gündeme alınması aleyhinde oy kullanmıştır. NATO üyesi olan Yunanistan ise önerinin lehinde oy kullanmış ve bu yüzden NATO'da herhangi bir sıkıntıyla da karşılaşmamıştır. Türkiye'nin tutumunun, NATO dayanışmasından kaynaklandığı savunulmuş, ancak bu tutum Cezayirlilerin kalbinde derin bir yara açmıştır.⁸⁹ 1958 yılının Eylül-Aralık dönemi BM Genel Kurulu toplantılarında, Cezayir'e "kendi kaderini tayin etme hakkı" tanıyan bir karar tasarısı görüşülmüştür. Fransızlar bu tasarıyı önlemek için çaba harcamışlar, oylama sonucunda lehte ve aleyhteki oylar eşit çıkmış ve karar geçmemiştir. Türkiye bu oylamada çekimser oy kullanmıştır. Türkiye olumlu oy vermediğinden, Cezayir kendi kaderini tayin etme hakkına kavuşamamıştır. Türkiye'nin oylamadaki bu tutumu, Cezayirlileri yine derinden yaralamıştır. Türkiye daha ileri gitmiş ve 1961 yılında Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü aldığı talimat uyarınca, Cezayir'in Fransa'nın bir iç sorunu olduğunu söylemiştir.

Türkiye'nin 1956 Süveyş bunalımında, İngiltere ve Fransa'yla birlikte hareket etmesi, Arap devletlerini tedirgin etmiştir.⁹⁰ ABD, 15 Temmuz 1958'de Lübnan'ın talebi üzerine, "Lübnan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sürdürmek için Lübnan hükümetine yardım etmek" amacıyla deniz piyadelerini Beyrut kıyılarına çıkarmıştır. Türkiye, ABD'nin Lübnan'a yaptığı çıkarmadan memnuniyet duyduğunu belirterek, İncirlik Üssü'nün ABD tarafından kullanılmasına izin vermiştir. 5.000 kadar Amerikan askeri acil durumda kullanılmak üzere İncirlik Üssü'ne

88 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.145.

89 Onur Öymen, *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.123.

90 Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, ed. Baskın Oran, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.627.

gönderilmiş, buna ilaveten, Dışişleri Bakanı Zorlu, ABD Büyükelçisi'ne, hükümetinin Türk Hava Kuvvetleri'ni hazır durumda tutarak Washington'un bu harekâtını destekleyebileceklerini bildirmiştir. Ancak, ABD bunun bir NATO operasyonu olmadığını ve NATO'ya bağlı Türk Hava Kuvvetleri'nin kullanılamayacağını söyleyerek bu öneriyi reddetmiştir. Türkiye, ABD'ye ne kadar güvenilir bir müttefik olduğunu göstermek isterken, İncirlik Üssü'nün kullanılması SSCB ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde (BAC) tepkilere neden olmuştur. Türkiye, aynı şekilde 1958 Ürdün krizinde de Batılı ülkelerle birlikte hareket etmiştir. Ürdün, Irak'taki darbeden sonra ABD ve İngiltere'den 16 Temmuz 1958'de yardım talep ettiğinde, İngiltere 17-18 Temmuz 1958'de, Kıbrıs'taki üslerinden Ürdün'e bir birlik sevk etmiştir. BAC ve SSCB, Ürdün'de İngiliz kuvvetlerinin konuşlandırılmasını kınarken, Türkiye, Ürdün'e yapılan İngiliz müdahalesini, bir devletin bağımsızlığının dışarıdan yapılan yıkıcı faaliyetlere karşı korunması olarak değerlendirmiştir.⁹¹

Bağdat Paktı, 1957 Suriye Buhramı ve Amerika'nın Savunma Garantisi

Bağdat Paktı, 24 Şubat 1955'de imzalanan bir antlaşmayla önce Türkiye ile Irak arasında kurulmuştu. 4 Nisan 1955'de İngiltere, 23 Eylül 1955'de Pakistan ve 3 Kasım 1955'de de İran, Bağdat Paktı'na katıldılar. Bu Pakt Arap dünyasını ikiye bölmüş, Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın yürüttüğü kampanyayla Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen bu Pakt'a karşı cephe alırken, Ürdün ve Lübnan kenarda kalmayı tercih etmiştir. 1956 Arap-İsrail Savaşı ve bu savaşta İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırıları, bütün Arap dünyasında Batı aleyhtarlığını kamçılıyordu. Bu atmosfer içinde de, 1957 yılı başından itibaren Suriye yönetiminin de açık bir şekilde sola kaymaya başladığı görüldü. Esasen, 1955 Bağdat Paktı'ndan beri Batı'ya karşı cephe alan Suriye, Batı emperyalizminin bir vasıtası saydığı bu Pakt'a karşı, Sovyet Rusya'yla yakınlaşma içine girmeye başlamıştı. Şüphesiz bunda, Nasır'ın Batı düşmanlığı politikası da önemli rol oynadı. Suriye'yi hızla sola götürmeye başlayan bu gelişmeler Türkiye'de ciddi endişeler uyardı. Suriye'nin kuvvetli adamlarından Savunma Bakanı Halit el-Azm 1957 Temmuz'unda bir heyetle Moskova'ya gitmiş ve bir takım antlaşmalar imzalamıştı. Bu antlaşmaların sonucunda Suriye, Sovyet Rusya'nın kontrolüne giriyordu.⁹²

⁹¹ Age, s.634.

⁹² Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s.453.

Böylece 1957 Suriye krizi patlak verdi. Bu antlaşmaların arkasından, 17 Ağustos'ta, Suriye Genelkurmay Başkanlığı'na, gençliğinde Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş bulunan Albay Afif Bızri'nin getirilmesi, Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak ve Ürdün'de büyük tepki doğurdu. Genel kanaat, Sovyetler'in Suriye'de bir "köprübaşı" kurduğuydu. Bu durum karşısında ABD Başkanı Eisenhower, Suriye'nin bir saldırısı üzerine, Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı harekete geçmek zorunda kalması halinde, Amerika'nın kendilerine derhal silah yardımı yapacağını açıkladı ve buna paralel olarak, Amerikan 6. Filosu da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçti.⁹³ Türkiye ise bu gelişmelere paralel olarak ihtiyatları silah altına çağırırken, bir yanda da Suriye sınırına kuvvet kaydırması yapıyordu. Bu durum üzerine Sovyetler Birliği de harekete geçti ve Sovyet Başbakanı Bulganin, 10 Eylül 1957'de, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda, "Suriye'ye karşı girişilecek askeri bir maceranın mahalli çapta kalacağı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli olduğunu" söylemiş ve II. Dünya Savaşı'nın böyle mahalli askeri hareketlerden çıktığını hatırlatmıştır. 1957 Ekim ayında Türkiye-Sovyetler gerginliği ve Suriye krizi daha da şiddetlendi. Bu açıklamalardan sonra taraflar daha fazla tırmanmayı göze alamadı ve kriz soğumaya bırakıldı.

Kruşçev, 9 Ekim'de bir Amerikan gazetecisine verdiği demeçte, "Eğer Savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak" diyerek bu sözleriyle Türkiye'yi, füze kullanmakla tehdit etmiş oluyordu. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı 11 Ekim 1957 günü yayımladığı bir bildiriyle Sovyet Rusya'nın bu tehdidine cevap verdi. 11 Ekim'de yayımlanan, ABD Dışişleri Bakanlığı bildirisinin ana bölümleri şöyledir:⁹⁴

"(...) Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde, aradaki mesafe ne olursa olsun, Birleşik Amerika bu memleketi yalnız bırakmayacaktır. Birleşmiş Milletler'in saygı gören bir üyesi olan Türkiye, siyasetini bizzat tayin etmeye ve milli güvenliğini müdafaa için gereken tedbirleri kararlaştırmaya tam manasıyla muktedir, müstakil bir memlekettir. Sovyet Rusya'nın son tehditkâr notasına Türk hükümetinin verdiği cevabın metin ifadesi bunu açıkça göstermiştir. Aradaki mesafe ne kadar uzak olursa ol-

93 Philip Anderson, "Summer Madness The Crisis in Syria", *British Journal of Middle Eastern Studies*, August-October 1957, c.22, no. 1/2, 1995.

94 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Press Yayınları, Ankara, 2001, s.67.

sun, Türkiye'nin dostu ve müttefiki olan Birleşik Amerika'nın, Kuzey Atlantik Paketi'nden doğan taahhüt ve vecibelerini yerine getireceğinden şüphe edilemez. (...)"

14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım'ın yaptığı darbeye monarşinin yıkılması, 24 Şubat 1955'de Türkiye ile Irak arasında imzalanan ve sonradan İngiltere, İran ve Pakistan'ın da katıldığı Bağdat Paketi'na ağır bir darbe olmuştur. Sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi General Kasım'ın bir "sol" darbe yapmış olması ve darbenin Moskova tarafından hararetle desteklenmesi, en fazla Türkiye'de endişe ve tepkiyle karşılanmıştır. Türk hükümetinin Irak'a müdahale edeceğine dair söylentilerin çıkmasıysa Türkiye ile Sovyet Rusya'nın münasebetlerini gerginleştirmiş ve Sovyetler Türkiye'ye verdiği bir muhtıradan açıkça tehditkâr bir tutum almıştır. Ancak, Sovyetler bu tehditkâr tutumu sadece Türkiye'ye değil, Amerika ve İngiltere'ye de göstermişti. Bunun üzerine Amerika, Türkiye, İran ve Pakistan'a, Türkiye'nin Kafkas sınırlarından Pakistan'ın Hayber geçidine kadar olan 3.000 millik bir bölgenin savunma garantisini verdi.⁹⁵ Ayrıca Türkiye, İran, Pakistan, İngiltere Başbakanları ile Amerikan Dışişleri Bakanı 28 Temmuz 1958'de Londra'da bir deklarasyon yayımladılar. Deklarasyonun birinci maddesinde, Bağdat Paketi üyeleri, güvenliklerine yönelen her türlü saldırıya karşı koyma "azimlerini" belirtirken, dördüncü maddesinde de Birleşik Amerika'nın, Bağdat Paketi üyeleriyle "Güvenlik ve Savunma" konularında antlaşmalar yapacağı açıklanıyordu.

1960 Öncesi Türkiye'de Siyasi Çalkantılar ve ABD

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan "yeni düzen", öncelikle Avrupa coğrafyasında barışçıl yollardan ortak bir ekonomik ve siyasi alanın yaratılmasını gerektirmiştir. Bu ortak alan, "Çevre" ülkelerinin sömürüsüne dayalı bir düzen ortaya çıkarmış, bu yolla dünya nüfusunun %20'sini barındıran Merkez ülke toplumlarının refahı, geri kalan %80'nin sefaleti üzerine inşa edilmiştir. 1950-1960 dönemi Türkiye'de hem siyasi hem ekonomik dışa bağımlılığın doruğa ulaştığı dönemdir. Amerikan Ekonomik İşbirliği (AID) teşkilatı bu dönemde ülkeye yerleşti. Eğitimden istihbarata tüm kilit mevkiileri Amerikalı uzmanlar ele geçirdi.⁹⁶ Türkiye'nin bu bağımlılığı bugün de değişik ölçülerde devam etmektedir. 1954'de Amerika'ya giden ve bir ay bu

95 John C. Campbell, *Defense of the Middle East Problems of American Policy*, Haper & Brothers, New York, 1960, s.46.

96 Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.61.

ülkeyi gezen Celal Bayar, Amerikalılara ülkemizde el değmemiş kaynaklar olduğunu, yabancı sermayeye her türlü garantinin verileceğini, kârlı iş sahalarının açılacağını, her şeyin emirlerine amade olduğunu söylüyordu. Bu bulunmaz davete Amerikalılar derhal koşup gelmişler ve sayısız antlaşmalarla ülkemizin savunmasını, eğitimini, tüm milli kaynaklarını ve siyasetini sımsıkı ve içinden çıkılmaz bir şekilde kendilerine bağlamışlardır.⁹⁷

Sovyet tehdidi karşısında başta ABD olmak üzere Batı'yla ittifak arayışı Türkiye içinde de önemli siyasi değişimlere yol açtı. Daha demokratik yasalar için, çok partili hayata geçişten sonra eski yasalar ayıklanmaya başladı. Cemiyetler Yasası, Matbuat Yasası, Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası ve Seçim Yasası'nda değişiklikler Meclis'te eziçi üstünlüğe sahip CHP iktidarı tarafından yapıldı.⁹⁸ CHP kendi içinde yaptığı tasfiyelerle devrimci, köktenci anlayışı bertaraf ederek liberal ve antikomünist kişilere yöneldi. Soğuk Savaş'ın izlerini taşıyan Amerikan tipi demokrasi ithal edilmeye çalışılıyordu. Sovyet talepleri karşısında 4 Aralık 1945'teki Tan gazetesi baskınının ardında hükümetin kışkırtması vardı. Kemeraltı'ndaki Zincirli Hürriyet gazetesinin yakılması ise Truman Doktrini'ni ABD Senatosu'nun onaylanmasından üç gün önceye denk gelmişti. Türkiye, ABD Kongresi'ndeki gelişmeleri çok yakından takip ediyordu. Ancak, ABD de Türkiye'yi takip ediyordu. Truman Doktrini ile Temsilciler Meclisi tartışmalarında Michigan'dan P. Schafer, o günlerde Türkiye'de uygulanan basın hürriyetinin geçici ve aldatıcı olduğunu, Türk hükümetinin ABD'den yardım koparmak amacıyla gazete kapatmaktan vazgeçtiğini öne sürüyordu.⁹⁹ Türkiye'yi savunanlar ise, Türkiye'nin çok partili demokratik yaşama artık geçmiş olduğunu, basının tam anlamıyla serbest olduğunu, Amerikan yardımının iç dış güçlükleri azaltacağını ve böylece Türkiye'de tam bir demokrasinin kurulmasına yardımcı olacağını söylüyorlardı.¹⁰⁰

1948-1956 yılları arasında Türkiye'nin gerek Marshall Planı gerekse Karşılıklı Güvenlik Programı kanalıyla ABD'den aldığı ekonomik kredi toplamı 120.627.686 dolardır. 1945-1952 yılları arası -hibe de dahil olmak üzere- ABD'den alınan toplam ekonomik yardım ise 343 milyon dolardır.¹⁰¹ 1945-1965 yılları arasında ABD'den alınan

97 Niyazi Ünsal, *Terör Olgusu ve Türkiye Gerçeği*, Doruk Yayınları, Ankara, 1996, s.367.

98 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, 1996, s.205.

99 Congressional Records, c.3, bölüm 4, s.4970'ten akt. Ülman, *age*, s.105.

100 Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, s.353-354'ten akt. Ülman, *age*, s.105.

101 USAID, *Economic and Social Indicators-Turkey*, U.S. AID Mission to Turkey, Economic Analysis Staff, Ankara, 1973, s.58.

ekonomik yardım 2,3 milyar dolar civarında olup, bunun 2 milyarlık bölümü 1954-1960 yılları arasında alınmıştır. Tarım makinelerinin alınması, yol yapımı teçhizatı ithali, ulaştırma, hidroelektrik çalışmaları, petrol ürünleri temini, kömür madenlerinin geliştirilmesi, öteki madencilik faaliyetleri, et ve balık endüstrisinin geliştirilmesi ekonomik yardımların kullanıldığı önemli projelerdi. Türkiye'ye yapılan Amerikan ekonomik ve teknik yardımı 1950-1955 dönemi içinde Türk ekonomisinin canlanması sonucunu vermiş, Türk halkında yeni tüketim ihtiyaçları ortaya çıkmış ve bunların temini Demokrat Parti hükümetinin temel politikalarından biri olmuştur. Ancak, 1954 yılına gelindiğinde büyük ölçüde tarım sektöründe ortaya çıkan durgunluk nedeniyle gelişme hızı durmuştur. Kuraklık tarım üretimini etkilemiş ne iç ne de ihracat gereksinimlerini karşılayabilmiştir. Dış ticaret açığı büyürken, yabancı döviz kaynakları kurumuş; yabancı yatırımların artmaması ve kısa vadeli krediler alınamaması nedeniyle bazı ana maddelerin ithali durmuştur. Bu da üretimi yavaşlatmış, dış ticaret hacmini düşürmüş ve böylece enflasyonu hızlandırmıştır.

1950'lerde ABD, Marshall Planı çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere tek merkezden yürütülen geniş çaplı yardım programları hazırladı, bağışlarda bulundu ya da düşük faizle borç verdi.¹⁰² Marshall yardımları Türkiye'de bolluk ekonomisi gibi algılandı, ama kısa sürede yerini durgunluğa bıraktı. 1952 yılına gelindiğinde devletin döviz stokları bitme noktasına geldiğinden aşırı liberal politikalardan geri adım atıldı. 1954'lerden itibaren ekonomik darboğaz iyice hissedilmeye başlandı. 1954 yılından başlayarak Türkiye, bu açığı Amerikan yardımıyla kapamak için sık sık müracaatta bulunmuş, istenen 300 milyon dolar bir takım koşullara bağlanmış ama toplu olarak verilmemiştir. Türk-Amerikan ilişkilerindeki ilk anlaşmazlıkların 1964 yılında Johnson'un mektubunun yol açtığı çeşitli olaylarla ortaya çıktığı yaygın bir görüşse de, ilişkilerdeki bozulma süreci 1955'lere kadar geri gider. Bu tarihte Menderes Hükümeti'nin daha fazla dış yardım talebini ABD, "sağlam olmayan ekonomik politika" nedeniyle desteklemekten kaçınınca ilk anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1958 yılında borçları ödemek için büyük çoğunluğu ABD'den olmak üzere 359 milyon dolar kredi alınmış ancak bu paranın büyük bölümü eski borçların ödenmesine gitmiştir.

ABD, krediyi verdikçe yeni ekonomik programlar dayattı. Ankara'daki uçak fabrikası kapatılarak yerine traktör fabrikası yapıldı. De-

102 Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği*, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, s.377.

miryolu komünist işidir denilerek karayollarına öncelik verildi. DP hükümetine göre Türkiye, küçük bir Amerika olacaktı ve Amerika'dan saklı bir şeyimiz olamazdı.¹⁰³ Fransa ve İtalya'ya Marshall yardımıyla milyarlarca dolar veren ABD, Menderes'e 137 milyon dolar vermişti. 26 Şubat 1959'da Türkiye, Amerika'yla içeriği pek bilinmeyen bir anlaşma imzaladı: "Komünist Tecavüzlerine Karşı Amerika ile İkili Antlaşma." 1958 yılıyla birlikte ABD'nin Türkiye'ye verdiği ekonomik ve askeri yardım artmışsa da bunun görünür nedeni Menderes'in stabilizasyon programını uygulamaya başlaması, gerçekte ise Sputnik olayı sonrası Ortadoğu bunalımında Türkiye'nin öneminin artmasıydı. Sputnik olayı, ABD'nin Sovyetler'le yarışında parayı daha çok kendisi için ayırmasına neden oldu ve dış yardımlar azaltılmaya başlandı. Buna rağmen, ABD'nin artan yardımı Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözmeyecek, Başbakan Menderes Moskova'nın kapısını çalmak isteyince, seyahate çıkmadan 27 Mayıs 1960 Devrimi'yle düşecektir.

Yabancı yatırımların arka planında kendi artıklarını satarak, Türk ekonomisine büyük zarar veren bir Batı vardır. Batılılar, "Salçamızı sizden alacağız, sizden giyineceğiz" diyerek bol miktarda salça ve tekstil fabrikası makineleri sattılar. Bir kısmı eski teknoloji bu makinelerin paralarını yüksek bedeller karşılığı geri aldılar. Kurulan salça ve tekstil fabrikaları tam kapasite çalışsa, Türkiye sadece Avrupa'ya değil, Ortadoğu ve Afrika'ya yetecek miktarda mal üretebilirdi. Makarna ve bisküvi fabrikası enflasyonu da bu dönemde oluştu. Ama Batı sözünde durmadı, fabrikalar kuruldu, ama atıl kaldı.¹⁰⁴ Menderes zamanında Batı, "Sizin sanayileşmenize ihtiyaç yok. Dünyada işbirliği var. Siz bizim tahıl ambarımız olun, biz de size sanayi malları satalım" demişti. Ancak, sadece üç yıl içinde sanayi ve tarımın bir arada gitmezse yürümeyeceği, traktörlerin tarlada kaldığı, öküzlere çektirildiği görüldü. Türklere gıda, giyim ve montaj sanayi bırakılmıştı ama ürettiğimiz de elimizde kaldı.¹⁰⁵ 1967 yılında başlayan TV yayınlarıyla birlikte Batı'dan dönemin geri teknolojisi VHF televizyon ithali ve montajı yapıldı. Bu teknolojiyle üretim 20 yıl sürdükten sonra, 2. kanala ve renkli yayına geçilince pek çok kimse yeni almış olduğu televizyonda UHF sistemi olmadığı için bir televizyon daha almak durumunda kaldı.

103 Namık Behramoğlu, *Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)*, Yar Yayınları, İstanbul, 1973, s.7-8.

104 Ozan Örmeci, *İttihat ve Terakkî'den AKP'ye Türk Siyasal Tarihi*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.321.

105 Age, s.343.

2. 1960-1980 DÖNEMİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SOĞUMASI

2.1. 1960-1971 DÖNEMİ İLİŞKİLERE YÖN VEREN SİYASİ GELİŞMELER

1960 Darbesi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrası geleneksel düşman Ruslar yine kapıdaydı ve bu düşmana karşı Batı'nın dostluğuna ve desteğine ihtiyaç vardı. Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin Sovyet komünizmine karşı 1930'ların başından itibaren koyduğu tavır, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu'na katılmasını siyaseten kolaylaştırmıştır.¹⁰⁶ II. Dünya Savaşı sonrası dünyada Türkiye'nin yalnız kalmaması için çok partili bir yaşama geçilmesi kaçınılmazdı. 19 Mayıs 1945'deki söylevinde İnönü, çok partili hayata geçişi müjdelerken üç ilke belirlemişti:¹⁰⁷

1. Atatürk'ün koyduğu Cumhuriyet ilkelerinden taviz vermemek, ünlü deyişle irticaya kaçmamak,
2. Dış politika açısından polemiklere girmemek,
3. CHP iktidarı olarak yeni kurulacak partiye engeller çıkarmamak.

1950 yılına girerken Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında destek bulduğu ABD'nin çizgisine tamamen girmişti. Bu ulusal politika konusunda DP iktidarı ve muhalefetteki CHP tamamen uyum içindeydiler. Bu politikanın temel öğeleri, solun her türlüşüne karşı olmak, Sovyet karşıtı bir tutum izlemek ve ABD'nin politik çizgisini kayıtsız şartsız izlemek olarak özetlenebilir. 1945 sonrası Batı kapitalizminden yana tavır koyan siyasi kadrolar, zaman içinde kendi aralarında bölünmelere uğrasa da genel çizgileri itibarıyla bu ittifaka vazgeçilemez gözüyle bakmışlardır.

Bununla beraber, bugün olduğu gibi o dönemde de Ortadoğu için hazırlanan planlar dahilinde ABD, Türkiye'de CHP gibi katı laik bir hükümetin iktidarda olmasını istemiyordu. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle işbirliği için İslami fikirlere daha açık ve Batı'ya daha bağlı bir parti ve lidere ihtiyacı vardı. DP ve Menderes böyle bir tanıma uyuyordu. Ortadoğu için düşünülen ve Türkiye'nin başına getirilmek istendiği Ortadoğu Komutanlığı fikrini İnönü gibi bir liderin kabul etmeyeceğini biliyorlardı. Nitekim Menderes öngörülen proje için elinden gelenin fazlasını yaptı, ama kurulan komutanlığa Irak hariç bir Arap ülkesi katılmadığı gibi Ortadoğu'da Sovyetler lehine büyük bir bölünmeye neden olundu.

106 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003, s.145.

107 Tevfik Çavdar, *Bir İnkılâbın Günbatımı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.455-456.

ABD'nin vereceği paralarla Küçük Amerika hayali peşinde koşan Menderes'in sonunu hazırlayan 1957 yılında Sovyetlerin Sputnik'i uzaya fırlatması oldu. Sovyetler'le artık uzay yarışına girecek olan ABD, dış yardımlarda da önemli kesintilere başlamıştı. Bundan en çok zarar gören ülkelerden biri Türkiye olacaktı. ABD yöneticileri, Menderes yönetiminin düşeceğini öngörmüşler ama yeni gelecek iktidarın Amerikan karşıtı olmayacağını düşünmüşlerdi.¹⁰⁸ Menderes hakkındaki şikâyetler, görünüşte onun keyfi ve sert tutumla muhalefeti baskı altında tutmaya, orduyu siyasete sokmaya çalışmasıydı. ABD, Mayıs başında İstanbul'daki NATO Bakanlar Konseyi toplantısı esnasında Dışişleri Bakanları arasında yapılan özel görüşmede Menderes'e iletilmek üzere bazı telkinlerde bulundu.¹⁰⁹ 27 Mayıs hareketi ABD için sürpriz olmadı ve devrim sonrası yönetimin tutumu da ABD'yi memnun edecekti. Nitekim Devrim hükümetinin ilk yaptığı iş ABD'ye dış politikasının değişmeyeceği konusunda garanti vermek oldu. 27 Mayıs 1960 sabahı saat 04.00'te radyodan okunan (NATO ve CENTO'ya bağlılığı da bildiren) Silahlı Kuvvetler Bildirisi aynı anda ABD Büyükelçiliği'nin giriş kapısının altından atılmış bulunuyordu.¹¹⁰ Devrim'den sonra kurulan Milli Birlik Komitesi, hemen ABD'den Türkiye'ye 400 milyon dolar tutarında kredi açılması için görüşmelere başlanmasını istedi.

Türkiye, 1959'da üyelik için AET'ye başvurduğunda, Atatürk'ün 1938'de bıraktığı Türkiye'den çok farklı bir yerdedir. Tam bağımsızlıktan ödün vermeyen, emperyalist bloklarla ittifak yapmayan, kendi gücüne dayanarak kalkınan ve dünyanın hiçbir ülkesine en küçük bir bağımlılığı olmayan, borçsuz ve bağlantısız Türkiye'nin yerinde, iç ve dış siyasette özgürce karar üretemeyen, açık bütçeli, sanayileşemeyen ve sürekli borçlanan bir Türkiye vardır. Ülkeyi yönetenler Batı'ya bağlanmaktan başka bir yolun olmadığını söylemekte, söylemleri yönünde uygulamalar yapmakta, üstelik bu uygulamaları Atatürkçülük adına yaptıklarını ileri sürmektedirler. Bir bütün olarak bakıldığında Menderes dönemi dış politikası ve ABD ilişkileri, bugünkü Erdoğan iktidarının uygulamalarıyla benzeşmektedir. İkisi de kendi gündemlerini uygulamak ve yalnızlıklarını gidermek için ABD'ye aşırı dayanma ihtiyacı hissetmişlerdir. Aralarındaki fark Menderes'in liberal,

108 Congressional Hearings, 86th Congress, 1st session on MSA of 1959, April 1959, Ülman, *age*, (1968), bölüm 3, s.685-686.

109 *The New York Times*, 2 May 1960'dan akt. Ahmet Akif Mücek, *Asimetrik Savaş ve Provokasyon Süreci*, Gökkuşluğu Yayınları, İstanbul, 2010, s.56.

110 Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.200.

Resim 17: 27 Mayıs 1960 sabahı

Erdoğan'ın ise İslamcı ideoloji nedeniyle ABD'yi kullanmak istemeleridir. İkisinin de ülke içindeki uygulamaları dikta rejimine dönüşürken, halk hareketlerine neden olmuş ve uluslararası ortamda ABD'nin taşeronu olma rolü, güvenilir bir ülke imajı yaratmıştır. ABD'nin ipine sarılmak, hep olageldiği gibi kimseye yaramamıştır.

1959 yılında toplam ekonomik yardım 167 milyon dolar iken, 1960 yılında 103 milyon dolara düşmüş, bunun %75'ini ABD, %25'ini Almanya sağlamıştı.¹¹¹ Her ne kadar Milli Birlik Komitesi yönetimi 1961 Ekim'ine kadar bütçeyi denkleştirmiş, enflasyonu kontrol altına almış, dış ticareti bir düzene sokmuşsa da, Menderes döneminden 1,5 milyar dolar borç kalmıştı. Hükümetin girişimleriyle ABD yardımı 1961'de 126 milyon, 1962'de 188 milyon, 1963 yılında 237 milyon dolara yükseldi. 1964 yılından itibaren ABD dış yardımı General Clay'in başkanlığında bir komisyonun Kongre'ye sunduğu bir rapor kapsamında tüm ülkelerde kısıtlanmaya başladı. Türkiye de bundan nasibini aldı ve yardım 1964 yılında 148 milyon dolara düştü ve izleyen yıllarda bu düşük seviye devam etti. ABD'nin bu dönemde Türk kromu yerine daha düşük fiyattaki Sovyet kromunu tercih etmesi de Türk ekonomisini zor durumda bırakmıştır.¹¹²

111 Congressional Hearings, 88th Congress, 1st session on S.1276, April 1959, June and July 1963, Foreign Assistance Act of 1963, Ülman, *age*, (1968), s.638.

112 *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1963.

Küba Krizi

1960-1963 yılları arasında Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen önemli hususlardan birisi, orta menzilli balistik füzelerin Türkiye'ye ve Rus füzelerinin de Küba'ya konuşlandırılmış olmasının doğurduğu bunalımdı. Türkiye ile ABD arasında 1959 yılında müzakereleri başlayan Jüpiter adlı orta menzilli balistik füzelerin yerleştirilmesi kararı 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra verildi. Gerçekte bu silahlar hizmete sokulduğu zaman da demode olduğu iddia edilmiş ve bu itibarla bu silahların Türkiye'ye verilmesindeki sakıncalar Temsil Heyeti Başkanlığı'nca tartışılmıştı. 1960 Kasım'ında iktidara gelen yeni Başkan Kennedy 1961 yılı baharında bu füzelerin Türkiye'den geri çekilmesini istemiş ve bu teklif Türkiye'ye iletilmiştir. Türk askeri makamları kısa bir süre evvel kabul ettikleri bu silahların geri alınmasına itiraz etmişler; ABD yetkilileri çeşitli kez bu isteklerini belirtmelerine karşı Türkiye'den aynı itirazların gelmesi üzerine meseleyi kapatmışlardı.¹¹³ Ancak bu silahların mevcudiyeti, 1962 yılında meydana gelen Küba bunalımında SSCB'nin Türkiye'yi bir pazarlık konusu haline getirmesine yol açmıştır.

Küba Krizinin Türkiye'yi ilgilendiren ve Türkiye'yi pazarlık masasına süren beyanlardan SSCB Başbakanı Kruşçev'in 26 Ekim 1962 tarihindeki açıklaması şu şekildedir:¹¹⁴

"(...)

Küba için endişeleniyorsunuz. Amerika Birleşik Devletleri'nin kıyılarından denizası 90 mil mesafede bulunduğu için sizi endişelendirdiğini söylüyorsunuz. Fakat Türkiye de bizim bitişimizdedir. Sınır nöbetçilerimiz, devriye gezerek birbirlerini gözetlemektedir. Bizim için bu hakkı tanımazken saldırı amaçlı olarak nitelendirdiğiniz silahların kaldırılmasını ve ülkeniz için güvenlik talep etme hakkınız olduğuna mı inanıyorsunuz.

(...)

...Saldırı amaçlı olarak nitelendirdiğiniz bu silahları Küba'dan çekmeyi kabul ediyoruz. Bunu yapmayı ve Birleşmiş Milletler'de bu taahhüdümüzü beyan etmeyi kabul ediyoruz. Buna karşılık sizin temsilciniz de, Sovyet devletinin menfaat ve endişelerini akılda tutarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin ben-

113 B. Gregory Marfleet, "The Operational Code of John F. Kennedy During the Cuban Missile Crisis: A Comparison of Public and Private Rhetoric", *Political Psychology*, c.21, no. 3, s.545.

114 Letters Between Khrushchev and Kennedy, library.thinkquest.org, erişim tarihi 10.02.2014, <http://library.thinkquest.org/11046/sitroom/letters.html>

zer silahlarını Türkiye'den tahliye edeceğini beyan edecektir. Bunu ne zaman yürürlüğe koyabileceğiniz hususunda bir anlaşmaya varalım."

Görüldüğü gibi iki süper devlet, Küba ve Türkiye'nin bilgisi, iradesi, inisiyatifi dışında pazarlık yapmaktadır. Başkan Kennedy'nin, Krusçev'in mesajına 27 Ekim 1962 tarihli cevabında Türkiye'yle ilgili bir husus yoktur. Kennedy, Türkiye'nin meselesini bir ittifak sorunu olarak telakki etmiş ve bunu Küba ihtilafıyla bir tutmayacağını ve karşılıklı bir pazarlık konusu yapamayacağını zımnen belirtmek istemiştir.

Sovyetler Birliği Başkanı'nın Türkiye'deki füzeler ve üsler hakkındaki beyanları karşısında Türk hükümeti pek az resmi açıklamada bulunmuş, 27 Ekim'de hükümete yakın çevrelere atfen aşağıdaki bilgi verilmiştir:¹¹⁵

"Türkiye'deki füze üsleriyle Küba'daki füze üsleri hukuki ve asli mahiyetleri bakımından aynı değildirler. Küba üsleri tecavüzi, bizdekiler ise tedafüi'dir. Bu bakımdan aynı şekilde mütalaa edilemezler. Üstelik Türkiye ve İtalya'daki üsler bir kişinin emrinde değil, NATO camiası içindedir ve NATO Komutanlığı'na bağlıdır. Küba'daki üsler ise doğrudan doğruya Rusların emri altındadır. Bunlar hukuki bakımdan aynı değildirler. Bunun için konuyu birlikte mütalaa etmemek lazımdır."

Türk Dışişleri Bakanı, "Memleketimizde bulunan güdümlü mermiler savunmada kullanılmak üzere kurulmuştur. Pazarlığa giremeyiz" demiş ve 1 Kasım 1962'de İran Şahı'nın Yeşilköy havaalanında uğurlanmasından sonra, Dışişleri Bakanı basın mensuplarıyla konuşmasında, "Üsler bizim için paratoner vazifesi görmesi itibariyle hem tehlike hem de garanti teşkil etmektedir. Bizimkiler tesis edildiği zaman, Rusya'da bize karşı üsler mevcuttu. Bizim üsler, Rus üslerinin mevcudiyeti ve bu üslere istinaden yapılan tehditler üzerine bir milletlerarası tedafüi teşkilat olan NATO'nun kararıyla tesis edilmiştir. Bizde 1 ila 2 üs varsa bizi ihata eden Varşova Paktı ülkelerinde, bilhassa Rusya'da çok daha büyük ölçüde üsler mevcuttur. Bizdeki üslerin kaldırılmasını isteyenler, evvela Türkiye'ye karşı tehdit teşkil eden daha büyük ölçü ve miktardaki üslerin de kaldırılacağını vaat etmeli ve gerçekleştirmelidirler"¹¹⁶ açıklamasında bulunmuştur.

115 A. Öner Pehlivanoglu, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003, s.113.

116 *Milliyet*, 2 Kasım 1962.

Bu olaydan sonra ABD, Avrupa'daki sorununu NATO'ya taşımış ve nükleer şemsiyenin karadaki sabit füze sistemleri yerine nükleer başlıklı Polaris füzeleri taşıyan denizaltılarla Akdeniz'e gönderilmesiyle çözülmesine karar verilmiştir. Türk hükümeti, 23 Ocak 1963 tarihinde Jüpiter füzelerinin kaldırılmasına muvafakat ettiğini bildirmiş; İtalyan hükümeti de 24 Ocak 1963'de Jüpiter füzelerinin Polaris denizaltılarıyla değiştirilmesini ve İtalya'nın da iştirak edeceği çok taraflı bir nükleer kuvvetin teşkilini kabul ettiğini açıklamıştır. Aynı yıl içinde İngiltere'deki Thor, İtalya ve Türkiye'deki Jüpiter füze bataryaları kapatılmıştır. Çiğli'den çıkarılan füzeler karşılığında Sancar-Wood anlaşması olarak bilinen anlaşmayla Türkiye'ye iki av bombardıman filosu devredilmiştir.¹¹⁷ Bu suretle Küba bunalımı, Avrupa'daki stratejik ve karada sabit nükleer silahların kıta dışına çıkarılmasını sağlamış; Sovyetler Birliği de Küba'daki prestij kaybını, Avrupa'daki yakın bir nükleer tehdidi ortadan kaldırmış olmakla, göreceli olarak telafi yoluna gitmiştir. Ancak Sovyetler, bu ağır geri çekilişi kolay unutmamış ve bir daha tekrarlanmaması için silahlanma yarışına hız vermiştir.

U-2 Keşif Uçuşları

Türkiye, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkileri etkileyen olaylardan bir diğeri 1960 Mayıs ayı başında bir Amerikan keşif uçağının Sovyetler Birliği hava sahasında düşürülmesidir. Meselenin Türkiye'yi ilgilendiren yönü, keşif uçuşu yapan ve düşen uçağın esas üssünün Adana'daki İncirlik Hava Üssü olmasıdır. Bu üsten kalkan uçakların Rusya hava sahasına girmeleri ve bu faaliyetlerin Türk makamlarının bilgileri dışında yapılması Türkiye'yi zor duruma sokmuştur. Her ne kadar bu uçuşlara "bilimsel uçuşlar" hüviyeti altında 1956 yılında izin verilmişse de uçuşların mahiyeti hakkında Türk makamlarının hemen hemen hiç bilgileri olmamıştır. Kruşçev yaptığı açıklamada, "Bir Amerikan uçağının Sovyet sınırını geçtiğini ve Sovyetler Birliği topraklarının içlerine doğru uçuşuna devam ettiğini, akabinde uçağın düşürüldüğünü, bu uçağın ABD'ye ait olduğunu ve Türkiye, İran veya Pakistan'dan gelmesinin muhtemel olduğunu, bu harekâtın ABD nezdinde sert bir şekilde protesto edileceğini, ayrıca Sovyetler Birliği topraklarına karşı girişilen bu tecavüzkâr hareketler bakımından topraklarını ABD emrine veren ülkelere de en ciddi bir şekilde gerekli ikazda bulunulacağını"¹¹⁸ beyan etmiştir.

117 Graham Allison, Philip Zelikow, *Essence of Decision Explaining the Cuban Missile Crisis*, Longman, New York, 1999, s.92.

118 Spencer C. Tucker, *The Encyclopedia of the Cold War: A Political, Social, and Military History*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2007, s.1319-1320.

Aynı gün 5 Mayıs 1960'da ABD Dışışleri Bakanlığı da bu olayla ilgili olarak aşağıdaki açıklamayı yapmaktaydı:¹¹⁹

"...ABD Hava Kuvvetleri 3 Mayıs 1960 günü NASA'ya ait bir U-2 uçağının Türkiye'de kaybolduğunu teyit etmiştir. Bu uçak Türkiye'de Adana'daki üssünden bir meteoroloji görevini ifa etmek üzere havalanmıştır. Uçuş NASA ile Hava Kuvvetleri tarafından yürütülen bir meteoroloji görevidir."

Gelişen durum ve açıklamalar, suçlamalar karşısında Türkiye, uçağın görevinin kapalı mahiyeti, bilgisi dahilinde olsun veya olmasın, olayın bir sorumlusu haline gelmiş ve Sovyetler Birliği'nin siyasi spekülasyonuna da alet edilmiştir. Nitekim Kruşçev parlamentoda yaptığı konuşmalardan birinde aşağıdaki ifadeleri kullanarak Türkiye'yi suçlamıştır:¹²⁰

"...Sovyetler Birliği aleyhindeki amaçlarla bu gibi uçakların uçuşlarına topraklarını tahsis eden ülkelere bir kere daha ihtar ediyoruz. Baylar, ateşle oynamayınız. Bu üç ülkenin hükümetleri, (Türkiye, Pakistan ve Norveç) Sovyetler Birliği'ne karşı hava meydanlarının kullanılmasına müsaade ettikleri cihetle bu uçuşlarda suç ortağı olduklarını açıkça bilmelidirler."

Sovyetler Birliği 13 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye, Pakistan ve Norveç hükümetlerine sert bir nota göndererek Sovyetler Birliği hava sahasının ihlali için yabancı askeri uçakların kendi hava sahalarını kullanmalarına müsaade etmelerini kınamıştır.

Mayıs 1960 ayı, iç olaylar nedeniyle Türkiye'de huzursuzluğun doruk noktasına ulaştığı ay olduğundan U-2 olayı Türkiye'yi ilgilendirmeyen bir konu, bir dış olay gibi geçmiştir. 1965 yılında, yine, Amerikalıların kontrolündeki başka bir keşif uçağı düşmüştür. Olayın cereyan ettiği yerin Karadeniz yani milletlerarası bir alan olması, aynı bölgede Sovyetler Birliği'nin de yine aynı mahiyetteki keşif uçuşları yapmış bulunması meselenin süratle kapanmasına imkân vermiştir. Olayın meydana geldiği tarihlerde Türk-Amerikan ilişkileri grafiği, Kıbrıs ve Başkan Johnson'un mektubu nedeniyle bir hayli düşmüştü. İşte böyle bir ortamda özellikle askeri makamlar, bir kere daha her şeyin Türk makamlarının malumatı dışında cereyan etmesine ve

119 Raymond L. Garthoff, *A Journey Through the Cold War A Memoir of Containment and Coexistence*, Brooking Institution Press, Washington DC, 2001, s.86.

120 Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Kripto Yayınları, Ankara, 2011, s.187.

uçak düştükten sonra da hiç bir Amerikan makamının kendilerine bilgi vermek lüzumunu duymamasına karşı sert tepki göstermiştir. Genelkurmay Başkanlığı olay haberini, bu keşif uçağının düşüşünü İncirlik üssünden veya Ankara'daki bir kaynaktan değil, kendi kaynaklarıyla ve Sovyet muharebesinin deşifre edilmesinden öğrenmiş bulunuyordu. Bu haber Genelkurmay Başkanlığı'na olaydan 14 saat sonra gelmişti.¹²¹ Bu mesele kamuoyuna fazla yansımamış ve Türk-Amerikan ilişkilerindeki mevcut gerginliğe yeni bir unsur katmak istenilmemiştir.

Johnson Mektubu ve ABD'yle İlişkilerin Soğuması

Türkiye, 1950'li yılların sonunda Kıbrıs Sorunu'yla uğraşmaya başladı. 1964 yılı ise Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmaya başladığı bir yıl olmuştur. Kıbrıs'ta Rumlar tarafından Türk toplumuna karşı girişilen tedhiş olaylarında, ABD ve SSCB gibi süper güçler de dahil, BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu'nun soykırımı önleyici tedbirleri almakta aciz oluşu Türkiye'ye müdahaleden başka bir alternatif bırakmamıştır. Kıbrıs'taki Türklerin Enosis (Kıbrıs'ın Yunanistan tarafında ilhakı) adına katledilmeleri üzerine Türkiye müdahale etmeye karar verdiğinde, ABD Başkanı Johnson'un mektubu büyük şok yarattı. Johnson Mektubu'yla Türkiye müdahale konusunda katı bir biçimde uyarılarak, karar vermeden önce iki kez düşünülmesi gerektiği; bu müdahalenin Rusya'yı harekete geçirmesi durumunda, ABD ve müttefiklerinin Türkiye'nin yardımına gelmek istemeyebileceği bildirilmiştir. Johnson, Türkiye'nin askeri harekâtı Sovyetler'in Türkiye'ye saldırmasını tahrik edecek olursa NATO'nun Türkiye'yi savunmakla yükümlü olmayacağını sert bir dille ifade ediyordu.¹²² Johnson'un mektubu, Türk kamuoyunda 1960'lar boyunca genel bir kırıngılığa neden olmuştur.

İnönü Johnson'a 13 Haziran'da bir cevap verdi. Oldukça yumuşak bir ifadeyle kaleme alınan bu cevapta şu hususlar belirtiliyordu:¹²³

Mektubun yazılış tarzı ve içeriği Türkiye için hayal kırıcı olmuştur. Türkiye işin başından beri ABD'yle karşılıklı görüş alışverişinde bulunmuştur.

121 Age, s.191.

122 Dışişleri Bakanlığı Belleteni, sayı 16, 31 Ocak 1966, s.100-103'ten akt. Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.231-232.

123 Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara, 1996, s.34.

Kıbrıs Rumları silahlanarak yasadışı faaliyetlere girişmiş, Yunanistan tarafından desteklenmiş, Türkiye'nin uyarılarına rağmen ABD bir şey yapmamıştır.

Antlaşmalardan doğan zorunluluklarını, yükümlülüklerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifaktan söz edilemez.

NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

İnönü, Başkan Johnson'un daveti üzerine 21 Haziran'da ABD'ye gitti. Johnson, mektubun kötü etkisini silmek için İnönü'ye kendi özel uçağını tahsis etmiştir. Johnson Mektubu Türkiye-Sovyetler münasebetlerini yeni ve farklı bir gelişme dönemine sokmuş, Türkiye'ye SSCB'yle devamlı bir gerginlik içinde olmanın gereksizliğini göstermiştir.

1960 sonrası Türkiye'de bir sol hareketin ortaya çıkması ve Kıbrıs Sorununda ABD'nin aldığı tutum, ABD karşıtı duyguları kuvvetlendiren olaylar olmuştur.¹²⁴ Küba krizi de kendi çıkarları söz konusu olduğunda ABD'nin müttefik gibi davranmadığını ortaya koymuştu. 1964 Ağustos'undan itibaren Türkiye'de ABD karşı duygular gün geçtikçe güçlenmeye başlamış, Türkiye'nin NATO, ABD ve genel olarak dış politikasında değişimler görülmüştür. Türkiye artık çıkarlarının ABD'yle uyuşup uyuşmadığına daha çok dikkat etmektedir. Türkiye, ABD'nin savunuculuğunu yaptığı NATO içindeki Çok Taraflı Nükleer Güce (MLF) katılmaktan vazgeçmiş, Şubat 1965'te atom gücüyle çalışan Amerikan Savannah gemisinin İstanbul limanı ziyareti reddedilmiş, ABD'nin Vietnam politikası da desteklenmemiş, ABD'nin Vietnam'a asker gönderilmesi isteği reddedilmiştir. 1964 yılı sonrasında, güvenliğin ancak NATO içinde sağlanabileceği konusundaki genel politika, modernleşme ve Batı'ya bağlılığı özdeşleştirmiş bulunan anlayış ve ABD'ye ekonomik bağımlılık, Türkiye'nin NATO ve ABD'den tam kopmasını engellemişse de, ilişkilerin katı niteliği gevşemiş, böylece gerek Sovyet Bloku gerekse komşuları ve Üçüncü Dünya Devletleri'yle yakınlaşma politikasına olanak sağlamıştır. Bundan sonra Türk yöneticileri dış politikaya belirli bir esneklik vermeye ve ABD'yle ilişkilerin kapsamını daraltmaya çalışmışlardır.

1964 yılındaki Kıbrıs krizinden itibaren 1960'lar ve 1970'ler Türkiye'de Amerikan karşıtlığının yükseldiği ve çeşitli kesimlerde kök saldı yıllar oldu. 1968 yılında öğrenci olaylarının başlamasıyla sol öğ-

124 Fahir H. Armaoğlu, "Turkey and United States: A New Alliance", *The Turkish Yearbook of International Relations*, vol. 6, 1965, s.6.

renci örgütleri; o yıl Türkiye'yi ziyaret eden Amerikan 6. Filosu mensuplarını tartaklayıp denize atmaktan ABD Büyükelçisi Commer'in arabasını yakmaya, Amerikalı askerleri rehin alma ve kaçırmaya kadar pek çok eyleme giriştiler. 1965 yılında Amerika'nın Barış Gönüllüleri (Peace Corps) programı dahilinde Türkiye'ye gelen ve daha çok Doğu Anadolu'da tarım danışmanı ve eğitim kurumlarında İngilizce öğretmeni olan genç Amerikalıların CIA hesabına çalıştıkları inancı yaygınlaşmıştı. ABD, "sivil işgal" için bir taraftan ulusal ekonomiyi zayıflatarak teslim almaya çalışmakta bir taraftan da siyaseten toplumu bölmek için "Barış Gönüllüsü" yaftalı ajanları göndererek Türkiye'nin inanç ve etnik köken yapısının haritasını çıkarma peşindeydi. Nihayetinde 1970 yılına gelindiğinde ülkede bir tek Barış Gönüllüsü kalmamıştır.¹²⁵ Buna paralel olarak Türkiye'deki Amerikan askerlerinin sayısı 1968'de 24.000'ken 1970 yılında 16.000'e indirilmiştir.¹²⁶

2.2. TÜRK ORDUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE ABD

Türk Ordusunun Dönüşümü

TSK, son otuz yılda ve özellikle II. Dünya Savaşı içinde modernleşen Batılı devletlerin silahlı kuvvetlerinin çok gerisine düşmüştü. Amerikan silah yardımı başladığı zaman Türk Silahlı Kuvvetleri'nde I. Dünya Savaşı'ndan kalma olduğu kadar bu savaştan sonra da muhtelif ülkelerden temin edilmiş silahlar bulunmakta ve bunlar II. Dünya Savaşı'nda üretilen silah ve sistemler yanında modası geçmiş bir nitelik taşımaktaydı. Bu dönemde Silahlı Kuvvetler tamamen bir silah standardizasyonuna gitme ihtiyacını her zamankinden daha fazla duyuyordu. Stratejik kavramlarda henüz büyük bir değişiklik görülmemekle beraber taktik bilgiler, özellikle Deniz ve Hava Kuvvetlerinde büyük değişiklikler göstermekte ve alışlagelen taktik talimnamelerin değiştirilmesini, yeniden teşkilatlanmayı ve malzeme standardizasyonunu sağlamayı gerekli kılmaktaydı. Silah ve malzeme sağlamanın kaynağı artık tekti ve Amerika'nın askeri yardımının devamlı olması halinde Silahlı Kuvvetler tek bir standardı koruyabiliirdi. Dolayısıyla bu şartlar içinde zorunlu bir silah yardımıyla başlayan ABD'ye bağımlılığın uzun süreceği anlaşılmaktaydı.

ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'ni hedef alan ideolojik kamplaşma yarışında kendi bölgesel pakt sistemlerine katılmak koşuluyla pek çok ülkeye cazip yardım ve silahlanma önerile-

125 Türkmen, *age*, s.124.

126 Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, ed. Oran, c.1, s.693.

Resim 18: 6. Filo gösterileri

rinde bulundu. Bu yardım politikasının hedefi sürekli modernleşme ihtiyacı içindeki silahlı kuvvetler başta olmak üzere genellikle güvenlikle ilgili birimler (istihbarat, polis) oldu. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Amerikan sistemi görülmeye başlandı. Truman doktrini (1947), Marshall Planı (1948) ve 1952'de NATO'ya katılımıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için yeni imkânlar sağlandı. Türkiye, Amerika'yla askeri temaslarını kolaylaştırmak için 1949 tarihinde, ABD askeri kısaltmalarının kısa bir sözlüğünü Türkçe olarak yayımladı.¹²⁷ JUSMMAT Ordu, Tümen ve Alay Karargâhlarında arazi eğitimini sevk ve idare etmek amacıyla 1952'de ülkeye geldi. Bu kuruluş zengin bir yardım programıyla daha iyi malzemenin alımı için ihtiyaç duyulan fonları da beraberinde getirdi. Yabancı sermaye yatırımları ve yardımları Türk ekonomisini kalkındırmaya yardım ederken subay maaşlarında artışlar oldu.

Diğer önemli değişiklikler ise sınıf okulları ve eğitim merkezlerinin kurulması, teknik eğitim ve öğretiminin yaygınlaştırılması ve daha fazla subayın yurtdışında öğrenim görmesinin sağlanması ol-

127 Orkunt, *age*, s.56.

muştur.¹²⁸ Amerikan silah ve malzemelerini kullanmayı öğretmek için çeşitli askeri okullarda Amerikalılar gözetiminde kurslar açıldı ve birçok subay ve astsubay bu maksatla ABD ve Batı Almanya'da kurslara katıldı. Mevcut Harp Akademilerine ilaveten, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Pakistan gibi ülkelerin harp akademilerinde ve NATO'nun müşterek akademilerine de (NATO Savunma Koleji gibi) eğitim maksadıyla Türk subayları gönderildi. Bir kaynağa göre, 1950-1968 yılları arasında Amerikalılar tarafından eğitilen Türk askeri personelinin sayısı 16.894 kişi olmuştur.¹²⁹ Harp Okullarında, subayların eğitimlerinin geliştirilmesinde çeşitli ülkelerde önemli bulunan özellikler alındı. Kısa zamanda ordunun kuruluşu ABD teşkilatlanmasına benzetildi, personel ve malzeme kadroları aynen alındı. Kuruluş ve kadrolar değişince eğitim, taktik ve ikmal düzenlemeleri de değişti. Harp Akademileri ve askeri okulların programları da değiştirildi.¹³⁰ Amerikan askeri okullarında IMET¹³¹ programı çerçevesinde her yıl Türk subayı eğitmeye başlandı. 1988 yılında IMET programında eğitim gören Türk Subayı 188 iken, o zamana kadar eğitimden geçmiş toplam subay sayısı 4.461'e ulaşmıştı.

Amerika'yla sürdürülen bu faaliyetler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde belirli derecede bir Amerikanlaşmaya yol açmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde iki esas talimname tipi oluştu: Milli Talimname ve Sahra Talimnamesi. Bunların birincisi kendi milli bünyemize göre kaleme alınanlar, ikincisiyse bazı ufak değişikliklerin dışında Amerikan talimnamesinden aynen tercüme edilenlerdi.¹³² Sahra talimnameleri, bir ordu için harekât ve taktikle ilgili problemlerin çözümlenmesinde çeşitli düşünce tipleri sağladığından oldukça önemlidir. Amerikan talimnamelerinde, daha ziyade Orta Avrupa'yı hedef alan pek çok gelişmiş malzeme ve nükleer silahların kullanılması esas alınmaktadır. Oysa bu esasların Türk Silahlı Kuvvetleri ve Üçüncü Dünya Ülkeleri için kullanılabilirlikleri şüphelidir. Amerikan etkisinin diğer bir örneği ise, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, ABD askeri makamlarının kendi bünyelerine uygun olarak geliştirdikleri dokuz harp prensibini aynen benimsemesidir. Buna rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri pek çok askeri konuda ısrarla ABD'nin kılavuzluğunu talep etmektedir. Ancak, 2007 yılında Türk askeri talimnamelerinin ABD talimnamelerinden birebir

128 *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, s.55.

129 Mücek, *age*, s.67.

130 Erol Bilbik, "ABD Yardım Programları ve Özel Savaş", *Teori*, sayı 90, 1990, s.19.

131 IMET, International Military Education and Training, Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim.

132 Mücek, *age*, s.96.

Resim 19: Amerikan Askeri Yardımı Yeşilyurt'ta

alımını (teknik talimnameler hariç) sona ermiş ve tamamen Türk subayları tarafından hazırlanan "Milli Talimname" yazımına geçilmiştir.

Bunun diğer bir örneği, Türk Silahlı Kuvvetleri komuta yapısı ve sevk-idare anlayışının tamamen Batı ve özelde ABD anlayışına göre tasarlanmasıdır. Türk ordusu o zamana kadar süregelen beşli kuruluş yapısını terk etmiştir, ABD ve NATO'da uygulanan üçlü yapıya geçmiştir. Askeri meselelerin çözümünden, uygulanan taktikler, araç ve donanımlara kadar TSK'nın tüm anlayış ve teşkilatı ABD'nin belirlediği NATO esaslarına uygun hale getirilmiş, Türk ordusu böylece büyük bir dönüşümden geçmiştir. Amerika'da var, bizde de olsun diye yapılan pek çok komuta düzenlemesi bulunmaktadır. Buna örnek olarak ABD'den alınan bir örnekle Türk Kara Kuvvetleri bünyesinde yeni bir eğitim komutanlığının (Eğitim Doktrin Komutanlığı, EDOK) kurulmasını gösterebiliriz. Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı bu kuruluşta çalışmak üzere, bazı subaylarını ABD Eğitim Komutanlığı Karargâhı (TRADOC¹³³) ve ABD Komuta Kurmay Koleji'nde öğrenim görmeleri amacıyla göndermiştir. TSK içinde Soğuk Savaş zihniyetine dayalı harekât ve teşkilat anlayışı aşılamamış, pek çok komuta yapısında tekrarlanan kabiliyetler masrafları artırırken verimsizliğe de neden olmuştur. Kuvvet yapısının

133 TRADOC, Training and Doctrine.

modernleştirilmesi ve askeri düşünüşün sistemleştirilmesinde Batı'nın ve özellikle de ABD'nin etkisi bugün de devam etmektedir.

Türk Savunma Planlaması ve ABD

Türkiye, daha NATO'ya girmeden, 1940'lı yılların sonundan itibaren stratejik savaş ve seferberlik planlarının hazırlanmasında Amerikalılardan yardım almış, "ortak savunma planları" iki tarafça yapılmıştır.¹³⁴ Nitekim Türkiye'nin henüz NATO'ya girmediği 26 Mart 1950 tarihinde Ankara'ya gelen ABD Kara Kuvvetleri Komutanı General J. Lawton Collins'le yapılan görüşmelerde de iki taraf Sovyet saldırısına karşı savaş planlarını uyumlu kılmaya karar vermişlerdir. Ancak, İnönü'nün savaş tehlikesi olup olmadığı sorusuna Collins, "Rusya'nın atom bombası yok, Donanması yok ve uzun menzilli silahlara sahip Hava Kuvvetleri inşasına yeni başladı; ve Rusya hedeflerinden çoğunu savaşmadan elde ettiğine göre, savaş çıkarmasının kendi açısından bir nedeni yok" şeklinde cevap verir. İnönü ise görüşmelerde, "Amerikalılarla birlikte çalışıyoruz ve sizden gizleyecek bir şeyimiz yok" demiştir.¹³⁵ ABD, 1947 yılı sonunda Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun güvenliğinin kendisi açısından hayati olduğunu, bölgede İngiltere'yle işbirliğine gitmenin gereğini kabul etmişti. Ancak bir savaş çıkması durumunda, hem Batı Avrupa'yı hem de Türkiye'yi savunmayı gerçekçi bulmuyordu. Türkiye'deki stratejik çıkarlar kabul edilmekle birlikte, ABD Eşgüdüm Komitesi, Amerikan yardımında Benelüks, Kanada, Fransa ve İngiltere'ye öncelik verilmesini istiyordu. Bu nedenle Yunanistan, İtalya ve Türkiye, ikinci sırada ve sınırlı askeri yardım öngörülen ülkelerdi.¹³⁶

Soğuk Savaş yılları boyunca Türk-Amerikan ilişkilerinin doğası, bazı zamanlar ekonomik yardım söz konusu olsa dahi, genelde askeri işbirliğine dayalı olmuştur. Askeri işbirliği ise çoğunlukla Amerikan güvenlik yardımı şeklinde tezahür etmiştir. ABD Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Oramiral W. Leahy'nin, Donanma Komutanı Forrestal'a gönderdiği bilgi notunda Türk savunmasının şu şekilde geliştirilmesi öngörülüyordu:¹³⁷

"Sovyet baskısına Türkiye'nin sürekli direnişini sağlamaya yönelik olarak yeterli büyüklükte ve etkinlikle bir askeri yapılanma. Sovyetlerin herhangi bir açık saldırısı durumunda,

134 Akalın, *age*, s.258.

135 FRUS, 1950, c.5, s.1241-1247'den akt. Akalın, *age*, (2003), s.189.

136 Akalın, *age*, s.249.

137 FRUS, 1948, c.IV, s.191'den akt. Akalın, *age*, (2003), s.191.

bu saldırının ABD'ye ve müttefiklerine yükümlülüklerini yerine getirebilecek kadar geciktirilmesini sağlayacak bir savaşıma yeteneğinin geliştirilmesi."

ABD'nin Türkiye'ye Soğuk Savaş döneminde bakışıyla ilgili belgelerden biri de, daha sonra Türkiye'de büyükelçi olacak Robert Commer'in Dışişleri Bakan Yardımcısı Phillips Talbot'a 1963 yılında yazdığı nottur:¹³⁸

"Aslında hiçbir zaman Türkiye'yi öncelikli olarak NATO müttefiki mi yoksa ekonomik açıdan kalkındırılması gereken bir ülke olarak mı gördüğümüze karar veremedik. Sonuçta her ikisini de hedefledik ve hiçbirinde başarılı olmadık. Avrupalı müttefiklerimizle birlikte Türkiye'ye yaptığımız yardım oranlarında ekonomiye ağırlık versek askeri bir risk mi almış oluruz? Bence sorunun özü burada yatmaktadır ve bir karar vermemiz gerekmektedir."

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımın temelindeki stratejik düşünce, Sovyetler Birliği'yle savaşa girildiğinde Boğaz ve Ege'deki limanların, Karadeniz'dekiler gibi çok az askeri öneme sahip olduğuydu. Buna karşılık en önemli liman İskenderun olarak görüldüğünden bu limandan kuzeye doğru doğunun en stratejik bölgesi Erzurum ve sonra Ankara ve İstanbul'a doğru stratejik yol yapımı için hazırlıklara girişildi. Bir Sovyet saldırısına karşı geleneksel Türk asıl savunması Trakya'da Çatalca, doğuda ise Pasinler hattıydı. Ancak, 1948 ve 1949'da Türk askeri manevralarını izleyen Amerikalı askeri uzmanlar, bir Sovyet saldırısına karşı bu iki hattın çok kısa süre dayanabileceği ve en iyi savunmanın Toros'ların güneyinde 12 ya da 15 Türk tümeniyle yapılabileceği kararına vardılar. İskenderun bu hattın ikmal merkezi olacak, ayrıca bu bölgeden Sovyetler Birliği'nin güneyindeki endüstri ve petrol bölgeleri bombalanabilecekti. Bu nedenle onarım faaliyeti daha çok İskenderun üzerinde yoğunlaştı.¹³⁹ İskenderun'un Türkiye'den ziyade ABD'nin Ortadoğu'daki planları için seçildiğini anlamak zor değildir.

138 Memorandum for Phillips Talbot from Robert Komer, 19 February 1963, John F. Kennedy Library'den akt. Bruce Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*, Princeton University Press, Princeton, 1980, s.59-60.

139 *Survey of International Affairs, The Middle East, 1945-1950*, ed. George Kirk, Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, 1954, s.38'den akt. Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.24-25.

Nitekim ABD Ulusal Güvenlik Konseyi ve Dışışleri Bakanlığı, 1948 sonlarında İskenderun'da orta menzilli bombardıman uçaklarının inip kalkabileceği bir üs ihtiyacı belirlemişti. Öte yandan ABD, 1948 yılı boyunca Türk Hava Kuvvetleri'ne 180 adet F-47, 30 adet B-26 ve 86 adet C-47 uçağı vermişti. Bunların Sovyetler'in Basra Körfezi'ndeki petrol alanlarına ilerlemelerini ya da Süveyş Kanalı'na doğru yönelmelerini engelleyeceği umuluyordu. ABD, Diyarbakır ve Bandırma havaalanlarının bir an önce bitirilmesi ya da yüzeyinin elden geçirilmesi için çaba göstermekteydi.¹⁴⁰ İngiliz elçisinin 1950 yılı başında merkeze yolladığı rapora göre, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern savaşa 1957 yılından önce hazır hale gelmesi olanaklı değildir. 1950 başında 16 piyade tümeninden sadece 6'sı yeniden organize edilmiş ve modern silahlarla donatılmıştı. İkmal ve haberleşme sorunları şimdilik tümüyle ihmal edilmişti. Türk Hava Kuvvetleri'nin Kara Kuvvetleri'yle eşgüdümü çok azdı. Donanmaya gelince, o da pek operasyonel bir güç sayılmazdı, çünkü 1914 öncesi kömürle çalışan zırhlılardan ve bir avuç İngiliz-Amerikan destroyerinden ve denizaltısından oluşuyordu.¹⁴¹

ABD, Eylül 1949'dan sonra Sovyetler Birliği'nin nükleer silah edinmesiyle başlayan "atom dengesi" karşısında bu ülkeye karşı güvenlik tedbirlerini genişletmek durumunda kalmıştı. 1950 yılında Çin-Sovyet ittifakı ve Kore Savaşı, ABD'nin o zamana kadar atom üstünlüğü nedeniyle çıkmayacağını sandığı bölgesel savaşların habercisi olmuştu. Sovyetler Birliği böyle bir savaşı Uzakdoğu'da çıkarmaya cesaret ettiğine göre bunu Avrupa'da Yugoslavya'da da çıkarabilirdi.¹⁴² 1950'den sonra ABD'nin Batı Avrupa'nın savunması konusundaki görüşü, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'ya saldırması halinde NATO'nun iki ayrı savaş karşısında kalacağıydı:

1. Avrupa'nın işgalini önlemek için (NATO Komutanı) General Eisenhower tarafından girişilecek harekât.

2. ABD Stratejik Hava Kuvvet Komutanı General Lemay'ın komutası altındaki stratejik uçakların atom bombalarıyla Sovyet silah üretim merkezlerini tahrip etme harekâtı.

İkinci harekâtın amacı Sovyetler'in takviye göndermesinin ve savaşı sürdürmesinin engellenmesiydi. Bunun için orta menzilli stratejik

140 Melvyn P. Leffler, *Preponderance of Power*, Stanford University Press, Stanford, 1992, s.239.

141 Charles to FO, 4 April 1950, FO 371/87975RK1192/7, akt. Athanassopolou, *age*, s.153.

142 Ülman Gönübol, "Türk Dış Politikasının 20 Yılı, 1947-1965", s.161.

Resim 20: Türk ordusu yeni silah ve eğitim sistemiyle tanışıyor

bombardıman uçakları için Avrupa kıtasındakilerden daha yakın üslerle ihtiyaç vardı. İşte, ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya almasının en önemli nedeni Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne olan coğrafi yakınlığıydı.

Yukarıdaki stratejinin gereği olarak ABD, Türkiye'deki deniz ve hava üslerinin otomatik olarak Batı'nın emrine tahsis edileceğinden emin olmak istiyordu. Önce Türkiye'yi NATO'ya almadan Akdeniz Paktı'nın kurulmasıyla bu üsleri kullanmak istemiş, bu da olmayınca Türkiye'nin NATO'ya üye alınması bu üslerin kullanılmasına bağlanmıştı.¹⁴³ ABD, Türkiye NATO'ya alınmadıkça bu ülkedeki üsleri istediği zaman ve istediği gibi kullanamayacağını düşünüyordu. Türkiye'nin NATO'ya alınmak istenmesinin stratejik açıdan diğer bir önemli nedeni de Sovyet Bloğu'nun Avrupa üzerindeki askeri ve siyasi baskısını zayıflatmaktı. 1950-1954 yılları arasındaki Amerikan stratejisine göre, başka ülkelerdeki üslerin ABD'ye sağlayacağı hava üstünlüğü kadar bu ülkelerin silah altında tutacağı orduların büyüklükleri de ABD'ye müdahale için zaman kazandıracaktı. Bu, Türkiye için 22 tümenin hazırda bulundurulması demekti. 1952 Mart'ında Eisenhower Ankara'yı ziyaret ettiğinde Türkiye'nin asker seviyesini koruyabilmesi için gerekli modern malzeme ve teçhizat konusu ele alındı.

143 Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.57-58.

ABD-Türkiye Askeri Antlaşmaları (1951-1970)

Soğuk Savaş koşullarında 30 milyondan fazla nüfusu olan Türkiye'yi ABD için cazip kılan, askeri gücüyle NATO ve Bağdat Paktı gibi askeri ittifaklara girme eğilimiydi. ABD Kongresi'nde Türkiye'ye verilecek dış yardımların belirlenmesinde askeri gerekçeler öne çıkmaktaydı.¹⁴⁴ ABD'li siyasi-askeri otoritelerin Kongre'de yürütülen ikna faaliyetlerinde kullandığı temel argüman, Türkiye'nin askeri açıdan tüm modernizasyon çabalarına rağmen sürekli savunma zaafı olduğunun vurgulanmasıydı. Amerikan Yardım Heyeti'nin Türkiye'ye gelişini izleyen günlerde, Batılı, özellikle Amerikan askeri heyetlerinin Türkiye ziyaretleri gözle görünür biçimde yoğunlaştı. Truman Doktrini'yle Yunanistan'da ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, Türkiye'de ise güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek hedeflenmişti. Bunun için daha Mayıs ayı içinde 21 Amerikan subayı ve iki iktisatçı Türkiye'ye geldi.¹⁴⁵ Bir Amerikan askeri heyeti, Türkiye'nin ekonomik durumunun, orduda insan gücünü azaltarak silahlı kuvvetleri modernleştirmek yoluyla düzeltilmesini tavsiye ettiğinden, Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'de faaliyet daha çok yol yapımı ve bakımı, kargo ulaşımının geliştirilmesi, silahlı kuvvetlerin eğitimi ve silahlandırılması ile havaalanlarının onarılması şeklinde gerçekleşmiştir. Her iki ülkede de askeri yardım programları için 1949 yılında Karşılıklı Güvenlik Kanunu (Mutual Security Act) çıkarılmıştır.

Soğuk Savaş derinleşip ABD'nin Türkiye'ye ihtiyacı arttıkça, iki devlet arasında imzalanan ikili antlaşmaların sayısı da arttı. 1950 yılına kadar, 12 Temmuz 1947 tarihli ve 5123 sayılı yasaya dayanarak üç, 1950-1960 arası 31, 1960-1976 arası ise 20 ikili antlaşma imzalanmıştır.¹⁴⁶ 1947 yılının ikinci yarısında Türk gazetelerinin büyük çoğunluğunun manşetlerini, Batı, özellikle ABD'yle ilişkiler, heyetlerin karşılıklı ziyaretleri işgal etmiştir. Amerikalı yetkililerle yapılan röportajlar, gazetelerde sıkça yer aldı. 1947 Askeri Yardım Antlaşması'nın dördüncü maddesi, Kıbrıs Sorunu dolayısıyla Türkiye ile Amerika arasında gerginliğe sebep oldu. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararı alması üzerine, Başkan Johnson, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964'te yazdığı mektupta, Amerika'nın bu antlaşma çerçevesinde verdiği silahların,

144 Bugün de Soros'un "En önemli ihraç ürününüz askeriniz" demesi Türkiye'ye bakışta pek bir şeyin değişmediğini göstermektedir. Bkz. Paul Sweezy, Paul Baran, Harry Magdoff, *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1975, s.184-185.

145 Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.23.

146 Mehmet Gönübol, Ömer E. Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.341.

dördüncü maddede belirtilen amaca aykırı olarak Kıbrıs'a yapılacak bir müdahalede kullanılamayacağını ileri sürmüştür. 1975 silah ambargosu kararında ise anlaşmanın bu maddesine doğrudan atıfta bulunulmamışsa da, 1974 Temmuz'undaki Kıbrıs Harekâtımız dolayısıyla yapılan eleştiriler zikredilmiştir. 1975 silah ambargosu, esas itibariyle 1961 Dış Yardım Kanunu'na göre tatbik edilmiştir.

"İkili Antlaşmalar", Türkiye NATO'ya katıldıktan sonra ortaya çıkan bir konudur. NATO kurulduktan sonra üye devletler arasında 1951 Haziran'ında "Kuvvetler Statüsü Antlaşması" olarak adlandırılan ve üye devletlerdeki Amerikan kuvvetlerinin statüsünü düzenleyen bir antlaşma imzalanmıştı. Türkiye NATO'ya katıldıktan sonra 10 Mart 1954'te bu antlaşmaya katılmış ve bu çerçeve içinde Amerika ile Türkiye arasında 23 Haziran 1954'te "Askeri Kolaylıklar Antlaşması" imzalanmıştır. Bundan sonra bu antlaşmaya dayanarak, Amerika ile Türkiye arasında bir takım ikili antlaşmalar yapılmıştır. Bu ikili antlaşmalar esas itibariyle iki konu üzerine odaklanmaktaydı. Birincisi, Amerikalılara sağlanan üs ve tesislerdi. İkinci kısım antlaşmalar ise, Amerikalı personelin Türkiye'de sahip olacağı yetkileri ve ayrıcalıkları tespit ediyordu. Başbakan Süleyman Demirel'in 1970 yılında bir basın toplantısında açıkladığına göre o tarihe kadar ABD'yle 91 tane antlaşma yapılmıştır. Bunlardan 16'sı kanunla onaylanan, 12'si harita, 6'sı yürürlükten kalkmış, 4'ü bilimsel, 26'sı yardım, 14'ü NATO içinde alınan kararlar çerçevesinde yapılan, 13'ü ise 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması'ndan kaynaklanan antlaşmalardır.

Bu antlaşmaların büyük çoğunluğunun 1952-1960 döneminde imzalanmış olması, dönemin iki ülke arasındaki ilişkilerinin sıklığını göstermektedir. ABD, 1947 antlaşmasının hükümlerine atıfta bulunarak Türkiye'yle çok sayıda ikili antlaşma yapmış ve Türk topraklarında askeri tesisler kurduğu gibi birçok siyasal, ekonomik ve askeri ayrıcalıklar kazanmıştır. İkili antlaşmaların pek çoğu TBMM'den geçirilmeyerek yürütme antlaşmaları biçiminde ya Dışişleri Bakanlığı ya da Genelkurmay tarafından imzalanmış ve genellikle imzalandıkları gün yürürlüğe girmiştir. İkili antlaşmalardan bazıları gizli, açık olanların çoğu birbirinin tekrarı şeklinde ve yardımın nasıl yapılacağına ilişkindi. İkili antlaşmalardan bazıları şunlardır:

7 Ocak 1952 tarihli Ortak Güvenlik Antlaşması; Türk hükümeti, ABD'nin askeri girişimlerini destekleme ve gerekirse yardım etme taahhüdü altına girmekteydi.

10 Mart 1954 tarihli Kuvvetler Statüsü Antlaşması ve Bu Antlaşmanın Uygulanmasına İlişkin 16 Temmuz 1956 tarihli antlaşma; ABD'nin Türkiye'de bulunduracağı kuvvetlerin statüsü, Amerikan personelinin karıştığı olaylarla ilgili antlaşmalar üzerinde pek çok tartışma yaşanmıştır.

23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması; Türk kamuoyunu uzun süre meşgul eden, TBMM'den geçirilmeden Bakanlar Kurulu kararıyla imzalanan bu gizli antlaşma, BM'ye de tescil ettirilmemiştir. Antlaşma esas olarak ABD'nin Türkiye'de stratejik bir hava üssü kurmasını, Amerikan uçaklarının Esenboğa, Diyarbakır, Eskişehir ve İzmir havaalanlarında, Amerikan gemilerinin Türk limanlarında barınma ve tamir kolaylıklarından yararlanmalarını, çeşitli tesisler kurabilmesini öngörmektedir.¹⁴⁷ Gizli olan bu antlaşmanın hükümlerini kesin bir biçimde ortaya koyma imkânı yoktur.

23 Haziran 1954 tarihli Vergi Muafiyetleri Antlaşması; Türkiye, Kuzey Atlantik İttifakı çerçevesinde müşterek savunma için yapılan masraflara vergi uygulayamayacaktır.

25 Nisan 1955 tarihli Savunma Kolaylıkları Yardım Programına Ait Antlaşma; Askeri Kolaylıklar Antlaşması'na göre kurulacak tesisler ve verilecek malzemelerin kullanım amaç ve biçimleri saptanmaktadır.

10 Haziran 1955 tarihli Atom Enerjisi Antlaşması; ABD yardımıyla Türkiye'de atom araştırma reaktörleri kurma yetkisi vermektedir.

1960'dan itibaren değişim gösteren Türk-Amerikan ilişkileri 1980 yılına kadar inişler çıkışlar, çalkantılar, sarsıntılar ve krizler geçirmiştir. Bu dönemin başlangıcını sadece 1963-1964 Kıbrıs buhranı ve bu buhran sırasında Başkan Johnson'un Başbakan İnönü'ye yolladığı mektuba ve bunun yarattığı atmosfere bağlamak yanlış olur. 1960'lardan itibaren dünya da değişmeye başlamış, 1962 Küba krizinden sonra uluslararası politikanın yapısı ve unsurlarında da esaslı değişiklik ortaya çıkmıştır. Genel çerçevede meydana gelen bu değişimlerin Türkiye'ye de, Amerika'ya da, karşılıklı ilişkilerinde bir takım yeni manipülasyon imkanları verdiği bir gerçektir. 1962 Küba krizi üzerine Amerika'nın, modası geçmiş bile olsa, Türkiye'nin rızasını almadan Jüpiter füzelerini sökmeye karar vermesi ve 1964 Johnson Mektubu, Türkiye'de "ikili antlaşma-

147 Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.22, sayı 4, Ankara, 1968, s.152.

lar" meselesini ortaya çıkarmıştır. İlerleyen yıllarda Amerikalılara sağlanan ayrıcalıklar sürtüşmelere ve sosyal rahatsızlıklara neden olmuştur. Kamuoyunun baskısı üzerine Türk hükümeti, 7 Nisan 1966'da ABD hükümetine verdiği bir muhtıradan, antlaşmaların "tedvin ve ıslahı"nı yani konsolidasyonunu istemiştir. Türkiye'nin bu müracaatı üzerine başlayan müzakereler sonucunda 3 Temmuz 1969'da Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.

3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması, 1965 yılından sonra imzalanan ikili antlaşmaları tek bir metin içinde toplamak üzere yapılmıştır. Böylece Türkiye'nin çıkarlarına daha uygun ve U-2 olayı gibi oldubittilerin önüne geçecek bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu antlaşmayla,¹⁴⁸

**Demirel: Bu savunma düzeninden çıkarsak
Amerikalıların kurduğu tesisler bize kalır**

İKİLİ ANLAŞMALAR İÇİN MÜZAKERELER BAŞLADI

**Başbakan, casus
uçuşları için bir
açıklama yapmadı**

ANKARA, (HA) — Gripal bir enfeksiyon geçiren Başbakan Süleyman Demirel, dün evinde gazeteciler ile yaptığı sohbet toplantısında, Türkiye ile Amerika arasındaki ikili 55 anlaşmanın gözden geçirildiğini açıklamıştır.

Başbakan, son aylarda yeniden Türkiye'deki Amerikan tesisleri ve NATO hakkında başlıyan münakaşalarla ilgili soruları cevaplandırmış ve "Türkiye'de Amerikan üsü diye bir şey yok. Türkiye'de tesisler var." diyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

— "Türkiye'deki tesisler, NATO'dan önce, 1917 Antlaşmalarına kadar vardı. Üçün hükümetin imzalamış olduğu ikili anlaşma yoktur. Türkiye'nin içinde bulunduğu anlaşmalar, Türkiye'nin menfaatleri ve ortak savunması için imzalanmıştır.

55 ANLAŞMA VAR

Tesislerin, Türkiye'nin rızası ile yapıldığını belirten Demirel, ikili anlaşmalar konusunda da şunları söylemiştir:

— "Amerika ile aramızda 55 kadar ikili anlaşma vardır. Bunların hepsi gözden geçirilmiş ve bazılarının üzerinde müzakereler başlamıştır. Menfaatimize olmayanlar ele alınmıştır. Bunların müsterek bir hukuk düzenine başlanması için müzakereler yapılmaktadır. Birim kendi nizamımız bakımından, bu 55 avrı ikili anlaşmanın bir tek maddeye ıcrası gibi konularda da çalışmaktadır. Biz, istediğimiz zaman, bu savunma düzeninden ıraklık, bu tesislerin hepsi hırsıdır. Hâdis bundan ibarettir."

CASUS UÇUŞLARI

Başbakan Demirel, bu arada, Amerikan uçaklarının Türkiye'den kalkıp casus uçuşu yapmalarına müsaade edilmeyeceği yolundaki haberlerle ilgili bir soruya da şu cevabı vermiştir:

— "Bu çok mevzili bir olaydır. Zannederim birkaç yıl önceki U-2 uçuşu meselesinden çıkıyor. Bu konuda yapacağım bir açıklama yok."

Resim 21: ABD Askeri Antlaşmaları ile ilgili gazete kupürü

148 Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.46.

1. Kullanılacak tesislerdeki uygulamaların NATO yükümlölüklerimiz dışına çıkmaması,
2. Bu tesislerin TC hükümeti mülkiyetinde olduğu ve faaliyetleri üzerinde mutlak ve tam kontrolü olduğu,
3. Bu tesislerde TC hükümetinin istediği kadar askeri ve sivil personel bulundurabileceği,
4. Her müşterek tesisin mahiyet, amaç ve süresinin TC hükümeti tarafından onaylanması,
5. Tesislerde görev alacak ABD personelinin miktarı, silah ve teçhizatı, ikmal maddelerinin TC hükümetinin kontrolüne imkân verileceği

hükme bağlanmıştır. Bu antlaşma da TBMM'den geçirilmemiştir. Yeni düzenlemeler öncesinde ABD'nin Türkiye'deki faaliyetlerine sağlanan kolaylıkların vahametini göstermekle beraber bu düzenlemelerin durumu ne kadar düzelttiği de İncirlik ve Çekiç Güç üzerinden yapılan uygulamalarda görüleceği gibi tartışmalıdır.

Türkiye'deki Amerikan Askeri Tesisleri

ABD, 6. Filo'dan havalanacak uçakların yanı sıra Türk topraklarında üs elde etmek suretiyle, Sovyetler Birliği'nin hayati endüstri merkezlerini ve askeri tesislerini içine toplayan güney ve merkez bölgelerini rahatlıkla vurabilme olanağı sağlamış bulunmaktaydı.¹⁴⁹ Türkiye'de kurulan Amerikan üs ve tesisleri dört ayrı kategoride incelenebilir:¹⁵⁰

1. Hava üsleri,
2. Stratejik füze tesisleri,
3. Radar ve muhabere tesisleri,
4. Bu üslerde görevli personel ve yakınlarının kaldıkları tesisler.

Türk hükümeti bu üs ve tesisler için ABD'ye toplam olarak 32 milyon m² toprak tahsis etmiştir. İkili antlaşmalara uygun olarak,

14 Ekim 1953 tarihinde İzmir'de Çiğli Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri kuruldu. Amerikalı bir komutanın altında Türk ve Yunan havacılarından oluşan bu birim, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri'ne hava desteği sağlayacaktı. Bu iki kuvvete 1955 tarihinde atom silahları verilmesi kararlaştırıldı.

5 Mart 1955'te ABD, Adana İncirlik'te bir havaalanı inşa etti ve Amerikan Hava Kuvvetleri üsse yerleşti. Bu üs 1957 yılından

149 *The New York Times*, 2 April 1957'den akt. Akalın, age, s.76.

150 Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.118.

sonra U-2 istihbarat uçaklarının üs ve faaliyet merkezi haline geldi.

ABD, İskenderun'da tamir ve makine atölyeleri, kuru havuz ve deniz eğitim merkezinden oluşan bir deniz üssü kurdu. Bu üs 20 Ekim 1953 tarihinde Türk makamlarına devredildi ve Türk makamları da NATO hizmetine açtı.

Bunların dışında, Türkiye'de kurulan üsler arasında birinci derecede önemli olarak, İzmit (Karamürsel) Hava Üssü ve Diyarbakır (Pirinçlik) üsleriyle ikinci derecede önemli Manisa, Afyon, Konya, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Ankara radar ve telsiz tesisleri sayılabilir. Bu üs ve tesisler Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri tarafından yönetilmekte olup, savaş sırasında NATO'nun emrine girecekti.

Amerikan Hava Kuvvetleri'nin Türkiye'deki bir başka alt kade-me komutanlığı TUSLOG (The United States Logistics Group-Türk Amerikan Lojistik Grubu) olup, merkezi Ankara'dadır ve Doğu Akdeniz ile Ortadoğu'daki Amerikan kuvvetlerine lojistik destek sağlamaktadır.

19 Haziran 1951'de imzalanan ve ülkemizin 10 Mart 1954 tarihinde taraf olduğu "Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme" (NATO/SOFA) ile Türkiye ve ABD arasında Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 2. ve 3. maddeleri çerçevesinde 29 Mart 1980 tarihinde imzalanan "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" (SEİA) bugün için ülkemizdeki Amerikan askeri varlığının tabi olduğu esasları belirleyen temel belgelerdir.¹⁵¹ Bu meyanda, NATO savunma planlarını desteklemek üzere, TSK 10. Tanker Üssü'nde (İncirlik) konuşlanmasına izin verilen ABD rotasyon filosu uçaklarının ve bunların destek birliklerinin Türkiye'ye geliş ve gidişleri ile faaliyetleri, antlaşmalara uygun olarak yürütülmektedir. Türkiye'nin NATO'ya girmesinin ardından bu üyelik çerçevesinde 1954 yılında kabul edilen Kuvvetler Sözleşmesi (SOFA) kapsamında pek çok Amerikalı Türkiye'ye geldi. 1959'a gelindiğinde 20 değişik Amerikan askeri komuta birimi ve buna bağlı sivil örgüt bulunmaktaydı. Sadece JUSMMAT'ta (Joint US Military Mission for Aid to Turkey-Türkiye'ye Yardım İçin Ortak ABD Askeri Kurulu) 1.200 Amerikalı çalışıyordu. 1966'da Türkiye'deki Amerikalı rakamı 30.000'i geçmişti. Bunlar JUSMMAT haricinde çoğunlukla İzmir'deki iki NATO Bölge Karargâhı, 1954 Bağdat Antlaşması sonrası kurulan CENTO (1979'da

151 *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, s.45.

dağıtıldı), Amerikan Savunma İletişim Dairesi, NATO ve ABD hava savunma ya da dinleme istasyonlarında çalışıyorlardı.

Mayıs 1947'nin sonuna doğru Truman Doktrini kapsamında ABD Kongresi 100 milyon dolarlık yardımı serbest bırakınca, bu yardımın kullanılmasını takip için Ankara'da ABD tarafından JAMMAT¹⁵² kuruldu. 1958 yılında ise adı JUSMMAT¹⁵³ oldu. JAMMAT'ın havacılık birimi 1948 yılında Türk Hava Kuvvetleri'ne Amerikan uçakları ve uçuş konularında eğitim vermeye başladı. Aynı birim Balıkesir, Diyarbakır, Bandırma, Eskişehir, Merzifon, Batman, Adana (İncirlik) ve İzmir (Çiğli) hava üslerinin de modernizasyonu, tasarımı ve inşası konusunda Türkiye'ye yardım etti. Bu kurula bağlı olarak tümen komutanlıklarına kadar her büyük karargâha bir askeri ekip (field team) verildi. 1961 yılında Ankara'daki Amerikan Askeri Yardım Kurulu bütçe projeksiyonunun gerekçeleri, Türkiye'nin bağımsızlığını (Sovyet uydusu olmaması), Batı'ya bağımlılığının devamını ve Sovyetler'e karşı koymaktaki kararlılığı ve kapasitesinin artırılmasını içeriyordu. Bunun için TSK'nın desteklenmesi, böylece bu stratejik bölgenin ABD'ye devamlı açık olması gerekiyordu.

29 Mart 1980'de Ankara'da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) imzalandı. SEİA anlaşmasının eklerinde öncelikle ABD'ye kullanım izni verilen tesislerin isimleri bulunmaktaydı:¹⁵⁴

- Sinop (elektromanyetik izleme)
- Pirinçlik (radar uyarı uzay izleme)
- İncirlik (hava harekât ve destek)
- İzmir-Yamanlar (muhabere)
- Gemlik-Şahintepe (muhabere)
- Ankara-Elmadağ (muhabere)
- Adana-Karataş (muhabere)
- Samsun-Mahmurdağ (muhabere)
- İstanbul-Alemdağ (muhabere)
- Malatya-Kürecik (muhabere)
- Belbaşı (sismik bilgi toplama)
- Kargaburun (radyo seyrüsefer)

152 Joint American Military Mission for Aid to Turkey.

153 Joint U.S. Military Mission for Aid To Turkey.

154 Kemal Yurteri, "SEİA Antlaşmasının Detayları", CNN TÜRK, 31.03.2005, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www4.cnnturk.com/2005/turkiye/03/31/%20seia.anlasmasinindetaylari/84483.0/index.html>

Bir bölümü ilk defa kamuoyunun bilgisine yansıyan, bazıları da halen kapalı olan 12 üstün ağırlıklı olarak elektromanyetik izleme, radar uyarı ve muhabere için yararlanılması öngörülmektedir. Antlaşma hükümleri Türkiye-ABD ilişkilerinde hem askeri hem de siyasi açıdan büyük önem taşıyan İncirlik'in durumunu netleştiriyordu. Üç numaralı tamamlayıcı antlaşmaya göre ABD'nin lojistik üs olarak kullanmak istediği İncirlik'e "ön bildirimsiz veya blok izinle" malzeme getirmesi veya üstün çıkartması mümkün değildir. Antlaşma'yla üslerde görevli Amerikalı personelin ihtiyaçları için, "makul miktarda" yiyecek, silah gibi malzeme getirilmesine izin veriliyor, teçhizat ana kalemleri ile silah ve mühimmatın "ön izinle" Türk topraklarına sokulabileceği ve üslerden çıkarılabileceği net bir dille belirtiliyordu. Üsse sadece iki filo savaş uçağı ve destek uçaklarının, "NATO planlarına destek ve eğitim amaçlı" gelebileceği ifade edilmektedir.

Ankara'daki ABD Karargâhı olarak bilinen ve Irak'ın kuzeyindeki insansız hava araçlarından alınan görüntülerin de aktarıldığı Savunma İşbirliği Ofisi (ODC) Başkanlığı, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği nezdinde faaliyet gösteren, Türkiye'de üslenmiş "en köklü" Amerikan karargâhıdır. 1947 yılından beri Türkiye'de bulunan ofisin, TSK'nın yanı sıra ABD'li istihbarat örgütleriyle de organik bağı bulunmaktadır. Ayrıca ofisin TSK'nın hızlı modernizasyonu ve Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri politikalarını geçerli kılmak için çalışmakta olduğu da öne sürülmüştü. ABD'nin başta Ortadoğu olmak üzere bölge ve Türkiye'deki "gözü kulağı" olan ofiste Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'a göre, 40 yabancı askeri personel bulunmaktadır. Türkiye'de 26 Şubat 2013 tarihi itibarıyla Patriot bataryalarıyla birlikte görevli 933, ABD'yle savunma işbirliği kapsamında Ankara'da 40, Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Komutanlığı'nda görev yapan 7 ülkeden 8, TSK tarafından verilen eğitimler kapsamında 26 ülkeden 941 yabancı askeri personel bulunmaktadır.¹⁵⁵

1954 yılında "Türkiye'de bulunan Amerikan Yardım Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması'nın Tatbik Edileceğine Dair Antlaşma" adı altında askeri tesisler kapsamında kurulan İncirlik Üssü'nün kullanım gerekçesi zaman içinde değişti. ABD'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ambargo koyması üzerine Türkiye de Şubat 1975'de özel bir statü düzenlemesi yaparak Amerikalı sivil ve asker personelin konumlarını zorlaştırdı. Ambargonun kalkması üzerine Eylül 1978'de bu uygulamaya son verildi. Fakat 1980'lerde İran

155 Cengizhan Çatal, "Türkiye'de 1922 Yabancı Asker Var", *Hürriyet*, 25 Mart 2013.

Körfezi'nde yaşanan istikrarsızlık üzerine bölgede konuşlanan acil müdahale gücü için ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanma isteğinin reddedilmesi ABD tarafında rahatsızlığa yol açtı. Soğuk Savaş sonrasında ABD, Türkiye'deki üslerinin birçoğunu kapattı. Günümüzde Türkiye'de tek ABD-NATO üssü olarak ABD çıkarları için çok büyük önemi olan İncirlik Askeri Üssü bulunmaktadır.¹⁵⁶ Bu üs, 1991'de Irak'a yönelik operasyonlarda anahtar rol oynadı ve daha sonra Irak'ın kuzeyinde 36. Paralel ile Türkiye sınırı arasında düzenlenen Huzur Operasyonu buradan komuta edildi. 1998 Şubat'ında Türkiye, ABD'nin Irak'ı BM Silah denetçileriyle işbirliğine zorlamak için İncirlik'i kullanma isteğini reddetti. Ancak, daha sonra iç konjonktür değişince aynı yılın sonunda ABD ve İngiltere, İncirlik'i kullanarak Irak'taki hedeflere saldırdı.

2.3. ABD'NİN TÜRKİYE'YE DERİNDEN NÜFUZ ETMESİ

Soğuk Savaş Dönemi CIA-MİT İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde CIA ile MİT arasında istihbarat alanında yoğun bir işbirliği yapıldı. CIA, uzun yıllardan beri Türk Milli İstihbarat Teşkilatı'yla kurduğu ilişkiler kapsamında, teşkilatın eğitim ve geliştirme faaliyetleriyle donanımına önemli katkı sağladı. Soğuk Savaş'ın başında Türkiye ekonomisini yola koymak için ülkeye gelen Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID-United States Agency for International Development) işlevleri bugün de olduğu gibi ekonomi boyutunun çok ötesinde idi. MAH (daha sonra MİT'e dönüştü) maaşları USAID tarafından ödeniyordu. 6-7 Eylül olayları MAH'ın marifetiydi ama tutuklananlar başta Aziz Nesin olmak üzere Barış Derneği üyeleri oldu. Türkiye'deki dinleme servisleri, tamamen bunları kuran Amerikalıların eline geçmişti. Amerikalılar buralarda çalışanları, özellikle de telefon dinlemesinde görev yapan memurları maaşa bağlamıştı. Tabii ki Menderes'in telefonu da dinleniyordu. MAH'a hâkim olan Amerikalılar, İstanbul'daki MAH Okulunu, İstanbul teşkilatını ve Yeşilköy'deki soruşturma teşkilatını kendi paralarıyla döndürüyor, paralar doğrudan ilgili servis amirine ve çalışanlarına zarf içinde veriliyordu. Bu paralar karşılığı iş ve diğer servisleriyle işbirliği istenmekteydi. Yapılan işle ilgili para ödemeleleri merkeze ulaştırılarak, teşkilat bütçesine dahil edilmekteydi. 1956 yılında yapılan bir soruşturma sırasında Amerikalıların MAH'a ayda 100 bin, İngiliz Gizli Servisi'ne 30 bin, Fransızlara 7-8 bin, İtalyanlara

¹⁵⁶ İdris Bal, *ABD Politikaları ve Türkiye*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2008, s.12-13.

Resim 22: CIA Ajanı Ruzi Nazar

4 bin lira verdiği ortaya çıkmıştı.¹⁵⁷ Sonraki dönemlerde CIA'yla ilişkiler gizlenmeye ihtiyaç duyulmayacak şekilde gelişti.

Soğuk Savaş boyunca, Sovyet askeri birliklerinin dinlenmesi amacıyla Türkiye'de inşa edilen Amerikan üslerinde bulunan teçhizat ve bu üslerdeki hava alanlarına inen U-2 ve AWACS uçakları Amerikalılara çok değerli istihbarat imkânı sağlamışlardır. MİT raporları önce ABD'ye gidiyor, yeterli ve gerekli görüldükleri takdirde geri dönüyordu. Türkiye'deki yönetimlerin derdi ise sol kanadı olmayan bir demokrasi yaratmaktı. MİT'in Soğuk Savaş'taki en önemli işi devrimci hareketler içinde TKP'yi, dolayısıyla Rusya'yı bulmaktı. Bu işle görevli Kontrkomünizm Dairesi teşkilatın özü sayılıyordu. Bazı daireler "Batı'da var biz de neden olmasın" mantığıyla kurulmuştu. MİT'in ajanlarını görevlendirmekteki önceliği sol örgütlere sızmaktı. Solun hemen her köşesine sızıldığı halde Rusya bulunamadı. MİT teşkilatı solun içinde Rusya'yı aramak yerine Batı'yı arasa bir yere varabilirdi.¹⁵⁸ Batı'ya tamamen yaslanan Türk yöneticileri için tek bir tehlike vardı: "Beynelmilel Komünizm." MİT, cansiperane, ülkesini komünizmin pençesine düşmekten kurtarmaya çalışırken, ABD'nin derdi kendi aleyhine çalışan bir grubun bertaraf edilmesi idi. Soğuk Savaş boyunca teşkilatın haber alma kaynakları yeterli ve yaygındı.¹⁵⁹ Çalışanlar ellerinden gelen her şeyi vermeye hazırdı, ama mesele yukarı-

157 Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi Milli İstihbarat Teşkilatı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s.138.

158 Mahir Kaynak, *Yel Üfürdü Su Götürdü*, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2005, s.67.

159 Age, s.82.

lardaydı. İş siyasi kademelere, basına ve iş dünyasına gelince kimin nerede olduğu anlaşılamıyordu. MİT içinde bugün de çeşitli gruplar kendi stratejilerini uygulamaktadırlar.

Geniş perspektiften bakıldığında MİT, çok değerli ve özverili çalışanlarına rağmen siyasilerin uzak görüşlülük sorunu nedeniyle Soğuk Savaş boyunca daha çok Sağ-Sol olayları ve yabancı elçiliklerin Türkiye içindeki faaliyetlerine yönelik takip ve kontrespiyonaj yani casusluğu önleme faaliyetleriyle meşgul edilmişti. Nitekim Mehmet Eymür'ün anılarının yer aldığı *Analiz* kitabı, solcularla mücadele ve özellikle Varşova Paktı ülkelerine yönelik pek de zengin olmayan "takip" vakalarıyla sınırlıdır. Bu güdük görev anlayışı içinde terfi ve kariyer meseleleri kısır çekememezliklerin sonucuna bağlanmıştı. MİT içinde sağlam bir konum edinmek isteyenler, Hiram Abbas ve Mehmet Eymür olayında olduğu gibi, başkaları hakkında rapor ve suçlamalar yazarak buna ulaştılar. MİT içindeki statü kavgasının diğer bir boyutuysa yetersiz oldukları iddiasıyla askerlerin üst makamlardan alınması yani MİT'teki sivillerin yollarının açılması için asker düşmanlığı üzerineydi. MİT içinde Hiram Abbas, Mehmet Eymür, Sabahattin Savaşman gibi isimlerin birbirlerini ABD ve İngiliz ajanı olarak ihbar ettikleri ve suçladıkları vakalar medya ve kitaplara konu oldu. Bu çekişmelerden zaten MİT ajanlarının gerektiği zaman gelişmelerden CIA'yı haberdar ettiklerini, yardım ve tavsiyelerini aldıklarını anlıyoruz.¹⁶⁰ Batılı ajanlarla iç içeyken vatansever ve hain olmak arasındaki mesafe oldukça kısalmaktadır. Batılı istihbarat ajanları bu iç içelik ve Türkiye'deki rahatlık nedeniyle kendilerini pek gizlemeden çalışmaya devam etmektedirler. CIA, Türkiye'de esrarengiz işler yaparken MİT'in kontrespiyonaj bölümü duyarsız kalmaya devam etmiştir.¹⁶¹ 2000'li yılların başına kadar siyasi iktidarla arasına mesafe koymayı başaran MİT, son yıllarda bu özelliğini de büyük ölçüde yitirdi.

CIA'nın Türkiye İçindeki Operasyonları

Türkiye NATO'ya girmesinin ve ABD'yle ilişkileri sağlamlaştırmasının ardından uluslararası planda Batı ve özellikle Amerikan yanlısı bir dış politika izlemeye başladı. Türkiye, uluslararası olaylara ABD'nin gözüyle bakıp, olayları ona göre değerlendirdiği gibi uluslararası kuruluşlarda da Amerikan politikası doğrultusunda oy kullanmış ve Batı'nın sözcüsü konumuna düşmüştü. NATO-Pentagon-CIA üzerinden kurulan ilişkiler yoluyla sağlanan doktrin ve eği-

160 Mehmet Eymür, *Analiz*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 1991, s.149.

161 Soner Yalçın, Doğan Yurdakul, *Bay Pipo*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s.126.

tim programları da Türkiye ile ABD ilişkilerinin sorunsuz bir şekilde gelişmesinde ve ülke güvenlik birimlerinin doktrine edilmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynadı. Böylece sadece ABD doktrini ve silahlanma projelerinin bir parçası olmanın ötesinde, Amerikan müdahale sisteminin, gizli ve örtülü politikalarının uygulanmasında çeşitli örgütlenmelerin içine girildi. Türkiye ve çevresine de istikrar getirmek isteyen ABD, her dönemde temelde kendi çıkarları için istikrarsızlıkların, çatışmaların, müdahalelerin, darbelerin, hükümet değişikliklerinin ana kumanda merkezi oldu.¹⁶²

CIA'nın Türkiye'deki görevi, Türkiye'nin NATO'yla bağlarını güçlendirmek, "Doğu Bloku ülkelerinin misyon ve operasyonlarını" kontrol etmek ve Amerika'nın ülkedeki ve bölgesel çıkarlarının devamını sağlamak olmuştur. Bunların garantiye alınmasının yolu olarak da "Komünizm ve aşırı sol hareketleri kontrol ederek" tehlike oluşturmalarını önleme stratejisi seçilmiştir. ABD çıkarlarının korunması için işbirlikçi yönetimler kurulması amacıyla uygulanan gerilim stratejisi kapsamında darbelerin desteklenmesi, hükümet değişiklikleri yanında solun bastırılması için kirli savaşlar yürütüldü. Türkiye macerası daha çok askeri darbelerdeki rolüyle bilinen CIA'nın ülkemizdeki faaliyetleri daha derin bir geçmişe sahip ve oldukça karmaşıktır. CIA, 1950'li yıllardan itibaren kurduğu bağlantılarla Türkiye'deki gelişmeleri yakından öğrenmekte ve müdahale etmektedir. Adnan Menderes'in gözden düştüğü dönemde CIA, çok daha önceden devreye girmiş durumdadır. CIA, Menderes'in zalimce yönetimi karşısında Türk ordusu içindeki kaynaşmayı haber almış ve Washington'a bir hafta öncesinden darbenin yakın olduğunu bildirmişti. İhtilali hazırlayanların çevreleriyle ilişki kurmayı başaran CIA görevlileri, gelişmeleri günü gününe Washington'a bildiriyorlardı.¹⁶³

12 Mart öncesi Muhsin Batur, 12 Eylül öncesi ise Tahsin Şahinkaya ABD'yi ziyaret edip "faydalı görüşmelerde" bulunmuşlardı. 12 Mart öncesinde CIA, CHP dahil olmak üzere birçok aydın, gazeteci ve politikacıyı fişlemekteydi. Amerika bu dönemde "dolaylı saldırı" kavramı üzerinden Türkiye'nin yalnızca "iç tehdit" değerlendirmesini belirlemekle kalmıyor, bunu oldukça geniş bir alana yayarak tüm toplumsal kesimleri "düşman" tanımlaması içerisine dahil ederek, genel bir saldırı konsepti oluşturuyordu.¹⁶⁴ Bu nedenle mesele ayaklanma safhasına kadar getirilmeden önce olayların "terör" aşamasına nasıl ta-

162 Mücek, *age*, s.9.

163 Alpay Kabacalı, *Büyük Dönemeçler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s.197.

164 Mücek, *age*, s.43.

şınması gerektiği ve yönetimin, polisin, askerin ve yargı organlarının nasıl davranmaları gerektiğine dair öneriler getirilmekteydi. 12 Mart 1971 Darbesi döneminde 1. Ordu Karargâhı'nda görev yapan General Memduh Ünlütürk yaptıkları işleri anlatırken şöyle demektedir:¹⁶⁵

"MİT'in daha önce tespit ettiği hedefler ve Amerikalıların verdikleri bilgiler doğrultusunda, tüm sivilleri ve askerleri tek tek topladık. Aslında toplanmasaydık bile bir şey yapacak güçleri yoktu. Çünkü toplanamayacak aşamaya gelinseydi, aynı gece hepsi öldürülecekti..."

1970'li yıllarda Türkiye'deki sol kesime yönelik pek çok eylemin arkasında CIA-MİT işbirliği vardı. Tek yanlı, asılsız, imzasız ihbarlar ve tertiplerle bu dönemde binlerce yurtsever insan, sırf sol görüşlü diye suçsuz olduğu halde yargılandı, hapse atıldı, üçü idam edildi. Kanlı Pazar, Kültür Sarayı yangını, Marmara Vapuru'nun batırılması gibi karanlık eylemler sol kesimin itibarını sarsmak ve sol kesime yönelik saldırı başlatmak için CIA'nın arkasında olduğu karanlık güçler tarafından yapılmıştı.¹⁶⁶ MİT'in bu işlerdeki rolü daha sonra yapılan yayınlarla inkâr edilemeyecek derecede ortaya çıktı. Bu dönemde, Özel Harp Dairesi mensupları Genelkurmay Başkanı'nın emri üzerine İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı görevlileri ve MİT yetkileriyle birlikte Ziverbey Köşkü ya da asıl adıyla Zihnipaşa Köşkü'nde birtakım soruşturmalara katıldılar. Adı geçen köşk, daha sonra sol tutuklulara yönelik işkence uygulamalarıyla ün yaptı. İlhan Selçuk, Talat Turhan gibi isimler burada yaşadıkları işkence olaylarını kitap haline getirdi. 1980'li yıllarda Afganistan'da İslamcılarla müttefik olan ABD, Türkiye'de yine sol ideolojiye karşı Türk-İslam sentezini 12 Eylül yönetiminin kafasına sokmuş, daha 1970'lerde Komünizmle Mücadele Derneği üyesi olan Gülen'in hareketi de böylece doğmuştu.

ABD sendikalarının büyük bir bölümü Soğuk Savaş döneminde uluslararası sendikal ilişkilerde uluslararası dayanışmayı değil, ABD hâkim sınıflarının çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Bu amaçla, AFL-CIO (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations-Amerikan Sendikalar Federasyonu), Amerikan iş çevreleri, eğitim ve öğretim kurumları kadar AID ve CIA'yla da işbirliği yapmıştır. ABD, AFL-CIO ve AID kanalıyla az gelişmiş ülkelerde kendi amaçlarına hizmet edecek sendikacılar yetiştirmeye ve desteklemeye başladı. Bu uygulamalara karşı tavır alanlar ise CIA yöntemleriyle

165 Erol Mütercimler, "Ergenekon'u ABD Gözetiminde Türkçe ve Sunalp Kurdu", *Bütün Yönleriyle Susurluk Uluslararası Susurluk Konferansı'na Sunulan Bildiriler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.52.

166 Mücek, *age*, s.91.

tasfiye edildi. ABD'nin Türk sendikacılığına el atması, 1951 yılında Türk-İş'in kurulması öncesi AFL'den CIA adına çalışan ve daha sonra AFL-CIO'nun Uluslararası İlişkiler Genel Müdürü olan Irwing Brown'un Türkiye'ye gelmesiyle başladı. Ancak ABD, Türkiye'deki sendikalarla ilişkisini 1968 yılına kadar AID, bu tarihten sonra AAF-LI (Asian-American Free Labor Institute-Asya Amerikan Hür Çalışma Enstitüsü) aracılığıyla yürüttü. Bölgeden bölgeye değişen stratejilerin arkasında David Rockefeller ve Peter Grace vardı.¹⁶⁷ ABD faaliyetleri istihbarat toplama yanında Türk-İş'in kurulması aşamasında bazı sendikacıların Amerika'ya götürülmesi ve eğitimini kapsıyordu. Bu uygulamalar 1964 yılına kadar sınırlıyken 1965'de 59, 1966 yılında 102, 1967 yılında 107 sendikacı Amerika'ya götürüldü. 1965-1966 yılında Türk-İş İcra Kurulu'nun tamamı ABD eğitiminden geçmişti. Türk-İş'ten ayrılanlar DİSK'i kurmuştu. DİSK'in solcu olduğunu düşünmek, saf komünistlerin işiydi. Gerçekte işverenle ağabey-kardeş ilişkisi içinde, işçi ücretlerini belirliyorlardı. Bu sendikalar Batı'nın kurduğu düzenin sağlam dayanaklarıydı. Türk-İş'e bağlı 24 sendika ve 9 federasyonun icra kurulları AID'le yakın işbirliği içindeydi. 1968 yılında imzalanan sözleşmeyle Amerikalılar, Türkiye'de de eğitim vermeye başladılar. Böylece AAFLI eğitime katılanların sayısı yıllık olarak 1977'de 4.037'ye ulaştı.¹⁶⁸ İlişkinin diğer bir parçası, AAFLI'nın AID'den alarak dağıttığı paranın hesabının sorulmamasıydı.

Türkiye'de 1960 Sonrası Sağ-Sol Çatışmaları ve ABD

1920-1960 arasında solun yaşadığı kısa ama hareketli dönem ancak birkaç ay sürmüş komünizm tehlike olarak görüldüğünden solun gelişmesini sağlayacak tüm imkânların önü kesilmiş, şüpheli görülen kişiler dahi ağır takibata uğramıştır.¹⁶⁹ DP dönemiye sola karşı olmanın çeşitli örnekleriyle doludur. 1946 yılında kurulan işçi sendikaları, iktidara gelen Demokrat Parti tarafından kapatılır. ABD'de bir dönem etkili olan McCarthy'ci komünizm paranoyası Türkiye'de de yansımasını bulmuştur. 1950-1960 döneminde bırakın komünizmi, sosyalizmden bahsetmek bile mümkün değildi. Sol eğilimli olduğu zannedilen kişiler yoğun bir şekilde izleniyor, gözaltına alınıyordu. 1960 Anayasası'nın getirdiği kısmi özgürlük ortamında Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması,

167 A. Percy Coldrick, Philipp Jones, *The International Directory of the Trade Union Movement*, Facts on File, New York, 1979, s.1039.

168 Yıldırım Koç, "Sendikaların Bağımsızlığı, ABD ve Türk-İş", *Onbirinci Tez Kitap Dizisi*, 3. kitap, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.256.

169 Ergun Aydınoglu, *Türkiye Solu (1960-1980)*, 2. basım, Versus Kitap Yayınları, İstanbul, 2008, s.50.

grev hakkı olmasa da işçi sendikalarının kurulması, CHP'nin kendisini ortanın solu olarak tanımlaması, işçi ve öğrenci hareketlerinin başlamasıyla sol canlandı. Bu yıllarda Çin ve Sovyetler arasındaki ideolojik ayrılıkla birlikte Halk Savunma Teorisi'nin ortaya çıkışı, Küba Devrimi ve Bolivya'da Che Guevara'nın öldürülmesi, ulusal sol anlayışının doğması, solu daha heyecanlı hale getirdi. Bazı sol kesimlerin o dönemde Filistin davasını desteklemek için Filistin'e gidişi, solun daha sonraki şiddet hareketlerine geçişine yardım etti. 1969 yılında Filistin'e giden TİİKP gençlik kolları üyeleri arasında olan Cengiz Çandar'ın, daha sonra kendi arkadaşlarını ihbar ederek ölümüne neden olan kişi olduğu iddia edildi. Filistin'den dönenler kendi başlarına birer küçük örgüt oluşturunca bu örgütlerin bir merkezden kontrolü imkânsız hale geldi. Bu dönemde Adalet Partisi'nin sola getirdiği yasaklar, solu yeni arayışlara ve yasadışı yapılanmalara itti.

Sol örgütlerin silahlı propaganda amacıyla ortaya çıkışı bu tür yasaklara bir tepkiydi. Sol örgütler dışarıdan hiç destek almazken, ABD'nin güdümünde Adalet Partisi iktidarı 1-2 yıl içinde başta THKO ve THKP-C olmak üzere sol örgütlerin tüm önder kadrosunu acımasız bir şekilde yok etti. Özellikle Nurhak Dağı, İstanbul'daki evlere yapılan baskınlar, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın asıldığı dava, Kızıldere olayı gibi dört önemli operasyon sonucu meydana gelen ciddi ölümler, diğer yandan büyük bir taraftar kitlesi yarattı. Diğer yandan Sovyetler Birliği Türkiye'nin NATO üyeliğini tehdit olarak gördü ve bu ittifakı bozmak için büyük bir çaba harcadı. Bu yönde Türkiye içindeki etnik ve ideolojik grupları teşvik edip destekleyerek Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaya çalıştı. Bu çabalardan bazıları uzun ömürlü etkiler yaptı. Batı yanlısı dış politika ittifakına karşı muhalefet, başlangıçta günün modasına uygun bütün solun birleşmesi için gerekli ideolojiyi (Marksizm) Paris, Londra ve New York gibi merkezlerden aldı.¹⁷⁰ Bu ideoloji ABD'ye, NATO'ya, kapitalist ekonomiye ve Sovyetler'in sahip olduklarının haricinde askeri üslere karşıydı. Marksizm, Türk entelektüellerin arasında ve üniversitelerde çeşitli formlarda yayılmaya başladı ve müteakiben sendikalara ulaştı.¹⁷¹

DP döneminden itibaren komünizm tehlikesine karşı aşırı sağ unsurlar iktidarlardan destek buluyorlardı. "Komünizmle Mücadele Der-

170 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, 3. basım, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009, s.xvi.

171 Metin Tamkoç, "Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı", *Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984, s.51.

neği", "Milliyetçiler Derneği" gibi örgütlerin yöneticileri, fikir babaları, DP'nin milletvekili hatta bakanlardı. Sola denge olarak MHP kuruldu. İslamcı sağ ise açıktan destekleniyordu.¹⁷² 1950 yılında çok partili hayata geçişle birlikte demokrasi kisvesi altında gerici akımlar sahne almaya başladı. Çok partili hayata geçene kadar gelenekçi ve İslamcı görüşlerin siyasi bir etkisi yoktu. Ancak 1950'lerdeki iktidar değişikliğiyle birlikte İslamcı kesimlerin istediği ortam doğmaya başladı. Dini içerikli matbuat ortaya çıktı ve İslamcı yayın seli yaşandı. Hükümetler tarafından dinsel eğitim sağlanıyordu. Yaygınlaşan imam hatip okulları ise imam ve hatip yetiştirmek amacı dışına taşmıştı.¹⁷³ İlk olarak 14 Aralık 1916 yılında kurulan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), 1936 yılına kadar Türkçü bir çizgi izlemişti. Ülke sorunlarına ilgi gösteren MTTB, Hatay krizi esnasında izinsiz miting yaptığı gerekçesiyle 22 Kasım 1936'da kapatıldı. 1946 yılında yeniden kurulan MTTB, 1965 yılından itibaren İslamcı kesimlerin kontrolüne girmiş ve 1980 yılında kapatılmıştır. 1970'li yıllarla birlikte Türkiye, İslam ülkeleri arasındaki toplantılara üst düzey memur göndermeye başladı. Mayıs 1976'da İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısına ev sahipliği yapıldı. 1970'de ilk İslami parti olan Milli Nizam Partisi kuruldu. 1971'de kapatılan parti 1973'de ikinci kez Milli Selamet Partisi adıyla ortaya çıktı. Parti CHP'yle koalisyona katılarak, hükümete katıldı ve genel başkanı Necmettin Erbakan, başbakan yardımcısı ve devlet bakanı oldu. 1980 müdahalesiyle kapatılan partinin başkanı Erbakan'a siyasi yasak getirilmesine rağmen 1987'de Refah Partisi'yle siyasi hayata döndü.

1971-1983 yılları arasında Türkiye daha ziyade iç savaş düzeyine yakın terör, değişen iktidar koalisyonlarının ortaya çıkardığı siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik sorunlarla uğraşırken bunları aşmak için iki kısa süreli askeri darbe gerekti. Türkiye'nin konumu, gücü ve iç parametreleri her zaman Batılı müttefiklerinin ilgisini çekmiştir. Soğuk Savaş süresince Türkiye, Batı ittifakının sağlam, güvenilir ve ayrılmaz bir unsuru olarak özellikle güvenlik alanında önemli katkılar sağlamış bir kanat ülkesi olarak stratejik önemini korumuştur. Bu dönem içerisinde özellikle sağ ve sol ideolojik boyutlarıyla şekillenen terör olayları, 1980'li yıllarla birlikte bir yandan bölücü terör, diğer yandan irticai akımların yükselmesiyle birlikte değişik bir boyut kazanmıştır. Yeni dönemde sol, silahlı gerilla faaliyetleriyle sonuç alamayacağını anlayınca, 1974-1975'ten itibaren halk hareketlerine yöneldi. Ancak yaşanan önderlik çekişmeleri, umutsuzluk ve yığın-

172 Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, s.47.

173 Lewis, *age*, s.xvi.

lık, kısa yoldan sonuç almak isteyen yeni örgütlerin ortaya çıkmasına neden oldu. 1974'deki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası başlayan ABD ambargosu ve NATO'yla yaşanan sorunlar sol kitlesel hareketlerine ivme kazandı ve Sağ-Sol çatışması süratlendi. Eğitimsiz ve tecrübesiz gençlerin kurduğu küçük sol örgütler tüm Türkiye'ye yayıldı ve ajite edilmeleriyle çatışmalar sürekli hale geldi.

Soğuk Savaş döneminde solun gelişmesine devletin tepkisi, Türkiye İşçi Partisi toplantılarının kahve toplantılarına kadar basılması, toplum polisinin kurulması, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin başına Türkeş'in gelmesi, ülkücülerin ortaya çıkışı ve komando kamplarının kurulması, İslami kanatta gençlik kampları ve Akıncıların kurulması, Fethullah Gülen'in Komünizmle Mücadele Derneği'ne üye olması şeklinde oldu. Bu dönem 21. yüzyıl Türkiye'sine sorun olarak dayatılanların kılcal köklerinin oluşturulduğu, bölücü virüslerin kuluçka dönemidir. Bir taraftan ekonomi ve ulus bilinci zayıflatılmakta bir taraftan da o yapıyı teslim alacak virüsler özenle beslenmektedir. Çeşitli öğrenci dernekleri kurulurken, öğrenci yurtlarını ele geçirme, kendinden olmayanları yurtlara almama şeklinde başlayan öğrenci olayları zamanla planlı ve silahlı eylemlere dönüştü. Bu dönemde MTTB, başta Kanlı Pazar olmak üzere pek çok güdümlü saldırı içinde yer almış, çoğu üyesi Maraş Katliamı'na katılmıştır. 1980 darbesi sonrası bir yandan sol yok edilirken ABD tarafından Ortadoğu ve İslamcılarla ilgili yeni planlar hazırlanıyordu. Bu dönemde PKK'nın ortaya çıkmasıyla yeni bir oyun başlıyordu.

Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Türkiye'nin İç İşlerine Müdahaleleri

ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası başlattığı ayaklanma stratejileri dahilinde Rockefeller grubu daha 1956 yılında şu ek önermeyi yapmakta idi:¹⁷⁴

"ABD'nin çıkarlarına uygun düşmeyen herhangi bir durumu düzeltmek için dünyanın neresinden olursa olsun derhal müdahale edebilecek özel yeteneklere sahip özel askeri birlikler kurulmalıdır. Bu özel askeri birlikler gayet hareketli olmalı ve çeşitli yerlerdeki harpleri başarıyla sona erdirecek yetenekte olmaları gerekir."

174 Macit Fahri, *Amerikan Harp Doktrinleri*, Yön Yayınları, İstanbul, 1966, s.271.

Bu özel askeri birlikler daha sonra birçok ülkede yürütülen savaşlarda Amerikan özel kuvvetlerinin çekirdeğini oluşturdular. Uzun yıllar CIA'da çalışmış olan McGhee de bu faaliyetlerin ekonomik yönünü ortaya koymaktadır:¹⁷⁵

"Bence CIA'nın gizli hareketleri dünyanın her yönünde demokrasilerin yıkılmasına yardımcı olmuştur. CIA'nın askeri ya da başka alanlardaki girişimlerinin asıl amacı hedef alınan ülkelerin ulusal kaynaklarının ABD kökenli çokuluslu şirketlerce kendi çıkarları için kullanımından başka bir şey değildir."

Rockefeller'in önerileri hayata geçirilerek 1960'lardan itibaren Güney Amerika ve Afrika'da yaygınlaşan isyan hareketleri bu kuvvetlere dayanan "sınırlı savaşlarla" engellendi. Henry Kissinger'ın ifade ettiği gibi buralarda yürütülen ayaklanmaya karşı koyma hareketlerinin asıl amacı bu ülkelerin Küba örneğini izleyerek devrim yapmalarını engellemekti.

1922 yılında yenilerek terk ettiği Türkiye'ye 1946 yılında dönen Batı, bıraktığından çok farklı bir ülke buldu. Karşısında bağımsız, milli ve milliyetçi bir ülke vardı. Böylece, ulus devlet yapısı güçlenmiş homojen bir toplumu gevşetmek ve ilerlemesini kontrol altına almak için projeler başlatıldı ve içimizde tuzaklar kurulmaya başlandı. 1950-1960 dönemi Türkiye'nin genelde Batı'ya, özelde de ABD'ye ekonomik bağımlılığının iç ve dış politikada sebep olduğu sorunların tarihidir. Sanayi altyapısını kurmak isteyen Demokrat Parti'yle Türkiye'nin tarım ülkesi olarak kalmasını isteyen ABD arasında sorunlar oluştu. Sovyet yayılmacılığına karşı Batı, Türkiye'yle ittifak yapmakla yetinmedi. Türkiye'yi Batı yörüngesine sokmak ve iç dinamiklerini ele geçirmek için çalışmalara başladı. Türk halkının millet olmaktan çıkıp cemaatlere ve etnik gruplara bölünmesinin önü açıldı. ABD'nin istekleri doğrultusunda okullara din dersleri konuldu ve Cumhuriyet'le bir köşeye çekilmiş Gazalici düşünürler, çekildikleri kuytulardan yeniden üst düzey görevlere atandı. Gazali kitaplarının çevrilip yayınlanmasında patlama yaşandı. Felsefe ve mantık dersleri 1980'lerin ilk yıllarında okullardan kaldırıldı ve yirmi yıl boyunca okutulmadı.

Milli eğitimimiz, 27 Aralık 1949'da imzalanan Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Antlaşma'nın sonucu olarak, ABD'ye teslim edildi. Bu tür girişimleri Amerikalı senatör Fulbright başlattığından, Fulbright Antlaşmaları da

175 Ralph McGhee, *Deadly Deceits*, Ocean Press, 1981, s.178.

denilmektedir. Atatürk'ün Köy Enstitüleri'nin yerini ABD'ye öğrenci gönderme furçası aldı. Eğitimimiz artık bütünüyle Amerikalı uzmanlar ve CIA tarafından, Amerikan çıkarları doğrultusunda biçimlendiriliyordu. Bu antlaşmanın 5. Maddesi şu şekildeydi: "Komisyon, dördü TC vatandaşı ve dördü ABD vatandaşı olmak üzere sekiz üyeden kurulu olacaktır. Bunlara ek olarak Türkiye'deki ABD diplomatik heyetin başı (Amerikan Büyükelçisi), komisyonun fahri başkanı olacaktır. Komisyonunda oyların eşit oluşması durumunda kesin oyu misyon şefi (Amerikan Büyükelçisi) verecektir." Eğitim Komisyonu'nun ABD vatandaşı olan dört üyesinden ikisinin elçilikteki CIA mensupları arasından seçileceğinden kuşku duymamak gerekir. Böylece CIA, Milli Eğitim Bakanlığı'na rahatça sızma olanağı bulacak ve komisyon üyesi sıfatıyla öğrenci ve eğitim üyeleri arasında ajanlar devşirmekte hiçbir güçlükle karşılaşmayacaktır. Okul kitaplarına ve ders kitaplarına Amerikan propagandasının etkinliğini artırmak için malzeme hazırlayacaklardır. Amerikalıların milli eğitimimiz içinde nerede ve nasıl çalışacağına komisyon karar verecekti. O günden beri milli eğitimimizi ve daha pek çok bakanlığımızı Amerikalı uzmanlar yönlendiriyor.¹⁷⁶ 1980'lerde İhsan Doğramacı'yla Bilkent Üniversitesi'nin kurulması da ABD'nin üniversitelerimize bir denge getirme projesiydi. 1994 yılında eğitim hayatımıza giren Milli Eğitim Geliştirme Komisyonu'nun 60 personelinden 40'ı Amerikalıydı. Komisyonu'nun başında L. Cook isimli bir Amerikalı bulunuyordu. Milli Eğitim Bakanlığı başdanışmanı ise Howard Reed idi. Bugün başımıza sarılan ve ABD'de bir işe yaramadığı anlaşılan ortaöğretimdeki "k12" projesi de bir Amerikan projesidir.¹⁷⁷

Yalnızca Milli Eğitim değil, diğer pek çok bakanlığın 1949'dan başlayarak Amerikalı uzmanlar tarafından güdümlendiğine ilişkin acı gerçek, Türkiye'yi Amerikan'ın yarısömürgesi durumuna düşürüldüğüne en iyi kanıt, İsmet İnönü tarafından 1963'de yapılan itiraftır.¹⁷⁸

"Daha bağımsız ve kişilik sahibi dış politika izlenmesini istiyoruz. Herkes aynı şeyden söz ediyor. Nasıl yapacağım ben bunu? Karar vereceğim ve işi teknisyenlere havale edeceğim. Onlar ayrıntılı çalışmalar yapacaklar ve öneriler hazırlayacaklar. Yapabilirler mi bunu? Hepsinin çevresinde uzman denen yabancılar dolu. İğfal etmeye çalışıyorlar. Başaramazlarsa işi

176 Tunçkanat, *age*, s.89.

177 k12'nin fen ve matematik alanında gelişimi engellediği, bu yüzden ABD'nin Çin ve diğer ülkeler tarafından geçilmekte olduğu ABD'de sık yapılan bir eleştiridir.

178 Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni-Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2008, s.232.

Resim 23: Sağ-Sol olaylarında bir görüntü

sürüncemede bırakmaya çalışıyorlar. O da olmazsa karşı tedbir alıyorlar. Bir görev veriyorum sonucu bana gelmeden, Washington'un haberi oluyor. Sonucu memurlardan önce sefirden öğreniyorum. Böyledir bu işler, peygamber edasıyla size dünyaları vaat ederler. İmzayı attınız mı ertesi günü gelmişlerdir. Personeli gelmiştir, teçhizatı gelmiştir, üsleri gelmiştir. Ondan sonra sökebilersen sök. Gitmezler. Ancak bu sorunun üzerine vakit geçirmeden gitmek gerek. Yoksa ne bağımsız dış politika ne bağımsız iç politika güdemezsiniz. Havanda su döversiniz. Fakat sanmayın ki bu kolay bir iştir. Denediğinizde başınıza neler geleceği bilinmez..."

Soğuk Savaş dönemi başlangıcında, Türkiye ekonomisinin kapitalist sisteme dönüşümü ve güvenlik birimlerinin ABD anlayışına göre dizayn edilmesinde AID'in önemli rolü oldu. AID örgütü 1961 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda ayaklanmalara karşı mücadelede askeri kurumların gerekli olduğu düşüncesiyle kuruldu. AID, ekonomik bir kurul olarak adlandırılmasına karşın, ezilen uluslara yürütülen özel savaşların en önemli araçlarından biri olarak işlev gördü ve halen görmeye devam etmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerindeki polis ve özel kuvvetlerin eğitilmesi için yapılan yardım ve kursların büyük

çoğunluğu AID kanalıyla gerçekleşti.¹⁷⁹ AID, Amerikan yanlısı askeri darbeler tezgâhlanmasının yanı sıra Amerika'nın nüfuz alanında bulunan ülkelerde özel sermayenin gelişimini de finanse etmektedir. Türkiye ve diğer ülkelerde sermaye yanlısı sendikacılığı geliştirmekte ve finansmanını sağlamaktadır. AID, ilişkiye geçildiği ilk yıllarda, Türkiye'de Sınâî Kalkınma Bankası'nın kuruluşunu organize etmişti. Bunun dışında Amerika'daki akademilerde müzahir ülkelerden gelen asker, polis ve bazen de sivillerin eğitimlerine yardımcı olmakta, doktrine etmektedir. Doktrine etme, Amerikan doğrularını kendi ulusal doğruları saymalarını sağlayacak beyin yıkama çalışmalarıdır. Diğer yandan müzahir ülkelerde kendi çıkarlarına ters düşenlere yönelik suikastlar da dahil temizlik ve pasifikasyon operasyonları düzenlenmekte, olağanüstü dönemlerde ise sıkıyönetim ve askeri darbe gibi yöntemlere başvurulmaktaydı.

1955 yılından itibaren ABD'nin Türkiye'nin işlerine karıştığı iddiaları gündeme oturmaya başlamıştır. 1954 yılında *The New York Times*, Türkiye'de hükümetin basın kontrollerini eleştiren bir yazı yazmıştı. Bunu başta Zonguldak kömür madenleri olmak üzere iş güvenliği ve sendikalarla ilgili eleştiriler izlemiş, ABD'yle yapılan anlaşmalar da TBMM'de işlerine müdahale tartışmalarını getirmiştir. 1958'de ABD yardımının tekrar artması ve Ortadoğu'daki (Süveyş Kanalı, Suriye, Ürdün ve Irak'la ilgili) gelişmeler kapsamında Türkiye'ye verilen önemin yeniden değerlendirilmesi bu tartışmaları ortadan kaldırmıştır. ABD, ihraç ettiği artıklarıyla bağımlı bir sanayi stratejisini hayata geçirmekte ve bunun üzerine yönetim kademeleri başta olmak üzere toplumsal yapıyı kendi ideolojik kültürel değer yargılarıyla donatmaktaydı. ABD politikalarına ters düşenler ise "dolaylı saldırı" stratejisiyle hedef alınmaktaydı.¹⁸⁰ Toplumsal muhalefetin bastırılması için "ayaklanmaları önleme stratejisi" yanında, bu tür muhalefetin bir gün kullanılması için özel savaş ve terör stratejileri de kullanılır. Türkiye'de 1970'li yıllarda uygulanan ve kontrgerilla faaliyetleri olarak adlandırılan gelişmeler bu stratejilerin karışımıydı.

12 Mart Darbesi öncesi ABD tarafından haşhaş üretiminin yasaklanması görüntüsüyle Türkiye'ye ağır bir psikolojik baskı uygulanarak, daha fazla taviz koparılması amaçlanmıştı. İtalya'da olduğu gibi Türkiye'de de 12 Eylül öncesinde Sağ-Sol çatışması örtüsü altında bir "gerilim stratejisi" uygulandı. Ortaya çıkan kaosa alternatif olarak, gerektiğinde demokrasi kurallarının dışına çıkabilecek "güçlü dev-

179 Bilbilik, agm, s.20.

180 Mücek, age, s.22.

let" sunuluyordu.¹⁸¹ Türkiye'nin çevresine şekil vermek isteyen ABD her dönem, temelde istikrasızlığın, çatışmaların, darbelerin, hükümet değişikliklerinin kaynağı oldu. Ortadoğu ve Türkiye'de istikrar demek ABD çıkarlarının güvende olması demekti. Türkiye'yi nüfuz alanı içine sokabilmek için ABD, Türkiye'de İslamcı, gerici, Cumhuriyet düşmanı akımlar ve etnik bölücülüğü teşvik ve tahrik edici kurular oluşturdu. Soğuk Savaş döneminde özellikle sağ ve sol ideolojik boyutlarıyla şekillenen terör olayları, 1980'li yıllarla birlikte bir yandan bölücü terör diğer yandan irticai akımların yükselmesiyle birlikte değişik bir boyut kazanmıştır. Artık Türkiye için iç güvenlik meseleleri, yeni ve dış kaynaklı bir görünüm kazanmaya başladı.

12 Eylül öncesi uygulanan gerilim stratejisi karşısında halk barış ve huzuru ararken nihayetinde bir askeri darbe için gerekli koşullar oluştu. 1960'lı yıllardan itibaren Komünizmle Mücadele Dernekleri gibi sivil görünümlü örgütlenmelerle başlatılan kutuplaşma, Sağ-Sol olaylarının arkasındaki gerekli ortamı hazırladı. Kanlı Pazar olayları, 12 Mart Darbesi'ni öncelemişti. 1 Mayıs ve Maraş Katliamları ise 12 Eylül'ün habercisi oldular. Askeri darbeler öncesinde generallerin ABD ziyaretleri de bir başka işaret olmuştur. Türkiye'ye eski Seferberlik Tetkik Kurulu'nun yerini alan Özel Harp Dairesi için ABD'nin askeri örtülü yardımları da JUSSMAT kanalıyla geliyordu. ABD bu yardımı 1974 yılında kesince Genelkurmay Başkanı Semih Sancar, Başbakan Bülent Ecevit'ten örtülü ödenek yoluyla para istemiş, böylece Ecevit ilk defa duyduğu Özel Harp Dairesi için "kontgerilla" yakıştırması yapmıştı. O tarihten bugüne Türkiye'de kontgerilla tartışmaları gündemi meşgul edegeldi. 1994 yılında Özel Harp Dairesi, Güneydoğu'da devam eden bölücü terörle mücadele faaliyetleri daha geniş bir teşkilat ihtiyacı doğurduğundan, Özel Kuvvetler Komutanlığı'na dönüştürüldü. Ancak, bu teşkilat son 60 yılda Türkiye'de yaşanan çoğu hayali tüm karanlık ve provakatif eylemlerin perde arkasındaki güç olarak tanıtıldı. Kısaca kontrgerilla olarak anılan bu teşkilat 12 Mart öncesi ve sonrasında CIA'yla bağlantılı olarak ülkede içsavaş ortamının hazırlanmasından tüm politikaların belirlenmesine kadar pek çok konuda etkili oldu.¹⁸²

181 Jens Mecklenburg, *Gladio NATO'nun Gizli Terör Örgütü*, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000, s.9.

182 Mücek, *age*, s.86-88.

Türkiye Üzerinde ABD-İngiltere Çekişmesi ve 12 Mart 1971

Osmanlı döneminde liberaller toplumun üst sınıfına mensup, Batılı eğitim görmüş, Batılılaşmış, kozmopolit bir gruptu. İdeolojileri, İngilizlerin iktisadi ve siyasal yapısını birebir almaktı. Bu amaçla, liberal birlik anlamına gelen Ahrar Fırkası'nı kurdular. Parti programını ise İstanbul'da bugün yalısıyla adı bilinen Kont Leon Ostrorog yazdı. İttihatçılar ise orta sınıf ailelerine mensuptu. Saray ve Babıâli tarafından ezilen, dışlanan esnaf, memur ve küçük rütbeli subay ailelerinin çocuklarıydılar. İttihatçıların 1908 Temmuz Devrimi'yle getirdiği tüm reformlar Avrupa elçiliklerinin vetosuna takıldı. Çünkü bu devrim Osmanlı'nın egemenliği ve hukukun birliği ilkesini ihlal eden kapitülasyonları yıkacaktı. Temmuz Devrimi'ne karşı 31 Mart 1909'da ayaklanan dinci liberal ittifakının arkasında İngiliz Büyükelçiliği vardı. Büyükelçi Lowther ve istihbaratçı Yüzbaşı Bettelheim'ın faaliyetleri gün ışığına çıktı. Türkiye, Milli Mücadele'yle başta İngiltere olmak üzere tüm emperyalistleri ülkeden kovmuş ve kurtulmuştu. Musul Sorunu yanında İngiltere'nin ülke içindeki iç isyanlara verdiği destek unutulmamıştı. 19. yüzyıldan beri dünyanın hâkim gücü olan İngiltere'ye karşı büyük bir güvensizlik vardı. Ancak, yaklaşan İtalyan tehlikesi karşısında bir kez daha İngiltere'ye yanaşıldı ve güç dengesi politikalarına dönüş oldu. 1945 sonrası, her ne kadar Türkiye de dahil Ortadoğu'yla ilgili sorumluluklarını ABD'ye devretmiş olsa da, İngiltere ABD'yle bölgesel rekabeti devam ettirdi ve Türkiye içinde ve dışında pek çok gizli operasyonun içinde yer aldı.

Truman Doktrini'yle gelen paranın kısıtlı ve askeri kapsamda kalmasından, Marshall Planı'nın oluşum safhasında dışarıda tutulmak istenmesinden ve ABD'yle resmi ittifak ilişkisine girememiş olmasından dolayı Türkiye'nin umudu yine İngiltere'ydi. Londra Elçisi Cevat Akalın'a göre "İngiltere, Türkiye'nin en yakın dostu ve müttefiki ve Batı'yla önemli bağlantısı"¹⁸³ idi. Bununla birlikte Türkiye'nin gönlünde ABD vardı ve İngiltere'ye yapılan açılımların amacı ABD'yle yakınlaşmayı kolaylaştırmaktı. Türkiye'nin aradığı güvence NATO üyeliğiyle sağlanabilirdi. Bu hedefe ulaşmadan önce Türkiye, Akdeniz Paketi ve Ortadoğu Komutanlığı gibi bölgesel ittifak oluşturma çabalarına konu oldu. 1950 başlarında Mısır'da Wafd Partisi'nin iktidara gelmesi üzerine İngiltere yeni planlar geliştirmeye başlamış, Türkiye'yi bu işe sokmak ve ittifakın çizgisini buralara kadar uzatmak istemişti. An-

183 Akalın, *age*, s.240.

cak, ne Türkiye Ortadoğu'da İngiliz yanlısı görünmek istiyor ne de ABD bölgede İngiltere'nin planları içinde yer almak istiyordu.¹⁸⁴ İngilizler, 6-7 Eylül olaylarının tahrik edilmesinde ve 1955'ten itibaren Kıbrıs'ta Rumlarla Türklerin karşı karşıya getirilmesinde geri planda rol almışlardı.¹⁸⁵ 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin arkasında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin kontrolünü ABD'ye kaptıran İngiltere'nin, bunu geri alma isteği vardı.¹⁸⁶ Bu dönemde sol örgütlerin pek çoğuna sızan MİT elemanı Mahir Kaynak'a göre solun ideolojik kalesi olan Fikir Kulüpleri bile İngilizlerin yönettiği bir hareketti. Kaynak, 12 Mart Darbesi'nin arkasında da Avrupa-ABD rekabeti olduğunu ama MİT dahil Türkiye'deki yönetimlerin tek felsefesinin Rusların Türkiye'yi ele geçirmesini engellemek olduğunu söylemektedir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'yla birlikte Batı'ya, özellikle ABD'ye içten içe kendini kaptırmıştı. Menderes'in asılması, İnönü'nün de uyanmasını sağlamıştı. Şimdi ABD için yeni bir lidere ihtiyaç vardı. Adalet Partisi'nin çiçeği burnunda başkanı Demirel, Johnson'un başkanlık törenleri için Ocak 1965'te ABD'ye giden İnönü'yü yurtdışındayken hükümetten düşürdü. ABD, milli politika izleme eğilimi gösteren İnönü'nün de ipini çekmişti. Bu dönemde, Sovyet Yüksek Şura Başkanı Podgorny Türkiye'yi ziyarete gelmiş ve Türkiye Sovyetler ilişkileri gelişme eğilimine girmişti.¹⁸⁷ 1969 yılında %47 oy alarak tek başına iktidara gelen AP, ekonomik bunalımların etkisiyle kısa zamanda yıpranmaya başlamış ve halktan gördüğü desteği yitirme durumuna gelmişti. DP'yle başlayan ve "ithal ikamesi" -o günlerdeki popüler deyimle montaj sanayi- politikası ve enflasyonist uygulamalar sonucu Türk parasında görülen değer kaybı, doğal olarak ekonomik dengeleri alt üst etti ve toplumsal değerler hızla değişmeye başladı. Parlametodaki bu gelişmelerin yanı sıra sokakta işçi ve öğrenci hareketleri de yoğunlaşmış, ülke ciddi bir karışıklığa doğru sürüklenmeye başlamıştı. 12 Mart öncesi dönemde Demirel, aslına bakılırsa kötü bir performans göstermemiş ve Türkiye'nin sanayileşmesine, gelişmesine yönelik birçok projeye imzasını atmıştı. Özellikle barajlar konusunda yapılan atılımla Demirel "barajlar kralı" lakabını kazanmıştı.

Yerli burjuvaziyi korumaya yönelik ithal ikamesi sistemi başarılı bir şekilde çalışmış ve Türkiye 27 Mayıs'ın getirdiği Devlet Planlama

184 Age, s.264.

185 Soner Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.45.

186 Kaynak, age, s.51.

187 Örmeci, age.

Teşkilatı'nın önderliğinde hızlı bir kalkınma sürecine girmişti. Ancak, 1970'lere gelindiğinde kapitalist sistem yeni bir değişim sürecindeydi. Dünya Bankası yeni borç vermek yerine eski borçları toplamaya başlamıştır. Bu borçları ödemeye zorlanan ülkelere "ihraç ekonomisi" dayatması yapılmaktadır. Türkiye'de bir yandan toplumsal muhalefetin bastırılması ihtiyacı, diğer yandan ekonomide ithal ikamesinde ısrar edildiği için 12 Mart 1971 Darbesi oldu. İthal ikameci politikalarda direnen Demirel, Batı nezdinde tüm itibar ve güvenilirliğini yitirmişti. Demirel'i iktidara getiren ve destekleyen Amerikan yönetimi için koşullar değişmiş, yeni politikalar dayatılmıştı. ABD'den para bulamayan Demirel'in İnönü gibi Sovyetler'e yakınlaşması müdahaleyi gerektiriyordu. Demirel aynı akıbete bir kez daha 12 Eylül Darbesi'yle uğrayacaktı. Amerika'nın istediği model 24 Ocak 1980 kararlarıyla gelecek ama uygulaması için Turgut Özal beklenecekti. Demirel o dönemde Amerika'yla olan pazarlıkları şu sözlerle anlatıyor:¹⁸⁸

"(...) Amerika kendine bağlı ve dediğini yapan hükümet ister Türkiye'de. Kıbrıs'ta Maraş'ı Ecevit açtı. Şimdi beni istemiyor ya, Ecevit'i de istemez. Döviz sorununun altında Kıbrıs var. Ben nasıl çözeyim Kıbrıs Sorununu. Yunanistan'ın arkasında Amerika var ve benim gırtlığımı sıkıyor... Her şey Amerika'nın elinde, fena yakaladılar bu kez. Karşısına koyacağım bir şey yok. IMF heyetine bunlara para vermeyin yoksa gitmezler diyor. Elimizdeki tütünü, buğdayı satamıyoruz. Her yerde karışımıza engel çıkıyor. Amerika, belki de CIA. Her yerde kolu, mekanizma işliyor..."

Afyon Meselesi ve Kıbrıs Barış Harekâtı

1970 yılından itibaren Amerikan yönetimi, Türkiye'de iktidarda bulunan Demirel hükümetine haşhaş ekimini tamamen yasaklaması için baskıya başlamıştı. Tırmanışa geçen Sağ-Sol çatışmalarına son vermek amacıyla verilen 12 Mart 1971 Muhtırası'yla Demirel hükümeti istifa etti. Türkiye ile ABD arasında 1971 yılında yapılan ve 1972 sonbaharında yürürlüğe giren antlaşma gereği Türkiye'deki afyon üretimi yasaklanmıştı. Ancak, çeşitli gelişmeler neticesinde Türkiye 1 Temmuz 1974 tarihinde yasağı kaldırdığını ilan ettiği zaman ABD Kongresi'nin narkotik konusu üzerinde hassasiyeti artmıştı. Türkiye'nin afyon ekim yasağını kaldırdığını ilan etmesiyle Kongre'de Türkiye

188 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-7 Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.64, 224.

aleyhinde kuvvetlenen tutum, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta başlayan Barış Harekâtı'yla doruk noktasına çıktı. Seçim arifesinde olan ABD Kongre'sindeki gerek Cumhuriyetçiler gerekse Demokratlar, afyon sorunu ve Kıbrıs Barış Harekâtı'na karşı gösterecekleri kuvvetli tepkiyle Amerika'daki Rumların oylarını kazanabileceklerini düşünüyorlardı. Rum asıllı Amerikalılar ve güçlü bir teşkilata sahip olan Ortodoks kilisesinin yoğun propagandasıyla Kıbrıs Barış Harekâtı Amerika'da kolayca bir iç politika meselesi haline geldi. Türkiye afyon ekimini yasaklarken de, yasağı kaldırırken de makul sebeplere dayanmıştı. Ekim alanlarındaki nüfusun geleneksel yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelen bu maddenin karşılığı üreticiye ödenmesine ve yeni ikame maddelerinin tarımına geçilmesine rağmen istenen sonuç alınamamış, bu denemeyi diğer bir hükümet kaldırmak zorunluluğunu duymuş ve ekici kitlenin alışkanlığına uygun bir üretime, bazı kayıt ve şartlarla, dönmüştü.¹⁸⁹

Türk iç politikasında Amerika'nın baskısıyla alınan haşhaş ekimi yasağının iktidar partisinin cesaretli bir kararıyla kaldırıldığı şeklindeki aşırı propaganda, Amerikan Kongre'sindeki 251 temsilciyi -esasını fazla araştırmadıkları bu konuda- Türkiye aleyhine tutuma sevk etti. Uyuşturucu alışkanlığından gençlerini kurtaracak tedbirleri kendi içinde alamayan Amerika'nın, dış kaynakları kurutmak suretiyle soruna çözüm araması ve yabancı ülkelere baskı yapması bugün de devam ettirdiği bir dış politika tarzıdır.¹⁹⁰ Amerika'ya eroin akışının başlıca kaynağının Türkiye olduğuna dair kesin bir belge bugüne kadar Amerika tarafından sağlanamamış, bugüne kadar ki gelişmeler de böylesi bir iddiayı ispatlamamıştır. Türkiye'deki afyon ekiminin tam bir kontrol altında olmasına ve kaçakçılık imkânlarının olmadığı resmi raporlarla tespit edilmesine rağmen Amerika'daki uyuşturucu madde alışkanlığıyla kaçakçılık devam etti. Ancak, Türkiye bir kere boy hedefi tayin edilmişti. Karşılıklı olarak meselenin soğukkanlılıkla ele alınarak tartışılmaması Amerikan Kongre üyelerinin Türkiye'yi düşman gibi görmelerine ve bunu duygusal olarak silah ambargosuna kadar götürmelerine yol açmıştır. Oysa bu konunun ortak savunma prensip ve gerekleriyle bir bağı yoktur, ikisi birbirinden çok ayrı iki konudur.

Türkiye, Kıbrıs konusunda Garanti Antlaşması'ndaki bütün yolları denedikten sonra müdahaleye yönelmiş ve 1964 Ağustos'unda yapılan sınırlı hava kuvvetleri harekâtından sonra, 1967'de ihtar

189 Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş Türk Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.34.

190 Ayhan Songar, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974, s.56.

uçuşlarıyla yetinilmiştir. 1974 Temmuz ve Ağustos'unda üç kuvvetin iştirakiyle yapılan müdahalelerle bu konudaki azim ve iradesini göstermiştir. 1974'te şartlar değişmiş, ABD yanlısı Albaylar Cuntası'na karşı Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Sovyetler tarafında daha anlaşılır karşılanmıştır. 1974 yazında Türkiye'nin Kıbrıs'a ilk çıkarması dünyada olumlu karşılanmış, Atina'daki Albaylar Cuntası iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmıştı. İkinci çıkarma ise dünya kamuoyunu Türkiye aleyhine döndürdü ve Kıbrıs Sorunu Türkiye için en zor dış politika konularından biri haline geldi. 1974 Temmuz'unda, Kıbrıs'ta Enosis hareketinin yarattığı bunalıma Türkiye'nin kaçınılmaz askeri müdahalesi, karşısında ABD Kongresi'ni bulmuştur.¹⁹¹ Bu dönemde ABD Kongresi bir iç politika mücadelesi nedeniyle dış politikayı kontrol etme eğilimindeydi. 1974 Temmuz ayında iki olay birbiri ardısıra ABD Kongresi'ni Türkiye aleyhinde bir tutuma sevk etmiştir.

19 Aralık 1974'de Temsilciler Meclisi ve Senato, 5 Şubat 1975 tarihine kadar Türkiye'nin bazı şartları yerine getirmemesi halinde, askeri yardımın kesilmesi hususunda bir anlaşmaya varmıştır. Tasarıya göre, ABD Başkanı, Türkiye'nin Kıbrıs adasındaki kuvvetlerini artırmaması veya Kıbrıs'a Türkiye'den savaş malzemesi nakledilmemesi şartına bağlı olarak bu yasağı kaldırabilecektir. Ayrıca, Başkan bu işlemi, "sadece, böyle bir hareketin Kıbrıs ihtilafının barışçı bir çözüme ulaşması için daha ileri müzakerelere yol açacağına kani olur ve Türkiye de ateşkese riayet ederse" kaydına bağlı olarak yerine getirebilecektir. Bu fıkrada öngörülen şartların hiç biri 5 Şubat 1975 tarihine kadar gerçekleşmediği için Amerika'nın Türkiye'ye tatbik ettiği silah ambargosu bu tarihte yürürlüğe girmiştir.

1974-1978 Silah Ambargosu Dönemi

Kıbrıs müdahalesi nedeniyle ABD, Türkiye'ye 1975-1978 yılları arasında silah ambargosu uyguladı. Ambargo yürürlüğe girdiğinde Türkiye'ye sevk edilmesi gereken 200 milyon dolarlık silah ve askeri malzeme bulunmaktaydı. Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararını yürürlüğe sokması üzerine Türkiye, buna 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasıyla karşılık vermiştir. Bundan sonra Türkiye ile Amerikan Kongresi arasında bir mücadele başlamıştır. Başkan Gerald Ford, bir yandan Kongre'yi yumuşatmaya çalışırken öte yandan Türkiye'nin de Kıbrıs konusunda taviz vermesini sağlamak için çaba harcamıştır. Başkan Ford'un

191 Jan Asmussen, *Diplomacy and Conflict During the 1974 Crisis Cyprus At War*, I.B. Tauris & Co.Ltd., London, New York, 2008, s.16.

Resim 24: Türk askeri Kıbrıs'ta

Kongre nezdindeki çabaları, 19 Mayıs 1975'de, Senato'nun ambargo-yu kaldırma kararı alması neticesini vermiş ise de Temsilciler Meclisi bu karar karşısında hiç bir harekette bulunmamıştır. Bunun üzerine Türk hükümeti, 17 Haziran 1975 günü Amerikan hükümetine bir no-tayla Türkiye'deki 20 kadar Amerikan üs ve tesisinin statüsü hakkın-da Türkiye'yle 30 gün içinde müzakereye girmediği takdirde "yeni bir durumun" doğacağını bildirmiştir. Türkiye'nin bu baskısı üzerine Temsilciler Meclisi, Senato'nun 19 Mayıs'ta kabul ettiği ambargonun kaldırılmasına ait kararını, 24 Temmuz 1975'de ele almış, ancak ka-nun tasarısı, 206 oya karşılık 223 oyla reddedilmiştir.¹⁹²

Türk hükümeti, ertesi gün, 25 Temmuz'da Amerikan hükümetine verdiği bir notayla 3 Temmuz 1969 tarihli "Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması"nı (Defense Cooperation Agreement-DCA¹⁹³) yü-rürlükten kaldırdığını bildirerek, Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "kontrol ve gözetimi" altı-na alındığını açıkladı. Bunun üzerine ABD Temsilciler Meclisi, 1975 Ekim'inden itibaren ambargoyu bazı bakımlardan yumuşatan karar-lar aldı. Türk hükümeti de, 1976 yılının başından itibaren, tutumunu belirli bir ölçüde yumuşattı. 1976 Şubat'ında Kıbrıs'tan 2.000 kişilik

192 Geoffrey Warner, "The United States and the Cyprus Crisis of 1974", *International Affairs*, 85:1, 2009, s.123.

193 DCA, Defence Cooperation Agreement.

bir kuvvetini çekeceğini açıkladığı gibi Kıbrıs Sorununda toplumlara-rası görüşmeler yeniden başladı. Bu görüşmeler BM gözetimi altında yapılyordu.¹⁹⁴ Türk hükümetinin 3 Temmuz 1969 Antlaşması'nı yürürlükten kaldırdığı andan itibaren Amerikan hükümeti, bu antlaşmanın yenilenmesi amacıyla Türk hükümetiyle müzakerelere girişmişti. Bu müzakereler, 29 Mart 1976'da resmi adıyla "Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Antlaşması'nın II. ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomi Alanında İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Antlaşma"nın imzalanmasıyla neticelendi. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi, ambargonun kalkmasına ve Kongre'nin onayına bağlanmıştı. Ayrıca bu antlaşma gereğince, Amerika, Türkiye'ye dört yıllık bir dönem için 1 milyar dolar askeri yardım yapacak ve bunun 200 milyon doları da hibe olacaktı. Antlaşma, Türkiye'ye uygulanan ambargonun kalkmasından sonra yürürlüğe girecek ve Kongre tarafından onaylanacaktı.

1976 Ağustos ve Kasım aylarında Başkan Ford, Türkiye'yle yapılan uzun vadeli, 478 milyon dolar tutarında ikinci parti 40 adet F-4 uçağının yapım ve peyderpey teslimi için kredi taksitleri ve diğer silah ve malzeme transferi hakkında satış kararları almıştı. Bu kararlarda da konu, Kıbrıs Sorunu'ndan ayrı tutulmaya ve Türkiye'nin NATO içindeki mükellefiyetlerinin yerine getirilmesine bağlanmış; 1978 mali yılı dış yardım kanununda Türkiye'ye yapılacak kredili satışların müzakerelerinde de aynı şekilde NATO mükellefiyetleri ile Kıbrıs Sorunu'nu ayrı tutmaya gayret gösterilmişti.¹⁹⁵ Ancak, Kongre'nin her iki kanadına mensup Rum kulisinin temsilcileri askeri yardım ve silah satışlarını Kıbrıs'a bağlı olarak eleştirmekte devam ettiklerinden ABD yönetimi bu konuda daha temkinli hareket etmeyi yeğ tuttu ve Kongre'yi ikna etmeye çalıştı. Çıkarılan kanunla Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu gevşetilmiş ve bedeli ödenmiş silahlarda dahil olmak üzere Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu silah ve malzemenin Türkiye'ye devri, ABD Başkanı'nın takdirine bırakılmıştı. ABD Başkanı yetkisini, Türkiye'nin Kıbrıs'ta ateşkese riayet etmesi, adadaki askerin miktarının artırılmaması ve verilecek silahların Kıbrıs'a transfer edilmemesi şartlarına bağlı olarak kullanacaktı.

Türkiye ateşkes kararı olmasa dahi askeri harekâtın bitiminden itibaren tam bir sorumluluk duygusuyla ateşkes kararını kendisi vermiş ve uygulamış, adadaki askerin bir kısmını da geri çekmiştir.

194 Richard C. Company, *Turkey and the United States The Arms Embargo Period*, Praeger, New York, 1986, s.157.

195 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.232.

Ancak, 1977 yılı sonunda Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi Hükümeti düşünce yerine Bülent Ecevit başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti geldi. Başbakan Ecevit 26 Mart 1976 antlaşmasını benimsemedi. Bilhassa, 4 yıl için 1 milyar dolarlık yardımı az buldu. Böylece bu antlaşma Türkiye tarafından onaylanmadı ve yürürlüğe girmedi. 5 Şubat 1975'ten beri tatbik edilmekte olan silah ambargosunun kaldırılması ise 1961 tarihli Dış Yardım Kanunu'nun 620. maddesine eklenmiş olan X sayılı fıkranın, 95-384 sayılı kanunla kaldırılmasıyla olmuştur. Bu kanun Senato'da 11 Eylül 1978 günü el kaldırılarak yapılan oylamayla ve Temsilciler Meclisi'nde de 12 Ekim 1978'de 126'ya karşı 225 oyla (81 kişi oylamaya katılmamıştır) kabul edilmiş ve 26 Eylül 1978'de onaylanarak yürürlüğü girmiştir. 95-384 sayılı kanun, aynı zamanda, Amerika'nın genel olarak Doğu Akdeniz ve özellikle de Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan politikasının da esaslarını tespit etmekteydi.¹⁹⁶

3. 1980-1990 DÖNEMİ ÖZAL İLE GELİŞEN İLİŞKİLER

3.1. 12 EYLÜL VE ABD

Demirel ve Ecevit'li Yıllar ve ABD

Süleyman Demirel'in tabiriyle "Bulunduğunuz kutbun başı hangi istikamete gidiyorsa, siz de o yöne yöneliyordunuz"¹⁹⁷ ve Soğuk Savaş döneminde müstakil dış politika geliştirmek gibi bir durum söz konusu değildi. Türkiye açısından, BM Genel Kurulu'nda ABD'nin temsilcisinin inip kalkan kolunu takip etmek yeterliydi. Bununla beraber, 12 Eylül öncesi Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil'le birlikte çok boyutlu dış politika perspektifi oluşturdu. Johnson Mektubu sonrası ABD'yle gerilen ilişkilerin ve sol muhalefetin de etkisiyle Demirel, Türkiye'yi dış politikada daha bağımsız ve güçlü bir aktör yapmaya çalışmış ve bunda kısmen de olsa başarılı olmuştur.¹⁹⁸ 12 Eylül 1980 öncesi Demirel, Türkiye'yi İslam Konferansı Örgütü'ne üye yaparken CHP'nin yoğun muhalefetiyle karşılaştı. Ancak, Demirel laiklik konusunda Özal ve sonraki sağcı liderlere kıyasla daha özenli olmuştur. Demirel'in eleştirisi konusunda da son derece hoşgörülü bir siyasetçi olduğu vurgulanmalıdır. Zira tüm yanlışlarına karşın basında kendisi aleyhinde çıkan haberlere, karikatürlere Türk siyasal hayatında belki

¹⁹⁶ Akalın, *age*, s.76.

¹⁹⁷ Seyfi Öngider, *Bir Politik Hırs Abidesi*, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2001, s.98.

¹⁹⁸ Öngider, *age*, s.123.

de en hoşgörölü yaklaşan siyasetçi Demirel'dir. 1960'lar Türkiye'nin kalkınması konusunda alternatif arayışların gündeme geldiği dinamik bir dönemdir ve sol hareketler hızla güç kazanmaktadır. Demirel'i bu dönemde en çok zorlayan şey, kalkınmaya ve sanayileşmeye paralel olarak artan işçi sınıfı, 68 kuşağıyla beraber entelektüellerin ve öğrencilerin hızla etkisine kapıldığı sosyalizm rüzgârları ve Demirel'e göre Türkiye için fazla lüks olan özgürlükçü 1961 Anayasası'dır.

Dönemin siyasal bakımdan en önemli gelişmelerinden biri şüphesiz CHP'nin 5 Mayıs 1972'de yapılan 5. Olağanüstü Kurultayı'nda İnönü'nün yerine Genel Başkanlığa Bülent Ecevit'in seçilmesidir. Bundan sonra CHP, 14 Ekim 1973'te yapılan seçimlerde yeni lideriyle beklenenden çok oy alarak Millet Meclisi'nde en fazla sandalyeyi kazanmıştır. Ecevit, dış politikaya büyük önem veren ve dış politikadan iyi anlayan bir politikacıydı. Mükemmel İngilizcesi ona dünyadaki gelişmeleri yakından izleme ve değerlendirme olanağı veriyordu. Ecevit'in dış politika anlayışının temelinde gerçekçilik vardı. Türkiye'nin neleri yapabileceğini, neleri yapamayacağını bilerek karar alıyordu. Ecevit'in dış politikasının bir diğer özelliği ülkenin çıkarlarını temel almasıydı. Batılı ülkelerle dostluktan yanaydı, ama bu dostluk Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyici nitelikte olmamalıydı. Gerektiğinde Batılılara kafa tutmaktaydı.¹⁹⁹ Aralık 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylık statüsü tartışılırken sert pazarlık yürütmüş, Javier Solana Ankara'ya gelmek zorunda kalmıştı. Ecevit o zaman, Kıbrıs Sorunu'nun Türkiye'nin üyelik sürecinde koşul olamayacağına idretmişti. Ecevit'in dış politika konusunda yaptığı birçok değerlendirmenin doğru olduğunu görürüz. Bunun en çarpıcı örneği, ABD'nin Irak'a yapacağı askeri bir müdahalenin Türkiye ve bölge açısından doğuracağı sonuçlarla ilgili değerlendirmeleriydi. O dönemde kimileri Ecevit'i Saddamcı olarak nitelemişti.

12 Mart nedeniyle başbakanlıktan istifaya zorlanan Demirel, koalisyon yoluyla 1971 ile 1980 arasında 1975, 1977 ve 1979'da üç defa daha hükmet kurmuş ve başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 1973 seçimleri, 12 Mart dönemini sona erdirirken, 1980 yılına kadar devam edecek olan bir başka dönemin başlangıcını teşkil etmekteydi. Özellikle 1976 yılından sonra başlayan öğrenci hareketleri, zaman zaman bir karışıklık havası ortaya çıkarmıştır. Parlamentodaki siyasal partilerin kısır çekişmeler içerisine girerek, ülke sorunlarını halledebilecek çözümlerden uzaklaşmaları demokratik rejimi de ciddi

199 Ali Nejat Ölçen, *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s.76.

bir bunalıma sokmuştur. Bülent Ecevit'in genel başkanlığa gelmesinden sonra giderek sola kayan CHP'nin etkili muhalefeti ve Demirel ile Ecevit'in ideolojik farklılıkların ötesindeki şahsi rekabetleri zaten gergin olan toplumu 1970'lerde daha da kampaştırmış ve sokaklar bilindiği üzere kan gölüne dönmüştür.²⁰⁰ Bu dönemde başlayan işçi hareketlerinin ileri boyutlara ulaşması ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın aşılammaması sonucu, 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime bir kez daha el koymuştur. Sivil siyaset kurumlarının sorunlara çözüm üretebilme yeteneklerini ve araçlarını kullanamamaları sonucu gerçekleşen 12 Eylül Darbesi'yle TBMM feshedilmiş ve siyasal partilerin tümü kapatılmıştır.

12 Eylül Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri

1980 yılının 12 Eylül günü Türkiye'de gerçekleştirilen askeri müdahaleyle siyasal ve ekonomik yaşama olduğu kadar Türkiye'nin uluslararası politikalarına ilişkin olarak da yeniden düzenlemeler yapıldı. Bundan sonraki on yıl içinde Türkiye ve ABD ilişkileri hem Türkiye'deki rejim değişikliği ve demokrasiye geri dönüş sorunlarından hem de uluslararası düzlemdeki gelişmelerden etkilenecekti. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden bir tanesi ABD'nin yeni politika yaklaşımları çerçevesinde Türkiye'ye atfettiği rolün ortaya çıkmaya başlamasıdır. Türkiye'nin özellikle Ortadoğu bölgesine komşuluğu nedeniyle ABD politikalarında yeri bir kez daha değişmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda olduğu gibi Türkiye tekrar Batılı ülkelerin Ortadoğu bölgesine yönelik planlarında bağlantı noktası veya eşik ülkesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu tavır Türkiye'nin Ortadoğu'ya komşu bir ülke olarak algılanmasından çok bizzat kendisinin de bir Ortadoğu ülkesi olarak kabul edilmesi noktasına giderek yaklaşımları anlamını taşımaktadır. Türkiye, her zaman yüzünü Batı'ya dönmüş ve bir iki istisna dışında Ortadoğu bölgesindeki gelişmelere karışmamayı yeğlemiştir. Bu nedenle, 1980'li yılların sonuna doğru iyice belirginleşmek üzere Ortadoğu'daki olaylara karışan bir Türkiye politikası, mevcut çizgide kırılma noktası olarak kabul edilebilir.

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerlerini göndermesi ve İran'daki rejim değişikliği ABD'yi harekete geçirdi ve Soğuk Savaş'ın "yumuşama" dönemi sona erdi. ABD, yeni dönemde Carter Doktrini'yle Ortadoğu'da, özellikle de Körfez'de tehdit olarak algıla-

200 Yeşim Arat, "Süleyman Demirel: National Will and Beyond", *Political Leaders and Democracy in Turkey*, ed. Metin Heper, Sabri Sayarı, Lexington Books, Maryland, 2002.

dığı tüm gelişmelerle mücadele etme ve bu mücadelede askeri dahil tüm araçları kullanma niyetini ortaya koymuştu.²⁰¹ ABD'nin yeni politikası yanında, 1980'lerde Türkiye'deki yönetimin ülkenin bölgesel rolüne ilişkin hevesleri aynı zamana rastlamıştı. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ülkeleri üzerinde etkisini artırmasına engel olabilmek ve Körfez'den Batı'ya doğru kesintisiz ve güvenli petrol akışını sürdürürebilmek için geliştirilmiş bir kuşak projesi bu dönemde uygulamaya konuldu. 1977 yılında J. Carter'ın danışmanı olan Zbigniew Brzezinski tarafından geliştirilen ve adına Yeşil Kuşak denilen proje, bölgede ılımlı İslamcı grupları desteklemeyi ve bu gruplarla devletler arasındaki ilişkileri geliştirmeyi öngörmekteydi. 1979-1980 yıllarında ortaya çıkan ve Sovyetler'in çevrelenmesiyle birlikte Körfez petrolünü de bir çeşit güvenceye almayı sağlayacak olan proje, İslami unsurdan oluşan bir duvarla Sovyet nüfuzunu engellemeyi amaçlamaktaydı. Fakat planlananın aksine radikal ve ılımlı İslamcı grupları ayırmak ve sınırlandırmak olanaklı olmadı. Kuşak boyunca İslami gruplar radikalleşti.²⁰² Türkiye'de ise 12 Eylül yönetimi, Türk-İslam sentezinin yardımıyla ABD kaynaklı bu politika içinde yerini alıyordu.

Çevreleme politikasının askeri ayağını "Çevik Güç" projesi oluşturmaktaydı. Ortadoğu'daki gelişmelere hızla müdahale edebilmek için ABD yeni üslure ve askeri olanaklara, en önemlisi de bölge ülkelerinden bu konuda gelebilecek desteğe gereksinim duymaktaydı. 1980 yılında, Florida'da böyle bir gücün ana üssü olacak tesisler kuruldu. 1981 yılında ise bölgesel kollara ayrılabilceği kararlaştırılan Çevik Güç ilk olarak Körfez'de hayata geçirilecekti. Ancak, NATO imkân ve kabiliyetlerinden bağımsız tutulması öngörülme de alan dışılık sorununu gündeme getiren bu oluşum Türkiye'de temkinli karşılanmaktaydı.²⁰³ Türkiye NATO şemsiyesi altında alınacak kararlara katılabileceğini, fakat bunun dışında atılacak adımların Türkiye'yi zor durumda bırakabileceğini ve ters etkiler yaratabileceğini ABD'li yetkililere ifade etti. ABD'li yetkililer ve uzmanlar Türkiye'yi ikna etme turlarına başladılar. Bu turlarda altı çizilen nokta, Türkiye'nin bölgede etkin bir politika izleyerek bundan ne kadar yarar elde edebilece-

201 Noam Chomsky, Gilbert Achcar, *Perilous Power The Middle East And U.S. Foreign Policy Dialogues on Terror, Democracy, War and Justice*, Paradigm Publishers, Boulder, 2006, s.42.

202 "The CIA's Intervention in Afghanistan, Interview with Zbigniew Brzezinski, President Jimmy Carter's National Security Adviser", *Le Nouvel Observateur*, Paris, 15-21 January 1998, Centre for Research on Globalisation, www.globalresearch.ca, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.globalresearch.ca/articles/BRZ110A.html>

203 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.293.

giydi.²⁰⁴ Türkiye, Çevik Güç'e katılım konusunda isteksiz davrandıkça ABD, Türk ordusunun modernizasyonu, askeri tesislerin ve altyapının yenilenmesi konularında Türkiye'ye daha çok yardımcı bir tavır içine giriyordu. Bu yaklaşım Türkiye'de olumlu etkiler yaratmaktaydı. Sonuç olarak 29 Kasım 1982'de Brüksel'de ABD ve Türkiye arasında bir Mutabakat Muhtırası imzalandı. Doğu Anadolu Bölgesi'nde 10 havaalanının yenilenmesi ve Muş ve Batman'da iki yeni havaalanı yapılmasını öngören Mutabakat Muhtırası, Çevik Güç'ün Türkiye'ye uzanmasının ilk adımını oluştuyordu.

12 Eylül 1980 döneminde Türk-Amerikan ilişkilerine özellikle NATO dahilindeki gelişmeler damgasını vurdu. Haziran 1977'de NATO'nun askeri kanadına yeniden üye olmak için başvuran Yunanistan, bu başvurusuna Türkiye tehdidini neden olarak gösteriyordu. Yunanlar Ege Denizi'ndeki hava kontrol sahasının 1974'ten önce olduğu gibi Yunanistan'a ait olmasını istiyordu. Yunanistan'ın NATO'ya dönmesini veto eden Türkiye, Ege hava kontrol sahasının Türkiye ile Yunanistan arasında bölüşülmesini istedi. ABD'nin alternatif teklifler getirmesi sonrasında Türkiye vetosunu geri çekti ve Yunanistan Ekim 1980'de NATO'nun askeri kanadına döndü. Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü için yapılan baskılar NATO Komutanı General Rogers ile Kenan Evren arasında "Rogers Antlaşması"yla sonuçlanmıştı. Sonuçta Yunanistan NATO'ya dönerken, Kenan Evren oyuna getirilmiş ve Türkiye, Ege'deki hava ve deniz düzenlemeleriyle beklediklerini alamamıştı. Yunanistan'ın NATO'ya dönmesi ve Ege hava kontrol sahası meselesinin çözümünün iki ülke arasında bir yumuşama oluşturması beklenirken, 1981 seçimlerinde Yunanistan'da Papandreu'nun başbakanlığıyla birlikte, Türk Yunan ilişkilerinde yeni bir gerginlik dönemi başladı.

Türkiye, dış politikasındaki kırılmayı kendi inisiyatifiyle gerçekleştirmemiştir. ABD'nin dünya politikası ve özellikle de Ortadoğu politikası, Türkiye'yi bölge gelişmeleriyle ilgilenmekten kaçınamayaacağı bir ilişkiler ağı içerisine itmiştir. Türkiye'deki yönetimlerin ve yöneticilerin bir kısmı da çeşitli nedenlerle bu eğilim içerisine girmekte genellikle sakınca görmemiştir. Buradaki itici güçlerden en önemlisi Türkiye'ye yeni fırsatlar sağlama konusunda Turgut Özal gibi bazı siyasilerin çok hevesli davranması, üstelik hem Özal döneminde hem de ondan önceki askeri yönetimde ve geçiş dönemi yönetiminde görev yapanların ABD'yle daha yakın ilişkilere özel bir önem atfetmele-

204 İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, c.2, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, Ankara, 2001, s.46.

ridir. Kısacası, söz konusu dönemde, ABD ile Türkiye'nin ilişkilerinde uzun zamandır etkili olan Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan'la Ege Denizi üzerinden yaşanan sorunlar örneğinde olduğu gibi dolaylı unsurlara ve ABD'yle ekonomik ve ticari ilişkilerdeki dengesizlik ve askeri ilişkilerdeki sorunlara ek olarak Irak, sözde Ermeni soykırımı sorunu, ayrılıkçı Kürt hareketleri sorunu ve artan parasal gereksinimlerin yarattığı sorunlarla da uğraşmak gereği doğmuştur. Bu özellikleriyle 1980'li yıllar Türkiye-ABD ilişkilerinin ciddi sorunların gölgesinde ilerlediği ve adeta sınındığı yıllar olmuştur.

Turgut Özal ve ABD

ABD, 1980'li yıllara yönetimde değişiklik ve önceki dönemden kalan ciddi ekonomik sıkıntılarla giriyordu. Ortadoğu ve Orta Asya bölgelerine yönelik planlarını gözden geçirmeliydi. İşte bu dönemde Ortadoğu bölgesine komşuluğu kadar büyük ve güçlü askeri kapasitesiyle de Türkiye dikkatleri üzerine çekiyordu. ABD'yle ittifak ilişkisinde bir iki olay dışında ciddi bunalım yaşamamış olan Türkiye, ABD'nin yeni yaklaşımları içerisinde önemli roller üstlenebilirdi. 1980 yılında Türkiye'de de bir yönetim ve hatta rejim değişikliği oldu. Türkiye'deki bu değişiklik ABD'nin bölgede gerçekleştirmek istediği politikalara uygundu ve daha fazlası için de elverişli bir zemin hazırlamaktaydı. Carter yönetiminin insan hakları ve demokrasinin işletilmesi konularındaki hassasiyetine rağmen 12 Eylül 1980 Darbesi ABD tarafından ılımlı bir tepkiyle karşılandı. Cumhuriyet Türkiye'si'nde yüzyıla yakın bir süreçte kademeli, bazı bölümleri sıkıntılı ancak kendine has Batılı bir yaşam tarzı gelişti, art arda gelen kırılmalara karşın bu yenilendi ve devam etti. 1960, 1971, 1980 ve 1997'de ordu gidişata müdahale etmiş olsa da hepsinde ilan edilmiş hedefleri olan istikrarı yeniden tesis etme işi tamamlandıktan sonra, yönetim sivil siyasetçilere verilmiş hatta kendi siyasi adaylarının yenilgisine göz yumulmuştur.²⁰⁵ ABD Başkan'ı Carter'a "Bizim çocuklar başardı" denilen askeri müdahalenin son koordinesi, 10 Eylül 1982 günü ABD'den dönen Org. Tahsin Şahinkaya tarafından yapılmıştı. ABD için önemli olan, demokrasi-den önce kendi çıkarlarıydı. Bu yüzden ABD yönetimleri Türkiye'deki her askeri darbeyi destekledi, teferruatla ilgilenmedi, hatta bazı Avrupa ülkelerinin tepkisini yatıştırmayı da ihmal etmedi.

Turgut Özal, eski bir Dünya Bankası çalışanı olarak sadece ABD yönetiminin değil, mali çevrelerin de desteğini kazanmış, "yardım değil ticaret" sloganıyla yaptığı çağrılar sonucunda tüm sektörlerde

205 Lewis, *age*, s.xii.

Amerikan özel sermayesinin Türkiye'ye yaptığı yatırımların önemli ölçüde yükselmesini sağlamıştı. Türk iş dünyası da Washington'da varlığını göstermeye başlamış, Türk-Amerikan İş Konseyi vasıtasıyla Kongre ve Amerikan hükümeti nezdinde ilk organize lobi faaliyetlerine girişmişti. 1981 yılında işbaşına gelen Reagan, Soğuk Savaş'ın bitişine kadar ABD'yi yönetecek, aynı dönemde Türkiye'de ise 1983'den itibaren Özal görev yapacaktır. Washington, Özal'ı iktidar yapmayı kafaya koymuştu. Özal da Türkiye'yi giderek her açıdan ABD'nin kucağına itti. Özal'la birlikte Türkiye, serbest pazar cenneti oldu. Ülkemize giren ABD şirketleri iç ve dış politikada etkisini ciddi ölçüde artırdı. ABD'nin Özal yönetimine bakışı ise başlangıcından itibaren son derece ılımlı olacaktır.²⁰⁶

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte "neoliberalizm" ekonomimize önemli bir damga vurmuş ve vurmaya devam etmektedir. 24 Ocak 1980'de odak değişikliğiyle Türkiye'de kapitalizm, kendisini güdecek iktisadi liberalizme teslim edildi. Böylece yerli sermaye ile küresel sermayenin entegrasyonuna dayanan yeni sisteme geçildi. Yeni modelin istikrar senaryosu IMF'ye, yapısal dönüşüm, uyum senaryosu ise Dünya Bankası'na havale edildi.²⁰⁷ Ticaretin liberalleşmesi ve ithalata dayalı ara malları ve hammadde Türk sanayisine iyiden iyiye girdi ve bağımlılığa dönüştü. Küreselleşmeci, özelleştirmeci, piyasacı neoliberal birikim rejimi, kendisine uygun dünya işbölümleri, hâkim sermayeler arası güç değişimleri inşa etti. Devlet küçültülürken, sanayi ve enerji gibi alanlarda devlet sektörü neredeyse sıfırlandı. 24 Ocak 1980 kararlarını açıklayan Turgut Özal'ın kurduğu ANAP'ın seçimlere girmemesi tehlikesi belirdiğinde, ABD tekrar devreye girdi. ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Elliott Abrams, engellemenin iyi olmayacağını askerlere nazikçe hatırlattı. 1982 Anayasası, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV) Yönetim Kurulu üyesi Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı tarafından yazılmaktaydı. Vakfa gelen CIA'nın Türkiye'deki yöneticilerinden Paul Henze, Anayasa'nın bir kopyasını aldı. Henze, seçime yakın günlerde MDP lideri Turgut Sunalp'ı ziyaret ettikten sonra "Turgut Paşa, iyi bir ana muhalefet lideri olursunuz"²⁰⁸ demişti.

Özal yönetimi ile ABD yönetimi arasındaki sıcak ilişkiler çerçevesinde 1982 yılında imzalanan Mutabakat Muhtırası'nın teknik yön-

206 Zeki Duman, *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*, Kadim Yayınları, Ankara, 2010, s.21.

207 Ramazan Kurtoglu, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, Sinemis Yayınları, İstanbul, 2012, s.707.

208 Mücek, *age*, s.126.

lerini düzenleyen uygulama antlaşması, 1985 yılının Nisan ayında yapılmıştır. Yine 1985 yılında Özal Washington'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında İsrail-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi ve ABD'deki Yahudi lobisinin Türkiye'ye desteğinin sağlanması hususları da görüşülmüştür. Amaç, Ermeni ve Rum lobilerine karşı çok zayıf kalan Türk lobisinin Yahudi lobisinin desteğini alması kadar, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinde yakınlaşmanın sağlanması için oluşturulan zemine bir taş daha eklemektir. Ortadoğu'ya yönelik planları içerisinde ABD, Türkiye-İsrail yakınlaşmasına özel bir destek sağlamaktaydı. ABD'yle diğer bir uyuşmazlık konusu 1983 yılında KKTC'nin ilanı oldu. Komünizmle mücadeleye önem veren Reagan yönetimi, KKTC konusunda ölçülü bir tepki vermeye dikkat etti. Türkiye'nin diğer memnuniyetsizliği, Yunanistan'la 7/10 olarak belirlenen yardım oranının tam ABD yönetimi vazgeçmişken bu ülkeden üs almak için tekrar bu oranı benimseme eğilimi göstermesiydi.

ABD Kongresi'nde bir yandan Rum lobisinin Kıbrıs Sorunu'nu canlı bir konu ve Türkiye'ye karşı bir koz olarak tutabilme gayretine paralel olarak, Ermeni lobisi de faaliyetlerini sürdürmekte ve etkili olmaktaydı. 1984 yılından başlayarak neredeyse her yıl Ermeni lobisinin öncülüğünde ABD'li politikacılar sözde Ermeni soykırımı konusunu gündeme getirdiler. 24 Nisan günü'nün soykırım günü olarak kabul edilmesi önerisi defalarca gündeme alındı ve tartışıldı. Her seferinde Türkiye'de rahatsızlık yaratan bu durum Reagan yönetimi boyunca Kongre'yle sınırlı kalsa da ABD-Türkiye ilişkilerinde ciddi bir gerilim kaynağı oluşturmaktaydı. 1989 seçimlerinde işbaşına gelen yeni Başkan George Bush seçim çalışmaları sırasında Ermeni lobisinin de önemli desteğini almıştı. Bunun sonucu olarak sözde soykırım sorunu yönetim katına da taşınmaktaydı. 24 Nisan'ın sözde Ermeni soykırımının yıldönümü olarak kabul edilmesini öneren bir karar tasarısı 1989 yılının Ekim ayında ABD Senatosu Adalet Komisyonu'ndan kabul edilerek geçti. Bu durum Türkiye'de kaygılara ve sıkıntılara neden oldu. Türkiye geçici nitelikte bazı önlemler alırken Ocak 1990 ayında Turgut Özal ABD'yi ziyaret etti. Çeşitli girişimlerin sonucunda karar tasarısı Senato'nun gündemine girmedi. Türkiye bunalımın aşıldığını düşünürken tam da 24 Nisan günü yazılı bir açıklama yapan ABD Başkanı G. Bush bu günü anma günü olarak kabul ettiğini dünyaya duyurdu. Sorun bundan böyle de ikili ilişkilerde varlığını koruyacaktı.

1980 Türkiye-Amerika Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA)

Daha öncede belirtildiği üzere 1977 yılı sonunda Süleyman Demirel başkanlığındaki AP Hükümeti'nin azınlığa düşüp çekilmesi üzerine, 1978 yılı başından itibaren Bülent Ecevit Başkanlığındaki CHP ağırlıklı Koalisyon Hükümeti işbaşına gelmiş ve Başbakan Ecevit, 29 Mart 1976 Antlaşması'ndaki 1 milyar dolarlık yardımı da az bularak antlaşmayı onaylamamıştı. 1979 Ekim'indeki ara seçimlerini CHP'nin kaybetmesi üzerine Ecevit Hükümeti istifa etti. Yerine Süleyman Demirel başkanlığındaki AP ağırlıklı Koalisyon Hükümeti işbaşına geldi. Bu arada, 1978 Eylül'ünde, Amerikan Kongresi 5 Şubat 1975'ten beri devam etmekte olan silah ambargosunu da sona erdirmişti. Demirel Hükümeti ile Amerika arasında yapılan müzakereler sonunda, 29 Mart 1980'de Ankara'da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA²⁰⁹) imzalandı.²¹⁰ Antlaşmanın beş yıllık tatbikatı Türkiye'yi tatmin etmekten uzak kaldı. Çünkü Amerikan Kongresi, Türkiye'ye yapılacak askeri yardımı Kıbrıs gelişmelerine bağlayarak, hükümetin teklif ettiği yardım rakamlarını devamlı kısıyordu. Halbuki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için yapılan planlar, yılda en az 1,2 milyar dolarlık bir dış yardımı öngörmekteydi. Her ne kadar Turgut Özal ABD'yle uyumlu ve yakın ilişkilerin bir sembolü haline gelmişse de bu durum, söz konusu dönemde Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde pürüz olmadığı anlamına gelmemekteydi. 1980 yılında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın (SEİA) süresi dolmadan üç ay önce Türkiye ABD'ye bir nota vererek değişiklik önerisinde bulundu.

ABD'yle ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye aynı zamanda ABD'den aldığı yardım miktarını da artırmak istiyordu. Türkiye'nin diğer şikâyeti de, Türkiye'ye yapılan yardımın Yunanistan'a yapılan yardımla bağlantılı olarak ele alınması ve her iki ülkeye yapılan yardımın 7/10 oranına bağlanmasıydı. Türkiye, bu 7/10 oranının da kaldırılmasını ve her yıl yapılacak sabit bir yardım miktarının bu anlaşmada belirtilmesini en sağlam yol olarak görüyordu. Türkiye'nin ABD'ye ilettiği 10 maddelik talep listesine ABD'den mesafeli bir tepki geldi. Ortadoğu'da güçlü bir askeri varlık olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için kaynak yaratmak üzere ihracatın önündeki tikanıklıkların aşılması yönünde ABD'nin bir çabası olmayacağı da açıklık kazanmaktaydı. Çünkü ABD çeşitli teknik unsurları

209 Defense and Economic Cooperation Agreement.

210 Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, bölüm 5, ek D.

bahane ederek Türkiye'yle özellikle de tekstil ürünleri alanında ihracatın önündeki engellerin kalkmasının şimdilik olanaklı olmadığını iddia ediyordu. Türk hükümeti, değişiklik için müzakere isteğini 18 Eylül 1985'ten önce Amerika'ya bildirdi. Müzakereler 30 Ekim 1985 tarihinde Ankara'da başladı. Türkiye'nin ileri sürdüğü isteklere karşı Başkan Reagan yönetimi diretti. Çünkü Reagan yönetimine göre, anlaşmaya rakam konduğu takdirde, Antlaşma'nın Kongre'nin onayından geçmesi gerekirdi. Kıbrıs Sorunu'nun doğurduğu atmosfer içinde Kongre'nin böyle bir antlaşmayı onaylaması mümkün değildi. Amerika'nın bu tutumu ve Türkiye'nin de diretmesi dolayısıyla Türk-Amerikan görüşmeleri çok uzun sürdü.

Neticede, antlaşmanın değiştirilmesi ve antlaşmaya rakam konulması yerine, Amerikan ve Türk Dışişleri Bakanları arasında bir mektup teatisi suretiyle Amerika'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı artırmak için Kongre nezdindeki çabalarını artırmayı, "hibe" yardımlarını en yüksek düzeye çıkarmayı, Yabancı Askeri Satışlar (FMS) kredilerinin Türkiye'ye yüklediği borç yükünün hafifletilmesini, Türkiye'de savunma sanayinin gelişmesini kolaylaştırmayı, Türk tekstilinin ithali başta olmak üzere ikili ticaretin genişletilmesini öngören bir Amerikan "vaadi"yle yetinildi. ABD'nin bu soğuk yaklaşımı karşısında Türkiye'nin tavrı SEİA'yı yalnızca bir yıllığına uzatmak oldu. ABD'yle bir gerginlik süreci yaşanmaktaydı. ABD'nin tepkisi finansal kaynaklar üzerinden gelişti. ABD Temsilciler Meclisi 1987 yılında Türkiye'ye verilmesi önerilen hibe ve kredilerde bir kesintiye gitti. Üstelik Türkiye'ye yardım konusu görüşülürken 1983'ten beri gündeme gelen Kıbrıs'ta Türk askeri varlığı meselesi de yine gündeme taşınmıştı.²¹¹ "Ek Mektup" (Side-Letter) adını alan mektuplarla, Türk-Amerikan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, 18 Aralık 1985'ten itibaren beş yıl için daha uzatılmaktaydı. Ancak bu "Mektuplu Anlaşma" hemen yürürlüğe giremedi.

Türkiye'ye yapılacak yardımın Kıbrıs'taki gelişmelere bağlanması, Türk hükümetini böyle bir tepkiye sevk etmişti. 1987 Nisan'ı sonunda Temsilciler Meclisi'nde, 24 Nisan'ın "Ermeni Soykırımı" olarak anılmasına dair bir kararın kabulü, Türk hükümetini yeniden tepkiye sevketti. 4 Mayıs 1987 günü yapılan bir açıklamada, Cumhurbaşkanı

211 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 15 Kasım 1983'te ilanından sonra Türkiye'ye karşı Rum Lobisinin faaliyetleri artmış ve üstelik ABD Kongresi'nde belli bir ölçüde başarılı da olmuştur. ABD yardımlarının azalmasında tek neden bu konu olmamakla birlikte Kıbrıs sorunu her dönemde mutlaka en az bir kez gündeme getirilmiş ve yardım konuları ele alınırken sanki ikili ilişkileri etkileyen bir önkoşulmuş gibi Türkiye'nin karşısına çıkarılmıştır.

Evren'in Amerika ziyaretinin ertelendiği bildirildi. ABD Dışışleri Bakanı George Schultz 16 Mart 1987 tarihli bir mektupla,²¹²

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin güçlenmesine yardım edileceğini,
Terörizmle mücadelede Türkiye'yle işbirliği yapılacağını,
Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için gayret gösterileceğini,

Ortak Savunma Sanayi Yürütme Komitesi'nin düzenli olarak toplanacağını,

İki ülke arasında karşılıklı ticaretin teşvik edileceğini

bildirdi.

Bütün bu gelişmelerin sebep olduğu soğukluk ve hatta gerginliklerden sonra ve bilhassa Türk ve Yunan Başbakanları Özal ve Papandreu'nun Ocak 1988'in son günlerinde İsviçre'nin Davos kentinde buluşmaları ve "Davos Deklarasyonu"nu yayımlamalarını müteakip, Türk hükümeti 21 Şubat 1988'de Shultz-Halefoğlu mektuplarını onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Bu suretle 29 Mart 1980 tarihli Türk Amerikan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, 18 Aralık 1985'ten itibaren bir beş yıl daha uzatılmış oluyordu.²¹³

1987 yılında Özal, ABD yardımlarının azalmasından duyulan rahatsızlığa paralel olarak ABD'den daha fazla ve daha uygun faiz koşullarında yardım isterken aynı zamanda bazı askeri borçların da silinmesini istemekteydi. Ne var ki bu girişim de umulan sonucu getirmedi. Türkiye ve ABD, 1987 yılının Mart ayında bir ek mektup değişimiyle SEİA'yı 1990 yılına kadar uzattılar. Ek mektuba ilişkin bir gizli protokolle taraflar bazı noktalarda anlaşmaya varıyorlardı. Bunlar arasında İncirlik'teki F-4'lerin F-16'larla değişimi de yer almaktaydı. Ayrıca Türkiye, ABD'den hibe olarak yaklaşık 400 milyon dolarlık bir yardım da alacaktı.²¹⁴ Fakat SEİA'nın imzalanmasının ardından ABD Kongresi Türkiye'ye yapılacak yardımda önemli miktarda bir kesintiye gitti. Üstelik yardımın verilmesine koşul olarak Kıbrıs'taki Türk askerinin sayıca azaltılması ve Türkiye'ye verilen ABD silahlarının Kıbrıs'ta kullanılmamasını da

212 "Accord Signed to Keep U.S. Bases in Turkey", *Los Angeles Times*, 17 March 1987, www.latimes.com, erişim tarihi 10.02.2014, http://articles.latimes.com/1987-03-17/news/mn-12495_1_military-bases

213 Antlaşmanın İngilizce metni için bkz. Agreement Between the United States and Turkey Supplementing and Extending the Agreement of March 29, 1980 for Cooperation on Defense and Economy. Effected by Exchange of Letters at Washington, March 16, 1987. Entered into Force March 16, 1987, erişim tarihi 10.02.2014, http://photos.state.gov/libraries/turkey/461177/pdf/ctia5977_001.pdf

214 Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s.57.

eklemişti. Gerginlik çok da fazla tırmanmadan bitti. Çünkü Özal yönetimi denemeye çalıştığı oyunu terk etmiş, Bakanlar Kurulu, mektubu da gizli protokolü de 1988 başında onaylamıştı. Özal hükümeti, ABD'yle ilişkileri Kongre düzeyinde değil Başkanlık düzeyinde daha rahat ve samimi bir ortamda yürütebileceğini düşünmekteydi. 1990 yılında yürürlük süresi sona eren ve 1993 yılı sonuna kadar birer yıllık sürelerle uzatılan SEİA'nın tadil çalışmaları 1992 yılı içerisinde devam etmiş ve 9 Nisan 1993 tarihinde müzakereler başlatılmıştır. Fesih söz konusu olmadığı için antlaşmanın yürürlüğü devam etmektedir.

3.2. TÜRK EKONOMİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE ABD

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi

Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin liberal ve dışa açık ekonomik prensipler izleyeceği, yabancılara verilen imtiyazlardan bazılarının belirli bir süre devam edeceği öngörülmüştü. Atatürk'ün devletçilik anlayışı da aslında özel sektörün yeterli olmadığı alanlarda devlet girişimciliğini öngörmekteydi. Ancak, Lozan'da dayatılan liberal politikaların süresi bitince ve dünya ekonomik krizi başlayınca Türkiye için planlı ekonomi döneminin kapısı açıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında önemli fiyat artışları ve savaş dönemi yoklukları ticari birikimin hızlanmasına vesile oldu, genellikle devlet kadrolarıyla yakın ilişki içinde birçok yeni tüccar ortaya çıktı.²¹⁵ Savaş sonrası ticaretteki canlılık, sermaye gruplarının faaliyetlerinden de görülebilir. Örneğin Koç grubu, bu dönemde Oliver (traktör), US Rubber (oto lastiği) ve Siemens (elektrikli cihazlar) firmalarının temsilciliklerini almış, Ford bayiliğini Anadolu'nun çeşitli bölgelerini kapsayacak şekilde genişletmiş, yurtiçinde yeni ticaret şirketleri oluşturmuş, ayrıca 1945 yılında ABD'de ilk yurtdışı ticaret şirketini kurmuştu.²¹⁶ Hacı Ömer Sabancı, 1948-49'da Adana'nın önde gelen tüccarlarından Alber Di-yap'la birlikte pamuk ihracatına başlarken; Borusan grubuna ait İstikbal Ticaret bu yıllarda demir-çelik ithalatı ve kuru meyve ihracatı, Çukurova grubu ise Caterpillar iş makinelerinin ve çeşitli tarım araçlarının temsilciliğini yapmaktaydı. Savaşı izleyen yıllarda, özel girişimin öncülüğünde hızlı bir banka kurma çabası vardır. Ziraat Bankası ve İş Bankası dışında kalan dört büyük banka bu dönemde kuruldu. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948) gibi sonraları Türkiye bankacılık sektöründe ilk sıraları alacak olan bankalar birkaç yıl içinde faaliyete geçtiler.

215 Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, s.302-303.

216 Koç, *Hayat Hikâyesi*, s.74.

Tek parti döneminin kapalı ekonomik/siyasi yapısından başlamak üzere Türkiye'yi uluslararası sisteme bağlayan tüm değişim ve yenileme politikaları ABD yaklaşımı üzerinden geliştirildi. Bu durum DP iktidarı döneminde Adnan Menderes'in "her mahallede bir milyoner yaratacağız" sözü ve "Küçük Amerika" hayaline yansdı. Türkiye'de özel sektörün gelişmesinin önünde en büyük engellerden biri olarak yabancıların, özellikle Musevilerin ticaretteki hâkim rolleri görülmekteydi. Varlık Vergisi Kanunu'yla gayrimüslimlere ait binlerce mülk el değiştirdi. Bu vergiyi ödeyemeyen binin üstünde insan Aşkale'ye çalışma kamplarına gönderildi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, "Türk piyasasını, Türklerin eline vereceğiz" diyordu.²¹⁷ 1949 yılında Sanayi ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasıyla ABD istediği kişiye istediği kadar kredi vermek ve Türk ekonomisine yön vermek için vasıta edinmiş oldu. Bu krediler bugünün zenginlerini oluşturdu. 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül olayları da Rum ve Ermeni mallarına el konulması da belirli bir zengin kesim yarattı. Bundan sonra iktidarla işbirliği yapan aileler, İnönü ve Menderes zamanında ihaleler alarak zengin oldular.

Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası (TSKB), uluslararası kurumlar tarafından sağlanan kredilerin ülke içinde sanayi kuruluşlarına aktarılması işlevini üstlendi.²¹⁸ Bankanın fiili işlevi sanayi kuruluşları ile uluslararası sermaye arasında aracılık yapmaktı. İş Bankası öncülüğünde bir grup ticari banka ve Koç, Çukurova gibi büyük kapitalistler tarafından 1950'de kurulan TSKB²¹⁹, Dünya Bankası desteğiyle kurulan ilk kalkınma bankalarından biriydi ve sanayi işletmelerine orta uzun vadeli ve daha önemlisi de döviz biçiminde kredi sağlamaktaydı. Türkiye'de birçok sermaye grubunun 1950'li yıllardaki ilk önemli sanayi tesisleri, TSKB'nin sabit kur üzerinden %12 faizle sağladığı uzun vadeli (genellikle 5-12 yıl arasında değişen) ve 1-3 yıl arası geri ödemesiz kredileri sayesinde kuruldu. Banka, 1958 devalüasyonu ile verdiği kredilerin değeri üçte bire indiği için zorlanacak, bu nedenle 1960 yılından itibaren kur riskini firmalara yüklemeye başlayacak ve

217 Öztürk, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, s.74.

218 Üyepazarcı, *age*, s.19-23.

219 Bankanın ana sözleşmesine göre, kurucular şunlardı: İş Bankası, Akbank, Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Osmanlı Bankası, Selanik Bankası, Türk Ticaret Bankası, İmar Bankası, Tutum Bankası, Türkiye Kredi Bankası, Banka Komerçiyale İtalyana, Banko Di Roma, Hollantse Bank, İstanbul Ticaret Borsası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Çukurova Sanayi İşletmeleri, İzmir Pamuk Mensucat, Mensucat Santral, Mecit Duruiz, Cabir Selek, Hazım Atıf Kuyucak, Nuri Dağdelen, Suphi Argon, Hakkı Avunduk, Vehbi Koç.

sonuç olarak TSKB kredilerinin cazibesi bir miktar azalacaktı.²²⁰ Bununla birlikte, salt kredi sağlamanın ötesinde, TSKB çoğu sınai nitelikte şirketlere iştirak etmek yoluyla da sermaye aktarmaktaydı. Bankanın 1963 yılında 29 şirkette, 1975 sonunda 45 şirkette, 1986 yılında ise 61 şirkette (16,2 milyar TL) iştiraki bulunmaktaydı. Öte yandan, TSKB'nin kaynakları ağırlıklı olarak yurtdışı kökenliydi ve bunların büyük bir kısmı, hükümetle Dünya Bankası arasında anlaşmazlık yaşanan 1954-60 yılları dışında, Dünya Bankası kredileriydi.²²¹ Kısacası, bankanın fiili işlevi sanayi kuruluşlarıyla başta Dünya Bankası kredileri olmak üzere uluslararası sermaye arasında aracılık yapmaktı.²²²

30'lu yılların başında Atatürk tarafından yüksek ziraat tahsili yapmak için yurtdışına gönderilen Ali Numan Kırac, II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Amerika'nın başlattığı Marshall yardımlarının dağıtımında görev aldı. Mehmet Barlas'ın babası Cemil Sait Barlas'la beraber kime hangi yardımın dağıtılacağına karar veriyorlardı. İlk büyük yardım paketi içinde Türk çiftçisini pulluktan ve kara sabandan kurtaracak traktörler ithal edildi. Ama hibe olarak gelen traktörler çiftçiye hibe edilmedi. Devlet bedelsiz aldığı traktörleri uzun vadeli krediyle köylüye sattı. "Mineapolis Moline" adını taşıyan bu ilk traktörlere köylü, "sarı traktör" adını takmıştı. Bu ilk ithal paketinin ardından yerli üretim planlandı. Çünkü traktörler büyük ilgi görmüştü. 1955 yılında Ziraat Bankası ortaklığıyla Atatürk Orman Çiftliği'ne Mineapolis Moline-Türk Traktör ortaklığı kuruldu. Türk Traktör'ün Türk sermayedarı Vehbi Koç oldu.²²³ Ali Numan Bey'in 1927'de dünyaya gelen ilk oğluna Atatürk, Can ismini koymuştu. İkinci çocuğa ise İnan ismi verildi. İnan 1937 doğumluydu. Can Kırac da babası gibi ziraat tahsili yaptı. Milli Türk Talebe Birliği Başkanlığı da yapan aktif bir öğrenciydi. Mezuniyeti sonrası ilk işe başladığı yer, baba dostu olan Koç grubu oldu.²²⁴ Babası Ali Numan Bey'in kuruluşuna öncülük ettiği Türk Traktör'de Bernard Nahum'un (Nahum'un oğlu Jan Nahum da tıpkı Kırac'lar gibi Koç grubunda üst düzey yöneticilik yaptı) yardımcısı olarak işe başladı. Ağabeyi gibi Galatasaray Lisesi ve ardından City College of Business'ta okuyan İnan Kırac da Koç grubunda çalışmaya başladı. Vehbi Bey'in damadı oldu.

220 Kenan Bulutoğlu, *Tepeden Dibe Borsalar*, Batı Türkeli Yayıncılık, 2003, s.283-284.

221 M. Kemalettin Çonkar, *Kalkınma Bankacılığı ve Türkiye'deki Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988, s.205.

222 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 1990, s.114.

223 Gürkan Hacır, "Cumhuriyet'te Koç İzleri", *Akşam*, 04.07.2010, erişim tarihi 10.02.2014, <http://arsivlemesemolmazdi.blogspot.com/2010/10/gurkan-hacr-cumhuriyette-koc-izleri.html>

224 Can Dünder, *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006, s.56.

Resim 25: 6-7 Eylül olaylarından bir görüntü

1950'lerde kurulmaya başlanan sanayi işletmelerinin bir özelliği de "montaj sanayisi" tipinde olmalarıdır. Özellikle dayanıklı tüketim malı üreten işletmeler hemen bütün girdileri ve parçaları dışarıdan temin etmiş, bunları birleştirerek (montaj yoluyla) nihai ürüne dönüştürmüştür. 1956 yılına kadar (1950 öncesi uygulanmak bir yana ilan dahi edilemeyen) Vaner Planı'ndaki tüm hedeflere ulaşılmış, 1960'da ise Vaner Planı hedefleri ikiye katlanmıştı. 1960'larda ise ABD'de çıkarılan PL 480 kanunuyla buğday, süt tozu, tavuk gibi ihtiyaç fazlası Amerikan malları, Türkiye gibi ülkelere gönderildi. Bunların karşılığında oluşturulan fonla İstanbul'dan İzmit'e kadar kurulan fabrikalar finanse edildi. Böylece ABD, Türkiye'nin bugünkü zengin kesimini ve sermaye dağılımını oluşturup kendi deyimiyle kalkınmasını sağladı. Türkiye'de İş Bankası, Koç, Sabancı ve Çukurova dışındaki büyük sermaye grupları, 1950'ler öncesinde genellikle kayda değer bir gelişim sergilememiş, çoğu 1950'lerden sonra iş dünyasına giriş yapmıştır. Eczacıbaşı, Kale, Ülker gibi gruplar, ticari alanda fazla varlık göstermeden, 1950'li yıllarda küçük imalatçılıktan büyük sanayiciliğe geçerken; Toprak, Zorlu, Ciner, Çalık, İhlâs gibi gruplar 1980 sonrasında büyümüştür. Holding formu, çok sayıda şirketi bir merkezden yönetmek ve bir "iç sermaye piyasası" oluşturmak için elverişli bir kurumsal biçim olarak yaygınlık kazandı.²²⁵

225 Nejat F. Eczacıbaşı, *Kuşaktan Kuşağa*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1982, s.23.

Koç ve Sabancı'nın Musevi ve ABD Bağları

Küresel sermaye ve büyük devletler Türkiye'deki çıkarlarını korumak ve işbirliği yapmak için özel ilişkiler kurmuşlardır. Koç ve Sabancı'nın isimlerinin duyulması II. Dünya Savaşı sonrasında başladı. Türkiye'de zengin kesimin oluşmasında en önemli etkenlerden biri hükümet ihaleleri olagelmıştır. Koç'un CHP iktidarı döneminde Numune Hastanesi ihalesini alması ilk örneği teşkil etmektedir. 1946 yılında ABD'den General Electric'le anlaşarak Türkiye'de ampul fabrikasını kurması Koç ailesi için dönüm noktası oldu. Koç, daha sonra Amerikalılarla traktör ve otomotiv işine girdi. Sabancı ise 1950'lerde Demokrat Parti'nin zengin ettiği ailedir. Sabancı, Koç'a göre daha milli projelerle çalışırken, yurtdışına özellikle otomotiv sektörüyle (Toyota vb.) açıldı. Aydın Doğan, Koç'un bayisi ve koruması altındadır. Sabancı ailesi aslında yabancı sermayeye sıcak değildi ancak Türkiye'de devletin istediği şirketi kolaylıkla batırma riski bilindiğinden yabancı sermayeyle %50 ortaklık üzerinden yatırımlara başladı. Yabancılarla ortaklık, yabancı devletin de korumasından faydalanmak demektir. Bu zorunluluğun diğer yüzü ise yabancılara tamamen pazarı kaptırmak yerine pay sahibi olabilmektir. Daha sonra Türkiye'ye Arap sermayesi (Karamehmet, Ercan Holding, Çiftçiler vb.) gelmeye başladı.

Yabancı dil bilmeyen Koç, Türkiye'deki Museviler üzerinden yabancılarla ilişkiyi tercih etti. Türkiye'deki Musevi işadamları arasında Üzeyir Garih, Jak Kamhi, İshak Alaton ve Bursa'da öldürülen ünlü tefeci Malki en çok tanınanlardır. Bunların dışında Hazar Türkü Museviler ve Karatay Türkü Museviler orta sınıf işadamlarıydı. Karatay Türkü işadamları bugünkü Karaköy'ü kuranlar olup, sayıları 30'a kadar inmiştir. Selanik dönmesi (Sabatay) olarak bilinenler ise daha çok tekstil dünyasında hâkim yer edinmişken, daha sonra bu üstünlüklerini kaybettiler. Erdoğan Demirören, Beyoğlu'ndaki Rum menkullerini ele geçirenlerin başındaydı. Koç grubu 1947'de Ankara Oksijen Fabrikası'yla sanayi sektörüne kalıcı adım attı, bir yıl sonra da İş Bankası ve Amerikan General Electric'le ortaklaşa ampul fabrikasını hayata geçirdi. Sabancı grubu bu dönemde yerli ortaklarıyla birlikte bir bitkisel yağ fabrikası (Yağsa) kurdu, bir tane de (Marsa) azınlıklardan satın aldı.²²⁶

Elektrifikasyon ve elektrik malzemelerinin satışıyla piyasaya giren Bursa Biraderler de gerek devletten aldıkları ihalelerle gerekse

226 Sakıp Sabancı, ...*Bıraktığım Yerden Hayatım*, Doğan Kitap, İstanbul, Şubat 2004, s.22.

Türk işadamlarıyla yürüttükleri ortak çalışmalarla kısa zamanda büyük güce ulaştılar. Vehbi Koç'un arkasındaki "gizli kahraman" olarak bilinen Bernar Nahum da Koç grubuna Burla Biraderler'den 1944 yılında transfer edildi.²²⁷ Koç'un özellikle yurtdışı ilişkilerinin arkasında hep Bernar Nahum'un uluslararası seviyede güçlü bağlantıları yatıyordu. Elektrik ampulü, taşıt lastikleri, buzdolabı, çamaşır makinesi, Anadolu otomobili üretimi gibi başlangıçta çok zor gibi görünen sektörlerle girilmesinde Nahum'un hayal gücü ve bunu hayata geçirmesindeki başarısının payı büyüktü. 1960'lı yılların başlarında Vehbi Koç, beyaz eşya sektöründeki talebi karşılamak amacıyla çelik dolap işine girmek istiyordu, ama Burla Biraderler de aynı şekilde bu işi yapmaya soyunmuşlar ve bir fabrika arıyorlardı.²²⁸ Vehbi Koç, Burla Biraderler'e kurnaz zekâsıyla reddedemeyeceği bir teklif götürdü ve fabrikayı birlikte kurmayı teklif etti. Bilgi ve sermaye gücü nedeniyle çoğunluk hisselerine Koç grubu sahip olacaktı. Burla ailesine ise %20 hisse verildi. Bugün Burla Biraderler'in Arçelik içindeki payları %2,98'e inmiş durumdadır.

1940'lı yıllarda atölye ölçeğinde imalata başlayan Akkök (iplik ve dokuma), Eczacıbaşı (ilaç ve seramik fincan), Yaşar (boya), Ülker (bisküvi) gibi gruplar, 1950'li yıllarda bu faaliyetlerini tipik olarak TSKB kredileriyle fabrika ölçeğine taşıdılar. Cumhuriyet'in başlarında bazı ithal malların satılmasında ve devlet ihalelerinde Yahudi ailelerin çok büyük avantajları olmuştu. 1954 yılında Galata'da Üzeyir Garih ile İshak Alaton'un 5.000 lira sermayeyle kurdukları Alarko Holding'in bugünkü gücüne ulaşmasında, 1958'de dönemin başbakanı Adnan Menderes'in kendilerine Ankara'da kurulacak olan bir para matbaasının havalandırma tertibatının ihalesini vermesinin önemli rolü oldu. Öte yandan, bu dönemde büyük sermaye saflarına yeni katılımlar da olmuştur. Çalık, Albayraklar, İpek, Sancak, Boydak, Sanko gibi bir kısmı Anadolu'nun yeni sanayileşen kentlerinde büyüyen, bazıları da İstanbul merkezli olan, ama kural olarak hepsi de AKP iktidarına yakınlıklarıyla tanınan yeni sermaye gruplarının artan etkisi ve özellikle de medya sektöründeki konumlanışları, AKP-büyük sermaye ilişkilerine dair bazı soruları gündeme getirdi ve getirmeye devam etmektedir.

227 Bernar Nahum, *Koç'ta 44 Yılım Bir Otomotiv Sanayii Kuruluyor*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s.46.

228 Abbas Ulu: Koç'un Gizli Ortağı Burla Biraderler, (13 Nisan 2010). <http://dunya-gerceklerim.blogspot.com.tr/2012/03/kocun-gizli-ortag-burla-biraderler.html> (orijinal site kalkmış)

TÜSİAD ve Büyük Sermaye

1960'larda yeni sektörlere yönelen ve 1970'lerde hızla "holding" tarzı örgütlenmeyi benimseyen büyük sermaye grupları, bu tarihten itibaren toplumsal değişimin en önemli aktörleri arasında yer alacaktır. 1960'larda başlayan holdingleşme 1970'lerin ilk yarısında büyük bir hız kazanacaktır. Holding tarzı örgütlenmede bir ana şirket ile bu ana şirketin sermayesine iştirak ettiği yavru şirketler söz konusudur. Ana şirket genellikle "holding" adını taşır. Tekelleşme ve finans kapital hâkimiyeti, bu hâkimiyeti elinde tutan büyük sermayenin çıkarlarının Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) içinde etkili biçimde temsil edilememesi nedeniyle kendi ayrı örgütünü kurdu. TÜSİAD'ın kurulması, büyük sermayenin etkili bir toplumsal güç haline gelişinin ilk göstergesidir. TÜSİAD'ın kurulmasını izleyen dönemde TOBB, küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ'lerin) temsilcisi konumuna yerleşti.²²⁹ Özel sektörün bu iki önemli örgütü arasındaki ilişki hiçbir zaman kesilmedi. TÜSİAD'ın bazı üyeleri, aynı zamanda Odalar Birliği içerisinde de önemli görevler aldılar.

12 Mart Muhtırası'ndan üç hafta sonra, 2 Nisan 1971 günü imzalanan bir protokolle kurulan TÜSİAD, açıkça finans kapitalin örgütüdür. Derneğin ilk kurucuları İstanbul ve İzmir'in büyük sermaye gruplarının (Koç, Sabancı, Eczacıbaşı, Sapmaz, Tekfen, Bodur, Boyner, İzmir'den Yaşar, Özakat, Özsaruhan) temsilcileriydi.²³⁰ TÜSİAD, ilk dönemlerde "çok seçkinci" bir yapıdaydı ve herkes üye olamamaktaydı. Yaşar grubundan Selçuk Yaşar'a göre TÜSİAD, aşırı sola karşı kuruldu. O tarihlerde İstanbul ve İzmir başta olmak üzere hemen her yerde grevler vardı. Sosyal ve ekonomik durum hayli sıkıntılıydı ve iş dünyasının görüşlerini kamuoyuna aktarma ihtiyacı vardı.²³¹ Bununla birlikte, TÜSİAD'ın kurulmasında birçok faktörden söz edilebilir ve esas olarak,

TOBB'un bileşiminin büyük sermayenin çıkarlarını temsil etmek için yetersiz kalması,

İşçi hareketinin -özellikle 15-16 Haziran 1970'te- büyük sermaye için belli bir tehdiye dönüştüğünü göstermeye başlamış olması, Ortak Pazar üyeliği ve Avrupa'yla entegrasyon konusunda baskı yapacak bir örgüte ihtiyaç duyulması

gibi konular etkili olmuştur denilebilir.²³²

229 Ş. Gürçağ Tuna, "Birlikim Sürecinde TOBB'un Tarihsel Gelişim Uğrakları", *Praksis*, sayı 19, İstanbul, 2009, s.326.

230 Eylem Türk, *TÜSİAD Patronlar Kulübü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009, s.14-15.

231 Ebru Fırat, "Üretimde Paradigma Değişiyor!", *Capital*, Mart 2007.

232 Şebnem Gülfidan, *Big Business and the State in Turkey The Case of TÜSİAD*, Boğaziçi University Press, İstanbul, 1993, s.263.

TÜSİAD'ın "dışa açılma" talebi 1970'lerin ikinci yarısında şekil kazanmaya başladı. 1978 yılına gelindiğinde TÜSİAD, AET'ye tam üyelik için harekete geçilmesini ve ekonomide yapısal bir değişimi öneriyordu. 1978 yılında bir heyetle ABD'ye ziyaret gerçekleştiren TÜSİAD, bu ülkede IMF, Dünya Bankası ve finans çevreleriyle görüşecek; görüşmeleri izleyen günlerde kapsamlı bir istikrar programının uygulamaya konması için Ecevit Hükümeti'ne baskı yapmaya başlayacaktı.²³³ 24 Ocak Kararları olarak bilinen programın ilk taslakları 1978 sonunda Dünya Bankası temsilcileri (Kemal Derviş, Anne Krueger ve S. Robinson) tarafından ortaya konulmuştu.²³⁴ Altyapısı CHP tarafından hazırlanan programın ilanı AP hükümetine nasip oldu. 24 Ocak Kararları'yla ilan edilen ve 12 Eylül Darbesi'yle uygulanma olanağı bulan politikaların özelliği, TÜSİAD tarafından açıklanan "dışa açılma" ve buna eşlik edecek düzenlemelere yönelik önerilerin karşılık bulmuş olmasıydı. Nitekim 12 Eylül'ün ilk icraatı her türlü sendikal faaliyeti ve grevleri yasaklamak oldu. Darbeden üç hafta sonra Vehbi Koç, Kenan Evren'e gönderdiği mektupta, "Nelere Dikkat Edilmeli?" başlığı altında yapılması gerekenleri sıralıyordu. Koç'a göre temel yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra ordu kışlasına dönmeli, "Batı Dünyası"nın güveni sarsılmamalı, "anarşistlerin" cezaları hızla verilmeli, ayrıca işçi işveren ilişkileri yeniden düzenlenirken sendikaların geçmişte yaptığı "aşırı" hareketler göz önünde tutulmalıydı. Uyarılarını ve yer yer eleştirilerini sürdüren Vehbi Koç, büyük sermayenin Turgut Özal'ın arkasında olduğunu da hatırlatmaktaydı.²³⁵

TÜSİAD'ın dışa açılma yönündeki talepleri 24 Ocak 1980 kararlarında karşılık buldu. Bu hem uluslararası sermayenin beklentilerine daha uygun düşmekte hem de büyük sermaye için uzun vadede küresel sermayeyle daha ileri entegrasyon demekti. Söz konusu kararlar genel olarak iç talebin daraltılmasını, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek üzere yapılacak düzenlemeleri ve bazı devlet tekellerinin özelleştirilmesini amaçlamaktaydı.²³⁶ 24 Ocak 1980'deki odak değişikliğiyle Türkiye'de kapitalizm, kendisini güdecek iktisadi liberalizme teslim edildi. Türkiye'de genellikle TÜSİAD çevresinde yer alan büyük sermaye gruplarının 1990'lardan itibaren belirli bir rekabetle

233 Gülfidan, *age*, s.88-99.

234 Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 *Kavşağında Türkiye Siyaset, İktisat ve Toplum*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.60.

235 Vehbi Koç, *Hatıralarım, Görüşlerim, Öğütlerim*, Hürriyet Ofset, İstanbul, 1987, s.50-53.

236 Mehmet Altun, *Ortak Aklı Ararken TUSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.334-335.

karşılaştıkları, 1990'ların ikinci yarısında kısmi bir güç kaybı yaşadıkları, ancak 2000'li yıllarda hem uluslararası ölçekte hem de ülke içinde bir dizi hamleyle konumlarını sağlamlaştırmaya yöneldikleri söylenebilir. Kuşkusuz, 2001 krizi büyük sermaye gruplarını farklı biçimlerde etkilemiş, bazı gruplar tasfiye olur ya da küçülmek zorunda kalırken bazıları süreçten güçlenerek çıkmıştır. Ancak, genel olarak, Türkiye'de 1980 sonrasında hızlanan dışa açılma, finans kapitalin gücünü ve etkisini artıran bir süreç olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**1990 SONRASI İLİŞKİLER
TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ VE ABD**

1. 1990-2001 DÖNEMİ ABD'NİN TÜRKİYE'Yİ KUŞATMASI

1.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası ve ABD

Soğuk Savaş dönemi, yerini belirsizliklerin hâkim olduğu çok kutuplu dünya düzenine bırakmıştı. Sovyetler Birliği ve Varşova Pak-tı'nın dağılması yanında ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişme-lerin tetiklediği küreselleşme süreci, dünyanın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dengelerinde önemli değişikliklere yol açtı. Bu de-ğişiklikler, ülkelerin güvenlik siyaset ve stratejilerini gözden geçirme-lerine ve yeni tehdit değerlendirmeleri yapmalarına neden oldu. Bu gelişmelerin odağında yer alan Türkiye, bir anda kendisini belirsizlik-lerle çevrili buldu. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Sovyetler Birliği karşısında geliştirmiş olduğu stratejiler vasıtasıyla Türkiye'yi bölgede güvenceye almayı başaran Türk karar alıcılar, yeni ortamda oluşan çok boyutlu tehdit algılamalarını azaltan ve duyarlılık alanla-rını daraltan stratejiler geliştirmekten, stratejik öngörü planlamaktan ve gerekli güvenlik politikalarını yapılandırmaktan uzak kaldılar. Ermeni konusuna, Kıbrıs Sorunu'na ve Yunanistan'la Ege Denizi üzerin-

deki sorunlara yönetim düzeyinde açıkça taraf olmaya başlayan ABD, Türkiye'yle ticari ilişkilerini de artırmıyordu. 1985 yılında kurulan Türk-Amerikan İş Konseyi, yine aynı yıl imzalanan Türk-ABD Karşılıklı Yatırım Antlaşması Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan uzaktı. Bununla birlikte ABD, Türk ekonomisinin daha fazla liberalizasyonunu, daha fazla askeri malzeme satabilmeyi ve Ortadoğu'da başta askeri alanlar olmak üzere Türkiye'yle daha fazla işbirliği yapabilmeyi de istiyordu. Başka bir deyişle, 1990'lı yıllara girilirken ABD, Türkiye'yle ilişkilerinde iki ayrı ucu bir araya getirmeye çalışıyordu.¹

Soğuk Savaş sonrası Türkiye, yine NATO ve Batı ülkelerinin uygulamakta olduğu politikalara bağlı kalarak pasif bir politika izleme yoluna gitti. Bunun asıl nedeni Türkiye'nin başına örülen terör felaketinin iç ve dış politikada esas belirleyici faktör olmasıydı.² Türkiye, dış politikasındaki bütün ilişkilerini terörizmin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak ABD ve AB ülkelerinin desteğine bağladığından, pasif dış politikadan, aktif bir politikaya geçme imkânını elde edememekteydi. Başbakan Özal, ülke tarihinde ilk kez Türkiye'nin kendi toprakları dışında etki sahibi olabilmesi gerektiğini vurgulayarak genel Türk dış politika çizgisine istisna sayılabilecek bir yönelimi benimsemişti. Ancak yine de bu yönelim sürekli olmadı ve Türk dış politika yönelimini tam olarak değiştirmede. Üstelik Batılılaşma hedefi Özal'ın gündeminde daha fazla yer almış, ABD ve AB'yle işbirliğine özel bir önem atfetmişti. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının iki ay öncesinde, 20 Ekim 1991 seçimleriyle bu sefer DYP'nin başında Başbakan olan Süleyman Demirel, 1992'de yapmış olduğu bir konuşmada "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar büyük Türk Dünyası" hedefini ortaya koymuş ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkilere en çok önem veren lider olmuştur. Türkiye'nin dış politikada dikkatini başka yönlelere de çevirmesi, hedef olarak belirlense dahi, bölgesel güç olacak etkinliğe ulaşamadı ve bu hedef Türkiye için ulaşılması ve uygulanması zor bir hayal olarak kaldı. Türk dış politikası, terörizmle şekillenen iç politikasının devamıyla ilgili gelişmeler kapsamında şekillendi.³

Soğuk Savaş sonrası dönemin hareketliliğinin Türkiye-ABD ilişkilerine yansımaması olanaksızdı. Bu dönemde önceki dönemden kalan sorunlara ek olarak ikili ilişkilere yeni unsurlar eklendi ve bu unsurların bazıları heyecan veren bir işbirliğine, bazıları da sıkıntı

1 Vassilis K. Fouskas, *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004, s.233.

2 Sönmezoglu, *age*, s.23.

3 İdris Bal, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s.49.

yaratan sorunlara dönüştü. Her şeyden önce Türkiye, ABD'yle ittifak ilişkisine özel bir önem vermeyi sürdürdü. Güvenlik kaygılarının giderilmesinde öncelikle ABD'den ve Batılı müttefiklerinden destek arayışına devam etti. Dış politikada Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Ermenistan'la yaşanan sorunlarda olduğu kadar, mali sorunların giderilmesinde de Batılı ülkelerle ve bu ülkelerin etkili olduğu kuruluşlarla ilişkilerine öncelikli önem atfetme alışkanlığından vazgeçmedi. Başka bir deyişle, Türkiye kendini Batı kampında hissetmeye ve Batılı ülkelere de bu mesajı vermeye devam etti. Ancak, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Türkiye'nin bu çabasına zaman zaman destek veriyor görünseler de, Türkiye giderek daha çok adı Ortadoğu'yla birlikte anılan bir ülke olmaya başlamıştı.

Soğuk Savaş'ta bir dönem daha kapanırken Türkiye'de Turgut Özal siyasi bir figür olarak önemini korumakta ve ABD'yle yakın ilişkilere verilen önemi sürdürmekteydi. Soğuk Savaş dönemi biterken Türkiye'nin güvenlik kaygıları azalmamakta, tam tersine artış göstermekteydi. Üstelik Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun çöküşüyle Türkiye'nin NATO içindeki rolü sorgulanmaya başlamıştı. 1987 yılında AB'ye yaptığı üyelik başvurusu 1989 yılında reddedilen Türkiye'nin Batılı kuruluşlarla ve örgütlerle ilişkilerindeki pürüzler güvensizlik duygularını da pekiştirmekteydi. Böyle bir ortamda ABD'yle yakın ilişkiler daha da önem kazanmaktaydı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye, NATO ve ABD nezdinde stratejik öneminin azalıp azalmayacağı kaygılarını yaşarken, ABD, Ortadoğu'daki gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin işbirliğine daha fazla gereksinim duyduğunu belli etmeye başlamıştı. Özellikle RAND Corporation gibi düşünce kuruluşlarından uzmanlar ve yönetime yakınlığıyla bilinen stratejistler, çeşitli yayınlarda ve ortamlarda Türkiye'nin bir "eksen" ülke olduğunu ve kendi bölgesindeki ülkeler için bir model oluşturma bileceğini vurgulamaktaydılar.⁴

Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde rahatsızlık duyduğu noktaları, ABD yardımlarındaki azalma ve kesintiler, yardımların Kıbrıs Sorunu'yla ilişkilendirilmesi, Ermeni tezlerine ABD desteği, Yunanistan'ın üs anlaşması yapılması sırasında Türkiye'ye karşı güvence istemesine ABD'nin olumlu tavrı oluşturmaktaydı.⁵ Türkiye'nin

4 Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, *Turkey's New Geopolitics From Balkans to Western China*, Westview Press, Boulder, 1994, s.36.

5 Morton Abramowitz, "Amerika'nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler", *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, ed. Morton Abramowitz, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s.221-268.

Avrupa Birliği'ne üyelik süreciye AB tarafından Türkiye'nin bekasıyla doğrudan ilgili Kıbrıs ve Ermeni Sorunu, azınlıklar ve bölücü terör örgütüne yönelik koşullar öne sürülerek yokuşa sürüldü. Türkiye için ABD en önemli stratejik işbirliği kapısı olmaya devam etmekle birlikte, Körfez Savaşı'ndan başlayarak PKK'ya örtülü destek vermesiyle ilgili şüpheler yanında Irak'ın kuzeyinin statüsü konusunda anlaşmazlıklar devam etmekteydi.⁶ Türkiye, Karadeniz'le ilgili olarak ABD'nin Montrö'yü tehlikeye atabilecek istekleri karşısında Rusya'yla daha yakın bir politika izlemeyi tercih etmişti. Türkiye, içeride 1980'li yıllarda başlayan ve zaman zaman tırmanan bölücü terörle askeri mücadelesine 2002 yılına kadar başarıyla devam etti. Ancak, İslamcı bir partinin iktidara gelmesi, Irak Savaşı'nda ABD'nin Kürtleri kendine müttefik seçmesi sonucu Türkiye'nin endişelerini dikkate almadan bölgeyi şekillendirmesi ve AB üyelik sürecini siper alan bölücülere reform adı altında verilen tavizler ve siyasi faaliyetlerine gösterilen müsamahalarla terör tehlikesi ve bölücülük yeni ve tehlikeli bir boyuta ulaştı.

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri

SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Türkiye'nin stratejik önemi azaldığı şeklinde değerlendirmeler yapılmasına rağmen Körfez bölgesi, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin stratejik önemini geçmiş yıllara göre daha da artırmış; NATO savunma sistemi kapsamında Türkiye "kanat" ülke durumundan "merkez" ülke konumuna gelmiştir. Bu yeni dönemde Türk-Amerikan ilişkileri de yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye, Amerika'nın Orta Asya'ya giriş kapısı ve Ortadoğu'nun kontrol noktası olarak Amerikan dış politikasında tekrar önemli bir yer almıştır.⁷ 1990'ların başında Sovyet Rusya'nın dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, yeni ortamın getirdiği yeniliklere paralel olarak, Türk-Amerikan ilişkileri 1950'ler ve 1960'lar, hatta 1970'lerdeki akışından farklılaşmış, yapısal bir değişikliğe uğramıştır. 1991 yılında "Geliştirilmiş Ortaklık" adlı yeni bir kavram ortaya atılarak ilişkilerin çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir.⁸ 1997'de Mesut Yılmaz döneminde Türkiye ve ABD arasın-

6 Özlen Küçük, *The Policy of United States Towards The Gulf: 1979-1989, A Case Study*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ, Ankara, 1989, s.23.

7 Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları", *Küresel Politikada Orta Asya*, der. Mustafa Aydın, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.13-42.

8 Özden Alantar, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Ulusal Güvenlik Boyutunda Dönüşümü", *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun On-yıl*, der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.225-246.

da, "Beş Bölümlü Gündem" başlığı altında işbirliğine karar verildi. Bu gündemin maddeleri enerji, ekonomi ve ticaret, bölgesel işbirliği, Kıbrıs, savunma ve güvenlik alanlarında işbirliğidir. 1999 yılında, ABD Başkanı Bill Clinton'ın Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine ve derinleştirilmesine olanak sağlamıştır. Bu ziyaretler, iki ülke ilişkilerinin tanımlanmasında Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya kadar uzanan bölgelerdeki geniş çaplı örtüşen çıkarlarda çok boyutlu ve çok yönlü bir stratejik işbirliği anlamına gelen "stratejik ortaklık" kavramına yol açtı.⁹

Soğuk Savaş'ın sonuna kadar, iki ülke ilişkileri çoğunlukla dönemin jeopolitik ihtiyaçlarıyla sınırlı kalmıştı. Türk-Amerikan ilişkileri, Kıbrıs Sorunu'nun politik yansımalarından ve Türkiye üzerindeki Amerikan ambargosundan büyük zararlar görmesine rağmen, 1990'larda sürekli bir ivme kazanmış ve her iki ülkenin de ortak stratejik çıkarları paylaştığı bir noktaya varmıştı. 1990'larda hem Türkiye hem de ABD, her iki ülkenin yasama organlarındaki dostluk gruplarının faaliyetleri ve karşılıklı parlamento ziyaretleriyle parlamentolar arası ilişkileri geliştirmek için çaba gösterdi. Türkiye, ABD'yle olan ekonomik ve ticari ilişkilerini, politik ve stratejik ilişkilerinin seviyesine getirmeyi istemekteydi. Bu çerçevede Türkiye, Nitelikli Sanayi Bölgelerinin kurulmasına özel bir önem vermekte, doğrudan ABD yatırımlarının artmasını ve Genelleştirilmiş Tercih Sistemlerinden de daha fazla faydalanmayı arzu etmektedir. ABD ise Türk ekonomik reform programına uluslararası finans kuruluşları vasıtasıyla destek verdi. Hazar'daki enerji kaynaklarını güvenli bir şekilde Batıya nakledecek Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji hatları, Türkiye ile ABD arasındaki önemli bir işbirliği alanını oluşturdu. Türk-Amerikan ilişkileri, her iki ülkeyi de ilgilendiren geniş bir coğrafyada karşılıklı çıkarların korunması ve geliştirilmesi için önemli fırsatlar ve işbirliği imkânları sağlıyordu.

Türkiye ve ABD, 1990'ların ilk yarısında çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi, bölgesel anlaşmazlıkların sınırlanması, kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi, uluslararası terörizm, her türlü aşırı akımlar, uyuşturucu madde kaçakçılığı ve sınır aşan suç çeşitleriyle mücadele alanlarında birbirlerine danışmakta, çalışmalarını arasında eşgüdüm sağlamak ve işbirliği yapmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası ilişkilerdeki ilk test Körfez Savaşı'yla yaşandı.¹⁰ Körfez Savaşı esnasında Amerikan yönetimi Türkiye'den Irak'a yönelik olarak ekonomik ambargo uygulaması dışında üç talepte bulunmuştu: Hava ha-

9 Türkmen, *age*, s.11-14.

10 *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.21.

rekâtı esnasında Türkiye'deki üslerin kullanılması, Saddam'ın Kuveyt cephesini zayıflatması için Irak sınırına Türk kuvvetlerinin yığılması ve Türkiye'nin Suudi Arabistan'daki koalisyon güçlerine katılması.¹¹ Bunlardan ilk ikisi yerine getirildi, üçüncüsüne Özal olumlu bakarken TSK tarafından reddedildi. George H. W. Bush yönetiminin Dışişleri Bakanı James Baker, "Körfez Savaşı esnasında Özal, ABD'yi kayıtsız şartsız desteklemiş, cesur ve yürekli bir liderdir"¹² demekteydi.

Bill Clinton, sekiz yıllık görev süresince "21. yüzyıla damgasını vuracak ülke" olarak tanımladığı Türkiye'ye sistematik olarak yoğun bir destek verdi. İki ülke ticaret hacmi 1997'ye dek %70 arttı ve Türkiye'deki yabancı yatırımları açısından ABD üçüncü sıraya yükseldi.¹³ ABD, Türkiye'yle ilgili pek çok sorunda arabulucu oldu. Bunlar arasında 1996 yılında Yunanistan'la Kardak krizinin çözümünde yürüttüğü telefon diplomasisi, 1997 yılında Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde Bosna'da ün yapan Holbrooke'u özel temsilci olarak görevlendirmesi başta gelmektedir. Holbrooke yıllar sonra, Ege'de bir çatışmayı önlemek için Amerikan yönetiminin Türk ve Yunan gemilerinden fırlatılacak roket ve bombaları, hedeflerini vuramayacak şekilde elektronik cihazlarla kilitlediği itirafını yapacaktı.¹⁴ Bunlara Clinton yönetiminin Türkiye'nin AB üyeliğini Kıbrıs Sorunu'ndan bağımsız olarak desteklemesi ve 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye resmi adaylık statüsü verilmesindeki etkisi ilave edilebilir. Clinton döneminin en flaş gelişmesi ise Abdullah Öcalan'ın Amerikan istihbarat birimleri tarafından yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi oldu. O dönemde ABD Nairobi büyükelçiliğine yapılan ve 224 kişinin öldüğü, binlerce kişinin yaralandığı terör saldırısı sonrasında pek çok Amerikan istihbaratçısı Kenya'da bulunuyordu.¹⁵

Bununla birlikte iki ülke ilişkilerinde pek çok sıkıntılı konu da bulunmaktaydı. Clinton, Türkiye'yi tüm insan hakları raporlarında açıkça eleştirmiş ve Kürt Sorunu ile insan hakları ve demokratikleşme arasında bağ kurarak, bu konuyu baskı aracı haline getirmişti. Bu kapsamda, 1995 yılında Kürtlere karşı kullanılabileceği gerekçesiyle

11 Morton Abramowitz, "The Complexities of American Policy Making in Turkey", *Turkey's Transformation and American Policy*, ed. Morton Abramowitz, The Century Foundation Press, New York, 2000, s.154.

12 James A. Baker, *The Politics of Diplomacy*, Putnam, New York, 1995, s.282.

13 Rachel Prager, "Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues", *TUSIAD Background Paper*, 2003, s.8.

14 Yorgo Kırbağı, *Hürriyet*, 3 Nisan 2001.

15 İlhan Uzel, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phonix Yayınları, İstanbul, 2010, s.296.

Süper Kobra helikopterlerinin satılmasına izin vermedi.¹⁶ Örneğin 1995 yılında hazırlanan ABD Dışişleri Bakanlığı raporu Kürt sivillere karşı Türk askerlerinin ABD tarafından Türkiye'ye verilen silahların kullanıldığını ve bundan rahatsızlık duyulduğunu belirtmekteydi.¹⁷ 1996 yılında Washington'da Kürt Enstitüsü'nün açılması, Kürt Sorunu ve insan hakları bağlamında Türkiye-ABD ilişkilerinde güvensizlik ve kaygı duygularını besleyen bir başka unsur oluşturmaktaydı. Clinton döneminde Türkiye'ye verilen ABD yardımlarının faizi artarken, Yunanistan ile Türkiye'ye yapılan yardımlarda Kongre'nin gözettiği 7/10 oranı korunmaya devam etti. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, İsrail ve Mısır'dan sonra Amerikan dış yardımından en çok faydalanan üçüncü devlet olurken, Soğuk Savaş'ın bitimiyle yardım miktarı hızla inişe geçmiş ve 1998'de son bulmuştur.

Bill Clinton Döneminde İki Ülke İlişkileri

1990'lı yıllarda Ege Denizi üzerinde Türkiye ve Yunanistan'ın yaşadığı sorunlara yenileri eklendi. Kardak bunalımı sonrasında Ege'deki sorunlar listesine bir de statüsü belirlenmemiş adacık ve kayalıklar sorunu dahil oldu. Genelde olduğu gibi bu sorunda da ABD'nin yaklaşımı iki tarafı sakinleştirmek yönünde olmakla birlikte, Türkiye ve Yunanistan'la olan ilişkilerinde ABD ve AB tarafları ağırlığı Yunanistan'a vermektedir. ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumu ise taraflar için çok daha önemliydi. ABD için Ada'nın Türkiye ve Yunanistan ilişkilerindeki yeri, potansiyel bir çatışma kaynağı olarak konumu, sahip olduğu stratejik ve ticari değerinden daha önemli olarak kabul edilmekteydi.¹⁸ Bu nedenle, bazı ABD'li uzmanlar Kıbrıs konusunda izlenecek asıl yolun Türkiye ve Yunanistan arasında gerilimi azaltmaya yarayacak bir yatıştırma politikası olacağını düşünmekteydi.¹⁹ Bütün bu düşünce ve tavsiyelerin sonucu olarak Kardak bunalımından bir yıl sonra, 1997'de Clinton yönetimi Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için iddialı bir adım attı ve Richard Holbrooke'u Kıbrıs Özel Temsilcisi olarak atadı. 1997 yılı ABD tarafından Kıbrıs Sorunu'nun çözüm yılı olarak ilan edildi ancak, R. Holbrooke gibi Bosna'dan deneyimli bir

16 The United States Department of State, "Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus", Committee Reports to 104 th Congress, June 1, 1995.

17 Kemal Kirişçi, "U.S.-Turkish Relations: New Uncertainties in a Renewed Partnership", *Turkey In World Politics An Emerging Multiregional Power*, ed. Barry Rubin, Kemal Kirişçi, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001, s.137.

18 Kelly Couturier, *U.S.-Turkish Relations In The Post-Cold War Era*, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 1997, s.27.

19 *Age*, s.28.

müzakereci bile görüşmelerden başarılı bir sonuç elde edemedi. 1997 yılında patlak veren S-300 füzeleri bunalımı, Akdeniz'in bu bölgesinde ipleri bir kez daha gerdi. Bunalım kısa sürede atlatılsa da bu iniş çıkışlı oyuna katılan bir diğer aktör de Avrupa Birliği oldu. 1998 yılında "Kıbrıs" adıyla Güney Kıbrıs devletinin AB'ye katılım görüşmeleri başlatıldı Buna karşı duran Türkiye, ABD'den belli bir noktaya kadar destek almaktaydı. KKTC'nin diplomatik tanınmasına sıcak bakmayan ABD yönetimi, Türkiye-AB ilişkileri söz konusu olunca Yunan ve Rum taraflarının etkilerini törpüleyebilecek bazı girişimler ve önerilerde bulundu. Denктаş ve Klerides'in görüşme masasına tekrar oturması önerisi ve Türkiye'nin AB'ye üyeliğine destek olması buna örnek olarak verilebilir. Bu girişimler söz konusu dönem içinde Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesine katkıda bulunamasa da 1999 kışında Türkiye'nin AB'ye adaylığının resmen kabulünü sağlamakta bir rol oynayacaktı.

1990'lı yıllar boyunca Türkiye-ABD ilişkilerini olumlu anlamda etkileyen alanlar da bulunmaktaydı. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından patlak veren gelişmelerde Türkiye etkin bir rol oynamak istiyordu. ABD, Balkanlar'ın bir parçası olmakla beraber AB üyesi kimliğiyle kendini tanımlayan Yunanistan'ın diğer Balkan ülkelerine yönelik politikalarından rahatsız olmuş, kendini Türkiye'ye daha yakın bir konumda görüyordu. Türkiye ise Yunanistan'ın Balkanlar'daki politikalarından kaygılı olmanın ötesinde uzun yıllardır ilk kez, Demir Perde olmadan komşu Balkan ülkeleriyle ilişkilerini düzenleyebilmenin heyecanını duymaktaydı. ABD'yle Balkanlar'da çıkarları örtüşen Türkiye daha sonra Kafkaslarda da uygulanacak olan benzeri bir işbirliğini başlattı. Bölgede yeniden kurulacak dengeler içerisinde Boşnak tarafına yakın duran ABD, Boşnak askerlerin eğitilmesinde Türkiye'yle ortaklık fikrini benimsedi. Savaş sonrası Boşnak askerlerin eğitimini Türkiye üstlenirken, donatım ayağını da ABD karşılamaktaydı. Benzer bir işbirliği Arnavutluk için de daha kısıtlı olsa da uygulandı. Bosna, Makedonya, Arnavutluk ve Kosova örnekleri başta olmak üzere Türkiye'nin bölge halklarıyla sahip olduğu tarihsel, kültürel vb. köprüler ABD için de olumlu unsurlardı. Üstelik NATO üyeliği dolayısıyla Türkiye, Romanya ve Bulgaristan gibi eski Doğu Bloku üyesi, yeni AB ve NATO adayı ülkelerle de işbirliği ve uyumlaştırma programlarının da değişmez unsuru olmaktaydı.

ABD-Türkiye ilişkilerinde bir başka işbirliği alanı Kafkasya ve Orta Asya bölgesiydi. Bu bölgelerde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının bulunması ve bunların güvenli rotalar izleyerek kesintisiz bir biçimde Batı'ya aktarılması, aktarılırken de Türkiye başta olmak üzere

bölge devletlerine gelir kaynağı oluşturmaları büyük bir işbirliği fırsatı sunuyordu. Azerbaycan ve Gürcistan'la ilişkilerini sağlamlaştıran Türkiye, ABD'nin de desteklediği ortak enerji nakil hatları projelerinde yer almaktan memnundu. Alternatiflerine üstün gelen Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, 1998'de ABD Enerji Bakanı'nın da katıldığı bir toplantıda imzalandı. 1996'dan 1999'e her yıl üst üste oluşturulan Strateji Belgelerinde nasıl bir dünya politikası izleyeceğini ilan etmiş olan ABD, Gürcistan'ı "başarısız devlet" durumundan kurtaracak senaryoları enerji ve ticaret konuları üzerinden Türkiye'nin de destek olmasıyla başarıyla uyguluyordu.²⁰ Enerji politikalarındaki çıkar birliğine rağmen, ilişkilerin üzerine gölge düştü. Ortadoğu, özellikle de Irak'ın kuzeyi ve Kürt Sorunu'na ilişkin ABD tavrından rahatsız olan, Kıbrıs konusunda aradığı desteği bulamayan, insan hakları ve Ermeni Sorunu bağlamında ABD'nin izlediği politikalarından incinen Türkiye, ABD'nin ikili çevreleme politikasıyla uyuşmayan bir şekilde İran'la 1996 yılında bir doğalgaz antlaşması imzaladı. Üstelik Rusya'yla da bir başka doğalgaz boru hattı antlaşması, Mavi Akım hattının oluşturulmasına karar verildi ki bu da ABD'nin hoşuna gitmeyen başka bir antlaşmaydı.

Türkiye çoklu ve etkin bir politika izlemek istegindeydi. Fakat ABD'yle ilişkiler her zaman olduğu gibi ve hatta belki de her zamankinden daha önemliydi. En azından son derece hassas bir ilişkiler ağı oluşmuştu. Türkiye bazı bölgesel gelişmelerde ABD'yle işbirliğini artırırken, diğerlerinde geçmişteki noktanın da gerisindeydi. 1998 ve 1999 yıllarında ABD'yle ticari ilişkilerinde bir canlanma sağlanmış olsa da istediği noktada değildi. 1993 yılında kurulan Karma Ekonomik Komisyon ve 1996 yılında kurulan İş Gelişme Konseyi gibi diğer düzlemlerdeki işbirliklerinden dolayı da iki ülke arasındaki ticaret hacmi büyümüştü. Ama bu sefer de ithalat-ihracat dengesi Türkiye aleyhine dönmüştü. Türkiye'den tekstil ürünü alımında kota uygulamaya devam eden ABD, Türkiye'ye parasal ve askeri yardımları da azaltmaya ve üstelik koşullara bağlamaya devam etmekteydi. Bu koşullar, yardımları Türkiye'nin insan hakları ve Kıbrıs konusunda "ilerleme" kaydetmesine bağlamaktaydı. Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir istikrarsızlık nedeni, bu ilişkilerin geniş ölçüde askeri işbirliği boyutu üzerine bina edilmiş olması, ilişkilerin ekonomik ve siyasi boyutunun geliştirilmesine gerekli önemin verilmemesidir.

1999 yılına gelindiğinde Türkiye-ABD ilişkileri yeniden gerilmekteydi. İstanbul'da yapılacak olan AGİT Zirvesi'ne ABD Başkanı'nın

20 Mitat Çelikpala, "From Failed State To A Weak One? Georgia And Turkish-Georgian Relations", *The Turkish Yearbook of International Relations*, no. 36, 2005, s.159-162.

katılmayacağı bile söylenirken, Ağustos ayında Marmara Bölgesi'ni vuran büyük depremin artçı dalgaları etkisinde yapılan zirveye Bill Clinton katıldı ve iki ülke ilişkilerinde yeniden kısa süreli bir rahatlatma dönemi başladı. Bill Clinton deprem bölgesini ve depremzedeleri ziyaret ederken çekilen görüntüler Türk halkında büyük bir sempati duygusu yaratırken, TBMM'de yaptığı konuşmayla da siyasileri etkiliyordu. ABD, depremzedeler için kamıştan birkaç ev yapmak gibi sembolik bir yardımda bulundu. Halbuki 29 Ağustos 2005 tarihinde Amerika'da meydana gelen Katrina Kasırgası sonrası Türkiye'den bölge halkının acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere gıda, ilaç, para vs. gönderildi. 1999 yılında Türkiye'nin AB'ye adaylığının kabul edildiği Helsinki Zirvesi öncesi ABD'den gelen bu yakınlaşma sinyalleri Türkiye'yi ABD eksenine biraz daha çekiyordu. Yay bir kez daha gevşetilmişti. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yurtdışında yakalanıp yargılanmak üzere Türkiye'ye getirilmesi de önemli bir sıkıntı unsurunun Türkiye açısından hafiflemesi anlamına geliyordu. Bu dönemde ABD'nin de hoşnutlukla karşıladığı Türkiye-İsrail yakınlaşması ve İsrail'le ilişkilerin askeri boyutta da olsa gelişmesiyle ABD'deki Yahudi lobisi de yeniden Türkiye'nin lobicilik faaliyetlerine desteğini artırmaktaydı.

1990-2003 Döneminde Türkiye'de İç İstikrarsızlıklar ve ABD

Soğuk Savaş sonrası ABD ve AB tarafından kurgulanan Türkiye modeli, Batı çıkarlarına hizmet edecek şekilde kontrol edilmesini ve yönlendirilmesini sağlayacak Batılı siyasi mekanizmalara bütünleşmiş; içeride Batı'nın rahatlıkla nüfuz edebileceği şeffaf yapı, sivil toplum örgütleri ve süreçleri barındıran; etnik grupların ve azınlıkların self-determinasyon (kendi kaderini tayin) dahil haklarının azamisini kullanabildiği mozaik bir toplum yapısıyla ulus devlet yapısı zayıflatılmış; egemenlik vasıtaları ipotek altına alınarak güç politikaları uygulayamaz ve ulusal çıkarlarını koruyamaz hale gelmiş postmodern bir ülkedir. Bunlar Batılı ülkeler tarafından, Türkiye'nin demokratik, liberal, insan haklarına saygılı, serbest ticaret ve pazarı (Kopenhag Kriterleri'nin) esas alan bir ülke olması gerektiği şeklinde ifade ediliyordu. Öte yandan, Türkiye'de medyanın etkisini artırması bir yandan ABD'ye yönelik şüphelerin daha sesli ifade edilmesi imkânını sağlarken, diğer yandan bir takım basın arkasındaki ABD ve Batı varlığı gittikçe belirgin hale gelmeye başladı. Amerikalılara göre, "Birkaç önemli kişi, Amerika'yı küçük ülkeleri perde arkasından

yönetmeye çalışmakla suçlayan 'komplo teorileri' dile getirmekte"²¹ idi. Başta ABD olmak üzere büyük güçler, Türkiye içinde ve dışında güvenlik ortamını kendi politikaları çerçevesinde şekillendirirken, Türkiye'nin gücünü her zaman kontrol edilebilir ve söz geçirebilir bir düzeyde tutmak istiyorlardı.

Türkiye, 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasıyla, yaklaşık 150 yıl süren (1839-1996) "çevre" konumundan, "yarı-çevre" konumuna geçti.²² Türkiye'nin bu konumda tutulması ise AB kapitalizmi için yaşamsal öneme sahipti. Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki daha çok güvenlik odaklı konumunun, bu dönemin son bulmasıyla Batı tarafından yeniden tanımlanması gerekti.²³ "Yeni düzen" in Türkiye'ye biçtiği rol, bu kez "merkez" ile "çevre" arasında bir "tampon bölge" (buffer zone) olmaı. Bu geçiş sürecinde, yine tarihte olduğı gibi (Tanzimat, 1945-1950, 1971-1980) ülke içi siyasi ve ekonomik dengelerin değişmesi gerekmeıeydi. 1960, 1971, 1980 ve 1997'de ordu, gidişata müdahale etmek zorunda kalsa da hepsinde ilan edilmiş hedefleri olan istikrarı yeniden tesis etme işi tamamlandıktan sonra yönetim sivil siyasetçilere verilmiştir.²⁴ Ancak, 12 Eylül 1980'le birlikte Kenan Evren'in aklına, hedef olarak seçilen Türkiye'deki solla mücadele için yeni bir toplumsal proje sokulmuştu. Bu dönemde, Türk-İslam sentezi denilen çalışmalarla birlikte Türkiye'deki İslamcılar nefes almaya başladı. Bu aynı zamanda ABD'nin hazırlamakta olduğı Gülen için oyunun başlangıcı idi.

Türkiye'deki İslamcı akımlara yabancıların dahil olmasında ilk tecrübe, 1947 yılında Pakistan'daki İslamcı akımların temsilcilerinin Türkiye'deki kışkırtma girişimleriıeydi. Ancak şiddetli bir tepki görmüştu. Suudilerin, açıkça Türkiye'deki İslami basın ve literatürü finanse ettikleri bilinmeıeydi. 1970 ve 1980'li yıllarda müteıavazı olan İslamcıların oyları 1991'deki seçimlerle birlikte yükseliş geçti. 1994'deki yerel seçimlerde İstanbul ve Ankara Belediye Başkanlıkları kazanıldı. 1995 genel seçimlerindeyse yaklaşık %20 oy alan dinci parti tarihte ilk kez mecliste birinci parti oldu. 1997'de Sincan'da dü-

21 The Washington Institute For Near Policy, *Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky, Sabri Sayarı, Alfa, İstanbul, 2002, s.259.

22 Ercan Uysal, *CHP'nin Solu, AB ve Antiemperyalizm Üzerine Notlar*, Londra, Haziran 2007, www.bagimsizsosyalbilimciler.org, erişim tarihi 10.02.2014, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/UysalHaz07.pdf

23 Bu anlamda Alman Başbakanı Merkel'in istediğı "İmtiyazlı Üyelik" veya Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin yeni ortaya attığı "Akdeniz Birliğı" benzeri yapılar, Türkiye'nin yarı-çevre konumunun sürekli kılınmasına yönelik politikalarđdır.

24 Lewis, *age*, s.xii.

zenlenen toplantıya İran Büyükelçisi'nin katılımına rejim derhal cevap verdi ve Belediye Başkanı görevden alınırken Büyükelçi ülkesine gönderildi. 1997'de ordunun baskısı Erbakan'ın İslamlaştırma programına bir tepkiydi. Erbakan'ın siyasi vizyonunun dayandığı dini referanslar; ABD'nin İsrail yanlısı Ortadoğu politikasının otomatik olarak İslam dünyasına karşı olduğu ve bir tehdit oluşturduğu algısına dayanmaktaydı. Erbakan'ın İslam NATO'su önerisi ABD stratejileriyle uyuşmuyordu. 1996 yılında Erbakan'ın başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetinin ömrü 28 Şubat kriziyle bir yıl sonra sona erdi. Erbakan, ABD'nin o dönemde geliştirdiği İslamcı proje için aranan lider değildi. Bu dönemde AKP projesi ortaya çıktı ve Recep Tayyip Erdoğan'la ilk temaslar başladı.

Erbakan-Çiller Hükümeti döneminde ABD Büyükelçiliği Siyasi İşlerden Sorumlu Müsteşarı olan Nicholas Kass, Kürt ve İslam uzmanıydı. Bir ara ABD'ye dönüp, Clinton'un Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'yle ilgili işlerde çalıştıktan sonra AKP hükümetiyle birlikte Türkiye'ye döndü. İlgi alanı ev görüşmeleri ve akşam çaylarında bir araya geldiği Doğulu Milletvekilleri ve İslamcılar olan Kaas, en sık Cengiz Çandar'la görüşmekteydi.²⁵ Refah Partisi'nin kapatılmasına karşı baskı kurmaya çalışan Kaas, Irak'ın kuzeyindeki Kürt Parlamantos'u'nun da fikir babası oldu. 1999 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkan DSP-MHP koalisyonunda İslamcı parti yoktu, ama İslamcı oyların genel durumunda bir değişiklik de yoktu. 2001'deki yapay krizin sonunda, "kurtarıcı prens" olarak Kemal Derviş'i Türkiye'ye atayan küresel sermayeydi. Kemal Derviş'in, Dünya Bankası yetkilisi olarak 1978 yılında Türkiye için hazırladığı rapor Thornburg'un raporuyla hemen hemen aynıydı. Kemal Derviş 1978'de yapamadıklarını 2001'de hem ekonomik hem de siyasi ölçekte başarıyla hayata geçirdi. 15 günde çıkarttığı yasalarla Türk ekonomisinin dışa karşı bütün direnç noktaları kırıldı. Kemal Derviş'in tetiklediği bir operasyonla DSP-MHP koalisyonun dağılması ve ardından AKP ve Erdoğan'ın iktidara getirilmesi, ABD yol haritalarının bir aşamasıydı. Dönemin koalisyon ortağı DSP'yi bölmede gösterdiği maharet patronları tarafından ödüllendirildi: Derviş'e 23 Ağustos 2002'de törenle CHP rozeti takıldı ve 3 Kasım 2002'de ise milletvekili oldu.

Derviş'in CHP'den milletvekili yapılması ABD'nin B planıydı. İstenen sonuç alınıp da AKP iktidar olunca, B planı olan "Kemal Derviş Başbakan, Deniz Baykal Genel Başkan" ifadeleri bir anda adeta buharlaştı.

25 Fikret Akfırat, Aytunç Erkin, "PKK'yla İlişkileri Yürütenler, ABD Büyükelçiliği'nde Çalışıyor", *Aydınlık*, 26 Ocak 2003.

Resim 26: Kemal Derviş ve Paul Wolfowitz

3 Kasım 2002 seçimleri Türkiye'de, devrimle kurulan Cumhuriyet'in kırılma noktalarından biridir. 2002 seçimleriyle birlikte Türkiye'de çok partili hayatın iki temel direğinden biri olan merkez sağ çöktü. Cumhuriyetçi sağın boşalttığı alanı, dini anlamda muhafazakâr sağ ele geçirmeye çalışırken ABD kolaylaştırıcı bir rol sergiledi. Seküler ulusalcılığın hem içsel hem de dışsal başarısızlığı ve dış müdahalelerin yarattığı boşluk ABD siyasetinin bir ürünü olan İslami köktencilik tarafından dolduruldu.²⁶ Genel kurul bile yapmamış bir parti, CFR'nin²⁷ (Council on Foreign Relations-Dış İlişkiler Konseyi) memorandumunu tercüme ederek tüzükleştiren AKP iktidara getirildi. Kemal Derviş ise 9 Mayıs 2005'de milletvekilliğinden istifa edene kada kendisinden kopya edilen AKP politikalarını övmekle vakit geçirdi. Kemal Derviş, Türkiye'de görevini tamamladığı için, Kofi Annan'ın önerisiyle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP-United Nations Development Programme) Başkanlığı'na atandı. 2001 yılında hayata geçen ılımlı İslam Projesi'yle birlikte, tüm Ortadoğu coğrafyasında olduğu gibi Türkiye'de de seküler ulusalcılık, onu düşman gören ABD tarafından zayıflatılmıştır. Türki-

26 Noam Chomsky, Gilbert Achcar, *Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu Terör, Demokrasi, Savaş ve Adalet Üzerine Diyaloglar*, ed. Stephen R. Shalom, çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s.59.

27 CFR, Council on Foreign Relations-Dış İlişkiler Konseyi.

ye'de Atatürkçülük ve milliyetçilik tasfiye edilirken ılımlı İslam Projesi, Büyük Ortadoğu hayalinin en başarılı parçası olarak bugün artık bir sona yaklaşmaktadır.

1.2. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI ABD VE KÜRT İLİŞKİLERİ

1990-1991 Körfez Bunalımı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri

ABD'nin Kürtlerle ilgili niyetleri sanıldığı gibi 40 yıllık bir macera değil, 19. yüzyıl ortalarına kadar geri giden çalışmalara dayanmaktadır. Bu yüzyılda Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu tarayan Amerikalı misyonerlerin verdiği bilgiler, daha sonra Sevr ve Lozan'da ABD'nin Ermenistan kadar bir Kürt Devleti kurulması çalışmalarına da temel teşkil etmiştir. Bununla beraber bu ilgi misyonerlik faaliyetleri için en uygun zemini teşkil eden Ermeniler üzerinde yoğunlaşmıştı. ABD'nin Anadolu'da yürüttüğü çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:²⁸

1810-1900 arası, misyonerler aracılığıyla Ermeniler başta olmak üzere, Osmanlı'daki azınlıkları Protestanlaştırma ve Kürtlerle ilgili ilk bölünme tohumlarını atma,

1900-1923 arası, silahlı olmasa da siyasi yönden Kürtleri himaye eden devlet rolünü üstlenme çabaları,

1945-1991 arası, Sovyetler Birliği'yle Ortadoğu'da hâkimiyet mücadelesinde Irak Kürtleri merkezli bir mücadele alanı oluşturma,

1991 sonrası Irak'ın kuzeyi merkezli, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunu içine alan bir Kürt devletini hem siyasi hem de silahlı baskılarla kurma çabaları.

Özal dönemi, ABD'nin Ortadoğu'yla ilgili planlarının, özellikle Kürt kartının hazırlanmasında yeni bir aşamayı temsil ediyordu. Daha 1970'li yılların başında ABD'den General Anthony Devery Hunter ile Perkins adında bir asker, Irak'ta Baas rejiminin devrilmesi için Irak'ın kuzeyinde Kürt gruplarla 14 milyon dolar yardım öngören gizli bir anlaşma yapıyorlardı.²⁹ Daha önce Kürt kartını başarıyla kullanan Sovyetler Irak'a yakınlaşınca, Barzani de CIA, MOSSAD ve SAVAK'a³⁰ yanaşmıştı. Ancak, 1975 yılında İran Şahı OPEC toplantısı için gittiği Cezayir'de Saddam Hüseyin'le anlaşınca, Irak Kürtlerine ABD ve İran yardımı da kesildi. Molla Mustafa Barzani, umutsuzca ABD Dışişleri

28 Ceyhun Bozkurt, *Amerikalı Diplomatların Güneydoğu Faaliyetleri*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.60.

29 Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.53-54.

30 SAVAK: İran'ın casus yetiştirmek ve istihbaratçı eğitmek amacıyla kurmuş olduğu bir istihbarat örgütü.

Bakanlığı'na mektup üstüne mektup yazdı. Hastalanınca ABD'ye gitti ve 1979'da orada bir işbirlikçi olarak öldü. ABD'nin Kürt politikası Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru yeni bir şekil almaya başlamıştı. "Türkiye Himayesinde Kürt Devleti" planı ilk defa ABD Savunma Bakanı Yardımcısı William Taft'ın 1986 yılında Ankara ziyaretiyle gündeme geldi. Dışişleri Bakanlığı bu ziyaretin gündemini ortak silah üretimi için görüşmeler olarak açıklamış olsa da "İran'ın Irak'a girmesi halinde Türkiye'nin de Kerkük ve Musul'a girmesi, ABD Çevik Gücü'nün de doğuya konuşlanması" senaryosu basına yansımıştı.³¹

Ortadoğu'nun genelinde olduğu gibi Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplarla ilgili ABD stratejisi de bölgenin petrolüne el koymak için zaten bu role çok gönüllü olan Kürt kartını elinde tutmak ve bu kartı bölge ülkeleri üzerindeki diğer amaçları için de vasıta haline getirmekti. Bu stratejinin ilk uygulamasına Turgut Özal döneminde başlandı. 24 Ocak 1991'de Özal, tasarladığı Kürt reformlarını medyayla paylaşırken bunların ABD'nin Irak'a yönelik planlarının bir parçası olduğunu saklamıyordu. Özal, Kürtçenin serbest bırakılması ve Irak'ın kuzeyinde otonom bir Kürt bölgesiyle ilgili tartışmaları başlattı. Nihayetinde, Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt bölgesi kurulmasına izin verdi, Barzani ve Talabani'yle diyalog içine girdi ve Irak'ın kuzeyinde seçim yapılmasına razı oldu. Özal, Güneri Civaoglu'na verdiği mülakatta şöyle diyordu:

"Türkiye'deki 12 milyon Kürt'ün ve 43 milyon Türk'ün soydaşlarının temsil edileceği ve formül önerisinin bize ait olacağı, yeni bir federal devlet gerçekçi bir tutumdur. Ayrıca bu federal devlet Türkiye ile çok sağlam bağlara sahip olabilir. Bir federal devlet, belki müstakil belki de göbek bağı... O göbek bağı da Musul/Kerkük'ten çıkan ve Yumurtalık'ta son bulan iki petrol boru hattı olamaz mı?"³²

Özal'ın yukarıdaki açıklaması Kürt reformu paketiyle ilgili 1986 yılında gizli kapılar ardında ortaya konan ABD planının bir parçasıydı.

Körfez Savaşı'yla birlikte ABD'nin Kürt devleti projesini uygulama şansı doğmuştu. Özal, başından beri Irak'a girmeye istekliydi. Özal'a en büyük destek ABD'den geliyordu. Bu planda CIA ve Pentagon'a bağlı düşünce kuruluşlarının büyük katkıları vardı. 1990 Ağustos'unda

31 Fikret Akfırat, *Kukla Devlet ABD Kürdistan'ı Nasıl Kurdu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.17.

32 Güneri Civaoglu'nun yazısından akt. Mehmet Bedri Gültekin, "Kürtçe Reformu ve Kürt Reformculuğu", *Teori*, Mart 1991, s.56.

Irak askerlerinin Kuveyt'e girişiyle başlayan bunalım Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde de yeni bir yükseliş döneminin başlangıcını oluşturmaktaydı. Çok kısa bir süre sonra, Ocak 1991'de ABD hem Kuveyt'i hem Irak halkını hem de dünyayı Saddam Hüseyin'den kurtarmak için askeri bir operasyonda bulunma kararı aldı. 16 Ocak 1991 gününün ilk saatlerinde ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Morton Abramowitz Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a ulaşmış, aynı gün Özal, TBMM'nin onayını da sağlamıştı. Onaylanan konu Irak'ı bombalamaya giden B-52'lerin Türkiye'nin hava sahasını kullanabilmeleriydi. Türkiye adına Özal bu kritik anda ABD'ye destek verebilmek için hızlı davranmış ve bundan Türkiye adına bazı faydalar elde etmeyi ummuştu. ABD, Körfez Savaşı'nda Türkiye'den üslerin kullanımı, Irak'ın kuzey sınırına Türk askerlerinin kaydırılması ve Suudi Arabistan'daki müttefik kuvvetlerine Türkiye'den de asker katılması gibi üç temel istekte bulunmaktaydı.³³ Her üç konu da çok tartışmalıydı. Ancak, dönemin Genelkurmay Başkanı "Kuzey Irak'a girersek çıkamayız, bu da bizi Federasyona götürür" deyince istifa etmek zorunda kaldı. Sonuç olarak Türkiye ilk iki talebi olumlu karşılarken sonuncusunu reddetti.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile ABD'nin uluslararası düzeyde ilk işbirliği örneği olan Körfez Savaşı aynı zamanda Türkiye'ye NATO'nun alan dışı operasyonlarında başlıca üslerden biri olmak özelliğini de kazandırmaktaydı. Özellikle İncirlik Üssü bu operasyonlarda kilit rol oynamaktaydı. Türkiye'nin bu desteğine karşılık ABD, yardımları artırarak, AB'ye üyelik konusunda Türkiye'ye destek vererek ve yeni ticaret anlaşması yaparak karşılık verdi. İlişkilerdeki bu yakınlaşma ve rahatlatma ortamında Turgut Özal Washington'ı ziyaret etti ve bu ziyaret sırasında ABD ile Türkiye arasında "stratejik işbirliği" önerisinde bulundu.³⁴ Özal'ın bu gezi sırasında, Irak'ın Kuveyt'i işgali ardından alınan BM kararı uyarınca uygulamaya konulan ambargo nedeniyle uğranılan ekonomik zararların tazmin edilmesi için yaptığı yardım talebi de ilki gibi ABD'li yetkililer tarafından kabul görmedi.³⁵ Ambargo nedeniyle Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı kapatılmış, Irak'la ticaret durmuştu.

Üstelik Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye maliyeti sadece ekonomik boyutla sınırlı da değildi. Körfez Savaşı dolaylı ve doğrudan etkiler yaratarak özellikle Türkiye'de PKK terörünün artmasına katkıda bulun-

33 Abramowitz, "Amerika'nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler", s.224.

34 Alantar, agm, s.229.

35 Ramazan Gözen, *Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2010, s.67.

maktaydı. 1984-87 yılları arasında ciddi bir tırmanma eğilimi gösteren PKK terörü, Körfez Savaşı'nı izleyen dönemde hem askeri harcamaları artırarak hem de göç veya diğer yollardan Türkiye'nin insan hakları sicilini uluslararası düzlemde bozarak ciddi bir sıkıntı kaynağı oldu. ABD, Ortadoğu'yla ilgili projelerinin merkezine koyduğu Türkiye'nin her fırsatta kendi çıkarları için önemine vurgu yaparken, Türkiye'nin özellikle terörle mücadelede beklentilerine oyalama ve unutturma taktiğiyle karşılık vermektedir. ABD, 1990'lardan itibaren bir yandan PKK'yla temaslara başlarken, diğer yandan doğu ve güneydoğu illerinde sivil toplum örgütleriyle temas ederek nüfuz artırma çabalarına girişti. ABD'nin özellikle Adana Konsoloslugu bu çalışmaların merkezindeydi. PKK'ya örtülü yardımlar da başlamıştı. Türk kamuoyuna anlatılan masal dün olduğu gibi bugün de Kürt devletinin Türkiye'nin himayesinde federal bir devletin parçası olacağı ve Musul-Kerkük (petrolü değil) boru hattının önemidir. Aslında bu Kürdistan'ın yaşaması için can damarının garanti altına alınmasıdır. ABD, Kürt devleti kurma projesini Türk liderlerini şantaj ya da ikna yolu kullanarak kolay yoldan hayata geçirme stratejisini izlemeye devam etmektedir.

Çekiç Güç ve Eşref Bitlis Paşa

Körfez Savaşı sonrasında Irak'ta ortaya çıkan iç karışıklıklar sonucunda Türkiye sınırına 500.000 kişi yığılmıştı. Türk hükümetinin girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991 tarihli ve 688 sayılı kararıyla göçe zorlanan kitleye uluslararası yardım yapılması öngörüldü. Karar doğrultusundaki yardım faaliyetlerinin istenen sonuca ulaşmaması karşısında, belirli şartlar dahilinde ABD yardım çabalarını genişletmek üzere ve ABD personelinin ülkemizde faaliyet göstermesine olanak verecek şekilde 30 gün süreli "Huzur Harekâtı" başlatıldı ve harekât iki kez 30 gün süreyle uzatıldı. Sınırdaki mültecilerin Irak'a dönmelerinden sonra Irak'ın kuzeyinde insani yardım faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için Irak kuvvetlerinin 36. paralelin kuzeyindeki güvenli bölgeye girmemelerini de gözetleyecek şekilde Huzur Harekâtı'nın ikinci safhası (PC-II) başlatılmıştı. Temmuz 1991 itibariyle başlayan ve süresi müteaddit defalar uzatılan PC-II, 31 Aralık 1996 itibariyle sona erdirildi. Müteakiben, Irak'la ilgili BMGK kararlarının uygulanabilmesi amacıyla, yalnızca ABD ve İngiliz hava unsurlarının katılımıyla ve keşif/önleme uçuşlarıyla sınırlı olacak şekilde "Kuzeyden Keşif Harekâtı" adı altında yeni bir harekât başlatıldı.³⁶

36 Şevket Bülend Yahnici, *Çekiç Güç'ten Kürt Açılımına*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s.32.

Kuzeyden Keşif Harekâtı, TSK 10. Tanker Üssü'nde (İncirlik) yer alan "Birleşik Görev Gücü" (BGG) tarafından icra edilmekte ve diğer adıyla "Çekiç Güç" içinde Türk, Amerikan ve İngiliz unsurları yer almaktaydı. Harekât, Türkiye tarafından belirlenen, ABD ve İngiliz unsurlarınca kabul edilen kurallar dahilinde yürütüldü. Harekâtın temel belgeleri, Genelkurmay Başkanlığı'mızca 20 Ekim 1997 tarihinde yürürlüğe konulan "Kurallar ve İlkeler Belgesi" ile 22 Şubat 1999 tarihinde Türk, ABD ve İngiliz askeri makamlarınca imzalanan "Angajman Kuralları Belgesi"dir. Bununla birlikte, bu tedbirlerde aşırıya kaçılmasını önlemek amacıyla Genelkurmay Başkanlığı, ABD tarafıyla görüşmelerde bulunarak "Angajman Kuralları Belgesi"nde bazı değişikliklere gitti. Altı ay süreyle uzatılmaya devam edilen harekâtın görev süresi, 30 Nisan 2003 tarihinde sona erdi. Körfez Savaşı ve Çekiç Güç, oluşturulan bu denetimsiz bölgede sadece bir Kürt devletinin temellerinin atılmasına değil, PKK'nın da Irak'ın kuzeyinde yeniden canlanmasına ve silahlanmasına imkân sağladı.³⁷ Irak'ın kuzeyine yapılan ABD'nin örtülü yardımlarında ABD ajan ağı yanında, Irak'ın kuzeyindeki sivil halkı korumak için kurulmuş olan İncirlik ve Pirinçlik'te konuşlu Çekiç Güç de örtülü şekilde kullanıldı.

ABD, terör örgütleri listesinde bulundurduğu PKK/KADEK/Kongra-Gel terör örgütü unsurlarının Irak'tan tasfiyesi hususundaki taahhütlerini hiçbir zaman yerine getirmedi. Her zaman oyalama ve başka stratejiler tavsiye ederek unutturma yolunu seçerken, arka planda hem PKK'yı bir piyon olarak koruma hem de Kürt devleti projesi için gerekli sahneyi hazırlama çalışmalarına adım adım devam etti. 14 Ocak 1991 günü, Cudi Dağı'nda kısırılan PKK'lılara Diyarbakır'dan kalkan ve Çekiç Güç'e bağlı ABD helikopterlerinin malzeme attığı, Genelkurmay Başkanlığı'nca tespit edildi. Bir askeri tim, PKK'lılardan önce ulaşarak 27 çuvalı ele geçirmiş, çuvalardan yiyecek ve giyecek çıkmıştı. Amerikalılar olayı doğruladılar ancak yanlışlıkla atıldığını söylediler. Bununla beraber, Diyarbakır ile Irak'ın kuzeyi arasındaki uçuşta en acemi pilotun dahi yolu şaşırması mümkün değildi. Pilotlar Silopi üzerine geldiklerinde güneydoğuya Habur'a devam etmek yerine, rotalarını kuzeydeki Cudi dağına çevirmişlerdi.³⁸

Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis, Çekiç Güç'ün Türkiye aleyhine operasyon ve girişimlerini devletin en üst düzeyine

37 A. Nazmi Çora, *Çekiç Güç'ün Gizli Günlüğü*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2007, s.98.

38 Ferruh Sezgin, "Helikopter Olayının İçyüzü", *Ortadoğu*, 4 Şubat 1992.

DELİL BULAMADIK BUZLANMA YAZDIK

Esref Bitlis'in hayatını kaybettiği şüpheli uçak kazası için "Uçak firması tehdit edince, buzlanma diye bir ara yol bulduk" diyen Doğan Güreş'in itirafını teyit eden bir açıklamada da bilirkişi Prof. Dr. Yalçın Abdullah Gögüş'ten geldi: Elimizde delili olmadığı için buzlanma dedik.

Resim 27: Eşref Bitlis soruşturması gazete kupürü

iletiyor ve ABD'liler bundan çok rahatsızlık duyuyorlardı. Eşref Bitlis'in verdiği raporlar içinde özetle şu hususlar öne çıkmaktaydı:³⁹

Birleşik Görev Kuvveti'nin ABD'li komutanlarının kendi üst makamlarıyla yaptığı yazışmalarda Türk Kürdistanı, Irak Kürdistanı gibi ifadeler kullandığı,

Çekiç Güç'e ait uçak ve helikopterlerin izin almadan devriye bölgeleri dışına çıkarak, Irak üzerinde uçak düşürme de dahil çeşitli operasyonlar gerçekleştirdikleri (bu tür olayların gün, saat ve yer olarak uzun bir listesi),

Askeri Koordinasyon Komitesi başkanı Albay Naab ve onu değiştiren Albay Wilson'un Kürt liderlerle yaptıkları görüşmelerde insani yardım konusu dışına çıkarak, Saddam yönetimiyle ottonomi görüşmeleri yapmaktan vazgeçirdikleri, anılan şahısların Irak'ın kuzeyinde düzenli bir ordu kurulması için çalıştıkları,

Türk tarafının izni alınmadan Irak'tan başka ülkelere sivil personel nakledildiği, Türk Hava Kuvvetleri'nin PKK'ya karşı harekâtını eleştirdikleri.

39 Bkz. Adnan Akfırat, *Eşref Bitlis Suikastı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004 ve Arda Sualp, "Genelkurmay Raporlarında Genişçe Yer Verilen Acı Gerçek: Çekiç Güç Kürt Devleti Kuruyor", *Aksiyon*, 28 Ekim 1995.

Bitlis Paşa'nın verdiği bu raporların Cumhurbaşkanı Özal eliyle ABD'nin Ankara Büyükelçisi Abramowitz'e verildiği de iddia edildi.⁴⁰ Eşref Bitlis Paşa, sık sık Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile Irak'ın kuzeyine giderek terörle mücadele kapsamında toplumsal araştırma ve diplomasi faaliyetlerinde bulunuyordu. 17 Aralık 1992'de Irak'ın Selahattin şehrine doğru giden ve içinde Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis Paşa'nın da olduğu helikopter Türk yetkililerin ikazına rağmen ABD uçakları tarafından taciz edildi.⁴¹ 17 Şubat 1993 tarihinde ise Eşref Paşa'yı Ankara'dan Diyarbakır'a götürecek uçak kalktıktan kısa bir süre sonra düştü. Her ne kadar uçağın düşme nedeni buzlanma ve pilotaj hatası olarak gösterilse de sabotaj şüpheleri ve spekülasyonlar son bulmadı. İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek tarafından Meclis Susurluk Komisyonu'na yapılan açıklamada, 10 Şubat 1993'te Çekiç Güç Karargâhı'nın olduğu İncirlik Üssü'nde yapılan ve Adana Konsoloslugu'ndan Elizabeth Shelton, Politik-Ekonomik Bölüm Sorumlusu Joseph S. Pennington, Çekiç Güç'ün ABD'li komutanı Albay Naab, Ankara'dan bir askeri yetkili ve İzmir'deki TUSLOG'da görevli bir yüzbaşının katıldığı toplantıda Bitlis'in ortadan kaldırılmasına karar verildiği iddia edildi.⁴²

1990'larda Clinton yönetimi, Irak'taki Kürt grupları bir araya getirerek bugünkü Irak'ı hazırlamakla meşguldü. ABD, bir yandan Türkiye'nin kaygılarını hafifletmek üzere PKK'yı terörist bir örgüt olarak tanıırken diğer yandan da Irak'ın kuzeyinde etkili olan ve birbiriyle çatışan iki muhalif Kürt grup arasında uzlaşma sağlama çabalarını yürütmekteydi. Üstelik bu çabasında Türkiye'den de destek beklemekte ve hatta bu desteği almaktaydı. ABD'yle işbirliği yapan Türkiye, Dublin Süreci olarak adlandırılan süreçte Iraklı Kürt grupların uzlaştırılması çabaları sırasında toplantılara gözlemci olarak katıldı. Bu sürecin bir aşamasında tarafları Ankara'da buluşturan Türkiye, Irak'taki Türkmenleri de masaya oturttu, fakat bütün bu girişimler Türkiye'ye bir yarar sağlamadı. 1995-1998 arasındaki toplantıların sonucunda ABD inisiyatifi ele geçirdi ve Irak'ta federal bir yapının oluşturulması için düğmeye bastı. Bütün bu gelişmeler Türkiye'de kaygıyla izlense de etkin bir politika izlenemedi.⁴³ ABD, PEJAK'ın da İran'a karşı, bu ülkeyi istikrarsızlaştırmak maksadıyla PKK'nın bir kolu olarak kurulmasına imkân tanıdı. ABD'nin İran'la diyalog

40 F. Akfırat, *age*, s.94.

41 F. Akfırat, *age*, s.84.

42 *Milliyet*, 25 Aralık 1996.

43 Onur Öymen, *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.43.

kurma niyetini gösterdiği dönemde PEJAK eylemlerine son verdi ve kendi tasfiyesini açıkladı. Bunu takiben ABD, bu örgütü de iş işt en geçtikten sonra terör örgütü listesine aldı.

1999 Şubat ayında terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanışıyla PKK terör örgütünü çökertmeye yönelik ABD ve Batı'nın desteğini arayış çabaları, Türkiye'nin dış politikasının en önemli gündem maddesi olmuştu. Öcalan'ın Kenya'da ABD'nin desteklediği operasyonla yakalanması ve Türkiye'ye getirilmesi, MİT ve Türkiye'deki CIA şefi arasında bir beyaz kâğıda yazılan ve imzalanan gizli protokol kapsamında oldu. Protokole göre Öcalan sağ olarak getirilecek, adil bir şekilde yargılanacak ama asılmayacaktı. Öcalan'ın Türkiye'ye verilmesiyle ilgili ABD'nin gerçek niyeti bugüne kadar hep sorgulandı. Ancak, Abdullah Öcalan'ın verilmesinin ardından Türkiye'nin iç düzenlemelerine ilişkin açıklanan ABD beklentileri, gerçek niyetlerini açıkça ortaya koyuyordu. Clinton yönetiminin beklentileri, "Kürt meselesinin sadece askeri yoldan çözülemeyeceği, Kürtçenin konuşulması, okunup yazılması, öğretilmesinin 'hak' sayılması, Kürtçe radyo ve TV yayınlarından korkulmaması gerektiği, siyasi alternatiflerin tartışılmasının sonunda Türkiye'nin istikrarını sağlamlaştıracak seçenekleri öne çıkaracağı" şeklinde ifade edilmişti.⁴⁴ Bu ifadeler daha o zamandan "demokratik açılım"ın (!) işaretilerini veriyordu. Sonrasında ise bölücü terör (PKK) mücadele, Kürt Sorunu'na dönüştürüldü. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terörle örgütünün söylemleriyle hareket eden siyasi yapı güçlendirildi. Öcalan'ın avukatları aracılığıyla siyasi yapıya ve örgüte mesaj gönderme imkânı sağlandı. Özetle, Öcalan'ın yakalanması aslında daha büyük bir planın başlamasında dönemeçti.

2000'li Yılların Başında Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş süresince ABD ve SSCB değişik politikalar yoluyla kendi blok ve güvenlik ilişkilerini oluşturdular, bloklarını güçlü tutmaya çalıştılar.⁴⁵ ABD güvenlik politikalarının 1940'lardan beri iki temel amacı bulunmaktaydı:⁴⁶

44 Tamar Gabelnick, William D. Hartung, Jennifer Washburn, "Arming Repression: US Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration", A Joint Report of the World Policy Institute and the Federation of American Scientists, October 1999, www.fas.org, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm#new>

45 William S.Borden, *The Pasific Alliance United States Foreign Economic Policy and Japanese Trade Recovery 1947-1955*, University of Wisconsin Press, Madison, 1984, s.220.

46 Richard K. Betts: "The New Politics of Intelligence: Will Reforms Work This Time?", *Foreign Affairs*, June 2004, s.5.

1. Liberal bir siyasi ve ekonomik dünya düzeninin geliştirilmesi.
 2. Komünist güçlerin çevrelenmesi ve caydırılması.
- Buna sonradan iki hedef daha eklendi:
3. Ortadoğu petrolüne garantili nüfuz ve 11 Eylül 2001'le birlikte,
 4. Terörizmle küresel mücadele.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki kutuplaşmanın eksenini üzerine oturmuştu. Türk-Amerikan ilişkilerinin çerçevesi büyük ölçüde II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Sovyetler Birliği'ni "çevreleme" stratejisinin bir neticesi olarak şekillenmişti. Bu durum, ilişkilerin yapısında kendisini Sovyet tehdidi altında hisseden Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını da karşılayan bir askeri ortaklığı belirleyici kılmaktaydı. Ancak, 1990'lardan itibaren güvenlik ortamında yaşanan değişimler, Türk-Amerikan ilişkilerinin üstüne oturduğu bu eksenin yerinden oynatmıştır. Varşova Paktı'nın dağılması ve merkezi Avrupa'da bir çatışma tehlikesinin gündemden çıkmış olması, NATO ittifakının geleceğini ciddi bir belirsizlik içine sokmuştur. NATO, varlığını sürdürecektir olsa bile kaçınılmaz olarak bir kimlik bunalımı yaşamaya devam etmekte, askeri rolü yerini siyasi bir role bırakmaktadır.

2000'li yılların başında Türkiye-ABD işbirliği, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine ABD tarafından verilen destek, AGSP ve Türkiye'nin Batı Avrupa Güvenlik Girişimlerinde yer almasıyla ilgili Ankara Belgesi'nin hazırlanması, NATO'nun genişlemesi gibi konuları içerdi. 11 Eylül 2001 günü saldırılarını takiben, terörizmle mücadelede uluslararası toplumdan destek ve işbirliği talep eden ABD'ye Türkiye olayların meydana geldiği ilk günden itibaren güçlü destek verdi. Türkiye, 21 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin Afganistan'da gerçekleştirdiği "Sürekli Özgürlük" harekâtı çerçevesinde görev yapan tüm Amerikan ve koalisyon üyesi ülkelerin uçaklarına hava sahasından geçiş ve iniş-kalkış iznini verdi. Türkiye ayrıca, ABD'nin anılan operasyonu ve bağlantılı diğer operasyonları yönettiği CENTCOM (ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı-United States Central Command) karargâhına askeri personel göndererek, uluslararası koalisyona somut katkılarda bulundu. Bu çerçevede, Türkiye Afganistan'daki görev gücü ISAF'ın komutasını ilki 20 Haziran 2002 tarihinde olmak üzere altı aylık dönemler halinde bugüne kadar birkaç kez üstlendi. ISAF'ın toplam 4.500 kişilik gücünün 1.450 kişisini sağlayan Türkiye, Taliban ve El Kaide'nin mali kaynaklarının araştırılması konusunda istihbarat katkısında bulundu. Türkiye, Kasım 2006'da Vardak Eyaleti'nde idari ve adli sistemi geliştirmeyi üstlendi

Resim 28: Erdoğan ve Gül, Colin Powell ile birlikte

ve Afgan polis kuvvetlerini eğitmeyi amaçlayan Eyalet Yeniden İnşa Ekibi'ni kurdu. Türkiye, tarihi bağlarının bulunduğu Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında bugün de çaba sarf etmekte; Türk özel sektörü, bölgede ABD firmalarıyla ortak yatırımlarda bulunmaktadır.

1 Mart 2003 tarihinde Türk parlamentosunun, ABD birliklerinin, Irak'ı işgal etmek için Türkiye topraklarından geçiş hakkını reddeden kararından sonra olumsuz trende giren ilişkiler, ABD birliklerinin, Irak'ın kuzeyinde 4 Temmuz 2003 tarihinde Kürt karşıtı faaliyet yürüttükleri gerekçesiyle Türk askerlerini tutuklamaları sonucu gerginliğin zirvesine ulaştı. ABD'nin Irak'ı işgali esnasında Türkiye'yi hiçe sayan davranışları yanında Irak'ın kuzeyinde PKK'nın etkisizleştirilmesi konusunda Türkiye'ye karşı sözünü tutmaması, Irak'ın yeni yapısının oluşumu esnasında stratejik müttefiki olan Türkiye'yi bir kenara bırakarak bir etnik topluluğu dış politikasına manivela yapmayı tercih etmesi bu ilişkilere derin ve onarılmaz darbe vurmaya bugün de devam etmektedir. Tezkere krizi sonrası iki ülke ilişkilerini tamir etmek için ilk önemli adım, Nisan 2006'da Türkiye ile ABD arasındaki görüşmeler sonrası Dışişleri Bakanı Gül'ün "Stratejik ortaklığı geleceğe taşıyacak bir vizyon belgesinin hazırlanması konusunda mutabakata vardık" açıklaması oldu.

ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ise, Türk tarafına, "Dostluğumuzu söylemden çıkarıp somut temellere dayandıralım. Stratejik ortaklık dediğimiz ilişkiyi zikzaklardan kurtarmak için madde mad-

de hedefler koyarak bir yol haritası geliştirelim" mesajı vermektedir. Böylece Clinton döneminden beri birbirlerini "stratejik ortak" olarak tanımlayan Ankara ve Washington, yeni bir "Vizyon Belgesi" hazırlamak için çalışmaya başladı. Rice, basın toplantısında ABD'nin "Türkiye'nin Irak'a olası bir sınır ötesi operasyonuna nasıl yaklaşacağı" sorusuna "Irak'ın istikrarının zedelenmemesi gerekir. Bu nedenle Türkiye-Irak-ABD üçlü mekanizmasının daha iyi işletilmesi gerekir" dedikten sonra Gül'le görüşmesinde İran'a karşı ticari yaptırım seçeneğini gündeme getirdi ve "Türkiye'nin de böyle bir durumda yanımızda olmasını bekleriz" dedi. Ortak belgede yer alacak unsurlar şunlardı:⁴⁷

İki ülke, ekonomik işbirliği için bir plan hazırlayacak,
Askeri ve siyasi istişare, periyodik takvimlere bağlanacak,
Irak konusunda koordinasyon mekanizması kurulacak,
Ortaklık lafta kalmasın diye somut hedefler kamuoyuna aktarılacak.

Temmuz 2006'da ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında "Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog" başlıklı bir belge yayımlandı.⁴⁸ Bu belgeyle taraflar aşağıdaki hususlarda birlikte çalışmayı taahhüt ediyorlardı:

Büyük Ortadoğu'da barış ve istikrarın demokrasi yoluyla yaygınlaştırılması,
İsrail-Filistin ihtilafına iki devletli çözüm temelinde barış çabalarının desteklenmesi,
Birleşik bir Irak'ta istikrarın, demokrasinin ve refahın teşvik edilmesi,
İran'ın nükleer programına ilişkin diplomatik çabaların desteklenmesi,
Karadeniz bölgesi, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan'da istikrar, demokrasi ve refaha katkıda bulunulması,

47 "Türkiye İle ABD Arasında Stratejik Ortaklığı Geleceğe Taşıyacak 'Vizyon Belgesi'", Usak Stratejik Gündem, 26 Nisan 2006, www.usakgundem.com, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.usakgundem.com/haber/4409/t%C3%BCCrkiye-ile-abd-arasında-stratejik-ortaklığı-geleceğe-tasıyacak-vizyon-belgesi-.html>

48 Resmi Konuşma Metni için "'Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog", ABD Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Konsoloslugu, 5 Temmuz 2006, Belge metni için: <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2006-07-05-voa11-88017772/848797.html>

Kıbrıs Sorununa BM gözetimi altında adil, kalıcı, kapsamlı ve karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir çözüm bulunması ve bu bağlamda Kıbrıs Türkleri üzerindeki izolasyonun kaldırılması, Enerji güvenliğinin, kaynak ve güzergâhların çeşitlendirilmesi suretiyle geliştirilmesi,

Transatlantik ilişkilerin güçlendirilmesi ve NATO'nun dönüşümü, PKK ve buna bağlı örgütlerle mücadele dahil olmak üzere terörizme karşı konulması,

Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi,

İnsan ticareti, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıyla mücadele edilmesi,

Dinler arası ve kültürlerarası anlayış, saygı ve hoşgörünün artırılması,

Uluslararası sorun ve krizlere çözüm bulunmasında çok taraflı çabaların teşvik edilmesi,

ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesi,

Ekonomik, ticari ilişki ve yatırımların, savunma/askeri işbirliğinin, bilim ve teknoloji ile kamu diplomasisi çabalarının geliştirilmesi.

Ayrıca belgede uzman düzeyinde danışmalar, siyaset planlanma danışmaları, geniş tabanlı diyalog ve yüksek düzeyli gözden geçirmeyi de içeren dört yeni diyalog mekanizması kurulması öngörüldü.

Herhangi bir hukuki bağlayıcılığı olmasa da bu belge bir yandan iki ülke arasındaki krizi sona erdirirken diğer yandan ilişkilerin bugün de dayandığı bir yol haritası oluşturmaktaydı.

Obama ve Model Ortaklık

Soğuk Savaş döneminde "stratejik ittifak", Clinton döneminde "güçlendirilmiş ortaklık" ve bilahare "stratejik ortaklık" olarak tanımlanan iki ülke ilişkileri, Obama'yla "Model Ortaklık" kavramına kaydırıldı. Yeni ABD Başkanı Obama, 5 Nisan 2009'da ilk denizaşırını ikili resmi ziyaretini Türkiye'ye yaptı. Obama, ziyareti sırasında ilişkilerimizi "Model Ortaklık" olarak nitelemiş, iki ülke ilişkilerinin ekonomik, ticari, yatırım ve teknolojik boyutlarının, siyasi, askeri ve güvenlik ilişkilerimizle orantılı bir düzeye çıkarılabilmesi hususunda en yüksek düzeyde ortak bir anlayışa varılması niyetini beyan etmişti. 6 Nisan 2009'da düzenlediği basın toplantısında Obama, model ortaklığı şu şekilde tarif etti:

"Hristiyan bir ulusla çoğunluğu Müslüman olan bir ulus birlikte modern bir uluslararası camia oluşturabilecek. Sadece ikili ilişkileri değil birlikte pek çok stratejiyi şekillendirecek, Müslüman ve Batı dünyası arasında birleşmeyi sağlayacak, bizi refah ve güvenliğe götürecek bir yol olacak."⁴⁹

Konseptin ana amacı, iki ülke arasında ticaret ve yatırımın genişletilmesi ve iki ülke halkına yeni iş alanları yaratılması olacaktı. Yeni modeldeki en somut gelişme, Türkiye ile ABD arasında yaklaşık on yıldır konuşulan ancak hayata geçirilemeyen nitelikli sanayi bölgesi kurulması planının yeniden gündeme alınması oldu. "Model Ortaklık" çerçevesinde ilk adımlar, nitelikli sanayi bölgesi kurulması konusunda atılacaktı. ABD'den Türkiye'ye bu çerçevede önemli bir ekonomi ödülü de verildi. ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'yi "2009 Yılı'nın Ülkesi" seçti.

Başbakan Erdoğan'ın, Aralık 2009'da ABD'ye yaptığı ziyaret esnasında, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, Ekonomik ve Ticari Stratejik İşbirliği Çerçevesi (ETSİÇ) adında yeni bir mekanizma hayata geçirildi. Anılan mekanizmanın Bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, 19 Ekim 2010 tarihinde Washington'da düzenlendi. Ayrıca, teknolojik ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi hedefi doğrultusunda, "Türkiye-ABD Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Antlaşması" da 20 Ekim 2010 tarihinde Washington'da imzalandı. Bu bağlamda, stratejik ortaklık ilişkilerin merkezinde olmakla birlikte işbirliğinin özellikle ekonomi alanına yayılması için bir mekanizma oluşturulması, tarafların iktisat bakanla yönetecekleri mekanizma çerçevesinde, İkili Ticaret ve Yatırım Çerçeve Antlaşması, Ekonomik Ortaklık Konseyi ve Enerji Çalışma Grubu başlıkları altında düzenli koordinasyon toplantıları yapılması öngörüldü.⁵⁰ Başbakan'ın Washington ziyaretinin en somut sonucu olarak, Türkiye ile ABD arasında daha önce açıklanan "Model Ortaklık" ilişkisinin içinin doldurulduğu açıklaması yapıldı. Başbakan Erdoğan'a göre "Model Ortaklık", daha çok güvenlik alanında yoğun işbirliğini ifade eden "stratejik ortaklığın" bir adım ileri, stratejik ortaklığın yanı sıra iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin de en üst düzeye getirilmesinin amaçlandığı bir işbirliği mekanizmasıydı.⁵¹

49 "Türkiye ile ABD Arasında Model Ortaklık Kurulacak", *Radikal*, 8 Aralık 2009.

50 Türkiye'den bakan olarak Ali Babacan ve Zafer Çağlayan, ABD'den Ticaret Temsilcisi Ron Kirk ile Ticaret Bakanı Gary Locke bu mekanizmaya getirildi.

51 Murat Muratoğlu, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Model Ortaklık Teyid Edildi", *TURKISHNY*, 28 Haziran 2010, www.turkishny.com, erişim tarihi 10.02.2014, http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/33373-turkiye-abd-ilikilerinde-model-ortaklik-teyid-edildi/#.UvjdgWJ_uSo

Başbakan'a Washington'da eşlik eden Başbakan Yardımcısı Ali Babacan'a göre "Model Ortaklık"la her iki hükümet, ekonomik ilişkileri güçlendirmek için yeni yöntemler geliştirecekti.⁵² Böylece halen Türk-ABD ilişkilerindeki yaklaşık 15 milyar dolarlık ticaret hacmi arttırılacaktı. Bugün bu ortaklığın stratejik kısmı Ortadoğu'da birlikte yaratılan kriz ve içsavaşlarla devam etmektedir. Ekonomik alandaki mekanizmanın altı boş kalmış, gerekli yapısal ve kurumsal araçlar oluşturulamamıştır.⁵³ Ortak değerlerin paylaşılması da henüz içi doldurulamamış bir hedef olarak durmaktadır. Bununla beraber, Model Ortaklık ne Türkiye'nin özelliklerine ne de bölgesel koşullara uygun olmayan bir çerçevedir. ABD'yle "Stratejik Ortak" olmadığımız ve olamayacağımız açıktır. Bunun için ortak çıkarlar kadar ortak kabiliyetler gerekir. İngiltere bile ABD'yle stratejik ortak kabul edilemez. ABD'yle ilişkimiz, ikili ve NATO çerçevesinde "Stratejik Müttefiklik" düzeyindedir. Bu durum, belirli sahalarda müşterek hareket etmeyi öngörür. Ancak, ilişkilerin tek taraflı değil karşılıklı menfaat ilişkisine oturtulmasını, al-ver durumunu birbirine zarar vermeden gerçekleştirmeyi gerektirmektedir. "Model Ortaklık" tabirinin "Stratejik Müttefiklik"le eşdeğer kabul edilebileceği düşünülebilir. ABD'nin Türkiye'ye olan davranışlarında değişiklik yapmasının, değişik bir stratejiyle yaklaşmasının altında birçok beklentisinin olduğu düşünülmelidir.

ABD ulusal güvenlik stratejisinin odak noktasını 21. yüzyıldaki çıkarlarını daha etkili bir şekilde sağlamak için Amerikan liderlik (hegemonya) kurgusunu yenilemek oluşturmaktadır. Bir yandan içeride bu kurgu yenilirken dışarıda Amerikan çıkarlarına uygun şekillendirmeler devam edecektir. İçeride yapılması gerekenler sırasıyla ekonominin uzun vadeli bir gelişme sağlayacak düzlüğe çıkarılması, anavatan güvenliği ve ulusal güvenlik yapılarının her seviyede entegrasyonu, dünya üzerinde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi (bildik) argümanlar üzerinden (Amerikan etki ve kontrol sistemini yaymak için) daha kuvvetli bir yapılanmaya gitmek ve bu yapının diğer uluslararası kurumlar ve ortaklarla (ülkeler) bağlarını güçlendirmektir. Söz konusu uluslararası kurumlar içinde NATO, BM, IMF ve Dünya Bankası (WB) adları öne çıkarken ülkeler arasında üç grup ayrımı belirgindir. Obama'nın 2010 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Strateji doküma-

52 Özlem Ermiş Beyhan, "'Model Ortaklık' Doping Yapar ABD ile Ticaret 30 Milyar \$ Olur", *Vatan*, 8 Aralık 2012.

53 Türkmen, *age*, s.340.

nına göre;⁵⁴ birinci grupta önem verdikleri Çin, Hindistan ve Rusya, ikinci grup ise artan önemleriyle Brezilya, Güney Afrika ve Endonezya'dır. ABD'nin bölgesel politikaları için önemli olan üçüncü grup içinde Pakistan ve Türkiye öne çıkmaktadır. Türkiye için Sayfa 42'de Obama, özel bir cümle kullanmaktadır: "Türkiye'ye (özellikle bölgesel ortak çıkarlarımız için) angaje olmaya devam edeceğiz." Türkiye'nin taşıron rolü bir cümleyle ancak bu kadar güzel ifade edilebilirdi.

1.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI SAVUNMA İLİŞKİLERİ

Türk Savunma Sanayi, ABD ve NATO

Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri ulusal bir savunma endüstrisi kurmaya çalışan Türkiye, imparatorluk döneminde teknolojik gelişmeleri kısmen başarıyla kendisine adapte etti. Ancak, bu dönemden yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan bir miras yoktu. Türkiye Cumhuriyeti önceliğini kendi savunma altyapısını kurmaya verdi. Hükümet çeşitli savunma endüstrilerinin geliştirilmesine odaklandı ve 1920'li yıllarda savunma bütçesinin üçte biri araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayırdı. Bu süreçte özel şirketler de kuruldu. Araştırma ve geliştirme çalışmaları özellikle havacılık sektöründe sonuçlarını verdi. Bununla beraber, ülkenin NATO'ya girmesi ve Amerikan yardımlarıyla birlikte bu çalışmalar sona erdi. Türkiye'nin ağır sanayisinin altyapısı zayıf olmakla birlikte, uçak, tüfek ve mühimmat üretimi ile tamir ve bakımı Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri sürmekteydi. II. Dünya Savaşı ve ardından gelen NATO üyeliği, Türkiye'nin silah ihtiyacının büyük ölçüde ABD tarafından karşılanmasına yol açmış, bu da yerli silah sanayisinin gelişmesini engelleyerek Türkiye'yi yurtdışından silah ithalatına bağımlı kılmıştır.⁵⁵ Amerikan yardımlarıyla ucuza alınan silah ve teçhizat, üretimin sona ermesine, sadece bakım ve idame hizmetlerinin devam etmesine neden olmuştur.

Türkiye, ABD ve NATO şemsiyesi altında Avrupa pazarına girerek önemli bir kaynak edinmiştir. Bu aynı zamanda çeşitli ülkelerin silah üretiminde işbirliğinin de yolunu açmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ABD ilişkileri ve Türkiye'nin NATO'ya girişiyle sağlanan dış savunma yardımı nedeniyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan, ancak devlet desteğinin bulunmaması nedeniyle daha fazla gelişmeyen savunma sanayi faaliyetleri de tıkanmıştır. Giderek artan dış

54 "National Security Strategy", The White House, Washington, May 2010, [www.whitehouse.gov](http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf), erişim tarihi 10.02.2014, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

55 Vahit Erdem, Defence Industry Policy of Turkey, *NATO's Sixteen Nations*, Special Edition, c.36, no. 2 (1991), s.28.

yardımların da etkisiyle savunma sanayinin geliştirilmesi için sarf edilen çabalar yavaşlamış, Silahlı Kuvvetlerin yurtiçi siparişleri azalmış, bu nedenle askeri fabrikalar verimliliklerini yitirmiş ve milli bütçeye önemli bir yük olmuşlardır. 1950 ve 60'lı yıllar savunma sanayisinin geliştirilmesi yerine dış yardım ve dışalım politikasının uygulandığı dönem olmuştur. Türkiye, bu dönemde savunma ihtiyaçlarını NATO çerçevesinde ve şemsiyesi altında karşılamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş'ın neden olduğu askeri ve siyasi bloklaşma tedarik politikasının belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin bölgesel sorunları, 1963 ve 1967 Kıbrıs bunalımları ve özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı ve söz konusu harekât sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, milli kaynaklara dayalı bir savunma sanayinin gereğini ortaya koymuştur. ABD ve NATO'ya bağımlılık çok sürmemiş, ABD'yle yaşanan krizler Türkiye'nin kendi savunma endüstrisini geliştirmesi gayretlerini yeniden başlatmıştır.

1964 yılında ABD'yle Kıbrıs konusunda yaşanan krizle "kendi uçağını kendin yap" söylemi pratiğe geçmeye başladı. ASELSAN ve OTOMARSAN gibi şirketler yanında TSK Güçlendirme Vakfı'nın kurulması savunma sanayisinin gelişiminde önemli adımlar oldu. Ancak, sınırlı mevcut kaynaklar ve uygulanmakta olan tedarik politikalarıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin biriken ve giderek büyüyen savunma teçhizatı açığının kapatılmasının mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. 1970'lerin sonlarındaki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, yerli silah sanayisini kurma gayretlerinin 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar ertelenmesine neden olmuştur. ABD'yle savunma ilişkileri 1980 ve 1987 yılında imzalanan SEİA'yla (Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşmaları) pekiştirildi. On yıl içerisinde ABD'nin Türkiye'ye sattığı silah tutarı (1984-1994) 7,8 milyar dolar civarına ulaştı. Savunma alanında üretim, "lisanslı üretim" ve "offset" olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı.⁵⁶ 1983 yılı sonunda Türkiye'de F-16 savaş uçaklarının üretimine başlanmasına ilişkin antlaşmaların kamuoyuna duyurulması, hem bu planın uygulanmasının ilk adımı olması açısından hem de yerli üretimi gerçekleştirmek konusundaki kararlılığı yansıtmaya açısından önemlidir. F-16'ların üretiminin finansman kaynaklarından "dolaylı karşılama" (indirect off-set) programı çerçevesinde, ABD'nin General Dynamics firmasının yan ku-

56 1980'lerde gelişmeye başlayan lisanslı üretim, bir ülkede geliştirilen orijinal silah sisteminin başka bir ülkeye satışı veya üretim haklarının verilmesi anlamına gelmektedir. Offset, terimi 1930'larda kullanılmaya başlandı ve satıcının alıcı ülkenin masraflarını azaltmak için bu ülkeden para, teknoloji veya mal karşılığı başka şeyler alması anlamına gelmektedir. Ortak üretim hükümetler arası bir anlaşma ile finansal desteğin sağlandığı ancak üretimde know-how teknolojisinin söz konusu olmadığı yöntemdir. Kısaca ortak üretimde lisans veya ortak üretim anlaşması karşılığında sadece silah sistemlerinin montajı söz konusudur. Türkiye'nin F-16 programı buna iyi bir örnektir.

uluslarının, Türkiye'de haberleşme ve turizm ile bakır kobalt madencilğine yatırım yapması ve işletmesi, ayrıca geleneksel ihraç ürünleri pazarlaması öngörülmüştür.⁵⁷

1980'li yıllarda ekonomide yaşanan liberalleşme savunma sektörüne özel şirketlerin de girmesini sağladı. Savunma pazarının kontrolü için silah sistemlerinin tedarikinden sorumlu sivil ve uzman bir kuruluş olarak, 1985 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) kuruldu. SSM halen hükümet, Silahlı Kuvvetler ve savunma pazarındaki şirketler arasında köprü rolü oynamaya devam etmektedir. Türkiye'nin en eski silah ve mühimmat üreticisi olan Makina Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), Körfez Savaşı sırasında Ortadoğu silah pazarında rekabet edememiş ve çekilmek zorunda kalmıştır. Türkiye, silah sanayisine ilişkin olarak 1985'de başlattığı on yıllık modernizasyon programıyla silah üreten bir ülke olma yolunda ciddi adımlar attı. 1975-1984 döneminde Türkiye, silah üreten 32 gelişmekte olan ülke arasında, sanayi çeşitliliği açısından 5. sırada yer almakta ve teknolojik düzeyiyle üretim miktarı sınırlı da olsa sürekli silah üretebilen bir ülke olarak değerlendirilmekteydi.⁵⁸ Yani modernizasyon programı öncesinde de yerli sanayinin modernizasyona elverişli bir altyapısı bulunmaktaydı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tüm gereksinimleri bazında %35, ana sistemler bazında ise %79 oranında dışa bağımlı olmasının yanı sıra son yıllarda nihai ürün dışalım da hızlanmıştır.⁵⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmeyle birlikte savunma sanayileri de pek çok zorluklarla karşılaştı ve yeni eğilimler ortaya çıktı. Soğuk Savaş sonrası Silahlı Kuvvetlerin modernizasyon ihtiyacı ve bu yönde yapılan çalışmalar, Türk savunma sanayisinde önemli gelişmelerin önünü açtı. Türkiye teknoloji edinimi konusunda önce silah satın alarak teknoloji transferini denedi ancak ihracatçı ülkelerin tereddütleri, bu yöntemi işlemez hale getirdi. Böylece Türkiye, içeride üretemediğini uluslararası işbirliği yoluyla üretmeye karar verdi. Ancak, NATO ve BAB/AB çatısı altında yapılacak projeler stan-

57 *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1983.

58 Jürgen Brauer, "Arms Production in Developing Nations: The Relation to Industrial Structure, Industrial Diversification And Human Capital Formation", *Defence Economics*, no. 2 (1991), s.165-175.

59 Aziz Akgül, *Savunma Sanayi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayi*, Başkanlık Basımevi, Ankara, 1986; Gülay Günlük Şenesen, "Some Economic Aspects of Turkish Armaments Spending", *New Perspectives on Turkey*, Fall 1995, s.75-91; Muammer Şimşek, "Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii", SAGEB Yayını, Ankara, 1989; TÜBİTAK, Savunma Sanayii ve Tedarik, BTP 98/01, Ocak 1998.

dardizasyon, sanayi güvenliği, zamanlama gibi konularda bazı düzenlemelere uyumu gerektirdiğinden işbirliği programları belirli projelerle sınırlı kaldı. SSM, savunma ihtiyaçlarının tedariki ve teknoloji transferinde offset alımları tercih etmeye başladı. ABD menşeli savaş gemisi ya çok az bir bedelle ya da bedelsiz olarak Türkiye'ye gelirken, Türkiye'nin mevcut savaş gemilerinin çoğunluğu Alman tasarımıyla ve ilgili Alman tersanelerinin teknik yardımıyla yerli olarak üretildi.⁶⁰ Türk Deniz Kuvvetleri'nin sahibi olduğu üç tersane, Gölcük, Taşkızak ve İzmir, üretim ve bakım konularında uzmanlaşmıştır. Gölcük Tersanesi'nde firkateyn ve denizaltı yapılmakta, Taşkızak Tersanesi'nde ise hücum bot ve çıkarma gemisi üretilmektedir.⁶¹

Türkiye'nin uçak ve uzay sanayisini geliştirme konusundaki kararlılığı, TUSAŞ-TAI⁶² tarafından yapımı sürmekte olan F-16 savaş uçaklarının yanı sıra CASA (İspanya) AGUSTA'nın (İtalya) işbirliğiyle başlatılmış olan hafif nakliye ve eğitim uçakları yapımı projeleri ve TAI'nin insansız hava aracı (UAV) çalışmalarıyla belirgin hale gelmiştir. Türkiye yerli ve yabancı silah üreticilerini çekmek amacıyla 1987 yılında ilk uluslararası silah fuarını (IDEA⁶³) düzenledi. IDEA fuarına katılan firma sayısı sürekli arttı. Türkiye'nin son dönemdeki sürekli silahlanmasının resmi ithalat verilerine yansıyanın çok üstünde olduğu bir gerçektir.

1985-1996 döneminde NATO'nun Avrupa kanadının toplam askeri harcamaları yılda ortalama %1 azalmışken, aynı dönemde Türkiye'nin harcamalarının yıllık artış oranı %4'tür.⁶⁴ Türkiye'nin başlıca silahların ithali açısından NATO içerisindeki payı özellikle 1993'den başlayarak önemli bir artış göstermektedir. 1992-1996 döneminde Türkiye silah ithalatında NATO içinde birinci sırada, Ortadoğu'da ise Suudi Arabistan'ın ardından ikinci sıradadır.⁶⁵ Yurtdışından aldığımız savunma donanımının %80'i ABD'den gelmektedir. Bununla beraber, Clinton yönetimiyle insan hakları bahanesiyle silah alımında

60 *Defence and Foreign Affairs Weekly*, 5-11 Şubat 1990, s.5; *Jane's Defens Weekly*, 28 Temmuz 1990, s.131; *Military Technology*, no 4 (1991), s.15-16.

61 Daniel Todd, "Mediterranean Naval Shipbuilding, Challenges And Prospects", *International Defence Review*, no 10, 1992.

62 Turkish Aerospace Industries

63 Uluslararası Savunma Gereçleri ve Uzay Sanayii Sergisi.

64 Bkz. *SIPRI Yearbook*, (1985-1996). Türkiye SIPRI'nin silah ticareti verilerine ilişkin ülke sınıflandırmasında Ortadoğu'da değil, Avrupa grubunda yer almaktadır. Bazı başka kaynaklar ise Türkiye'ye Avrupa'da, Ortadoğu'da ya da Üçüncü Dünya'da yer vermektedir.

65 *SIPRI Yearbook 1997 Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford, 1997, s.272, tablo 9.3.

sıkıntılar yaşanmıştır. 1994 Nisanı'nda ABD'nin Türkiye'ye ortak üretilecek Skorsky helikopterlerinin ihracat iznini vermemesi üzerine ortak üretim projesinin iptal edilmesi buna bir örnektir.⁶⁶

Soğuk Savaş Sonrası TSK

Türkiye'nin ABD'yle ilişkileri Soğuk Savaş döneminin başlangıcından bu yana ağırlıklı olarak güvenlik kaygılarıyla şekillenmiştir. 1952 yılında NATO'ya katılmasıyla birlikte Türkiye, ABD için önemli bir güvenlik ortağı oldu. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Akdeniz ve Ortadoğu'ya Sovyet yayılmasının önünde bir engel teşkil etti ve Orta Avrupa'da konuşlanacak 24 Sovyet Tümeni Türkiye cephesine çekilmiş oldu.⁶⁷ Türkiye aynı zamanda Sovyet faaliyetlerinin izlenmesinde önemli üsler sağladı. ABD, Türkiye'nin en önemli savunma sanayi tedarikçisi oldu. Her yıl çok miktarda Türk subayı ABD'de eğitim almakta, böylece Amerikan askeri doktrini ve düşünce sistemi konusunda sürekli bilgilenmektedirler. Soğuk Savaş süresince NATO'nun güney kanadında 610 km.lik Sovyet sınırının savunmasında kritik rol oynayan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ittifakı kapsamında kolektif savunma yükümlülüklerine devam ederken yeni güvenlik ortamında bölücülük, terörizm, enerji güvenliği ve kitle imha silahlarının yayılması gibi güvenlik sorunlarıyla uğraşmaya başladı. Böylece Türkiye, Soğuk Savaş'ın caydırıcılığa dayalı savunma politikasına, tehlikeleri ülkesine ulaşmadan önlemeye yönelik olarak "ileriden savunma"yı ekledi.

Öte yandan, Türkiye diğer kitle imha silahı kategorisindeki kimyasal ve biyolojik silahlara ne sahiptir ne de topraklarında barındırmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO çerçevesi dahilinde Belçika, Hollanda ve İtalya'ya ilave olarak Türkiye'de İncirlik Hava Üssü'nde Amerikan ağır bombardıman uçaklarından atılabilecek şekilde konuşlandırılmış ve tümü ABD'ye ait olan nükleer silahlar tutulmaktadır.⁶⁸ Nükleer silahlara sahip olmayan Türkiye, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na (NPT) taraf ülke konumunda olduğundan nükleer silah üretmesi hem uluslararası hukuka aykırıdır hem de Türk dış politikasında böyle bir hedef bulunmamaktadır. Türkiye, savunma alanında konvansiyonel silahlarla caydırıcılık kabiliyeti edinmeye çalışmaktadır. Ancak İran başta olmak üzere

⁶⁶ Engin Değer, "Silah Satışına ABD Vetosu", *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1994.

⁶⁷ F. Stephen Larrabee, *Turkey as a US Security Partner*, Rand Publishing, Santa Monica, 2008, s.1.

⁶⁸ Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Türkiye", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl 6, sayı 24, Ağustos-Eylül-Ekim 2003, s.134-135.

çevresindeki ülkelerin kitle imha silahı (nükleer, biyolojik, kimyasal, radyolojik) edinme programları olması ve bir kısmının bu tür silahları edinmesi, Türkiye'yi Batı ile Doğu arasında tampon bölge konumuna getirdiğinden⁶⁹ dikkatlerini bu alana da toplamak zorunda bırakmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuptan birinin lideri ve sonrasında da dünyanın tek süper gücü olma iddiasını taşıyan ve politikalarını bu hedef doğrultusunda oluşturan ABD ile bölgesinde önemli ama dışa bağımlılığı yüksek, başka bir deyişle orta büyüklükte bir ülke olan Türkiye'nin ilişkilerine bu özellikler yön vermiştir. Her iki devletin de sahip oldukları gerçek ve potansiyel güçler dengeli olmasa da Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye, NATO'nun ve Batı Bloku'nun Sovyetler Birliği'ne karşı ileri üssü olarak bir yere sahip olmuştur. Türkiye'nin jeostratejisi Batılı ülkeler için karşılıklı bağımlılık yaratmıştır. Özellikle Körfez Savaşı'ndan itibaren Türkiye, NATO'nun "bölge dışı" operasyonları için başlıca üslerden biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası çatışma noktalarının önemli bir çoğunluğu Türkiye sınırları üzerinde ya da hemen yakınında bulunmaktadır. Güvenlik ve savunma stratejileri kapsamında NATO içinde belirlenen 16 sorunlu bölgenin 13'ünün Türkiye'yle bitişik coğrafi konumda olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Türk üslerinden ve havaalanlarından yararlanılabilmesi, Batı askeri gücünün Hazar ve Körfez bölgesinde var olabilmesi açısından önem taşımaktadır. ABD'nin Türkiye'den öncelikli beklentileri, İncirlik üssünün sağladığı imkânlar ve Irak'ın kuzeyinden gelen boru hatlarının açık kalmasıdır.⁷⁰

Başta NATO olmak üzere uluslararası ve bölgesel ittifaklar/kuruluşlar içerisinde aktif olarak yer alınması, Türk milli askeri stratejisinin temel unsurlarından birisi olmaya devam etmektedir. Kolektif güvenlik anlayışımızın esasını; devletin milli güvenlik ve dış siyasetine uygun olarak, uluslararası kuruluşlara, ittifaklara ve ilgili devletlere askeri güçle katkıda bulunulması; askeri konulara ilişkin işbirliği, teknik yardım ve eğitim desteğinin sağlanması oluşturmaktadır. Kolektif güvenlik kapsamında, Türk savunma ve güvenlik politikasının temel taşlarını aşağıdaki unsurlar oluşturmaktadır:

NATO

Türkiye-Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)

69 Ali L. Karaosmanoğlu, Mustafa Kibaroglu, "Defense Reform in Turkey", *Post-Cold War Defense Reform. Lessons Learned in Europe and the United States*, ed. Istvan Gyarmati, Theodor Winkler, Washington DC, 2002, s.123.

70 Larrabee, *age*, s.29-30.

Bariş için Ortaklık (BiO)

Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Bariş Gücü (SEEBRIG)⁷¹

Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)⁷²

TSK, 1990'lı yıllarda yeni güvenlik sorunlarıyla mücadele edebilmek için, politik-askeri-stratejik ortamın ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kendisini adapte etme ve güvenlik ortamını şekillendirme kapsamında şu faaliyetleri yürüttü:

Türkiye'nin girişimiyle Karadeniz'de kıyısı olan devletlerle Karadeniz Kuvveti (BLACKSEAFOR⁷³) oluşturuldu.

Türkiye'nin girişimiyle Balkan ülkeleriyle Güney Doğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG⁷⁴) teşkil edildi.

Somali'den Balkanlar, Ortadoğu ve Afganistan'a kadar pek çok barışı destekleme harekâtına katkıda bulunuldu. Balkanlar'da Bosna krizinde Hırvat-Boşnak Federasyonu'nun kurulmasında yapıcı bir rol üstlenildi, buradaki BM ve NATO barış güçlerine katkı sağlandı. Kosova krizi esnasında (1998) eski Yugoslavya'ya karşı hava saldırılarında kullanılmak üzere 18 adet F-16 uçağıyla katkıda bulunuldu ve buradaki barış gücüne de katkı sağlandı.

50'ye yakın ülkeyle askeri eğitim işbirliği yapılarak eğitim ihraç edildi.

71 "Değişen Savunma Stratejileri ve Türkiye, Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu ile söyleşi", *Savunma ve Havacılık*, sayı 4/2001, Ankara, 2001, s.16-17.

72 Detaylı bilgi için bkz. <http://www.blackseafor.org/turkce/anasayfa.php>

73 Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu, Karadeniz sahilдарı ülkeler arasındaki karşılıklı güven ve dostane ilişkileri güçlendirmek amacıyla Türkiye tarafından başlatılan bir girişimdir. BlackseaFor Antlaşması 2 Nisan 2001 tarihinde İstanbul Çırağan Sarayı'nda imzalanmıştır. BlackseaFor'un görevleri, Arama ve kurtarma harekâtı, İnsani yardım harekâtı, Mayın karşı tedbirleri harekâtı, Çevre koruma harekâtı, iyi niyet ziyaretleri ve taraflarca kararlaştırılan diğer görevler olarak belirlenmiştir. BlackseaFor, Karadeniz'de kullanılmak amacıyla tesis edilmiş olup, gerektiğinde tarafların oybirliği ile alacağı karar uyarınca başka bir bölgede de görevlendirilebilecektir. Birleşmiş Milletler (BM) veya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AĞİT) kapsamındaki harekâta da görevlendirilebilmektedir.

74 Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Bariş Gücü Antlaşması katılımcı yedi ülke (Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, İtalya, Romanya ve Türkiye) tarafından 28 Eylül 1998 tarihinde Üsküp'te imzalanmıştır. Slovenya ve ABD desteklerini açıklamışlar ve gözlemci statüsünde yer almışlardır. Teşkil amacı, Güneydoğu Avrupa'da ve özellikle Balkanlarda bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak ve bölge ülkeleri arasında iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmektir. Antlaşma çerçevesinde kurulan ve BM, AĞİT, NATO ve AB'ye deklere edilen Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG)'na iki yılda bir katılımcı dört ülke (Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan) ev sahipliği yapmaktadır. Politik Askeri Yönlendirme Komitesi (PMSC) ilk toplantısını 1 Eylül 2000'de yapmıştır.

Uluslararası antlaşmalar kapsamında silahsızlanma ve silahların kontrolü çalışmalarına iştirak edildi.

Bazı çevre ülkelere askeri yardım yapılarak, modernizasyon ve eğitim faaliyetlerine katkıda bulunuldu.

ABD'ye 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları sonrasında; (a) BM ve NATO şemsiyesi altında Afganistan'a müdahaleye ve (b) Doğu Akdeniz'de NATO'nun Aktif Çaba harekâtına katılındı.

Batı'yla askeri ilişkilerimiz her zaman silah alışverişi ya da müttefik ilişkisi üzerine olmamış, pek çok sorun da yaşanmıştır. Özellikle Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların NATO'ya taşınması, Doğu Akdeniz'de istikrar isteyen ABD'nin her zaman iki tarafı da elinde tutmayı amaçlayan, durumu idare eden politikalar izlemesine, daha çok da Rum lobisinin etkisiyle Türkiye'nin haklı beklentilerini görmezden gelen bir anlayışa oturmuştur. ABD, dünya genelinde yaptığı müdahalelerin meşruiyetini sağlayacak koalisyonlar oluştururken, müttefiklerinin siyasi ve askeri desteğini hep istemiş, Türkiye'yi ise genellikle asker deposu olarak görmüştür. Örneğin Türk ordusu PKK'yla mücadele halindeyken Afganistan'a daha fazla asker gönderilmesi konusunda ısrarcı tutumunu uzun süre sürdürmüş, bu tür pazarlıklar zaman zaman tehdit ve şantaja dönüşmüştür. Kore Savaşı'nda ABD'nin kendi askerlerini sürekli ihtiyatta tutması, diğer askerleri öne sürme eğilimi gözlenmiştir. Somali, Bosna-Hersek, Afganistan vb. operasyonlarda ise ABD, diğer ülke askerlerinin daha fazla muharip görev alması konusunda sürekli talepte bulunmuş, kendi işini bitirdikten sonra görevi seçtiği ülkelere bırakmak istemiştir. Somali ve Afganistan'da komuta yapısını bu nedenle Türk komutanlara bırakmış, Türk ordusu ABD'nin jandarması rolüne düşürülmüştür.

Batı ve özellikle ABD'yle müttefiklik ilişkilerine rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri zengin tarihi mirasına daha fazla sahip çıkmalıdır. Dünyadaki herhangi bir ordu gibi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de kendine mahsus, incelemeye değer askeri özellikleri ve kültürü vardır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Batı'nın teşkilat ve teçhizat konularında yardım ettiği NATO müttefiki bir ordu olmanın dışına çıkıp, yumuşak ve akıllı güçle entegre olmuş bir güç projeksiyonu dahilinde bağımsız operasyonel gücüyle kendi işini yapabilen güçlü ve bağımsız bir savunma yapısına sahip olmalıdır. TSK'nın bugünkü en önemli ihtiyacı, Soğuk Savaş mantığından çıkıp, 21. yüzyıla uygun yeni bir savunma anlayışıdır. Bunun temel göstergesi, TSK'nın diğer ordular-

la karşılaştırıldığında hâlâ savunmacı bir anlayışa dayanan ve Edirne'den Hakkâri'ye kadar tüm Türkiye'ye yayılan asker sayısı ile öne çıkmasıdır. TSK, harekât konseptinden teşkilatlanmaya kadar pek çok dönüşümden sonra yeni teknoloji ve silahlara karar vermelidir. TSK içinde yapılan teknolojik düzeydeki tüm silah ve araç geliştirme ve yenileme faaliyetlerine rağmen, bunlar bütünleşmiş bir güvenlik ve savunma politikasının parçası olmaktan uzaktır. Tedarik faaliyetleri daha çok cari operasyonel ihtiyaçların karşılanması, kısmen de Soğuk Savaş'tan kalma Ege sorunları gibi süregelen ihtimalat planları dahilinde yapılmaktadır.

Yeni güvenlik sorunlarının gerektirdiği doktrin ve teknolojiye dayalı kuvvet dönüşümleri henüz geliştirilememiş, terörle mücadelenin yükünün büyük ölçüde TSK'ya bırakılması da bu dönüşümlerin ötelenmesine neden olmuştur. TSK'nın devam eden (kara, hava, deniz ve jandarma) kuvvet komutanlıkları ve numaralı ordu komutanlıkları, Soğuk Savaş'ın Sovyetler Birliği tehdidine karşı, ABD tarafından bize dikte edilen tehdide uygun olarak geliştirilmiş ve bu tehdidin gerçekte olmadığı -en azından- 1990'larda anlaşılmış olmasına rağmen eski anlayışın komuta ve kuvvet yapısı büyük ölçüde devam ettirilmektedir. Türkiye'nin güvenlikten istihbarata, ekonomiden savunmaya yeni bir strateji ve güç projeksiyonuna ihtiyacı vardır.⁷⁵ Türkiye'nin kendi ulusal hedefleri çerçevesinde bölgesel ve küresel güç arasında bir rol içinde, daha bağımsız ve kendi kendine yeterli bir güvenlik yapılanmasına sahip olması gereklidir.

Silahlanma ve Türkiye

Türkiye'nin silahlanma çabalarının ardında yatan en önemli etken jeopolitik konumudur.⁷⁶ Türkiye NATO'nun Ortadoğu'daki tek üyesidir. Müttefik kuvvetlerin 1991 Körfez Savaşı sırasındaki gereksinimleri güneydeki (esas olarak İncirlik'teki) NATO üssünden karşılanmıştır. Soğuk Savaş dönemi sona ermiş olmasına rağmen Türkiye, NATO'nun Avrupa'daki etkinliğinin gelecekte azalmayacağı kanısındadır. Bu nedenle, diğer ülkelerin savunma harcamalarını azaltması ve silahsızlanmaya yönelişleri Türkiye'nin savunma politikasını değiştirmemiştir.⁷⁷ Silahsızlanmanın gündemde olduğu bir dönemde Türkiye, Batı dünyasındaki genel eğilimin aksine, silahlanan bir ülke olarak

75 Önerilen sistem için bkz. Yılmaz, *Güç ve Politika*.

76 James Wyllie, "Turkey-Adapting to New Strategic Realities", *Jane's Intelligence Review*, October 1992, s.450.

77 Dönemin Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz ile görüşme, *NATO's Sixteen Nations*, no 4 (1992), s.57-62.

dikkat çekmektedir. Türk Kara ve Hava Kuvvetleri'nin güneydoğuda harekâtı sürmekte ve Irak'ın kuzeyine harekât olasılığı her zaman bulunmaktadır. Kaynakları Türkiye'nin denetiminde olan Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanılma biçimi de, ilgili ülkelerle gerginlik potansiyeli taşımaktadır.⁷⁸ Türkiye, kuzeydoğusundaki Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalara başından beri tarafsız kalmaya çalışmakla birlikte, bu bölgede Rusya Federasyonu ve Türkiye'nin de angaje olabileceği bir sıcak savaş ihtimali düşük değildir. Öte yandan, Yunanistan'la devam eden Ege Denizi ve Kıbrıs sorunlarına da yakın zamanda diplomatik yollardan çözüm bulunması uzak bir ihtimaldir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'ye öncelikle caydırıcılık için güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olmayı dikte etmektedir.

NATO üyeliğinin gerektirdiği yükümlülüklerin yanı sıra, Türkiye'nin silahlanması bölgede süregelen gerginliklere ve komşu ülkelerdeki silah stoklarının artmakta oluşuna da bağlıdır. Körfez Savaşı deneyiminin ardından Türkiye, Silahlı Kuvvetleri'nin yapısının, hareket yeteneği ve ateş gücü yüksek, ileri teknoloji kullanan, hava savunması, iletişim ve elektronik donanımı gelişkin bir profesyonel yapıya dönüştürülmesi konusunda daha da ısrarlı olmuştur. Bu yenden yapılanma, ordunun insan gücü açısından küçülmesinin yanı sıra askerlik süresinin kısaltılmasını da kapsadı. Dolayısıyla, silah edinme planlarının etraflıca gözden geçirilmesi nihai kararların gecikmesine yol açtı. TSK, ileriden savunma konsepti çerçevesinde, özellikle Hava Kuvvetleri'ne alınan geliştirilmiş menzilli F-16'lar, KC-135 tanker uçakları ve artan ulaştırma uçak filosuyla kabiliyetlerini geliştirdi. TSK, tespit ettiği önceliklere göre silah sistemlerini değişen güvenlik ortamının ihtiyaçlarına ve gelişen teknolojiye uygun olarak modernize etmektedir. Modernizasyonda en önemli husus teknolojik dışa bağımlılığı azaltmak, öz kaynaklarımıza dönmektir. TSK, yürütülen modernizasyon çalışmaları devam etmekle birlikte, araştırma ve geliştirme çalışmalarının azlığı, zorunlu askerliğin henüz büyük oranda uygulanması ve savunma sanayinin sorunları gibi önemli sorunlarla da karşı karşıya kaldı. Savunma sistemlerimizin ihtiyaçları yine büyük ölçüde ithal ürünlerle karşılanmaktadır.

Türkiye'nin silahlanma faaliyetlerinin iki ana boyutu, silah ithalatı ve yerli silah üretimidir. Soğuk Savaş sonrası için öngörülen savunma politikasına uygun bir Silahlı Kuvvetler ve savunma sanayi

78 Joyce R. Starr, "Water Wars", *Foreign Policy*, no. 82 (1991), s.17-36; Ewan Anderson, "Water Conflict in the Middle East-a New Initiative", *Jane's Intelligence Review*, Mayıs 1992, s.22.

yaratma ihtiyacı TSK'da "modernizasyon" adı altında yürütülen çalışmalar kapsamında yürütülmektedir. Modernizasyon programının başlatılmasının temel amacı, silah üretiminde ithal ikamesinin gerçekleştirilmesi ve bu alandaki dışa bağımlılığa son verilmesiydi. Türkiye'nin modern silah sanayisi henüz gelişimini tamamlayamamış olduğundan, talep sorunuyla karşı karşıya bulunan ve yeni pazarlar arayan Batılı çokuluslu silah üreticileri Türkiye'ye yönelmişlerdir. Modernizasyon, TSK'nın C4I (Komuta, Kontrol, Haberleşme, Bilgisayar, İstihbarat) kabiliyetlerinin son teknolojiye göre geliştirilmesi, ana silah sistemlerinin modernize edilmesi ve öncelikle Türkiye'de üretilmesine odaklanmıştır.⁷⁹ Son yıllarda, Türk savunma sanayi ATAK Helikopteri, Altay Ana Muharebe Tankı, HÜRKUŞ Temel Eğitim Uçağı, MİLGEM Muharebe Gemisi, Fırtına ve Panter Topları, GÜDÜMLÜ Füze, ANKA İnsansız Hava Aracı, GÖKTÜRK Gözlem Uydusu, hava savunma sistemi, milli piyade tüfeğı gibi pek çok önemli projeye imza atmış olmakla birlikte dünyada kendi kategorilerinde başa oynayan ürünlere sahip olmak için gidilecek daha çok yol vardır. Bunun için sadece proje üretmek değil, teknoloji de üretmek gereklidir.

Büyük bir gayretle yürütülen bu çalışmalar sonucunda, savunma sanayimizin toplam cirosu 4,5 milyar dolara, toplam ihracatı 1,2 milyar dolara ve toplam AR-GE harcamaları 700 milyon dolara ulaşmış, TSK ihtiyaçlarının yurtiçinden karşılanma oranı %54'ü geçmiştir. Bugün itibariyle savunma sanayisinde ulaşılan seviyeye bakıldığında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu ana silah sistemlerinin birçoğı artık ülkemizde geliştirilmekte ve üretilebilmektedir.⁸⁰ 2012 yılında imzalanan sözleşmelerin %30 oranında dışalım ile tedarik edilmesi öngörülmüştür.⁸¹ Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli kaynak, şüphesiz NATO'ya girişıyle başlayan yakınlaşma sonrası genellikle ABD'den gelen silah, araç ve teçhizat olmuştur. Amerikalılar her zaman konu Türkiye olduğunda gelişmiş teknoloji satmaktan uzak durdular ya da çok pahalıya satmak istediler. ABD'nin siyasi koşulları ve gizli pazarlıkları dışında Türkiye'ye silah ve diğer savunma malzemesi satışında şu sorunlar yaşanmaktadır:

Projelerde kaynak kodlarının alınmasında yaşanan sıkıntılar,

79 Ersin Yılmaz, "Türk Silahlı Kuvvetleri İhtiyaçlarının Önümüzdeki 25 Yılına Bir Bakış", *Savunma ve Havacılık*, c.1, 1996, s.30.

80 Murad Bayar, "Sunuş", *Savunma Sanayi Gündemi Dergisi*, Aralık 2010, s.6-10.

81 "Savunma Sanayi Müsteşarlığı 2012 Faaliyet Raporu", Savunma Sanayi Müsteşarlığı, www.ssm.gov.tr, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/Faaliyet%20Raporlar/2012%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

ABD'nin uyguladığı İhracat Kontrol Mekanizması,
Yavaş işleyen ihracat lisans süreci ve bürokrasisi,
ABD menşeli ürünlerin üçüncü ülkelere satışında yaşanan sıkıntılar,
Sözleşmelerde, sözleşmelerin yürürlüğü sırasında ortaya çıkan gizli şartlar,
Teknoloji transferi tanımlarının net olmayışı,
FMS (kredi) sürecindeki aksaklıklar.

Son dönemde Türkiye tarafından satın alınması için anlaşma safhasında olan Çin füzeleriyle ilgili gelişmeler ilişkilerimizin gerçek yüzünü açıklayan bir örnek olabilir. Hava savunma zafiyetimiz uzun zamandır çözüm bekleyen bir sorundur.⁸² Ülkemizde Amerikalıların 1959 yılında yerleştirdiği 150 km menzilli Nike Hercules füzeleri dışında karadan havaya bir füze yoktur. Bunları kullanmaya kalksak, çalışıp çalışmayacağı belli olmadığından envanterden çıkarılmıştır. ABD, Türkiye'nin hava savunma sistemi tedarik etme girişimlerine hep olumsuz bakmıştır. Ancak, bu sistemi Çin'den almaya kalktığımızda masaya oturmuştur. Çin, ABD teklifine göre 1 milyar dolar daha ucuz (3,44 milyar dolar⁸³), daha kısa sürede teslim (60 ay yerine 24 ay) ve en fazla yerli katkıyı (%30) sağlayan öneriyi verdi. Eğer ihaleyi ABD'ye verseydik ne zaman ve hangi şartlarda alabileceğimiz yine günün koşullarına bağlı olacaktı. Türkiye'nin aklına füze almak, 4.000 feet irtifada uçan bir Suriye helikopterini vurmak için elimizde F-16'dan başka bir vasıtamız olmadığı anlaşılınca gelmiştir. Alınacak füzeler savunma amaçlı olduğundan ancak Suriye'den atılacak füzeleri vurmak için kullanabileceğiz. Türkiye'nin başkasına füze atacak bir sistemi olmadığı için Suriye helikopteri nazlı nazlı Türkiye sema-larına paralel uçmaktaydı. NATO üyesi bir ülke olan Türkiye, müttefiki ABD'den alamadığı füzeleri Çin'den aldığı için entegrasyon soru-nuna da çare bulacaktır. Bu çare ise, çalışanlarının yarısı Amerikalı olan AYASAŞ firmasıyla yapılan 46 milyon dolarlık bir sözleşmeyle bulundu. Bununla birlikte, ABD baskısı karşısında ihalenin Çin'e verilmesi de garanti değildir.

82 Kısa menzilli Hisar-A ve orta menzilli Hisar-O ile ilgili çalışmalar henüz çok erken safhadadır.

83 "Savunma Sanayii Müsteşarı Bayar Açıklaması", Beyaz Gazete, 5 Ekim 2013, <http://www.beyazgazete.com/haber/2013/10/5/savunma-sanayii-mustesari-bayar-aciklamasi-1968626.html>

2. 11 EYLÜL SONRASI DÖNÜŞTÜRÜLEN TÜRKİYE

2.1. ABD'NİN TÜRKİYE'Yİ DÖNÜŞTÜRME STRATEJİSİ

ABD'nin Türkiye'yi Kontrol Altına Alma Stratejisi

Türkiye gibi siyasi homojenliğini ve ekonomik gelişmesini tamamlamadan dışa açılan, ulusal devlet yapısı geçirgen ve hassas, ulusal güç unsurları sürekli dezenformasyona uğratılmaya çalışılan, örtülü faaliyetler ve propagandayla güvenliği ve bütünlüğü istikrarsızlık unsuru haline getirilen devletlerin uluslararası alandaki güvenlik rolü, halklarını saldırı ve içsavaşlar karşısında sosyal ve fiziksel olarak koruma ve ulusal kimliği muhafazayla sınırlı kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi beş siyasi döneme ayrılabilir:⁸⁴

1. Cumhuriyet'in ilanıyla başlayıp 1950'lere kadar devam eden Türkiye'nin bağımsız ve laik duruşun tavizsiz bir şekilde korunması.
2. 1950'lerde başlayan, ana ekseninde ABD-Türkiye ittifakının olduğu Soğuk Savaş dönemi; bu dönemde Sağ-Sol çatışması zirve yaparken, İslamcılık ve bölücülüğün uyanışı.
3. 12 Eylül 1980 Darbesi'yle dinci akımların önünün açılması, komünizme karşı "İslam Kalkanı" hazırlanması.
4. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaptığı reformlarla ulus devlet dokusu ve güvenlik kurgusunun bozulması.
5. 2000'li yıllarla birlikte ABD menşeli ılımlı İslam projesinin Gülen hareketi ve AKP hükümetiyle Türkiye'de hayata geçirilmesi.

Türkiye'de neoliberal iktisadi politikaların uygulanması "24 Ocak 1980 Kararları"yla başlamış ancak bunun için gereken ortam 12 Eylül 1980 Darbesi'yle sağlanmıştır. Türkiye benzeri pek çok ülkede (Şili, Arjantin, Pakistan, Brezilya, Uruguay vd.) de bu dönemde darbeler olmuş ve bu ülkeler, 1990 sonrasında "Washington Konsensüsü" olarak adlandırılan "piyasa köktenci" politikalar uygulamaya zorlanmışlardır. 2001 yılı Türkiye örneğinde olduğu gibi çok direnenler "piyasalar" tarafından cezalandırılmıştır. Cezalandırılma sonrasında bu ülkelerin ulusal pazarları ve kamuya ait tekelleri büyük ölçüde yabancı sermaye ve onların taşeronu yerli büyük sermaye arasında paylaşılmıştır. 2001 krizi Türkiye tarihinin en geniş kapsamlı sermaye transferlerine sahne olmuştur. Bir yandan kamu sermayesi ve ekonomi alanı yerli/yabancı

⁸⁴ Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, s.105-106.

sermayeye devredilirken, diğer yandan 1980 sonrası izlenen ekonomi politikalarının sonucunda yozlaştırılan bürokrasi ile yerli özel sermayenin bir bölümü yine bu gruplar arasında paylaştırılmıştır. AB projesi yine Türkiye özelinde, öncelikle bu paylaşımın hızlandırılması ve tamamlanması sürecidir. Bu süreç, siyasal ve ekonomik egemenliğin, "Postislamist" olarak tanımlanan AKP aracılığıyla dolaylı olarak yine kendilerine geçmesi sürecidir. Son dönemde yaşanan AKP ve büyük sermaye arasındaki sıkıntıysa bu paylaşımında özellikle 2007 sonrasında yeşil sermaye için verilen kavgadır.

1990-2001 arası Türkiye'de politikacılar ile sermayenin kirli ilişkiler içine girmesi, sistemi bir meşruiyet ve işlerlik krizine sokmuştu. Diğer yandan AB süreciyle birlikte, Türkiye'de sermaye ve medya tekelini elinde tutanların işe aldığı İkinci Cumhuriyetçi postmodernler, ülke içinde manipülasyoncu yeni bir kadro oluşturmaya başladı. AB tarafından istenilen yarı-çevre konumunu ve ABD tarafından dayatılan "tüketici devlet" (client state) görevini üstlenen bu kadro; ülkenin laik düzenini kökünden değiştirmek isteyen İslamcı projeyle birlikte işbirliği yapmaya başladı.⁸⁵ 1995 yılında başlayan Fethullahçı kesimin iktidarı ele geçirme mücadelesi, 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesiyle yeni bir safhaya girdi. AKP'nin iktidara getirilmesi, hem ulusal pazarın nihai paylaşımının tamamlanması hem de ABD'nin Ortadoğu'da girişeceği yeni maceralara ses çıkarmayacak bir "tüketici devlet" in oluşturulması yönünde atılmış bir adım oldu. Türkiye, ABD ve AB hegemonya kurgusu içinde içerden ve dışarıdan ağ stratejisiyle ılımlı İslam devleti modeline dönüştürülme sürecine sokuldu.⁸⁶ Bu süreçte Türkiye'nin gündemi kısırlaştırıldı, AB reformları ülkenin güvenlik parametrelerinin aşındırılmasında hızlandırıcı bir altyapı sağladı.

ABD ve AB'nin kurguladığı ülke içi medya sermaye tekeli, üniversiteler, sivil toplum örgütleri içine yuvalanan postmodern bir tabakanın oluşturduğu propaganda ve etki ağı; AB reformlarına devam baskısı altında ülke içi birlik, ulusal değerler ve güvenlik parametrelerinin çözümleri işlevini yerine getirirken irtica ve bölücülük de AB süreciyle siyasallaşarak amaçlarına ulaşma yönünde önemli mesafe kaydetmişlerdir. Türkiye'ye AB üyelik sürecinin verilmesiyle başlatılan dönem

85 Ercan Uysal, "CHP'nin Solu, AB ve Anti-Emperyalizm Üzerine Notlar", Londra, Haziran 2007, www.bagimsizsosyalbilimciler.org, erişim tarihi 10.02.2014. http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/UysalHaz07.pdf

86 Söz konusu hegemonya kurgusu ve ağ stratejisi için bkz. S. Yılmaz, *21.Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, 2. basım, Milenyum Yayınları, 2007; S. Yılmaz, *Güç ve Politika*.

içinde söz konusu ağ vasıtasıyla güvenlik kurumları etkisiz ve inisiyatif kullanamaz hale getirilmiştir. Bu kurumların işlevsiz hale gelmesinin yarattığı karışıklık, iktidar partisinin de işine gelmiş, böylece Türk dış politikasının ve güvenlik sorunlarının yönetimini tekeline geçirmiş, uygulanan politikalar devlet politikasından çıkıp parti politikası haline gelmiştir. Türkiye'nin Soğuk Savaş'tan günümüze devam eden yapısal güvenlik sorunları, ABD'yle gittikçe çakışan çıkarlarımız ve AB üyelik sürecinin neden olduğu güvenlik aşınmaları karşısında çok daha belirgin hale geldi; sorunlar gittikçe kapsam değiştirirken mevcut iktidarın niteliği nedeniyle güvenlik yapısındaki iç tıkanıklıkların artması, durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirdi.

1997'den itibaren devlet içinde derin devlet ve çeteleşme bahanesiyle istihbarat organları baskı altına alındı, bu tür organların görüş bildirmesi bile demokrasi karşıtı olay haline getirildi.

2003 yılındaki reformlarla Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği de işlevsiz hale getirildi. Batı'daki çok güçlü örneklerine rağmen MGK Genel Sekreterliği'nin devlet güvenliğiyle ilgili işlevleri (istihbaratın yönlendirilmesi ve koordinasyonu, propaganda ve psikolojik savaş ile örtülü operasyon ve faaliyet konularında onay ve hukuksal meşruiyet zemini olma) yok edildi.

Hâlihazırdaki ABD ve AB tarafından dayatılan Kürt Sorunu'nun demokratik çözümü ve Anayasa tartışmaları; bir yandan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin terörle mücadelede pasifize edilmesi ve etkisiz hale getirilmesi, diğer yandan Türkiye'nin federasyona dönüşmesi için iç hukuka yönelik düzenlemelerin yapılmasıyla ilgili bir kurguyu gündemde tutmaktadır.

Bu dönemde ulusal hukuk sistemi de siyasallaştırılarak, yasa-yürütme-yargı dengesi tamamen yürütme lehine değiştirilmiş, Cumhuriyet'in temel ilkelerine aykırı oluşumların önü açılmış, ülke kutuplaştırılarak iç çatışmalara zemin hazırlanmıştır. Bu kapsamda kolluk kuvvetleri de kendi yetkilerini pek çok kez aşarak siyasi iktidarın her türlü muhalefeti susturma aracı haline gelmiştir.

Bu dönüşümün tamamlanmasında ABD ve AKP arasındaki ittifak artık bir sona gelmekte, köşeye sıkışan Türk hükümeti ABD'nin isteklerini kamuoyuna kabul ettirmekte zaman kazanmak istemektedir. ABD ise AKP'yi köşeye sıkıştırmak için her fırsatı kullanmaktadır. Gezi Parkı eylemleriyle ilgili Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD'ye tepkisi

üzerine ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi James Jeffrey bir açığortada şunları söylemektedir:⁸⁷

"Türkiye'nin yaklaşımı daha çok 'İçişlerimize nasıl karışma cüreti gösterirsiniz' şeklinde. Evet, gösteririz, çünkü siz bu kulübün bir üyesisiniz. Kendinizi izole edemezsiniz, mürekkebinin silindiği 150-200 yıllık Viyana Kongresi'ni ortaya koyup, 'İçişlere karışamazsınız' diyemezsiniz."

ABD'nin unuttuğu şey, Türkiye'nin hiçbir zaman sömürgeleştirelememiş, emperyal bir idare ya da egemenlik altına girmemiş, bağımsızlığını kendi kazanmış bir ülke olmasıdır. Siyasi partilerden sivil toplum örgütlerine kadar her konuda Türkiye'nin içişlerine karışmakta sakınca görmeyen ABD'nin Ankara Büyükelçileri, son on yılda Türk hükümetlerine akıl vermenin ötesine geçmiştir. 2003 yılından beri AKP iktidarı, Irak'ın kuzeyinde Kürt bölgesi oluşumuna göz yumma ve iyi geçinme, demokratik açılım, Suriye'de karışıklık çıkarma, İran'la iyi ilişkilere son verme ve füze kalkanının Türk topraklarına kurulmasına göz yumma gibi ülke çıkarlarına taban tabana zıt olan konularda ABD çıkarlarına hizmet etmek için ikna edilmiş; Türk kamuoyu ve aydınları üzerinde gündemi karartma, uyutma ve susturma amacıyla psikolojik operasyonlar ve Ergenekon benzeri komplolar düzenlemiştir.

ABD'nin Demokrasi Projeleri ve Türkiye

Dünya genelinde demokrasi ve özgürlüklerin geliştirilmesi ABD müdahalelerinin görünen yüzü ve örtülü operasyon kurgusunun siyasi konsept çerçevesi olagelmıştır. Liberal demokrasilerin geliştirilmesi, küresel bir politika olmakla birlikte, 11 Eylül 2001'den beri özellikle Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde, aşırı İslamcıların kin, nefret ve baskılarına karşı bir panzehir olarak düşünülmektedir. Demokrasi geliştirme işi, ABD'nin bir müdahale biçimi olarak, ekonomik, siyasi ve moral kaynakların açık ya da örtülü şekilde diğer ülkelerdeki rejimleri "demokratikleştirmek" için kullanılmasıdır. Bu anlayışa "liberal müdahalecilik" veya "Kaslı Wilsonculuk" adı da verilmektedir.⁸⁸ Demokrasi geliştirme işi seçimleri demokratların kazanmasını, bu ani değişiklikse hazırda kukla adamları gerektirir. Ülke çı-

87 Tolga Tanış, "ABD Dışişleri Bakanlığı: Medyaya Baskıdan Rahatsızız", *Hürriyet*, 14 Haziran 2013.

88 Shadi Hamid, "The Meaning of 'Power'", *Democracy Arsenal*, (Nov 5, 2005). http://www.democracyarsenal.org/2005/11/the_meaning_of_.html

karları ile idealizm arasındaki ikiyüzlülük demokrasi gündeminin kaçınılmaz bir unsuru olagelmıştır. ABD'nin demokrasi geliştirme işleri, dış politikasının bir devamı olarak diğer ülkelerin içişlerine müdahalede lider yetiştirme, askerleri kontrol altına alma, rejim restorasyonu ve ülke inşası gibi operasyonel vasıtalar sağlamıştır. Ancak, geline aşamada bir yandan ABD'nin dünyadaki misyonu ve gücü azalırken, sivil müdahale kurgusu da önemli bir dönüm noktasındadır. 1983 yılında Ronald Reagan, yıllık Kongre tahsisleriyle fonlanan sözde özel yapıdaki Ulusal Demokrasi Vakfı'nı (NED⁸⁹) kurarak ABD'nin dünya genelinde demokrasileri ve demokrasicileri desteklemesinin mekanizmasını oluşturdu.⁹⁰ NED'in "demokrasi", ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID) "kalkınma" işine 1990'ların sonundan itibaren medeniyetler/dinler arası "diyalog" oluşturma işleri de katıldı.

1998 yılındaki Uluslararası Din Özgürlüğü Kanunu'yla insan hakları içinde ibadet ve din özgürlüğünü geliştirmek hedef seçildi ve Dışişleri Bakanlığı içinde Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi kuruldu. Artık başka ülkeler için sadece insan hakları değil dini özgürlükleri ihlal karnesi de tutulacaktı. Dünya genelinde bu tür ihlalleri izlemek için Uluslararası Dini Özgürlükler Komisyonu (USCIRF⁹¹) kuruldu. George W. Bush, 2002 yılında Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi'ni (MEPI⁹²) oluşturarak Ortadoğu'da demokrasi geliştirme işine öncelik verdi. MEPI'nin görünürdeki amacı sivil toplumun ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, eğitimin geliştirilmesi, ekonomik reformların teşvik edilmesi, STK'lara, eğitim kurumlarına, yerel hükümetlere ve özel teşebbüse yardım ederek siyasi katılımın artırılmasıydı. 2009 yılına kadar MEPI, 17 ülkede 600'dan fazla projeye 530 milyon dolar harcadı. Obama, Bush döneminin kötü imajını yıkmak için daha dikkatli olmak istiyordu.⁹³ Obama 2010 yılı Dışişleri Bakanlığı demokrasi programları bütçesini %9 artırarak 324 milyon dolara çıkardı.⁹⁴ Bush

89 NED, National Endowment for Democracy.

90 Arjen Berkvens, Thomas Carothers, Lorne Craner, André Gerrits, Ken Wollack, "U.S. Democracy Policy Under Obama: Rebalancing or Retreat?", Carnegie Endowment for International Peace, Brussels, 12 October 2010, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=3030>

91 U.S. Commission on International Religious Freedom.

92 Middle East Partnership Initiative.

93 Lisa Curtis, "Championing Liberty Abroad to Counter Islamist Extremism", The Heritage Foundation, February 9, 2011, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.heritage.org/research/reports/2011/02/championing-liberty-abroad-to-counter-islamist-extremism>

94 "Making Its Mark: An Analysis of the Obama Administration FY2010 Budget Request for Democracy and Human Rights", Freedom House, 1 July 2009,, s.1, erişim tarihi 31.01.2011, <http://www.freedomhouse.org/uploads/FY2010BudgetAnalysis.pdf>

döneminde başlatılan MEPI programının bütçesini %30 artırırken, yine Bush döneminin MCC⁹⁵ (Milenyum Hedefleri İşbirliği) programı için ayrılan fonu 2011 yılında 784 milyon dolardan 1,28 milyar dolara çıkardı. Bunlara ilave olarak dış ülkelerde sosyal medyayı kullanabilmek için "İnternet Özgürlüğü" programını oluşturdu.

Pek çok İslamcı hareket ve parti, demokrasiyle teolojik çelişkilerini çözmüş olmasına rağmen demokratik standartları anlama ve iç uygulamada aralarında önemli farklılıklar göstermektedir. Bazıları demokrasinin sağladığı faydalardan şüphe ederek lidere sorgulamaksızın bağlılıktan ve dine dayalı örgütsel hiyerarşiden taviz vermemektedirler. İslamcı hareket ve partiler iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk grupta demokrasi için gerekli prensiplerin uygulandığı ideal bir içyapı söz konusudur. İkinci grupta ise demokrasi bir ahlaki değer değil iç politikada bir vasıta. İlk gruba örnek Fas'ın AKP'sidir. Demokratik kıstaslar parti içinde de uygulanmaktadır. Gençler ve kadınlar için kotalar uygulanmaktadır. Parti içi dengelerin korunduğu Bahreyn'deki El-Vefaq İslamcı Toplum Partisi de bu gruptadır. Türkiye'nin AKP'si, Mısır, Ürdün ve Cezayir'deki İslamcı hareketler (Müslüman Kardeşler vb.) ise ikinci gruba girmektedir. Demokrasi rekabet etmek için bir vasıta. Her iki gruptaki İslamcı hareket ve gruplar için de demokrasi, laik ve liberal partilerden daha iyi görülmekte ve kendi iç politika amaçları için bir vasıta teşkil etmektedir.⁹⁶

ABD'nin kendi adamlarını iktidarda tutma niyeti yıllardır Arap burjuvazisinde kızgınlık ve hayal kırıklığı yanında antiamerikancılığı da beslemiştir. Arap kamuoyuna göre ABD politikalarının odağında İsrail vardı ve Batı, bölgenin doğal gelişimini önlemişti. Böyle nefret edilen bir ortamda rejim muhalifi olarak demokrasi için Amerika'ya umut bağlamak kolay değildi. Zaten ABD ve Avrupalılar bölgedeki her demokratik gelişmeyi kendileri engelliyordu. Müslüman Kardeşler'in liderlerinden Essam El-Erian, 2008'de demokratik yollardan bile gelseler uluslararası kamuoyunun İslamcı temsili istemediğinden yakınıyordu. Özetle Ocak 2011'e kadar ABD bu coğrafyada baskıcı rejimleri destekliyor ve demokratik hareketlere arka çıkmıyordu. Bölge sanki devrimlere karşı bağımsızlık kazanmıştı. Ortadoğu'da demokrasi ve liberalizm çelişkisi yaşanmaktadır; daha fazla demokrasi daha az liberalizm getirmektedir. Bu coğrafyada seçimler Amerika yanlısı diktatörlerin yerine daha popülist ve antiamerikancı liderlerin iktidara

95 Millennium Challenge Corporation.

96 Khalil Al-Anani, Todd G. Patkin, "Islamist Movements: The Uses of Democracy", *Al-Ahram Weekly*, August 14-20, 2008.

gelmesine yol açmaktadır. Demokrasi gelsin diye yapılan seçimler her zaman iyi adamları başa getirmemekte, Hamas ya da Hizbullah gibi ABD düşmanlarına da fırsat vermektedir. Artan antiamerikancılık ise ABD'nin bölgedeki demokrasi geliştirme işlerini daha karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle ABD son dönemlerde hem imaj düzeltmek hem de işleri ucuza getirmek için dünyanın çeşitli coğrafyalarında yeni taşeronlara başvurmaktadır. Nitekim Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye gibi seçilmiş ülkeler bölgesel çatışmalarda demokrasi yanlısı arabuluculuk faaliyetlerine angaje olmaktadırlar.⁹⁷

ABD'nin Yumuşak Güç Uygulamaları ve Türkiye

Amerikan hegemonyası temel olarak iki yöntemle işlemektedir; yumuşak gücün kullanıldığı "rejim restorasyonu" (Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan'daki renkli devrimler) ve Irak örneğinde olduğu gibi sert gücün kullanıldığı "ülke inşası" (nation-building). Buna 2008 yılından itibaren Ortadoğu'da örnekleri yaşanmaya devam eden ve sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanıldığı, halk ayaklanmalarıyla dikatatorü kovma kurgusu eklendi. Eğer hedef olarak seçilen ülkeler siyasi, ekonomik ve kültürel olarak içine sızılmaya ve ağ örülmeye müsait ise yumuşak güç unsurları vasıtasıyla ülkedeki rejimin Batılı düzene uygun bir yönetime kavuşturulması için rejim restorasyonu metodu kullanılmaktadır. ABD'nin 11 Eylül'den sonra terörle mücadele adı altında sürdürdüğü savaş, bir yandan ABD'nin küresel düzeyde hegemonya kurmasını ve kendi düzenini dayatmasını sağlarken, diğer yandan başta petrol ve savunma sanayisine dayalı ABD sermayesine iş sahası açmaktadır. ABD, Irak Savaşı'yla Ortadoğu'da tam denetim altında tuttuğu ülkeler arasına Suudi Krallığı ve Kuveyt'ten sonra Irak'ı da ekledi. ABD bugün de Arap hareketleriyle kendi adamlarını iktidara taşıyarak Ortadoğu'nun geri kalanında küresel sermayenin çıkarlarını koruma amacıyla işi ucuza getirmek için halk hareketlerine ve içsavaşlara başvurmakta, yetmediği yerde uluslararası hukuka aykırı şekilde isyancıları askeri harekâtla destekleyecek askeri koalisyonlar oluşturmaktadır.

ABD'nin "BOP" ve AB'nin "Genişlemiş Avrupa" jeopolitik girişimleri arasındaki ilişkiye bakılınca Türkiye'nin yeri, ABD ve AB nüfuz alanları arasındaki sınırdaki bulunmakta ve her zaman olduğu gibi,

97 Thomas Carothers, Richard Youngs, "Democracy Promotion in the Age of Rising Powers", Carnegie Endowment for International Peace, 14 July 2011, erişim tarihi 10.02.2014, <http://carnegieendowment.org/2011/07/14/democracy-promotion-in-age-of-rising-powers/8knj>

söz konusu iki büyük güç arasında gidip gelmektedir. Türkiye, genelde güvenlik konularında ABD'yle, siyasal ve kısmen de ekonomik konularda ise AB'yle birlikte hareket etmek durumunda kalmaktadır. Türkiye, AB'ye giriş sürecinde kabul edilmesi güç koşullar ileri sürülerek seçeneksiz bırakılmaya zorlandı. Adeta ABD ve AB arasında bir seçeneğe itildi. Her iki seçenek de Türkiye'nin ulus devlet yapısı ve ülke bütünlüğünü korunmasını giderek güçleşir hale getirecek riskler taşıırken, Türkiye ne dışlandı ne de tam bir üye ya da ortak olarak görüldü. Her ne kadar AB üyesi olabileceği söylene de burada temel beklenti tam üye yapmadan da Türkiye'yi kontrol edilebilir ve bağımlı hale getirmek, kendi politikaları doğrultusunda istediklerini yaptırabilmektir. Türkiye, Batılı çıkarların yoğun olduğu hassas bir coğrafyada gereğinden fazla büyük ve güçlü, kontrol edilmesi ve uflanması gereken bir güç merkezi olarak görülmektedir. Bunun için Türkiye'nin güç politikaları uygulamasının önüne geçecek iç ve dış dinamikler kontrol altına alınmalı ve küçültülmeliydi.

Osmanlı İmparatorluğu, Batı'nın servis ettiği "daha fazla hürriyet" tuzağıyla parçalanmıştı. Bugün ise Cumhuriyet Türkiye'si için "daha fazla demokrasi" oyunu oynanmaktadır. Amerikan demokrasi geliştirme anlayışı, elit tabakanın kontrolündeki politik sistemlerin emniyetini ve istikrarını değil, sivil topluma nüfus etmeyi ve geniş halk kitlelerini harekete geçirecek yerel elitleri ve mekanizmaları kontrol altında bulundurmaya hedeflemektedir. Bu yeni tür müdahale projesiyle ulusal yöntemler kısa devre edilerek, Vakıf-Enstitü-Sivil Toplum Örgütü gibi kurumlar aracılığıyla hedef ülkedeki iktidar ve kitlelerle doğrudan ilişkiye geçilmesi ve dışarıdan kontrolü benimsenmiştir. Bu strateji, ülkelerin iç düzenlerinde toplumla devlet arasına giren bir örgütlenme, kurumsal ve bireysel bir ağ oluşturarak, devlet egemenliğine paralel bir egemenlik kurmayı amaçlamaktadır. Demokrasi projelerinin yürümesi için müttefik ağı, müşterek gündemli ortaklıklar yaratılmaktadır.⁹⁸ İçine sızılan devlet bürokrasisinin de yardımıyla, yaygın bir "medyatik" ve "entelektüel" yedek güç oluşumuyla, "kamuoyu algısı yaratma" (manufacturing public perception) sürecinde, ülke insanlarının, aslında kendilerine benimsetilmiş olan düşünceleri ya da eylem planlarını, bizzat kendi kurumlarının, kendi beyinlerinin ürünüymüş gibi algılayıp, uygulamaya geçmeleri sağlanmaktadır.⁹⁹

98 Graham E. Fuller, *Demokrasi Tuzağı*, çev. Meral Gaspıralı, Altın Kitaplar, İstanbul, 1996, s.53.

99 Mustafa Yıldırım, *Şifre Çözücü: "Project Democracy" Sivil Örümeğin Ağında*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Mayıs 2004, s.31.

ABD'nin yumuşak güç stratejisinin temelinde 1990'lardan beri kimlik ve rejim sorunları üzerinden ulus devlet yapılarının istismarı bulunmaktadır. Ulus devlet egemenliğine yönelik olarak geliştirilen, (kendi halkına karşı) koruma hakkı¹⁰⁰, önleyici darbe, terörle küresel savaş, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, başarısız/ser-seri devletler, demokrasi geliştirme, serbest pazar, insan hakları dayatması, devlet dışı aktörler gibi kavramlar iç ve dış müdahale süreçlerinin kavramsal altyapısı ve meşruiyet çatısı olarak kullanılmaktadır. "Sert güç"le bu müdahaleleri yapmak pahalı ve gürültülü olduğu için önce "yumuşak güç" kavramı geliştirildi ancak bu da yetmeyince fikirler savaşını kazanmak için "akıllı güç" kavramı ortaya atıldı. Türkiye gibi müttefik ülkeler içinse "karşınıza almadan yanına almak" (co-optation) stratejisi seçildi. 11 Eylül 2001 "operasyonu", Afganistan ve Irak'ın 2003'te işgali, 2008'de patlatılan mali kriz, Wikileaks, Arap Baharı; bunların hepsi Yeni Dünya Düzeni projesi üzerinden yaratılan "küresel şoklar"¹⁰¹ temelinde operasyonlardı. Bu bağlamda Suriye krizinin kod adı "Leviathan"¹⁰² olarak seçildi.¹⁰³ Bununla da kalmayan küresel sermaye Mart 2009'da Pentagon'la küresel finans savaşı tatbikatı yaptı. Bu tatbikata 63 üst düzey finans uzmanı katıldı.

2003 Sonrası ABD'nin Türkiye'yi Dönüştürme Stratejisi

ABD'nin 1950'lerden beri ülkemizde yaptığı tüm düzenlemeler ve aldığı gizli ve açık tüm önlemler iç siyasal gelişmeler üzerinde "sosyal kontrol"ün sağlanmasına yöneliktir. 1950'lerden itibaren komünizmle mücadele için ülkemizde, eğitimden liberal ideolojiye, silahlanmadan milliyetçilik anlayışına, modernleşmeden bilimsel çalışmalara kadar her düzenleme için Türk yöneticiler ikna edilirken, 1990'lardan sonra toplumun Türk kesimlerini etkileyen derinden bir dönüşüm başlatıldı. Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal anlamda yaşamakta olduğu bu köklü dönüşüm temelde ABD'yle bağımlılık ilişkilerinin derinleşmesine ve onun büyük projelerinin bir parçası olmayı garanti etmeye yöneliktir. Dünya ekonomisi ve iş bölümüne dahil olabilmek, ülkeye demokrasi ve insan haklarını köklü olarak yerleştirebilmek, iç istikrarsızlıklara barışçı ve silahsız bir çözüm bulabilmek ve nihayet Ortadoğu'da büyük bir güç olmak için Türkiye'ye dayatılan politika-

100 R2P, Responsibility to Protect.

101 Ramazan Kurtoglu, *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, 2. basım, Si mis Yayınları, Ankara, 2012, s.57.

102 Serdar Turgut, "Suriye Krizinin Kod Adı 'Leviathan'", *Haber Türk*, 23 Temmuz 2012.

103 Leviathan, Yahudi mistisizmi Kabala kökenli bir deyim olup, mutlak güç ve kudrete sahip (tek) "Tanrı İmparatorluğu" devletine atıftır.

ların arkasında ABD'nin çıkarları, dönüşüm politikaları ve bunu bize telkin eden sinsice örülmüş bir kurgu vardır. Bu kurgunun aktörleri de değişmekte, kimileri yeni dönemin gereklerine uygun hale getirilirken, başta Silahlı Kuvvetler olmak üzere bazıları da derin travmalara maruz bırakılmakta, ülke içi hiyerarşi düzenlenmektedir.

Siyasal İslam, ülkede yozlaşmaya yol açan sürece liderlik etmeden önce 2002-2007 arasında, laik güçlerin ekonomik temelleri dar-madağın edildi. Bürokrasiden sonra sermaye ve medya da tamamen İslamcı güçlerin emrine girdi. Askerlerin stratejik olarak nitelendirildiği ve özelleştirmesine karşı çıktığı iletişim, enerji ve ulaştırma sektörlerinde özelleştirme büyük ölçüde tamamlandı. ABD, İslamcı iktidarı Irak'taki Kürtlerle ittifaka ikna ederken, askerlere karşı Ergenekon tertibinde işbirliği yapıldı. AKP, 2007 yılına kadar izlediği tutarsız politikalarla ABD gözünde büyük bir güven kaybına uğramış ama tezkere nedeniyle fatura askerlere kesilmişti. 2007 öncesinde Türkiye'nin tepesinde kurumlar savaşı yaşanıyordu. AKP'nin egemen olduğu hükümet ve Meclis çoğunluğu; Ahmet Necdet Sezer'in temsil ettiği Cumhurbaşkanlığı, yüksek yargı, üniversiteler ve TSK'yla çatışlıyordu. Ergenekon soruşturması yoluyla AKP-Cemaat koalisyonu, rakiplerini ya tasfiye ederek ya da sindirerek bütün iktidara el koydu. Bunun için dışarıdan yönlendirilen kanallarla polis, yargıya, üniversitelere ve TSK'ya örtülü operasyonlar yaptı.¹⁰⁴ Eylül 2010 referandumuyla Anayasa'nın değiştirilmesi, yeni hukuk düzeninin kurulması, yani devlete hâkim olmak demektir. 2011 yılında Kuzey Afrika'dan başlayarak hayata geçirilen Büyük Ortadoğu Projesi'nin Obama döneminde pek çok kafa karışıklığıyla birlikte Türkiye merkezli olarak revize edilmiş bir versiyonu oynanmaktadır.

ABD, Türkiye'nin de dahil olduğu bu coğrafyada güç merkezleri ve direnç noktalarını yok etme sürecindedir. Rejim değişiklikleri yanında başta Irak, Türkiye ve İran olmak üzere harita değişikliklerine sıra gelmektedir. ABD ve AB'nin AKP iktidarına olan desteğinin arkasında, ılımlı İslam projesi, Kürt ve Kıbrıs politikalarında Batı çıkarları doğrultusunda açılımlar yanında küresel sermayenin beklentilerine uygun şekilde ekonomide istikrar, özelleştirmelerin devam etmesi, sıcak para politikasında süreklilik beklentisi vardı.¹⁰⁵ Türkiye'de 2007'den beri şiddetlenen ve TSK, hükümet, yargı, medya gibi unsurların içinde yer aldığı karmaşık mücadelelerin arkasında basitçe Laik-İslamcı çekişmesinin çok ötesinde, uluslararasılaşan sermaye biri-

104 Merdan Yanardağ, *Kuşatılan Türkiye*, Destek Yayınları, İstanbul, 2011, s.99.

105 Age, s.112.

kimi ve bunun beraberinde getirdiği yapısal dönüşüm dayatması yatmaktadır. Türkiye'nin bir "bölge gücü" olduğu propogandası eşliğinde Türk halkına söylenen "büyüyen Türkiye" yalanı, "Yeni Osmanlılık" politikasıyla Türkiye'nin şahlanması olarak yutturulmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁶ Yeni-Osmanlılık yaklaşım, Türkiye Devleti'nin laik yapısına iki şekilde tehlike oluşturmaktadır. Bir yandan köktendinci vizyonuyla dış politikamızın temel ilkelerini sarsmakta, öte yandan toplumdaki etnik ve dini farklılıkları siyasete malzeme ederek ülke bütünlüğünü gün geçtikçe tehlikeye düşürmektedir. Osmanlılık yaklaşım, günümüzde İslamcı hedeflerle iç içe geçmiştir. İslamcılara önerilen Ortadoğu konfederasyonu içindeki ılımlı İslam devleti federasyonu, sözde eski Osmanlı'yı canlandıracak ve ona liderlik edecektir. Böylece, ılımlı İslam devleti yanında Türkiye'nin İslam dünyasına liderlik etme hayali yani padişahlık/halifelik rüyası da gerçekleşecektir.

Batılıların stratejisi, ulus devlet yapımızı ve ulusal değerlerimizi erozyona uğratarak Türkiye'yi başka bir şeye dönüştürmek yoluyla güç politikası uygulayamaz hale getirmek ve ABD'nin işaret çubuğuna mahkûm etmektir. Eline programlar (reform, açılım, sivilleşme, demokratikleşme vb.), yol haritaları tutturulmuş sivil hükümetlere ne yapması gerektiği söylenirken, ülkenin iç dengelerinin, toprak bütünlüğünün ve nihayet egemenliğinin yeniden kurgulandığı yeni anayasa dayatmaları yapılmaktadır. Türkiye'den Irak'ın kuzeyinde yuvalanan PKK'ya harekât yapmak bir yana, ülke içinde federasyona hazırlanma aşamasına gelindi. Türkiye, bölgesinde yalnızlaşırken, Barzani, PKK, PYD, ÖSO, HAMAS gibi terör örgütleriyle olan iyi ilişkileri övünür hale geldi. 2003 öncesi Ortadoğu'nun güvenlik santali ve en güvenilir ülkesi olan Türkiye, istikrarsızlık ve uğursuzluk kaynağı oldu. NATO üzerinden ABD tipi tehditlerle ülkelerin tehdit algılamaları ve savunma sistemleriyle oynanırken, yeni rollere itiraz etmesi en muhtemel güç olan Silahlı Kuvvetler üzerinde baskı yaratacak mekanizmalar geliştirildi. Böylece Türkiye'de Silahlı Kuvvetler iç tehdide yönelik irtica ve bölücü faaliyetler gibi önceliklerinden arındırılarak, ABD'nin Ortadoğu Projesi'ndeki rollerine yönlendirildi. Bütün bu yönlendirme kurgusunun arkasında ince örülmüş bir komplo ve provokasyon zinciri bulunmaktadır.

106 Ömer Taşpınar, "Yeni Osmanlılık ile Kemalizm Arasında Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları", Carnegie Endowment for International Peace, 8 March 2009, erişim tarihi 31.01.2014, http://carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf

1990'lara kadar Türkiye'yi kontrolünde tutabilmek için "şariat" ve "Kürtçülüğü" kullanan ABD, kendi beslediği bu tehditleri artık Türkiye'de iktidara getirmenin ve kendi projelerinin bir parçası yapmanın son aşamasına gelmiştir. Geçmişin 6-7 Eylül olayları, Kanlı Pazar, Maraş Katliamı, 1 Mayıs olayları gibi provokasyonlarından Susurluk Kazası'yla birlikte 2000'lerin Rahip Santoro Cinayeti, Malatya Zirve Yayınevi katliamı ve nihayet Ergenekon komplolarına geldik. Son 20 yılda Türkiye'deki ABD örtülü operasyonlarının hedefinde sadece Silahlı Kuvvetler yoktu. Amerikan operasyonları çok daha kapsamlı, uzun vadeli bir projedir. Türkiye'nin tüm kurum ve kuruluşlarıyla, idari ve hukuk yapılanması, siyasi partileri ve sivil toplum örgütleriyle yeniden yapılandırıldığı bir süreç tamamlanmak üzeredir. Bir bütün olarak Türk halkının toplumsal algıları değiştirilmektedir. Türk toplumu tam bir kuşatma altındadır. Türkiye, ABD, AB, Irak'ın kuzeyi, PKK ve iç siyaset olmak üzere beş yönden kuşatma altına alınmıştır. Hepsinin ortak hedefi, Türkiye'de ulusalcı olarak yaftalanan Atatürkçü kesimlerdir. TSK'dan, medya, üniversite, sivil toplum örgütü, resmi kurumlara kadar her yerde Atatürkçülere karşı bir insan avı başlatılarak, bu kesimlerin marjinal hale getirilmesine ve terörize edilmesine çalışılmaktadır.

2.2. AKP VE ABD

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve AKP'nin Kurulması

ABD'de Yeni Muhafazakârlar (neoconservatives) öncülüğünde 1990'lı yıllarda geliştirilmeye başlanan ve 11 Eylül 2001 saldırılarının hemen sonrasında uygulamaya konan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), gerektiğinde askeri güç kullanmak da dahil olmak üzere, demokrasinin oluşturulması ve geliştirilmesi adı altında çeşitli yöntemlerle bu bölgelerde hâkimiyet kurmayı ve hegemonyasını pekiştirmeyi amaçlamıştır. Bu projede, hedef ülkelerin rejimlerinin değiştirilmesi, uluslararası sisteme monte edilerek kontrol edilebilir bir duruma getirilmesi öngörülmüş, bu dönüşümde uygulanacak stratejilerin de farklı olması düşünülmüştür. Diplomasiden başlayıp, kadife devrimler, iç ayaklanmalar, güç gösterileriyle baskı yaratma ve en son yöntem olarak da fiili güç kullanmaya kadar varan yelpaze içinde uygulanması düşünülen stratejiler, ABD'de iktidara gelen Yeni Muhafazakârların güvenlik anlayışı ve 11 Eylül'ün yarattığı dehşetten dolayı, daha çok güç kullanma öncelikli olarak gelişmiştir. 2004 Haziran ayında İstanbul'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi öncesinde projenin adı Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP) adını almıştır.

ABD, Büyük Ortadoğu olarak tanımladığı coğrafyada ılımlı İslam'ı güçlendirerek Radikal İslam'a karşı bir cephe oluşturmak istemiş ve bu bağlamda, bu coğrafyada kilit ülke konumunda bulunan Türkiye'nin Batı'nın hazmedebileceği türde bir İslam anlayışının geliştirilmesi yönünde ABD tarafından destekleneceği basın açıklamalarına da yansımıştır.¹⁰⁷ ABD'ye göre Ortadoğu'yu kazanmanın yolu, "ılımlı İslam"ı genişletmek ve güçlendirmekten geçmektedir ve Türkiye'ye Ortadoğu'daki krizden çıkışta önemli bir görev düşmektedir. Türkiye'deki çeşitli dini grup ve tarikat liderleri, bazı siyasilerle birlikte İslamcılığı kariyerlerinin tek sermayesi yapmış kişilerin ABD'yle bağlantıları, ABD'nin ılımlı İslam anlayışına altyapı sağlamaktadır. Son yıllarda, Türkiye toprakları üzerinde din kökenli sermaye ciddi hareket alanı elde etmiştir. Güneydoğu Anadolu'da gittikçe hız kazanan toprak alımları gibi Türkiye'nin finans piyasasını gittikçe daha derinlemesine ele geçirmesine izin verilen yabancı finans odaklarının arkalarındaki teolojik ve ideolojik çerçeve bu tespiti haklı çıkarmaktadır.¹⁰⁸ Türkiye, hem Batı'yla iç içe yaşamış Müslüman bir devlet olarak hem de yeni kurulan Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nce örnek alınacak bir devlet olarak algılanmaktadır.

2003 yılında sadece Türkiye'de değil Fas ve Cezayir'de de AKP'ler seçimleri kazandı. CFR'nin kurduğu AKP ve CIA işbirlikçisi Gülen cemaati aynı zamanda ABD politikalarını ülkeye ve yakın coğrafyalara taşıyan iki ayrı kaynaktır. AKP, daha 1990'larda Tayyip Erdoğan'ın belediye başkanlığı döneminde kurulan ilişkiler ve sonraki dönemde Cüneyd Zapsu vasıtasıyla Amerika'da Paul Wolfowitz ve Richard Perle'nin villalarında yapılan gizli görüşmeler sürecinde kuruldu.¹⁰⁹ Diğer partiler ya da gruplar dini siyasete alet ederken AKP doğrudan İslamcı bir kökene ve dokuya sahipti. ABD için, ılımlı İslam projesinde İslamcı siyasi bir parti olarak yalnızca AKP yeterli değildi. İslami bir kanaat önderi ya da etkili bir tarikat liderinin de katkısı ve desteği zorunluydu. Bu isim, geniş bir örgütsel ağı, mali ve yaygın bir erişim alanına sahip olan Fethullah Gülen'di. Kısaca, Gülen ABD'nin "ılımlı İslam" projesinin teolojik ve felsefi arka planını oluşturmaya soyunmuş gönüllü bir tarikat lideriydi. ABD'nin Gülen'le ilişkisi Komünizmle Mücadele Derneği'nin (KMD) kurulmasıyla başlamıştı. Pek çok İslamcı bu dernekte ya da bunun türevi olan Milli Türk Talebe

107 Senator Chuck Hagel, "The United States, NATO and The Greater Middle East", Basın Açıklaması, US Mission to NATO Brussels, Brüksel, 23 Ocak 2004, s.4.

108 Arslan Bulut, "NATO Kafa NATO Mermer", *Yeniçağ*, 20 Şubat 2004.

109 Yanardağ, *age*, s.137.

Resim 29: CFR toplantılarına katılanlar

Birliği'nde (MTTB) yetişmişti. Örneğin Recai Kutan da Malatya KMD başkanıydı, Abdullah Gül MTTB'de yöneticilik yapmıştı.

Abdullah Gül Refahyol koalisyon hükümetinde Devlet Bakanı'ken 26 Şubat 1997 tarihinde New York'ta CFR toplantısına gitmiş; burada siyasal ve bilimsel toplantılardan farklı olarak tüm CFR üyelerine açık olmayan yuvarlak masa toplantısına katılmıştı.¹¹⁰ Türkiye'de 3 Kasım 2002 seçimlerinin tarihi bile belli değilken, Ocak 2002'de Recep Tayyip Erdoğan hiçbir resmi sıfatı olmadığı halde Washington'a gitti. Burada önce Yahudi sermayesinin etkin olduğu CSIS¹¹¹ adlı düşünce kuruluşunda bir konuşma yaptı. Daha sonra Türkiye uzmanı eski CIA yetkilisi Graham Fuller, eski Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz, Refahyol koalisyonunun kurulmasında rol alan Henry Barkey gibi isimlerle bir araya geldi. Son olarak Amerikan Jewish Congress yetkilileriyle görüş alışverişinde bulundu.¹¹² 2000'li yıllarla birlikte Türkiye üzerindeki oyunlar yeni bir çehre edindi. ABD ile AB ve diğer güç merkezleri arasında artık Avrasya'yı da içine alan Ortadoğu ekseninde gelişecek kapışmanın "cephe ülkesi"¹¹³ Türkiye olacaktı.¹¹⁴

110 Mustafa Yıldırım, *Sivil Örümceğin Ağında*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s.393-394.

111 CSIS, Center for Strategic and International Studies.

112 Turan Yavuz, *Çuvallayan İttifak*, Destek Yayınları, Ankara, Mart 2006, s.46.

113 Ümit Özdağ, "Türkiye-AB ve Savunma Stratejileri", *Yeniçağ*, 6-7 Şubat 2004.

114 Jed C. Snyder, "Turkey's Role in the Greater Middle East", *Joint Forces Quarterly*, Autumn 1995, s.58.

ABD'nin bölgeye ilişkin ana politikası, Türkiye'yle iyi ilişkiler kurarak Türkiye'nin jeopolitik durumundan yararlanıp bölge üzerinde kontrol sağlamaktır. Bu politikayı gerçekleştirmek için "İlmli İslam" anlayışının hâkim kılınması strateji olarak benimsenmiştir. Bush döneminde tepki çeken "İlmli İslam" projesi, Obama'yla "Model Ortaklık"a dönüştürüldü. Ortadoğu'yu kendi emelleri doğrultusunda şekillendirirken "İlmli İslam" modeliyle ABD'yi destekleyecek ya da en azından karşı çıkmayacak AKP benzeri partiler tüm İslam coğrafyasında desteklenmiş olup bu işbirliği bugün sözde Model Ortaklık üzerinden halen devam etmektedir. ABD bir yandan da Irak'taki askeri istilaya yönelik kitlesel tepkileri etkisizleştirip, Türkiye'nin de dahil olduğu bu coğrafyada güç merkezleri ve direnç noktalarını yok etmeye çalışan bir süreç içindedir. Harita değişiklikleri yanında rejim değişiklikleri için de sular ısınmaktadır. Harita değişikliklerinde sırada İran'dan çok önce sessiz sedasız işlerin yürütüldüğü Irak'ın kuzeyi bulunmaktadır. Barzani-Talabani politikalarının amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Irak'ın kuzeyiyle ekonomik, sosyal, kültürel olarak bütünleşmenin altyapısını hazırlamaktır. Oluşturulacak federasyon Batı ve İsrail için Arap olmayan ve kendilerine bağımlı ikinci bir devlet ve askeri üs olmanın yanında, bölgedeki petrol yatakları üzerindeki ipoteklerinin kalıcılığı demektir. Bu federasyon aynı zamanda başta İran, gelecekte Türkiye olmak üzere Batı'nın bölgedeki operasyonlarının ileri üssü de olacaktır.

ABD'yle Büyük Pazarlık

ABD, yeni Ortadoğu planları içinde Kürtleri önemli bir müttefik olarak belirlemişti ve bu hem İsrail'in niyetleri hem de bölgesel dönüşümün arkasındaki Küresel Sermaye'nin beklentileriyle de uyumluydu. PKK hiçbir zaman tasfiye edilmeyecek, İran projesindeki rolünü bekleyecekti. Bu çerçevede ABD, bölgedeki tüm aktörlere karşı hep yatıştırıcı, ikna edici ve hizaya getirici oldu. Ulusalçı ya da eskinin milliyetçileri hariç tüm aktörler (PKK dahil) daha fazla Amerikancı olmak, Ortadoğu projesinde daha önemli bir rol kapmak için yarıya girdiler. Ortadoğu'nun şekillenmesinde İran, Suriye, Türkiye ve Irak'ı yan yana koyan ABD, çıkarlarının müttefik Kürtlerle örtüştüğüne karar vermişti. Mesele her aktöre rolünün yol haritalarıyla öğretilmesi ve kamuoylarının gündeminin karartılması ya da uyutulmasıydı. Türkiye'ye karşı bir yandan PKK sopa gibi kullanılırken diğer yandan ulusalçı güçler marjinalize edildi ve susturuldu. Yeni dönemde işi Kürdistan'ın hamiliğine vardırıran hükümet, halkı uyutabilmek için "Yeni Osman-

lıcılık" masalına sığınarak güya çok büyük hesaplar peşinde olduğu algısı yaratmaya çalıştı. Ancak, Kürt Sorunu'na çözüm dayatması kapaıya dayanınca Anayasa'da istenen değişiklik için "vatandaşlık", "Türkiyelilik" kavramlarıyla kamuoyunu yanıltma yolunu seçti.

11 Türk subay ve astsubayının bir ABD bölümü tarafından Barzani'nin adamlarının kılavuzluğunda Süleymaniye'de esir alınmasından sonra, AKP hükümeti ile ABD hükümetinin yetkili kıldığı üst düzey yöneticiler arasında çok gizli görüşmeler yapılmış ve ABD'nin uzun süredir dayattığı mutabakat konusunda anlaşmaya varılmıştı. ABD Dışışleri Bakanı Powell ile Abdullah Gül arasındaki görüşmelerde iki sayfalık ve 9 maddelik bir metin kabul edilmiştir. Abdullah Gül, ABD Dışışleri Bakanı Powell'la 2 sayfa 9 maddelik bir gizli mutabakat yaptığını Vatan gazetesi yazarı Sedat Sertoğlu'na itiraf etmişti.¹¹⁵ Gizli mutabakatın içeriği özetle şöyledir:¹¹⁶

Irak'ın kuzeyinde bulunan bütün Türk birlikleri ve Türk ordu-suna bağlı özel kuvvetler, dört ay içinde aşamalı olarak Türki-ye sınırları içine çekilecek.

Türk ordusu bundan böyle hangi gerekçeyle olursa olsun, sınır ötesi harekâta bulunmayacak. PKK/KADEK'in Türkiye egemenlik alanı dışında takip ve bastırılması operasyonlarına da son verilecek.

PKK/KADEK'e karşı Türkiye Devleti'nin egemenlik alanı içinde yapılacak askeri operasyonlar için, ABD askeri makamlarına haber ve bilgi verilecek, izin alınacak.

Eğer Türk Silahlı Kuvvetleri, PKK/KADEK'e karşı ABD askeri makamlarına bilgi vermeden ve izin almadan harekât yapacak olursa, ABD hükümeti, "Kürt halkına karşı şiddet kullanıldığı ve soykırım uygulandığı" çerçevesi içinde uyarıda bulunma hakkını kullanabilecek. Bu durumda ABD gerekli gördüğü ambargo ve silahlı müdahale gibi siyasal ve askeri yaptırımları saklı tutacak.

Türkiye, ABD'nin İran'a ve diğer Ortadoğu ülkelerine karşı uygulayacağı sınırlı askeri harekâtlara, ABD'nin talep etmesi halinde şartsız olarak üs ve taşıma kolaylıkları sağlayacak, as-

115 Sedat Sertoğlu, "Irakta Yaşananlar Bölgeye Örnek Olsun", *Vatan*, 24 Mayıs 2003.

116 "İşte Türkiye'nin ABD ile Yaptığı Gizli Anlaşma", haber3, 12 Eylül 2013, erişim tarihi 10.02.2014, <http://www.haber3.com/iste-turkiyenin-abd-ile-yaptigi-gizli-anlasma-haberi-2189594h.htm>; "Gizli Tutanakları Kim Servis Etti?", *Yeniçağ*, 12 Eylül 2013.

keri birlik verecek. Türk birliklerinin üst komuta yetkisi, ABD komutanlığında olacak.

Türk ordusunun asker sayısı ve silah kuvveti, ABD'nin uygun bulduğu sayı ve kabiliyete indirilecek, özellikle tank ve ağır silahların miktarı düşürülecek, savaş uçağı sayısı sınırlanacak, bütün silah ve cephane bundan sonra ağırlıklı olarak kısa menzilli taktik savunma kavramına [Belgede konsept deniyor] göre ayarlanacak, Türkiye'de bulunan ABD ve NATO irtibat subaylarının görev alanları ve yetkileri genişletilecek.

Irak'ın kuzeyinde kurulmuş olan ve sözüm ona "Kürdistan" adı verilen kukla devlet, resmen ilan edildikten sonra, Türkiye tarafından da resmen tanınacak. Türk devletinin kukla devletin kuruluşunu "savaş nedeni" sayan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ve bu yöndeki politika ve kararları kaldırılacak.

Abdullah Öcalan ve diğer dört lideri dışında bütün PKK/KADEK yönetici ve elemanlarına geniş kapsamlı af çıkarılacak.

Etnik grupların yasal siyasete katılmaları önündeki bütün yasal kısıtlamalar ve engeller kaldırılacak. Af yasasıyla bağlantılı olarak PKK/KADEK'e yasal siyaset düzleminde yer olanağı sağlanacak, hapiste veya dağda bulunan yöneticilerin siyasal mücadeleye katılmaları için gerekli hukuki ve siyasi önlemler alınacak ve uygulanacak.

Kamu Reformu Yasası ve yeni Yerel Yönetim Yasaları hızla çıkartılarak Türkiye'deki Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehir ve kasabaların belediyelerinin özerkleşmesi süreci kararlı olarak yürütülecek.

Türkiye, dört yıl içinde uygulanacak bir planla, üniter devlet yapısını terk ederek, federasyona geçecek.

Kıbrıs'ta Denктаş devre dışı bırakılacak ve Annan Planı küçük değişikliklerle uygulanacak.

Ege kıta sahanlığı konusunda Türkiye, Yunan doktrinine daha esnek davranacak, Türk jetlerinin uçuş alanı daraltılacak, sık sık ortaya çıkan "it dalaşı" sorunu Yunanistan rahatsız edilmeden çözülecek.

Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri normalleştirilecek ve iyileştirilecek, sınır ticaretinde Ermeniler lehine düzenlemeler yapılacak, Ermenilerin Türkiye'ye gezilerindeki bazı kısıtlamalar kaldırılacak.

ABD, Türk askerini Irak'ın kuzeyinden çıkarmak için hemen askeri eylemlere başlamıştır. Erdoğan-Gül ikilisi, Türkiye'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bu eylemlerde ABD'yle açık işbirliği halindedir. ABD ile PKK/KADEK arasındaki görüşmelerin Türk hükümetinin bilgisi dahilinde yürütüldüğünü, ABD Büyükelçisi açıklamıştır. ABD'nin Türk ordusunun askeri gücünü indirmeye ve savunma kavramını belirlemeye yönelik baskıları hayata geçirilmektedir. Hükümetle işbirliği halindeki çevreler, Irak'ın kuzeyinde fiilen kurulan kukla devletin Türkiye tarafından tanınması için kamuoyu oluşturma faaliyetine giriştiler. PKK/KADEK elemanlarının affedilmesi yönündeki yasal düzenlemelerin de ABD'nin baskılarıyla hazırlandığı ortadaydı. Türkiye, devletin tekliği ilkesinin aleyhine belediyelerin özleştirilmesi planını adım adım uygulamaya başladı. Tayyip Erdoğan-Abdullah Gül ikilisi, Türkiye'nin güvenliğine ve KKTC'nin egemenliğine karşı ABD'yle Kofi Annan Planı'nı hayata geçirecek tertiplere girdi. 37 yıldır onaylanmayan İkiz İhanet Yasaları'nın, TBMM çoğunluğunun haberi bile olmadan onaylatılması da ABD'yle Gizli Mutabakat sürecinde gerçekleştirilmiştir.

Gül, *Vatan* gazetesine Türk dış politikasının bundan sonra izleyeceği rotayı şu şekilde açıklamaktaydı:¹¹⁷

"Ankara ile Washington'un 50 yıllık stratejik ilişkileri gelecekte çok daha yaygınlaşıp gelişecektir. Sana şunu açıkça söyleyeyim: Ortadoğu'daki bütün rejimler değişecek. Şeffaflık ve demokrasi egemen olacak. Bu bölgede ekonomik sistemler de değişecek ve piyasa ekonomisi kuralları egemen olacak. Ortadoğulu liderler halklarına demokrasi ve tam özgürlük vermedikçe, sistemlerinin yürümesi mümkün değil. Irak'ta yaşananlar bütün bölge liderlerine örnek olsun. (...)

Bu konudaki görüşlerimi, Suriye ve İran gezilerimde de ayrıca Arap Birliği toplantısında, hatta son gittiğim Pakistan'da Devlet Başkanı Müşerref'e dahil herkese her platformda söyledim. Ortadoğu hak ve özgürlüklerin gelişeceği bir bölge olacak. Biz bu özgürlüklerin olmamasından nefret ediyoruz. Ortadoğu'nun bu duruma gelmesinden bölge liderleri sorumludur. Demokratik açılımlara öncü olmamışlardır. Bölge ancak şeffaf, modern ve serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla kurtulabilir. (...)

117 Sedat Sertoğlu, "Irak'ta Yaşananlar Bölgeye Örnek Olsun", *Vatan*, 24 Mayıs 2003.

Ben bu gezileri yapmadan önce, şimdi senin oturduğun koltukta (eliyle koltuğa vurdu) ABD Dışışleri Bakanı Powell oturuyordu. Onunla 2 sayfa 9 maddelik bir plan üzerinde anlaştık. Ama ben her yaptığımı kalkıp açıklayamam ki... Powell Suriye'ye giderken de benimle konuştu. Gizli olan bir sürü gelişme var..."

Artık Irak'ın kuzeyine yönelik Ankara'nın politikası sadece Irak'ın kuzeyi ve PKK terörüyle sınırlı olmayacak, Ortadoğu'daki büyük resimden bakılacaktı. Entegrasyon sözü bu dönemde telaffuz edilmeye başlandı. Türkiye, Mezopotamya ortak ekonomi ve ticaret alanı yaratarak, Türkiye-Irak ve Suriye topraklarını refah alanına dönüştürecek, bu yolla terör de marjinalize edilecekti.¹¹⁸ Davutoğlu'nun Irak politikasının özeti Kerkük odaklı olarak Sünni Araplara oynamaktı. ABD'yle yapılan 5 Kasım 2007 mutabakatı Ankara tarafından Türk-Amerikan ilişkilerinde bir milat olarak görülmekteydi. Washington, Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyi politikalarını beraber düşündüğünü göstermişti:¹¹⁹

1. Türkiye ve Irak Kürtleri samimi ve karşılıklı bağımlılığı içeren ilişki üzerinde anlaşacaklardır (Güneydoğu Anadolu ile Irak'ın kuzeyinin sosyal ve ekonomik bütünleşmesi).
2. Irak'ın kuzeyi Türkiye için bir güvenlik kuşağı olacak, PKK'ya karşı ortak tavır alınacak ve Türkiye ile Irak Kürtleri arasında bir sorun olmaktan çıkacaktır.
3. Kerkük, Kürt bölgesine bağlanacak ancak başkenti olmayacak, Türkmenlere özel azınlık hakları verilecektir.¹²⁰

Bu anlaşma özetle kısa ve orta vadede Kürdistan'a yönelik tehditlerin önlenmesini ve gelişimini, uzun vadede ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni de kapsayan Büyük Kürdistan'ın kurulmasını öngörüyordu. ABD'nin çekilmesini müteakip Türkiye, Kürt grupları Araplara karşı koruyacak, Kerkük-Ceyhan boru hattını açık tutacaktı.

Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül, mutabakata göre, "ABD'nin İran'a ve diğer Ortadoğu ülkelerine karşı uygulayacağı sınırlı askeri operasyonlara, ABD'nin talep etmesi halinde şartsız olarak üs ve taşıma kolaylıkları sağlamak, askeri birlik vermek" taahhüdünde bulunmuşlardı. Böylece Türkiye'ye karşı düşmanca bir tutumları olma-

118 Gürkan Zengin, *Hoca Türk Dış Politikası'nda "Davutoğlu Etkisi"*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010, s.154.

119 Yasemin Çongar, "ABD'nin Türkiye'ye 5 Mesajı Var", *Milliyet*, 6 Şubat 2007.

120 Ümit Özdağ, *Türk Ordusu PKK'yı Nasıl Yendi? Türkiye PKK'ya Nasıl Teslim Oluyor?*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.241; *Washington Post*, 24 Nisan 2007.

masına rağmen, ABD'nin İran ve Suriye'ye karşı düşmanca niyetlerine destek olunması o dönemde kabul edilmiştir. Yapılan, AKP Hükümeti ile ABD arasındaki kirli pazarlıktı ve bu pazarlıkta artık bugün bir sona geliniyor. Bu pazarlığın bir parçası olarak Türkiye'de terörle mücadele eden askerler hapse atılırken, terör örgütü ise "demokratik özerlik" adı altında federasyon hazırlığı yapıyor. O kadar yol aldılar ki Erbil'de toplanıp, Büyük Kürdistan'ın temellerini resmen atmak için gün sayıyorlar. Irak'ın kuzeyinde de facto Kürt devleti kurulması yetmezmiş gibi, Türkiye'nin de bölünmesinin anayasaya girmesi için formüller aranıyor. Türkmenlerin Barzani'nin altında asimile olmasına göz yumulmuştur. Kerkük ve Musul'daki petrol fiilen Barzani'nin kontrolüne geçmiştir ve bunun karşılığında sırf Türk kamuoyu uyu-sun diye Ankara, Barzani'den plebisit yapmamasını istemiştir.

AKP Dış Politikası

2002 yılında iktidara gelen AKP döneminde, Recep Tayyip Erdoğan, İslamcı anlayışı nedeniyle Cumhuriyet rejimiyle olan meşruiyet sorununu Batı'yla işbirliğini artırarak çözmeyi tercih etti. 2002 yılından itibaren dış politika, AB'ye tam üyelik vizyonu ve ABD'yle stratejik ortaklık hedefi içerisinde şekillendirildi. Bu dönemde, AKP tarafından, Türkiye'nin ulus devlet yapısının güç dinamikleri ve özellikle laik özellikleri yok edilerek dönüştürülmesi için demokratikleşme adı altında Batı'yla işbirliği yapılması gereken bir araç olarak Avrupa Birliği sürecinin reform istekleri kullanıldı. Bu süreç dahilinde, 2002 yılından itibaren Batı'yla işbirliği, zaman zaman ülke çıkarlarından vazgeçilerek sürdürülebildi.¹²¹ AKP'nin iç ve dış politikada kendi özel gündemini uygulayabilmesi ve özellikle Batılılarla girilen işbirliklerinin kamuoyuna yansımaması için hemen her alanda diğer devlet kurumlarının by-pass edildiği mekanizmaların kurulması gerekiyordu. Bu kapsamda, MGK işlevsiz hale getirilirken, Emniyet, MİT ve yargı sistemi içinde hükümete yakın ve önceki dönemlerde fişlenmiş kişilerden kısa devreler oluşturuldu. Dış politikada Dışişleri Bakanlığı'nın büyükelçileri yabancılarla görüşmelere alınmazken, dış politika devlet politikası olmaktan çıktı ve hükümetin en üst düzeyinde birkaç kişinin ve danışmanların tasarrufuna kaldı. 2007'den itibaren AKP'nin kurumsal kadrolaşmayı tamamlaması ve rejimin teminatı olan kesimlerin susturulmasıyla iç politikada Batı güdümünde terörle müzakere süreci başlatılırken, dış politika, ülke çıkarları aleyhine

121 Dinçer Bayer, *Türkiye'nin Bölgesindeki İkinci Yalnızlaşma Dönemi: Erdoğan'ın Dış Politikası*, Hacettepe Üniversitesi, doktora Tezi, 29 Ağustos 2013.

tamamen Batılıların kontrolüne girdi. Öyle ki, Arap hareketleriyle birlikte hemen her ay Türkiye'ye ABD Savunma Bakanı ve CIA Direktörü dönüşümlü olarak gelmeye başladı.

Irak tezkeresi, TBMM'de 1 Mart 2003 tarihinde yapılan 39. birleşimde görüşüldü. Görüşmeler, 3'ü kapalı oturum olmak üzere toplam 5 oturumda yapıldı. Tartışmalardan sonra oylamaya katılan milletvekillerinin 264'ü kabul, 250'si ret ve 19'u çekimser oy kullandı; salt çoğunluk sağlanamadığından tezkere reddedildi.¹²² Bu durum, iktidardaki AKP hükümetinin ulusal çıkarlar ile ABD çıkarları arasında seçim yapmakta kararsız kalmış olmasından dolayı ortaya çıktı. Başbakan, ABD'yle işbirliği tehlikeye girdiğinden bu duruma üzüldü ancak bütün suçu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üzerine yıktı. Müteakiben, Türkiye'yi dönüştürme hedeflerine yönelik olarak ABD'yle işbirliğini artırdı ve ABD tarafından yapılan tüm talepleri sorgulamaksızın kabul etti. Nitekim ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz, "Irak konusunda Türk Silahlı Kuvvetleri kendisinden beklenen liderliği gösteremedi" diyerek öncelikle Genelkurmay Başkanlığı'nı suçladı.¹²³ Böylece ABD, Türkiye'ye bir gözdağı vermiş, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kendi menfaatlerini engelleyen bir kurum olarak teşhis etmiş ve müteakiben Türkiye'yle olan ilişkilerini bu gelişme üzerine inşa etmiştir.¹²⁴

Bu dönemden sonra Erdoğan, demokratikleşme adı altında TSK'nın pasifize edilmesine yönelik olarak Batı'yla işbirliğini artırdı, 2003 yılında Milli Güvenlik Kurumu Genel Sekreterliği'ni sivilleştirildi ve kurumun işlevlerini yok etti. Başbakan, müteakip dönemde; ABD'yle işbirliğini arttırmak ve ilişkileri stratejik seviyeye taşımak için Büyük Ortadoğu Projesi'nde (BOP) eşbaşkanlık görevini aldı. Bu arada, Irak'ın kuzeyinde Türk askerinin başına çuval geçirilmesi ve yine bu bölgede PKK için güvenli bölge yaratılması gibi Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla çelişen gelişmelere sessiz kaldı. Erdoğan, stratejik işbirliğini tehlikeye atmamak maksadıyla, ABD tarafından Irak'ta yapılan katliama ses çıkaramamış, hatta ABD destekçisi bir tutum içerisinde bulunarak bölge ülkeleri nezdinde itibar kaybetmiştir. ABD kuvvetleri 2011 yılının sonunda Irak'tan geri çekildiğinde, Irak hükümetinin Şii yapısı ve İran'la işbirliği yapması nedeniyle Başbakan, Türkiye'nin Irak hükümetiyle olan ilişkilerini askıya almış ve Irak'ın

122 *TBMM Tutanak Dergisi*, 2003, s.133, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c015/tbmm22015086.pdf>

123 "Pentagon'dan Tehdit", *Milliyet*, 7 Mayıs 2003.

124 M. Emin Değer, *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke Oltadaki Balık Türkiye*, Kilit Yayınları, Ankara, 2010, s.61.

kuzeyinde Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmayan ilişkiler bütünü tesis etmiştir. Bu kapsamda, ABD'yle yaptığı anlaşma doğrultusunda Irak kuzeyinde Kürt bölgesinin kemikleşmesine ekonomi yoluyla yardımcı olmuş, merkezi hükümet yerine Barzani'yle ilişkileri geliştirmiş, PKK'ya karşı operasyonları durdurarak Türk askerinin Irak'ın kuzeyine girişini de ipotek altına aldırarak, Türkmenlerin asimile olmasına göz yummuş ve nihayet Kerkük ve Musul'un Barzani'nin kontrolüne geçmesine izin vermiştir.

Türkiye, İran'la ilişkilerini de tamamen ABD çıkarları penceresinden şekillendirdi. İran ile ABD arasındaki İran'ın nükleer teknoloji geliştirmesinin önlenmesine yönelik gerginlikte arabuluculuk oyununu yüzüne gözüne bulaştırdı. Arabuluculuk konusundaki cılız girişimleri sadece İran tarafından değil, kendisine artık şüpheyle bakmakta olan ABD tarafından da güvenilmez olarak değerlendirildi. Türkiye, ABD inisiyatifinde İran üzerinde uygulanan yaptırımlara örtülü olarak katıldı ve ülke çıkarlarına aykırı olarak füze savunma sisteminin Türkiye'de konuşlanmasına onay verdi. Türkiye'nin, füze savunma sistemlerinin önemli bir unsurunu oluşturan erken uyarı radarının Kürecik/Malatya'ya konuşlandırılmasına izin vermesi, başta İran ve Rusya Federasyonu olmak üzere tüm bölge ülkelerinin tepkisini çekti.¹²⁵

2010 yılından sonra, öncelikle Kuzey Afrika'da Tunus, Mısır ve Libya'da olmak üzere Arap ülkelerinde başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan olaylarda Erdoğan, ABD ve NATO müttefikleriyle birlikte hareket etti. Ancak bu dönemde kendi bölgesel İslamcı projelerini de hayata geçirmeye çalışan Başbakan, Libya'da başlayan halk hareketleri esnasında, başlangıçta "NATO'nun Libya'da ne işi var" diyerek NATO'nun müdahalesine karşı bir tutum sergilemiş, ancak daha sonra ABD'yle stratejik işbirliğini tehlikeye sokmak istememiştir. Erdoğan'ın bu çelişkisi Mısır ve Suriye olaylarında da zaman zaman devam etmiş ama ABD'yle derin bağları ve suç ortaklığından vazgeçmesi mümkün olmadığı için görüş ayrılıkları belirli bir sınırı aşamamıştır.

Türkiye, BOP kapsamında bölge ülkelerinin demokratikleştirilmesi adı altında uysallaştırılmasına yönelik ABD projesinde Suudi Arabistan ve Katar'la işbirliğinde bulunmuş, bu ilişkiler Libya olaylarında belirginleşmiştir. Ancak, Mısır'da Haziran 2013'de ortaya çıkan kriz esnasında Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar işbirliği çatırdamıştır. Suudi Arabistan ve Katar, Mısır'daki yeni yönetimle işbirliği yaparken; Türkiye, Mısır'da ortaya çıkan yeni yönetime tavır koyarak

125 Erken uyarı radarının Türkiye'ye konuşlandırılması Kasım 2010'da Lizbon'da düzenlenen NATO zirvesinde karar altına alınmıştır.

işbaşından uzaklaştırılan Müslüman Kardeşler tarafı bir politika uygulamıştır. Türkiye, Arap ülkelerinin ağırlığının olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'nı pasif olmakla suçladı. Mısır krizinde Erdoğan, ABD politikalarıyla da çatışıyor olmasına rağmen, ideolojik gerekçelerle devrik Mursi çizgisindeki politikalarında ısrarcı olmuş; bu husus, Türkiye'nin Batı'daki imajının daha İslamcı bir çizgiye çevrilmesine neden olmuştur. Türkiye, Mısır'daki krizde izlediği politikayla hem bölge ülkeleri hem de Batılı ülkelerden ayrılmış ve Müslüman Kardeşler Örgütü'ne olan desteğinde yalnız kalmıştır.

Suriye'de 2011 yılında ortaya çıkan iç çatışmalarda, Türkiye çatışmaya taraf olarak Suriye Devleti'ne karşı mücadele eden İslamcı tarafı desteklemiştir. Türkiye, muhaliflere lojistik destek ve insani gerekçeleri öne çıkararak Türkiye'de barınma imkânı sağlamıştır. Bu politika, Türkiye'de pek çok kesimi tedirgin etmesine rağmen, hükümet tarafından Batı ve özellikle ABD'yle işbirliği içerisinde ısrarla sürdürülmüştür. Erdoğan'ın Suriye politikası, Türkiye'de İsrail'in çıkarlarına uygun şekilde yürütülmüştür. Suriye'deki Esat rejiminin gitmesi için kimyasal silah kullanıldığıyla ilgili iddiaların arkasından Türkiye-İsrail komplosu konuşulmuş ve Türkiye, savaş çığırkanlığıyla suçlanmıştır. Türkiye'nin Suriye krizinde hiçbir bölge ülkesiyle işbirliğinde bulunmaması ve işbirliğini tamamen Batı'yla yapması, bölgesel yalnızlığını da ortaya çıkarmıştır.

2002 yılından bu yana Türkiye'de iktidarda bulunan AKP, Batı'yla işbirliği içerisinde Türkiye'de hedeflediği dönüşümü henüz gerçekleştirememiş olsa da, toplumun ve devlet kurumlarının önemli bir kesimini İslamlaştırma, ulus devlet yanlısı kesimleri pasifize etme ve bir kısım laik uygulamaları İslami esaslara göre düzenleme konularında önemli mesafeler kaydetmiştir. Bu değişimlerin kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlaması nedeniyle, Haziran 2013 ayının başında İstanbul merkezli olarak ortaya çıkan protesto gösterileri AKP'nin hedeflediği dönüşüm için bir tehdit teşkil etmeye başlamıştır. AKP, Türkiye'de dönüşümün ana direği olan yeni bir anayasa yapma girişiminde başarısız olmuştur. Bu başarısızlıkta, CHP ve MHP'nin Anayasa Komisyonu çalışmalarında takındığı tutumun yanı sıra AKP içerisinde de Anayasa konusunda bir uzlaşma sağlanamamış olması etkili oldu. Erdoğan'ın AKP içerisindeki tek belirleyici olma rolü, AKP'yi bu girişimde başarısız bıraktı. PKK'yla diyalog ve açılım diye başlatılan girişimlerde de AKP başarısızlığa doğru yol almaktadır. Bu girişim ne parti içinde tartışılmış ne de Türkiye'de BDP hariç diğer partiler ve demokratik kuruluşlarla müzakere edilmiştir. Yapılması

planlı faaliyetlerin bir takvimi dahi kamuoyuyla paylaşılmamıştır. Demokratikleşme adı altında yapılan girişimlerde bile demokratik yöntemler uygulanmamaktadır.

2002 yılından bu yana yürütülen ekonomik politikalar, Türkiye ekonomisini sıcak parayla döndürülen hassas bir duruma getirerek, ülkenin dışa bağımlılığını artırmış ve ekonomiyi tarihte hiç olmadığı kadar kırılgan bir hale getirmiştir. Türkiye, artık Batı'ya verilmesi gerekli ayrıcalıklara mahkûm edilmiştir. Türkiye'nin kaynaklarını hoyratça ve kapasitesinden fazla harcaması, Osmanlı'nın son dönemindeki olumsuzlukları çağrıştırmaktadır. Son dönem Türk dış politikası, mevcut iktidarın tercihleri doğrultusunda¹²⁶ başta ABD olmak üzere genellikle Batı'yla uyumlu ancak İslamcı çizgi söz konusu olduğunda bağımsız da hareket edebilen bir dış politika yürütme çabasıdadır. AKP, farklı ideallere rağmen izlediği dış politikayla ve ekonomik hassasiyetleriyle Batılı ülkelerin bölgedeki uygulayıcısı olma durumuna gelmiştir. AKP'nin izlediği dış politika, aynen 1950'lerde olduğu gibi Türkiye'yi bölgesinde yalnızlaştırmış ve Türkiye'nin bölgede Batı'nın bir temsilcisi ve aracı gibi görülmesine yol açmıştır. İç politik gelişmeler ve ekonomik bağımlılık durumu da dikkate alındığında, AKP'nin içerisinde bulunduğu durum, 1950'lerin sonunda Demokrat Parti'nin içerisinde bulunduğu durumla benzeşmektedir. Bu duruma, herhangi bir müdahale olmadan, halkın demokratik tercihleriyle çözüm bulunmasının Türkiye'nin menfaatleri yönünden en uygun hal tarzı olacağı aşîkârdır.

3. ABD'NİN İLİMLİ İSLAM PROJESİ VE TÜRKİYE

3.1. TÜRKİYE ÜZERİNE İLİMLİ İSLAM PROJESİ

Türkiye'de İslamcılık ve ABD

Tarihsel olarak Batılılar, Müslüman coğrafyada milliyetçi ve laik kesimlere karşı İslamcılarla işbirliği yapmış ve onların diğer etnik gruplarla ittifakını sağlamıştır. Bunun ilk örnekleri İngilizler tarafından Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda denenmişti. Vahhabi mezhebini kuranlar da Müslüman din adamı kılığına girmiş İngiliz ajanlarıydı. Bugün ulema görüntüsü altındaki aynı tip ajanlar Suriye için fetvalar vermektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD, İslamcıları, çoğunlukla milliyetçi Arap yönetimlerini ve Sovyetler'in bölgedeki çıkarlarını zayıflatmanın silahı olarak görmüştü. Türkiye'de İslamcılığın

126 Cüneyt Ülsever, "Türkiye'nin Dış Politikası", *Hürriyet*, 7 Temmuz 2009.

yayılması ve ılımlı İslam modelinin Gülen hareketi ve AKP vasıtasıyla Türkiye'de denenmesinin kökleri II. Dünya Savaşı sonrasına kadar giden ABD'nin Türkiye'yle ilgili dönüşüm projesinin sonucudur. Bu dönüşümde, ABD ve Avrupa Birliği işbirliği yapmaktadır. ılımlı İslam, Müslüman dünyayı bölmek, Batı düşmanlığını yok etmek, radikal İslam'ı yalnızlaştırmak ve ezmek için uydurulmuştur.¹²⁷ Amaç, "başkaldıran İslam'a karşı bastırılmış İslam" yaratmaktır. Bu proje daha sonra ABD'li yeni muhafazakârların elinde "Genişletilmiş Orta Doğu Projesi"ne temel teşkil etti. Batı tarafından İslamcılar milliyetçilere göre her zaman daha iyi yönetilebilir olarak görülmüştür. Radikalleri fikri ve fiziki olarak silahsızlandırma, İslam'a başvurmakla elde etmeye çalıştıkları meşruiyeti gayrimeşru kılabilmek konusunda en donanımlı olanlar ılımlı İslamcılardır.¹²⁸ İslami radikalizmin üstesinden gelinmede ancak yerel Müslümanlarla çözüm bulunabilirdi.

Amerikan üniversiteleri 60'lı yıllardan sonra Halil İnalcık, Niyazi Berkes gibi laik ve modern Türkiye savunucusu, ciddi tarihçileri bünyesinde barındırıyordu. 80 ve 90'lardan sonra ise sözde özgürlükçü tarihçilere destek vermeye başladı. Amerika artık laik ulus devlet savunucusu tarih anlayışını istemiyordu. Yeni tarihçilerden istenen Türk tarih tezini yeniden yazarak ya da revize ederek laik Türkiye projesinin nasıl başarısız olduğunun hikâye edilmesi idi. Bunun için İslamcılar, etnik ayrılıkçılar, eski (dönek) Marksistleri bir araya getirdi. Bu tür akademik gruplaşma bugün de pek çok ABD üniversitesinde bulunmaktadır. Bu yeni tarih yazımı için Princeton'da harıl harıl çalışan Şükrü Hanioglu gibi tarihçiler Türkiye'ye gönderildi. "Siyaset Bilimi" ve "Ortadoğu Tarihi" gibi bölümlerde sözde "liberal" akademisyenler, Pentagon'un dış politikası doğrultusunda, Türkiye'den doktora öğrencisi devşirmeye devam etmektedir. Sözde demokrat bu akademisyenler burslarını kaybetmemek için TSK ve Türkiye Cumhuriyeti'ne atıp tutmaktalar.¹²⁹ Atatürk'ün izlerini silmek isteyen bu kişiler Amerikalı gazeteci ve akademisyenlerle atölye çalışmaları yapmaktadırlar.

Geçmiş yakından incelediğimizde Atatürk'ten sonra gelen liderlerin hemen tamamının siyasal nedenlerden dolayı dini politikaya alet ettiklerini ve gittikçe artan bir ivme içerisinde dini temalarla siyasi manipölasyonlar yaptıklarını görürüz. Bunda en büyük etken, Cumhuriyet'in temelini oluşturan halk kütlesinin tamamına yakını-

127 Merdan Yanardağ, *Kuşatılan Türkiye Gülen Hareketinin Perde Arkası*, Destek Yayınları, İstanbul, 2010, s.128.

128 Graham Fuller, *A World Without Islam*, Back Bay Books, New York, 2011, s.318.

129 Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, s.259.

nın İslam kökenli eğitimsiz bir toplum olmasıdır. Bu nedenle İslam'ın manipüle edilmesi her zaman en kolay yol olmuştur. Hal böyle olunca ABD de Türkiye operasyonlarında her zaman aynı temayı kullanmıştır. 1980'lerden sonra ABD, İslam dünyası için yeni bir strateji geliştirmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda vizyon sıkıntısı çeken Türkiye için önce Avrupa Birliği süreci içinde bölücülük siyasi kazanımlara başlamış, daha sonra ılımlı İslam projesiyle ABD, Türkiye'nin merkezinde olduğu yeni bir dönüşüm projesi başlatmıştır.

ABD'nin Gülen Projesi

Graham Fuller, CIA'nın 1980'lerde en önemli ajanlarından biridir ve en önemli işlevi, Reagan yönetimini Suudi Arabistan, Pakistan ve diğer ülkelerden Müslüman köktendinci Selefilere ve Cihadistlere gerilla taktikleri öğretirken Sovyet işgalindeki Afganistan'a göndermeye ikna etmek oldu. 20 yıl CIA'nın Ortadoğu sorumluluğunu üstlenen, Türkiye uzmanı Graham Fuller, Türkiye'ye ılımlı İslam modelinin dayatılması ve Bağımsız Kürdistan projelerinin mimarındır. Türkiye'yi laiklikten alıp Ortadoğu'ya model olacak "ılımlı İslam" ülkesine dönüşmesinde önemli bir rol üstlenen Fuller, daha 1989 yılında Pentagon için hazırladığı raporda projesini şöyle gerekçelendirmekteydi:

"Eğer Türkiye deneyi başarıya ulaşır ve İslamcılar siyasi iktidarı kuvvet kullanarak ele geçirmeyi hedeflemek yerine demokratik hükümet şeklinin bir parçası olursa, o zaman Türkiye bölgede İran örneğine alternatif bir model olarak ortaya çıkar. Bunun başarısızlığa uğraması, ılımlı İslamcı güçleri parlamento ve seçimler yoluyla siyasete dahil etmeye çalışan Mısır gibi diğer İslam ülkelerinin çabalarını da olumsuz etkileyecektir."¹³⁰

Fuller, Türkiye'nin dönüştürülmesinde emrine verilen yan unsurları iyi kullandı ve Fethullah Gülen'i payanda yaptı, onu Amerika'ya tanıttı ve Amerikan çıkarları için işbirliği yaptı.

Fuller, bununla da kalmadı. Projeyi hazırlarken kafasında yeni bir harita vardı. Türkiye, Suriye ve Irak'tan parçalar koparan Yeni Muhafazakârlara bağımsız bir Kürt devleti sundu. Fuller'in Türkiye'deki İslamcı akımlarla ilgili tespitlerine göz atalım:¹³¹

130 Sabri Sayarı, "The Prospects for Islamic Fundamentalism in Turkey", *Rand Corporation*, Santa Monica, 1989'dan akt. Yılmaz Polat, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2010, s.7.

131 Polat, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar*, s.22-25.

"- Türkiye'de İslamcı düşünce ve faaliyetlerin yoğunlaşmasındaki en önemli faktör son yıllarda ülkede demokratikleşmenin artmasıdır. Böylece saklanan İslamcı unsurlar daha çok yazma, konuşma ve politika yapma şansı buldular.

- Eski Atatürkçü seçkinlerin devlet politikasındaki hâkimiyetleri gevşerken yeni ortaya çıkan sosyal sınıflar (küçük esnaf, tüccar ve zanaatkar, orta ve alt kademe bürokratları, toprak ağaları, çiftçiler ve küçük burjuva grupları) ülke politikasında daha fazla söz sahibi oldu ve İslam'a yönelik ilgilerini de beraberinde getirdiler. Türk ekonomisinin büyümesi ve özelleştirmeler de bu sınıfları güçlendirdi ve daha fazla itibar kazandırdı.

- İslamcı güçler Türkiye'nin çağdaş problemlerinin ve milli zayıflığının Batılı ülkeler tarafından dayatılan laik politikalar ve tarihi İslam köklerinden ayrılmasından kaynaklandığını düşünmektedir. İslamcı güçlerin önündeki engeller, 'İslam Devleti'ni savunmanın Anayasa'ya aykırı olması, ordunun koruma ve kollama rolüyle 'Türk laikliği'dir."

CIA, 1989'dan itibaren Gülen'le Türkiye'deki laik yönetimi ılımlı İslam'a dönüştürme çabalarını desteklemeye başladı. CIA, Gülen hareketinin Orta Asya Müslümanlarını birleştirme ve böylelikle bu ülkelerin doğal kaynaklarının kontrolünü sözde onların 'iyilikleri' için alma konusunda başarılı olacağı inancını besliyordu. 2001 sonrasında ise Usama Bin Ladin'in evrensel bir hilafet görüşü hayali, Fethullahçılık eliyle yumuşatılıp hayata geçirilecekti. Ancak, 1990'larda Türk yetkililer Gülen'in niyetini anlayınca Gülen ülkeden kaçtı ve "din görevlisi" olarak özel bir göçmenlik statüsü edindiği ABD'ye taşındı. Nitekim sonraları diğer ülkeler de Gülen tehlikesinin farkına vardılar ve Gülen hareketi Rusya ve Özbekistan'da yasaklandı. Hollanda bile yakın gelecekte toplumsal düzene tehdit oluşturabileceği gerekçesiyle Gülen medreselerine yardımı kesme kararı aldı. Eski CIA yetkilisi Graham Fuller ve Morton Abramovitz (resmi ve gayriresmi olarak) Fethullah Gülen'in ABD'de ikamet etmek için yeşil kart almasına yardım etti. Bu dönemde, üniversitelerde sözleşmeleri yenilenmeyen ve deşifre olan cemaat mensubu şahıslar ivedilikle yurtdışına çıkarıldı, ABD ve Kanada vatandaşlığına geçirildi.

Washington, AKP ve Gülen hareketini, komünizm sonrası petrol ve mineral açısından zengin olan Orta Asya bölgesini istikrarsızlaştırmak için hazırlamakta ve Ortadoğu'da vekâlet savaşlarında kullan-

Resim 30: Gülen ve Erdoğan

maktadır.¹³² İslam'ı evrimleştirerek ABD çıkarları için kullanılmasına teorisyenlik yapan Graham Fuller, Ortadoğu'da iktidara getirilen AKP benzeri Siyasal İslam partilerinin fikir babasıdır. Amerika'daki Yahudi stratejisti ve CIA Ortadoğu şefi ve milyonlarca masum Müslümanın gizli katili Graham E. Fuller, Fethullah Gülen için şunları yazıyordu:¹³³

"Nur hareketi yetmiş yıldan fazla bir süredir sahnededir, şu anda Türkiye'deki en geniş organize dini harekettir, dünyada da en genişlerinden biridir. Gülen, özellikle hareketin enerjisinin büyük bir kısmını, niteliği itibarıyla hemen hemen evrenselci ve geniş manevi öğretilere dayalı olarak, 'İslam'a modernist bir bakışla yaklaşacak okulların açılması ve çalışma gruplarının kurulması' da dahil, eğitimle ilgili çabalara yöneltmektedir. Türkiye demokratikleştikçe (Fethullah Gülen'in ve AKP'nin benimsediği ve Amerika'nın desteklediği) ılımlı İslam'ın, Türklerin hayatında daha önemli bir konuma 'geri dönmesi' kaçınılmazdır."

132 Frederick William Engdahl, "Boston and the CIA 'Snafu': The Grey Eminence Behind Turkey's Erdoğan and AKP"den akt. Rafet Ballı, "CIA, Cemaat ve Graham Fuller", *Aydınlık*, 16 Haziran 2013.

133 Fuller, *age*, s.234.

Gülen, 21. yüzyılın çağdaş halifesi olma yolunda ilerlemekte ve Humeyni gibi bir gün Türkiye'ye dönmeyi hayal etmektedir. CFR'nin yayın organı *Foreign Policy* yayımladığı yıllık Küreselleşme İndeksi ve Başarısız Devletler Listesi'yle tanınır. Bunun yanı sıra 2005 ve 2008 yılında dünyanın ilk 100 entelektüeli listesini yayınlamıştır. 2008 yılı listesinde Fethullah Gülen 1. sırayı alırken, Orhan Pamuk'a 4. sırada yer verilmiştir.

CIA ve Fethullah Gülen

CIA'nın Fethullah Gülen'le işbirliği, II. Dünya Savaşı sonrası İspanya'da komünizme karşı kurulan Opus Dei tarikatı ve Güney Kore'de kurulan Moon tarikatıyla kurduğu ilişkilere benzerdir. CIA bu üç tarikat vasıtasıyla hem Budist âlemi hem Hristiyan âlemi hem de İslam âlemi içinde örtülü işler yapmaktadır. 1928 yılında İspanyol Rahip Jose Maria Escriva tarafından kurulan Opus Dei (Tanrının İşleri) isimli Hristiyan tarikatının yıldızı ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Franco döneminde parlamaya başlamıştı. Tarikat, Katolik Avrupa'da komünizme karşı etkili olmak için CIA'yla işbirliğine başladı. Böylece, 1950 yılında Papalık tarafından onaylanan Opus Dei'nin statüsü 1982'de güçlü antikomünist misyonu nedeniyle yükseltilerek, örgüt önderine, tarikat başkanlarına mahsus "piskopos" unvanı verildi. Vatikan içinde siyasi bir parti gibi en etkili bir konuma gelen Opus Dei'nin tüm üyeleri meslek sahibi Katoliklerden oluşmakta, her ülkede örgütten sorumlu bir Kardinal bulunmaktadır. Vatikan ve Katolik dünyasında etkilerini artırmak için CIA'nın desteğiyle okullar ve hastaneler kurmaya başladılar. 2,8 milyar dolar serveti, 600 medya aracı, 15 üniversitesi, 97 teknik okulu, 36 ilköğretim okulu olan Opus Dei tarikatı, Gülen cemaatine model oldu.¹³⁴

Moon tarikatının kurucusu, önceleri Budist sonradan papaz olan Sun Myung Moon, 1954 yılında Kuzay Kore'den kaçarak Güney Kore'ye yerleşti ve tarikatını da burada kurdu. Moon tarikatının resmi adı "Birleştirme Kilisesi"dir. Moon tarikatının en güçlü üyesi Bo Hi Pak aracılığıyla Güney Kore, ABD askeri vesayetine alınmıştır. Bugün Güney Kore nüfusunun yaklaşık %40'ı Budistlikten Hristiyanlığa devşirilmiştir. CIA, Moon tarikatını kullanarak Dünya Anti Komünist Ligi'ni örgütledi. Moon tarikatının dünyanın birçok yerinde vakıfları, işletmeleri, okulları, medya kuruluşları mevcut olup fakir bir köylü çocuğu olan Sun Myung Moon bugün müthiş bir portföye sahiptir. Moon tarikatı, Hris-

134 Suat Parlar, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi Politikası*, Mephisto Kitaplığı, İstanbul, 2005, s.230.

tiyanları birleştirmenin yanı sıra, Müslümanlarla Hıristiyanları da birleştirmeyi gaye edindiği için İşlami kesimi de hedef kitle seçmiştir. Türkiye'deki ilk girişimleri de bu amaca uygun olarak "Dini Araştırmalar", "Hoşgörü", "Diyalog" görüşmeleri adları altında, dini çevreden tanınmış isimleri tarikatın toplantılarına davet etmesiyle başladı. ABD'de yapılan "Dinlerarası Diyalog" toplantısına Türkiye'den 40 kadar ilahiyatçı katılmaktadır. *Zaman* gazetesi kurulduğuunda, ilk matbaa tesislerini veren Moon'dur. Moon'un ABD'de Samanyolu adlı bir TV kanalı vardır.

Gülen cemaati, 1966 yılında İzmir'de Kestanepazarı'nda kuruldu. 1970'lerde Komünizmle Mücadele Derneği'nin Erzuurm ve İzmir şubelerini açtılar. 1980'lerde ABD, Yeşil Kuşak projesini uygulamaya başladığuında, Fethullah Gülen için Amerikalılara aracılık yapan Kenan Evren oldu. Bizzat Genelkurmay Başkanlığı, Gülen kaset ve yayınlarını el altından basıp dağıtıyordu. Böylece Gülen cemaati, 1980'lerden itibaren CIA'nın Ortadoğu ve Mezopotamya coğrafyasında komünizmle mücadele görüntüsü altında işbirlikçisi oldu. Papaz Escriva, Franco diktatörlüğuünün sağ koluydu. Üç tarikatın ortak bir marifetide Yeşil Kuşak Projesi'ne hizmet etmeleridir. Gülen'in ABD ve CIA'yla ilişkilerinde Kasım Gülek'in de etkisi oldu. Kasım Gülek'in kızı Tayyibe Gülek, son yıllarında Fethullah Gülen'e sempati duyan Ecevti'in partisi DSP'den Adana milletvekili seçildi. Tayyibe Gülek'i yetiştiren kişi olan teyzesi Aylin Rodomisli, Fethullah Gülen'in Pentagon'la ilişkisini kuran kişidir. Demirel'i Fethullah Gülen'in ödülünü almaya 1997 yılında ABD Ankara Büyükelçisi Mark Parris ikna etti. Gülen, 1999 yılında ABD'ye yerleşmişken, Opus Dei kurucusu Papaz Escriva ise sürekli ABD'de bulunmuştur. Moon tarikatının sahibi olduğu *The Washington Times* gazetesi, yeni muhafazakârlık ve ABD saldırganlığuının başlıca araçlarından biri oldu. Fethullah Gülen'in Türkiye'de yayımlanan *Zaman* gazetesi ile *The Washington Times* arasında sıkı işbirliğu vardır.

Gülen'in küresel İşlami hareketi, 1990'lı yılların ortasından itibaren ise Orta Asya'da CIA'ya örtü vazifesi gördü ve sadece bu dönemde Kırgızistan ve Özbekistan'da 130 kadar CIA ajanına yataklık yaptı. Emniyet teşkilatı, MİT ve diğer kilit devlet kuruluşlarının içindeki Gülen elemanları, Türkiye'de bir şeriat yönetiminin kurulmasına karşi olan tüm milliyetçi askerleri, sendikaları ve diğer laik figürleri sistematik olarak tutukladı, sistem dışına itti veya susturdu. 90 yıllık Atatürk Cumhuriyetini kökünden sökmeye çalışan Gülen, bu hareketin aleyhine yazan 100'den fazla gazeteciyi tutuklattı. 1990'lı yıllarda Balkanlar'dan Orta Asya'ya birçok ölkede ABD kontrolünde "misyonerlik" faaliyetleri yürüten ve işleri CIA tarafından kolaylaştırılan Gülen cemaati, ölkede içinde

de TSK, MİT ve özellikle EGM içine sızma konusunda önemli adımlar atmaktaydı. AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte cemaatin gücü Emniyet içinde görünür hale gelmeye başladı. Polis teşkilatı içindeki etkinliği önemli mevkilerde %70'e kadar ulaşmış ancak Başbakan Erdoğan'la aralarının bozulması nedeniyle bugün bu mevkilerden önemli ölçüde tasfiye olmuşlardır. ABD'nin istihbarat operasyonlarında, yaygın cemaat örgütlenmesiyle edindiği Emniyet istihbaratındaki geniş ağ yanında, asıl olarak CIA ve MİT üzerinden yönlendirmeleriyle belirleyici oldu. Bu konuda 2004 yılından itibaren emekli MİT Müsteşar Yardımcısı Cevat Öneş'in *Radikal* gazetesindeki yazıları ipuçları vermektedir. Bu yönlendirmelerin en başında Türkiye'ye Kürt Sorunu'nun çözümü diye dayatılan "demokratik açılım" gelmektedir.

AKP-Cemaat koalisyonu Cumhuriyet rejimini yozlaştırma ve tasfiye etmekte oldukça yol aldı. Gülen'in kaçtığı ABD'den "Ulusalci dalga aşılacaktır" sözlerinin ardından Emniyet, Adliye ve MİT içinde yuvalanan F tipi yapılanma tarafından Ergenekon adı verilen operasyonlarla "yurtsever" avı başlatıldı.¹³⁵ Ergenekon soruşturması yoluyla AKP-Cemaat koalisyonu, rakiplerini ya tasfiye ederek ya da sindirerek bütün iktidara el koydu. Bunun için dışarıdan yönlendirilen kanallarla polis, yargı, üniversiteler ve TSK'ya örtülü operasyonlar yaptı.¹³⁶ Eylül 2010 referandumuyla Anayasa'nın değiştirilmesi, yeni hukuk düzeninin kurulması, yani devlete hâkim olmak demektir. Türkiye, yeni bir anayasayla birlikte başkanlık sistemi altında bir İslam devletine dönüştürülmektedir. İslamcı sermayeye ve CIA istihbarat ağlarına dayanan yüzlerce Fethullah Gülen okulu, özellikle Kafkaslarda ve "az gelişmiş" ülkelerde örgütlenmek istemiştir. Gülen'in etkinlik alanı Türkiye'nin tüm illerini kuşatıp, tarikat okulları kanalıyla Afrika'dan Uzakdoğu'ya uzanmaktadır. Bu hızlı yükselişe rağmen Fethullah Gülen hareketi zirve noktasına son on yılda ulaştı. Her dönem sağdan ve soldan bütün partilere yapılan yatırım AKP'nin kuruluşuyla birlikte buraya yönlendirildi.

Yurt dışındaki okullarda eğitim dili İngilizce'dir, Türkçe seçmeli dildir. Bu okulların arkasında Vatikan, CIA, FBI ve muazzam bir parasal güç bulunmaktadır. Gülen okulları Amerikan üslerinin olduğu 94 ülkede kurulmuştur. Bu okullar buralarda Amerikan düşüncelerini yaymak için atlama taşı olarak oluşturulmuştur. Bu okullar sayesinde pek çok ABD veya AB ajanı buralarda kırmızı ya da yeşil pasaportla (İngilizce öğretmenleri ve danışmanları kisvesi altında) gezme

135 Ergün Poyraz, *Amerika'daki İmam*, Togan Yayınları, İstanbul, 2009, s.227.

136 Yanardağ, *Kuşatılan Türkiye...*, s.99.

imkânı bulmaktadır. Gülen'e göre dünyanın mutlaka söz geçiren bir jandarmaya ihtiyacı vardır, o da ABD'dir. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 16 Nisan 2004 günü Türk Büyükelçiliklerine gönderdiği 3846 sayılı yazıyla Gülen cemaatine bağlı okullarla, devlet okulu niteliğinde ilişki kurulmasını istedi. Grubun yurtiçinde, 1 Üniversite, 112 Lise, 122 İlköğretim Okulu, 12 Anaokulu, 263 Dershane, 639 Yurdu bulunmaktaydı. Keza cemaatin denetimindeki vakıf sayısı 100, dernek sayısı 73, şirket sayısı 473 olarak belirlenmiştir. Her sene 1,5 milyon çocuk, yani her dört çocuktan üçü Gülen'in okullarında eğitim almaktadır.¹³⁷ Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde açılan Amerikan kolejleri kime hizmet ettiyse Gülen'in okulları da aynı hizmeti görmekte, bu okullar hep CIA'nin ilgi duyduğu ülkelerde açılmaktadır. Gülen'in uzun süredir ABD'de yaşaması nedeniyle olası vefatı sonrasında bu büyük ekonomik gücün nasıl paylaşılacağı belli değildir.

Türkiye'nin İslamcı Dönüşümü ve ABD

Çok partili sisteme geçildiğinden beri Türkiye'deki iktidarların ortak özelliği "lider sultanlığı", "yağma düzeni" ve "dışa bağımlılık" ola gelmiştir. Ancak AKP iktidarıyla birlikte buna dinci oligarşi eklenmiştir. Türkiye, 1995 yılından beri devam eden ve sonu nereye varacağı belli olmayan bir fetret döneminden geçmektedir. 1995 yılında başlayan Fethullahçı kesimin iktidarı ele geçirme mücadelesi, 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesiyle yeni bir safhaya girdi. AKP-Cemaat koalisyonu hızla Cumhuriyet rejimini yozlaştırma ve tasfiye etmekte oldukça yol almıştır. Yasama, yürütme ve yargı içinde tamamen kontrolü sağlayan bu yapı polisi tamamen ele geçirmiş ve adalet içinde yaptığı kısa devrelerle yargı, medya, üniversiteleri kontrolü altına almış, TSK'yı etkisiz hale getirmiştir. AKP bununla da kalmamış, meslek kuruluşlarını, spor kulüplerini, sendikaları, kooperatifleri özetle tüm güç odaklarını da elinde toplamak için bütün gücüyle çalışmış ve sadece resmi ya da sivil kurum, kuruluşları, sivil örgütleri değil tek tek bireyleri de baskı altına almış, şantaj yapmış, sindirmiştir. Dinlemeler yoluyla hedef seçtiği kişi ve grupları hemen her gün düzenlenen polis operasyonlarında çeşitli komplolarla suçlayarak hapse atmaya devam etmektedir. Bunlara karşı çıkma potansiyeline sahip olan sivil ve askeri güçler ise büyük bir dağınıklık ve şaşkınlık içinde paralyze oldular. Toplum kültürel yozlaşmaya tabi kılınırken, ülkenin tarihinden rejimin tüm ilkelerine kadar her değeri sorgulanarak, yargılanmaya başlandı.

137 Ergün Yıldırım, *Yeni Türkiye'nin Yeni Aktörleri AK Parti ve Cemaat*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2011, s.68.

Arkasında bütün bir tarikat ve cemaat dünyası olan AKP önce "kadrolaşma"yla işe başlamış, bir yandan "bağımlı bir sermaye" yaratma peşine düşmüş, bu kapsamda yeşil sermaye ile Anadolu sermayesinin bazı gruplarına destek vererek güçlenmelerini sağlamıştır. Milli Eğitim'de ve medyada dinci çizgiyi egemen kılarak Türkiye'nin geleceğini ipotek altına almaya çalışmaktadır. İslamcılar, laik Cumhuriyetçilerle "yüzyıllık" hesaplarını görmek için omurgasız neoliberal aydınlar ve büyük sermaye sahipleriyle yakın zamana kadar işbirliği yaptılar. İşbirliğinin temelinde kamu sermayesinin paylaşılması ve emperyalist güçlerle ulusal pazarın sömürülmesine destek olma yanında, Türkiye'nin ABD ve AB kontrolünde tutulması ortak hedefi vardı. İslamcı hareketle ortak bir gelecek projesi oluşturmak ve bu proje üzerinden sözde demokratikleşme sağlayarak (liberal bakış) kendi beklentilerini karşılamak isteyen postmodern ajan ağı, TSK üzerinde baskı oluşturulmasında özellikle kamuoyunun yanıltılmasına yönelik önemli işlevler edindi. Bu işbirliği, aynı zamanda Türkiye'ye Kürdistan dayatması (federalleşme) ve terörle mücadeleden müzakere (diyalog) sürecine girilmesinde de devam etmektedir. Asıl ve son hamle yeni Anayasa'nın hazırlanıp hayata geçirilmesiyle yapılacaktır.¹³⁸

Türkiye, yeni Anayasa'yla birlikte başkanlık sistemi altında bir İslam devletine dönüştürülmektedir. AKP, Türkiye'yi bir İslam devleti haline getirme hedefiyle ABD'nin "İlımlı İslam" projesi örtüşmüştü. ABD, AKP'yi büyük pazarlıkla Irak'taki Kürtlerle ittifaka ikna ve Kürt Sorunu'nda demokratik açılıma ikna ederken, bunlara muhalefet edecek askerlere karşı Ergenekon projesinde işbirliği yaptı. Böylece, hem ABD'nin hem AKP'nin önündeki en büyük engel bastırılmış oldu. ABD, radikal İslam'ı eritecek, Batı'nın sözünden çıkmayacak bir "İlımlı İslam" istemişti. Ortadoğu'da demokrasinin yeşermesi için ortam müsait olmadığından laik diktatörler yerine İslamcı kuklalardan bir Ortadoğu hayal eden ABD, şimdilerde eskilerini mumla aramaktadır. Çünkü ılımlı İslamcılar kendi diktalarını oluşturma ve radikal İslam'la bütünleşme yolunda hızla yol kat ettiler. ABD için dönüm noktası Libya'daki El Kaide'yi taşımakla meşgul ABD büyükelçisi Stevens'in öldürülmesi oldu. ABD, nasıl bir bataklığa saplandığını gördü. Özetle, İlımlı İslam Projesi sona yaklaşmaktadır ve Ortadoğu'da piyonların torbaya doldurulması zamanı gelmiştir. ABD'nin AKP'yle Kürt federasyonu kurma işi kalmıştır.

138 Server Tanilli, *Din ve Politika*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008, s.142.

Ergenekon Komplosu

1990'lı yıllarda bölücü terör örgütüyle mücadelede bazı kolluk güçleri (birçoğu ırkçı milliyetçi düşüncelerle) hukuk dışı yollara sapmışlardı. Bu süreçte, devletin örtülü operasyonlarıyla ilgili Batılı örneklerine benzer hukuki bir denetim ve onay mekanizmasının olmaması da (bugün olduğu gibi) etkili olmuştur. Hukuk yolundan sapış, terörle mücadele maksadıyla yola çıkan bir takım kolluk güçlerinin Kürt iş adamlarına yönelik operasyonlar ve uyuşturucu trafiğinin kontrol altına alınması sürecinde parayla tanışmasına yol açmıştır. Kısaca terörle mücadele edilirken bir kısım kişiler çıkar ve para paylaşım derdine düşerek, yetkilerini suiistimal etmişlerdi.¹³⁹ 1997 yılında Susurluk kazasıyla ortaya çıkan devlet görevini kötüye kullanma ve çeteleşme konusundaki ihbarlar daha sonra 2007 yılında Ergenekon adı verilen ABD ve cemaat destekli hükümet komplolarına malzeme teşkil etti. TSK ve Atatürkçü kesimin müdahalesinden korkan, devlet aygıtını ele geçirmiş siyasal İslam iktidarı; Ergenekon senaryosu altında hazırlanan darbe iddialarıyla Cumhuriyet'in kurucu ideolojisine ve onun destekçilerine, özellikle de Türk Silahlı Kuvvetleri'ne örtülü bir savaş açtı.

Ergenekon iddianamesi, 2007 yılında Ümraniye'de bir gecekondu bulunan 27 adet el bombasının bulunmasını müteakip başlatılmış; varlığı ispatlanamamış bir terör örgütünün olmamış eylemlerine, zoraki kurulmuş bağlantılarına, delilsiz suçlamalarına ve mantık dışı tasarımlarına dayanarak oluşturulmuştur. Davada yargılananların çok büyük bir bölümüyle ilgili delil yoktu. Ancak, bu davaya buluşturmak için "seçilen kişilerin nasıl olsa bilgisayarında, telefonlarında bir şeyler buluruz, bulamasak da buldururuz" denilerek gözaltına alındılar.¹⁴⁰ Ergenekon davasıyla geçmişte soruşturması yapıp hukuki aşamaları tamamlanmış (Susurluk vb.) davalar, olaylar da bir çuvala konup karmakarışık hale getirilmiş, böylece yakın tarihin yeniden yazılması amaçlanmıştır. Türkiye'de çok şeye inanılan ama hiçbir şeye güvenilmeyen bir ortam ortaya çıkmıştır. Hedef alınan kişiler IMEI numarası üzerinden dinlemekte, böylece dinlemeyi yapan isimler saklanırken bu cihazla temasa geçen herkes otomatik takip edilmekteydi.¹⁴¹

139 Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, s.94.

140 Mustafa Balbay, *Silivri Toplama Kampı Zulümhane*, 13. basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s.70-71.

141 Mehmet Baransu, *Mösyö Haneî Avcı'nın Yazamadıkları*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2010, s.305-306.

2006 yılından itibaren Türkiye'yi sarsan ve Ergenekon davalarına konu edilen şu saldırılar yaşandı:

Rahip Andrea Santoro cinayeti (5 Şubat 2006)

Cumhuriyet gazetesinin bombalanması (5, 12, 13 Mayıs 2006)

Danıştay saldırısı (17 Mayıs 2006)

Hrant Dink cinayeti (17 Ocak 2007)

Malatya'da Zirve Yayınevi cinayeti (18 Nisan 2007)

YÖK Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç'e yönelik suikast girişimi (25 Nisan 2007)

Bu dönemde arkasında cemaat ve EGM içindeki F tipi örgütlenmenin olduğu Ergenekon, Zirve Yayınevi Katliamı, Danıştay Eylemi, Poyrazköy kazılarında ele geçen mühimmat, sözde Balyoz ve Kafes darbe planları ve "İrticayla Mücadele Eylem Planı" ifşaattı, Erzincan Ergenekon soruşturması ve başta Emin Aslan ve Mustafa Gülcü olmak üzere EGM içinde F tipine uymayan genel müdür yardımcılarıyla ilgili operasyonlar düzenlendi. Olmayan Ergenekon terör örgütünün PKK, Hizbullah ve Dev-Sol'u yönlendirdiği iddia edildi. Dink cinayeti, Zirve katliamı ve Rahip Santoro'nun öldürülmesi gibi yukarıda sayılan ve komplo kokan saldırılar Ergenekon'la ilgili gibi gösterildi. Ergenekon tacirlerine göre bu yapı Türkiye'de hâlâ canlı ve harekete geçmeye hazırdır, Türkiye'de çok geniş kesimlerle mutabakat yapmış, yurt dışında istihbarat örgütleriyle işbirliği yapmaktadır.¹⁴² Danıştay saldırısı savcının zorlamasıyla Ergenekon'a dahil edildi. Erzincan'da tankları yürüttüğü ve Erzurum Adliyesi'nin üzerinden F-16 uçurduğu için 3. Ordu Komutanı Saldıray Berk, Erzincan Ergenekon'unun 1 no.lu sanığı oldu. İrticai faaliyetlerle ilgili soruşturma yürüten Erzincan Savcısı İlhan Cihaner de kısa sürede Ergenekon terör örgütü üyesi olmaktan tutuklandı.

AKP tipi hükümetlerin pek çok Müslüman ülkede aynı dönemde iktidara gelmesi gibi Ergenekon tipi operasyonların da Türkiye'den başka Sırbistan, Gürcistan, Ukrayna gibi ülkelerde hemen hemen aynı tarihlerde ve aynı amaçlarla (mevcut rejime karşı sözde darbe tehlikesinin önlenmesi) uygulamaya konulması bu operasyonların gerisinde bir dış kurgu olduğunun açık belirtisidir. CIA uzmanı Graham Fuller'ın ılımlı İslam projesine destek olan CIA Türkiye Masası şefliği yapmış olan Paul Henze'ye göre "Türkiye'yi federalizm büyüte-

142 Age, s.352.

cekti."¹⁴³ İstanbul başkentli bir Yakınoğu Federasyonu kurulabilirdi, bunun için de yapılması gereken, İslam'ın ipine sarılmaktı. Özetle, ılımlı İslam projesi ile Kürdistan projesi iç içe geçmiştir. Bu aynı zamanda, "büyümekte olan Türkiye", "bölgesel güç", "2023'ten 2071'e büyük hedefler" yalanlarının altındaki gerçektir. Ancak tüm projelerin önünde ortak bir engel vardı; TSK. O yüzden gerçek olup olmadığı henüz belli olmayan günlükler, andıçlar basına sızdırıldı, komutanlarla ilgili karalama kampanyaları başlatıldı, Orgeneral rütbesindeki personel dahi yargıyla tehdit edildi. İçlerinde orgenerallerin de bulunduğu pek çok emekli asker hapse atıldı, orduya karşı psikolojik savaş başlatıldı, ordu terörle mücadelede başarısız gibi gösterilmeye çalışıldı. TSK üzerinde baskı oluşturmak için daha yeni emekli olmuş bir Genelkurmay Başkanı hapse atıldı.

Emniyet İçinde Fethullahçı Yapılanma

12 Eylül Darbesi'yle İçişleri Bakanlığı'ndaki İslamcı kadrolaşmaya göz yumulmuştu. Sızmalar önce polis okullarında başladı. 1986 yılında Özal'ın, üniversite mezunlarına Polis Koleji'ne doğrudan girme hakkı tanınması ardından Emniyet içinde "özel sınıf" olarak adlandırılan ve tamamı Fethullahçı olan bir kadro oluştu. ANAP dönemindeyse İçişleri Bakanlığı yavaş yavaş Nakşibendî ve Nurcu cemaatlerin kontrolüne geçti. Ancak, Nurcu cemaat personel Daire Başkanlığı gibi kritik bir makamı ele geçirdi, istediği atamaları yaptı. Nakşibendîleri bile tasfiye etti. Bedrettin Dalan'a göre Silahlı Kuvvetler'in karşısına polisi dikme projesi Turgut Özal'ın Amerika'yla birlikte yaptığı bir projeydi. Fethullah Gülen ve adamları da projeye dahil edildi ve Fethullahçı öğrenciler Amerika'ya gönderilip eğitildikten sonra Polis Akademisi içine hoca olarak sürüldüler.¹⁴⁴ 1986 yılında Turgut Özal'ın lise ve üniversite mezunlarına doğrudan Polis Koleji'ne girme imkânı tanınması arka planda Gülen'in projesiydi ve bunu çok iyi değerlendirdiler. 1990'lı yıllarda Polis Akademisi, Polis Koleji, polis okulları ve bazı daire başkanlıklarında etkili olmaya başladılar. Dokuz aylık eğitimi müteakip polis yapılan bu kişiler bugün dört yıldızlı 1. Sınıf Emniyet Müdürü konumuna geldiler. Dönemin Emniyet Genel Müdü-

143 10 Ekim 2008'de ABD'de vizesinin uzatılması onayı verilen Gülen için referans mektubu yazarlar arasında CIA'dan emekli George Fidas, gene eski CIA ajanı Graham Fuller ve ABD'nin Ankara Eski Büyükelçisi Morton Abramowitz gibi isimler vardı. Bu tarihlerde Rusya Yüksek Mahkemesi Gülen'in Rusya'daki faaliyetlerine son verdi.

144 Nedim Şener, *Ergenekon Belgelerinde Fethullah Gülen ve Cemaat*, 4. basım, Destek Yayınları, İstanbul, 2010, s.62.

rü Ünal Erkan tarafından Polis Akademisi'nde 1991 yılında yapılan kura çekiminde Fethullahçı yöneticilerin çift gözlü torba kullandığı tespit edilince uygulama iptal edildi. 1990'lı yıllarda bir kısmı deşifre edilse de polis içindeki yapı kendini korudu ve Polis Kolejlerini ele geçirdi. 1980'li yıllardan itibaren bürokrasiye girmeye başlayan, Işık Evi müdavimleri içinde yer alan ve 1990'lı yıllarda adı medyada "Emniyet içindeki Fethullahçı Müdürler" listesi içinde yayınlanan Recep Gültekin, eski İçişleri Bakanı Murat Başesgioğlu döneminde (1998) Emniyet Teşkilatı'nın Personel Daire Başkanlığı'na getirildi.

1999-2003 yılları arasında Emniyet Teşkilatı yönetmeliklerinde yapılan bir değişiklikle yabancı dili olan Polis Akademisi mezunu polislere eğitim amacıyla yurtdışına çıkış hakkı tanınmıştı. Daha sonra Emniyet Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Daire Başkanı olan Recep Gültekin, Utah, New York, Washington ve Texas'a yüksek lisans ve doktora için öğrenci göndermeye başladı.¹⁴⁵ O dönemde Polis Akademisi'nde öğretim üyesi olan YÖK Başkanı Yusuf Ziya Özcan aracılığıyla Kuzey Texas Üniversitesi'nde Polis Eğitimi için Türk Enstitüsü (TIPS¹⁴⁶) kuruldu. TIPS, 2003 yılında Washington'da Güvenlik ve Demokrasi İçin Türk Enstitüsü'ne (TISD¹⁴⁷) dönüştürüldü. Enstitüyü kuranlar Türk Emniyet Teşkilatı'ndan polislerdi ve bu kurum teşkilatın ABD'deki yüzü olarak tanınmaya başlandı. TISD'nin başında, 2002 yılında Amerika'ya yüksek lisans için gönderilen emniyet mensubu Samih Teymur vardı. TISD'da ders verenler Türkiye tarafından denetlenmiyor ve bağlı oldukları üniversiteler YÖK'e bağlı olmadığı gibi ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkelerin haberalma teşkilatlarının projelerinde çalışıyorlardı. Özetle, TSID ile CIA ve FBI kontrolünde -kendi deyimleri ile- yeni bir Türk polisi kuşağı yetiştirildi. Deşifre olunca, Washington'daki Polis Enstitüsü TISD kapatıldı.

Emniyet Müdürlüğü içindeki yeni personel alımı, tayin, terfi, sınav, yurtdışı görevlendirme gibi konularda karar veren yerler ele geçirildi. Bugüne kadar emniyet içinde yapılmaya çalışılan Fethullahçı kadrolaşmalara karşı tüm çalışmalar bir şekilde durduruldu, buna yeltenenler çeşitli şekillerde görevlerinden azledildi, tehdit edildi. Geline aşamada sicil dosyasına "Fethullahçı" yazılması bir polis için neredeyse ayrıcalık haline geldi.¹⁴⁸ Emniyet'teki Fethullahçı oluşum 2006 yılına gelindiğinde "Emniyette F tipi yapılanma" şeklini

145 Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, s.211-212.

146 Turkish Institute for Police Studies.

147 Turkish Institute for Security and Democracy.

148 Saygı Öztürk, *Okyanus Ötesindeki Vaiz*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s.183.

Resim 31: Gülen'in ABD'deki evi

aldı. Bu yapılanma özellikle EGM içinde İstihbarat, Kaçakçılık ve Organize Suçlar, Terör, Güvenlik, Dış İlişkileri, Polis Akademisi, Personel, Kriminal, Asayiş ve Eğitim Dairelerinde deşifre edildiği halde üzerine gidilmedi.¹⁴⁹ Ergenekon'la Türk Polisi, Türk Silahlı Kuvvetleri ve ulusalcı diye adlandırdıkları aydınların karşısına dikilmiştir. Gerçekte Fethullahçıların pek çoğu bugün karşımızda polis üniformasıyla hedef seçtiği insanları dinlemekte, sorgulamakta, suçlamakta ve gene kendilerinin adalet sistemine sızdırdığı hâkim ve savcılarla yargılamaktadır. Polis içinde örtülü bir şekilde yerleşmiş CIA ve FBI yapılanmasının rolünü de göz ardı etmemeliyiz.

ABD'deki Polis Bağlantıları

TSK düşmanlığının merkezi haline gelen Utah, Türkiye'den gizli belgelerin aktarıldığı ve buradan servise konulduğu bir yer oldu. Türkiye'yi karıştıran belgeler, Türkiye'de internet bağlantısı olmayan bir bilgisayarda elektronik ortama kopyalanıp, ardından herhangi bir internet kafeden mail olarak Utah'a gönderildi.¹⁵⁰ Utah'ta ise sahte isimle bir site alan alıcı, bu belgeleri siteye ekleyerek yayımlamaktaydı. Utah Üniversitesi'ndeki cemaatçi öğrencilerin en tanınmışları Gülen hakkında çalışmalar yapan *Zaman* gazetesi yazarı Hakan Yavuz ile Utah'ta *Taraf* gazetesi yazarı Komiser Emrullah (Emre) Uslu'ydu. Utah'tan gelen kamu görevlisi Komiser Emrullah Uslu'nun "Emre

149 Şener, *age*, s.148.

150 Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, s.220.

Uslu" müstear ismiyle *Taraf* gazetesinde nasıl yazı yazabildiğinin bir açıklaması yoktur. Utah'ta doktora yapan diğer bir polis Komiser Fatih Balcı da "sucveceza.com"a yazanlardandır. *Zaman* gazetesinde yazan Şaban Kardaş da Utah'taki cemaatçi öğrencilerdendir.

2006 yılında Utah'ta yapılan sempozyuma, Hakan Yavuz ve cemaate yakın olan Hasan Kösebalan, Yasin Aktay, polis yazar Fatih Balcı gibi isimler katıldı. Hasan Kösebalan, *Zaman* gazetesinde yazan ve TSK'yı eleştirileriyle gündeme gelen USAK uzmanıdır. Yasin Atay ise Utah'ta tez yazmış, Konya Selçuk Üniversitesi'nde öğretim görevlisi ve *Yeni Şafak* yazarıdır. 2001 yılında gittiği ABD'den 2009 yılında dönen Komiser Emrullah Uslu, *Taraf* gazetesinden önce *Yeni Şafak*, *Zaman* ve *Today's Zaman* ve Talabani'yle arası oldukça iyi olan İlnur Çevik'in sahip olduğu *Anatolian News* gazetelerinde de makaleler yazdı. Sekiz yıl ABD'de kalan Emrullah Uslu, Kürtler arasında İslamcı ve Liberal cemaatin yaygınlaşmasını, PKK'ya alternatif olarak Barzani hareketinin desteklenmesini savunmaktadır. *Taraf* gazetesinin diğer bir yazarı Komiser Önder Aytaç'ın babası Aysal Aytaç ise 12 Eylül 1980 Darbesi'nde Nurcu olduğu iddiasıyla tutuklandı.¹⁵¹ Gülen'le o yıllarda tanışan Aysal Aytaç, daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nda Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü'ne kadar yükseldi. Gülen'in yurtdışına açtığı okullara bürokratik destek verdi.

Amerika'nın en büyük radyo kanalı Ulusal Halk Radyosu (NPR), 30 Haziran tarihinde *Taraf* gazetesini ve Ergenekon iddialarını ele alan bir program yaptı. Radyonun muhabiri Julia Rooke'a konuşan *Taraf* gazetesinin Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı Yasemin Çongar, gazetesinin gücünü kimden aldığını ve arkasında kimlerin durduğunu şu sözlerle açıkladı:¹⁵²

"Gazete, başbakan ve devlet istihbaratının başındakiler tarafından destekleniyor, cesaretlendiriliyor."

Julia Rooke'a konuşan Murat Belge ise şunları söylüyordu:

"Bana göre tüm bunlar savcı tarafından polise aktarılan ve o kanalla bize ulaşan bilgiler, sadece bize değil diğer yayınlara da ulaşıyor. Fakat *Taraf*, diğerlerinden daha fazla şey yapıyor."

151 Age, s.215.

152 Julia Rooke, "Turkish Paper Helms Attack Against Alleged Plotters", npr, 30 June 2010, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=128220850>

Julia Rooke, *Hürriyet* yazarı Cüneyt Ülsever'in sözlerini şöyle aktarıyordu:

"Sözde 'Balyoz Darbe Planı'nın uydurma olduğunu o da kabul ediyor. *Taraf*'ın muhbir diye nitelendirdiklerinin yalnız olduğu fikrine inanmıyor. Bu muhbirlerin iyi organize edilmiş bir tezgâhın parçası olduklarını söylüyor."

Ergenekon ve ABD

2003-2005 yılları arasında ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan Eric Edelman, AKP yönetimini 2004 ve 2005 yıllarında iki kez darbe olabileceği konusunda uyardıklarını ve AKP'ye destek olduklarını açıklamaktaydı.¹⁵³ Kapısı sürekli AKP'liler tarafından aşındırılan Edelman, Ergenekon soruşturmalarına adeta "tanık" sıfatıyla katkıda bulundu ve müdahil oldu. Operasyonlar devam ederken ABD eski Dışişleri Bakanı Yardımcısı Nick Burns, Washington'daki Sakıp Sabancı Konferansı'nda "Siviller tarafından yönetilen hükümet yapısı Türkiye'nin geleceği için çok önemli" diyordu.¹⁵⁴ Ergenekon operasyonları için servis edilen belgelerin kaynağı olarak Gülen cemaatini göstermek, gereğinden fazla değer vermek olur. Bu belgelerin hazırlanması, dinlemelerin yapılmasının arkasında ABD ve özelde CIA bulunmaktaydı. Bununla beraber, TSK içinde makam ve mevki hırsı içinde intikam alma derdine düşmüş muvazzaf ve emekli pek çok askeri personelin de bu komplo ağına gönüllü olarak dahil olduğu bilinmektedir. AKP'yle işbirliği yapan bu kişiler çeşitli işlere sokularak ödüllendirildi, hakkında dava açılmış olanlar serbest bırakıldı. İçlerinden MİT kadrolarına geçenler oldu. Hatta MİT, emekli askerlerden siyasi iktidara yakın isimleri işe almaya başladı.

ABD'nin AKP'ye verdiği garanti çerçevesinde düzenlenen Ergenekon operasyonlarının ilk sonucu Türk ordusunun AKP karşıtı politikalara son vermesi ve AKP tarafından istenmeyen general ve subayların tasfiyesi oldu. 21 Nisan 2007 Muhtırası bu oyunu önlemeye yönelik cılız ve çaresiz son bir gayret olarak kaldı. AKP, uzunca bir süredir iktidarda olması ve arkasındaki ABD ve cemaat desteğiyle artık ABD planını yerine getirecek kadrolaşmayı sağladığını düşünmektedir. Devletin ve medya dahil özel kuruluşların tamamı sıra dayacağına çekilmiş ve yola getirilmiştir. Kendi bakışlarına sahip olmayan herkesi hedef alarak ve kriminalize ederek direnci tamamen kırmayı beklemektedirler. Bu aynı

153 "Washington'a İki Kez Darbe Uyarısı", *Milliyet*, 30 Kasım 2009.

154 "Burns: Sivil Hükümet Önemli", *Sabah*, 9 Mayıs 2008.

zamanda işledikleri tüm suçların ve hain ittifakların meşrulaştırılmasını sağlayacaktır. Böylece demokratikleşme (!) adımları çerçevesinde Kürt Sorunu ve Ortadoğu'ya yönelik politikalar ABD'nin istediği çerçeveye oturtulabildi. Diğer bir dolaylı sonuç ise Gülen cemaatinin Türkiye içinde meşrulaştırılması oldu. Tüm bunlara Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un tepkisi "asimetrik savaş uygulanıyor" açıklaması oldu ve emekli olduktan sonra bir genelkurmay başkanı, terör örgütü liderliği suçlamasıyla müebbet hapse mahkûm edildi.

2006 yılında ABD'yle imzalanan "Ortak Vizyon Belgesi" Türkiye için dış politikada ABD'ye tam destek, iç politikada ise AKP'nin iktidarını sürdürebilmesi için "garanti belgesi" olarak görülebilir. Bu belgede yer alan BOP çerçevesinde barış ve istikrarın demokrasi yoluyla yaygınlaştırılmasının ne anlama geldiği zaten Afganistan ve Irak örneklerinden belliydi. Nitekim bunu Arap hareketleriyle ortaya çıkan yeni tür ayaklanma stratejileri izledi. AKP'nin rolü Müslüman dayanışması görüntüsü altında Truva atı olmaı. İç politikadaki anlamı ise 2007'de düğmeye basılan Ergenekon ve devamındaki komplo operasyonları oldu. ABD, AKP hükümetine yoğun desteğini sürdürmekle birlikte asıl stratejik ittifakını Gülen cemaatiyle yapmıştır. Bu ittifak cemaate açtırılan eğitim kurumları vasıtasıyla büyük nüfuz mücadelelerinin yaşanmakta olduğu, özellikle Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında ABD'nin enerji hatları üzerinde tahakkümünü garanti altına alacak bir örgütlenme için istihbarat altyapısı sağlamaktadır. ABD Başkanı Obama'nın TBMM'de yaptığı "Avrasya stratejisinde etkin bir rol oynayabilmesi için Türkiye'nin birikmiş sorunlarından kurtulması gerektiğine" ilişkin sert uyarıdan sonra demokratik açılımın mimarı olarak basına yansıtılan MİT Müsteşarı Emre Taner'in ABD'li meslektaşlarıyla görüştüğü basına yansiyordu. Açılım planı, Emre Taner'in "Amerikalı meslektaşlarıyla yaptığı görüşmelerde, Irak'ın kuzeyindeki liderlerle yapılan toplantılarda, İmralı adasında gerçekleşen görüşmelerde" şekillendi ve Başbakan'ın ikna edilmesiyle onaylanarak yürürlüğe girdi.¹⁵⁵

Bu dönemde askerlerin bu sürece ikna edilmesi ve susturulması için CIA yönlendirmeleriyle örtülü operasyonlar yapılarak "Ergenekon" soruşturmaları ve peş peşe komplolarla pek çok darbe planı ve sahte belge ve tanık üretildi. Bu planların ortaya çıkması için Sorosçu basın kullanıldı ve AKP yanlısı medyaya yapılan servisle orduya karşı dezenformasyon ve psikolojik savaş başlatıldı. İstihbarat savaşının yürütülmesi için AKP'nin özellikle cemaat ilişkileri üzerinden devşirilen güvenlik

155 Serdar Akinan, "MİT Açılımın Neresinde?", *Akşam*, 16 Aralık 2009.

görevlileri ve yargı mensuplarının oluşturduğu bir özel karargâh teşkil edildi. Türkiye'ye 2008'de gelen 35 kişilik CIA-Pentagon karma heyeti, Emniyet Genel Müdürlüğü istihbaratının Yıldız'daki bürosunda üslen-di ve yapılan tertipler ve operasyonlar bu merkez vasıtasıyla emniyet istihbaratı üzerinden yürütüldü.¹⁵⁶ ABD Ankara Büyükelçisi James Jeffrey, Ergenekon operasyonlarında Emniyet İstihbaratı ile Amerikalı üst düzey subay-ajanların işbirliği, ABD-Türkiye arasındaki "karşılıklı istihbarat paylaşımı" ve "teröre karşı işbirliği" işlerinden sorumluydu. Bu işler için Büyükelçilik içinde, başında bir Tümgeneral'in bulunduğu Savunma İşbirliği Ofisi (ODC¹⁵⁷) bir operasyon merkezi olarak işlev gördü. Bütün tertipler bu merkez tarafından planlandı. Bir yandan İçişleri Bakanlığı'yla "karşılıklı istihbarat paylaşımı" diye Ergenekon operasyonları tezgâhlandı, diğer yandan ise "teröre karşı işbirliği" mekanizması içinde demokratik açılım için yönlendirme yapıldı. Ergenekon operasyonlarında, ABD istihbaratı ve Emniyet İstihbaratı işbirliği öne çıkmakla beraber, asıl itici güç MİT içinden geldi. Operasyonların kamuoyunu yönlendirme bölümünde Amerikan elçiliğinin başta *Taraf* gazetesi olmak üzere, kendi etki ajanı ağını kullandığı bilinmektedir. Amerikan Hava Kuvvetleri İstihbaratı (AFOSİ) personeli de Deniz Kuvvetleri'ni hedef alan Kafes ve Poyrazköy tertiplerinde yer aldı.

4. ABD'NİN KÜRDİSTAN PROJESİ

4.1. ABD, TÜRKİYE VE IRAK

ABD, PKK ve Kuzey Irak

PKK'nın, 1984 yılında başlattığı ve giderek şiddetlendirip yaygınlaştırdığı terör süreci, 30 yıl boyunca Türkiye'yi ilan edilmemiş de olsa savaş koşullarında tuttu. "Düşük yoğunluklu savaş" diye nitelendirilen bu dönemde, Türkiye askeri cephedeki mücadeleyi kazandı, toprak bütünlüğünü korudu. PKK, doğu ve güneydoğuda toprakları ayırarak bağımsız bir devlet kurma amacına ulaşamadı. Türkiye, askeri ve siyasi açıdan önemli boyutlarda dış desteğe sahip olan şiddetli ve yaygın bir terör sürecinden, askeri açıdan mücadeleyi kazanarak çıkmış ancak karşısında siyaset yelpazesinde Kürt etnik temeline dayalı bir akım bulmuştur.¹⁵⁸ Söz konusu siyasi oluşumun daha çok AB'den, Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan fiili Kürt yapılanma-

156 "Tertipleri 35 kişilik CIA-Pentagon heyeti yönetiyor", *Aydınlık*, 16 Mart 2008.

157 Office of Defense Cooperation.

158 Fikret Bila, *Hangi PKK?*, 3. basım, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s.280.

sının ise ABD'den aldığı destek, federasyon ve Bağımsız Kürt Devleti taleplerini resmen Türkiye'nin gündemine taşıdı. Türkiye'nin Irak sorununa olan ilgisi, başlangıcından 2003 yılına kadar Türkiye'nin ülke bütünlüğüne ve ulusal birliğine yönelik riskler ve bu nedenle duyulan kaygıydı. Bu kaygı nedeniyle Türkiye Irak'ın parçalanmasına ve bu parçalanmanın Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti doğurmasına karşı durmuştur.

Körfez Savaşı'nı müteakip, ABD'nin baskısıyla BM tarafından 36. paralelin kuzeyindeki Kürtleri korumak için oluşturulan uçuşa yasak bölge, PKK teröristlerine emniyetli bir sığınma bölgesi imkânı sağlayarak örgütün cenneti oldu. ABD, 1990'lı yılların başında Irak kuzeyinden topladığı 6.700 Kürtü Türkiye üzerinden Pasifik Okyanusu'ndaki Guam adasına götürerek, bu kişileri kurulacak Kürt devletinin nüvesi olarak yetiştirmeye başladı. Türkiye, Irak'taki iki savaş arasında kalan dönemde, Irak'ın kuzeyindeki PKK hedeflerine hava taarruzları ve sınır ötesi operasyonlar icra etti. Bu operasyonlarla PKK'nın bölgedeki üsleri ve eğitim kampları imha edildi, PKK teröristleri dağlık alanlara kaçmak zorunda bırakılarak ana ikmal yollarından uzaklaştırıldı. Bu tür sınır ötesi operasyonlara sık sık başvurulmak zorunda kalınmasıyla Irak'ın kuzeyinde sürekli Türk askeri varlığının yer aldığı "de facto" bir güvenlik bölgesi oluşmaya başladı.¹⁵⁹ Böylece PKK tehdidinin kuşatılmasında önemli bir stratejik yapılanma sağlandı. Ancak, 2003 yılındaki Irak Savaşı sonrası ABD desteğini arkalarında bulan bu gruplardan özellikle Barzani ve yandaşları, Türkiye'nin güvenlik endişelerini umursamaz bir tutum izlemeye başladılar. Halen Irak'ın kuzeyinde bulunan ve bölgedeki istikrarsız ortamda kendilerine sığınak bulan 3.000 civarında PKK teröristi, Türkiye için ana güvenlik endişesi olmaya devam etmektedir.

159 Ali L. Karaosmanoğlu, "Experience in Counter-Terrorism: The Relevance of the Classical Strategic Thought", Proceedings of the First International Symposium on the Global Terrorism and International Cooperation, Ankara, March 23-24, 2006, Turkish General Staff, COE-DAT, Ankara, 2008, s.86.

Dönem	PKK
Körfez Savaşı ve Öncesi Dönem (1884-1990)	Bu savaştan önce bitme noktasına gelen PKK, savaş sonrasında Irak'ın kuzeyinde yeniden güçlenmiştir. Saddam'ın saldırıları kullanılarak 'Kürt Sorunu iddiaları' dünya kamuoyuna mal edilmiştir.
Çekiç Güç Dönemi (1991-2002)	36. paralelin kuzeyi Saddam'a yasaklanırken, Çekiç Güç sayesinde PKK'ya korumalı bölge oluşmuş ve Kürt gruplar bağımsız bir devletin temellerini atmıştır.
Irak Savaşı (2003 ve devamı)	Bu savaştan sonra Türkiye kendi coğrafyasına hapsolurken, PKK çok büyük bir serbestlik kazanmış, çok miktarda silah ve malzeme ele geçirmiştir.

Tablo 1: Irak'ın kuzeyi ve PKK

Türkiye, PKK terör örgütünü 1990 ve 1998'de iki kez askeri olarak yok olma aşamasına getirdi. Bunun sırrı Irak'ın kuzeyindeki PKK yuvalarına yapılan operasyonlar yani bataklığın kurutulmasıydı. ABD ise 1990 ve 2003'de Irak'a yönelik başlattığı savaşlarla Irak'ın kuzeyinde PKK'nın iki defa daha doğmasına imkân sağladı. Yaratılan kaos bölgesinde PKK, Saddam'ın bıraktığı silahlarla donandı ve kontrolsüz bırakılan bölgede üsler edindi. Ancak, 2003 yılındaki gelişinde ABD, PKK'nın tekrar yok olmaması için Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine asker sokmasına engel oldu. Bunun için bölgenin istikrarının kendisi için önemi ve Türkiye'ye verilecek istihbarat yalanı uyduruldu. PKK terör örgütü, Tablo 1'de görüleceği gibi her yenilgi sonrası Irak'ın kuzeyinde yaşanan değişimlerle tekrar hayata dönmüştür. Irak'ın kuzeyinde böyle bir oluşumun varlığıyla birlikte bu bölgede üslenen ve Türkiye'nin bütünlüğünü hedef alan bölücü örgüte karşı kararlı ve kesin bir çözüme ilişkin bir askeri harekât beklentisi, ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla ters düştüğü için sekteye uğramıştır. ABD, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yapabileceği karadan geniş çaplı bir operasyon ihtimalini, bugüne kadar istihbarat desteği ve benzeri yöntemlerle sadece PKK'ya yönelik hava harekâtına indirgemiş, Kürt grupları önceliğe alan politikasını sürdürmüştür.

Irak'ın kuzeyindeki yaşam alanı olmadan örgüt varlığını sürdüremez ve bu nedenle ABD tarafından sözde diğer Kürt grupları korumak adına TSK'nın bölgeye girişine ipotek konmuştur. Daha da ileri giderek bir yandan burada fiilen bir Kürt devleti kurulurken Türkiye,

terörü önlemek için önce Kürt gruplara ricacı hale getirilmiş, daha sonra da başlangıçta dolaylı ancak gittikçe daha doğrudan bir şekilde PKK terör örgütüyle görüşmeye ve taviz sürecine zorlanmıştır. ABD'nin sözde PKK'yla mücadele için Türkiye'ye verdiği istihbarat desteği "tavşan kaç-tazı tut" oyunundan başka bir şey değildir. Özet olarak, bölücü terörün yok edilmesi; Irak'ın kuzeyindeki varlığının temizlenmesiyle doğrudan alakalıdır ve Türkiye'nin bu hakkı, ABD aracılığıyla Barzani eşkiyasının insafına bırakılmıştır. Ancak, ne ABD ne de Barzani Türkiye'yi elinde tutmak için PKK kartını elinden çıkarmaya niyetlidir. Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler ve PKK terör örgütünün buradaki varlığı Türkiye-ABD ilişkilerindeki en önemli gündem maddesini oluşturmaktadır. 2003 yılı sonrasında Irak'ın kuzeyinde PKK terör örgütü yeniden canlanırken kayıtsız kalan ABD, bölgede bir Kürt devletinin fiilen kurulmasına da aracı olmuştur. ABD, merkezi yönetimin güvenlik güçlerinin yanında, kuzeyde güvenliği sağlamak üzere Kürt milisleri teşkilatlandırmış, eğitmiş ve teçhiz etmiştir. Böylece ABD sonrası Irak'ta, merkezi yönetimden ayrı olarak, tehditlere karşı korunmuş, kendine müzahir bir Kürt yönetim bölgesinin bulunmasını sağlamaya çalışmıştır. Zaman içinde bu yönetimin bağımsız olmasını da geliştirecek duruma göre talep edebilecektir.¹⁶⁰

ABD'de yapılan yayınlarda, Türkiye'nin Kürdistan'ın kurulmasına ikna olması ve Kerkük gibi hayati önem verdiği hususlara müdahale etmekten vazgeçirilmesi, başarı olarak gösterilmiştir.¹⁶¹ ABD ve Kürt gruplar Türkiye'yi istedikleri gibi ellerinde tutabilmek için terör kartını muhafaza etmek, bunu yaparken de bataklığın kurumaması için Türkiye'yi Irak'ın kuzeyinden uzak tutmak istemektedirler. Kısaca ABD'nin Irak politikasının temeli, Türkiye'nin jandarmalığa ve Kürdistan'ın kurulmasına ikna edilmesidir. Irak'taki PKK varlığı, Türk-Amerikan ilişkilerinin düğüm noktası haline gelmiştir. ABD, Türkiye'nin bölgeye müdahalesinin sağlanan istikrarı tehdit edeceğini iddia etmektedir. Irak'ta federalleşme üzerinden bölünme süreci devam ederken, Ortadoğu'ya ilişkin büyük resimde asıl federal hale getirilmeye çalışılan, ABD tarafından dönüştürülen Türkiye'dir. Türkiye'nin federalleşme süreci, Suriye ve İran üzerinde oynanan senaryolara paralel olarak devam etmektedir. ABD, Irak'ın kuzeyindeki Kürtler üzerinden bölge üzerinde yeni siyasi ve coğrafi düzenlemeler

160 Armağan Kuloğlu, "ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Bunun Türkiye'ye Etkileri", *BÜ-SAM Bülteni*, Aralık 2008.

161 Gwynne Dyer, *After Iraq*, Yale University Press, New Haven and London, 2007, s.24-25; William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s.6.

yapmak, Ortadoğu'da Türkiye'yi de bulaştırdığı çatışma ve kaos ortamı içinden bölgeyi Lübnanlaştırmak istemektedir.

2003-2007 Dönemi Irak'ın Kuzeyi ve PKK Terör Örgütü

Hükümet ilk etkin dış politika hareketini ABD'nin Irak'a müdahalesi nedeniyle, TBMM'ye sunulan 1 Mart Tezkeresi'nin oylanması sırasında gösterdi. ABD heyetiyle yapılan tezkere görüşmeleri sırasında sert tartışmalara yol açan en önemli anlaşmazlık konuları şunlar oldu:¹⁶²

- Türk askerinin Irak'ın kuzeyine girmesi ve harekât şartları,
- Barzani ve Talabani güçlerine ABD tarafından silah ve eğitim verilmesi,
- Türkiye'nin harekât konusunda bilgilendirilmesi,
- Türkiye'de konuşlandırılacak Amerikan birliklerinin hukuki statüsü.

Yapılan görüşmelere göre Irak Savaşı'nda Türkiye istikametinden kullanılacak toplam 61.520 Amerikan askerinin 23.778'i Irak'a geçecek, 37.742'si Türkiye'de kalacaktı. Türkiye tarafında ise toplam 62.000 askerin 31.000'i Irak'ın kuzeyine girecek, 31.000'i geride ihtiyat bekleyecekti. ABD tarafı Türk birliklerinin komutasını da almak istiyor, muhalif Kürt grupları korumayı hedefliyordu. Bu dönemde, Türk tarafının 92 milyar dolar savaş tazminatı istediği Amerikan basınında alaycı karikatürlere konu oldu. ABD'nin teklifi ise 15 milyar dolarlık bir paket içinde 10 milyar kredi, 3 milyar askeri ve ekonomik hibe, 1 milyar petrol ve 1 milyar üslerin yenilenmesi için öngörülmüş, daha sonra bu 6 milyar hibe ve 20 milyarlık kredi şeklinde yükseltilmişti.¹⁶³

Sonuçta ABD'yle "Stratejik Ortaklığın Güçlendirilmesine İlişkin Türkiye-ABD Ortak Ekonomik Beyanı" çerçevesinde 25 Şubat 2003 günü bir antlaşma imzalanmış ve ABD yönetimi,

- Askeri üsler ve altyapı için 250 milyon dolarlık harcama,
- 4 milyar dolarlık ekonomik hibe yardımı,
- 34 milyar dolarlık dört yılı ödemesiz 15 yıl vadeli kredi,
- Türk ordusunun modernizasyonu için 2 milyar dolar hibe yardımı yapmayı,

162 Deniz Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.28-29.

163 Aylin Güney, "An Anatomy of the Transformation of the U.S. Turkish Alliance: From the Cold War to War on Iraq", *Turkish Studies*, c.6, no. 3, September 2005, s.349.

Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi çerçevesinde Türkiye'den ithal edilecek bazı ürünlere gümrük muafiyeti sağlamayı, Kongre'den acil ulusal güvenlik önlemi olarak ürün sınırlaması yapılmadan Türkiye'de "nitelikli sanayi bölgeleri" kurulmasına izin vermesini istemeyi,

Tekstil ürünlerine uygulanan kotanın kaldırılması için gerekli idari önlemleri almayı,

İki ülke arasında enerji, turizm, yatırım ve ticareti güçlendirmeyi,

Türkiye'ye bir yıl içinde 1 milyar dolarlık petrol hibe edilmesini kabul etmiştir.¹⁶⁴

Tezkere Meclis'teki oylama sonrası reddedildi. Bu karar, Türk hava sahasını, liman ve topraklarını ve en önemlisi İncirlik Hava Üssü'nü kullanamayan ABD tarafında büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Karar her ne kadar siyasi olsa da fatura Türk genelkurmayına kesildi. Bu olay daha sonra ABD'nin misillemesine neden oldu ve çuval olayıyla beraber Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki mevcudiyeti büyük ölçüde son buldu. Böylece Irak'ın kuzeyinde Barzani'nin istediği gibi at oynatmasının önü açıldı. Tezkerenin reddedilmesinden sonra Irak'ın kuzeyinde tüm Kürt kartlarını oynamakta serbest hale gelen ABD, sadece Kürdistan projesi için Kürt gruplarla değil, PKK ve İran'a karşı da PEJAK'ı fütursuzca desteklemeye başladı. Bu destekle birlikte PKK teşkilatlanmasını, mali ve lojistik destek durumunu, insan kaynaklarını, eğitimini ikame ederek tekrar toparlanmaya başladı. Ayrıca bu süreçte birçok eylem planlama, icra etme ve sonrasında tekrar güvenli bir bölgeye çekilebilme imkânına kavuştu. 1 Mart Tezkeresi'nin reddiyle beraber, ABD, Irak'ın kuzeyini kontrol etme görevini Kürt gruplara verdi. 2003 Mart'ında Amerikan ordusunun Irak'ı işgali PKK terör örgütünün yeniden canlanması ve bugünkü yoğunluğa ulaşmasında başlangıç dönemini temsil etmiştir.¹⁶⁵

Çuval olayı, 4 Temmuz 2003 günü Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye'de ABD 173. Hava İndirme Tugayı'na bağlı 150 kadar askeri personelin, Bağdat'la önceden yapılmış antlaşma uyarınca orada konuşlanmış Türk Özel Kuvvetleri'nin karargâhını basarak 11 Türk askerinin başlarına çuval geçirme, prangalama ve kelepçeleme suretiyle gözaltına alınmasıdır. İki ordunun mensuplarını tarihte ilk

164 Bölükbaşı, *age*, s.74.

165 Ümit Özdağ, *PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.45.

kez karşı karşıya getiren bu olay iki ülke ilişkilerinde önemli kırılma noktalarından biri oldu. Amerikan tarafının gerekçesi, Türk tarafının Kerkük Valisi'ne suikast hazırlığı içinde olduğuydu. Ancak, Türk tarafı bunu reddetti. Amerikan operasyonu sırasında Barzani elemanlarının kılavuzluk yapması ve Amerikalı askerlerin yanında operasyona katılması bu girişimin arkasındaki provokasyonun adresini göstermektedir. İki ülke arasında 48 saat süren bir telefon trafiği sonucunda askerlerimiz serbest kalmışsa da iki ülke ilişkileri bu dönemde uzun süre derin bir şekilde sarsılmıştır. Böyle bir dönemde, Dışişleri Bakanı Gül'ün ordunun baskısına rağmen ABD gezisini iptal etmemesinin, Amerikalı yetkilileri çok memnun ettiği Wikileaks belgelerine yansdı.¹⁶⁶ Tezkerenin reddi sadece Kürt grupları değil PKK'yı da oldukça rahatlatmıştı. 2003-2006 arasındaki PKK'nın siyasetleşmesinin önünün açılmasıyla ilgili siyasi gelişmelerin başlangıç noktası Irak Savaşı'dır.

Yaklaşan Irak Savaşı nedeniyle Türkiye'den korkan PKK kalıntıları, 12 Şubat 2003'de Türkiye'ye karşı "Meşru Savunma Savaşı" ilan etmişti. PKK'nın yeni stratejisi; fedai eylemler yapılması, özel kuvvetler oluşturulması ve Türk güvenlik güçlerine misilleme eylemleri yapılmasıydı.¹⁶⁷ 2003 yılında PKK eylem sayısı, 2002'nin iki katına çıktı, şehit sayısı 2002'de 6 iken, 2003'de 21'e yükseldi. Bu eylemlerin çoğu Saddam'ın ordusundan ele geçen mayın ve bomba sistemleri kullanılarak 6-7 kişilik dağ kadrolarıyla yapılmıştı. 2004 ilkbahar ve yazında PKK eylemlerindeki artış hızlandı ve şehit sayısı 73'e çıktı. Artan saldırılar karşısında ekonomik ambargo amacıyla Habur Sınır Kapısı'nın kapatılması kararı alınmış, ancak müttefikimiz ABD tarafından onaylanmadığı için uygulanmamıştır.¹⁶⁸ Kasım 2005'te ise Şemdinli'de bir PKK'lıya ait kitapçıya atılan el bombasının patlatılmasından sonra TSK'ya yönelik bir psikolojik savaş başlatıldı. 2005 yazında Türkiye'deki terör eylemlerinde hızlı bir artış yaşanırken, PKK militanlarının sayısı Türkiye içinde 1.800-1.900, Irak'ın kuzeyinde 2.800-3.100'e ulaştı. 2006 ilkbaharından başlayarak PKK teröründe sert bir artış görüldü. 2006 yılında PKK eylemleri sonucu asker şehit sayısı 121'e yükseldi. Ancak, PKK'yla çatışmalarda şehitler verilirken karşı tarafa da önemli kayıplar verdiriliyordu.

166 "Çuval Olayı'nın Perde Arkası WikiLeaks'te", ntvmsnbc, 4 Nisan 2011 erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25199211/>

167 Emin Demirel, *Geçmişten Günümüze PKK ve Ayaklanmalar*, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s.330-331.

168 "Habur'u Kapatmak İyi Bir Fikir Değil", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 2007.

ABD, Türkiye'nin önemli tehdit algılamalarından olan PKK bölücü terör örgütüyle sınır ötesindeki mücadelesine, Büyük Pazarlık'ın yapıldığı 5 Kasım 2007 tarihindeki Erdoğan-Bush görüşmesinden sonra, Irak'ın kuzeyindeki yerel yönetimi kabullenmesi ve onunla iletişim kurması, iyi ilişkiler oluşturmaya ve muhatap olarak kabul etmesi karşılığında müsaade etmiş ve yardımcı olmaya başlamıştır. Yeni ABD yönetimi de önceki yönetimin son zamanlardaki politikası yönünde davranış göstermiş ve Irak'ın kuzeyindeki yerel yönetimle başlayan diyalogun devam ettirilmesi ve güçlendirilmesini dayatan bir yaklaşım içinde olmuştur. Böylece bölücü terörden daha tehlikeli olan siyaset yoluyla bölücülük başlatılmıştır. Obama'nın Türkiye ziyaretinde ifade edilen Kürtçe TV'nin açılması, eğitim dahil Kürtlere tanınan hakların artırılması gibi beklentiler zaten terör örgütünün talepleri idi ve bölücülüğe hizmet etti. ABD, Irak'ın kuzeyindeki yönetimle ilişkilerimizi geliştirme, tehdit olarak algılamamıza engel olma, bu yapıya hamilik yapma ve Kürtlerin yaşam sahasının olgunlaştırılması talepleri, mevcut iktidar gizli pazarlıklarla ikna edilerek hayata geçmiştir.

ABD'nin Türkiye'yi Barzani ve PKK'yla Görüşmeye Zorlaması

2002 yılı sonunda kurulan ilk AKP hükümeti, gerek PKK terörüyle mücadelede gerekse Irak'ın kuzeyiyle ilgili süregelen politikalarda 2006 yılına kadar çok önemli bir değişiklik yapmamıştı. AKP, 2007'de yapılan ikinci dönem seçimlerine kadar ağırlığını AB'yle uyum çalışmaları ve ABD'yle arayı düzeltme faaliyetlerine vermişti. AKP'nin PKK ve Öcalan'la ilk teması, görev süresini tam dört kez uzattığı MİT Müsteşarı Emre Taner üzerinden 2005 yılında kuruldu. Kürt meselesini Musa Anter'den öğrendiğini açıklayan Emre Taner, Başbakan Erdoğan'ı "terörle mücadelede askeri olarak başarısız olunduğu" yanılgısına götüren kişiydi. Öcalan, ilk temasta, henüz Müsteşar Yardımcısı olan Taner'den dağdakilere mesaj gönderme imkânı talep etti. Taner, 20 Ekim 2005'te Mesut Barzani'yle görüştü. Barzani'nin, Taner üzerinden Türkiye'den talepleri şunlardı:¹⁶⁹

"Türkiye, Irak'ın kuzeyindeki oluşumu tanımalı; Irak'ın kuzeyi ve Türkiye'deki Kürtlere çifte vatandaşlık vermeli; ekonomik ilişkileri geliştirmeli, kurulacak askeri okullarda Türk uzmanlar görev yapmalı..."

169 Mehmet Ali Güller, *ABD'nin Neo-Osmanlı Projesi Büyük Kürdistan*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.145.

Resim 32: Angelina Jolie, Irak'ın kuzeyinde Neçirvan Barzani'yle

2006 yılından sonraki gelişmeler iktidarın önce Irak'ın kuzeyindeki Kürt yönetim bölgesi daha sonra dolaylı olarak terör örgütü temsilcilerini muhatap almaya başladığı "terörle müzakere süreci" dönemi denilen köklü bir politika değişikliğini temsil etmiştir. Hükümet, terörle müzakere politikasını üçlü saç ayağına oturtmuştur:¹⁷⁰

1. ABD, Irak ve Irak'ın kuzeyiyle sürdürülen "üçlü" gibi gözükken aslında "dörtlü" olan görüşme süreci.
2. Öcalan/PKK/DTP'yle dolaylı/dolaysız temas zemini.
3. Kürt (demokratik) açılım paketi.

Irak, 2005 yılında Amerikan askerlerinin yazdığı Anayasa'yla birlikte de facto olarak Araplar ve Kürtler arasında ikiye bölünmüş bir ülke konumunu devam ettirmektedir. Amerikalılar 2011'de ülkeden çıkarken yönetimin Şii Maliki'ye bırakılması, İran'ın zaferi ya da ABD'nin süregelen kaybettiği savaşları zafer gibi gösterme refleksi idi. ABD'nin Irak'taki en önemli çıkarı olarak kuzeydeki petrol bölgeleri seçildi. Buradaki doğal müttefikleri Kürtler de bu çıkarların gönüllü bekçileri oldu. Nitekim Irak nüfusunun %15-20'sine sahip olmalarına rağmen, yeni Anayasa'yla egemenliğin (cumhurbaşkanlığı, dışişleri bakanlığı ve pek çok önemli mevki) %50'sine sahip olan Kürtler, kuzey bölgede Kürt Bölgesi Yönetimi'yle (KBY) kendi ege-

170 Özdağ, *Türk Ordusu PKK'yı Nasıl Yendi? Türkiye PKK'ya Nasıl Teslim Oluyor?*, s.251.

menlik alanlarını da oluşturdular.¹⁷¹ Bu bölgede gümrük, kaçakçılık vs. gibi yollar dışında Irak petrolünden %17'lik pay alan Barzani ailesi, Bağdat'taki Başbakan Maliki'nin merkezi hükümetinden yılda 20 milyar dolar yardım almaktadır. Irak'ın kuzeyindeki 5,5 milyon nüfusa sahip KBY'yi yöneten buradaki hükümet ya da başbakan değil Barzani ailesi ve onlara yakın olan nüfuzlu kişilerdir. Irak'ın kuzeyinde oluşturulan dengenin bir tarafında ABD'nin verdiği para, diğer tarafındaysa onun zorlayıcı etkisi yani gücü vardır. ABD'nin bölgedeki STK'ları paranın mümkün olduğu kadar herkese ve adaletli dağıtılmasına yardım etmektedir.¹⁷²

Irak'ın işgalini müteakip Amerikalılar süratle kendileri için güvenli buldukları kuzeyde petrol aramaya başladılar. Kısa sürede biri Süleymaniye'ye yakın Taq Taq bölgesi, diğeri Erbil'e 25-30 km mesafedeki Harir bölgesi olmak üzere iki yerde yeni petrol yatakları bularak kendi şirketleriyle petrole el koydular. Aşiretlerin elinden topraklarını aldılar. Buralardan çıkan petrolün %70'i ABD'ye gidiyor ve 3.000 askeri ölmesine rağmen ABD, bugün Turgut Özal'ın deyişiyle "bir koyup, yedi alıyor". Ancak, bölgede daha keşfedilmemiş pek çok petrol yatağı olduğu biliniyor. Barzani'nin yaptığı hesaba göre, 2025 yılına doğru kendi petrol geliri 100 milyar dolara ulaşacaktır. ABD ve Barzani arasındaki bu çıkar ilişkisi buradaki dengenin özeti-dir. Bu nedenle, Süleymaniye'de Barzani'nin yolsuzluklarına yönelik olarak yapılan gösteriler süratle sindirildi. Irak'ın kuzeyinde aradığı istikrarı Barzani'yle bulan ABD için PKK kartı asla vazgeçilmeyecek bir koz olmaya devam etmektedir. ABD, Irak'ın kuzeyinde çok taraflı oynamaktadır. ABD'nin verdiği istihbarat pratikte pek işe yaramamaktadır. Türkiye'nin arşiv istihbaratına değil operasyonel istihbarata ihtiyacı vardır. Bu istihbaratı bize verdiğinde de Uludere faciası olmuştur. İşin asıl önemli olan kısmı ise bu tür istihbaratla ve Hava Kuvvetleri kullanılarak PKK'nın yok edilemeyeceği gerçeğidir. Kandil'den Süleymaniye'ye kadar gelen İran-Irak arasındaki boğaz, pek çok yan koridorla kesilmekte ve hava taarruzlarını önceden haber alan terör örgütü unsurları bu koridorlara saklanarak, korunmaktadır. PKK'nın yönetici kadrosu ise Erbil'de Barzani'nin gösterdiği evlerde yaşamaktadır.

171 Irak ile ilgili tüm gelişmeler için bkz. Sait Yılmaz, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2010.

172 Sait Yılmaz, "Irak'ın Kuzeyinde Bugün", ulusalkanal.com.tr, 26 Ağustos 2013, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.ulusalkanal.com.tr/irakin-kuzeyinde-bugun-makale,1496.html>

Ankara'daki ABD Karargâhı olarak bilinen ve Irak'ın kuzeyindeki insansız hava araçlarından alınan görüntülerin aktarıldığı Savunma İşbirliği Ofisi (ODC) Başkanlığı, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği nezdinde faaliyet göstermektedir. ABD Büyükelçiliği'ne bağlı ODC, bünyesinde faaliyete sokulan "gerçek zamanlı istihbarat merkezi", Türk tarafına hedefleri göstermekte, harekete geçip geçmemeye ise Türk tarafı karar vermektedir.¹⁷³ Bu istihbarat uydu istihbaratı yanında insansız hava araçlarından gelen bilgilerle oluşturulmaktadır. 1947 yılından beri Türkiye'de bulunan ofisin, TSK'nın yanı sıra Amerikan istihbarat örgütleriyle de organik bağı bulunmaktadır. ABD'nin Ankara'yla anlık istihbarat paylaşımı için İncirlik'e konuşlandığı dört adet İHA'nın görev yaptığı "Göçebe Gölge" (Nomad Shadow) operasyonu; ABD Hava Kuvvetleri'nin yanı sıra Battlespace Flight Services adlı özel güvenlik şirketinden gelen personelle kurulan 30-40 kişilik kadroyla yönetilmektedir.¹⁷⁴ Uludere gibi bir trajediye karşın eski bir ABD yetkilisi, Göçebe Gölge'nin genel anlamda başarılı olduğunu, Türklerin sınır ötesi harekâtını engellemekte son derece etkili olduğunu söyledi. Amerikalı analistler, kaydedilen videoyu Ankara'da bulunan ABD-Türkiye ortak istihbarat merkezine (füzyon hücre) göndermeden önce izleyip değerlendirmektedir. Böylece istihbarat anlık değil, genelde en az 15-20 dakikalık bir gecikmeyle gelmektedir.

Demokratik Açılım, KCK ve Oslo Görüşmeleri

ABD, Temmuz 2006'da terörün tırmanması üzerine, önce Türkiye'de yükselen tansiyonu düşürmek, Türkiye'nin yapabileceği bir sınır ötesi operasyonu sınırlayabilmek, Türkiye'nin kendi güvenliği için alabileceği diğer önlemleri kontrol altında tutabilmek ve zaman kazanmak amacıyla "Terörle Mücadele Özel Temsilciliği" müessesesinin oluşturulması konusunu gündeme getirmiştir. Ancak bu oluşum bir sonuç vermemiş, 30 Eylül 2007'de ABD-Türkiye terör koordinatörlüğü ortadan kalkmıştır. PKK'nın tırmanan eylemleri Ekim 2007 ayı içinde tahammül edilemeyecek sınırlara ulaşmış, Türk hükümeti, toplumun terör konusundaki tepkileri ve sınır ötesi operasyon yapma zarureti karşısında tepki göstermek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sınır ötesinde operasyon yapmasına imkân sağlayacak olan tezkereyi Meclis'e sevk etmiş ve gerekli yetkiyi almıştır. Ancak bu yetki, çeşitli çekingenliklerden dolayı hemen

173 *The Washington Post*'tan akt. *Milliyet*, 19 Aralık 2007.

174 Craig Whitlock, "U.S. Military Drone Surveillance is Expanding to Hot Spots Beyond Declared Combat Zones", *The Washington Post*, 20 July 2013.

kullanılmamış, 5 Kasım 2007 tarihinde ABD Başkanı'yla yapılan görüşmelerden sonra, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine sınır ötesi hareket yapmasına ABD tarafından sınırlı da olsa izin verilmiştir. Irak'ın kuzeyine henüz giremeyen Türk güvenlik güçleri Mayıs 2007'de Şırnak bölgesinde sızmaları önlemek için 20.000 askerin katıldığı bir operasyon düzenledi. PKK'nın 2007 yılında düzenlediği eylemlerde 118 Türk askeri hayatını kaybetti. Dağlica saldırısını TSK'nın 21-29 Şubat 2008 tarihlerindeki Irak'ın kuzeyine beş yıl sonra yaptığı ilk sınır ötesi hareket olan Güneş Operasyonu izledi.¹⁷⁵

2007 yılına gelindiğinde devletin siyasi organlarının terörle mücadelede mantığı şuydu; mücadelede başarılı olamadık, el sıkışalım. Bu değerlendirmeyi başından beri Başbakan'a dayatan, Habur'un da başmimarı Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay ve Başbakan'ın Kürtçü danışmanı Mücahit Aslan oldu. Öte yandan terörle müzakereyi dayatan "hakem devlet", ABD idi, onu İngiltere ve Norveç izledi. Democratic Process Institute gibi İngiliz istihbaratının uzantısı olan bir araştırma merkezi Kürt Sorunu'na çözüm dayatma ve müzakere sürecini ilerletme gibi bir misyon edindi. 19 Kasım 2008'de ABD-Türkiye-Irak arasında üçlü komisyon kuruldu ve Irak'ın kuzeyindeki yönetimin de buna katılması kararlaştırıldı.¹⁷⁶ Türkiye tarafında olayların akışında TSK devre dışı bırakılmış, Dışişleri ve MİT etkisini artırmıştı. TSK'yla sağlanan alan hâkimiyeti kaybedilirken, meydana boş bulan PKK, daha fazla koparmak için eylemlerini artırmış, şehirlerde de patlayıcı eylemlerine başlamıştı. Dışişleri Bakanlığı, MİT, İçişleri Bakanlığı'nın etkin olduğu kurgu, politika yürütmeyi üstlendi. Ankara ile Irak'ın kuzeyi arasındaki ilişkiler yoğunlaştı. Dışişleri Bakanlığı'ndan Murat Özçelik ve Ertuğrul Apakan'ın Aralık 2008'de ABD'ye yaptığı ziyarette, PKK'yla mücadelede Irak'ın kuzeyiyle yapılacak işbirliğinin detayları üzerinde anlaşma sağlandı. Buna göre silah bırakan PKK'lılara Türkiye'ye dönme hakkı verilecekti. Ocak 2009'da Kırmançça TRT 6 yayına başladı.

Mart 2009'da İçişleri Bakanlığı, Kürt Açılımı için ön hazırlığa başladı. Yabancı think-tank merkezleri ve Oslo görüşmeleri açılıma hizmet etti. 8 Ağustos 2009'da Başbakan Erdoğan, Ahmet Türk başkanlığındaki DTP heyetini TBMM'de kabul ederek sözde açılımı başlatmıştır. 17 Ekim 2009 tarihinde Habur'dan giriş yapan PKK'lılar, Habur'a getirilen savcılar tarafından sorgulanmış, "Öcalan'ın emriyle geldik ve pişman değiliz" dedikleri halde serbest bırakılmışlardır.¹⁷⁷ Habur

175 Cüneyt Ülsever, "Ergenekon ve Aktütün", *Hürriyet*, 23 Ekim 2008.

176 Murat Yetkin, "Kürt Meselesinde Sıcak Gelişmeler", *Radikal*, 24 Aralık 2008.

177 "Krizi Sulh Ceza Hâkimi Çözmüş", *Milliyet*, 22 Ekim 2009.

Resim 33: BDP Heyeti yol kesen PKK'lılarla

girişleri hükümet için fiyasko, Öcalan için muazzam bir propaganda aracı olmuş, onbinlerce PKK sempatzanı Habur'dan Diyarbakır'a kadar yollara dökülerek törenler düzenlemiştir. MİT, başından beri devlet içinde süreci yönetti, temel aktördü ve her şeyden haberi vardı. MİT'in sürece dahil olması yeni müsteşar Hakan Fidan'dan önce başlamıştı. MİT'e göre örgütün silahsızlandırılması KCK'yla sağlanacak, Kürtleri demokratik özerkliğe götürecek KCK silahsız büyütülecekti. Mayıs 2007'de kurulan KCK (Kürdistan Halklar Topluluğu), örgütü bir devlet sistemi gibi yapılandırma amacı taşıyan ve sadece Türkiye'dekileri değil tüm Kürtleri ve bölgede yaşayan "diğer azınlıklar"la birlikte Büyük Kürdistan'ı hedefleyen bir sözleşmeydi.

2011 yılına kadar KCK adı resmi raporlara bile sokulmadı. Bölgeye demokratik özerklik verilmesi için KCK yapılanmasına göz yumuldu, hatta içinde yer alındı.¹⁷⁸ KCK, en küçük damarlara kadar yapılanmaya başladı. Böylece İmralı'daki Öcalan'ın yol haritası uygulamaya kondu. Oslo görüşmeleri başladı. KCK yapılanması etkili oldu, psikolojik alan hâkimiyeti terör örgütüne geçti. KCK'nın etkin duruma geçmesiyle dağda 5.200 PKK'lı varken, 2009-2010 yılında 2.340 kişi daha katıldı. Devletin askeri ve diğer güvenlik güçleriyle operasyonlardan fiilen çekilmesiyle meydan KCK'ye bırakıldı. Bu örgütlenmeyle seçim sürecine müdahale edildi. Terör örgütü ideolojisi çerçevesinde kadrolar yetiştirilmesi ve böylece yeni bir toplum inşa edilmesi amacıyla bizzat Öcalan'ın talimatları çerçevesinde Siyaset Akademileri kuruldu. Akademi programının içeriği PKK kamplarında örgüt mensupla-

178 Mehmet Özcan, *Terörün Matruşkası KCK*, Hayat Yayınları, Ankara, 2012, s.45.

rına ideolojik eğitimle aynıydı. Yani Siyaset Akademisi'nin asıl işlevi PKK'ya kadro (gerilla) yetiştirmektir ve bunun için bu sefer BDP binaları kullanılıyordu. Kısaca akademiler, PKK'nın askerlik şubesi idi. Türkiye'nin terörle müzakere sürecinde Eylül 2010 ayı içinde yoğun bir diyalog trafiği yaşandı.

MİT Müsteşarı Hakan Fidan Ağustos ayında sessizce İmralı'ya giderek, PKK elebaşı Öcalan'la görüştü.¹⁷⁹ Öcalan'la, 56'sı pazarlıkların yoğun olduğu Mart 2010-Kasım 2011 arası yani Oslo görüşmelerinin yoğun olduğu dönemde olmak üzere 346 görüşme yapıldı. Oslo görüşmelerinde ise terör örgütüne dört şey vaat ediliyordu:

Öcalan'ın salıverilmesi,

Özerk bölge ilan edilmesi,

Dağdaki teröristlere özerk bölgede polis olma imkanı verilmesi,

Bölgeye BM gözetimi.

Ancak, KCK kendini silahtan arındırmadı, terör olayları artarak devam etti. Vaat edilenlerin gerçekleşmediği iddia edilerek, terör örgütü tarafından seçimlere kadar ilan edilen "eylemsizlik" süreci iptal edildi. 27 Ekim 2011'de Öcalan'ın talimatıyla "Devrimci Halk Savaşı" adı verilen ayaklanma stratejisi uygulanmaya başladı. Bu dönemde TSK operasyon yapmakta serbest kalınca kısa sürede etkili sonuçlar almaya başladı. 2010 yılında görüşmeler kesintiye uğradıktan sonraki geçen iki senede örgüt Türk Silahlı Kuvvetleri ve polisin tekrar operasyonlara başlamasıyla birlikte yaklaşık 2.500 militanını kaybetti.¹⁸⁰ Örgüt eylemsizlik nedeniyle tekrar yok olmaya yüz tuttu. Aralık 2012'de Türk Hava Kuvvetleri Irak'ın kuzeyinde ABD'nin haberi olmadan bir hedefi bombalayıp 12-13 kadar PKK üst düzey sorumlusunu öldürünce ABD, sert bir şekilde bu istihbaratın nereden alındığını sordu. Muhtemelen içlerinde PKK'yla görüşmeler yapan Amerikalılar vardı. 2011 yılında hükümetin terörle mücadele konusunda strateji değişikliğine gitmesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yeni dönem terörle mücadelede dördüncü dönemi temsil etmekteydi. Olayların arkasında hep ABD yol haritaları ve danışmanları vardı. Erdoğan'ı iktidara hazırlayan isimlerden biri olan Amerika'nın eski Anka-

179 "4 Koldan PKK'yı Bitirme Planı", *Hürriyet*, 29 Eylül 2010.

180 Murat Karayılan, Hasan Cemal ile mülakatında; "Sizinle en son 25 Haziran 2011'de yine Kandil'de görüşmüştük. Bugün yapılmakta olanlar eğer 2011'de yapılmış olsaydı bu iki yıl içinde 3 bin kişi ölmezdi" demektedir. İki yılda Türkiye tarafından sivil, asker, polis zayıatı 500 civarında olduğuna göre örgüt tarafından 2.500 zayıat verildiği ortaya çıkmaktadır. "Murat Karayılan ile Kandil'de 5,5 Saat", *Milliyet*, 25 Nisan 2013.

ra Büyükelçisi Morton Abramowitz, AKP'nin son Kürt açılımıyla ilgili değerlendirmesinde, "Türkiye'deki Kürt Sorunu artık Amerika'nın da sorunu, 2013 yılı Erdoğan için kritik bir yıl olacak" ifadesini kullanmaktaydı.¹⁸¹

Özetle, 2003 yılından beri PKK talepleri ABD ve AB tarafından Türkiye ikna edilerek ve yol haritaları dayatılarak sağlanmaya başlandı. 2003 ile 2007 yılları arasındaki dönemde büyük planın Irak'ın kuzeyindeki ilk safhası tamamlandı. 2007'den sonra ise planın Türkiye'deki demokratik özerklik bölümü için düğmeye basıldı. KCK yapılanması Büyük Kürdistan projesinin yasama, yürütme ve yargı boyutlarıyla legal yapılanması olacaktı. Ancak, Oslo görüşmelerinden sonra Türkiye'deki iç dinamiklerin hazır hale getirilememesi, süreci sekteye uğrattı. KCK'nın sadece üçte birinin tutuklanmasıyla illegal yapısı çöktü ve şehirlerde etkinliği önemli ölçüde kırıldı. Ancak ABD ve İngiltere oyunun arkasındaydı ve örgütle tekrar görüşme, örgüte karşı eylemsizlik, KCK'lıların ve terör örgütü elemanlarının dışarıya çıkması için yapılan baskıları terör örgütünün ve siyasi uzantılarının tehdit çılgınlıkları izledi. Bugün ise "barışçı çözüm" adı altında Türkiye'nin çözülmesine yönelik çalışmalar yeni yol haritası üzerinden yeni Anayasa çalışmaları içinde bir pazarlıkla yürütülmektedir. Geline yeni aşamada AKP hükümeti, ABD ve PKK/BDP baskısı ile Türk kamuoyu hassasiyeti arasında köşeye sıkışmıştır. 2010'da olduğu gibi bir kez daha seçimlere kadar zaman kazanmaya çalışmaktadır. Gündemde "Demokratikleşme Paketi" görüntüsü arkasında PKK terör örgütüne verilecek yeni tavizler vardır.

4.2. ABD'NİN GÜNEYDOĞU ANADOLU MERAKI VE ÖRTÜLÜ FAALİYETLERİ

ABD Büyükelçilikleri ve Konsolosluklarının Faaliyetleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Ortadoğu'nun Türkiye ayağında Çekiç Güç'ün Türkiye'ye yerleştirilmesi, PKK ve Irak'ın kuzeyiyle ilgili Amerikan koşullarının dayatılması, Türkiye'de askerlerin süreçten tasfiye edilmesi gibi kritik operasyonları çeşitli Amerikalı diplomatlar üstlendi. Bunlar arasında öncelikli olarak Morton Abramowitz, Mark Grossman, Mark Parris, Robert Pearson, Eric Edelman, Ross Wilson, Elizabeth Shelton, Walter Scott Read, Eric Green,

181 Morton Abramowitz, "Erdoğan's Kurdish Issues", *The National Interest*, 28 January 2013.

Nicholas Kass, Joseph Pennington gibi isimleri sayabiliriz.¹⁸² Adana Konsolosluğu, CIA'nın önemli bir istasyonu olarak pek çok istihbarat örgütünün kesiştiği noktada, Ortadoğu'ya yönelik operasyonların koordine edildiği ya da işbirliği yapıldığı bir konumdadır. Konsolosluk aynı zamanda Kürtçü partilerin belediyeleri, İnsan Hakları Dernekleri, KADER vakfı gibi sivil toplum örgütleriyle bir araya gelip politika belirleyen diplomatların yuvalandığı yerdir.¹⁸³ Son yıllarda Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda ikinci bir iktidar yaratarak, federasyona geçiş için gerekli sivil altyapıyı yani Kürt Devleti'nin kurulmasını kurgulamada olağanüstü bir başarı sağlamıştır. Bununla da kalmayıp, bu yapının Irak'ın kuzeyindeki Barzani yönetimiyle entegrasyonu için gerekli tüm süreçler oluşturulmuştur.

ABD büyükelçilik ve konsolosluklarındaki siyasi birim sorumluları genellikle istihbarat faaliyeti yürütür. Ancak, bu görev sadece bilgi toplamak anlamına gelmez, psikolojik operasyonları da içerir. Kamuoyunu ABD çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için çeşitli yazar ve haberler kullanılır. ABD'li diplomatların Güneydoğu Anadolu sevdası, özellikle Elizabeth Shelton döneminde artmaya başlamış, CIA ajanı olduğunun ortaya çıkması ve 1997 yılında Yeniköy'de yalı komşusu olan Tansu Çiller'le iş bağlantılarının Meclis'te bir soru önergesiyle gündeme gelmesi üzerine Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştı. Shelton, sık sık Güneydoğu Anadolu'da iş adamlarıyla bir araya gelerek, bölgenin Irak'ın kuzeyiyle entegrasyonu ve GAP'la ilgili raporlar hazırlıyordu. Refahiyol iktidarı döneminde on belediye başkanı Amerika'ya davet edilerek eyalet sistemi ve federal yapı hakkında bilgilendirildi.¹⁸⁴ Shelton, Türkiye'den sonra Bakü'ye büyükelçi atandı. Bölge için raporlarda kullanılan ifade "Güney Kürdistan"dı ve Türk-Amerikan İş Konseyi'yle işbirliği yapılıyordu.¹⁸⁵ Konu GAP olunca işin içinde İsrail'de yer alıyor ve 2006 yılında New York Devlet Üniversitesi (State University of New York-SUNY) ve Dışişleri Bakanlığı'ndan pek çok uzman bölgede incelemeler yapıyordu.

Shelton'dan görevi alan Mark Parris, Tayyip Erdoğan'ın cezasının DGM'de kesinleşmesinden sonra İstanbul Konsolosu Carolyn Huggins'i Erdoğan'ın yanına göndererek "arkasındayız" mesajı veriyordu. Parris, 29 Mayıs 2000'de Van, Hakkâri, Şırnak ve Batman'ı kapsayan dört günlük bir geziye çıktı. Parris'in niyetinin Irak'ın kuzeyi

182 Bozkurt, *age*, s.45.

183 Hasan Demir, "CIA Ajanı Green ve Türk Çocuğu İbrahim", *Yeniçağ*, 28 Mart 2007.

184 *Hürriyet*, 20 Temmuz 1997.

185 Bozkurt, *age*, s.181-183.

ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni daha yakından takip etmek için Diyarbakır'da yeni bir konsolosluk açmak olduğu anlaşıldı. Parris, bunun için "ticaret ve yatırım olanaklarını artırmak" bahanesi altında Güneydoğu Sanayici ve İş Adamları Derneği'yle (GÜNSİAD) Diyarbakır'da bir "İş Merkezi Ofisi" kurulmasına çalıştı, ama Ankara onay vermedi. Van Ticaret Sanayi Odası'nda da konuşma yapan Parris, "Bir yıl önce böyle bir gezi yapılamazdı. Teröre karşı mücadelesinde Türkiye'yi sürekli destekleyen ABD, normalleşme sürecine de destek olmak istiyor" demekteydi.¹⁸⁶ Parris, bir gazeteye verdiği röportajda şunları söylüyordu:¹⁸⁷

"Türkiye, AB tam üyeliğine yöneldikçe, ordunun Türkiye'nin tarihinin bundan sonraki bölümündeki uygun rolünün ne olması gerektiği konusundaki bir tartışma da beraberinde gelecektir. Bu tartışmanın toplumda, ordunun içinde ve Milli Güvenlik Kurulu bünyesinde sürdüğünü biliyorum."

Mark Parris'in yerine 2002'de büyükelçi olan Robert Pearson dönemindeyse ABD'nin marifetleri oldukça arttı. Yaşanan iki ekonomik kriz sonrası Kemal Derviş Türkiye'ye getirildi. Enis Öksüz ve Abdulhaluk Çay gibi Bakanlar ABD'nin işine gelmeyen uygulamaları nedeniyle istifa ettirildi. DSP parçalandı ve erken seçime gidilerek, AKP iktidara getirildi. 1 Mart Tezkeresi'nin ardından ABD'li diplomatların terör örgütüyle temasları arttı ve Süleymaniye'de Türk askerlerinin kafasına çuval geçirildi. Çuval olayından sonra ABD'nin Kürdistan planlarını hayata geçirmesinin gündemde olduğu bir dönemde Eric Edelman, 22 Temmuz 2003 tarihinde Büyükelçi olmuştu. O tarihte İran'a gitmekte olan Başbakan Erdoğan'a ilk uyarısı "gitme" demek oldu. Edelman'la birlikte Türkiye-ABD ilişkileri daha da kötüye gitmeye, Türkiye ateş çemberi içinde kalmaya başladı. Bir yandan PKK terörü hortlatılmış, diğer yandan İstanbul'da El Kaide saldırıları başlamıştı. Fener Rum Patriği, ABD Büyükelçiliği tarafından "Ekümenik Patrik" ilan edildi. Misyonerlik faaliyetleri artırıldı. Kürtçe İnciller ve Tevratlar basılarak, Kürt devleti projesi ile misyonerlik çalışmaları paralel hale getirildi. 1990 yılında Hristiyan olup, misyonerliğe başlayan Ahmet Güvener tarafından Diyarbakır Protestan Kilisesi kuruldu. Osman Baydemir, ABD'de yaklaşık bir yıl "kent yönetimi, şehircilik" eğitimi gördükten sonra gelip, Diyarbakır Belediye Başkanı seçildi.¹⁸⁸

186 Age, s.191.

187 Hürriyet, 24 Ağustos 2000.

188 Bozkurt, age, s.263.

Edelman'ın medyada istenmeyen adam ilan edilmesinden sonra 2005 yılında yerine atanan Ross Wilson, PKK'ya karşı sınır ötesi harekâtı önleme çabalarıyla öne çıktı. 11 Aralık 2005 tarihinde Ankara'ya gelen CIA Başkanı Porter Gross ziyaretinin hemen hemen tamamını MİT'te muadili Emre Taner'le görüşerek geçirdi. Başbakan Erdoğan'la da 55 dakika görüşen Gross'un gidişinden sonra Irak'ın kuzeyindeki Barzani ve PKK'yla masaya oturma dönemi başladı. 2006 yılı yaz aylarında bu göreve yeni atanan Adana Başkonsolosu Eric F. Green Batman, Van ve Elazığ gezilerinde basına kapalı toplantılar düzenledi. 27 Eylül 2006'da ise Batman eski İnsan Hakları Derneği Başkanı Avukat Sedar Özevin'i yazıhanesinde ziyaret eden başkonsolos, Batman Baro Başkanlığı seçimlerinde kendisini destekledi. ABD'nin istemediği rakibi Mehdi Öztüzün, ABD'lileri kızdıran şu açıklamayı yapmıştı:¹⁸⁹

"ABD heyetleri gelip bizimle görüşüyorlar. Bize 'Ayrı yönlerinizi ön plana çıkarın, Barzani'yi kabullenin' diyorlar. Gerekli önlemler alınmazsa Türkiye ikinci Yugoslavya olur."

Başkonsolos, 2007 yılında "Habur Sınır Kapısı'nda görüşme yapmak" bahanesiyle Mardin'e gidip, resmi temaslarda sonra DTP Mardin il Başkanlığı'nı ziyaret etti.¹⁹⁰ Geceyi Mardin'de geçirdikten sonra Şırnak'a geçip burada da temaslara devam etti.

Artan PKK saldırılarına rağmen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ın kuzeyine girmesine hükümet üzerinde kurduğu baskıyla mani olan Wilson, 27 Kasım 2007'de Ankara Büyükelçilik rezidansında düzenlediği "Kürt Yemeği"ne Barzanicilerin ağırlıkta olduğu Kürt milletvekilleri ve siyasetçileri davet etmişti. Wilson dönemi TSK'ya yönelik psikolojik savaşın doruk noktasını da temsil ediyordu. Şemdinli İddianamesi, Danıştay saldırısı, Atabeyler operasyonu, Hrant Dink suikastı Wilson döneminde oldu. Bu olaylardan sonra Türkiye tam bir kaos ortamına girdi, PKK eylemleri hem arttı hem de siyasal taban olarak büyüdü. TSK bırakın sınır ötesi harekât yapmayı, sesini çıkaramaz hale getirilirken psikolojik harekâtın tamamen hedefi oldu. Arka planda yürütülen BOP'un hayata geçmesiydi. Wilson'ın yerini alan James Jeffrey ise hem Kürt açılımının gizli mimarı hem de Ergenekon operasyonlarının kilit adamıydı. 1980'lerde Ankara ve Adana'da görev yapan ve çok iyi Türkçe konuşan Jeffrey, aynı za-

189 Bozkurt, *age*, s.325.

190 Bozkurt, *age*, s.105-106.

manda üst düzey bir CIA yetkilisiydi. Jeffrey'den görevi alan Ankara Büyükelçisi Francis Ricciardone ise daha önce "Çekiç Güç"ün Adana İncirlik'ten sorumlu siyasi koordinatörlüğünü yürütmüş, ABD'nin 500 Iraklı Kürdü, Türkiye üzerinden Guantanamo'ya kaçırma operasyonunu da Diyarbakır'dan bizzat yönetmişti. Görev süresince kamu diplomasisi stratejisi içinde Türkiye'nin özellikle güneydoğusunu bol bol gezen Ricciardone, Kürt projesinin sıkı takipçisi oldu ve her gittiği yerde ABD'nin Kürt halkının dostu olduğu mesajını verdi.¹⁹¹

ABD'nin Güneydoğu Anadolu Ajan Ağı

ABD, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kendisi için STK üssü haline getirdi. Böylece devlete güvensizliğin ve sivil itaatsizliğin altyapısı örüldü. Güneydoğudaki İnsan Hakları Derneği, Mazlum-Der gibi sadece PKK'yı insan kabul eden örgütler 1995 yılından itibaren Amerikan yapılanmasına eklemelendi. 1997 yılından itibaren ise Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki pek çok sivil kuruma el altından vermeye başladığı paradan bu örgütler de faydalandı.¹⁹² Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (en çok Diyarbakır, Mardin ve Batman'da) 40 ayrı ülkeden 3.000 ajan faaliyet gösteriyordu. Gazeteci, sosyolog, arkeolog, diplomat, yazar, araştırmacı, sivil toplum temsilcisi, seyyah gibi kimlikler altında faaliyet gösteren bu ajanların ancak 13'ü sınır dışı edilebilmiştir.¹⁹³ Bugün Suriye sınırına yakın illerimiz Washington'dan sonra dünyada en yoğun ajan yoğunluğunun olduğu bölge haline gelmiştir. Aralarındaki fark bunların çoğunun yabancı ve lehimize çalışmamasıdır. ABD Büyükelçileri, CIA ve MIT mensuplarının bazen toplumun şüpheyile baktığı isimlerle bir araya gelmesi kafaları daha da karıştırmaktadır. Örneğin, Yeniçağ

191 Ricciardone, "ABD Büyükelçisi Ricciardone Hakkârî'de", TRTTÜRK, 24 Haziran 2013, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.trtturk.com.tr/haber/abd-buyukelcisi-ricciardone-hakkaride.html>

192 AB'den 1997 yılında para alan sivil kurumlar arasında şunlar bulunmaktadır: İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Helsinki Vatandaşları Meclisi, TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), Türk Demokrasi Vakfı, Umut Vakfı, Ankara Enstitüsü Vakfı, Türkiye Kalkınma Vakfı, Yerel Yönetim ve Demokrasi İçin Dünya Akademisi, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, Türk Tabipler Birliği, Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı, Dayanışma Vakfı, Çağdaş Hukukçular Derneği, Aybay Hukuk Araştırmaları Merkezi, İzmir Barosu, Mor Çatı Vakfı, Sabancı Üniversitesi, Almanya Şarkiyat Cemiyeti'nin İzmir Şubesi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Çocuk İstismarı ve İhlalini Önleme Derneği, Galatasaray Üniversitesi, Dünya Kitle İletişim Araştırma Vakfı, Kadın Siyasetçiler Derneği, Antalya Barosu, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, TESK (Türk Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu), İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, İstanbul Çocuk Sağlığı Derneği, Yakınları Kaybolmuş Aileler Derneği.

193 *Haftalık'tan akt. Yeni Batı Trakya*, sayı 189, s.1; Bozkurt, *age*, s.112.

gazetesinde yer alan habere göre 18 Şubat 2005 tarihinde İstanbul Bebek'te ünlü bir otelin İtalyan lokantasında MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun, MİT eski Müsteşarı Sönmez Köksal, Gazeteciler Hasan Cermal ve Cengiz Çandar, eski Büyükelçi Cem Duna, TESEV Başkanı Can Paker, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Eric Edelman'ın ev sahipliğinde bir araya geldiler.¹⁹⁴ Aynı ekip üç yıl sonra Başbakan Erdoğan'la bir yemekte bir araya geldi.¹⁹⁵

Terörle mücadele için CIA yanında, askeri istihbarat, FBI ve diğer Amerikan istihbarat örgütlerinin mensuplarından oluşan bir karma kuruluş yapısı geliştirilmiş ve 2003 yılında kurulan Terörist Tehdit Entegrasyon Merkezi (TTIC¹⁹⁶) bu yapıya çerçeve teşkil etmiştir. ABD-Türkiye-Irak terörizme karşı üçlü mekanizması bu kuruluşun ajanlarının Türkiye'deki varlığının gerekçesini oluşturmaktadır. TTIC, ilk kez Ocak 2003'te ABD Başkanı Bush'un Ulusa Sesleniş konuşmasında duyuruldu. Bütün Amerikan istihbarat örgütlerinin ortak bir havuzda istihbarat ve operasyonlarını birlikte yürütmeleri temelinde oluşturulan kuruluş, yabancı ülkelerde yerinden operasyonlarla işlevini yerine getirmektedir. TTIC'nin görevi, "ABD çıkarlarına karşı potansiyel tehditleri, bütün kaynaklarıyla etraflı bir şekilde ortaya çıkarmak" olarak tanımlanmıştır. Bugün TTIC ajanları Anadolu'nun değişik kentlerinde sözde işbirliği içinde görev yapmaktadır. *Bartın Halk* gazetesinin 28 Mayıs 2008 tarihli bir haberine göre; Bartın'ı ziyaret eden Jason White adında bir Amerikalının kimliğini soran gazetecilere emniyet yetkilileri, "sadece bir polis" diye yanıt vermiş, ancak adını vermek istemeyen bir emniyet yetkilisi ise bu Amerikalının yüzbaşı rütbesinde ve TTIC'de görevli olduğunu açıklamıştır.¹⁹⁷ Amerikalı yüzbaşıya, Bartın ziyareti sırasında terörle mücadele şube müdürü eşlik etti. Aynı haberde Yüzbaşı Jason White'ın Amerikan Hava Kuvvetleri İstihbaratı (AFOSİ¹⁹⁸) personeli olduğu bilgisi verildi.

AFOSİ, Türkiye'de, NATO-SOFA kapsamında kendisine verilen statüyle görev yapabiliyor. Ayrıca, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması kapsamında TSK'nın bazı tesislerinde, ABD'nin müşterek savunma faaliyetlerine katılmasına müsaade ediliyor. AFOSİ persone-

194 "Sinsi Plan Bebek'te Hazırlandı", Yeniçağ, 13.08.2009, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/sinsi-plan-bebekte-hazirlandi-21503h.htm>

195 "Yine O Ekip", Yeniçağ, 06.05.2008, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yine-o-ekip-6998h.htm>

196 Terrorist Threat Integration Center.

197 "Emniyet Müdürü'nün 'Polis memuru' Dediği Amerikalı Yüzbaşı Çıktı!", *Bartın Halk*, 28.05.2008, erişim tarihi 11.02.2014, <http://bartinhalkgazetesi.com/Haber-turkiyede-ilk-bartın-halk-gazetesi-yazdi-3363>

198 Air Force Office of Special Investigations.

Resim 34: "Kürt Açılımı"nın Mimarları

li Türkiye'de, ABD Ankara Savunma İşbirliği Ofisi (ODC), İstanbul ve İzmir'deki idari destek kuruluşlarıyla Adana İncirlik'teki 10. Tanker Üs Komutanlığı'nda faaliyet gösteriyor. Kurumun asıl görevi, "ABD Hava Kuvvetleri faaliyetlerine özel araştırma hizmetleri sağlamak ve yetki verildiğinde personel koruma hizmetlerini yerine getirmek" biçiminde ifade ediliyor. AFOSİ'nin görev dışında faaliyet yaptığına yönelik iddialar ilk defa 2004 yılında gündeme geldi. "ABD'li görevlilerin yetki sınırlarını aşarak Türkiye'nin değişik bölgelerinde kimlik araştırması yaptığı, bilgi topladığı, üst düzey kamu görevlileri ve vatandaşlarla görüşmelerde bulundukları" tespit edilmişti. Bu görüşme ve araştırmalar içerisinde ilginç olan bir nokta, "Adana İncirlik Üssü'nde görevli bir AFOSİ personelinin Giresun ve Trabzon'da da bazı kişilerle ilgili araştırma" yapmasıydı. Soru işareti bırakan diğer bir nokta "ABD'li görevlilerin Irak'ta kaybolan ve Türkiye'de birçok faili meçhul cinayette kullanılan kayıp silahlarla ilgili araştırma" yapmalarıydı.¹⁹⁹

Son yıllarda İncirlik Üssü'nde yaşananlar da Amerikalı askerlerin Türkiye'ye karşı ilgilerinin oldukça artmış olduğunu gösterdi. 10. Tanker Üssü'nde görevli bir Türk subay, "Amerikalıları engelleyemiyoruz. Topladıkları bütün bilgileri raporlar halinde Pentagon'a iletiyorlar"²⁰⁰ demektedir. Başbakan Erdoğan'ın ABD'de Obama'yla bir araya geldiği günlerde Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı'na "çok gizli" ibareli ve kriptolu bir yazı göndererek "Türkiye'de görev yapan ABD'li ajanlara karşı polisin uyarılmasını" istedi. Genelkurmay Başkanlığı, Nisan 2009'da ABD Başkanı Obama'nın Türkiye ziyareti öncesinde de

199 Ufuk Türkyılmaz, *Akşam*, 11 Aralık 2009.

200 "Türkiye ile ABD Arasında Yeni Kriz", *Hürriyet*, 25.10.2009 erişim tarihi 11.02.2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12773741_p.asp

aynı uyarıyı yapmış ve Türkiye'de görevli ABD'lilerin özellikle "yerel belediye yöneticileriyle bir araya geldiklerine" dikkat çekmişti. Genelkurmay Başkanlığı yazısında, "Türkiye'deki üslerde görevli ABD askerlerinin denetiminden sorumlu olan, ABD Hava Kuvvetleri Özel Tahkikat Bürosu'nun (AFOSİ) elemanlarının, görevlerinin dışına çıktığı" bildiriliyor ve polisin gerekli izinler almadan AFOSİ personeliyle temas kurmaması isteniyordu.²⁰¹

ABD'nin Mersin Projesi

ABD'nin en çok önem verdiği illerden biri de Mersin olmuştur. ABD'nin Mersin'e olan ilgisinin temelinde Irak'ın kuzeyinde ele geçirdiği petrolün Akdeniz'e bağlanması projesi yatmaktadır. Aslında bu Kürt devleti planının da temelidir. Suriye harekâtıyla Esat'ın ülkenin kuzeyiyle bağlantısının kesilmesi, Suriye sınırlarına yerleştirilecek Kürtlerle nüfus yapısının değiştirilmesi, Antep ve Reyhanlı'da patlayan bombaların bu amaca hizmet ettiği düşünülmektedir. Kamuoyuna açıklanmamakla birlikte ABD tarafından dile getirilen Hatay'da 1939'dan sonra yeni bir halkoylaması isteği de gündemdedir. Oluşturulacak Kürt kuşağıyla hattın Kürt bölgesi içinde Amerikan ve İsrail çıkarlarını garanti altına alması yaklaşık 25 yıl önce ortaya çıkarılan bir haritada da yer almıştı. Bu Siyonist plan, 1982 yılında, Dünya Siyonist yayın organı *KİVUNİM*'de yayınlandı.²⁰² Planın ana hedefi Müslüman coğrafyadaki ülkeleri etnik ve dinsel temelde ayırıştırıp parçalayarak bu parçalardan İsrail'e müttefik Hristiyan devletçikler ve İsrail'e müttefik Arap olmayan bir devlet yaratmaktır. Bu aynı zamanda Türklerin Ortadoğu'yla bağlarının koparılması ve Anadolu'dan da atılması sürecinin yeni bir aşaması olacaktır.

Mersin, uzun zamandır ABD'nin bölgedeki diplomatlarının faaliyetleri için kilit nokta seçildi. Ziyaretler burada devam etti ve bazı sivil toplum örgütleri de Amerikalı misafirlerini bu ilde ağırlar oldu. Amerika, Fransa, Almanya ve İtalya dahil 12 ülkenin konsoloslukları ve ticari ataşelikleri bu ilde de bulunmaktadır. Irak'ın kuzeyinden gelen Barzani bölgesi mamulleri İskenderun'la birlikte Mersin'den dünyaya açılmaktadır. Mersin, kurulması planlanan Kürt devletinin deniz bağlantısı olması için seçilen merkezlerden biridir. 1995 yılından itibaren terör örgütü tarafından planlı olarak Mersin'e büyük göç başlatıldı.

201 Mücek, *age*, s.307.

202 İbrahim Karagül, "İşte İsrail'in O Korkunç Planı", Yeni Şafak, 04.08.2006, erişim tarihi 11.02.2014, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/IbrahimKaragul/iste-israilin-o-korkunc-plani/385>

Resim 35: ABD Büyükelçisi Ricciardone Mersin Limanı'nda

PKK da bu nüfus içinde yuvalandı. Barzani ve terör uzantılı şirketler, Mersin Serbest Bölge'de etkili olunca ekonomik ayak tamamlandı. 1997 yılında Adana Konsolosluğu'na gelen Stuart Jones, iş ekibiyle güneydoğudaki illeri gezdikten sonra bölgedeki iş adamlarıyla işbirliği yapacağız diye sıkı fıkı oldu, onları Amerika'ya götürdü. Jones'un ekonomiye ilgisi Mersin Limanı'nın özelleştirilmesi için yaptığı faaliyetlerle öne çıktı. Daha sonra Ankara'da Siyasi İşler Müsteşarı (CIA İstasyon Şefi) olan Jones, Çankaya Rotary kulübüne de üye oldu.

2002 yılında Mersin Valisi ve Emniyet Müdürü'nün çabasıyla devlet otoritesi yeniden kurularak PKK ve aşırı sol sempatizanları kısa süreliğine şehri terk ettiler, ama Dengir Mir Fırat'ın AKP'den Mersin milletvekili seçilmesiyle durum tekrar eskiye döndü. Mersin Valisi ve Emniyet Müdürü görevden alındı ve haklarında davalar açıldı.²⁰³ 2002 yılından itibaren tekrar tırmanan terör olayları 2005 yılında bayrak yakma olayıyla zirve yaptı. 21 Mart 2007'den bir ay önce Mersin'e gizli bir ziyaret yapan Adana Konsolosu Eric Green, ağırlıklı olarak PKK'lıların "kurtarılmış bölge" yapmaya çalıştığı mahallelerde bir dizi görüşme yaptı. ABD büyükelçileri ve konsoloslarının Mersin ziyaretleri devam edegel-di. Büyükelçi Ricciardone de Doğu Akdeniz'de düşen Türk uçağını bahane edip soluğu Mersin'de aldı. Sözde ABD operasyonları için Amerikan gemilerine yer bakmaya gelmişti.²⁰⁴ Amerikan elçilerinin diğer bir ilgi alanı ise misyonerlik faaliyetleri için hedef seçtikleri Malatya oldu. Adana Konsolosu Eric Green, 2007 yılındaki Zirve Yayınevi katliamı öncesi sık sık Malatya'ya ziyaretlerde bulunuyordu.

203 Bozkurt, *age*, s.324.

204 "Francis, Mersin'de Liman Keşfine Çıktı", *Yeniçağ*, 21 Eylül 2013.

Türkiye'deki CIA

ABD'nin Türkiye'de kurduğu birbirinin içine geçmiş zincirin halkalarını sırasıyla CIA-ABD Dışişleri Bakanlığı-ABD Diplomatik Temsilcileri-Sivil Toplum Örgütleri olarak sıralayabiliriz. Bu yapının yoğunlaştığı faaliyet alanı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimiz, bunların sinir merkezi ise adeta bir ajan yuvası olan ABD'nin Adana Başkonsolosluğu'dur. Ankara'daki büyükelçilik ise ABD Dışişleri Bakanlığı adına ülkemize yönelik demokratik(!) çözümlerin ikna merkezi olarak, büyükelçinin başrolde olduğu yaklaşık 1.500 kişilik bir ekiple çalışmaktadır. CIA elemanları daha çok ABD Büyükelçiliği bünyesinde legal olarak, diplomat sıfatlarıyla çalışır ve Türk hükümetiyle doğrudan muhatap olmak yerine Büyükelçilik kanalıyla resmi ilişkide bulunur. CIA, kadrolarının bir kısmını diplomatik görünüm altında büyükelçilikte, konsolosluklarda istihdam ederken (bunlara konsolosluklara yerleştirilen kültür, ticaret vb. ataşelerini de dahil etmek gerekir) ülkeye işadamı, teknisyen, hatta öğrenci olarak gelenler de CIA'nın kadrolarını oluşturmaktadırlar. ABD Büyükelçisi'nin Ankara'da neredeyse resmi bir arabulucu konumuna yükselmesi; ABD Büyükelçiliği'nin Ankara'nın siyasi trafiğini idare edebilmek için Washington'dan fazladan stajyer CIA ajanı getirecek konuma gelmesi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde oynanan gölge oyunlarının ne kadar geniş bir ağa sahip olduğunun acı bir göstergesidir.

Türkiye'de birçok askeri darbenin arkasındaki güç olan Amerikan gizli servisleri, Türkiye'nin dış politikasının bütün çizgilerini belirlemeye çalıştıkları gibi iç politikaya yönelik müdahalelerde de bulunmaktan çekinmemişlerdir. Amerika, çıkarlarını korumak üzere ilgili ülkelerde Amerikan ideallerini benimsemiş, uygun kadroların yetişmesine büyük önem vermektedir. Bu nedenle seçilen ülkenin güvenlik aygıtını oluşturan kadrolar, başta ABD olmak üzere Batılı merkezlerde eğitilmekte ve doktrine edilmektedirler. CIA'nın devlet kurumlarımız içinde etkin bir yapılanması ya da doğru bir ifadeyle sızması söz konusudur. Her bakanlıkta en azından bir müsteşar düzeyine ulaşan bu yapılanma dışında, bilinçli ve bilinçsiz olarak pek çok kişi de bu ağın içinde yer almıştır. Geçmişte CIA'nın Türkiye'deki derinliğiyle ilgili İhsan Sabri Çağlayangil şöyle demektedir:²⁰⁵

"CIA'nın adamı olursunuz, onun adına çalışırsınız ama bundan sizin haberiniz olmaz."

205 İhsan Sabri Çağlayangil, *Anıları*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1990, s.316.

1970'lerde İsviçre'de eski CIA görevlilerince çıkarılmakta olan *CIA Insider* dergisi siyasi baskılar sonucu kapatılmadan önce çok önemli ifşaatlarda bulunmuştu. Temmuz 1978'de bir Türk gazetesinin aktardığına göre CIA arşivlerinden sağlanan belgelerde, Türkiye'den Ahmet Kabaklı (*Tercüman*), İlhan Çevik (*Turkish Daily News*), Metin Toker (*Milliyet*), Şaban Karataş (TRT eski Genel Müdürü), Tekin Erel (*Son Havadis*) gibi isimler bu listede yer almaktaydı.²⁰⁶ 2013 yılında, TBMM içinde CIA'dan maaş alan 32 milletvekilinin listesi ABD kaynaklı bir internet sayfasına kazayla konmuş ama kısa sürede çekilmişti.

Süleyman Demirel, ABD eski Başkanı Dwight Eisenhower adına 1954'de kurulan Eisenhower Vakfı'nın bursuyla eğitim almıştı. Rahmi Koç, Eisenhower Vakfı Mütevelli Heyeti Üyesi'dir. Vakfın Türkiye sorumlusu ise bir dönem yine vakıf tarafından burs verilen Radikal gazetesinden Murat Yetkin'dir. Eisenhower Vakfı'nın diğer bursiyerleri arasında Yılmaz Argüden (Rothschild Bankası Türkiye Temsilcisi, KalDer Yönetim Kurulu Başkanı), İsmail Üstel (Kişisel Gelişim Uzmanı), Duran Taraklı (ODTÜ emekli Öğretim Üyesi), Okan Karagözoğlu (eski Bürokrat), Akın İzmirlioğlu (Enerji Bakanlığı eski Müsteşarı), Erdal Kabatepe (İşadamı, TURKAB Genel Başkanı), Yurdakul Yiğitgüden (Uluslararası Enerji Danışmanı), Aydın Ayan (Ressam), Nilüfer Narlı (Sosyolog), Tuğraberik Usul (13 yaşında Eisenhower bursu kazanan genç), Serbülent Bingöl (Bülend Ulusu Hükümeti'nin TBMM dışından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı), İpek Cem Taha (İstanbul'daki Columbia Küresel Merkezi'nin Direktörü, İsmail Cem'in kızı), Murat Yetkin (Köşe yazarı, *Radikal*), Şaban Karataş (TRT eski Genel Müdürü) vardır.²⁰⁷ CHP'de uzun süre Genel Başkanlık yapan ve giderken "okyanus ötesine" selam gönderen Deniz Baykal, 1963-1965 yıllarında Rockefeller Vakfı bursuyla ABD'de kaldı. Bülent Ecevit 1957'de Rockefeller Vakfı'nın bursuyla ABD'ye gitti ve Harvard Üniversitesi'nde Ortadoğu'yla ilgili incelemeler yaptı.

İngiltere'deki Exeter Üniversitesi de Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Türk siyasi hayatında muhafazakâr referanslarla hareket eden birçok politikacı ve bürokratın geçmişinde bu üniversitede eğitim bulunmaktadır. İngiliz üniversiteleri arasında "Kürt Araştırmaları Enstitüsü" olan tek yüksek öğretim kurumu burası-

206 *Aydınlık*, 26.07.1978'den akt. Mücek, *age*, s.83.

207 Selman Uygun, "Araştırma Dosyası: Türkiye'deki seçilmişler kim? Derin Vakıflar ve Bilderberg", *İstihbarat Alanı*, 25.03.2013, erişim tarihi 11.02.2014, <http://istihbaratalani.wordpress.com/2013/03/25/arastirma-dosyasi-turkiyedeki-secilmisler-kim-derin-vakifl-ar-ve-bilderberg/>

dır. Bünyesinde Arap ve İslami Araştırmalar Enstitüsü de barındırır. İngiliz istihbarat servislerinin yurtdışı görevlere gönderilecek ajanlarının önemli bir bölümü Exeter Üniversitesi'nde eğitim görür. Ayrıca Arap ve İslam Dünyası ve Kürtler hakkında uzmanlaşması gereken İngiliz gizli servis elemanları da bu üniversitede eğitim görür. Mesela İslam Kalkınma Bankası'nın bütün önemli yöneticileri Exeter Üniversitesi'nde yüksek lisans veya doktora yapmıştır. İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de bu üniversitede eğitim görmüştür. Halen Türkiye'de, özellikle güneydoğu ilçelerinde görev yapan birçok kaymakam ve vali yardımcısı Exeter'de doktora yapmıştır.²⁰⁸ Abdullah Gül, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş ve Prof. Sebahattin Zaim gibi hocalarının teşviki ve sağladıkları Milli Kültür Vakfı bursuyla 1976-1978 yıllarında Fehmi Kuru ve Şükrü Karatepe'yle birlikte İngiltere'ye gönderildi.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Eğitim ve Kültürel İşler Bürosu'nun (The Bureau of Educational and Cultural Affairs) resmi sitesinde Abdullah Gül'ün adı, Uluslararası Ziyaretçi Liderlik Programı'yla (International Visitor Leadership Program) "yetiştirilen" dünya liderleri arasındadır.²⁰⁹ Yetiştirilen isimler, ECA ve Fulbright bursları altında listelenmekteyken, daha sonra ilgili içerik siteden kaldırıldı. Amerikan sermayesinin ve CIA'nın Avrupa ayağı olan Bilderberg'e Türkiye'den katılanlar arasında geçmişte Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz, Cem Boyner, İsmail Cem, Gazi Erçel, Emre Gönensay gibi isimler bulunmaktadır.²¹⁰ 1995 yılında Bilderberg toplantısına katılan Cem

208 Arslan Bulut, "Barzani ve Talabani'nin Burs Verdiği Öğrenciler", *Yeniçağ*, 14 Ağustos 2012.

209 Arslan Bulut, "Abdullah Gül'ü Biz Yetiştirdik", *Yeniçağ*, 20 Aralık 2009.

210 Son yıllarda Türkiye'den Bilderberg'e katılan isimler arasında, Ali Babacan (Başbakan Yardımcısı), Mustafa Koç (Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı), Faik Öztrak (CHP milletvekili), Fehmi Kuru (Gazeteci), Ferit Şahenk (Doğuş Holding Yönetim Kurulu Başkanı, Garanti Bankası Yönetim Kurulu Başkanı), Enis Berberoğlu (Gazeteci), Hikmet Çetin (CHP eski Genel Başkanı, TDH üyelerinden), Kemal Derviş (Eski Bakan ve Milletvekili), Arzuhan Doğan Yalçındağ (Doğan TV Holding AŞ Yön. Kur. Bşk., TÜSİAD eski Başkanı), Muhtar Kent (Coca Cola Türkiye Yönetim Kurulu Başkanı), Ümit Boyner (TÜSİAD Başkanı), Cem Duna (Bürokrat, TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Bşk. Yrd.), Emre Gönensay (Işık Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi, Eski Dışişleri Bakanı), Cengiz Çandar (Gazeteci), Mehmet Ali Birand (Gazeteci), Sami Kohen (Gazeteci), Suzan Sabancı Dinçer (Akbank Yönetim Kurulu Başkanı), Agah Uğur (Borusan Holding CEO'su), Serpil Timuray (Vodafone Türkiye CEO'su), Zeynep Damla Gürel (Cumhurbaşkanlığı Başkanışmanı, CHP eski Milletvekili), Ruşen Çakır (Gazeteci), Fuat Keyman (Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi), Süreyya Ciliv (Turkcell CEO'su), Tayyibe Gülek (Eski Devlet Bakanı ve eski Milletvekili), Şefika Pekin (Avukat), Zeynep Göğüş (Gazeteci) bulunmaktadır.

Boyner'in toplantıdan sonra kurduğu Yeni Demokrasi Partisi'nde Kemal Derviş, Cengiz Çandar, Etyen Mahçupyan, Kemal Anadol, Mehmet Altan gibi isimler bir araya geldi, ama seçimler hezimet oldu.

Batılı ajanların sızdığı sivil toplum örgütleri istihbarat işlevlerinden daha çok, Türkiye'de kitle örgütlerini, meslek odalarını, sendikaları eritip bitirdiler, Türkiye'yi teslim almanın vasıtası haline getirdiler. Bunlar olmadan Türkiye'de iç dinamikleri kontrol etmek ve kendi amaçları doğrultusunda dönüştürmek mümkün değildi. Bu yapılar vasıtasıyla Türkiye bugün tarihinde hiç olmadığı kadar yaygın ve etkili bir istihbarat ağıyla sarılıp sarmalanmıştır. Bu ağ Türkiye'yi bölmek ve dönüştürmek isteyen ABD ve AB'nin emrindedir. Bunlar vasıtasıyla toplum ve değerleri yozlaştırılıp, çürütülmekte, ulusal değerler yıkılmaktadır. Açıkça ulus devlet, milli egemenlik ve bağımsızlık düşmanlığı yapılmakta, Amerikancılık, AB'cilik ve vatansızlık meziyet haline getirilmektedir. NED'e bağlı olan ve demokrasi geliştirme görüntüsü altında ABD'nin çeşitli ülkelerde ağ kurmakla görevli parti örgütleri IRI ve NDI'nin Türkiye'de çalıştığı kurumlar arasında; TESEV, TÜSES, TÜSIAD, KADER, Türk Parlamentolar Birliği, TESAV, Türk Demokrasi Vakfı, Meclis Anayasa Komisyonu gibi pek çok yapı bulunmaktadır. Bu yapılar içinde öne çıkan isimler saymakla bitmez. Brüksel ve Washington'da temsilcilikler açan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSIAD); Amerikan yönetimi, Kongre, iş çevreleri, düşünce kuruluşları ve çeşitli Türk-Amerikan dernekleriyle işbirliği içindedir.²¹¹ TESEV, daha çok siyasi ve sosyal boyutta ABD'deki NDI'nın istekleri doğrultusunda hükümeti etkilemek için rapor hazırlamakta, araştırma yaptırmakta ve fon almaktadır.

Ayrıca Brookings Enstitüsü, German Marshall Vakfı, CFR gibi önde gelen, görünüşte düşünce merkezi olan istihbarat teşkilatlarıyla Türkiye programları oluşturulmaktadır. Önceki adı İSHAD olan, Gülen cemaatinin Türk İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu (TUSKON) ise Pekin, Brüksel ve Moskova'dan sonra 2008'de Washington'da temsilcilik açmış ve kendi gündemine uygun Amerikan yatırımcıları, düşünce çevreleri ve idari kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Gene cemaat bağlantılı Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) da ABD başkentinde açtığı temsilcilik vasıtasıyla Amerika'daki düşünce kuruluşlarıyla Türkiye programları yürütmekte ve buralarda Türk kökenli Amerikalı uzmanlar (Ömer Taşpınar, Soner Çağaptay) çalışmaktadır. CIA'nın kontrolünde hizmet veren Richard Brookings Enstitüsü, Sabancı Üniversitesi'yle ABD'de ortaklaşa toplantı düzenledi. Gü-

211 Türkmen, *age*, s.222.

ler Sabancı'nın da katıldığı toplantıda konuşan Yahudi lobisinin önemli ismi Richard Holbrooke, "Türkiye'nin, İran'la ilişkilerinde dikkatli olacağını umarım" demişti.²¹² Wolfowitz, Sabancı Üniversitesi ve Brookings Enstitüsü adlı düşünce kuruluşunun Washington'da düzenlediği 2. Sakıp Sabancı Konferansı'nda "Doğu ve Batı'yı Kucaklayan Türkiye" başlıklı bir sunum yaptı.

CIA, başka ülkelerdeki ilişkilerinin fark edilmemesi için ABD'deki sendika, dernek, vakıf, özel kuruluşlar aracılığıyla seçilen ülkedeki benzerine para aktarılır. Böylece hem arkasındaki CIA kaynağı gizlenir hem de bu kuruluşların "Amerikan kuklası" olarak anılmasının önüne geçilir. Eski CIA Başkanı Stansfield, 1967 yılında Amerika'nın başka ülkelerdeki yararlı ve dost unsurlarına harcadığı paranın yılda 10 milyon dolara vardığını açıklamıştı. Ancak yapılmakta olan öylesine büyük bir operasyondur ki Ford, Rockefeller ve Carnegie Vakfı dışında yabancılara burs veren kurumların 1963-1967 arasında harcadığı paranın üçte biri CIA'dan gitmişti.²¹³ Bugün bunlara George Soros gibi yeni oyuncular eklendi. Soros'un şebekesi Türkiye'de bölücülüğün, etnik ve mezhepsel ayrımcılığın körüklenmesi ve TSK'nın nüfuzunun kırılması işinde özellikle *Taraf* gazetesi aracılığıyla ABD'ye ciddi katkılar sağladı. Soros Vakfı'nın dört yönetim kurulu üyesi TESEV'in Yönetim Kurulu'ndadır. Kıbrıs'ta Annan Planı'nın desteklenmesinde işbirliği yaptılar. TESEV'in dağıttığı Kıbrıs Kitapçığı Oslo'daki Uluslararası Barış Enstitüsü tarafından hazırlandı. Türk-Yunan Forumu üyelerinin bir kısmı da TESEV yöneticisidir. İşin bir de Avrupa Birliği cephesi var ki, AB'nin sağladığı kurgu, ABD'ninkiyhle uyum içinde ve tamamlayıcıdır. AB Sivil Toplumu Geliştirme Programı tarafından organize edilen Türk Yunan Sivil Diyalogu çalışmaları Bilgi Üniversitesi tarafından organize edilmektedir.

ABD Savunma Bakanlığı'ndan ayrı olarak CIA, kendi amaçları için bütün dost ve müttefik Üçüncü Dünya ülkelerindeki sivil ve askeri teşkilatlarının eğitilmesini ve donatılmasını üstlenir. Buralarda çalışan yüzlerce kişi Amerika'ya götürülüp kurs görürler. Son yıllarda ortaya çıkan Wikileaks belgelerinden de CIA'nın Türkiye'deki ağı hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Örneğin Freeland

212 Richard Holbrooke, "Turkey and America: Indispensable Allies at a Crossroads", Brookings Institution, 10 May 2007, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.brookings.edu/~media/events/2007/5/10turkey/20070510.pdf>

213 "CIA, Gizlilik ve Demokrasi, Eski CIA Başkanı Stansfield Turner'in Anıları", *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1986.

adlı şirket, özel şirketler adına ABD'nin Türkiye'den ihtiyaç duyduğu gençlerden bir kadro kurup bilgi toplamaktadır. Yine Wikileaks'te yer alanuç begede, Fulbright'ın Türkiye'den2008²¹⁴, 2009²¹⁵ ve

- 214 2008 yılı adayları: 1. M. Günden Çınar (Türk Telekom Özelleştirme Koordinatörü), 2. Nagehan Alçı (Muhabir ve Köşe Yazarı, Akşam gazetesi), 3. Esin Özdemir (AB uzmanı, TOBB), 4. Murat Güney Öztürk (Şef editör, Vatan gazetesi), 5. Bilge Eser (Dış haberler muhabiri, Sabah gazetesi), 6. Ali İhsan Baş (Giderler Müdürü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi), 7. Gözde Avcı (Kurucu ve yönetici, Educaide), 8. Zeynep Güranlı Ürektürk (Diplomasi muhabiri, Vatan gazetesi), 9. Sedat Kirt (Halkla İlişkiler müdür yardımcısı, Marmaris Belediyesi), 10. Tanel Demirer (Profesör, Çankaya Üniversitesi), 11. Ahmet Görmez (ANKA ajansı diplomasi muhabiri), 12. Hüseyin Karabey (Sinema yönetmeni), 13. Zozan Özgökçe (Başkan, Van Kadınlar Merkezi; Alternatifi: A. Meltem Ağduk - Program yöneticisi, Cinsiyet Savunma Programı, UNFPA), 14. Salih Yıldız (Dış İlişkiler görevlisi, Batman AKP İl Teşkilatı), 15. Bahtiyar Kurt (Doğa Derneği Genel Başkan Yardımcısı), 16. Orkun Yazgan (Diplomasi muhabiri, CNNTürk), 17. Emrah Ekşi - Genel Müdür yardımcısı, (Merkez Bankası), 18. İbrahim Kaya (Uluslararası İlişkiler profesörü, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi), 19. Mine Ergur (Editör, Cumhuriyet gazetesi), 20. Hakan Serhat Soyhan (Adapazarı Vali danışmanı), 21. Erol Yılmaz (Müdür, TBMM Kütüphanesi), 22. Özer Göktepe (Süleyman Demirel Üniversitesi Rektör Danışmanı), 23. Rojbin Tugan (Avukat ve mayın karşıtı aktivist), 24. Burcu Göğüş (İş Kadınları Kulübü Ankara Başkan Yardımcısı), 25. Çağla Yüksel Kaya (Veteriner ve Dış İlişkiler Müdürü), 26. Anıl Doğan (Radyo ODTÜ Haber Koordinatörü; Alternatifi: B. Murat Aslan, Konya muhabiri, Anadolu Ajansı) 27. Mert Yalçın (Avukat; Alternatifi: C. Figen Şahin; Doktor, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Pediatri Bölümü), 28. İnci Can (KAMER Batman Şube yöneticisi), 29. Nevin Soyukaya (Yönetici, Diyarbakır Müzesi), 30. Berna Yağcı (Proje Koordinatörü, KEDV; Alternatifi: D. Berrin Yenice - Genel Müdür Yardımcısı, KEDV), 31. Mustafa Akyıldız, (Savcı, İzmir Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi), 32. Gülnur Bolat (Savcı, Ankara Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi), 33. Nilüfer Sapancılar (Genel Sekreter, Film İthalatçıları Derneği), 34. Nadi Türkaslan (Savcı, Ankara Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi; Alternatifleri: Levent Savaş - Savcı, Ankara Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi, Tahir Saraç; Genel Sekreter, Isparta Sanayi ve Ticaret Odası), 35. Beril Akıncı (Doçent, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi), 36. Cengiz Çiçek (Okutman, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi; Alternatifleri: Adnan Kısa; Dekan Yardımcısı, Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi, Engin Sarı; Okutman, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi), 37. Ahmet Ertak (Şırnak Valisi), 38. Oya Aydın (Avukat), 39. Ayhan Bilgen (Başkan Yardımcısı, Mazlum-Der), 40. Ayhan Çabuk (Başkan, Van Barosu; Alternatifi: Taner Kılıç - Avukat, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Yürütme Kurulu üyesi).
- 215 2009 yılı adayları: 1. Ahmed Arpat (Muhabir/Editör, Kanal D; Alternatifi: Ozan Acar - Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Araştırma Üyesi), 2. Orhan Kemal Cengiz (Başkan, İnsan Hakları Gündemi Derneği), 3. Nurcan Baysal (Gelişim Merkezi Derneği Başkanı), 4. Burcu Göksüzöğlü (Muhabir, CNBC-e), 5. Fatma Demirelli (Şef Editör, Today's Zaman gazetesi; Alternatif: Işıl Sarıyüce - Dış Haberler muhabiri, CNNTürk), 6. Mustafa Demirhan (Diplomasi muhabiri, Samanyolu TV), 7. Rengin Alan - Muhabir (Show TV), 8. Aslıhan Eker (Dış Haberler muhabiri/Editör, Kanal 7), 9. Gamze Öğredici (Edibe Sözen'in sözcüsü), 10. Zeynep Tuğrul (Diplomasi muhabiri, Star gazetesi), 11. Orçun Ulusoy (İnsan Hakları Gündemi Derneği, İzmir Şube Müdürü), 12. Özgür Ekşi (Savunma muhabiri, Hürriyet gazetesi), 13. Bülent Kaya (Diplomasi muhabiri, Kanal 7), 14. Mahmut Gürer (Muhabir, Cumhuriyet gazetesi), 15. Habibe İyimaya (Avukat, Ankara Barosu Yürütme

- Kurulu üyesi), 16. Zeki Bal (Polis amiri, Kaçakçılık ve Organize Suçlar, Bitlis), 17. Tahir Cem Berik (Uyum görevlisi, Ziraat Bankası), 18. Yasemin Bektaş (Haber editörü, NTV; Alternatifi: Özer İsmail Özbayraktar; Dış haberler muhabiri/Editör, Vatan gazetesi), 19. Hilal Köylü (Diplomasi muhabiri, Radikal gazetesi), 20. Özlem Türköne; (Milletvekili), 21. Devrim Akgündüz (Uzman, İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü), 22. Murat İbiş (Millî Eğitim Bakanlığı Proje Uzmanı; Alternatifi: Türkay Tol, Matematik öğretmeni), 23. Nalan Erkem (Avukat), 24. Ali Yıldırım (Çankaya Belediyesi avukatı ve Alevi Hüseyin Gazi Derneği yöneticisi), 25. Bedia Özgökçe Ertan (Avukat), 26. Handan Coşkun (Diyarbakır Gelişim Merkezi; Alternatifleri: Mehmet Emin Yıldırım; AKP milletvekili İhsan Arslan'ın danışmanı, Muhammet Sait Emeç; Avrupa Öğrenci Forumu, Erzurum, Umut Güner; KaosGL Yönetim Kurulu üyesi, Simay Çakan; Büyük Gençlik Derneği Genel Sekreteri), 27. Belirlenecek (Milletvekili), 28. Belirlenecek (Milletvekili), 29. Belirlenecek (Milletvekili), 30. Serhat Eski-yörük (Avukat), 31. Hakan Kıyıcı (MÜSİAD Dış İlişkiler Müdürü), 32. Arzu Celalifer Ekinci (Ortadoğu Uzmanı, USAK), 33. Settar ("Serdar") Dinler (Yönetici, Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği), 34. Rana Coşkun (Kütüphane ve Medya Koordinatörü, Eyüboğlu Okulları), 35. Yörük Kurtaran (Eğitmen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları), 36. Mehmet Soylu Güldal - Dış Ticaret Uzman yardımcısı, Dış Ticaret Müsteşarlığı), 37. Ayşe Bilgen (Genel Sekreter Yardımcısı, Mazlum Der), 38. Belirlenecek (Vali), 39. Belirlenecek (Vali), 40. Belirlenecek (Vali), 41. Murat Çakmak, (Kırıkkale Üniversitesi Rektörü), 42. Evren Sener Ünal (Eğitim Departmanı Direktörü) Toplum Gönüllüleri Vakfı), 43. Fatih Tokatlı (Uzman, TİSK).
- 216 2010 adayları: 1. Murat Aslan (Muhabir, Konya AA), 2. Faruk Balıkcı (Güneydoğu Gazeteciler Derneği Başkanı), 3. Acar Arap Filiz (Yayın Müdür, Kanal A), 4. Sevcan Kalıpcından (Muhabir ve editör, Hudut gazetesi), 5. Selahattin Se-kin (Yayın müdür, Akdeniz TV), 6. Muhammed Murat Uyman (Yayın Müdürü, Kanal 23), 7. Sedat Acar, (Elazığ Gençlik ve Spor Müdürlüğü), 8. Ferhat Erdoğan (AKP Keçiören Teşkilatı Başkanı), 9. Aykut İltekin (AKP Kayseri Teşkilatı Başkan Yardımcısı), 10. Cenk Küpeli, (Büyük Gençlik Derneği Başkanı), 11. Kayhan Yüreğin (Siyasi organizatör), 12. Başbuğ Pınarbaşı (MHP Şişli İlçe Başkanı; Alternatifi: Fatih Çelik - AKP Sin-can Teşkilatı Başkanı), 13. Meltem Ersoy Ersan (İnsan Kaçakçılığı Program Ko-ordinatörü, IOM Ankara), 14. Serdar Şengül (Diyarbakır Belediyesi Dış İlişkiler Danışmanı), 15. Didem Engin (CHP İstanbul Dış İlişkiler Başkan yardımcısı, Alternatifi: Ayşegül Savur, Haber şefi, Tempo dergisi), 16. Eray Akdağ (TÜSİAD Ankara kalıcı temsilcisi), 17. Alperen Keskin (Program ve belgesel yapımcısı, Kanal 24), 18. Hasan Hüseyin Bulut (Polis amiri, Sentetik uyuşturucu birimi; Alternatifi: Semih Çınar - Atatürk Havalimanı Pasaport Kontrol Ofisi Şefi), 19. Arzu Celalifer Ekinci (Ortadoğu Uzmanı, USAK), 20. Ferhat Pirinççi (Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı), 21. İrem Köker (Hürriyet gazetesi internet edisyonu şefi), 22. Neşe Tayanç, (İstanbul Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Başkanı), 23. Yeşim Dikmen (Muhabir, ART TV), 24. Süleyman Kurt (Ankara Bürosu Cumhurbaşkanlığı muhabiri, Zaman gazetes; Alternatifi: Döndü Sarıışık - Diplomasi muhabiri, İHA Ankara Bürosu), 25. Fatma Benli (Başkan Yardımcısı, AKDER), 26. Simay Çakan (Genel Sekreter, Büyük Gençlik Derneği), 27. Berin Canlı (Sivil toplum aktivisti), 28. Zeynep Gök-nil Piyade (Başkan, Başkent Kadın Platformu Derneği), 29. Nizamettin Taylan Bilginç (Ekonomi işleri müdürü, Hürriyet Daily News), 30. Nihat Balkan (Genel Sekreter, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası), 31. Şehnaz Layikel (Müdür Yardımcısı, Koç Üniversitesi Akıl Sağlığı Girişimi ve Klinik Psikoloji), 32. Yusuf Ziya Çakır (Bursa TIGEM Karacabey Çiftliği Çiftlik Hayvanı Bölümü Başkanı; Alternatifi:

Resim 36: Güler Sabancı ve Kemal Derviş, Brookings Enstitüsü'nde

tiği 100'den fazla isim yer almaktadır.²¹⁷ Fulbright'ın her sene Türkiye'den Amerika'ya taşıdığı 250 öğrenciden en azından 50'sinin CIA tarafından devşirildiği sır değildir. Keza ABD'deki York Trade, eğitim danışmanlığı görüntüsü altında adam toplamaktadır. Bilkent, Boğaziçi, Bilgi, Bahçeşehir, Sabancı, Koç gibi üniversitelerin ABD'yle olan ve eğitim amacı dışına taşan bağları sır değildir. Pek çok akademisyen sözde bölgesel analiz yapıyorum diye bu üniversitelerin ABD'deki efendileri olan üniversite ve araştırma merkezlerine raporlar göndermekte, karşılığında ise yaz aylarında akademik görüntü altında ABD'ye bedava seyahat imkânı ve atölye çalışmalarlarıyla değerli (!) görüşlerini paylaşma ve ABD'nin tekelinde olan uluslararası dergilerde yayın yapma fırsatı bulmaktadırlar. CIA'nın kendisi de Türkiye hakkında bilgiler yayımlamaktadır. CIA'ya göre Türkiye'de nüfusun %70-75'ini Türk, %18'ini Kürt ve %7-12'si kadarını "diğer azınlıklar" oluşturmaktadır. Buradan hareket edilerek, yine CIA verilerine göre Türkiye'deki Kürt nüfusun 14 milyon 525 bin olduğu sonucuna varılabilir.²¹⁸

Şahika Gülizar Atılgan; Danışman, Tarım Bakanlığı), 33. Ali Bilen (Avrupa Birliği İşleri Genel Başkanı Yardımcısı, Adalet Bakanlığı), 34. Esra Gökbayrak (Heska International Ltd. Şirketi kurucu ve yöneticisi), 35. Kadir Ay (Emniyet Müdürlüğü Sınır Güvenliği ve Yabancılar Şubesi Amir Yardımcısı), 36. Ali Süha Bacanakgil - Basın Danışmanı, Başbakanlık Ofisi, 37. Murat Gürge (Savunma muhabiri, Habertürk), 38. Murat Can Aslak (Ekonomist, Yapı Kredi Bankası), 39. Fuat Çepik (Avukat), 40. Uğur Tekin (İstanbul Emniyeti Çocuk Şube Amirliği Şefi).

217 Mehmet Bori, "ABD İstihbaratı Türkiye'de Ne Kadar Yaygın Bir Ağa Sahip?", solportal, 06.11.2011, erişim tarihi 11.02.2014, <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/abd-istihbarati-turkiyede-ne-kadar-yaygin-bir-aga-sahip-haberi-48101>

218 "CIA'ye Göre Türkiye'nin ve Kürtlerin Nüfusu", *Milliyet*, 27 Nisan 2013.

CIA Yöntemleri

CIA'nın bugüne kadar Türkiye içinde uyguladığı strateji, ideolojik ayrıştırma, etnik farklılıkların körüklenmesi, laik dinci çekişmesi yoluyla halkın birbirine düşürülmesi, sürekli bir gerilim ve çatışma havasıyla toplumsal muhalefetin beslenerek, rejimin gerektiğinde restorasyonu için ülkenin yeni tip hükümetlere hazırlanmasıdır. Her açıdan güvenlik ve istihbarat için buna uygun sosyal sistem gerekliydi. Ülke yönetimi kendi başına yönetilmemeli, en azından kendilerini bu kadar özgür hissetmemeliydiler. Ülke üzerinde korku mekanizması yaratılmak ve manipülasyon için yine ülke medyası kullanılmaktadır. Yapılan işin özeti kamuoyu algısı yaratmak (public perception manufacturing), bunun içine içerik katma (authentication) ve başka kaynaklardan doğrulama (verification) sağlamaktır. Uyutulacak toplum, öncelikle CIA uzmanlarınca siyasi, sosyal, kültürel ve psikolojik incelemelere tabi tutulur, daha sonra elde edilen veriler doğrultusunda o topluma uygun bir "uyutma paketi" hazırlanır ve bu uyutma paketi söz konusu toplumu istenilen yönde biçimlendirmek için yavaş yavaş uygulamaya konulur. Uyutma paketi uygulamaya konulurken, söz konusu toplumdaki en güzide kişiler ve kurumlar seçilerek devreye sokulur. Zaman zaman bu kişi ve kurumlar bile "neye ve kime" hizmet ettiklerinden habersiz ABD ve CIA'nın gönüllü neferleri olarak toplumun uyutulması projesinde yer alırlar. Uyutma Paketi daha çok iletişim araçlarıyla uygulanmaktadır. CIA'nın, Tavistock Enstitüsü²¹⁹ aracılığıyla "uyutma paketi" uyguladığı ülkelerden biri de 1946'dan beri ABD'nin stratejik ortağı olan Türkiye Cumhuriyeti'dir.²²⁰

Amerikan Teknik Yardım Programı çerçevesinde görev alacak öğretim görevlileri kısmen doğrudan doğruya Amerikan yardım teşkilatına bağlı Amerikalı uzmanlarca, kısmen de Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayıyla bizzat Yardım Teşkilatı'nın yaptığı sınavlar sonucu seçiliyordu.

219 Tavistock Kurumu medya, bilimsel kurumlar, kuruluşlar, hükümetler ve askerler aracılığıyla etkisini yayan, önde gelen dünya kontrol merkezlerinden biridir. İngiliz askeri istihbaratı ve psikiyatri kurumunun ortak ürünü olan Tavistock, 1921 yılında, Chatham Evi olarak da bilinen Uluslar Arası İlişkiler Kraliyet Kurumu (Royal Institute of International Affairs) üyelerinin kararı doğrultusunda kuruldu. Tavistock; Rockefeller, Carnegies, The British Home Office'ten gelen ödenekler sayesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Tavistock ajanları Amerikan istihbarat temsilcilikleri, psikiyatri kurumları, endüstri, medya ve politik kurumlarına rehberlik etti. Bu ajanlar, Stanford Gelişmiş Davranış Bilimleri Araştırma Enstitüsü Merkezi, MIT Sloan Okulu, Pensilvanya Üniversitesi Wharton Finans ve İşletme Okulu, Michigan Üniversitesi Sosyal Araştırma Enstitüsü ve daha bir çok kurumsal merkezin oluşturulmasında yer aldılar. Tavistock ağı aynı zamanda Eslen, RAND Şirketi, Hudson Enstitüsü ve Heritage Foundation gibi gruplara da girdi.

220 Jim Keith, *CIA'den Medyaya Kitlelerin Kontrolü*, Nokta Kitap, İstanbul, 2005.

Burs alan kişilerin öğretim dalları da yine uzmanlarca saptanmaktaydı. Bursiyerler Amerika'ya gittikten sonra önce bir süre Washington'da kalıyor ve orada "Amerikalılaştırma Enstitüsü"²²¹ tarafından Amerikan toplumuna karşı sempati ve o toplumun değerlerini benimseme eğitiminin geçiriliyorlardı. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yönetilen bu eğitim, bursiyerin oradaki okulunda da devam eder, yurda döndükten sonra bu kişi Amerikan Yardım Teşkilatı tarafından takibe devam edilirdi. Bu kişilerin daha sonra Milli Eğitim örgütünden önemli yerlere tayin edilmesi ve böylece arzulanan eğitim politikasının yerleşmesine çaba gösterildi.²²² Amerikalılar, Türk eğitim müfredatını teknik alanlara yayarak üniversite öğrencilerinin politize olmasını önlemek istemiş ama 1960 Devrimi olunca yanıldıklarını anlamışlardı.²²³ DP iktidarının ilk yıllarında İmam Hatip Liselerinin açılmasını teşvik eden ABD, bunun yeterli olmadığını görünce başka arayışlara girdi.

Eski CIA Ajanı Edward Snowden'in ortaya çıkardığı dinleme skandalı ABD Ulusal Güvenlik Ajansı NSA'nın yaptırdığı gizli telefon ve internet kayıtları dinlemesinin sadece Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler ofislerini değil Türkiye, Yunanistan, Fransa ve İtalya'yı da kapsadığını ortaya çıkardı.²²⁴ Snowden'in Alman *Der Spiegel* dergisine sızdığını "Çok Gizli" belgeyle ortaya çıkan dinleme skandalında adı geçen kurum ve ülke temsilciliklerine mikrofonlar yerleştirip dinleme yapıldığı gibi bilgisayarlara da girilerek elektronik posta ve yazışmaların takip edildiği açıklandı. NSA, her ay Almanya'da en az 500 milyon telefon konuşması, e-posta yazışmaları veya SMS mesajlarını takip etti. Son yıllarda Ergenekon operasyonlarına yansıyan ses kayıtları ve belgelerin kaynağını tahmin etmek zor değildir. ABD'nin Türkiye'ye sızma yöntemlerinden birisi ABD'den gelen akademisyen, emekli asker vb. rollerdeki Amerikalıların Türk kadınlarıyla evlenerek, hem Türkçelerini geliştirmeleri hem de sabit bir konum edinmeleri olmuştur. Bu yöntemin uzun vadeli olması ve istenen ajan miktarının çokluğu, ABD'yi mahallinde eleman teminine ve özellikle ABD'de sağlanan eğitim imkânlarını kullanarak, daha kolay yaklaşma yoluna itmiştir.

Amerika'nın Türkiye'ye ilgisi yalnızca gelişmeleri izlemekle kalmıyor, Amerikan yardımları ve bunların organizasyonu, ahtapotun avını sarmasına benzer şekilde geliyordu. Amerika, Türkiye'yle ilişkilerinde eğitime büyük önem vermişti. Hedef alınan kişilerin Ameri-

221 Institute of Americanization.

222 Alpay Kabacalı, *Büyük Dönemeçler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s.204.

223 Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989, s.191.

224 "ABD'nin Türkiye'yi de Dinlediği İddia Edildi", *Hürriyet*, 1 Temmuz 2013.

kan yaşam tarzını benimsemelerine dikkat ediliyor ve bu kişiler ajanlaştırılıyordu. Özellikle resmi kurumlar içinde oluşturulan ağlar sayesinde Türkiye'ye gelen ABD heyetleri yapacağı görüşmelerde, karşı ekipteki kişilerin özelliklerini, ne pazarlığı yapacaklarını ve nereye kadar taviz verebileceklerini önceden öğrenmektedirler. Medya içine yerleştirilmiş ve ünü parlatılmış gazeteciler, köşe yazarları, akademisyenler ve yazarlara ABD elçiliği vasıtasıyla projeler hazırlatmak, kitaplar yazdırmak ve köşe yazılarında Amerika'nın verdiği temaları işlemesini sağlamak diğer bir yöntemdir. Bu kişiler medyadaki gelirleri yanında Kürtler, Kürt Sorunu ya da etnik konularda yazdıkları kitap ve romanlarla kamuoyu oluşturmaları yanında, her yıl yüzbinlerce doları örtülü biçimde kazanma, Kandil'de röportaj yapma onuruna(!) ulaşma, ABD'ye ve Brüksel'e sık sık geziye davet edilme ve yılın gazetecisi seçilme, Nobel ödülü alma gibi yöntemlerle ödüllendirilmekte ve korunmaktadır.

5. TÜRKİYE'DEKİ KÜRESEL SERMAYE VE ABD'YLE İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

5.1. KÜRESEL SERMAYE VE TÜRKİYE

AKP ve Büyük Sermaye

Türkiye'deki büyük sermaye, biri 1980'li yılların başında diğeri ise son yıllarında olmak üzere iki büyük tasfiye dalgası yaşadı. 1980'li yıllarda ayakta kalabilen (çoğu banka sahibi olan) büyük sermaye grupları, zor duruma düşen işletmeleri ele geçirerek büyümelerini hızlandırdılar. Daha önceleri Türkiye'de fazla karşılaşılmayan "ele geçirme" olgusu 1980'lerde çarpıcı bir artış sergiledi. Büyük sermaye grupları, ayrıca, 1970'li yıllardan itibaren yurtdışında ticari şirketler oluşturmaya da başlamışlardı. 1980'lerin ihracat teşvikleri, ilk etapta büyük sermaye gruplarının gücünü artıran bir uygulama niteliği taşıdı. İhracatın büyük kısmı hayali ihracat olduğundan, ihracatta en önde gelen firmalar büyük olasılıkla hayali ihracatta da en öndeydi. Nitekim o dönemde gazetelerde çıkan haberlere göre Mepa, İmeks (Doğu grubu), Yaşar Dış Ticaret, Eksel, Anadolu Eksport, Süzer Dış Ticaret, Erpeks, Enka Pazarlama, Batı Pazarlama, Gepa, Net Turizm, Ram Dış Ticaret (Koç grubu), Tekfen Dış Ticaret, Meptaş, Menteşoğlu, Cam Pazarlama (İş Bankası), Penta, Edpa gibi büyük firmaların ihracatında usulsüzlük tespit edilmiş ve bunlardan bazıları hakkında

suç duyurusunda bulunulmuştu.²²⁵ Yalnızca üç grup (Koç, Sabancı, İş Bankası) İMKB'deki toplam sermayenin 1988'de %43'ünü, 1991'de %45'ini, 1994'te %27'sini, 1998'de %34'ünü elinde tutmaktaydı.²²⁶ 2001 yılına gelindiğinde, İMKB'de işlem gören şirketlerin toplam sermayesinin % 57'si, beş büyük gruba ait 55 şirketin elindeydi.

1980'lerden itibaren, özellikle Anadolu kentlerinde büyüme arzundaki sermayeler için açık olan bir yol, "İslami sermaye" denilen kesim içinde yer almak biçiminde ortaya çıktı. Bunda önemli bir neden, küçük işletmelerin kredi sisteminden dışlanmış olmalarıydı. Alternatif olarak, 1980'lerde "özel finans kurumları" (faizsiz bankacılık) adı altında başlayan sistemde, genelde İslami cemaatlerle bağlantılı Anadolu Finans, İhlas Finans (Işıkçılar cemaati), Asya-Finans (Bank Asya, Fethullah Gülen cemaati) gibi kuruluşlar ve Al Baraka, Faysal Finans, Kuveyt Evkaf gibi Arap sermayeli firmalar bulunmaktaydı.²²⁷ Bu dönemde küçük ve orta boy işletmelerin ekonomideki payının artması talebiyle ortaya çıkan ve özellikle 1990'lı yılların ortalarında Refahiyol iktidarı döneminde epey etkili olan bir sermaye örgütü, 1990 yılında kurulan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği MÜSİAD'dır.²²⁸ TÜSİAD'ın Avrupa yanlısı tutumuna ve genelde merkez sağ politik çizgisine karşı MÜSİAD Milli Görüş çizgisine daha yakın durdu ve Doğu Asya "kaplanları" modelini savunmaktaydı.

Özellikle 2001 krizi sonrasında Derviş-IMF iktidarıyla özelleştirmenin önü iyice açıldı. Kemal Derviş, 2001'de IMF'ten aldığı 40 milyar doları batacak bankalara verdi. Aynı yılın Ağustos ayında Üzeyir Garih ortadan kaldırıliyordu. Garih, inanılmaz bir tehditle karşı karşıyaydı. İstenilen parayı vermesi mümkün değildi.²²⁹ Üzeyir Garih, BOP operasyonu kapsamında, AKP'nin iktidara taşınmasına sıcak bakmamıştı, öldürülüp ortadan kaldırıldı. Ortağı İshak Alaton ise Erdoğan Başbakan olduktan sonra gizli kabinesinde yer aldı. Erdoğan'ın beynini yönlendiren ilk beş kişiden birisi arasındaydı. Jak Kamhi, Hürriyet'e verdiği söyleşide özetle şunları aktarmıştı:²³⁰

225 Sırrı Çağlar, "Hayali İhracat", *Milliyet*, 13 Şubat 1985.

226 Yücel Yıldız, "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Grupların Hâkimiyeti: 1988-1998", yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 1999, s.75-78.

227 Gül Berna Özcan, Murat Çokgezen, "Limits to Alternative Forms of Capitalization: The Case of Anatolian Holding Companies", *World Development*, c.31, no. 12, December 2003, dipnot 23.

228 Haluk Alkan, *Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (Oda-lar-TÜSİAD-MÜSİAD)*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1998, s.167.

229 Ergün Diler, "Son Halka Garih'ti", *Takvim*, 9 Temmuz 2012.

230 Diler, agm.

"ABD, İran'da Humeyni'yi desteklerken karşı çıktım, dinlemeler zararlı çıktılar. Laik Yahudiler olarak, BOP eşbaşı AKP iktidarında biz de kaybettik." Yani, Kamhi diyor ki, "AKP ve Gülen'in Türkiye'de iktidara geliş süreci ile 12 Eylül 1980 İhtilali öncesinde Humeyni'nin İran'da iktidara geliş süreci arasında benzerlikler vardır."

2003 yılından sonra "özeleştirme" adı altında Cumhuriyetin 80 yıllık kazanımlarının küresel sermayeye satılması, "Levanten burjuvazi" ve bir kısım "sonradan görme" varlık sahiplerinin şirketlerini, bankalarını, arazi, mesken ve arsalarını yabancılara satmalarıyla Türkiye'deki sermaye hareketleri içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının payı hızla arttı.²³¹ Bugün Türkiye'de 15.000 Avrupalı yatırımcı şirket bulunmaktadır. Özeleştirmelemlerle sadece milli sermaye değil, egemenliğe de darbe vuruldu. Pek çok fabrika Türkiye'de gibi gözükse de mülkiyeti yabancılara aittir. Türkiye'deki üretimin %75'inden fazlasının arkasında yabancılar vardır. Bankalarımızın 70'inden fazlası yabancılara aittir, borsamızın %85'inden fazlası yabancı girişli paradır. Sigortacılığımızın %80'i yabancılardan elindedir. Bankacılık sisteminin yabancılardan eline geçmesi, bütün Türk ekonomisinin yabancılardan kontrolüne geçmesi demektir. Türk halkının büyük kısmı binlerce yıldır fakirdir. Türk bankalarında 2013 sonu itibarıyla 884,5 milyar TL mevduat bulunmaktadır. 75 milyonluk ülkede 1.000.000 TL ve üzeri birikim sahibi olan 65.489 kişi (toplam mevduat sahiplerinin binde 1'i) toplam mevduatın %52'sini (463,1 milyar TL) elinde bulundururken geri kalan 55.163.757 kişi (toplam mevduat sahiplerinin yüzde 99,9'u) ancak %48'ini (421,4 milyar TL) paylaşmaktadır.²³² Gelir dağılımındaki bu muazzam dengesizlik devam ettiği sürece Türkiye'de sosyal çalkantılar bitmeyecektir. Mesele bu fakirliği yenecek, zenginliği ve refahı tüm topluma yayacak liderler ve kadrolar yetiştirmek, çareler üretmektir. Sermaye kendini koruma aracı olarak medya vasıtası edinmeyi de bir sigorta aracı olarak görmeye devam etse de, Türkiye'deki baskılar medyayı da içine almakta, gündemi karartmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'deki zengin kesim, kendi çıkarlarını korumak için başta iktidar partisi olmak üzere siyasi partileri örtülü olarak finanse etmektedirler. Türkiye'de bugün siyasi bir denge kalma-

231 Korkut Boratav, *Bir Krizin Kısa Hikâyesi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, s.99.

232 Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten, Mevduat, Dönem: 2013/12, Son güncelleme: 12.02.2014, erişim tarihi 16.02.2014, <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/#>

diği için yardımlar büyük ölçüde AKP'ye gitmektedir. 28 Şubat süreci bağlamında Refah Partisi'ne karşı topluca isyan eden büyük sermaye grupları, birkaç yıl sonra, bu partinin içinden çıkan AKP'yi benimsemekte tereddüt etmemiştir. Dış politika alanında "AB çıpası"nın ne olursa olsun terkedilmediği bu dönemde, iç politikada tek parti hükümetinin sağladığı "istikrar" sayesinde hayata geçen yeni İş Yasası (2003) ve bunun yanı sıra hükümetin emek sermaye ilişkilerinde izlediği kararlı emek karşıtı tutum da TÛSİAD çevresinin takdirlerini kazanmıştı.²³³ Nitekim TÛSİAD çevresindeki büyük sermaye grupları ve bu grupların medyadaki uzantısı sayılabilecek Doğan ve Doğuş yayın organları, 2002-2007 arası dönemde AKP'yi açık biçimde destekledi. Yine, Uzan grubunun tasfiyesini izleyen dönemde Çukurova ve Ciner Gruplarının yayın organlarının da genelde "ılımlı" bir çizgiyi sürdürdükleri görüldü. Holdinglerin bu dönemdeki büyüme temposu, söz konusu memnuniyetin nedenlerine açıklık kazandırmaktadır.

ABD'nin ılımlı İslam projesi için üretilen ve her seçim öncesi yelkenleri şişirilen AKP, tekelci sermayenin de desteğini hemen arkasında bulmuştur. AKP'nin birinci iktidar döneminde ekonomi politikasında küresel entegrasyonu ve "yapısal uyum"u amaçlayan programı sürdürmüş, borç faizi ödemelerine öncelik vererek %6,5 faiz dışı fazla hedefine sadık kalmış, ayrıca düşük kur-yüksek faiz ilkesinden de belirgin bir sapma göstermemiştir. IMF programlarına harfiyen uyum, AB'den istenen reformlar konusunda daha çok kendi İslamcı programlarının önünü açmak için sergiledikleri kararlı tutumla dış güçler açısından rahat bir çalışma ortamı buldular. IMF tarafından ayrıcalıklı bir konumda tutularak "istisnai yararlanma" sınırının da ötesinde, "olağandışı koşullar" esnekliğinden yararlanacağı bir antlaşmaya imza attı. Verilen krediler 2007'deki genel seçimler için kurtarıcı oldu.²³⁴ CFR'nin kurduğu AKP rejimi de 50 milyar dolarlık özelleştirmeyle yeni dönemin sefasını sürdürdü. Bu destek sonraki seçimler için de devam etti ve AKP hükümetinin iyice pervasızlaşmasına uygun bir zemin hazırladı. Bütün bu kredilerin nedeni küresel sermayenin neo-liberal politikalarına harfiyen uymak yani ülkeyi yabancı sermayeye açmak ve özelleştirme önündeki engelleri kaldırmaktı. Halka yansımayan ama yaratılan refah yanılsamasının üzerine "demokratikleşme" oyunu içinde Kürt açılımı ve Ergenekon komploları sahnelendi.

233 Öztürk, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, s.231.

234 Boratav, *age*, (2003), s.34.

2008 yılı itibariyle, Koç grubunun kombine cirosu Türkiye'nin milli gelirinin %9'una, yaptığı ihracat ise ülke ihracatının %1'ine eşit düzeydedir.²³⁵ Aynı yıl, İstanbul Sanayi Odası'nca hazırlanan Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listesindeki ilk on firmanın beş tanesi Koç grubuna bağlıdır (Tüpraş, Tofaş, Ford Otomotiv, Arçelik ve Aygaz). Genelde, 500 büyük sanayi kuruluşunun satışlarının %21'i Koç grubu, %6'sı Oyak grubu, %2,4'ü Sabancı grubu şirketlerince gerçekleştirilmiştir.²³⁶ Bankacılık sektöründe, 2008 yılı sonu itibariyle aktif büyüklüklerine göre en büyük beş bankanın biri kamuya (Ziraat Bankası), dört tanesi ise sermaye gruplarına aittir: İş Bankası, Sabancı grubuna bağlı Akbank, Doğuş grubuna bağlı Garanti Bankası, Koç grubuna bağlı Yapı Kredi. Söz konusu dört gruba ait dört banka, bankacılık sektöründe toplam aktiflerin %47,5'ini, toplam kredilerin %49,2'sini ve toplam mevduatın %46,3'ünü ellerinde tutmuştur.²³⁷ Kısacası, son yıllarda hızlı bir büyüme sergilemiş olan bankacılık sektörünün neredeyse yarısı, yalnızca dört büyük özel bankanın hâkimiyetindedir. 2008 yılı Haziran ayı itibariyle, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın toplam piyasa değerinin üçte birini (%33,4) Koç, Sabancı ve İş Bankası gruplarına ait 43 şirket oluşturmuştur.²³⁸ Salt bu örneklerden bile grupların gücü ve etkinliği hakkında fikir edinmek olanaklıdır.

Ancak, 2007 yılından itibaren AKP'nin yeşil sermayeye yer açmak için başlattığı tasfiye harekâtı, büyük sermaye gruplarıyla aralarında kırılmaya neden oldu. Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır hâkim konumda bulunan büyük gruplar (özellikle TÜSİAD çevresi) yavaş yavaş "devre dışı" kaldı; bunların yerini ise AKP tarafından kollanan "yandaş" sermaye grupları ve MÜSİAD almaya başladı. Bir yandan özellikle medya sahibi "eski" gruplar üzerindeki sıkı maliye denetimleri ve kesilen cezalar, bir yandan da kamu ihaleleri ve özelleştirmeler yoluyla yandaşlara aktarılan rantlar, büyük sermaye içindeki çekişmeyi özetlemektedir. AKP, kendi "organik burjuvazisini" yaratmak için

235 "Koç Holding 2008 Faaliyet Raporu", Koç Holding, 2009, s.1, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.koc.com.tr/tr-tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar-ve-istatistikler/web%20tabanl%20faaliyet%20iin/2008/00.html>

236 "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2008", İSO, 2009, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.iso.org.tr/GenelIslemler/TrackDownload.aspx?fileUrl=/tr%2FDocuments%2FArastirma%2FISO500%2F1-bbf-GecmisYillar.zip?redirected=1>

237 "İstatistiki Raporlar Bankalarımız Kitabı 2008" Türkiye Bankalar Birliği, 2009, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/--2008---bankalarimiz-kitabi---/464>.

238 "Garanti İş Bankası'na Geçti Koç Holding, Sabancı'yı Yakaladı", *Hürriyet*, 2 Ocak 2008.

uğraşmakta ve TOKİ ihaleleri, yerel yönetimler gibi kanallar aracılığıyla bu grubu beslemektedir. Bununla birlikte, AKP'nin neoliberal politikalarından TÜSİAD çevresindeki büyük sermaye de nemalanmaya devam etmektedir.²³⁹ Türkiye ekonomisinde büyük sermaye gruplarının belirgin ağırlığı devam etmektedir. Son yıllarda Türkiye'de bir yandan da yeşil sermaye içinde MÜSİAD (Çalık, Emine Erdoğan vb.) ile TUSCON (Gülen cemaati) arasında rekabet başladı. Bu rekabete son zamanlarda Başbakan ve hükümet üyelerinin sık sık toplantılarına katıldığı diğer bir yeşil sermaye kuruluşu olan TÜMSİAD katıldı.

Türkiye'deki İşadamlarının Küresel Sermaye Bağlantıları

Küresel sermaye Türkiye'ye altı noktadan sızdı; bankacılık, sanayi, medya, eğitim, istihbarat ve bürokrasi. Küresel sermaye, bugün Türkiye içinde medya vasıtasıyla finansal kaldıraç kullanmaktadır. Türkiye'de sermayenin paylaşımı için de bir kontrol mekanizması vardır. Bankacılık, maden arama gibi ruhsatlar bu mekanizma tarafından kontrol edilir. Küresel sermaye, alternatifi olmayan bir kolektif istihbarat ve akılla yönetilir. Bu ortak aklın içinde bulunan çok sayıda Türk de vardır. Organize ya da hiyerarşik bir sistemi yoktur. Kemal Derviş ve Koç grubu bu ortak aklın bir şekilde içinde olan tanıdığımız isimlerdendir. Hükümetten ise Ali Babacan ve Cüneyd Zapsu bu gruba yakındır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan Eylül 2007 sonlarına doğru yaptığı Amerika gezisi sırasında alelacele küresel sermayenin beyni olan CFR tarafından organize edilen bir toplantıya davet edildi ve orada konuşma yaptı. 27 Eylül 2007 tarihindeki konuşmasından önce CFR yönetim kurulu üyesi Richard Holbrooke tarafından şöyle tanıtıldı:²⁴⁰

"Bu dönemde hiç bir konuk Erdoğan kadar, hiç bir devlet Türkiye kadar önemli olamaz."

Bu takdim ve kısa süre için Amerika'yı ziyaret eden Başbakan'a bir fırsatını bulup konuşturma yaptırımları, CFR'nin yalnız kendi hükümetleri değil dış ülkelerinin liderleri üzerindeki etkileri konusundaki en basit örnektir.

DEİK ve Türk-Amerikan Vakfı kurulmadan önce küresel sermaye ve (özelde ABD'nin ekonomik) Türkiye'deki bağlantılarını sağlayan yapı,

239 Mustafa Sönmez, "2000'ler Türkiye'sinde AKP, Hâkim Sınıflar ve İç Çelişkileri", *AKP Kitabı, Bir Dönüşümün Bilançosu*, der. İlhan Uzel, Bülent Duru, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009, s.180-181.

240 *Milliyet*, 28 Eylül 2007.

1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte kurulmuştu. Bu yapıya, Amerikan örtülü operasyonlarının Türkiye içinde kurgulandığı ekonomik kanat diyebiliriz. Bu yapı ABD Yardım Kurulu JUSSMAT'la bağlantılıydı. Yapılanmanın başındaki ilk kişi Koç'un ortağı Bernar Nahum'du. Bunu daha sonra Selahattin Beyazıt, İhsan Doğramacı, Jack Kamhi, Ali Doğramacı ve Üzeyir Garih gibi isimler takip etti. Bu yapı Türkiye'deki çok çeşitli kesimlerden insanları içinde barındırmaktadır. İçlerinde 5-10 kadar TÜSİAD'cı vardır. Bugün bu yapılanmayı Gülen'in TUSCON'u devralmaya çalışmaktadır. İsviçre'de kurulmuş olan Round Table'in 40 üyesinden sadece biri (Jack Kamhi) Türk'tü. Bugün bu temsilci Nejat Eczacıbaşı'dır. Avrupa'nın en önemli işadamlarının bir araya geldiği bu toplantılarda Avrupa ekonomisinin yönetimiyle ilgili kararlar alınır. Daha çok gazeteci, iş adamı ve siyasetçilerin bir araya getirildiği Bildelberg'e Selahattin Beyazıt katılmaktaydı.

Özal, büyük Yahudi sermayesini Türkiye'ye çekmek istiyordu. Bu nedenle 500. Yıl Vakfı'nı kurdurdu. Garih, Alaton ve Kamhi kurucu üyelerdi. Özal'ın Üzeyir Garih'e verdiği görev bu kadar da değildi. Garih, Arafat'la sık sık bir araya gelip bölgede çözüm için çalışıyor, bununla da yetinmeyip PKK'yı tasfiye için kafa yoruyordu. Bülent Ecevit, dayatmalara karşı olduğu için 2003 öncesinde iktidardayken yardımcısı Hüsametdin Özkan, onun haberi olmadan gerekli düzenlemeleri yapmaktaydı. Mesut Yılmaz döneminde ise Karadeniz'den petrol çıkarmak için hükümetin önüne küresel sermayenin değiştirilmesini istediği kanun maddelerinin listesi kondu. Küresel mali sermayenin sözcülüğünü yapan Kemal Derviş'in siyasal provokasyonu ile başlayan; Mesut Yılmaz, Hüsametdin Özkan ve bazı DSP'li bakanların içinde yer aldığı darbe sonucu Türkiye'de yeni bir kaos ortamı başlatıldı. ABD, bu girişime büyük destek verdi. CNN International, İsmail Cem'in istifa konuşmasını bütün dünyaya canlı yayımladı. İhaleci medya da aynı tavrı izledi.²⁴¹

Siyasi partilerin toplu intiharıyla AKP'nin önü açıldı. Irak'ın işgaline hazırlanırken 14 Temmuz 2002 günü İstanbul'a savaş planlarıyla gelen ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz, hükümetle resmi temasa geçmeden İstanbul'da işadamı Mustafa Koç'un evinde verilen akşam yemeğinde Devlet Bakanı Kemal Derviş, Demokrat Türkiye Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Bayar, ABD Ankara Büyükelçisi Robert Pearson, TÜSİAD Başkan Yardımcısı Aldo Kaslowski, TÜSİAD Yönetim Kurulu Üyesi Cem Duna, Koç Holding Yöneticisi

241 Merdan Yanardağ, *Operasyon Partisi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2011, s.71.

Bülent Özaydınlı ve işadamı Cem Boyner'le biraraya gelmişti.²⁴² ABD, küresel sermaye, TÛSİAD ve diğer pastada pay isteyenlerin süregelen toplantı yerlerinden biri de Aydın Doğan'ın Nakkaştepe'deki tesisi-ridir. Nakkaştepe, 2002 yılında Çevik Bir'in de katıldığı ABD ve Doğan arasındaki Irak'ta petrol ve ihale paylaşımına ev sahipliği yapmıştı.

Türkiye'de Büyük Sermaye ve Medya

2002 seçim dönemi, Uzanlar ile Doğan grubu arasında büyük bir medya kavgasına yol açmıştı. Bu mücadele, asıl olarak medyada Doğan tarafından temsil edilen ve Koç, Sabancı, İş Bankası gibi grupları içeren TÛSİAD çevresiyle içinde Çukurova, Uzan, Ciner, Toprak gibi grupların içinde yer aldığı küme arasındaki çekişmenin medya ayağını oluşturmaktaydı. Uzanlar, Kasım 2002 genel seçimlerinde Genç Parti'yi kurarak doğrudan siyasete dahil olmuş, hatta %7,2 oy alarak birçok köklü siyasal partiyi geride bırakmışlardı. AKP hükümeti Uzanlar'ı bitirecek düğmeye basmakta gecikmedi. 2003-2004 yıllarına yayılan bir operasyonla önce CEAŞ ve Kepez Elektrik'e, sonra İmar Bankası ve Adabank'a ve sonra da tüm Uzan şirketlerine el konuldu. Kemal Uzan ve oğullarından Hakan Uzan yurtdışına kaçtı, Genç Parti ve Cem Uzan ise bir süre daha "faaliyetlerine" devam ettiler. Süreç içinde Uzan grubu tasfiye olmuş, Çukurova tasfiyenin eşiğine gelmiş, ancak Turkcell hisselerinin bir bölümünü satarak ve Yapı Kredi'yi Koç grubuna devrederek ayakta kalabilmiştir.²⁴³

Uluslararası pazarla en erken ve en geniş ölçüde bütünleşen sermayelerden biri olan Çukurova grubu, Pamukbank'ın fona devredilmesiyle, zincirleme borçlar sarmalına girerek büyük bir sıkıntıya düşmüş ve o dönemde ulusalcı güçlerin "önderliğine" soyunmuştu. İki önemli bankasını kaybetmiş olmasına rağmen, Çukurova grubu büyük ölçüde Turkcell sayesinde 2002 sonrasında da en büyük gruplar arasında kaldı. Medya alanında, Doğan grubu gibi Çukurova da bir dizi yeni TV kanalını (Skyturk, Showmax, Showturk) hayata geçirdi. Digiturk bünyesindeki şifreli yayın kanallarının sayısını artırdı; ayrıca Bilyoner, İddaa gibi elektronik kumar "hizmetleri" başlattı. Bu sektörde özellikle Irak pazarına ağırlık veren Çukurova, Kanada'lı Addax Petroleum'la kurduğu ortaklıkla, 2009 yılında Irak'ın kuzeyindeki Taq Taq bölgesinde petrol çıkarmaya başladı. Ayrıca, Irak'ta beş

242 Fikret Bila, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*, Ümit Yayıncılık, Ankara, Kasım 2003, s.144-145.

243 Öztürk, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, s.231.

bölgede daha petrol arama ve çıkarma izni aldı. Uluslararası siyasi ve ekonomik çıkarların çatıştığı bir coğrafyada, medya gücünü de seferber ederek etkili olmaya çalıştı. Mehmet Emin Karamehmet'in bankalara olan borçlarından ötürü TMSF, Çukurova grubuna ait 12 şirkete Mayıs 2013 ortasında el koydu. Show TV, Mayıs 2013'de Ciner grubuna satıldı. Digtürk'ün satışı için ise görüşmeler devam etmektedir.

Aydın Doğan 1979'da *Milliyet* gazetesini, 1994'te *Hürriyet* gazetesini aldı. 1990'ların ikinci yarısından itibaren medyanın alt sektörlerinde (haber ajansı, TV-radyo yayıncılığı vb.) birçok şirket kurdu ve giderek medya tekeli haline geldi. 2000 yılında özelleştirmede İş Bankası'yla ortaklaşa aldığı Petrol Ofisi sayesinde enerji alanında da önemli bir güce kavuştu ve Türkiye'nin en büyük birkaç sermaye grubu arasına girdi. Grubun medya faaliyetlerini yürüten Doğan Yayın Holding (DYH), 7 günlük gazete (*Hürriyet*, *Radikal*, *Posta*, *Fanatik*, *Referans*, *Turkish Daily News*) yayımlamaktadır. Türkiye'de 30 TV kanalı (Kanal D, Star, CNN Türk ve D-Smart bünyesinde 27 kanal), 4 radyo kanalı ve Avrupa'da 3 TV kanalı bulunmaktadır. Kasım 2002 seçimlerini izleyen dönemde AKP'ye açık destek veren ve Irak'ın kuzeyinde petrol pazarına odaklanan Doğan grubu, 2007 genel seçimlerinde de AKP'den yana tavır koydu. Doğan, 2008 yılında Ceyhan'da bir rafineri kurmak amacıyla Başbakan Erdoğan'la bağlantıya geçtiğinde, Başbakan Erdoğan'dan "Ben o işi bizim Çalık'a söz verdim" cevabını aldı.²⁴⁴ Başbakan Erdoğan'la Aydın Doğan arasında büyük kavganın sonucu gruba kesilen, toplamı 4,5 milyar dolara ulaşan büyük vergi cezaları oldu. Etkili yurtiçi ve yurtdışı ilişkilerine ve devam eden medya gücüne rağmen, 2009 yılı sonlarında Doğan grubu neredeyse tasfiyenin eşiğine geldi. Bugün ise hükümetin tehditleri karşısında büyük sermayenin diğer medya organları gibi uzlaşma içinde kalmaya çalışmaktadır.

Medyadaki rakiplerine göre "derin" ilişkileri olan ve geçmişinde birçok "kriminal" dava bulunan Ciner grubunun kurucusu Turgay Ciner²⁴⁵, medya sektörüne 2000 yılında Dinç Bilgin'e ait Etibank'ın TMSF'ye devrinden dört gün önce, Bilgin'in elindeki Sabah grubu şirketlerine büyük ortak olarak girdi. Bu şekilde TMSF'nin eline geçmesi önlenen *Sabah* gazetesi ve ATV, Ciner grubuna aylık 200 bin dolar karşılığında kiralandı.²⁴⁶ Ciner, bir yandan (Mehmet Emin Karamehmet'le

244 "Başbakan Bana Abi Derdi", *Taraf*, 4 Mart 2009.

245 U. Özdemir, *Hürriyet*, 20.08.2003.

246 Mustafa Sönmez, *Filler ve Çimenler Medya ve Finans Sektöründe Doğan/Anti-Doğan Savaşı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.194-203.

birlikte) *Cumhuriyet* gazetesine ortak oldu, bir yandan da medyada Doğan tekeline kırmaya çalıştı. 2005 yılında, TMSF, 433 milyon dolar bedelle Sabah-ATV grubunu Ciner'e sattı. Ancak, Ciner'in bu konumu kısa sürdü ve TMSF, Dinç Bilgin ve Turgay Ciner arasında 2002 yılında imzalanan ve iki patronun baştan beri ortak hareket ettiklerini gösteren gizli protokollerin ortaya çıkması nedeniyle 2007 yılında Sabah-ATV şirketlerine el koydu.²⁴⁷ Şirketler, daha sonra, yine tartışmalı bir ihaleyle Çalık grubuna satıldı. 2007 yılında TMSF yoluyla *Sabah*, Ciner'in elinden alındı. 1 milyar dolarına el konan Ciner, sesini çıkarmama karşılığında Habertürk'ü kurabildi. Birçok şirketini TMSF'ye kaptıran Ciner'in yine de Tayyip Erdoğan'a abartılı övgüler yağdırması, AKP hükümetinin medyayı ve sermaye gruplarını havuç-sopa politikasıyla denetlemekte başarılı olduğunu da göstermektedir.

Doğuş grubu 1999'da NTV ve Kanal E'yi satın alarak medya sektörüne girdi. Grubun medya iştirakleri 6 TV kanalı (NTV, CNBC-E, NBA TV, NTV Spor, e2 TV, Kral TV), 7 radyo, 8 dergi ve bir yayınevi (NTV Yayınları) içermektedir. Doğan ve Çukurova kadar olmasa da Doğuş grubunun da medyada etkili olduğu, ancak genellikle özellikli alanlarda (haber, spor, müzik) yer aldığı ve hükümeti kızdırmama konusunda en dikkatli grup olduğu söylenebilir.

Ülker, Türkiye'de "İslami sermaye" denildiğinde ilk akla gelen gruplardan biridir. Başbakan Erdoğan'ın 2004 yılında ortak olduğu dört şirketten üçü, Ülker grubu ürünlerinin dağıtımını yapmaktaydı.²⁴⁸ Bir araştırmaya göre, 2008 yılında çeşitli markaları için en çok reklamı Ülker vermişti.²⁴⁹ Popüler spor dallarını da değerlendiren Ülker, Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüpleri ile milli takımlara sponsorluk yapmaktaydı. Grubun AKP'yle organik ilişkisi, 2000'li yıllarda gerçekleştirdiği hızlı atılımların bir nedeni olarak alınabilir.

Çalık, AKP iktidarına en yakın sermaye gruplarından biri olarak tanınıyor. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak, 2007 yılında, henüz 29 yaşındayken Çalık grubuna CEO oldu. Grubun aynı yıl içinde kamu bankaları tarafından sağlanan krediyle TMSF'den satın aldığı Sabah-ATV medya topluluğu ise neredeyse AKP'nin gayriresmi yayın organı işlevini görüyor. Çalık, AKP iktidarının sağladığı olanakları en iyi biçimde kullanan ve TÜSİAD'la boy ölçüşmeye aday yeni sermaye gruplarının başında yer alıyor.

247 Yavuz Selim Demirağ, "Medyadaki Satış ve AKP'nin Vedası", *Yeniçağ*, 23 Nisan 2011.

248 "Erdoğan 4 Şirkete Ortak", *Hürriyet*, 2 Haziran 2004.

249 "Reklamın Şampiyonları", *Akşam*, 9 Ocak 2009.

İhlas da Türkiye'de "İslami sermaye" denildiğinde önde gelen gruplardan biridir. Demirel'in "O durakta beklemez, gelen otobüse biner"²⁵⁰ diye tarif ettiği Enver Ören, iktidara gelen partilere yakın durmaya daima özen gösterdi. Grubun önemli iştiraklerinden Kristal Kola, TGRT TV (Fox TV), İhlas Sigorta, İhlas Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı gibi şirketler satıldı. İhlas, AKP hükümetinden de önemli destek gördü. İhlaszedelerin alacaklarını ödemekte fazla acele etmeyen İhlas grubunun *Türkiye* gazetesi, Başbakan Erdoğan'a ve hükümete yönelik abartılı övgüleriyle dikkat çekmekteydi.

Türkiye'de Mayıs 2013 itibarıyla günlük ulusal gazete tirajı (spor, ekonomi ve magazin hariç) 4.467.000'dir. Bu tirajın %52,1'i (1.649.000) safkan yandaş (iş sadece iktidarı desteklemek olan tarikat-cemaat, akraba, eş dosta ait *Akit*, *Vakit*, *Zaman* gibi) medyaya aittir. Büyük sermayeye ait (holding) gazeteleri (*Hürriyet*, *Milliyet*, *Habertürk* vs.) ise %36 (1.604.000) tiraja sahiptir. Misyon gazeteleri diyebileceğimiz *Aydınlık*, *Yeniçağ* gibi gazeteler %4,5 (202.000), küçük sermaye-vakıf gazeteleri (*Sözcü*, *Cumhuriyet*) ise %7,4 (328.000) tiraja sahiptir.²⁵¹ Büyük sermaye gruplarının işi habercilik ya da halkın haber alma özgürlüğü değil devletle işlerinin bozulmamasıdır. Bunların devletle ihale kapmak ya da vergi cezası almamak gibi para işleri vardır. Örneğin, 2009 yılında Doğan grubuna ödeyemeyeceği bir vergi cezası kesilmesi yanında, Deniz Feneri davasını takip ettikleri için *Hürriyet* ve *Milliyet*'e baskın düzenlendi. *Hürriyet*, *Posta*, *Vatan*, *Milliyet* gazetelerinin içi boşaltılarak tımar edildi. Maaşları Soros'dan gelen, *Zaman* gazetesinde basılıp, *Sabah* gazetesi tarafından dağıtılan *Taraf* gazetesi ayrı bir konum taşımaktadır.

Son yıllarda birçok TV kanalının yayın ve haber müdürlerinin yandaş gazetelerin yazarlarıyla doldurulmasıyla Türkiye'de habercilik tamamen hükümetin Kürt politikasının ve Kürçülük propaganda-sının aracı haline gelmiştir. Arkasında ABD ve İngiliz istihbaratının olduğu malum kanallar da bu koroya eşlik etmekte, TV'lerde yer alan haber ve yorumlar ABD, hükümet ve bölücüler arasında yürütülen planın kamuoyunda destek görmesi, aksamaması ve hükümetin seçim yatırımı amacına yönelik olarak seçilmektedir. Sözde çok çeşitlilik ve farklı görüşler getirmesi amacıyla seçilen yorumcular ve programlar sonuçta aynı amaca hizmet edecek şekilde kurgulanmak-

250 Nevzat Atal, Erdal Şimşek, "En Siyasi Cemaat Süleymancılar", *Sabah*, 27 Eylül 2006.

251 Mustafa Mutlu, "Siyasal Şiddet ve Medya", İstanbul Aydın Üniversitesi Siyasal Şiddet, Çatışma ve Terörle Mücadele Okulu, Konferans Notu, 18 Mayıs 2013.

tadır. Özellikle Gezi Parkı olayları, Türk medyasının korkularını ve güdümlülüğünü net bir şekilde ortaya koymuş, olayların zirve yaptığı dönemde uzun süre hiç olay yokmuş gibi davranan medya, ancak kamuoyu baskısıyla olaylara yer vermeye başlamıştır.

ABD'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Son Oyunları

Küresel sermayenin Türkiye'deki uzantıları içinde TESEV ve TÜSİAD öne çıkmaktadır. TESEV'le birlikte Türkiye, dışarıdan görece bir liberal demokrasi olarak görünen şeye dönüştürüldü.²⁵² Bugünkü Türkiye, örgütlü sermayenin çıkarlarına hizmet eden bir kleptokrasi-dir. Son yıllarda Türkiye'de yeşil sermayenin kendi içinde de rekabet devam ederken, küresel sermayenin TÜSİAD'ı, dört yıldır Anadolu'daki işadamlarının başta Rusya olmak üzere doğrudan uluslararası bağlantılarını önlemek için bölge federasyonları kurdu. Romanya, Yunanistan ve Ukrayna'da seri konferanslar yaparak, milyon dolarlık şirketleri bunun içine almaktadırlar. Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEİK) içinde ülke iş konseylerine sızmışlardır. DEİK Başkanı Yahu-di kökenli Yona Yırcalı aynı zamanda Dünya Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği Başkanı seçilmiştir. Türkiye'de küresel sermayenin diğer bir uzantısı ise fon yöneticileridir. Türkiye'de klasik fon yöneticiliği gelişmemiştir; Hedge grubu ise çok azdır. Venture Capture grubunda ise Turkven, İŞGELİŞİM (İş Bankası) ve Actera Group oldukça etkindir. Turkven ve Actera'nın dört milyar dolarlık bütçeleri aslında yabancılara aittir. İMKB (yeni adıyla BİST), ağırlıklı olarak yabancı yatırımcıların yatırım yaptıkları bir borsadır. Son dönemde yabancı yatırımcı oranı %71'lere kadar çıkmıştır. Bu durum her an tetikte olunması gereken bir durumdur.

Türkiye'nin her yanını saran yabancı şirketler kendi ekonomik hedeflerinin dışında Türkiye'nin siyasi ve ekonomik dönüşümü, istihbarat ve kültürel amaçlı pek çok misyona da sahiptirler. Örneğin sadece İstanbul Şişli'de en az 50 Amerikan şirketi vardır. Türkiye'de pek çok milli ekonomik örgütlenme içine sızmışlardır. Küresel sermaye ülkemizde önemli bir yere ve paya sahip konuma gelmiştir. Bunlar içinde ilk akla gelenler şunlardır:²⁵³ McDonalds, Burger King, Ford, General Motors, Shell, BP, Coca Cola, Pepsi, IBM, Microsoft, Siemens, DaimlerChrysler, General Electric, Citigroup/Citibank, AXA, Allianz, Deutsche Bank, Philip Morris, Carrefour, Fiat, Hewlett-Packard, HSBC Holdings, Mor-

252 Mahdi Darius Nazemroaya, "Arap Diktatörleri ve Küresel Sermaye İttifakı", *Global Research*, 14 Şubat 2011.

253 Mustafa Çınk, *Rant Lordları*, Ümit Offset, Ankara, 2004, s.329.

gan Stanley Dean Witter, Merrill Lynch, Unilever, Metro, Nestle, ABN AMRO Holding, Thyssen Krupp, EON, Goldman Sachs Group, Pfizer, Robert Bosch, Alcatel, Caterpillar, Cargill, Procter & Gamble, Migros, Real ve daha onlarcası. Yabancı kökenli bazı danışmanlık şirketleri İngiliz MI6'yla iç içedir. York Trade ve Freeland gibi ABD kuruluşlarının eğitim danışmanlığı görüntüsü altında özel şirketler adına ABD'nin Türkiye'den ihtiyaç duyduğu gençlerden bir kadro kurup, enformasyon topladığı Wikileaks belgelerine kadar yansıdı. ABD, Türkiye'nin de içlerinde bulunduğu birçok ülkeye yaptığı GDO (genetiği değiştirilmiş organizma) ihracatının zarar görmemesi için, bu gıdaların zararlı olmadığı yönünde lobi faaliyetleri yürütmektedir.²⁵⁴ ABD tarafından manipüle edilen uluslararası kredi kurumları, konjonktürel olarak Türk ekonomisine harf notu vermektedir. ABD tarafından kullanılan bir yöntem de kalkınma projeleriyle sızmadır. Bunun adına "30 ajan yerine 1 kalkınma projesi" adı verilmektedir. Son olarak, Türkiye'deki para hareketlerinin kontrolü için ABD tarafından yapılan baskıyla sözde terörün finansmanını izlemek üzere IBAN (International Bank Account Number-Uluslararası Banka Hesap Numarası) kullanılmaya başlanmıştır.

5.2. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

ABD'nin Türkiye'ye Bakışı

ABD'nin Türkiye'ye bakışını şekillendiren güvenlik perspektifleri her zaman iki boyut taşımıştır. Bunlardan öncelikli olanı Sovyet boyutu olmakla birlikte, Ortadoğu boyutu da azımsanmayacak bir ağırlık taşıya gelmiş, hatta bazı hallerde bu iki unsur el ele gitmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle patlak veren Körfez Krizi, Ortadoğu boyutunun taşıdığı ağırlığı en açık bir biçimde gözler önüne sermiştir. Sovyet tehdidinin gerilemesi, kaçınılmaz olarak denklemdeki ikinci boyutun ağırlığını kademeli olarak artırdı. Batı dünyasının Körfez petrollerine olan bağımlılığı sürdükçe, Türkiye de Ortadoğu'daki rolünden kaynaklanan önemini korumaya devam edecektir. Sovyet çözülmesinin yarattığı siyasi ve askeri boşluk ise ABD'nin Türkiye'ye bakışında Orta Asya boyutunu yeni bir unsur olarak ortaya çıkardı. Bu coğrafya, Türkiye'nin etnik bağlarının yardımıyla nüfuzunu rahatlıkla yayabileceği bir alandır. Türkiye'nin laik yönetimi, demokrasisi ve serbest piyasa ekonomisi "model rol" olması Washington tarafından Türkiye'yle ilgili yapılan siyasi açıklamalarda en çok vurgulanan temalardan biridir. Körfezden Orta Asya'ya kadar uzanan

254 "Amerika'nın GDO Lobisi Türkiye'de Böyle Çalıştı", *Milliyet*, 13 Kasım 2011.

uçsuz bucaksız bir bölgede ABD, her şeyi emniyette hissetmediği sürece, Türkiye'deki üsler vazgeçilmezlikleri tartışmalı hale gelse de yine de belli bir işlev görmeye devam edecektir.

Türkiye, Amerikan devlet sisteminde yer alan "Yönetim" ile "Kongre" arasındaki ilişkiler ve Kongre'de yabancı lobilerin siyasi etkisinden kaynaklanan çalışmalardan dolayı pek çok güçlükle karşılaştı. Amerika'daki Türkler farklı kaynaklara göre 300.000-500.000 arasında dağınık bir nüfusa sahip olduklarından Amerikalı siyasetçiler için bir oy potansiyeli teşkil etmemektedirler. Osmanlı döneminde Amerika'ya göç edenlerin ancak %15'i Müslüman kökenliydi ve bunların yarısı gerekli kazancı sağladıktan sonra ülkesine dönmüştü. II. Dünya Savaşı sonrası başlayan modern Türk göçü ise siyasi ve ekonomik çalkantılara bağlı olarak özellikle 1970'lerde hız kazanmış ve daha eğitilmiş ve profesyonel seçkinleri kapsamıştır. Ağırlıklı olarak Amerika'nın doğusuna yerleşen Türk göçmenler zamanla kendi aralarında çeşitli dernek ve cemiyetler kurmuşlardır. Bunlar arasında,²⁵⁵

1949 yılında kurulan ve daha çok ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için çalışan Amerikan Türk Cemiyeti,²⁵⁶

1956 yılında kurulan ve 30 kadar yerel derneği bünyesinde bulunduran, ağırlıklı olarak eğitim ve kültür alanlarında çalışan Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu,²⁵⁷

1958'de kurulan Amerika Türk Kadınlar Birliği ve

60'lı yıllarda oluşturulmuş çeşitli kültürel ve yerel örgütler

bulunmaktadır.

Bunların arasında lobicilik anlamında en etkili olanları arasında;

Washington'da faaliyet gösteren Türk Amerikan Dernekleri Asamblesi²⁵⁸ ve

2007 yılında kurulan, Türk asıllı Amerikalıların ve Türkiye'nin tanıtımına yönelik faaliyetler yapan Amerika Türk Koalisyonu (TCA)²⁵⁹

gelmektedir

Kongre nezdinde giderek aktif bir kuruluş haline gelen TCA, 2000'li yılların başında Kongre'de oluşturulan ve bugün üye sayısı 130'u geçmiş olan Türkiye Dostluk Grubu'yla²⁶⁰ yakın işbirliği içindedir.

255 Türkmen, *age*, s.287-288.

256 Turkish American Society.

257 Federation of Turkish-American Associations.

258 Assembly of Turkish American Associations-ATAA.

259 Turkish Coalition of America-TCA.

260 The U.S. Congressional Caucus on Turkey and Turkis Americans.

ABD, Türkiye'nin her zaman kontrol edilebilir, zayıf ve bağımsız hareket edemeyen bir ülke olmasını ister. 2003 yılındaki Irak Savaşı'na 4. Tümen Komutanı'nın siyasi danışmanı olarak katılan Amerikalı Edward Ericson, Türkiye için şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:²⁶¹

"ABD, Türkiye'nin giderek artan bir hızla 'bağımsız bir güvenlik aktörü' olmaya başladığını kabul etmelidir. Türkiye'nin tek taraflı olarak ABD'nin güvenlik çıkarlarını yakından ilgilendiren istikrarsız bir bölgede gerek askeri gerekse ekonomik girişimlerde bulunması riski gittikçe artacaktır. Türkiye'nin bu girişimler, Amerikan çıkarlarından da öteye Türklerle Amerikalıları karşı karşıya getirerek 'mavi maviye karşı' senaryosunu gündeme getirecektir. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyini işgali bu riskin bir örneğidir. Türklerle iş yapmanın maliyetinin gittikçe artacağı muhtemeldir. Türkiye gözle görülür bir şekilde bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ABD'ye bağlıdır. Amerika'nın Ortadoğu'dan çekilmesi, verdiği sözleri yerine getirememesi, İran'ın nükleer bir devlet olarak evrimi, Irak'ın milli bir devlet olarak çözünmesi, terörizmin tırmanışı ve kökten dinciliğin yükselişi Türkiye'nin güce ulaşma isteğini tetikleyen unsurlar olacaktır. Amerikalıların kendilerine sormaları gereken soru '2014 yılında Türkiye'nin bölgesel bir güç olması gerçekten bizim çıkarlarımıza mı?' olmalıdır. Cevap 'hayır' ise ABD bunu durduracak stratejileri geliştirmek zorundadır."

Irak savaşı esnasında Türkiye'den aradığı desteği bulamayan ABD'nin Türkiye'ye bakışını yansıtan Amerikalı gazeteci Robert Kaplan'ın şu ifadeleri dikkat çekicidir:²⁶²

"ABD, Büyük Britanya ve Venedik gibi liberal imparatorluklar, toplumları liberal değişimlere teşvik ettikleri için kendi ölüm koşullarını yaratırlar. Bu yüzden özellikle sinsi olmalıdırlar. Irak'ta ABD politikalarına uyum göstermeyen ve reddeden Türkiye ve Meksika örneklerinde görüleceği gibi, mücadelesini verdiğimiz demokrasinin çok fazla yayılması bundan önce

261 Edward Ericson, "Bölgesel Bir Güç Olarak Türkiye-2014: ABD İçin Stratejik Çıkarımlar", *Turkish Studies*, c.5, no. 4, Autumn 2004. Makalenin yazarı Edward Ericson daha önce Türkiye'de görev yapmış, 1998 yılında ABD Kara Kuvvetleri'nden emekli olmuştur. Halen New York'ta Norwich High School'da sosyal araştırmalar dersi vermektedir.

262 Robert D. Kaplan, *Warrior Politics Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, Vintage, New York, 2003, s.81.

uysal olan birçok hükümetin üzerindeki kontrolümüzü zayıflatıyor. Sonuç olarak, kendi yolumuza dönmek ve aynı zamanda demokratik prensiplerimizi ilerletmek istiyorsak, zekice davranarak gölgelerin içinde ve kapalı kapıların ardında, çok daha az belirgin yolları denemeliyiz"

Washington'daki John Hopkins Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Tarihçisi Eliot Cohen ise daha ileri giderek ABD politikalarına boyun eğmeyen ülkeler için "Böbürlenme, tehdit etme, ama kötü davranışı sessizce ve sertçe cezalandır" tavsiyesinde bulunmaktaydı.

Stephen Larabee tarafından 2008 yılında RAND Corporation için Türkiye hakkında yazılan ve aşağıda özetlenen rapor ABD'nin Türkiye'ye bakışıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir:²⁶³

"1949 yılında NATO'nun kuruluşundan beri karşılıklı çıkarları, ABD için Türkiye'yi stratejik bir vasıta haline getirmişti. Ancak son yıllarda Büyük Ortadoğu, Türk güvenlik politikaları ve Türk toplumundaki değişimler müttefiklik ilişkisinin temeli olan ortak çıkarların yok olduğunu ve bir şeyler yapılmazsa Türkiye üzerindeki ABD etkisinin azalacağını göstermekteydi. Türkiye gittikçe ne yapacağı daha az öngörülebilir ve daha zor bir müttefik haline gelmektedir. Mevcut sorun alanları özetle şunlardır:

Turgut Özal'ın 1991 yılında Körfez Savaşı için İncirlik üssünün kullanılmasıyla ilgili sağladığı kolaylıklar bir istisnaydı. O zamandan beri Türk hükümetleri muharip görevler için üssün kullanılmasını artan bir şekilde sınırlamakta, bu da gelecekte Körfez ve Ortadoğu'da yapılacak ABD operasyonlarında İncirlik'e fazla güvenmemeyi dikte etmektedir. (s.25-29)

Türkiye'nin bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını önlemek için İran ve Suriye'yle işbirliği yapması ve iyi ilişkileri sürdürmesi, bu ülkelerin izole edilmesini isteyen ABD politikalarına aykırıdır. Türkiye'nin İran'a yönelik bir askeri harekâta karşı olması da üslerin kullanılmasını tehlikeye sokmaktadır. (s.11-14)

Türkiye ile ABD arasındaki en önemli gerilim alanı Irak'ın kuzeyinden gelen PKK saldırılarına karşı tek taraflı askeri harekât düzenleme ihtimalidir. Başta askerler olmak üzere Türk kamuoyundan gelen baskılar, AKP'nin 2007 seçimlerinde Erdoğan'ın sağladığı büyük seçim zaferiyle diplomatik olarak yönetilebilir bir hale gelmiştir. Ancak, PKK saldırılarının devam etmesi tek taraflı müdahale isteğini tekrar artırabilir. (s.7-11).

263 Larabee, *age*.

- Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinin kötüye gitmesi, ABD'yle ilişkilerini de etkileyecektir. Geçmişte AB'yle ilişkileri bozulunca Türkiye daima ABD'nin desteğini arardı, ama şimdi bu seçenek geçerli değildir. Artık ABD ve AB'yle ilişkileri bozulan Türkiye'de milliyetçilik (ulusalcılık) gittikçe artmakta, Batılı müttefiklerin desteği istenmemekte, Türkiye'nin kendi vasıtalarına dayanması istenmektedir. (s.22-23)

Özetle daha bağımsız ve kendine güvenen Türkiye, ABD'nin çıkarlarına ters düşebilir. Özellikle Kürt Sorununun çözümünde ABD'nin alacağı tedbirler ilişkilerin geleceğinde iyi bir test olacaktır."

Washington merkezli Bipartisan Policy Center düşünce kuruluşu, Ekim 2013'de "Retorikten Gerçekliğe" başlığıyla ABD'nin Türkiye politikası üzerine kapsamlı bir rapor²⁶⁴ yayımladı. Eski Ankara Büyükelçileri Morton Abramowitz (1989-91) ve Eric Edelman'ın (2003-05) başkanlığında, Henry Barkey ve Michael Makovsky gibi isimlerin de yer aldığı bir ekibin kaleme aldığı kapsamlı raporda ABD'nin Türkiye'ye bakışı ve ilişkilerin geleceğiyle ilgili önemli ipuçları yer almaktadır. Raporda yer alan dikkat çekici yorumlar aşağıda özetlenmiştir:

"- 10 yıl önce sessiz bir devrimle iktidara gelen AKP, Türkiye'nin Kemalist geçmişindeki askerlerin hâkim konumu, güçlü milliyetçilik, sıkı şekilde korunan laiklik ve Ortadoğu'ya karşı olan ilgisizliğine son verdi, otoriter ve mezhepçi yolu seçtiler. (s.6)

-2007 yılında Davutoğlu'nun başlattığı 'sıfır sorun' politikası gibi 2010 yılından beri uygulanan ve bölgesel güç olmayı hedefleyen Sünni mezhepçi dış politika da başarısızlıkla sonuçlandı. Sünni merkezli politikalar nedeniyle Türkiye'nin Ortadoğu'da çok az dostu ve siyasi etkisi kaldı (s.6-7, 46)

- AKP'nin içeride ve dışarıda uyguladığı İslamcı politika gündemi ve Başbakan Erdoğan'ın kişiliği ve otoriter idare stili ülkeyi derinden derine kutuplaştırdı. Basın özgürlüğüne karşı uygulamalar yanında Ergenekon diye adlandırılan operasyonlar Türkiye'de sivil haklar ve yargının tarafsızlığı konusunda derin şüpheler yarattı. (s.7)

264 "From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy", Bipartisan Policy Center, Washington, October 2013, erişimtarihi 11.02.2014, <http://bipartisanpolicy.org/events/2013/10/rhetoric-reality-reframing-us-turkey-policy>

- Taksim olayları, AKP'nin artan otoriter eğilimleri ve hukuksuzluklarına karşı kutuplaşmanın bir sonucuydu ve AKP'nin vazgeçilmez olmadığını gösterdi. Bu olaylar Erdoğan'ın başkanlık hayallerine son vermek yanında, ülkenin siyasi geleceğini belirsiz kılan bir potansiyele sahiptir. (s.20)

- AKP'nin Kürtlerle görüşmeleri barış için üç safha öngörmektedir: PKK'nin Türkiye'den çekilmesi, hükümetin istenen reformları yapması ve PKK'nın Türk toplumuna entegre edilmesi. Ancak, istenen Anayasal değişiklikleri yapmaya göze almayan AKP, kritik eşiğe gelmiştir. (s.21)

AKP, Mart 2014 seçimlerine kadar manevra alanı bulamadığından zaman kazanmakta, hapisten kurtulma beklentisi içindeki Öcalan ise sabretmek zorundadır. Demokratikleşme paketi, barış sürecinin çökmemesi için çıkarılmış olmakla birlikte daha çok AKP'nin İslamcı tabanına hitap etti. (s.22)

- (Küresel) Ekonomik krizin başlangıcından beri ABD'de artan faiz hadleri nedeniyle geçen 5 yıl içinde Türk ekonomisi büyük miktarlarda para desteği gördü. Ancak, Taksim olaylarıyla bu eğilim tersine döndü. Türk lirası ABD doları karşısında %10'dan fazla değer kaybetti. 2002 yılından beri Türkiye'nin dış borcu üç katına çıktı ve 350 milyar dolara ulaştı. (s.24)

Türkiye, ABD ve AB arasındaki Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'na (TTIP) katılmak istiyor. Ancak, tıpkı Türkiye'nin AB'yle olan Gümrük Birliği Antlaşması gibi, TTIP yürürlüğe girerse ABD, istediği koşullarda Türk pazarına girerken, Türkiye'nin aynı koşullarda Amerikan pazarına girmesi mümkün değildir. Türkiye, Gümrük Birliği'nden ayrılarak ŞİÖ üyeliğini düşünüyor. (s.24)

Başkanlık hayali suya düşen ve emekliliği düşünmeyen Erdoğan için iki seçenek var; mevcut Anayasa dahilinde 2014'te Cumhurbaşkanı olmak ya da 2015'te genel seçimlere katılıp dördüncü dönemde de Başbakan olmak. Cumhurbaşkanı olmasında iki sakınca var; partisi elinden gidecek, Cumhurbaşkanlığı'nın ikinci dönemini parti içindeki Gülen hareketinin lideri Abdullah Gül desteklemeyecek. (s.26-27)

AKP'nin Suriye'deki savaşta El Kaide'yle bağlantılı direniş gruplarıyla işbirliği yapması ve Mısır, Hamas, Tunus ve Suriye'yle ilgili mezhepçi politikaları, aynı şekilde Irak'ta Maliki'yi dışlaması ABD'yi Türkiye'nin 'ılımlı' model rolü konusunda şüpheye soktu. (s.35-36)"

Raporun son bölümünde ABD için Türkiye'yle ilgili politika tavsiyeleri yer almaktadır:

"- ABD, Türkiye'deki Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıklar kadar Kürtler ve Alevileri de desteklemelidir. (s.28, 49)

- ABD, Türkiye'nin bölgede oynayacağı roller için iç istikrarına ve demokratikleşmesine daha çok çaba harcamalı, Kürt barış sürecine yardım etmelidir. (s.46)

Amerikalı yetkililer Türk toplumunun azınlıklar, gençlik, STK'lar, insan hakları takipçileri, medya ve siyasi partiler gibi tüm katmanlarına angaje olmalıdır. (s.50)

- Türkiye'de başarılı reformlar yapılmasına yol açan AB üyeliği teşvik edilmelidir. (s.50)"

AKP'nin ABD'yle olan ilişkileri ve kirli ittifakının uzun zamandır bir yol ayrımına geldiği ve köşeye sıkışan Erdoğan'ın başta terör örgütüyle yürüttüğü müzakere süreci olmak üzere seçimlere kadar zaman kazanmaya çalıştığı bugünün gerçeğidir. Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı, -Amerikalıların da açıkça belirttiği gibi- parti bağlarının ve (Hakan Fidan'la olduğu gibi) özel ilişkilerinin kopmasına, böylece cemaatin önünün açılmasına ve Erdoğan için öngörülemez bir sona yol açacaktır. ABD, Türkiye'de başta Kürt Sorunu olmak üzere azınlıklar konusunu bundan sonra daha fazla baskı unsuru yapmaya ve bu yoldan içeriye daha derinden nüfuz etme niyetindedir. Basın özgürlüğü, hukukun bağımsızlığı gibi söylemler daha çok içerideki Amerikan kurgusu için sorun olduğunda önemli hale gelecektir. Öte yandan, ABD ile Türkiye arasında Suriye konusunda gittikçe farklılaşan politikalar CIA ile MİT arasında da gerginliğe neden oldu.²⁶⁵ Erdoğan'a finansal yaptırım uygulamak isteyen ABD bankası Merrill Lynch, ASELSAN'ın ikincil halka arzı için aracılık teklifini reddetti.²⁶⁶ Teklifi bir mektupla reddeden kuruluş, gerekçe olarak Türkiye'nin uzun menzilli füze sistemi için Çin firmasını seçmesini gösterdi.²⁶⁷

17 Aralık 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde benzeri görülmemiş bir rüşvet ve yolsuzluk operasyonu yapıldı. Türkiye'yi sarsan, dünyada da geniş yankı bulan yolsuzluk operasyonu ile üç bakanın oğlunun gözaltına alınması, dört bakanın isminin de yolsuzluk ve rüşvet iddialarına karışması ilk anda hiçbir şeyden haberi olmayan Erdoğan Hükümetinde bir şoka neden oldu. Ne polisin en üst ami-

265 Intelligence Online Middle East Section, (October 23, 2013).

266 Intelligence Online Middle East Section (December 12, 2013).

267 Erdal Sağlam, "Merril Lynch'ten Aselsan'a Füze", *Hürriyet*, 5 Aralık 2013.

ri olan İçişleri Bakanı ne Adalet Bakanı ne de Başbakan'ın operasyondan hiç haberi olmamıştı. Operasyon şimdiye kadar örneğini görmediğimiz derecede gizlilik içinde yapılmıştı. AKP yetkilileri bunun AKP'yi siyaseten bitirmeyi amaçlayan bir tertip olduğunu, devlet içinde paralel yapılanma bulunduğunu iddia ettiler. Operasyonu Başbakan Tayyip Erdoğan ve Gülen cemaati arasında dersanelerin kapatılması tartışmalarıyla tırmanan gerginliğin yeni bir safhası olarak gören piyasalarda durgunluk ve düşüş yaşandı. Emniyet Genel Müdürlüğü içinde çok büyük tayinler oldu ve halen de devam ediyor. Gelişmeler üzerine ABD Ankara Büyükelçisi Francis Ricciardone, AB ülkeleri büyükelçileriyle yaptığı görüşmede, "İran'la kurduğu Halkbank bağlarını kesmesini istedik ama dinlemedi, şimdi bir imparatorluğun çöküşünü izliyoruz" dedi.

Başbakan Erdoğan ise, ABD Büyükelçisi Ricciardone'yle ilgili, son günlerde büyükelçilerin bazı provokatif eylemler içerisine girdiğini belirterek, "Eğer görev alanınızın dışına çıkarsanız biz sizleri ülkemizde tutmaya da mecbur değiliz" dedi. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Francis Ricciardone bazı gazetelerde çıkan "yolsuzluk ve rüşvet operasyonun arkasında ABD var" iddialarına "ABD'nin hiçbir ilgisi yoktur. Haberlerin tümü yalan ve iftiradır. Hiç kimse asılsız iddialarla Türkiye-ABD ilişkilerini tehlikeye atmamalıdır" dedi.

Tüm bu olanların ABD'yle ilişkisine eski MİT daire başkanlarından Mehmet Eymür şöyle bir açıklama getiriyor:²⁶⁸

"Türkiye'nin ABD'yle ilişkileri iyi olsaydı, bütün bu olumsuzluklar, bütün bu çirkinlikler olur muydu? Amerika'yla olan askeri, ekonomik, teknik, eğitim vs. gibi çok yönlü ve 65 yılı aşan ilişkiler Amerika'nın, başka hiçbir devletin giremediği kadar bütün müesseselerimize, bütün hücrelerimize girmesine neden olmuştur. Türkiye'de politika, ordu, güvenlik, basın, hemen hemen tüm müesseselerimizde yükselmek isteyen herkes Amerika'nın yolunu tutmuş, destek istemiştir, istemeye de devam etmektedir. İçimizdeki Amerika ordumuza ihtilal yaptırmış, hükümetleri devirmiş, hükümetler kurmuştur. Yani bir yerde görünmese ve arka planda kalsa da Türkiye'yi yönetmiştir. Geçtiğimiz yıl ilişkilerde değişiklikler hissedilmeye başlanmıştır. Batılı kaynaklar Türkiye'de eksen kayması olduğunu telaffuz etmeye başlamış, münasebetler gittikçe bozulmuştur.

268 Mehmet Eymür, "Hoca Efendi Dönüyor mu?" son.tv, 2 Ocak 2014, erişim tarihi 12.02.2014, <http://www.son.tv/haber-225811>

Bunda, yöneticilerin ağzına geleni söylemek ve aklına geleni yapmak alışkanlığının da rolü olmuştur. Başkanı Roosevelt'in dediği gibi 'Politikada hiçbir şey tesadüfi değildir. Bir şey oluyorsa, o olayın o biçimde gerçekleşeceği önceden planlanmıştır.' Ben bu 17 Aralık olayına 'İkinci Çuval Operasyonu' diyorum ve devamının geleceğini sanıyorum."

Yabancı basında yer alan haberlerde Gülen hareketinin arkasında başını ABD'de Morton Abramowitz'in çektiği neo-con'lar ile İsrail lobisi, CIA, Dışişleri Bakanlığı Operasyon Bölümü ve Yeni Amerikan Yüzyılı düşünce kuruluşunun olduğu ifade edildi.²⁶⁹ İsrail istihbaratıyla ilgisi bilinen DebkaFile internet sitesi ise; Erdoğan'ın İran ziyareti esnasında "İran'la ticaret bağları nedeniyle Obama yönetiminin kendisinin yerine Gül'ü getirmek istediğini" dile getirdiğini açıkladı.²⁷⁰ Debka raporunun devamında Erdoğan'ın Çin-Rusya ve İran'a yaklaşarak ABD'ye karşı bir cephe kurmaya çalıştığı, bu yüzden Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yakınlaştığı iddiaları yer aldı.

ABD ve Avrupa son günlerde Erdoğan'ın gittikçe otoriter uygulamalara girdiğini söylemekle birlikte henüz son darbeyi indirmedir. Bu son darbe ABD'nin Kürt projesiyle ilgili verdiği ödevin yerine getirilmesini bekliyor ve bu yüzden Erdoğan Hükümeti bu projeyi geleceğinin teminatı olarak görüyor. Dikkat edilmesi gereken nokta, son olaylarla hem cemaat ve AKP kanadının hem Kürtçülerin hem de Atatürkçülerin edilgen konumda olduğunun iyice belirginleşmiş olmasıdır. Yani tüm bunları etkileyen kökleri dışarıda karanlık bir güç tabakası ve gri bir bölge var. İşte bu bölge ABD tarafından kurgulanan, içinde pek çok istihbarat servisi, sivil toplum örgütü, parti ve medya uzantısı vb. pek çok örtülü aktörün biraraya geldiği yapıdır ve Roosevelt'in dediği gibi hiçbir şey tesadüfi değildir.

ABD'nin Türkiye'ye bakışına etki eden faktörler; Türkiye'den beklentileri, biçtiği roller ve kendi çıkarlarıyla ilgilidir. ABD, dediğinden çıkmayan bir Türkiye kadar, ülke rejiminin Batı çizgisinde kalmasını garanti etmeyi ve bunun için gerektiğinde rejimle oynayabilmeyi, Türkiye'ye fazla bir şey vermeden almayı ister. ABD'nin Türkiye'den

269 William Engdahl, "Turkey's Real Corruption Scandal", Boiling Frosts Post, 3 Feb 2014, erişim tarihi 12.02.2014, http://www.boilingfrosts.com/2014/02/03/turkeys-real-corruption-scandal/?utm_source=feedblitz&utm_medium=FeedBlitzEmail&utm_content=23327&utm_campaign=0

270 "Erdogan in Iran to hatch joint plans for striking US interests", DEBKAfile Exclusive Report, 29 January 2014, erişim tarihi 12.02.2014, <http://www.debka.com/article/23634/Erdogan-in-Iran-to-hatch-joint-plans-for-striking-US-interests>

istekleri; kendi operasyonlarına üs ve asker desteği, şirketlerinin serbestçe ülke içinde faaliyet göstermesi, ülke kaynaklarına nüfuz etme gibi elle tutulur, reel şeylerdir. Bunun karşılığında verdiği şeyler ise genellikle Ermeni Sorunu karşısında "soykırım" dememek, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemek, Kıbrıs Sorunu'nda dengeli politika izlemek, PKK'yı terör örgütü listesine almak, Türkiye'ye siyasi baskı yapmamak, kredi notunu yükseltmek gibi sanal desteklerdir. Bunların hiçbirisi ABD'nin bütçesini kullanmasını gerektirmeyen, ama her zaman etkili olan kozlardır. Çünkü ABD politikalarına uyumlu olmadığınız takdirde bunların tersinin olması Türkiye'deki siyasi iktidarların kâbusu olmaktadır. Bununla beraber ABD ne Ermeni ve Kıbrıs Sorunu ne de PKK konusunda Türkiye'ye karşı samimidir ve bu konuların asla çözülmesini istemez. Tam aksine bunları Türkiye aleyhine kullanmak için en uygun zamanı beklemekte, hatta PKK örneğinde olduğu gibi geri planda beslemektedir. Sizden ABD ihracatı ve şirketleri için her türlü sınırlamanın kalkmasını şart koşar, ama sizin ihracatınız her zaman sıkı kotalara tabidir.

Karşılıklı al ver listesinin Türkiye için tek maddi tarafı ABD'den alınan silah ve teçhizatdır. Bu silah ve teçhizatın verilmesi çok sıkı kurallara bağlanmış, genellikle modası geçmiş ve tedariki uzun vadeye yayılmış, parası ödenmiş teçhizatdır. Bu silah ve teknoloji alımı Türkiye'nin asıl ihtiyacı olan hava savunma füze sistemleri ya da modern mühimmat gibi olduğu zaman verilmesi kesinlikle düşünülmez. Örneğin Stinger füzeleri Afganistan'da Sovyetler'e karşı savaştan Taliban kuvvetlerine sayısız miktarda verildiği halde, Türkiye'ye verilen sayılı miktar her yıl depolarda ABD'li askerlerce sayılmaktadır. ABD, nükleer silahlarda olduğu gibi bu tür silah ve mühimmat konusunda da tekel durumunu koruma yönünde hareket etmektedir. Asıl neden ise Türkiye'nin bağımsız ve kendi kendine yeterli bir güç olmasına engel olmak kadar, bu tür sistemlerin bir gün ABD'ye karşı da kullanılabileceği ihtimalidir. Çünkü ABD, Türkiye'nin içinde ve etrafında gelişen, kendisinin arka planda olduğu güvenlik sorunlarının, her an iki ülke arasında bir gerilim ve çatışma doğurabileceğinin farkındadır. Bu güvenlik sorunlarının arkasındaki ABD çıkarları, Türkiye'nin çıkarlarıyla uyumlu değildir. Bugün Türkiye'deki iktidarın önceden hazırlanmış ve manipüle edilebiliyor olması nedeniyle kamuoyuna, iki ülkenin demokrasi ve barış konusunda işbirliği yaptığı yalanı söylenmektedir. Gerçekte olan Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmayan şekilde ABD'nin Ortadoğu'daki dönüşüme devam ederken, Türkiye'deki iktidara da kendi gündemini uygulama ve yaşama şansı vermesidir.

ABD ve Türkiye'nin Dış Politika ve Güvenlik Çelişkileri

ABD ve Türkiye arasındaki dış politika ve güvenlik anlayışları, uluslararası ilişkiler sistematğinde Soğuk Savaş'ın sonundan beri devam eden değişimler yanında, küreselleşme, Avrupa Birliği, bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelerle birlikte önemli çelişkilerle karşı karşıyadır. Bu değişimlere sahip olduğu entelektüel birikim ve güç projeksiyonu ile çok çabuk adapte olan ABD, klasik "güvenlik" odaklı anlayışı bırakarak, hemen "ulusal çıkar" endeksli bir dış politika ve bunun gereği olan güç mekanizmalarına döndü. Böylece önce "yumuşak güç", daha sonra "akıllı güç" konseptleri içinde yeni ve anlaşılması zor güç sistematiği geliştirdi. ABD müdahale politikalarını, önceki dönemde dünyayı Sovyet komünizmi etkisinden korumak, günümüzde ise demokrasi ve özgürlükler savıyla örtmektedir. Libya ve Suriye örneklerinde olduğu gibi bu da yetmediğinde zalim iktidara karşı kendi halkını korumak (R2P) ve uluslararası düzene istikrarsızlık kaynağı olma gerekçesi öne sürülmektedir. Ancak, kimin demokratik ya da istikrarsız olup olmadığına sadece Batılılar karar vermekte, gerçekte ise önceden seçilen ülkelere bu istikrarsızlık tohumları ekilmektedir. Örneğin, 2000'li yıllarda Beşar Esad'la gerçekten Batılı bir ivme yakalayan ve istikrara kavuşan Suriye'de, kapıların Batı'ya açılması ölüm öpücüğü oldu ve kısa sürede yabancılar tarafından ülke içinde bir iç savaş başlatılması için gerekli kurgu sağlandı. Batılılara kapısını açma hatasını işleyen Kaddafi de aynı sonla karşılaştı. Tunus ve Mısır örnekleri ise ABD'nin adamlarını değiştirme operasyonunda halk ayaklanmalarını kullanma stratejisinin birer örneğinden başka bir şey değildi. Tunus'taki ayaklanmayı tetikleyen kendini yakma olayı, daha önce de birkaç defa tekrarlanmış ama bu sefer düğmeye basılmıştı. Yeni kurgu, sosyal medya yoluyla halkı ayaklandırarak, diktatörü kovmak ve böylece Amerikan askeri ölmeden işi ucuza getirmektir (leading from behind).

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde geçmişten bugüne çıkar çelişkilerinin yaşandığı ve müttefiklik kavramına uygun olmayan alanları şu şekilde sıralayabiliriz:

ABD'nin Türkiye'nin iç işlerine müdahaleleri, ülke içi dinamiklere nüfuz etmesi ve rejim sorunlarını yönlendirmesi, ulus devlet yapısı aleyhine faaliyetlerin arkasında olması,

ABD'nin Ortadoğu'yu dönüşüme tabi tuttuğu BOP'un Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmemesi, Türkiye için ciddi iç ve dış güvenlik sorunları yaratması, komşularıyla ilişkilerini bozması,

ABD'nin Irak ve özelde Irak'ın kuzeyiyle ilgili politikalarının Türkiye'nin güvenliğini ciddi biçimde tehdit etmesi, Türk askerinin Irak'ın kuzeyinde PKK'ya karşı harekât yapmasını izine bağlaması, Kürt bölgesi yönetiminin devletleşmesine destek olması,

ABD'nin PKK'ya örtülü destek vermesi, Türkiye'deki siyasi uzantılarıyla birlikte bölücülük sorununu siyasileştirerek önce federasyon daha sonra diğer ülkelerdeki parçalarıyla birlikte Büyük Kürdistan projesinin arkasında olması,

Ermeni Sorunu'yla ilgili samimi olmayan bir politika izleyerek, sözde soykırımın tanınmasını sürekli bir tehdit unsuru haline getirmesi ve Ermenistan konusunda Türkiye'ye baskı yapması, Yunanistan ve GKRY'yle olan ilişkilerde kendi çıkarları çerçevesinde Türkiye haklı olduğu konularda destek vermekten uzak durması, Yunan lobisinin isteklerine göre hareket etmesi, Karadeniz'de Montrö Antlaşması'yla sağlanan ve Türkiye için hayati olan dengeyi kendi çıkarları çerçevesinde bozmaya çalışması, Türkiye'yi Rusya ve diğer kıyıdaş ülkelerle karşı karşıya getirme gayreti içinde olması,

İki ülke arasındaki güvenlik, savunma ve ekonomi alanındaki ilişkilerin dengesizliği; her zaman kontrol edilebilir, bağımlı ve zayıf bir ülke olarak tutma stratejisi içinde Türkiye'nin bağımsız ve güçlü bir ülke olmasının önüne geçmesi.

Bu liste daha da uzatılabilir ve çeşitlendirilebilir. Bu bölüme kadar anlatılanlar aslında yukarıdakilerin geniş bir açıklaması olmakla birlikte listede yer alan hususları iki ülke arasındaki çelişkileri anlamak bakımından bir kez daha aşağıda özetlemekte yarar vardır. Çünkü bu çelişkilerin ortaya konması, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği ve karşılıklı çıkar dengesi içinde daha sağlıklı bir çerçeveye oturtulabilmesi için gereklidir.

ABD'nin Türkiye'nin İçişlerine Müdahaleleri

Soğuk Savaş süresince komünizmle mücadele stratejisi içinde daha çok güvenlik odaklı olarak yürütülen iki ülke arasındaki ilişkilerde, Türkiye'nin Batı kampında kalması ve ABD çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesi için ülkedeki rejimin kimlerin eline geçeceği ve sol akımlar, ABD'nin hep yakın gözetiminde oldu. Bir yandan Batı tipi yaşam tarzı Türkiye toplumuna özendirilirken, ülke savunması Batı doktrinlerine göre teçhiz edildi; Türkiye'de gerilim

stratejisi uygulayarak, solun güçlenmesini önlemek üzere darbe-ler desteklenirken, diğer yandan ekonomik alanda Türkiye'nin Batı tipi ekonomiye dönüştürülmesi ve ekonomisinin dışa açılması sağlandı. Bütün bunlar için eğitiminden ekonomiye, istihbaratından sendikalara, parlamentodan tarikatlara kadar geniş bir alanda ajan ağı oluşturuldu ve örtülü operasyonlar yapıldı. 1980'lerden itibaren hazırlanan ılımlı İslam projesiyle 2003 yılından sonraki kurgu sağlandı. Avrupa Birliği'yle işbirliği içinde ulus devlet yapımızın temelleri olan Cumhuriyet değerleri, güvenlik organlarımız, ülke içi güçler dengesi erozyona uğratıldı, komplolar düzenlendi. Türkiye'nin AB üyelik süreciyle birlikte silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolüyle ilgili baskılar özellikle MGK yapısında bazı değişikliklerin yapılmasına yol açmış, son yıllarda TSK üzerinde oynanan oyunlar ve terörle mücadelede uygulanmaya başlayan müzakere süreci, TSK'nın moral ve motivasyonu üzerinde önemli olumsuz etkiler yaratmıştır. Ağ stratejisiyle Türkiye'deki medya, iş adamları dernekleri, sivil toplum örgütleri ve STK'lar üzerinden bir yumuşak güç kurgusu çerçevesinde iç dinamikler kontrol altına alındı. Türk güvenliğinin esası olan Türk Silahlı Kuvvetleri hedef alınarak, komuta kademesi hapse atıldı, ordunun itibarıyla oynandı. Bu da yetmezmiş gibi azınlıklara yönelik saklı politikalara devam edilerek, Ekümenik ve Ruhban Okulu gibi konular Türkiye üzerinde baskı unsuru haline getirildi.

Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye

ABD, Büyük Ortadoğu Projesi'yle bu coğrafyada 22 ülkede siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümü hedeflediğini açıklamış ve proje içinde Türkiye'ye eşbaşkanlık vermiştir. Ancak, uygulamada bu boyutların hepsi atlanmış, projenin esas itibarıyla Amerika'nın kendi adamlarını değiştirmesi ve diğer Batılı müttefikleriyle birlikte bölgede el atmadığı petrol ve diğer kaynaklara el atmayı hedeflediği ortaya çıkmıştır. Bunun için halk ayaklanmaları, taşeron ülkelerle tetiklenerek, İslamcı iktidarlar vasıtası Müslümanlar birbirine kırdırılmakta ve kendi ürettikleri El Kaide tipi örgütler çarpıştırılarak öğütölmektedir. Bu operasyonlara aktif destek vermek zorunda bırakılan AKP'den, Arap ve Müslüman dünyası için bir model olması, böylece Batı değerlerini taşıyan bir Müslüman ülke profili istenmektedir. BOP, bu coğrafyada hedef seçilen Libya, Mısır, Suriye ve İran gibi ülkelerin tıpkı Irak gibi istikrarsızlaşmasını ve istendiği zaman parçalara ayrılmasını hedeflemektedir. Türkiye'nin ise etrafında istikrarsız ülkelere değil, terör üslerinden topraklarını arındırabilme-

leri ve işbirliği yapabilmeleri için güçlü, ulus devlet yapıları sağlam komşulara ihtiyacı vardır. Irak'tan sonra Suriye ve İran için geliştirilen projeler, bu ülkelerin yakın gelecekte parçalanmasına ve Batı'nın istediği Kürt devleti ya da devletçiklerinin ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır. Bu durum Batı'nın çıkarlarına uygun olmakla birlikte, Türkiye'nin etrafında sürekli bir bölücü tehdit ve sınırlarının istikrar-sızlığı anlamına gelmektedir. ABD dayatmaları nedeniyle Türkiye'nin İran ve Suriye'yle olan ilişkileri de bozulmuş, bölgede silahlanma, terör örgütlerinin yuvalanması ve bölgesel bir savaş çıkma olasılığı artmış ve Türkiye, güvenilmez bir ülke haline gelmiştir.

Irak'ın Kuzeyiyle İlişkiler ve Türkiye

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyiyle ilgili çıkarları, buradaki bölücü terör örgütü yataklarının yok edilmesi, Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde ülkenin kuzeyinde ayrı bir yönetim kurulmaması, Türkmenlerin güvenliği ve nihayet başta Kerkük ve Musul olmak üzere bölgedeki petrol kaynakları ve nüfus yapısı üzerinde bölgedeki Kürtleri kayıran düzenlenmeler yapılmamasıdır. Ancak, 2005 yılında ABD tarafından yazılan Irak Anayasası'yla Irak'ın kuzeyinde ayrı bir Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) oluşturulmuş, Irak'ın yönetiminde Kürtlere ayrıcalıklar tanınmış, Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı gibi kritik makamlar yanında, merkezi Irak yönetimi unsurlarının KBY'ye girmesi engellenmiş, bu bölgede ayrı bir parlamento ve yönetim biçimiyle "de facto" bir Kürt devleti kurulmuştur. Irak'ın kuzeyinde savunmasız kalan Türkmenler yok sayılmış ve Kürtler tarafından kısa sürede asimile edilmesinin önü açılmıştır. Kerkük ve Musul ise sessiz sedasız Barzani yönetimin kontrolüne geçmiştir. Öte yandan PKK terör örgütü Irak'ın kuzeyinde serbestçe yaşamakta, Barzani tarafından Türkiye'ye karşı bir koz olarak görülmektedir. ABD, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine girerek PKK terör örgütüne karşı operasyon yapmasını izne bağlamış ve bunun için Türk kamuoyuna yönelik olarak istihbarat desteği propagandası yapılmış ve bu destek hiçbir işe yaramamıştır. Çünkü ABD'nin istihbarat desteği tavşana kaç taziye tut cinsindendir ve esas olarak kara harekâtı olmadan sadece hava kuvvetleriyle terör örgütünün yok edilemeyeceği aşikârdır.

ABD'nin Kürdistan Projesi

ABD, bununla da kalmamış gerek KBY'nin yaşaması gerekse Türkiye'deki bölücü teröre siyasi bir çözüm bulunarak Kürdistan projesinin hayata geçmesi için barışçı çözüm adı altında siyasi yollardan

sonuç almak üzere Irak kuzeyi, PKK terör örgütü, Abdullah Öcalan'ın da içinde olduğu bir mekanizma konusunda AKP hükümetini ikna etmiştir. Bu mekanizmanın gerisinde İngiltere'yle işbirliği yapan ABD, süreçten kısa zamanda Bağdat'taki merkezi Irak yönetimini dışlamış ve demokratik özerklik açılımının hayata geçmesi için KCK yapılanması ve Oslo görüşmelerini içeren yol haritasını hazırlamıştır. Bu kapsamda, ABD Büyükelçileri ve bölgedeki ajan ağı, halk üzerinde önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Türk kamuoyuna Irak'ın kuzeyindeki istikrarın kendisi ve Irak için önemli olduğunu söyleyen ABD, bu istikrardan ne anladığını, Irak'ın kuzeyinde açtığı petrol kuyularından çıkan petrolü Mersin'e taşımak için yeni petrol boru hatları projeleriyle ortaya çıkarmıştır. Bu petrolün garantili ve sürekli ABD'ye akması için Kürdistan projesinin Mersin'e kadar uzanması ve Suriye'nin kuzeyindeki Kürt gruplar kullanılarak Türkiye'nin güneyine bir güvenlik kuşağı çekilmesi hedeflenmektedir. Kürdistan projesi, İsrail'in Ortadoğu'da Türkiye'den sonra Arap olmayan başka devletler kurulması planıyla da uyumludur ve İsrail buna destek vermektedir. Kürdistan projesi aynı zamanda İran'a yapılacak ABD operasyonları için de gereklidir ve bu nedenle sadece PKK değil PEJAK da ABD tarafından korunmakta ve beslenmektedir.

Ermeni Sorunu'nda ABD'nin Tutumu

Tarihsel olarak ABD, Ermenilere karşı ilgi duymuş, özellikle Osmanlı içindeki Ermenileri hedef alan misyonerlik faaliyetlerinde bulunmanın yanında, I. Dünya Savaşı sonrasında Sevr Antlaşması çerçevesinde kurulacak bir Ermeni devletinin hamiliğini alma, manda devleti kurma konusunda son ana kadar çalışmalar yapmış, ancak Wilson'un isteği, Kongre'den dönmüştür. O tarihten beri Ermeni diasporasının da etkisiyle Ermeni konusu, ABD ile Türkiye arasında gerilim noktalarından biri olmaya devam etmiştir. 2000'li yılların başında Türk-Ermeni Barıştırma Komisyonu'nu (TARC²⁷¹) kuran ABD, Türkiye'ye baskı yaparak, Ermenistan'la gizli görüşmeleri başlattı. Bu görüşmeler Eylül 2007'den itibaren İsviçre'nin aracılığıyla devam etti. Obama'nın seçim kampanyalarında güçlü şekilde dile getirdiği konulardan biri de Ermeni soykırımını tanıyacağı sözüydü. 2009 yılında Obama'nın iktidara gelmesiyle birlikte iki ülke arasında protokollerin imzalanacağı açıklandı. Ancak, protokoller son ana kadar devam eden ikna süreci sonucu 10 Ekim 2009'da imzalanabildi. Pro-

271 Turkish-Armenian Reconciliation Commission.

tokollerin iki ülke parlamentolarında imzalanması sırasında sorun çıktı ve Ermenistan, Nisan 2010'da protokolleri tek taraflı olarak askıya aldı. Türkiye üzerinde, Azerbaycan'ın Karabağ Sorunu'nun çözümü için şart koşma baskısı kadar, Ermenistan'daki muhalefet ve diasporanın etkisi protokollerin onayını olumsuz etkilemiştir. ABD Başkanları için Ermeni diasporası her zaman iyi bir seçim yatırımı olmuş ve sözde soykırımın tanınması konusu Türkiye üzerinde bir baskı unsuru olagelmıştır. ABD'nin Türkiye'yle ilişkilerinin bozulması halinde bu konuda elinden gelen her şeyi süratle yapacağı ve bununla da kalmayıp, uluslararası kamuoyunu etkilemek için diğer ülkeler ve kuruluşlar nezdinde de harekete geçeceği aşikârdır. ABD, böylece hem iç politikaya yatırım yapmış hem de Rusya'nın elinden bir ülkeyi daha kurtarıp, yeni bir üs edinmek için fırsat sağlamanın ötesinde, Ermenistan'ın taleplerinin takipçisi olarak Türkiye'nin önüne yeni projelerle gelebilecektir.

ABD'nin Ege ve Kıbrıs Politikaları

Kendilerini din olarak "Hıristiyanlık", hukuk olarak "Roma" ve kültür olarak "Eski Yunan"la özdeşleştiren Batı, bugünkü Yunanistan'ın o kültürü artık temsil etmediğini bildiği halde, konu Türkiye'yle ilişkiler olduğu zaman, açıkça olmasa da Yunanistan'ı kollamak istemiştir. Rum lobisi de ABD'deki yönetimler üzerinde Türkiye aleyhine her zaman baskı kurmuş, örneğin Obama, seçim konuşmaları esnasında Türkiye'yi, Kıbrıs'ta işgalci güç olarak nitelendirmiştir. Esas itibarıyla ABD, Kıbrıs politikası da dahil Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmeleri, Doğu Akdeniz güvenliğinin bir parçası olarak algılamaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs'a ilişkin bir çözüm, ABD için ikinci önceliktedir. ABD, Türkiye-Yunanistan arasında meydana gelebilecek bir çatışmayı, sadece NATO müttefikleri olmaları açısından değil, aynı zamanda ABD için hayati öneme haiz bölgelerin güvenlik ortamını doğrudan etkilemesi ve kendi çıkarları açısından önlenmesi gereken bir durum olarak da görmektedir. İngiltere, AB'ye üye olurken üsleri, AB statüsünün dışında bırakmaya özen göstermiştir. ABD'nin de bu üslerden yararlanması, onun da meseleye İngiltere gibi bakması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Obama Türkiye ziyaretinde, Kıbrıs konusunda, birleşik, iki federasyonlu bir yapı oluşturma yönünde devam eden müzakere sürecini desteklediğini ifade etmiştir. Ancak, izolasyonların kaldırılmasından söz etmemiştir. Ermeni konusu gibi Ege ve Kıbrıs konuları da ABD'nin samimi olmadığı, ancak Türkiye aleyhine istismar edebileceği önemli bir politika alanıdır.

ABD'nin Karadeniz'e Yönelik Girişimleri

ABD'nin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ilgisini çeken en önemli coğrafi bölgelerden birisi de Karadeniz Bölgesi olmuştur. Amerikalı ajanların sık sık Karadeniz limanlarında ABD gemilerine yer baktıkları, Körfez ve Irak Savaşlarında ABD'nin anlamsız biçimde Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarını gündeme getirmeleri, bu ilginin işaretleri olmuştur. Somali açıklarında olduğu gibi burada da bir korsan tehlikesi yaratıp, donanmasını ve askerini getiremeyen ABD, uzun süredir Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin aleyhine oldu bittiler yaratma peşindedir. Bu ilginin altında, Karadeniz'de keşfedilmemiş enerji kaynakları başta olmak üzere diğer mineraller olması yanında Rusya donanmasına karşı burada bir denge oluşturma isteği de bulunmaktadır. Bununla beraber, Boğazlar konusu Türkiye için en hassas konulardan bir tanesidir ve Montrö Antlaşması'yla sağlanan düzenlemeler, mevcut şartlarda Türkiye'nin egemenlik haklarını en çok gözeten bir statüko sağladığı için korunmalıdır. Aksine bir durum Rusya Federasyonu'nu harekete geçirecek ve yapılacak yeni düzenlemeler aleyhimize pek çok gelişmeyi tetikleyebilecektir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesiyle ABD gemilerinin Montrö'nün getirdiği sınırlamaları aşındırma gayreti, bir krize yol açmadan engellenmiştir. Türkiye'nin Karadeniz'deki güvenlik yapılanmalarında Rusya'yla olan ilişkilerine dikkat etmesi, ABD'yi diğer kıyıdaş ülkelerle Türkiye'nin davet edilmediği tatbikatlar yapmaya kadar götürmüştür. ABD, füze savunma sistemi ve diğer askeri oluşumlar için bu ülkelere yönelik girişimlerde bulunmuştur. Özetle, Karadeniz Bölgesi de ABD'yle ilişkilerimizde gerilim potansiyeli yüksek olan alanlardan bir tanesidir.

ABD'nin Türkiye'yi Kontrol Stratejisi

ABD için Türkiye, ülke çıkarları için çok önemli bir bölgede, orta büyüklükte ama her zaman bağımlı bir güce sahip olması gereken, elde tutulması ve kontrol edilmesi gerekli bir ülkedir. ABD için ideal Türkiye, kendi çıkarları söz konusu olduğunda itiraz etmeksizin istediklerini veren, Batı değerlerini benimsemiş ve onun yörüngesinden çıkmayacak zayıf bir ülkedir. Bugünkü haliyle Türkiye, gereğinden çok büyük ve hâlâ bağımsız hareket etme potansiyelini koruyan, üstelik ulusal kültürü gereği kendine her zaman başka coğrafyalarda yeni hevesler ve müttefikler bulabilecek bir ülkedir. Bu yüzden Türkiye'de seçimlerle birlikte hangi partinin iktidara geleceği ve politikalarının ne olacağı, ABD istihbaratı ve Dışişleri Bakanlığı'nın her

zaman uzun soluklu projelerine konu olmuştur. ABD Büyükelçileri her zaman Türkiye'deki iktidarın geleceği, yerine kimin gelebileceği, toplumun nabzıyla ilgili olmuşlar, siyasi partilerle seçim öncesi pazarlıklara girmişlerdir. Sadece Türkiye'de iktidarı planlamak değil, B planları ve darbeler de hep Amerika'nın ilgi sahasında olmuştur. ABD çıkarları üzerinden tanımlanmış siyaset, ekonomi ve savunma anlayışımız, yine ABD'nin vereceklerine bağımlı hale getirilmiştir. 2002'de ülkeye getirilen İslamcı iktidarla ABD'nin başta Ortadoğu olmak üzere küresel ve bölgesel çıkarları ve iç dengelerimiz kontrol altına alınmıştır. Ekonomimiz tüketim ekonomisidir ve büyük ölçüde ithalata dayalı montaj sanayisidir. Esasen ABD'nin Türkiye'ye bakışının altında, bir gün bu ülkeyi kaybetmesi halinde onu sadece sorunlara boğmak değil aynı zamanda silahlı kuvvetlerinin yeteneklerini de sınırlı tutmak ve Türkiye'ye alternatif üsler sağlamak yatmaktadır. Bu yüzden Türkiye'ye asla güvenmez, onu parçalara ayırmayı ve zayıf tutmayı içimizdeki ajan ağı ve algılama yönetimiyle ikna ederek sağlamayı akıllıca bir strateji olarak uygular. Abraham Lincoln'un dediği gibi, "düşmanını dost olarak yoker."

Özetle, Türkiye'nin bugün ABD'yle ilişkileri bekası ve toprak bütünlüğüyle pek çok hayati konu başta olmak üzere çıkarlarına uygun değildir. Bu çelişki Türkiye'nin önündeki en önemli güvenlik sorunudur, çünkü bu hayati çıkarlarımızın önündeki en büyük engel ABD'nin kendisidir. Bu durum sonuç itibarıyla Türkiye'ye yönelik en büyük tehdit kaynağı olarak ABD'yi dikte etmektedir. Türkiye, ABD olmadan güvenlik ve savunma sistemlerini kendi kendine yeterli hale getirmediği, bağımsız politikalar uygulama yeteneğine sahip olmadıkça, egemenliğine tam olarak sahip çıkmadıkça ve ABD'yle ilişkilerini karşılıklı çıkarların korunduğu bir ilişki çerçevesine oturtmadıkça hiçbir zaman rahat yüzü görmeyecektir. Önemli olan bütün bunları cesaretle yapacak, entelektüel birikimi olan ve vizyon sahibi kadroları kullanarak, Türkiye'nin geleceğini ve bu geleceğe ilişkin politika ve güç projeksiyonunu tam bağımsızlık ve milli egemenlik prensipleri içerisinde ve ulusal çıkarlarımıza uygun bir şekilde kurulumak projeleri geliştirmek ve uygulamaktır. Korkunun ecele faydası yoktur. Türkiye, gerektiğinde ABD'yle de bir çatışmayı göze alacak, her türlü olasılığa göre hesaplarını yapmalı ama öncelikle barışçı yollarla ama mutlaka karşılıklı çıkarların gözetildiği ilişkiler kurmalıdır. Richard Perle'nün dediği gibi, "Büyük güç olmanın yolu gerektiğinde kan dökmeye hazır olmaktır ve ABD tarihi boyunca hep

böyle yapmıştır."²⁷² Unutmayalım ki, ABD tarafından altımızdan çekilmekte olan bu ülke Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı yapan sivil ve asker kadronun kanları üzerine kurulmuştur ve gerekirse yine kan dökerek korunacaktır.

Türkiye-ABD İlişkilerinin Geleceği

Soğuk Savaş sonrası dünyadaki değişim, Türk-Amerikan ilişkilerinin üstüne oturduğu eksen yerinden oynatmıştır. Yeni durumda Türkiye ile ABD aralarındaki çelişkiler yumağı içindeki karmaşık ilişkiyi yeniden tanımlamak, değişen konjonktüre uyarlamak zorundadır. İki ülke ilişkilerinde yaşanan tek taraflı dayatmaların sonucu, Türkiye'de artan ABD karşıtlığının, dünyanın diğer ülkeleriyle kıyaslandığında zirve yapmış olmasıdır. Türkiye'deki Amerikan karşıtlığında 1964 Johnson Mektubu ve 2003 Çuval Olayı iki dönüm noktası oluşturmuştur. Birincisi özellikle sol ideoloji üzerinden Amerikan karşıtlığını başlatmış, ikincisi ise son on yılda bu karşıtlığın niteliğini değiştirmiş, ulusal egemenlik kavramına dayanan ulusalcılığın doğuşuna temel teşkil etmiştir. Bugün geline nokta Türkiye, dünyada en Amerikan karşıtı ülke haline gelmiştir. Türkiye ile ABD arasındaki sorunların temelinde,

-İlişkilerin salt ABD çıkarlarına ve ona yönelik tehditlere dayalı stratejik bir niteliği aşamaması, başta ekonomi olmak üzere diğer boyutlar ve aktörlerle birlikte çok katmanlı ilişki ortamı geliştirilememesi,

Karşılıklı ön yargılar,

İlişkilerin iki ülkeyi ilgilendiren konulardan ziyade üçüncü taraflara bağlı konulardan ve krizlerden kaynaklanması,

Türkiye'nin güvenlik anlayışı ve güç projeksiyonu eksikliği,

İlişkiler için yeni bir tanım geliştirme ihtiyacı
yatmaktadır.

1990'lı yıllardan beri Türkiye, ABD'yle ilişkilerinde güvenlik kaygılarını ön planda tutarak davranırken, ironik bir şekilde, giderek kendisini daha az güvenlikte hissetmeye başlamış; diğer yandan ABD'ye duyulan güvende de ciddi bir azalma ortaya çıkmıştır. 1 Mart 2003 tarihinde Türk parlamentosunun, ABD birliklerinin, Irak'ı işgal etmek için Türkiye topraklarından geçiş hakkını reddeden kararından sonra olumsuz trende girmeye başlayan ilişkiler, ABD birliklerinin Irak'ın kuzeyinde 4 Temmuz 2003'te Kürt karşıtı faaliyet yürüttükleri gerekçe-

272 Richard Perle, David Frum, *Şeytana Son*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004, s.47.

siyle Türk askerlerini tutuklamaları ve başlarına çuval geçirmeleriyle tarihinin en gergin noktasına ulaştı. Türkiye'de ABD karşıtlığı sol, İslamcı ve milliyetçilerin dışında, laik ve liberal kesimi de içine alarak toplumun tüm yelpazesine yayılmaktadır.²⁷³ Türklerin %82'sinin ABD dış politikasına karşı olduğunu gösteren 19 Ocak 2005 tarihli BBC anketi sonrası Türk medyasında ABD dış politikasına duyulan tepkinin nedenleriyle ilgili haberler yoğunlaştı. ABD'nin Irak'ı işgali esnasında Türkiye'yi hiçe sayan davranışları yanında Irak'ın kuzeyinde PKK'ya karşı sözünü tutmaması da ilişkilere darbe vurdu. Ancak, asıl güvensizlik kaynağı ABD-AKP ilişkilerinin arkasındaki gizli pazarlığın sonucu ortaya çıkan Ergenekon operasyonlarıyla Türkiye'nin PKK ve Barzani'yle diyaloga sürüklenerek Irak'ın kuzeyinde Kürt devleti kurulması ve Türkiye içinde Kürtlerle bir federasyon altyapısının hazırlanmasına yönelik ABD projelerinin sık sık gündeme gelmesi oldu.

Dünya genelinde gelişmeleri yönlendiren ABD'nin diğer güçlerle büyük paylaşım mücadelesi, bu coğrafyada merkezi konumda olan Türkiye'nin iç siyasi gelişmeleri, rejimin karakteriyle birlikte ABD tarafından kurgulanan gelişmeler ve çatışmalar ekseninde belirlenmektedir. Türkiye, Soğuk Savaş'ın güç dengesi alışkanlığına devamla Avrupa Birliği ve ABD arasında gidip gelen klasik güç dengesi arayışına devam ederken, daha da artan ve çeşitlenen dış politika ve güvenlik sorunlarına uygun güç projeksiyonlarını geliştirmekten uzak kaldı. Türkiye'nin bu öngörüsüzlüğü ve Batı'ya bağımlılığı, ABD ve AB tarafından istismar edilerek, müttefiklik ilişkilerine uygun olmayan bir şekilde öncelikle Türkiye içinde dönüşüm sağlanarak, ulus devlet yapısı hedef alındı. Diğer yandan içeride sağlanan bu kurgu neticesi şantaj altında tutulan siyasi iktidarlar, ABD'nin Ortadoğu'daki oyunlarının ve Kürt federasyonu kurma projesinin gerektirdiği rollere ikna edildi. Ancak, ABD henüz AKP iktidarından Ortadoğu ve Kürdistan projesine yönelik alacaklarını tahsil edemedi. ABD'nin Türkiye eski büyükelçisi Morton Abramowitz, *Foreign Affairs* dergisine yaptığı AKP'yle ilgili değerlendirmesinde, "Kendilerine yönelttikleri bütün o övgülere rağmen elde edilen somut başarılar sembolik olanların gerisinde kaldı" demektedir.²⁷⁴

Bugün için Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceğiyle ilgili en büyük engel, Türk kamuoyuna yerleşmiş olan, ABD'nin Türkiye içinde iktidarları yönlendirdiği, ulus devlet yapısını ve Cumhuriyet rejimini yok

273 Soner Çağaptay, "Where Goes the US-Turkish Relationship", *Middle East Quarterly*, Fall 2004.

274 Morton Abramowitz, "Başarılar Sembolik", *Hürriyet*, 28 Kasım 2009.

etmeye çalıştığı ve Ortadoğu'yu dönüştürürken Türkiye'yi de bölerek parçalamaya çalıştığı inancıdır. Bu şüpheler yok olmadıkça hiçbir zaman Türkiye-ABD ilişkileri sağlıklı bir zemine oturmayacaktır. ABD küresel politika ve stratejileri çerçevesinde alt bölge olarak gördüğü Ortadoğu'da yarattığı taşeron Türkiye projesini 30 yıldır uygulamakta olduğuna göre bu şüpheleri yok etmeyi ondan bekleyemeyiz. Özetle Türkiye, ABD'yle ilişkilerinde karşılıklı ve eşit çıkar ilişkisine dayanan, tam bağımsızlık ve milli egemenlik esaslarında dahilinde, kendi gücüne dayanan politikalar izleyebilmesi için buna uygun bir stratejik vizyon ve güç projeksiyonu geliştirmeli ve hayata geçirmelidir. Bu anlayışın pratiğe dökülmesinin önündeki en güçlü engel, Türkiye'nin ABD'yi karşısına alma korkusudur. Türkiye, çevresindeki coğrafyalarda operasyon üretmekten kaçınmayan ve bölgede ABD dışında seçenekler üreten bir güvenlik konsepti üretmelidir.²⁷⁵ Bunun yolu ise milliyetçi, ulusal çıkarıcı, proaktif, kendi gücüne dayanan, bağımsız ve egemen bir güvenlik anlayışıdır. İlişkilerin geleceği uygun bir işbirliği ortamı yaratılmasına bağlıdır ve bu oluşturulduğu takdirde, Türkiye'nin güvenliğine ve çıkarlarına önemli katkılar sağlayacak bir potansiyel taşımaktadır. ABD'nin geleceğe yönelik planlar ürettiği bölgelerin önemli bir kısmının Türkiye'nin yakın çevresiyle ilgili olması, yeni anlayışın hayata geçmesindeki sürecin sıkıntılı olmasına neden olacaksa da, bu sıkıntıların aşılmasına yönelik pratik çözümler ve projeler bulmak her zaman mümkündür.

Bazı yorumculara göre ABD-Türkiye ilişkilerinde yeni sayfa açılması için ön koşul PKK ve Kerkük sorununun birlikte çözümüdür.²⁷⁶ Ancak, ilişkileri çatışma eğiliminden düzlüğe çıkaracak ve stratejik bir işbirliği ortamı yaratacak temel değişken Irak'ın bütünlüğünü ve merkezi otoritenin devamını sağlayacak anayasal düzenlemelerin yapılması ve Türkiye'nin buna ikna olmasıdır. Böyle bir temel çözüme; Irak'taki PKK varlığını da tasfiye edecek tedbirlerin ilave edilmesi, Kerkük ve Türkmenlerin statüsü konusunda tarafların rıza göstereceği bir anlaşmaya ulaşılması halinde Türk-Irak ilişkileri ve dolayısıyla ABD'yle ilişkiler bir istikrar ortamına kavuşabilir ve iki ülke bu noktadan başlayarak güçlü bir stratejik ilişkiye yönelebilir. ABD-Tür-

275 Erkin Yurdakul, *Türkiye'nin Ulusal Güvenliği ve Vatan Savunması*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.119.

276 Soner Çağaptay, "Changing Turkish Public Attitudes toward the United States: Premises and Prospects", The Washington Institute For Near East Policy, 7 March 2005, erişim tarihi 11.02.2014, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/changing-turkish-public-attitudes-toward-the-united-states-premises-and-pro>

kiye ilişkilerinde yeni sayfa açılması, PKK ve Kuzey Irak sorunuyla birlikte Türkiye'nin içyapısına yönelik "sosyal kontrol" kurgularına artık bir son vermesiyle de ilgilidir. ABD'nin de Türkiye'nin, Türk halkının refahı için önem arz eden kamuoyu, Meclis, özgür basın ve güçlü muhalefetin oluşmasını sağlayan kendi demokratik sisteminin bulunduğunu ve buna saygı göstermesi gerektiğini kabul etmesi gerekmektedir. Ancak, bu saygıyı ABD'den beklemek yerine, yapılacak yasal düzenlemelerle tıpkı Rusya Federasyonu'nda olduğu gibi içimize kurulan bozucu kurguların ve ajan ağlarının sonu getirilmelidir.

ABD emperyalizminin sonu gelmekte ama Türk dünyası yeni bin yıla büyük umutlarla girmektedir. Emperyalizm ve din ideolojisi dünyanın hiçbir yanında başarılı olamamış, ömürleri hep kısa olmuştur. Geçmişte ABD dışarıdan topladığı ganimetlerle yaşıyordu, bugün ise zayıf ve hastadır. ABD'nin Afganistan, Irak, İran, Kuzey Kore gibi büyük sorunlarla neredeyse tek başına mücadele etmesi zorunluluğu, Ortadoğu'nun barış ve istikrarı için güçlü bölgesel müttefiklere olan ihtiyacı, Orta Asya devletleri nezdindeki girişimlerinin getirdiği başarısızlık, artık tek kutuplu bir güç olarak her yere yetişemediği sonucunu getirmektedir. Bu husus Türkiye gibi bölgesel anlamda lider olabilecek ülkelere fırsat sağlamaktadır. Rusya'nın özellikle Orta Asya devletlerinde ve Kafkaslar'da uyguladığı yeni stratejisiyle devletlerin Rusya etkisi altına girmeleri tehlikesinin ortaya çıkması, bu devletlerin Batı'yla entegre olan Türkiye'ye yaklaşma arzu ve iradeleri, Türkiye'nin oynayabileceği rolü güçlendirmektedir. Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesine ABD ve Batı'nın seyirci kalması bölgesel barış ve istikrarın uzaktan sağlanamadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. ABD'yle ilişkilerde, müttefiklik anlayışına uygun, birbirlerinin menfaatlerine zarar vermeyen sahalarda al ver ilişkisine dayanan bir işbirliği gerçekleştirilmelidir. Zarar veren konularda ise ısrarlı olunmaması, egemen bir ülke olarak hareket edilmesi esas alınmalıdır. Niyet ve maksadımız net olarak anlatılmalı, güvenliğimizin hiç bir ülke veya yönetimin inisiyatifine bırakılamayacağı açıkça deklare edilmeli ve bunun da arkasında kararlılıkla durulmalıdır. Türkiye, dünyanın en istikrarsız bölgelerinden birinde, ABD'nin güçlü, istikrarlı ve saygın bir dostu olarak fırsatları değerlendirmeli, sadece ABD'nin değil kendi elle tutulur çıkarlarının da peşinde olmalıdır.

SONUÇ

Türk-Amerikan ilişkilerinin bundan sonra nasıl olmasıyla ilgili bir sonuç ortaya koymak, ilişkilerin bugüne kadar izlediği seyre nasıl baktığımızla yakından ilgilidir. Bu bakış penceresi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bize karşı ne kadar dost ya da düşman olduğu ya da ideolojik bir çerçeve olmamalıdır. Uluslararası ilişkilerin temelinde "ulusal çıkarlar" yatmaktadır ve ülkelerin dostluğu ya da ideolojiler gibi yaklaşımlar bundan sonra gelir. Bu yüzden Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı dönemlerde bile Sovyetler Birliği ve ABD kendi ülke çıkarları söz konusu olduğunda işbirliği yapmışlar, müttefikleri için başka bir hikâye uydurmuşlardır. Bugün de bu denklem geçerlidir. Yeni yüzyılın büyük güçleri olan ABD, Çin, Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği'nin "terörle mücadelede işbirliği" diye tanımladığı konsept, aslında bu ülkelerin kendi özel gündemlerinin uygulanmasında örtülü olarak birbirine ses çıkarmamak ve böylece meşruiyet sağlamaktır. Bu çıkarların kesin bir şekilde karşı karşıya geldiği Suriye gibi örneklerde, büyük güçler arasındaki pazarlıklar uzun sürmekte ama Türkiye gibi bölgesel güçler bu pazarlıklara dahil edilmemektedir. Güç dengesi teorisinin diğer bir prensibi, büyük güçlerin etkisi altındaki bölgesel güçlerin bağımsız politika izlemelerinin çok güç olmasıdır. Türkiye gibi orta güçteki ülkelerin, büyük güçle bağımlılık ilişkileri ve bu ülkenin kurduğu iç ve dış dinamiklerini kontrol altı-

na alan özel mekanizma nedeniyle kendilerine çizilen rotanın dışına çıkmaları mümkün değildir. Bu tıpkı, kendimizin sürdüğünü sandığımız gerçekte otomatik pilotta uçan bir uçak ironisidir. Rotayı değiştirmek isteyenler, bunu denediklerinde cezalandırılmakta ve tekrar yola sokulmaktadır.

ABD'yle olan ilişkilerimize düşmanlık ya da ideolojik ön yargılarla değil, uluslararası ortamın gerçekleri ve ülke çıkarlarımız açısından bakmalıyız. Bu Atatürkçü bakış açısının da özetidir. Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda bu ülkeyi düşman çizmelerinden temizlemek için Rusya'yla stratejik, İngiliz ve Yunanlara karşı ise önce İtalyanlar daha sonra Fransızlarla taktiksel işbirliği yaptı. Bunlardan ilkiyle Milli Mücadele'ye lojistik destek buldu, ikincisinde ise İtalyanlar ve Fransızların savaşımadan Anadolu'yu terk etmesini sağladı. Amacı, Misakı Milli sınırları içinde milli bir devlet kurmaktı, bu yüzden en yakın silah arkadaşlarının da içinde olduğu tüm mandacılık girişimlerini çok akıllı bir stratejiyle savuşturdu. 1923'de bu ülkeyi kurduğunda, "Bu devletin temelleri tam bağımsızlık ve milli egemenliktir" demektedir. Yaptığı tüm devrimler ve izlediği iç ve dış politikada bu ilkeye sadık kaldı. Önceliğini bu yüzden ulus devlet yapımızın güçlendirilmesine ve ulusal gücümüzün yükseltilmesine verdi. Ülkelerin daimi dostlukları ve düşmanlıkları olamazdı. Sovyetler kadar Batılılarla da gerçekçi ve ülke çıkarlarına dayanan ilişkiler kurdu. Bu nedenle Hatay'ı kazanabildik. 1938'e gelindiğinde beliren İtalya veya faşizm tehlikesine karşı uluslararası güç dengesi prensibine uygun olarak, ülkenin güçlü konumunu muhafaza etmek için Batı'yla müttefiklik ilişkisine ışık yaktı, ama bunu yaparken tam bağımsız ve milli egemenliğinden taviz vermeyen çizgisini asla bozmadı.

Bugün de yapmamız gereken budur. Uluslararası ortamın gerçeklerine ve ülke çıkarlarına uygun, tam bağımsız ve milli egemenlik esasları dahilinde diğer ülkelerle ilişkilerimizi düzenlemek. Böyle yapmadığımız için içten ve dıştan dönüştürülmekte olan, Batı'nın taşeronu olma imajı üstüne yapışmış, Avrupa Birliği tarafından hor görülen, ne yapacağı belli olmayan, geleceği kestirilemeyen bir ülke olduk. Bundan sonrası için önemli olan artık onların ne yaptığı değil, bizim ne yaptığımız daha da önemlisi ne yapmadığımızdır. Yapmamız gerekenler, sadece ABD'yle ilgili değil, tüm büyük güçlerle uluslararası ilişkilerimizin düzenlenmesinde temel kıstaslara uygun olmalıdır. Büyük güçleri yok sayamayacağımıza göre onlara ne çok yakın ne uzak olmak konumundayız. Büyük güçler içinden birini seçip, ona yaslanmanın doğru olmadığı ABD örneğiyle anlaşılmıştır.

Türkiye'nin çevresi büyük güçlerin satranç tahtasıdır. Bugün Karadeniz'deki çıkarlarımız Rusya Federasyonu'yla daha uyumlu bir dış politika izlememizi gerektiriyor. Ancak, Irak'ın kuzeyinde ABD'yle olan ilişkilerimizin çarpıklığı bu kadar netken hâlâ buna göz yummamız, ülkemiz için hayati bir hata olmaya devam etmektedir. Mesele hangi büyük güce yaslanacağımız değil, çıkar bileşkemizi durumdan duruma en iyi nasıl sağlayacağımızdır.

Atatürk, milli, ülke çıkarlarına dayalı, gerçekçi ve kendi kaynaklarına dayanan bir dış politika izlemiştir. Bunu yaparken de milli egemenlik ve tam bağımsızlık esaslarından taviz vermemiş, devletimizin milli ve homojen bir devlet olması, ulusal gücün artırılması hep önceliği olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası bu temellerden uzaklaşıp, sadece Batı politikaları içinde kendine rol edinmekle kalmayıp, Batılıların ülkemiz içine nüfuz etmelerine göz yummamız bugün için en büyük tehdit kaynaklarının içeriden gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle, bugün için önceliğimiz; ülkemizin birlik ve bütünlüğü, huzur ve istikrarının sağlanması bunun için de yabancı etkilerden korunmasıdır. Bununla birlikte başta Türk kimliği olmak üzere moral değerlerinin korunması, yozlaştırılan ulus devlet yapımızın onarılması diğer bir önceliğimizdir. Nihayet, ülkemizin ekonomik ve sosyal refahının artırılarak, diğer bölgesel ve küresel çıkarlarıyla birlikte uluslararası güç dengesi içinde hak ettiği yere gelmesi sağlanmalıdır. Bunu, diğer ülkeler olmadan, ticaret yapmadan, büyük güçler de dahil diğer ülkelerle başta bilim ve teknoloji olmak üzere işbirliği sağlamadan başaramayız. Mesele bu işbirliğini iç işlerine saygılı, eşit çıkar ilişkisine dayanan ve barışçı bir şekilde sağlamaktır. Ancak bugün, Batı'yla özellikle de ABD'yle ilişkilerimiz ülke çıkarlarına uygun olmadığı gibi ülkemizin içten içe çürütüldüğü ve bölünme sürecine tabi tutulduğu bir dönemdeyiz. Zaman geç değildir ve tehlikenin farkında olduğumuz sürece her zaman yapabileceğimiz çok şey vardır. Yapmamız gereken Atatürk'ün izinden gitmektir, çünkü bize rehberlik edecek ilkeler Atatürkçü düşünce sisteminde fazlasıyla mevcuttur.

İKİNCİ BASIM İÇİN İLAVE

Türkiye'deki Amerika kitabımın ikinci basımına geçerken, son iki yıllık dönemle ilgili yeni gelişmeleri kısaca özetlemekte yarar var. Bu dönem içinde Türkiye-ABD ilişkileri kapsamında önemli gelişmeleri şu başlıklar altında ele alabiliriz:

ABD ve Erdoğan rejiminin yollarının gittikçe ayrılmakta olması ve Türkiye'nin iç siyasetine yönelik olarak Batı'nın yeni tasarım çalışmaları;

- ABD'nin, IŞİD terörüyle mücadele görüntüsü altında Irak ve Suriye'de kendi harita çalışmalarını yaparken, Türkiye'nin müdahil olmasını engellemek için iç istikrar bozucu çalışmalara girişmesi;

- ABD'nin PKK bölücü terör örgütüne verdiği destek yanında son dönemde Suriye'nin kuzeyindeki PKK/YPG'yle Türkiye'nin güneyinde bir koridor oluşturma gayreti;

- Erdoğan ve Gülen'in yollarının ayrılmasının ardından konunun ABD'yi de taraf haline getirmesi ve ilişkilere doğrudan etki etmeye başlaması.

Daha önce de açıkladığımız gibi, 1980'li yıllarla birlikte bir yandan bölücü terörün, diğer yandan irticai akımların yükselmesiyle iç tehdit değişik bir boyut kazanmıştır. Türk halkının millet olmaktan çıkıp cemaatlara ve etnik gruplara bölünmesinin önü açıldı. CIA, 1989'dan itibaren Gülen'le Türkiye'deki laik yönetimi "ılımlı İslam"a dönüştürme çabalarını desteklemeye başladı. 2001 yılında hayata geçen İlimli İslam Projesi'yle birlikte, tüm Ortadoğu coğrafyasında olduğu gibi Türkiye'de de seküler ulusalcılık, onu düşman gören ABD tarafından zayıflatılmıştır. 2002 yılı sonunda, genel kurul bile yapmamış

bir parti, CFR'nin memorandumunu tercüme ederek tüzükleştiren AKP iktidara getirildi. Yolları ayrılana kadar AKP ve CIA işbirlikçisi Gülen cemaati ABD politikalarını ülkeye ve yakın coğrafyalara taşıyan iki ayrı kaynaktı. ABD, İslamcı kuklalardan oluşan bir Ortadoğu hayal ederken, ılımlı İslamcılar kendi diktalarını oluşturma ve radikal İslamla bütünleşme yolunda hızla yol kat ettiler. ABD için dönüm noktası Libya'daki El Kaide'yi Suriye'ye taşımakla meşgul ABD büyükelçisi Stevens'ın öldürülmesi oldu ve kimlerle dans ettiğini anladı. O dönemden beri ABD, Türkiye içinde Erdoğan'a alternatif bir yapılanma arayışına girdi. İlk deneme CHP üzerinden yapıldı ve Baykal'ın yerine getirilen Soros uzantısı TESEV üyeleri, yani Kılıçdaroğlu ekibi partinin başına getirildi. Ancak, CHP oylarının yeterli olmayacağı anlaşıncı 2015 seçimlerinde HDP'yle yeni bir alternatif denendi. ABD hiçbir zaman sıfırdan parti kurmaz, potansiyeli olan birileri ya da bir hareket üzerinden parti kurar. Örneğin, Cemaat'ın Türkiye genelinde oy oranı %1'den fazla olmadığı için parti olması için çalışmaz. Bu yüzden, Cemaat'ın stratejisi seçimlerle iktidara gelmek değil, iktidara sızmak olagelmıştır. Amerikalıların HDP'yi kurmaktaki amacı TBMM'ye bir Kürt partisi sokma potansiyeliydi. Ancak, %10 seçim barajına karşın Kürt oyları hiçbir zaman %7'yi geçemiyordu. Bu yüzden, AKP-Cemaat kavgasının su üstüne çıkmasından sonra AKP karşıtı olan Amerikancı, AB'ci, İkinci Cumhuriyetçi ve postmodern ajan ağı devreye sokuldu. 7 Haziran seçim sonuçları AKP'nin tek başına iktidar olma şansını engelleyebilirdi ama MHP'nin tavrı beklentileri boşa çıkardı.

7 Haziran 2015 seçimleri sonrası içeride ve dışarıda yalnız kaldığını gören Erdoğan, ABD'yle anlaşma hatta onun her dediğini yapma yolunu seçti. ABD ise bu dönemde hem uzun süredir altyapısını hazırladığı PKK terör örgütüyle içsavaşı tetikledi hem de Türkiye'yi IŞİD'le karşı karşıya getirerek, intihar bombacılarıyla ülkenin istikrarını bozma, halk üzerinde korku ve infial yaratma yöntemine geçti. Haziran 2014 seçimlerinden sonra ise ABD'nin tetiklediği PKK, içsavaş yoluyla AKP'den söz verdiklerini zorla alma yolunu denemeye başladı. Böylece PKK terör örgütü, IŞİD'den kopyaladığı kanton stratejisini uygulamaya başladı. AKP iktidarı döneminde Güneydoğu Anadolu'yu patlayıcı deposu haline getiren PKK terör örgütü, Cizre'den Hakkâri'ye kadar bir kuşakta şehir savaşlarına girişti. Öte yandan IŞİD ve PKK'nın intihar bombacıları Ankara, Sultanahmet, Suruç, Bursa, Cizre, Atatürk Havalimanı dahil yaptıkları saldırılarda yüzlerce asker, polis ve masum vatandaşımızın şehit olmasına veya ölümüne neden oldu, bir o kadarı da yaralandı. Türkiye'yi çifte savaşla karşı karşı-

ya bırakan ABD, bir yandan da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sınır ötesi harekâtını engellemeye çalıştı. Bu dönemde, Suriye sınırında Rus uçağının düşürülmesi en çok ABD'nin işine yaradı ve Türkiye, Suriye denkleminin dışına itildi. ABD, Türkiye'nin de dahil olduğu bu coğrafyada güç merkezleri ve direnç noktalarını yok etme sürecindedir. Rejim değişiklikleri yanında başta Irak, Türkiye ve İran olmak üzere harita değişikliklerine sıra gelmektedir.

AKP, PYD lideri Salih Müslim'i 25 Temmuz 2013 ve Mart 2015'de İstanbul ve Ankara'da iki kez misafir etti. IŞİD, Eylül 2014'te Suriye'nin kuzeydoğusundaki Kobani kentine saldırmaya başladı. Böylece IŞİD, PKK ve ABD arasındaki danışıklı dövüş gerçek planlarını uygulamaya geçti. IŞİD'in saldırılarının ardından Kobani'yi savunmakta yetersiz kalan PKK/YPG'ye bağlı teröristler ABD'den yardım istedi. ABD öncülüğündeki koalisyon bu çağrı üzerine Kobani'deki IŞİD hedeflerine hava saldırıları düzenlemeye başladı. Bununla birlikte, Batılı birçok paralı asker Kobani'deki YPG saflarına katıldı. Son olarak Rakka'ya yönelik YPG operasyonunda görüntülenen Amerikan askerinin özel askeri şirket elemanı olduğu ortaya çıktı. YPG arması ve üniformalarıyla görüntülenen ABD askerleri, PKK/YPG teröristlerine askeri eğitim ve teknik silah kullanımı hususlarında danışmanlık yapmaktadır. ABD, Temmuz 2015'te Erdoğan'dan kopardığı tavizle İncirlik Üssüne de kullanmaya başladı ve PKK/YPG'yi açıktan desteklemeye başladı. Suriyeli Kürtlerin bir grubunu temsil eden PYD, 17 Mart 2016'da Rojava bölgesinde kendi kendine federasyon ilan etti. PYD'ye özerkliği fazla bulan AKP, Barzani'ye devlet başkanı muamelesi yapmaya devam ediyor, Suriye'nin doğusundaki Rojava'ya ses çıkarmıyor, sadece Cerablus-Azez arasına itiraz ediyor ve burada tampon bölge kurmak istiyordu. Erdoğan'ın Halep'te Esad'a karşı savaşan El Kaide uzantısı El Nusra ve Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) desteklemek için oluşturmaya çalıştığı tampon bölge ABD tarafından başından beri engellenmekteydi. ABD, şimdilerde Pentagon'un desteklediği PKK/YPG ve CIA'nın arkasında olduğu radikal İslamcı terör örgütleriyle Irak ve Suriye'de klinik harita çalışmalarına devam ederken, Erdoğan milliyetçilik kartına sarılarak içeride ve dışarıda mezhepçi şekillendirmelerine devam ediyor. Ağustos 2016'da Suriye'nin güneyine başlatılan Fırat Kalkanı harekâtı görünüşte IŞİD ve PKK/YPG'yi hedef almakla birlikte asıl niyet Halep etrafındaki Esad muhalifi güçlere destek olmaktır. Özetle Erdoğan, Suriye ve Irak'taki Sünni mezhepçi ideallerini; terörle mücadele, Esad düşmanlığı, Türkmenler gibi söylemler üzerinden kamufle etmeye çalışmaktadır. Ortadoğu'da ÖSO ve Hamas gibi terör örgütle-

rinden başka dostu kalmayan Erdoğan, ABD karşısında acilen İsrail ve Rusya'yla barışma yoluna gitti. ABD ise kamuoyuna asıl hedeflerinin IŞİD olduğu, PKK ile YPG'nin aynı olmadığı yalanını söylemeye devam ediyor.

AKP ve Cemaat arasında uzun süredir devam eden huzursuzluğun altında birbirlerini rakip olarak gören iki tarafın da oldukça güçlenmesi ve diğerini önlemek için düğmeye basma zamanını hesaplaması vardı. Cemaat, 17 ve 25 Aralık 2013'de AKP'nin gerçek yüzüyle ilgili çok önemli ifşaatları ortaya koydu ancak, hesaplayamadığı AKP'nin hukuk tanımazlığıydı. Aslında, cemaat polisinin başlattığı PKK'nın çatısı olan KCK yapılanmasıyla ilgili operasyonlar, Erdoğan ekibi-ne büyük darbe vurmuş, ona en yakın olan MİT Müsteşarı'nın yargı önüne çıkmasının yolunu açmıştı. Ancak, Erdoğan çıkardığı kanunlarla önce MİT Müsteşarı'nı kurtardı, daha sonra MİT'in hukuksuz işleri için güçlü bir hukuki savunma sağladı. O dönemde devam eden PKK-HDP-Öcalan görüşmeleri sekteye uğramasın diye KCK tutukluları da serbest bırakıldı. 17 Aralık 2013'le başlayan dönemde AKP ve Cemaat ile AKP ve Batıcı postmodern kurgu arasında başlayan hızlı çözülme devam ediyor. Postmodern kurgu, yani liberal entelektüeller ve Amerikan tipi Solcular 2002 sonrasında Radikal ve Taraf gibi gazetelerde yuvalanmış ve AKP'nin post-İslamcı, liberal, demokrat ve reformcu bir imge inşa etmesine yardım etmişlerdi. Hep birlikte yüzlerce subaya karşı Ergenekon ve Balyoz Davaları adı altında yürütülen düzmece tutuklama ve kovuşturmaları desteklediler. Büyük kısmı Cemaat'le sıkı temas halindeydi, onların basınında yazıyor ya da televizyon kanallarında boy gösteriyorlardı. Nitekim Eser Karakaş, "Cemaat beni kullandı ve ben de onu kullandım. Biz liberaller Abant platformunu Türkiye'yi demokratikleştirmek için kullandık"ı itirafında bulunuyordu. Bu kişiler, ABD'nin verdiği işaretle Erdoğan'ın zamanının dolduğunu öğrendiler ve HDP'yi kurma ve geliştirme görevi aldılar. Sonra sıra 15 Temmuz 2016 darbe girişimine geldi. 15 Temmuz 2016 gecesi Büyükkada'da toplanan ekipte bulunan Ellen (Elaine) Laipson, CIA'nın Türkiye konusunda baş analizcisi ve ülke timinin başıydı. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler yakın zamanda Gülen yüzünden yeniden ciddi bir sarsıntıya girerken, tarihinin en kötü döneminden geçmektedir.

1 Ariana Bonzon, "Türkiye'de Liberal Entelektüeller İslamcıların 'Faydalı Aptalları'nı mı Oynadılar?" (Fransız Slate.fr haber sitesinden çev. Hayri Koray), T24, 09.01.2014, erişim tarihi 04.10.2016, <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-liberal-entelektueller-islamcilarin-faydali-aptallarini-mi-oynadilar,247993>

KAYNAKÇA

Kitaplar

- (KANSU), Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.1, Muallim Ahmet Halit Kithaphanesi, 1931.
- AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986.
- AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul, 2007.
- AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.
- AKALIN, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- AKFIRAT, Adnan, *Eşref Bitlis Suikastı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKFIRAT, Fikret, *Kukla Devlet, ABD Kürdistan'ı Nasıl Kurdu?*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKGÜL, Aziz, *Savunma Sanayi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1986.
- AKP Kitabı *Bir Dönüşümün Bilançosu*, der. İlhan Uzgöl, Bülent Duru, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2010.
- AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara, 1996.
- ALLISON, Graham&ZELIKOW Philip, *Essence of Decision Explaining the Cuban Missile Crisis*, Longman, New York, 1999.

- ALTUN, Mehmet, *Ortak Akıl Ararken TUSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *Cüneyt Arcayürek Açıkıyor-7 Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *Darbeler ve Gizli Servisler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- ARON, Raymond, *Peace and War A Theory of International Relations*, Transaction Publishers, New Jersey, 2003.
- ARTUN, Tuncay, *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1983.
- ASMUSSEN, Jan, *Diplomacy and Conflict During the 1974 Crisis Cyprus At War*, I. B. Tauris & Co. Ltd., London, New York, 2008.
- ATA, Ferudun, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa Bir İşbirlikçinin Portresi*, Palet Yayınları, İstanbul, 2000.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.3, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya (Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar)*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- ATHANASSOPOULOU, Ekavi, *Turkey Anglo-American Security Interests 1945-1952*, Frank Cass, London, 1999.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.1, Tekin Yayınları, İstanbul, 1995.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, 6. basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1973.
- AYDINOĞLU, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980)*, 2. basım, Versus Kitap, İstanbul, 2008.
- AYIŞIĞI, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.
- AYVERDİ, Samiha, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969.
- BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Press Yayınları, Ankara, 2001.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler, *2008 Kavşağında Türkiye Siyaset, İktisat ve Toplum*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- BAKER, James A., *The Politics of Diplomacy*, Putnam, New York, 1995.
- BAL, İdris, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- BAL, İdris, *ABD Politikaları ve Türkiye*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2008.
- BALBAY, Mustafa, *Silivri Toplama Kampı Zulümhane*, 13. basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

- BALKAN, Neşecan, *Kapitalizm ve Borç Krizi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
- BARAN, A. Paul, *The Political Economy of Growth*, Montly Review Press, New York, 1960.
- BARANSU, Mehmet, *Mösyö Haneî Avcı'nın Yazamadıkları*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2010.
- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, c.7, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997.
- BEHRAMOĞLU, Namık, *Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)*, Yar Yayınları, İstanbul, 1973.
- BEHRMAN, Greg, *The Most Noble Adventure The Marshall Plan and How America Helped Rebuild Europe*, Free Press, New York, 2008.
- BEZMEN, Halil, *Neden?*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006.
- BİLA, Fikret, *Hangi PKK?*, 3. basım, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.
- BİLA, Fikret, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*, Ümit Yayıncılık, Ankara, Kasım 2003.
- BİLGİN, Deniz, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.
- BİLMEZ, Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- BLACK, Jeremy, *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Dost Yayınları, Ankara, 2009.
- BORATAV, Korkut, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- BORATAV, Korkut, *Bir Krizin Kısa Hikâyesi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, Ankara, 1993.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- BORDEN, William S., *The Pasific Alliance United States Foreign Economic Policy and Japanese Trade Recovery 1947-1955*, University of Wisconsin Press, Madison, 1984.
- BOZKURT, Ceyhan, *Amerikalı Diplomatların Güneydoğu Faaliyetleri*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- BULUTOĞLU, Kenan, *Tepeden Dibe Borsalar*, Batı Türkeli Yayıncılık, 2003.
- Bütün Yönleriyle Susurluk Uluslararası Susurluk Konferansı'na Sunulan Bildiriler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
- CAMPANY, Richard C., *Turkey and the United States The Arms Embargo Period*, Praeger, New York, 1986.
- CAMPBELL, John C., *Defense of the Middle East Problems of American Policy*, Harper Brothers, New York, 1960.

- CEVİZOĞLU, Hulki, *1919'un Şifresi Gizli ABD İşgalinin Belge ve Fotoğrafları*, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2007.
- CHOMSKY, Noam&ACHCAR, Gilbert, *Perilous Power The Middle East And U.S. Foreign Policy Dialogues on Terror, Democracy, War and Justice*, Paradigm Publishers, Boulder, 2006.
- CHOMSKY, Noam&ACHCAR, Gilbert, *Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu Terör, Demokrasi, Savaş ve Adalet Üzerine Diyaloglar*, ed. Stephen R. Shalom, çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.
- COLDRIK, A. Percy&JONES, Philipp, *The International Directory of the Trade Union Movement*, Facts on File, New York, 1979.
- COUTURIER, Kelly, *U.S.-Turkish Relations In The Post-Cold War Era*, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 1997.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, *Anılarım*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Platin Yayınları, Ankara, 2011.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Bir İnkılâbın Günbatımı*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- ÇINKI, Mustafa, *Rant Lordları*, Ümit Offset, Ankara, 2004.
- ÇONKAR, M. Kemalettin, *Kalkınma Bankacılığı ve Türkiye'deki Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988.
- ÇORA, A. Nazmi, *Çekiç Güc'ün Gizli Günlüğü*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2007.
- DEĞER, M. Emin, *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke Oltadaki Balık Türkiye*, Kilit Yayınları, Ankara, 2010.
- DEMİREL, Emin, *Geçmişten Günümüze PKK ve Ayaklanmalar*, IQ Yayınları, İstanbul, 2005.
- DENOVO, John, *American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939*, Minnesota University Press, Minneapolis, 1963.
- DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, TETTV Yayınları, İstanbul, 1994.
- DÖNMEZ, Cengiz, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- DUMAN, Zeki, *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*, Kadim Yayınları, Ankara, 2010.
- DUMLUDAĞ, Devrim, *The Political Economy of Foreign Direct Investment in Turkey 1950-1980*, yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kuruluş Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

- DÜNDAR, Can, *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006.
- DYER, Gwynne, *After Iraq*, Yale University Press, New Haven and London, 2008.
- ECZACIBAŞI, Nejat F., *Kuşaktan Kuşağa*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1982.
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- ENGDAHL, William, *Petrol Para İktidar Anglo Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni*, çev. Ertuğrul Bilal, ALFA Yayınları, İstanbul, 2008.
- ERHAN, Çağrı, *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- ERHAN, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- ERKİN, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- EROL, Mine, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972.
- ERTÜRK, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, haz. Samih Nafiz Tansu, Sebül Yayınları, İstanbul, 1999.
- ESER, Uğur, *Türkiye'de Sanayileşme*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
- EVANS, Laurence, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1965.
- EYMÜR, Mehmet, *Analiz*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 1991.
- FAHRİ, Macit, *Amerikan Harp Doktrinleri*, Yön Yayınları, İstanbul, 1966.
- FERTEKLİĞİL, Azmi, *Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul, 1993.
- FONTAINE, Andre, *Histoire de la Guerre froide 1917-50*, Fayard, 1965.
- FOUSKAS, Vassilis K., *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004.
- FULLER, Graham E.&LESSER, Ian O., *Turkey's New Geopolitics From Balkans to Western China*, Westview Press, 1994.
- FULLER, Graham E., *Demokrasi Tuzağı*, çev. Meral Gaspıralı, Altın Kitaplar, İstanbul, 1996.
- GARTHOFF, Raymond L., *A Journey Through the Cold War A Memoir of Containment and Coexistence*, The Brookings Institution, Washington DC, 2001.
- GILPIN, Robert, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği*, Kripto Yayınları, Ankara, 2012.
- GORDON, Leland James, *American Relations With Turkey, 1830-1930*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1932.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1977.

- GÖZEN, Ramazan, *Amerikan Kısılcısında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2010.
- GÜLFİDAN, Şebnem, *Big Business and the State in Turkey The Case of TUSİAD*, Boğaziçi University Press, İstanbul, 1993.
- GÜLLER, Mehmet Ali, *ABD'nin Neo-Osmanlı Projesi Büyük Kürdistan*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
- GÜRÜN, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- GÜVEN, Sami, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- HAS, Kadir, *Vatan Borcu Ödüyorum*, Kadir Has Vakfı Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- HOWARD, Harry N., *Turkey, the Straits and U.S. Policy*, John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1979.
- HUREWITZ, J. C., *Middle East Dilemmas The Background of United States Policy*, Harper&Brothers, New York, 1953.
- İLHAN, Suat, *Jeopolitikten Taktiğe*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1971.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2009.
- İNALCIK, Halil, *Doğu Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, 2. basım, Ankara, 2005.
- KABACALI, Alpay, *Büyük Dönemeçler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KAPLAN, Robert D., *Warrior Politics Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, Vintage, New York, 2003.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, 1996.
- KAYNAK, Mahir, *Yel Üfürdü Su Götürdü*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2005.
- KAZGAN, Haydar vd., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, c.2, İMKB-Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- KEİTH, Jim, *CIAden Medyaya Kitlelerin Kontrolü*, Nokta Kitap, İstanbul, 2005.
- Kennedy's Quest for Victory: American Foreign Policy, 1961-1963*, ed. Thomas Paterson, Oxford University Press, NewYork, 1989.
- KEPENEK, Yakup&YENTÜRK, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- KEYDER, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.
- KIRK, George, *The Middle East, 1945-1950, Survey of International Affairs*, Oxford University Press, London, 1954.
- KIRŞEHİRLİOĞULLARI, Erol, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul, 1963.

- KNUIHOLM, Bruce R., *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton University Press, Princeton, 1980.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur&SAK, G.&SÖNMEZ, S.&ERKAL, F.&GÖKMEN, O.&ŞEKER, N.&ULUĞTEKİN, M., *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989.
- KOÇ, Vehbi, *Hatıralarım, Görüşlerim, Öğütlerim*, Hürriyet Ofset, İstanbul, 1987.
- KOÇ, Vehbi, *Hayat Hikâyem*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1973.
- KUNIHOLM, Bruce, *The Origins of the Cold War in the Near East Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*, Princeton University Press, New Jersey, Summer 1980.
- KURTOĞLU, Ramazan, *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2012.
- KURTOĞLU, Ramazan, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, Sinemis Yayınları, İstanbul, 2012.
- KUTAY, Cemal, *Yazılmamış Tarihimiz Seçmeler 3*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- KÜÇÜK, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1978.
- LARRABEE, F. Stephen, *Turkey as a U.S. Security Partner*, Rand Publishing, Santa Monica, 2008.
- LAZAREV, Mikhail Semenovich, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Öz-Ge Yayınları, Moskova, 1989.
- LEFFLER, Mellyvn, *Preponderance of Power*, Stanford University Press, Stanford, 1992.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, 3. basım, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009.
- McGHEE, Ralph, *Deadly Deceits*, Ocean Press, 1981.
- MECKLENBURG, Jens, *Gladio NATO'nun Gizli Terör Örgütü*, çev. Süheyla Saliha Kaya, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000.
- MERAY, Seha L., *Devletler Hukuku*, c.1, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1968.
- MÜCEK, Ahmet Akif, *Asimetrik Savaş ve Provokasyon Süreci*, Gökkuşluğu Yayınları, İstanbul, 2010.
- NAHUM, Bernar, *Koç'ta 44 Yılım Bir Otomotiv Sanayii Kuruluyor*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Onbirinci Tez Kitap Dizisi*, 3. kitap, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- ORHUNLU, Bilge, *Mütareke Dönemi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2009.
- ORKUNT, Sezai, *Türkiye-ABD İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 27. basım, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

- ÖLÇEN, Ali Nejat, *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.
- ÖZAKINCI, Cengiz, *Türkiye'nin Siyasi İntihanı Yeni-Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÖNGİDER, Seyfi, *Bir Politik Hırs Abidesi*, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÖRMECİ, Ozan, *İttihat ve Terakkî'den AKP'ye Türk Siyasal Tarihi*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÖYMEN, Onur, *Çıkış Yolu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.
- ÖYMEN, Onur, *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- ÖYMEN, Onur, *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- ÖZCAN, Mehmet, *Terörün Matruşkası KCK*, Hayat Yayınları, Ankara, 2012.
- ÖZDAĞ, Ümit, *21.Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi*, Kripto Yayınları, Ankara, 2012.
- ÖZDAĞ, Ümit, *PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZDAĞ, Ümit, *Türk Ordusu PKK'yı Nasıl Yendi? Türkiye PKK'ya Nasıl Teslim Oluyor?*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZKAN, Tuncay, *Bir Gizli Servisin Tarihi Milli İstihbarat Teşkilatı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÖZNUR, Hakkı, *Caşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZTÜRK, Özgür, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Mart 2010.
- ÖZTÜRK, Saygı, *Okyanus Ötesindeki Vaiz*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- PAMUK, Şevket, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.
- PARLAR, Suat, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi Politikası*, Mephisto Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003.
- PERLE, Richard&FRUM, David, *Şeytana Son*, çev. Gökçe Kaçmaz, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- POLAT, Yılmaz, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2010.
- POLK, William, *Irak'ı Anlamak*, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Post-Cold War Defense Reform Lessons Learned in Europe and the United States*, ed. Istvan Gyarmati&Theodor Winkler, Brassey's, Washington DC, 2002.
- POYRAZ, Ergün, *Amerika'daki İmam*, Togan Yayınları, İstanbul, 2009.
- RANDALL, Clarence Belden, *Randall Papers*, Princeton University Library, 1953.
- ROZAKIS, Christos L.&STAGOS, Petros N., *The Turkish Straits*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1987.

- SABANCI, Sakıp, ...*Bıraktığım Yerden Hayatım*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004.
- SADUN, Aren, *Ekonomi El Kitabı*, 7. basım, İmge Kitabevi, İstanbul, 1980.
- SANDER, Oral&FİŞEK, Kurthan, *ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı*, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1977.
- SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1979.
- SAYAR, Ahmed Güner, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.
- SAYARI, Sabri, *The Prospects for the Islamic Fundamentalism in Turkey*, Rand Corporation, Santa Monica, 1989.
- SELÇUK, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, 2. kitap, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1993.
- SEMİZ, Yaşar, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926*, Yetkin Basımevi, Ankara, 1995.
- SEZER, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- SONGAR, Ayhan, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974.
- SONYEL, Salahi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz Servisi'nin Türkiye'deki Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- SÖNMEZ, Mustafa, *Filler ve Çimenler Medya ve Finans Sektöründe Doğan/Anti-Doğan Savaşı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- SÖNMEZ, Mustafa, *Türkiye'de Holdingler Kırk Haramiler*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1992.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- STIVERS, William, *Supremacy of Oil Iraq, Turkey and the Anglo-American World Order, 1918-1930*, Cornell University Press, London, 1982.
- ŞAFAK, Nurdan, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003.
- ŞAMSUTDİNOV, A. M., *Mondros'tan Lozan'a Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999.
- ŞENER, Nedim, *Ergenekon Belgelerinde Fethullah Gülen ve Cemaat*, 4. basım, Destek Yayınları, İstanbul, 2010.
- TANİLLİ, Server, *Din ve Politika*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008.
- TANJU, Sadun, *Hacı Ömer*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1983.
- TARAKÇI, Nejat, *Amerikan İmparatorluğu Gölgesindeki Türkiye*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.
- TAŞDELEN, Servet, *Piyasa Ekonomisinin Yanış Atları*, UPV Yayıncılık, Ankara, 2005.
- TELLAL, Erel, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- TOKER, Metin, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- TÖREN, Tolga, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2007.
- TRASK, Roger R., *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939*, Minnesota University Press, Minneapolis, 1971.
- TUCKER, Spencer C., *The Encyclopedia of the Cold War: A Political, Social, and Military History*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2007.
- TUNÇKANAT, Haydar, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Turkey In World Politics An Emerging Multiregional Power*, ed. Barry Rubin&Kemal Kirişçi, Lynne Reinner Publishers, Boulder, 2001.
- Turkey's Transformation and American Policy*, ed. Morton Abramowitz, The Century Foundation Press, New York, 2000.
- Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, ed. Baskın Oran, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- TÜRK, Eylem, *TÜSİAD Patronlar Kulübü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009.
- Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, ed. Morton Abramowitz, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.
- Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, ed. Halil İnalcık, Osman Okyar, Meteksan Yayınları, Ankara, 1980.
- Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl*, der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.
- Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky&Sabri Sayarı, Alfa Basım, İstanbul, 2002.
- Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.
- TÜRKMEN, Füsün, *Kırlıktan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- ULAGAY, Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Özel Yayıncılık, İstanbul, 1974.
- ULUBELEN, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınevi, 1982.
- Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984.
- USLU, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.
- ÜLMAN, Haluk, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961.
- ÜNSAL, Niyazi, *Terör Olgusu ve Türkiye Gerçeği*, Doruk Yayınları, Ankara, 1996.
- ÜREKLİ, Fatma, *Belgelerle 1889/1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007.
- ÜYEPAZARCI, Erol, *TSKB'nin Öyküsü*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, İstanbul, 1995.

- VAHRUŞEV, Vasili, *Yeni Yöntemleriyle ve Manevralarıyla Yeni Sömürgecilik*, çev. Cemil Aslan, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978.
- VALI, Frenc A., *Bridge Across the Bosphorus The Foreign Policy of Turkey*, John Hopkins Press, Baltimore, 1971.
- VARLIK, Bülent, *Türkiye'de Sermayenin Teşviki 1866-1976*, ODTÜ-İFÖD Yayınları, Ankara, 1976.
- YAHNİCİ, Şevket Bülend, *Çekiç Güç'ten Kürt Açılımına*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.
- YALÇIN, Soner&YURDAKUL, Doğan, *Bay Pipo*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
- YALÇIN, Soner, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- YANARDAĞ, Merdan, *Kuşatılan Türkiye Gülen Hareketinin Perde Arkası*, Destek Yayınları, İstanbul, 2010.
- YANARDAĞ, Merdan, *Operasyon Partisi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2011.
- YAVİ, Ersal, *Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır?*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001.
- YAVUZ, Turan, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- YAVUZ, Turan, *Çuvallayan İttifak*, Destek Yayınları, Ankara, 2006.
- YERGİN, Daniel, *Petrol*, çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1995.
- YILDIRIM, Ergün, *Yeni Türkiye'nin Yeni Aktörleri AK Parti ve Cemaat*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2011.
- YILDIRIM, Hayri, *Amerikan Mandacıları*, Togan Yayınları, İstanbul, 2012.
- YILDIRIM, Hayri, *Sömürgeci Batı'nın Barbarlık Tarihi*, c.2, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011.
- YILDIRIM, Mustafa, *Şifre Çözücü: "Project Democracy" Sivil Örümceğin Ağında*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.
- YILMAZ, Sait, *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, 2. basım, Milenyum Yayınları, 2007.
- YILMAZ, Sait, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.
- YILMAZ, Sait, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2010.
- YURDAKUL, Erkin, *Türkiye'nin Ulusal Güvenliği ve Vatan Savunması*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004.
- ZENGİN, Gürkan, *Hoca Türk Dış Politikası'nda "Davutoğlu Etkisi"*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Makaleler ve Raporlar

- "Değişen Savunma Stratejileri ve Türkiye, Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu ile Söyleşi", *Savunma ve Havacılık*, sayı 4/2001, Ankara, 2001.
- "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, c.51, sayı 200, Ağustos, 1987.
- AKFIRAT, Fikret&ERKİN, Aytunç, "PKK'yla İlişkileri Yürütenler, ABD Büyükelçiliği'nde Çalışıyor", *Aydınlık*, 26 Ocak 2003.
- AL-ANANİ, Khalil&PATKİN, Todd G., "Islamist Movements: The Uses of Democracy", *Al-Ahram Weekly*, August 14-20, 2008.
- ALPAR, Cem, "Yabancı Sermaye", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ALTIPARMAK, Aytekin, "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2000.
- ANDERSON, Ewan, "Water Conflict in the Middle East-A New Initiative", *Jane's Intelligence Review*, Mayıs 1992.
- ANDERSON, Philip, "Summer Madness The Crisis in Syria", *British Journal of Middle Eastern Studies*, August-October 1957, c.22, no. 1/2, 1995.
- ARAT, Yeşim, "Süleyman Demirel: National Will and Beyond", *Political Leaders and Democracy in Turkey*, ed. Metin Heper&Sabri Sayarı, Lexington Books, Maryland, 2002.
- ARMAOĞLU, Fahir H., "Turkey and United States: A New Alliance", *The Turkish Yearbook of International Relations*, c.6, 1965.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan'ın Sınırları", *Belleten*, c.62, sayı 230, Nisan 1997.
- BALCIOĞLU, Mustafa&KURTCEPHE, İsrail, "Harput Misyoner Merkezi-nin Belgelerine Göre Türkiye'de Amerikalı Misyonerlerin Faaliyetleri", *Türk Kültürü*, sayı 340, Ağustos 1991.
- BAYAR, Murad, "Sunuş", *Savunma Sanayi Gündemi Dergisi*, Aralık 2010.
- BAYER, Dinçer, "Türkiye'nin Bölgesindeki İkinci Yalnızlaşma Dönemi: Erdoğan'ın Dış Politikası", Hacettepe Üniversitesi, doktora tezi, 29 Ağustos 2013.
- BETTS, Richard K, "The New Politics of Intelligence: Will Reforms Work This Time?", *Foreign Affairs*, June 2004.
- BİLBİLİK, Erol, "ABD Yardım Programları ve Özel Savaş", *Teori*, sayı 90, 1990.
- BİLSEL, Cemil, "The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence", *The American Journal of International Law*, c.41, no. 4, October 1947.
- BRAUER, Jurgan, "Arms Production in Developing Nations: The Relation to Industrial Structure, Industrial Diversification And Human Capital Formation", *Defence Economics*, no. 2, 1991.
- CENGİL, Vehbi, "Amerikan Yardımı", *Siyasi İlimler Mecmuası*, c.24, sayı 287, Şubat 1955.
- CRISS, Nur Bilge, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikaları", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl 6, sayı 21, Kasım-Aralık-Ocak, 2002.

- ÇAĞAPTAY, Soner, "Where Goes the US-Turkish Relationship", *Middle East Quarterly*, Fall 2004.
- ÇELİKPALA, Mitat, "From Failed State To A Weak One? Georgia And Turkish-Georgian Relations", *The Turkish Yearbook of International Relations*, no. 36, 2005.
- DE LUCA, A. R., "Soviet-American Politics and the Turkish Straits", *Political Science Quarterly*, c.92, no. 3, 1977.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, "Sait Molla'nın Nice'de Yayımladığı Risale ve Tahsili", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.22, sayı 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım 2006.
- ERDEM, Vahit, "Defence Industry Policy of Turkey", *NATO's Sixteen Nations*, Special Edition, c.36, no. 2, 1991.
- ERICSON, Edward, "Bölgesel Bir Güç Olarak Türkiye-2014: ABD İçin Stratejik Çıkarımlar", *Turkish Studies*, c.5, no. 4, Autumn 2004.
- ERTEM, Barış, "Türk-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Yardımı", *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.12, sayı 21, Haziran 2009.
- FIRAT, Ebru, "Üretimde Paradigma Değişiyor!", *Capital*, Mart-2007.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-ÜLMAN, Haluk, "Türk Dış Politikasının 20 Yılı, 1947-1965", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.21, no. 1, 1966.
- GREGORY, Marfleet B., "The Operational Code of John F. Kennedy During the Cuban Missile Crisis: A Comparison of Public and Private Rhetoric", *Political Psychology*, c.21, no. 3, 2000.
- GÜLTEKİN, Mehmet Bedri, "Kürtçe Reformu ve Kürt Reformculuğu", *Teori*, Mart 1991.
- GÜNEY, Aylin, "An Anatomy of the Transformation of the U.S. Turkish Alliance: From the Cold War to War on Iraq", *Turkish Studies*, c.6, no. 3, September 2005.
- GÜVEN, İlker, "Dostumuz Amerika ve Avrupa", *Maya*, sayı 245, Eylül 2007.
- HAGEL, Chuck, "The United States, NATO And The Greater, Middle East", Basın Açıklaması, Brüksel, 23 Ocak 2004.
- HALUK, Alka, Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD), doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1998.
- JACKSON, Scott, "Prologue to the Marshall Plan: the Origins of the American Commitment for a European Recovery Program", *The Journal of American History*, c.65, no. 4, March 1979.
- KARA, Bülent, "Türkiye'de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.30, no. 2, Aralık 2006.
- KARAOŞMANOĞLU, Ali L., "Experience in Counter-Terrorism: The Relevance Of The Classical Strategic Thought", Proceedings of the First International Symposium on the Global Terrorism and International Cooperation, Ankara, 2006, Turkish General Staff, COE-DAT, Ankara, 2008.

- KAYMAZ, İhsan Şerif, "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.23, sayı 67-68-69, Mart-Temuz-Kasım 2007.
- KİBAROĞLU, Mustafa, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Türkiye", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl 6, sayı 24, Ağustos-Eylül-Ekim, 2003.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, c.51, sayı 200, Ağustos, 1987.
- KULOĞLU, Armağan, "ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Bunun Türkiye'ye Etkileri", *BÜSAM Bülteni*, Aralık 2008.
- KÜNÇEK, Özlem Çelebi, "The Policy of United States Towards The Gulf: 1979-1989, A Case Study", yüksek lisans tezi, ODTÜ, Ankara, 1989.
- LERCHE, Charles O, "The Crisis in American World Leadership", *The Journal of Politics*, c.28, no. 2, 1966.
- MACAR, Elçin, "Ortadoğu Yardım Örgütü", *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı 120, İstanbul, Aralık 2003.
- MICHAELIS, Alfred, "The Economy of Turkey; An Account of Postwar Developments", *Middle East Affairs*, c.4, no. 8-9, Ağustos-Eylül 1953.
- MUTLU, Mustafa, "Siyasal Şiddet ve Medya", İstanbul Aydın Üniversitesi Siyasal Şiddet, Çatışma ve Terörle Mücadele Okulu, konferans notu, 18 Mayıs 2013.
- NAZEMROAYA, Mahdi Darius, "Arap Diktatörleri ve Küresel Sermaye İttifakı", *Global Research*, 14 Şubat 2011.
- OKYAR, Osman, "Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi", *Siyasi İlimler Mecmuası*, sayı 260, Kasım 1952.
- ÖZCAN, Gül Berna&ÇOKGEZEN, Murat, "Limits to Alternative Forms of Capitalization: The Case of Anatolian Holding Companies", *World Development*, c.31, no. 12, December 2003.
- PRAGER, Rachel, "Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues", *TUSIAD Background Paper*, 2003.
- SIPRI *Yearbook 1997 Armaments*, "Disarmament and International Security", Oxford University Press, Oxford, 1997.
- SNYDER, Jed C., "Turkey's Role in the Greater Middle", *JFQ Forum*, 1995.
- STARR, Joyce R., "Water Wars", *Foreign Policy*, no. 82, 1991.
- SUALP, Arda, "Genelkurmay Raporlarında Genişçe Yer Verilen Acı Gerçek: Çekiç Güç Kürt Devleti Kuruyor", *Aksiyon*, 28 Ekim 1995.
- ŞENESEN, Gülay Günlük, "Some Economic Aspects of Turkish Armaments Spending", *New Perspectives on Turkey*, Fall, 1995.
- ŞİMŞEK, Muammer, *Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii*, SAGEB Yayını, Ankara, 1989.
- TODD, Daniel, "Mediterranean Naval Shipbuilding, Challenges And Prospects", *International Defence Review*, no. 10, 1992.
- TUNA, Ş. Gürçağ, "Birlikim Sürecinde TOBB'un Tarihsel Gelişim Uğrakları", *Praksis*, sayı 19, İstanbul, 2009.
- TÜBİTAK, "Savunma Sanayii ve Tedarik", BTP 98/01, Ocak 1998.

- United States Department of State, "Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus", Committee Reports to 104 th Congress, June 1, 1995.
- USAID, "Economic and Social Indicators-Turkey", USAID Mission to Turkey, Economic Analysis Staff, Ankara, 1973.
- ÜLMAN, Haluk, "NATO ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.22, sayı 4, 1968.
- WARNER, Geoffrey, "The United States and the Cyprus Crisis of 1974", *International Affairs*, 85:1, 2009.
- WYLLIE, James, "Turkey-Adapting To New Strategic Realities", *Jane's Intelligence Review*, October 1992.
- YILDIZ, Yücel, *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Grupların Hâkimiyeti: 1988-1998*, yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 1999.
- YILMAZ, Ersin, "Türk Silahlı Kuvvetleri İhtiyaçlarının Önümüzdeki 25 Yılına Bir Bakış", *Savunma ve Havacılık*, c.1, 1996.
- YILMAZ, Sait, "ABD Monroe Doktrinine Geri Dönebilir mi?", *Teori*, Aralık 2012.
- YILMAZ, Şuhnaz, "Challenging the Sterotypes: Turkish-American Relations in the Inter-War Era", *International Journal of Middle Eastern Studies*, c.42, no 2, March 2006.

Gazeteler

- "4 Koldan PKK'yı Bitirme Planı", *Hürriyet*, 29 Eylül 2010.
- "ABD'nin Türkiye'yi de Dinlediği İddia Edildi", *Hürriyet*, 1 Temmuz 2013.
- "Amerika'nın GDO Lobisi Türkiye'de Böyle Çalıştı", *Milliyet*, 13 Kasım 2011.
- "Başbakan Bana Abi Derdi", *Taraf*, 4 Mart 2009.
- "Burns: Sivil Hükümet Önemli", *Sabah*, 9 Mayıs 2008.
- "CIA, Gizlilik ve Demokrasi, Eski CIA Başkanı Stansfield Turner'in Anıları", *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1986.
- "CIA'ye Göre Türkiye'nin ve Kürtlerin Nüfusu", *Milliyet*, 27 Nisan 2013.
- "Erdoğan 4 Şirkete Ortak", *Hürriyet*, 2 Haziran 2004.
- "Garanti İş Bankası'na Geçti Koç Holding, Sabancı'yı Yakaladı", *Hürriyet*, 2 Ocak 2008.
- "Habur'u Kapatmak İyi Bir Fikir Değil", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 2007.
- "Krizi Sulh Ceza Hâkimi Çözmüş", *Milliyet*, 22 Ekim 2009.
- "Mersin'de Liman Keşfine Çıktı", *Yeniçağ*, 21 Eylül 2013.
- "Murat Karayılan ile Kandil'de 5,5 Saat", *Milliyet*, 25 Nisan 2013.
- "Reklamın Şampiyonları", *Akşam*, 9 Ocak 2009.
- "Tertipleri 35 kişilik CIA-Pentagon Heyeti Yönetiyor", *Aydınlık*, 16 Mart 2008.
- "Türkiye ile ABD Arasında Model Ortaklık Kurulacak", *Radikal*, 8 Aralık 2009.
- "Washington'a İki Kez Darbe Uyarısı", *Milliyet*, 30 Kasım 2009.

- ABRAMOWITZ, Morton, "Başarılar Sembolik", *Hürriyet*, 28 Kasım 2009.
- ABRAMOWITZ, Morton, "Erdoğan's Kurdish Issues", *The National Interest*, January 28, 2013.
- AKINAN, Serdar, "MİT Açılımın Neresinde?", *Akşam*, 16 Aralık 2009.
- ATAL, Nevzat&ŞİMŞEK, Erdal, "En Siyasi Cemaat Süleymancılar", *Sabah*, 27 Eylül 2006.
- BALLI, Rafet, "CIA, Cemaat ve Graham Füller", *Aydınlık*, 16 Haziran 2013.
- BEYHAN, Özlem Ermiş, "'Model Ortaklık' Doping Yapar ABD ile Ticaret 30 milyar \$ Olur", *Vatan*, 8 Aralık 2012.
- BULUT, Arslan, "Abdullah Gül'ü Biz Yetiştirdik", *Yeniçağ*, 20 Aralık 2009.
- BULUT, Arslan, "Barzani ve Talabani'nin Burs Verdiği Öğrenciler", *Yeniçağ*, 14 Ağustos 2012.
- BULUT, Arslan, "NATO Kafa NATO Mermer", *Yeniçağ*, 20 Şubat 2004.
- ÇAĞLAR, Sırrı, "Hayali İhracat", *Milliyet*, 13 Şubat 1985.
- ÇATAL, Cengizhan, "Türkiye'de 1922 Yabancı Asker Var", *Hürriyet*, 25 Mart 2013.
- ÇONGAR, Yasemin, "ABD'nin Türkiye'ye 5 Mesajı Var", *Milliyet*, 6 Şubat 2007.
- DEĞER, Engin, "Silah Satışına ABD Vetosu", *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1994.
- DEMİR, Hasan, "CIA Ajanı Green ve Türk Çocuğu İbrahim", *Yeniçağ*, 23 Mart 2007.
- DEMİRAĞ, Yavuz Selim, "Medyadaki Satış ve AKP'nin Vedası", *Yeniçağ*, 23 Nisan 2011.
- DİLER, Ergün, "Son Halka Garih'ti", *Takvim*, 9 Temmuz 2012.
- KARAGÜL, İbrahim, "İşte İsrail'in Korkunç Planı", *Yeni Şafak*, 4 Ağustos 2006.
- ÖZDAĞ, Ümit, "Türkiye-AB ve Savunma Stratejileri", *Yeniçağ*, 6-7 Şubat 2004.
- SERTOĞLU, Sedat, "İrakta Yaşananlar Bölgeye Örnek Olsun", *Vatan*, 24 Mayıs 2003.
- SEZGİN, Ferruh, "Helikopter Olayının İçyüzü", *Ortadoğu*, 4 Şubat 1992.
- TANIŞ, Tolga, "ABD Dışişleri Bakanlığı: Medyaya Baskıdan Rahatsızız", *Hürriyet*, 14 Haziran 2013.
- TURGUT, Serdar, "Suriye krizinin kod adı 'Leviathan'", *Haber Türk*, 23 Temmuz 2012.
- ÜLSEVER, Cüneyt, "Ergenekon ve Aktütün", *Hürriyet*, 23 Ekim 2008.
- ÜLSEVER, Cüneyt, "Türkiye'nin Dış Politikası", *Hürriyet*, 7 Temmuz 2009.
- WHITLOCK, Craig Whitlock, "U.S. Military Drone Surveillance is Expanding to Hot Spots Beyond Declared Combat Zones", *The Washington Post*, 20 July 2013.
- YETKİN, Murat, "Kürt Meselesinde Sıcak Gelişmeler", *Radikal*, 24 Aralık 2008.

İnternet

- "1945-1950 Döneminde Ekonomide Neler Oldu?", <http://www.kemalizm1938.org/pdf/kitap2/35.pdf>
- "2012 Faaliyet Raporu", <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/Faaliyet%20Raporlar/2012%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
- "ABD Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Konsolosluğu: Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog", http://turkish.turkey.usembassy.gov/konusma_070506.html
- "Abdullah Gül'ün başbakan Colin Powell ile yaptığı gizli antlaşma", <http://www.haber3.com/iste-turkiyenin-abd-ile-yaptigi-gizli-anlasma-haberi-2189594h.htm>
- "Accord Signed to Keep U.S. Bases in Turkey", http://articles.latimes.com/1987-03-17/news/mn-12495_1_military-bases
- "Bankalarımız Kitabı 2008", <http://www.tbb.org.tr>
- "Çuval Olayı'nın Perde Arkası WikiLeaks'te", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25199211/>
- "Emniyet Müdürü'nün 'Polis memuru' Dediği Amerikalı Yüzbaşı Çıktı!", <http://bartinhalkgazetesi.com/Haber-turkiyede-ilk-bartin-halk-gazetesi-yazdi-3363>
- "From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy", <http://bipartisanpolicy.org/events/2013/10/rhetoric-reality-reframing-us-turkey-policy>
- "Gizli Tutanakları Kim Servis Etti?", <http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/habergoster.php?haber=88774>
- "Koç Holding 2008 Faaliyet Raporu", <http://www.koc.com.tr/tr-tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar-ve-istatistikler/web%20tabanl%20faaliyet%20iin/2008/00.html>
- "Koç'un Gizli Ortağı Burla Biraderler", <http://ultra-turkler.blogspot.com/2012/11/kayabazl-tasfiye-savaslar-veveya.html>
- "Making Its Mark: An Analysis of the Obama Administration FY2010 Budget Request for Democracy and Human Rights", <http://www.freedomhouse.org/uploads/FY2010>
- "National Security Strategy", http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
- "Pentagon'dan Tehdit", http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/g39t1ucQEkmkP85MQ_x2F_MQ6g_x3D_x3D_
- "Savunma Sanayii Müsteşarı Bayar Açıklaması", www.beyazgazete.com/haber/2013/10/5/savunma-sanayii-mustesari-bayar-aciklama-si-1968626.html
- "Sinsi Plan Bebek'te Hazırlandı", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yeni/haberdetay.php?hit=21503>
- "The CIA's Intervention in Afghanistan, Interview with Zbigniew Brzezinski, President Jimmy Carter's National Security Adviser", <http://www.globalresearch.ca/articles/BRZ110A.html>

- "Türkiye İle ABD Arasında Stratejik Ortaklığı Geleceğe Taşıyacak 'Vizyon Belgesi'", <http://www.usakgundem.com/haber/4409/t%C3%BCrkiye-ile-abd-arasinda-stratejik-ortakligi-gelecege-tasiyacak-vizyon-belgesi-.html>
- "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2008", 2009, <http://www.iso.org.tr>
- "Yine O Ekip", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yeni/haberdetay.php?hit=6998>
- AVŞAROĞLU, Nadir, "Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri", http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4cdde86a4560c17_ek.pdf?tipi=23&turu=X&sube=0
- BORİ, Mehmet, "ABD İstihbaratı Türkiye'de Ne Kadar Yaygın Bir Ağa Sahip?" <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/abd-istihbarati-turkiyede-ne-kadar-yaygin-bir-aga-sahip-haberi-48101>
- CAROTHERS, Thomas, Richard Youngs, "Democracy Promotion in the Age of Rising Powers", <http://carnegieendowment.org/2011/07/14/democracy-promotion-in-age-of-rising-powers/8knj>
- CURTİS, Lisa "Championing Liberty Abroad to Counter Islamist Extremism", <http://www.heritage.org/research/reports/2011/02/championing-liberty-abroad-to-counter-islamist-extremism>
- ÇAĞAPTAY, Soner, "Changing Turkish Public Attitudes toward the United States: Premises and Prospects", <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/changing-turkish-public-attitudes-toward-the-united-states-premises-and-pro>
- ERDURMAZ, Serdar, "Türkiye 2009 başından itibaren Yeni Bir Dış Politika Stratejisi Uyguluyor Güvenlik Stratejileri", <http://www.turksam.org.tr/a1862.html>
- ERHAN, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları", http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon_sayi_10.pdf
- GABELNİCK, Tamar, William D. Hartung, Jennifer Washburn, "Arming Repression: US Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration", <http://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm#new>
- HAMİD, Shadi, "The Meaning of 'Power'", http://www.democracyarnal.org/2005/11/the_meaning_of_.html
- HACIR, Gürkan, "Cumhuriyet'te Koç İzleri", <http://arsivlemesemolmazdi.blogspot.com/2010/10/gurkan-hacr-cumhuriyette-koc-izleri.html>
- "Türkiye ile ABD Arasında Yeni Kriz", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12773741_p.asp
- HOLBROOKE, Richard, "Turkey and America: Indispensable Allies at a Crossroads-Türkiye ve ABD: Kesişme Noktasında Vazgeçilmez Müttefikler", <https://www.sabanci.com.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/-sakup-sabanci-uluslararası-arastırma-odulu-sahiplerini-buldu/i-1332>
- MURATOĞLU, Murat, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Model Ortaklık Teyid Edildi", <http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/33373-turkiye-abd-ilikilerinde-model-ortaklık-teyid-edildi/>

- RİCCIARDONE, Francis, "ABD Kürt Halkının Dostu", <http://www.trtturk.com.tr/haber/abd-buyukelcisi-ricciardone-hakkaride.html>
- ROOKE, Julia, "Turkish Paper Helms Attack Against Alleged Plotters", <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=128220850>
- TAŞPINAR, Ömer, "Yeni Osmanlıcılık ile Kemalizm Arasında Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları", http://carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf
- UYGUN, Selman, "İstihbarat Alanı: Araştırma Dosyası: Türkiye'deki Seçilmişler Kim? / Derin Vakıflar ve Bilderberg", <http://istihbaratalani.wordpress.com/2013/03/25/arastirma-dosyasi-turkiyedeki-secilmisler-kim-derin-vakifl-ar-ve-bilderberg/>
- UYSAL, Ercan, "CHP'nin Solu, AB ve Anti-Emperyalizm Üzerine Notlar", http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/UysalHaz07.pdf
- WOLLACK, Ken, "U.S. Democracy Policy Under Obama: Rebalancing or Retreat?", <http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=3030> (January 31, 2011).
- YILMAZ, Sait, "Irak'ın Kuzeyinde Bugün", <http://www.ulusalkanal.com.tr/irakin-kuzeyinde-bugun-makale,1496.html>

TABLO, RESİM VE KARİKATÜR LİSTESİ

Tablolar

Tablo 1: Irak'ın Kuzeyi ve PKK. Kaynak: 25. Genkur. Bşk. E. Org. Yaşar Büyükanıt: "Terörle Mücadelenin Hukuki Boyutları", Beykent Üniversitesi BÜSAM Konferansı, 25 Şubat 2010.

Resimler

Resim 1: Albay Colby Mitchell Chester USS Kentucky Gemisinde. ABD Kongre Kütüphanesi Foto Bölümü, <http://hdl.loc.gov/loc.pnp/det.4a16537>

Resim 2: Anadolu'daki bir Misyoner Okulu'ndan görüntü. The NEST Library's Special Collection, <http://www.theonest.edu.lb/index.php?sid=74>

Resim 3: Haçın'de (Adana Saimbeyli) görevli Amerikalı bayan bisyonerler. http://www.hadjin.com/Norah_Lambert_on_a_Mountain_Road.htm 05.10.2011

Resim 4: Paris Konferansı'nda dört lider

Resim 5: Halide Edip, Suriye Ermeni Yetim Okulu'nda öğretmenlik yaparken

Resim 6: Sait Molla

Resim 7: Wilson'a göre Ermenistan'ın sınırları

Resim 8: Atatürk, Bursa Merinos Fabrikasında (2 Şubat 1930)

Resim 9: İzmir Tütün Fabrikası (1935)

Resim 10: ABD Missouri Gemisi Dolmabahçe açıklarında (Nisan 1946). ABD Deniz Kuvvetleri, <http://www.history.navy.mil/photos/sh-usn/usnsh-m/bb63-m1.htm>

Resim 11: ABD Başkanı Harry Truman ve Dışişleri Bakanı George Marshall. Associated Press, (1949), <http://www.theatlantic.com/>

politics/archive/2012/10/the-original-october-surprise-harry-truman-and-the-vinson-plan/263473/

- Resim 12: Max Weston Thornburg ve Eşi. <http://www.aramcoexpats.com/articles/2008/10/22dear-folks22-the-webster-letters-from-arabia-1944-1959-3/>
- Resim 13: Ankara Ziraat Okulu'nda Amerikalı Eğitimciler traktörü tanıtıyor. Marshall Foundation, Implementing the Marshall Plan, http://marshallfoundation.org/library/documents/Chapter_4.pdf
- Resim 14: Adnan Menderes, ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles ile
- Resim 15: Türk Askerleri Kore yolunda
- Resim 16: 27 Mayıs 1960 sabahı
- Resim 17: 6. Filo gösterileri
- Resim 18: Amerikan Askeri Yardımı Yeşilyurt'ta
- Resim 19: Türk Ordusu Yeni Silah ve Eğitim Sistemi ile tanışıyor
- Resim 20: ABD Askeri Antlaşmaları ile ilgili gazete kupürü *Hürriyet*, 5 Nisan 1966.
- Resim 21: Marshall Yardımı Türkiye'ye geliyor
- Resim 22: CIA Ajansı Ruzi Naza
- Resim 23: Sağ-Sol olaylarından bir görüntü
- Resim 24: Türk Askeri Kıbrıs'ta
- Resim 25: 6-7 Eylül Olaylarından bir görüntü
- Resim 26: Kemal Derviş ve Paul Wolfowitz
- Resim 27: Eşref Bitlis Soruşturması Gazete Haberi. *Yeni Şafak*, 4 Şubat 2012.
- Resim 28: Erdoğan ve Gül, Colin Powell ile birlikte
- Resim 29: CFR toplantılarına katılanlar
- Resim 30: Gülen ve Erdoğan
- Resim 31: Gülen'in ABD'deki evi. Reuters, 17.08.2013.
- Resim 32: Angelina Jolie, Irak'ın Kuzeyinde Neçirvan Barzani ile
- Resim 33: BDP Heyeti yol kesen PKK'lılar ile
- Resim 34: Kürt Açılımının Mimarı. *Yeni Çağ*, 22 Şubat 2005.
- Resim 35: ABD Büyükelçisi Ricciardone Mersin Limanı'nda
- Resim 36: Güler Sabancı ve Kemal Derviş, Brookings Enstitüsü'nde, <http://ipc.sabanciuniv.edu/new/new-news/>

Karikatürler

- Karikatür 1: 19. Yüzyılda İngiliz Emperyalizmi. Ms. Taylor Imperialism Scrapbook <http://www.mhslibrary.org/Teacher%20Projects/Teacher%20Projects/Social%20Studies/Taylor/imperialism/imperialismscrapbook.htm>
- Karikatür 2: Avrupalı Gözüyle Osmanlı

DİZİN

- 1 Mart Tezkeresi, 22, 305, 306, 317.
1 Mayıs olayları, 271.
12 Eylül (1980) Darbesi, 28, 181, 182, 190, 191, 194, 199, 201-204, 217, 231, 249, 260, 275, 295, 298, 336.
12 Mart 1971 Darbesi (Muhtırası), 27, 182, 194.
1783 Paris Barış Antlaşması, 49.
1830 Ticaret Sözleşmesi, 51, 53.
1854 Kırım Savaşı, 42.
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 67.
1878 Berlin Kongresi, 35.
1907 Lahey Sözleşmesi, 58.
1948 Ekonomik İşbirliği Kanunu, 123.
1960 Devrimi, 27, 152, 156, 193, 333.
24 Ocak 1980 kararları, 28, 194, 205, 217, 260.
28 Şubat süreci, 337.
- AAFLI, 183.
Abalıoğlu, Yunus Nadi, 76, 77, 80.
Abbas, Hiram, 180.
Abdullah Cevdet, 80.
Abdülaziz, 43, 53, 55.
Abdülhamit, II., 41, 43, 53, 55, 57, 80.
Abramowitz, Morton, 223, 226, 236, 240, 273, 295, 315, 350, 365.
Abrams, Elliott, 205.
Açık Kapı (Politikası), 38, 104.
Adalet Partisi, 184, 193, 199.
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 22, 28, 152, 215, 226, 232, 233, 260-263, 265, 269, 271, 272, 274, 275, 282-284, 286, 287, 290-292, 294, 299, 300, 308, 315, 317, 323, 329, 330, 334-344, 349-354, 358, 360, 365.
Adana-İncirlik Hava Üssü, 106.
Adivar, Halide Edip, 76, 77, 79, 80, 86.
AGİT Zirvesi, 229.
Ahmet Mithat Efendi, 41.
Ahmet Nesimi Bey, 70.
AİD, 121, 128, 130, 134, 149, 150, 182, 183, 189, 190.
Akalin, Cevat, 192.
Akdeniz Paktı, 169, 192.
AKP-Cemaat koalisyonu, 269, 290, 291.
Alaton, İshak, 214, 215, 335, 340.
Albay Lay, 54.
Albayrak, Berat, 343.
Ali Fuat Paşa, 83.
Ali Kemal, 76, 77, 80.
Almanya, 26, 33-36, 38, 41, 44, 48, 52, 56, 58, 60, 67, 70, 89, 98-100, 106, 155, 164, 296, 319, 322, 333.
Altan, Mehmet, 327.
Amerikan dış politikası, 29, 134, 224.
Amerikan Misyonerler Cemiyeti, 64.

- Amerikan yardımı, 78, 123, 126, 139, 141, 142, 150, 151, 166.
- Amiral Bristol, 72, 75, 84, 91.
- Anadol, Kemal, 327.
- Anavatan Partisi (ANAP), 205, 295.
- Annan Planı, 28, 276, 277, 328.
- Annan, Kofi, 233, 277.
- Antikomünist, 150, 288.
- Apakan, Ertuğrul, 312.
- Arap Baharı, 268, 281.
- Aras, Tevfik Rüştü, 91.
- Argun, Suphi, 133.
- Argüden, Yılmaz, 325.
- ASALA, 105.
- ASELSAN, 249, 352.
- Askeri Kolaylıklar Antlaşması, 171, 172.
- Aslan, Emin, 294
- Aslan, Mücahit, 312.
- Aslan, Yusuf, 184.
- Atalay, Beşir, 312.
- Atasagun, Şenkal, 320.
- Atatürk, Mustafa Kemal, 26, 48, 60, 68, 71, 72, 78-83, 86, 88, 89, 92, 93, 96-98, 115, 120, 121, 130, 131, 145, 153, 154, 188, 210, 212, 284, 286, 289, 364, 370, 371.
- Atatürkçü düşünce sistemi, 371.
- Atay, Yasin, 298.
- Atom Enerjisi Antlaşması, 172.
- Avrupa Birliği, 22, 105, 119, 228, 279, 284, 285, 319, 328, 331, 333, 356, 358, 365, 369, 370.
- Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), 119, 143, 154, 217.
- Avunduk, Hakkı, 133, 211.
- Ayan, Aydın, 325.
- Aydemir, Şevket Süreyya, 118.
- Aytaç, Önder, 298.
- Baas rejimi, 234.
- Babacan, Ali, 246, 247, 326, 339.
- Bail, Max, 136.
- Baker, James, 226.
- Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, 225, 229, 278, 342.
- Balcı, Fatih, 298.
- Balkan Paktı, 105, 141.
- Balyoz Darbe Planı, 299.
- Barış Gönüllüleri (Peace Corps) programı, 162.
- Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), 282, 313-315.
- Barkey, Henry, 273, 350.
- Barlas, Cemil Sait, 137, 212.
- Barzani, Mesut, 234, 235, 270, 274, 275, 279, 281, 298, 302, 304-310, 316, 318, 322, 323, 326, 359, 365.
- Başbuğ, İlker, 300.
- Batı Bloğu, 153.
- Batı ittifakı, 26, 143, 185.
- Batur, Muhsin, 181.
- Bayar, Celal, 81, 92, 133, 150.
- Bayar, Mehmet Ali, 340.
- Baykal, Deniz, 232, 325.
- Bele, Refet, 86, 87.
- Belge, Murat, 298.
- Berk, Saldıray, 294.
- Berkes, Niyazi, 284.
- Berlin-Bağdat Demiryolu projesi, 60.
- Beyazıt, Selahattin, 340.
- Bızri, Afif, 148.
- Bilgin, Dinç, 342, 343.
- Bingöl, Serbülent, 325.
- Bitlis, Eşref, 237-240.
- BM İkiz Sözleşmeleri, 29.
- Boyner, Cem, 216, 326, 327, 341.
- Bölücü terör, 49, 185, 191, 224, 241, 293, 304, 308, 359.
- Brookings Enstitüsü, 327, 328, 331.
- Brown, Irwing, 183.
- Browne, L. E., 83, 84.
- Brzezinski, Zbigniew, 202.
- Burns, Nick, 299.
- Bush, George H. W., 226, 264, 265, 274, 308, 320.
- Bush, George, 206.

- Büyük Kürdistan, 23, 278, 279, 308, 313, 315, 357.
- Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), 23, 28, 122, 266, 269, 271, 280, 281, 300, 318, 335, 336, 356 358.
- Büyük Pazarlık, 274, 292, 308.
- Carnegie Vakfı, 264, 328, 332.
- Carter Doktrini, 201.
- Celaleddin Muhtar, 76.
- Cem, İsmail, 325, 326, 340.
- Cemal Paşa, 68.
- Cemal, Hasan, 68, 314, 320.
- CENTO, 105, 106, 154, 175.
- CFR (Dış İlişkiler Konseyi), 38, 233, 272, 273, 288, 327, 337, 339.
- Che Guevara, 184.
- Chester Projesi, 58, 60, 61.
- Chester, Colby M., 59-61.
- Churchill, Winston, 99, 100.
- CIA, 27, 39, 67, 141, 162, 178-183, 187, 188, 191, 194, 205, 234, 235, 241, 272, 280, 285-291, 294-297, 299-301, 316, 318-320, 323-328, 331-333, 352, 354.
- Cihaner, İlhan, 294.
- Ciner, Turgay, 213, 337, 341-343.
- Clayton-Kennedy, K. E., 59, 61.
- Clemencau, Georges, 71.
- Clinton, Bill, 225-227, 230, 232, 240, 241, 244, 245, 251.
- Cohen, Eliot, 349.
- Collins, J. Lawton, 166.
- Commer, Robert, 162, 167.
- Cook, L., 188.
- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 79, 119, 120, 138, 150, 153, 181, 184, 185, 199-201, 207, 214, 217, 231, 232, 261, 282, 325, 326, 330.
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 186.
- Curzon, Lord, 38.
- Çağaptay, Soner, 327, 365, 366.
- Çağlayangil, İhsan Sabri, 199, 324.
- Çandar, Cengiz, 184, 232, 320, 326, 327.
- Çelik Harekâtı, 28.
- Çevik Güç, 202, 203, 235.
- Çevik, İlnur, 298.
- Çevik, İlhan, 325.
- Çiller, Tansu, 232, 316.
- Çin, 33, 48, 60, 123, 126, 168, 184, 188, 222, 248, 259, 352, 354.
- Çuval olayı, 22, 306, 307, 317, 364.
- Dağdelen, Nuri, 133, 211.
- Dalan, Bedrettin, 295.
- Damat Ferit Paşa, 75, 81.
- Danovan, William, 99.
- Davos Deklarasyonu, 209.
- Davutoğlu, Ahmet, 278, 350.
- Demir Perde, 228.
- Demirel, Süleyman, 171, 193, 194, 199-201, 207.
- Demirören, Erdoğan, 214.
- Demokratik açılım, 241, 263, 277, 290, 292, 300, 301, 309, 311.
- Demokratik Sol Parti (DSP), 232, 289, 317, 340.
- Demokratikleşme paketi, 315, 351.
- Denge politikası, 48.
- Deniz Feneri davası, 344.
- Denktaş, Rauf, 228, 276.
- Derviş, Kemal, 28, 217, 232, 233, 317, 326, 327, 331, 335, 339, 340.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 193.
- Devletçilik, 93, 119, 136, 210.
- Dev-Sol, 294.
- Dış Yardım Kanunu, 171, 198, 199.
- Dışa bağımlılık, 291.
- Dink, Hrant, 294, 318.
- Dinlerarası Diyalog, 289.
- Doğan, Aydın, 214, 341, 342.
- Doğramacı, Ali, 340.
- Doğramacı, İhsan, 188, 340.
- Doğru Yol Partisi (DYP), 222.
- Doğu Bloku, 181, 223, 228.
- Doğu-Batı mücadelesi, 104.

- Duna, Cem, 320, 326, 340.
Dunmore, George W., 64.
Duruiz, Mecit, 133, 211.
Duyunu Umumiye, 43, 92.
Dünya Anti Komünist Ligi, 288.
Dünya Bankası (WB), 28, 121, 128, 131, 132, 137, 194, 204, 205, 211, 212, 232, 247.
Dünya Savaşı, I., 36, 38, 42, 45, 52, 55, 58, 66, 70, 72, 78, 88.
Dünya Savaşı, II., 19, 21, 22, 26, 30, 34, 39, 48, 57, 92, 96, 98, 100, 103-105, 110, 113, 115-117, 124, 128, 142, 143, 148, 149, 153, 162, 163, 178, 186, 193, 202, 210, 212, 214, 242, 248, 249, 284, 288, 347, 360, 371.
ECA (Ekonomik İşbirliği İdaresi), 115, 117, 139, 140, 326.
Ecevit, Bülent, 28, 191, 194, 199-201, 207, 217, 325, 326, 340.
Eckford, Henry, 51, 53, 54.
Eczacıbaşı, Nejat, 340.
Edelman, Eric, 299, 315, 317, 318, 320, 350.
Ege Sorunu, 19.
Eğitim Doktrin Komutanlığı (EDOK), 165.
Eisenhower Doktrini, 142.
Eisenhower Vakfı, 325.
Eisenhower, Dwight, 325.
Ek Mektup (Side-Letter), 208, 209.
El Kaide, 242, 292, 317, 351, 358.
El-Vefaq İslamcı Toplum Partisi, 265.
Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM), 296, 301, 353.
Emperyalist, 26, 27, 36, 38, 39, 45, 46, 65, 72, 74, 78, 89, 100, 143, 154, 192, 292.
ENOSİS, 105, 160, 196.
Erbakan, Necmettin, 185, 232.
Erçel, Gazi, 326.
Erdoğan, Emine, 339.
Erdoğan, Recep Tayyip, 154, 155, 214, 232, 243, 246, 262, 272, 273, 277-282, 287, 290, 308, 312, 314-318, 320, 321, 330, 335, 339, 342-344, 349-354.
Erel, Tekin, 325.
Ergenekon tertibi, 29, 269.
Ericson, Edward, 348.
Erkan, Ünal, 296.
Erkin, F. Cemal, 107, 139.
Ermeni diasporası, 360, 361.
Ermeni Sorunu, 51, 224, 229, 355, 357, 360.
Ermeni soykırımı, 204, 206, 208.
Ermeni tehciri, 94.
Ermeni, 360, -ler, 360.
Ermenistan, 360, 361.
Esad, Beşar, 282, 322, 356.
Evren, Kenan, 203, 209, 217, 231, 289.
Eymür, Mehmet, 180, 296, 353.
FBI, 290, 296, 297, 320.
Fırat, Dengir Mir, 323.
Fidan, Hakan, 313.
Fisk, Pliny, 62, 63, 67.
Ford, Gerald, 196, 198, 328.
Fransa, 26, 33, 36, 41, 44, 48, 49, 52, 60, 61, 67, 71, 74, 79, 81, 88, 89, 98, 100, 146, 147, 152, 164, 166, 231, 322, 333.
Fulbright Antlaşmaları, 187.
Fuller, Graham, 223, 267.
Garanti Antlaşması, 273, 284-286, 287, 294, 295.
Garih, Üzeyir, 214, 215, 335, 340.
Geliştirilmiş Ortaklık, 224.
General Berdan, 54.
General Harbord, 88.
Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP), 271, 284.

- George, Llyod, 71, 72, 75, 81.
German Marshall Vakfı, 327.
Gezi Parkı olayları, 345.
Gezmiş, Deniz, 184.
Gizli pazarlık, 258, 308.
Gizli Servis, 178, 324, 326.
Gönensay, Emre, 326.
Grace, Peter, 183.
Green, Eric, 315, 318, 323.
Grew, Joseph C., 60, 91, 96
Grey, Lord Albert, 39.
Gross, Porter, 318.
Grossman, Mark, 315.
Gül, Abdullah, 273, 275, 277, 278,
291, 326, 351.
Gülcü, Mustafa, 294.
Gülek, Tayyibe, 289, 326.
Gülen cemaati, 272, 288, 289, 291,
299, 300, 327, 335, 339, 353.
Gülen, Fethullah, 186, 272, 285-
290, 295, 335.
Gültekin, Recep, 296.
Gümrük Birliği Antlaşması, 231, 351.
Güneş Operasyonu, 312.
- Halk Savunma Teorisi, 184.
HAMAS, 266, 270, 351.
Hambro, Sir Charles Jocelyn, 39.
Hami Bey, 86.
Harbord, James G., 88.
Harriman, Averell, 125.
Helsinki Zirvesi, 200, 226, 230, 319.
Henze, Paul, 205, 294,
Hırvat-Boşnak Federasyonu, 254.
Hizbullah, 266, 294.
Hoffman, Paul, 125.
Holbrooke, Richard, 226, 227, 328,
339.
Huggins, Carolyn, 316.
Hughes, Charles Evans, 89, 90.
Hunter, Anthony Devery, 234.
İlimli İslam projesi, 28, 233, 234,
260, 269, 272, 274, 285, 292, 294,
295, 337, 358.
- Irak Savaşı, 22, 224, 266, 302, 303,
305, 307, 348.
İslahat Fermanı, 43, 61, 67.
- İç tehdit, 181.
İçsavaş, 54, 57.
İhsanoğlu, Ekmeleddin, 326,
İkili Antlaşmalar, 171, 174.
İleri, Celal Nuri, 76, 77.
İnalcık, Halil, 41, 48, 72, 284.
İnan, Hüseyin, 184.
İncirlik Üssü, 142, 146, 147, 160, 177,
236, 240, 253, 321, 349.
İngiltere, 26, 33-41, 46, 48, 52, 55,
56, 60, 61, 71, 74, 76, 79, 80, 82-
85, 88, 89, 98, 100, 107, 108, 110,
111, 113, 116, 137, 139-141, 144,
146, 147, 149, 158, 164, 166, 178,
192, 193, 247, 296, 312, 315, 325,
326, 360, 361.
İnönü, İsmet, 27, 86, 91, 99, 100, 111,
112, 128, 142, 153, 160, 161, 166,
170, 172, 188, 193, 194, 200, 211.
İrtica ile Mücadele Eylem Planı, 294.
İslam İşbirliği Teşkilatı, 282.
İslam Konferansı Örgütü, 199, 326.
İslami Araştırmalar Enstitüsü, 326.
İsmail Fazıl Bey, 86.
İsrail, 144, 147, 206, 227, 230, 232,
244, 265, 274, 282, 316, 322, 354,
360.
İşçi Partisi (İP), 240.
İtalya, 26, 48, 58, 67, 69, 71, 74, 81,
89, 152, 157, 158, 166, 178, 190,
192, 211, 251, 252, 254, 320, 322,
333, 370.
İttihat ve Terakki, 42, 45, 57, 58, 152.
İzmirlioğlu, Akın, 325.
- Jefferson, Thomas, 62.
Jeffrey, James, 263, 301, 318.
Johnson Mektubu, 27, 104, 151, 159-
161, 170, 172, 199, 364.
JUSSMAT, 191, 340.

- Kabaklı, Ahmet, 325.
Kabatepe, Erdal, 325.
Kaddafi, Muammer, 356.
KADEK, 238, 275-277.
Kafes ve Poyrazköy tertipleri, 301.
Kafkasya, 88, 228, 272, 300.
Kahire Konferansı, 99.
Kamhi, Jack, 214, 335, 336, 340.
Kanlı Pazar, 182, 186, 191, 271.
Kapitalist sistem, 42, 145, 189, 194.
Kaplan, Robert, 348.
Karabağ Sorunu, 361.
Karagözoğlu, Okan, 325.
Karamehmet, Mehmet Emin, 342.
Karatepe, Şükrü, 326.
Karay, Refik Halit, 76.
Kardak krizi, 226.
Kardaş, Şaban, 298.
Karşılıklı Güvenlik Programı (Mutual Security Program), 140, 150.
Kaslı Wilsonculuk, 263.
Kaslowski, Aldo, 340.
Kass, Nicholas, 232, 316.
Kellog, Frank B., 91.
Kemalist Devrim, 27.
Kennedy, John F., 156, 157, 167.
Keşmir, Halit Nazmi, 137.
Kıbrıs Barış Harekâtı, 105, 177, 186, 194, 195, 249.
Kıbrıs Sorunu, 19, 104, 160, 161, 170, 194, 196, 198, 200, 204, 206, 208, 221, 223, 225-228, 245, 355.
Kıraç, Ali Numan, 212.
Kıraç, Can, 212.
King-Craigne Komisyonu, 37.
Kissinger, Henry, 187.
Koç, Mustafa, 326, 340.
Koç, Rahmi, 325.
Koç, Vehbi, 94, 97, 133, 211, 212, 214, 215, 217.
Komünist, 123, 143, 148, 152, 183, 242.
Komünizm, 21, 27, 117, 141, 153, 179, 181, 183, 184, 186, 191, 206, 260, 268, 272, 286, 288, 289, 356, 357.
Komünizmle Mücadele Derneği, 182, 186, 272.
Kontrgerilla, 191.
Kontrkomünizm Dairesi, 179.
Kopenhag Kriterleri, 230.
Kore Savaşı, 26, 106, 126, 138, 139, 142, 168, 255.
Koru, Fehmi, 326.
Köksal, Sönmez, 320.
Köktendinci, 270, 285.
Körfez Krizi, 346.
Körfez Savaşı, 28, 224, 225, 234-238, 250, 253, 256, 257, 302, 303, 349.
Kösebalan, Hasan, 298.
Krueger, Anne, 217.
Kruşçev, Nikita, 148, 156-159.
Kukla devlet, 28, 276, 277.
Kunduh, Bekir Sami, 86.
Kuvvetler Statüsü Antlaşması, 171, 172, 177.
Kuyucak, Hâzım Atıf, 133.
Küba Devrimi, 184.
Küba Krizi, 142, 156, 161, 172.
Küçük Amerika, 27, 134, 154, 211.
Kültür Sarayı yangını, 182.
Kürdistan Teali Cemiyeti, 78.
Kürdistan, 23, 26, 37, 78, 237, 239, 274, 276, 278, 279, 285, 292, 295, 301, 304, 306, 313, 315-317, 357, 359, 360, 365.
Kürt, -açılımı, 29, 312, 315, 318, 321, 337, -Araştırmaları Enstitüsü, 325, -Federasyonu, 23, 29, 292, 365, -kartı, 234, 235, -ler, 36, 37, 224, 226, 234, 269, 274, 278, 292, 298, 302, 304, 308, 309, 313, 322, 326, 331, 334, 351, 352, 359, 365, -Sorunu, 19, 23, 37, 226, 227, 229, 241, 262, 275, 290, 292, 300, 303, 312, 315, 334, 350, 352.
Kürtçe, 235, 241, 308, 317.
Kürtçü, 312, 316, 354, -lük, 271.

- Laik-İslamcı ekişmesi, 269.
 Larabee, Stephen, 349.
 Leahy, William Daniel, 110, 166.
 Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov, 73, 83.
 Liberal demokrasi, 28, 263, 345.
 Liberal müdahalecilik, 263.
 Lincoln, Abraham, 363.
 Livingston, Edward, 53.
 Lord Invenchapel, 112.
 Lozan Antlaşması, 36, 68, 91, 210.
 Lozan Konferansı, 26, 60, 61, 68, 89, 91, 210, 234.
 Mac Arthur, Douglas, 110.
 Mackinder, Halford J., 39.
 Mahçupyan, Etyen, 327.
 Makovsky, Michael, 350.
 Malatya'da Zirve Yayınevi cinayeti, 294.
 Marksizm, 184.
 Marmara Vapuru'nun batırılması, 182.
 Marshall Planı, 97, 104, 119, 121, 122, 125-129, 134, 140, 143, 150, 151, 163, 192.
 Marshall yardımı, 27, 117, 119, 122-124, 126, 127, 152.
 Marshall, George, 113.
 Mazlum-Der, 319.
 McCarthy, Joseph Raymond, 183.
 McGhee, Ralph, 187.
 Menemencioğlu, Numan, 99.
 Meşrutiyet, II., 41, 42, 44, 57, 58, 60.
 Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), 185, 232, 282.
 Mihver Devletler, 98.
 Milletler Cemiyeti, 73, 78, 88, 98.
 Milli Güvenlik Kurulu (MGK), 262, 279, 317, 358.
 Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, 276.
 Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), 178.
 Milli Selamet Partisi (MSP), 185.
 Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), 185, 212.
 Milliyetçiler Derneği, 185.
 Mineapolis Moline, 185, 212.
 Missouri zırhlısı, 106, 110.
 Misyonerlik, 21, 53, 61, 62, 64, 65, 70, 97, 234, 289, 317, 323, 360.
 Model Ortaklık, 245-247, 274.
 Molla Rejimi, 105.
 Mondros Mütarekesi, 36, 58, 85.
 Monroe Doktrini, 25, 34.
 Monroe, James, 34, 50.
 Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 100, 107-110, 224, 357, 362.
 Moon, Sun Myung, 288.
 Morgan, J. P., 38.
 MOSSAD, 234.
 Mr. Tucker, 133.
 Mursi, Muhammed, 282.
 Musul petrolleri, 59, 60.
 Mutabakat Muhtırası, 203, 205.
 Müslüman-Türk burjuvazi, 45, 93.
 Müşir İzzet Bey, 86.
 Nahum, Bernar, 212, 215, 340.
 Nakşibendî, 295.
 Narlı, Nilüfer, 325.
 NATO, 22, 23, 26, 27, 29, 49, 104-106, 112, 119, 126, 128, 135, 138-140, 142-147, 154, 157, 158, 160, 161, 163-171, 174-178, 180, 181, 184, 186, 187, 191, 192, 198, 202, 203, 222-224, 228, 232, 236, 242, 245, 247-259, 270, 271, 276, 281, 298, 305, 320, 340, 349, 361.
 Nemrut Mustafa Divanı, 82.
 Neoliberalizm, 205.
 Nesin, Aziz, 178.
 Neumark, F., 129.
 Offley, David, 50.
 Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, 222, 272.

- Ortadoğu Komutanlığı, 144, 153, 192.
 Ortak Güvenlik Antlaşması, 171.
 Ortak Vizyon Belgesi, 300.
 Osman Nuri Bey, 86.
 Osmanlı İmparatorluğu, 21, 25, 26,
 29, 30, 33-36, 38, 40-58, 60-68,
 70, 71, 75, 78, 82, 87-89, 92, 93,
 96, 97, 192, 234, 248, 267, 270,
 283, 291, 347, 360.
 Osmanlı-Amerikan ilişkileri, 52,
 70.
 Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şir-
 keti, 58, 59, 61.
 Ostrorog, Kont Leon, 192.
 Öcalan, Abdullah, 22, 28, 226, 230,
 241, 276, 308, 309, 312-314, 351,
 360.
 Ödünç Verme ve Kiralama Yasası,
 99, 116, 117.
 Öksüz, Enis, 317.
 Ören, Enver, 344.
 Örtülü operasyon, 23, 27, 29, 30
 262, 263, 269, 271, 290, 293, 300,
 340, 358.
 Özal, Turgut, 28, 194, 199, 203-207,
 209, 210, 217, 222, 223, 226, 234-
 236, 295, 306, 310, 340, 349, 352.
 Özaydınlı, Bülent, 341.
 Özçelik, Murat, 312.
 Özel Harp Dairesi, 182, 191.
 Özevin, Sedar, 318.
 Özkan, Hüsamettin, 340.
 Öztüzün, Mehdi, 318.
 Paker, Can, 320.
 Papandreu, Andreas, 203, 209.
 Paris Konferansı, 37, 74, 75, 78.
 Parris, Mark, 289, 315, 316, 317.
 Parsons, Levi, 62, 63.
 Pearson, Robert, 315, 317, 340.
 PEJAK, 240, 241, 306, 360.
 Pennington, Joseph, 240, 316.
 Perinçek, Doğu, 240.
 Perle, Richard, 272, 306, 363.
 Pervez, Müşerref, 277.
 Petrol Kanunu, 119, 134, 136.
 PKK, 274-278, 280-282, 294, 298,
 301-315, 317-319.
 Point Four, 134.
 Porter, David, 53.
 Postislamist, 261.
 Postmodern, 230, 261, 292.
 Powell, Colin, 243, 275, 278.
 Psikolojik savaş, 262, 295, 300, 307,
 318.
 Quebec Konferansı, 99.
 Rahip Frew, 80.
 Rahip Santoro Cinayeti, 271.
 RAND Corporation, 223, 322, 349.
 Randall, C. B., 135.
 Read, Walter Scott, 315.
 Rejim restorasyonu, 264, 266.
 Rhodes, Foster, 54.
 Rıza Tevfik, 76.
 Ricciardone, Francis, 319, 323, 353.
 Rice, Condoleezza, 243, 244.
 Rockefeller Vakfı, 84, 325.
 Rockefeller, David, 38, 39, 130, 183,
 186, 187.
 Rodomisli, Aylin, 289.
 Rogers Antlaşması, 203.
 Rooke, Julia, 298, 299, 328.
 Roosevelt, Franklin Delano, 97-
 100, 107, 354.
 Rothschild Ailesi, 43.
 Round Table, 39, 340.
 Rusya, 34-36, 47, 48, 56, 60, 83, 88,
 100, 114, 147-149, 157, 158, 160,
 166, 179, 224, 229, 248, 257, 281,
 286, 345, 354, 357, 361, 362, 367,
 369-371.
 Sabancı, Güler, 328, 331.
 Sabancı, Hacı Ömer, 94, 210, 214.
 Sadak, Necmeddin, 76.

- Saddam Hüseyin, 200, 226, 234, 236, 239, 303, 307.
- Sadrazam Sait Paşa, 41.
- Sadrazam Tevfik Paşa, 85.
- Said Nursi, 76.
- Sait Molla, 80, 81.
- Saka, Hasan, 118, 120, 137.
- Sancar, Semih, 191.
- Saraçoğlu, Şükrü, 111, 117, 211.
- Sarper, Selim, 106, 107.
- SAVAK, 234.
- Savaşman, Sabahattin, 180.
- Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA), 175, 176, 207-209, 249, 320.
- Schultz, George, 209.
- Selçuk, İlhan, 182.
- Self-determinasyon (kendi kaderini tayin), 73, 146, 230.
- Sertoğlu, Sedat, 275.
- Sevr Antlaşması, 36, 70, 360.
- Seyit Abdülkadir, 37.
- Sezer, Ahmet Necdet, 269.
- Shelton, Elizabeth, 240, 315, 316.
- Silah Ambargosu, 28, 104, 171, 192, 195, 196, 198, 199, 207 249.
- Simyonoğlu, Aristidis, 94.
- Sivil işgal, 162.
- Siyasal İslam, 49, 269, 287, 293.
- Smith, Lawrence, 52.
- Snowden, Edward, 333.
- Solana, Javier, 200.
- Soros, George, 170, 300, 328, 344.
- Soule, George, 130.
- Sovyet Bloku, 161.
- Sovyetler Birliği (SSCB), 21, 22, 27, 28, 86, 98, 100, 103, 104, 106-111, 113, 116, 126, 140, 142-145, 147, 148, 156-162, 167-169, 174, 184, 201, 202, 204, 221-224, 234, 241, 242, 253, 256, 369.
- Sömürgecilik, 33, 34, 73, 78.
- Spry, Graham, 130.
- Sputnik olayı, 152.
- Stratejik ortaklık, 225, 243, 245, 246, 279.
- Surtees, C., 44.
- Susurluk kazası, 28, 271, 293.
- Susurluk Komisyonu, 240.
- Şahinkaya, Tahsin, 181, 204.
- Şamsutdinov, A. M., 86.
- Şapolyo, E. B., 85.
- Şarki Anadolu Demiryolları Antlaşması, 58, 59.
- Taft, William, 59, 235.
- Taha, İpek Cem, 325.
- Tahran Konferansı, 100.
- Talabani, Celal, 235, 274, 298, 305.
- Tam bağımsızlık, 21, 86, 145, 154, 363, 366, 370, 371.
- Taner, Emre, 300, 308, 318.
- Taraklı, Duran, 325.
- Taşpınar, Ömer, 327.
- Tavistock Enstitüsü, 332.
- TESEV, 319, 320, 327, 328, 345.
- Teziç, Erdoğan, 294.
- Thornburg, Max Weston, 121, 129-131, 154, 232.
- Türkiye Komünist Partisi (TKP), 179.
- Toker, Metin, 325.
- Toynbee, Arnold, 39.
- Tökin, İsmail Hüsrev, 118.
- Trablusgarp Savaşı, 58.
- Truman Planı, 26.
- TUDEH Partisi, 114.
- Turhan, Talat, 182.
- TUSCON, 339, 340.
- Türk dış politikası, 22, 104, 221, 222, 231, 252, 262, 277, 283.
- Türk dünyası, 222, 367.
- Türk ordusu, 114, 115, 124, 139, 162, 165, 169, 181, 203, 255, 275-277, 299, 305.
- Türk tarih tezi, 284.
- Türk, Ahmet, 312.

- Türkeş, Alparslan, 186.
 Türk-İslam sentezi, 182, 202, 231.
 Türk-İş, 183.
 Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 26, 139, 162, 165, 175-177, 226, 238, 249, 252, 254-258, 269, 271, 280, 284, 290-293, 295, 297-299, 303, 307, 311, 312, 314, 318, 320, 328, 358.
 Türkiye Himayesinde Kürt Devleti, 235.
 Türkiye İşçi Partisi, 183, 186.
 Türkiye modeli, 230.
 U-2 olayı, 159, 173.
 Ulaş, Hüseyin Avni, 76.
 Uludere faciası, 310.
 Ulus devlet, 22, 28, 29, 61, 187, 230, 267, 268, 270, 279, 282, 284, 327, 356, 358, 359, 365, 370, 371.
 Ulusalcı dalga, 290.
 Uluslararası Para Fonu (IMF), 121, 134.
 Uslu, Emrullah (Emre), 297, 298.
 Usul, Tuğraberik, 325.
 Uzan, Cem, 341.
 Uzan, Hakan, 341.
 Uzan, Kemal, 341.
 Ülsever, Cüneyt, 299.
 Ünlütürk, Memduh, 182.
 Üstel, İsmail, 325.
 Vahdettin, 81.
 Vaner Planı, 118.
 Vaner, Kemal Süleyman, 118, 137.
 Varlık Vergisi Kanunu, 211.
 Varşova Paketi, 27, 104, 157, 180, 221, 242.
 Vasıf Bey (Kara Vasıf), 86.
 Venizelos, Eleftherios, 81, 83.
 Vergi Muafiyetleri Antlaşması, 172.
 Versay Antlaşması, 88, 98.
 Vietnam Savaşı, 103, 104.
 Viyana Kongresi, 263.
 Wafd Partisi, 192.
 Washington, George, 62.
 Webb, James, 37, 139.
 White, Jason, 320.
 Wikileaks, 268, 307, 329, 346.
 Wilson Prensipleri, 26, 72, 73, 75-79, 85.
 Wilson, Ross, 315, 318.
 Wilson, Thomas, 36.
 Wolfowitz, Paul, 233, 272, 280, 328, 340.
 Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 134-136.
 Yahudi lobisi, 206, 230, 328.
 Yalçıntaş, Nevzat, 326.
 Yalman, Ahmet Emin, 76, 77, 80, 85.
 Yalnızcılık politikası, 25, 34.
 Yedi Kız Kardeşler, 38.
 Yeni Osmanlıcılık, 270, 274.
 Yetkin, Murat, 325.
 Yılmaz, Durmuş, 326.
 Yılmaz, İsmet, 177.
 Yılmaz, Mesut, 225, 326, 340.
 Yırcalı, Yona, 345.
 Yiğitgüden, Yurdakul, 325.
 Yunan ayaklanması, 50.
 Zaim, Sebahattin, 326.
 Zapata, Emiliano, 74.
 Zapsu, Cüneyd, 272, 339.
 Ziverbey Köşkü, 182.
 Zorlu, F. Rüştü, 142.

Bu kitap, hem ABD'nin bu topraklardaki örtülü ve açık operasyonlarının bir tarihidir hem de bu operasyonların ülkemizi getirdiği durumun bir resmini çizmektedir.

İlk ticari ilişkilerden Wilson Prensiplerine,
Cumhuriyet'in kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı sonrası
küçük Amerika sürecine, ve sonrasında Körfez Savaşı ve
Irak'ın kuzeyindeki kukla devletin inşasına kadar
Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini,
Milli Güvenlik ve Dış Politika Uzmanı Doç. Dr. Sait Yılmaz'ın
güçlü kaleminden okuyacaksınız.

*Türkiye'deki Amerika, siyasi, ekonomik, askeri, sosyal,
istihbari ve teknolojik boyutlarıyla Türk-Amerikan
ilişkilerinin perde arkasını gözler önüne sermektedir.*

“Türk-Amerikan ilişkilerini anlamadan
Türkiye ile ilgili yapılacak her türlü analiz
büyük ölçüde eksik kalacaktır...
Bu kitap, Türk dış politikasını olduğu gibi
Türk siyasetini anlamak için de temel bir başvuru
kaynağı niteliği taşımaktadır.”

Prof. Dr. Ümit Özdağ
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Başkanı

TARİH - SİYASET

ISBN 978-975-343-841-4

9 789753 438414

736

